

**EDUCAȚIA ÎN SPIRITUL
VALORILOR NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE
DIN PERSPECTIVA DIALOGULUI PEDAGOGIC**

Coordonatori și editori:
Larisa NOROC
Valentina URSU

**EDUCAȚIA ÎN SPIRITUL VALORILOR
NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE
DIN PERSPECTIVA DIALOGULUI PEDAGOGIC**

Larisa NOROC – 14.08.1971. Dr. în istorie, conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Studii*: Facultatea de Istorie și Etnopedagogie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1990–1995); Studii doctorale la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1995–1999). *Domenii de interes* – istoria românilor, istoria culturii, politologie, patrimoniul cultural. *Publicații (selectiv)*: *Monografie* – Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918–1940). Chișinău: S.n., 2011, 168 p.; *Culegere de studii (coordonator)*: Centenarul Unirii. Educația în spiritul valorilor naționale din perspectiva dialogului pedagogic. Materialele Simpozionului național cu participare internațională, 28-30 noiembrie 2018 (în colaborare). Chișinău: „Garomont Studio”, 2019, 118 p.; *Articole științifice*: Autoare de articole enciclopedice. În: Enciclopedia Moldovei (în vol.). Chișinău: Tipografia centrală, 2017, vol. I; Procese de integrare a Basarabiei în cadrul României Mari. În: Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Iași: Polirom, 2019, pp. 80-98; Savanți basarabeni sub regim sovietic (în colaborare). În: Opoziție și solidaritate în comunism. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 100-121; Romanian theater performances in Bessarabia before and after World War I. În: The Disintegration of the Human in War and in the Arts. Iași: Editura Palatul Culturii, 2019, pp. 101-115; Catedra de științe filosofice și economice: istorie și impact în formarea profesională a studentului. În: O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii, Chișinău: ARC, 2017, pp. 171-179; Consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov asupra politicii identitare din RSSM (în colaborare). În: Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului: materialele conf. șt. anuale a profesorilor și cercetătorilor UPS „Ion Creangă”. Chișinău: S. n., 2017 (Tipogr. UPS „Ion Creangă”), vol. 4, pp. 101-112; Armata Națională a Republicii Moldova în apariții editoriale jubiliare. În: Revista militară, 2016, nr. 2 (16), pp. 235-236; Preoți militari în cercetări și evocări științifice. În: Revista militară, 2016, nr. 2 (16), pp. 260-263; Radioul interbelic în activitatea căminelor culturale. În: Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric. In Honorem Valeria Cozma, 2014, pp. 40-51; Enciclopedia României ca forma de recuperare a memoriei. În: Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele conferinței științifice, 2013, 27-28 sept. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 45-52; Presa interbelică – mesager al identității românești. În: Materialele conferinței științifice, 2013, 27-28 sept. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 34-44.

Valentina URSU – 21.10.1959. Dr. în istorie, conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Studii*: Facultatea de Istorie și Pedagogie, Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1976–1981); Studii doctorale la Universitatea de Stat din Moldova (1988–1993); Studii de postdoctorat la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (2010–2012). *Domenii de interes* – istoria culturii, istoria învățământului, patrimoniul cultural național și universal, etnologie, mitologie, educație civică. *Publicații (selectiv)*: *Monografie* – Politica culturală în RSS Moldovenească, 1944-1956. Chișinău: Pontos, 2013, 292 p.; *Culegeri de studii (coordonator și editor)*: Profesori ai Facultății de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Culegere de studii. Vol. I. Chișinău: „Garomont Studio”, 2017, 327 p., Vol. II, 2019, 456 p.; Centenarul Unirii. Educația în spiritul valorilor naționale din perspectiva dialogului pedagogic. Materialele Simpozionului național cu participare internațională, 28-30 noiembrie 2018 (în colaborare). Ch.: „Garomont Studio”, 2019, 118 p.; (Ed.). Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural național și universal în sistemul educațional. Culegere de studii. Chișinău: „Garomont-Studio”, 2016, 175 p.; (Ed.). Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric. In Honorem Valeria Cozma. Materialele Conferinței științifice, 13-14 noiembrie 2014. Chișinău: Pontos, 2014, 280 p.; (Ed.). Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele conferinței științifice, 27-28 septembrie, 2013. Chișinău: Pontos, 2013, 224 p.; *Articole științifice*: Patrimoniul cultural în RSS Moldovenească. În: Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări (coord. L. Corobca). Iași: Polirom, 2019, pp. 652-665; Відображення повсякденного життя народів в шкільних підручниках з історії для середнього ступеню освіти (гімназії) в Республіці Молдова. În: *Народознавчі зошити*. 2019. Львів, № 1 (145). С. 103-112: Atitudinea intelectualității artistice din RSS Moldovenească față de politica culturală a statului sovietic. În: Identități etno-confesionale și reprezentări ale celui alt în spațiul est-european: între stereotip și voința de a cunoaște. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2018, pp. 279-291; Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în sistemul educațional sovietic (1976–1991). În: O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii. Chișinău: ARC, 2017, pp. 225-235; Страницы истории скаутского движения в Бессарабии, 1917–1938 гг. În: Збірка статей з історії українського скаутингу. Київ, 2013. С. 137-143.

**Coordonatori și editori
Larisa NOROC, Valentina URSU**

**EDUCAȚIA ÎN SPIRITUL VALORILOR
NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE
DIN PERSPECTIVA DIALOGULUI PEDAGOGIC**

**VOLUMUL SIMPOZIONULUI ȘTIINȚIFIC
INTERNAȚIONAL,**

Ediția a II-a

27-28 martie 2020, Chișinău

Chișinău, 2020

Culegerea a fost aprobată și recomandată pentru publicare în cadrul ședinței Senatului
Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău la 25 iunie 2020,
proces-verbal nr. 10.

Coordonatori și editori: Larisa NOROC, Valentina URSU

Recenzenți:

Nicolae CHICUȘ, *dr. în istorie, profesor universitar, Rectorul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, Chișinău*

Natalia PROCOP, *dr. în studiul artelor și culturologie, cercetător științific coordonator, secretar științific, Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei*

Redactori: Elena VARZARI, Iuliana GHERMAN

Lectori: Ludmila FILIMON, Alexandru OBADĂ

Prezentare grafică: Cristina ROȘCA

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

"Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic", simpozion științific internațional (2 ; 2020 ; Chișinău). Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic : Simpozion științific internațional, Ediția a 2-a, 27-28 martie, Chișinău / coordonatori și editori: Larisa Noroc, Valentina Ursu. – Chișinău : UPS "Ion Creangă" din Chișinău, 2020 (Tipogr. "Garomont Studio"). – 530 p. : fig., fot., tab.

Antetit.: Univ. Ped. de Stat "Ion Creangă" din Chișinău. – Texte : lb. rom., ucr., rusă. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – 50 ex.

ISBN 978-9975-3452-6-2.

CZU 37.0:[008+7.0](082)=135.1=161.1=161.2

E 19

© Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

© Larisa NOROC, Valentina URSU

CUPRINS

SECȚIUNEA I / Panel I:

VALORILE NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE PRIN PRISMA ȘTIINȚELOR
SOCIO-UMANE /
NATIONAL AND UNIVERSAL VALUES THROUGH THE LENS OF THE
SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

---

1. **Dr. Silvia CHICU.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Sursele juridice și religioase medievale ca instrumente de consolidare a stereotipurilor de gen. *19
2. **Dr. Vasile MAXIM,**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău;
Dr. hab. Oleg BUGA.
Universitatea de Stat „Aleco Russo” din Bălți.
*Marea Unire – consecință benefică pentru mediul social-economic și cultural-educativ din cadrul Basarabiei. *27
3. **Master Eugenia NASTAS.**
Liceul Teoretic „Spiru Haret”, Chișinău.
*Comisiunea Monumentelor Istorice și protejarea patrimoniului cultural în perioada interbelică (1918-1940). *37
4. **Dr. Valentin BURLACU.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Politica lingvistică în RASSM: tentative de instituționalizare a unei „limbi moldovenești”. *47
5. **Dragoș Lucian CURELEA.**
Liceul Tehnologic „Avram Iancu”, Sibiu; Școala gimnazială „Radu Selejan”, Sibiu, C.R.I.F.S.T. al Academiei Române, Filiala Brașov, România.
*Contribuții la o cunoaștere a școlilor organizate de „Astra” pentru sătenii din Banat între 1937-1939. ....*53
6. **Dr. Ion Valer XENOFONTOV, Dr. Lidia PRISAC.**
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău.
*Impactul campaniilor ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. *67

7. **Dr. Rodica SOLOVEI.**
Institutul de Științe ale Educației, Chișinău.
Muzeul Memoriei Neamului – loc de educație în spiritul valorilor naționale. 77
8. **Dr. Valentin CUȘCĂ.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Unele particularități în evoluția valorilor politice, educaționale și juridice
în Grecia antică și în perioada contemporană
(Studiu comparatist în baza surselor filosofice și literare). 96*
9. **Dr. Elena BUZINSCHI.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
Teoria valorilor în reflecțiile filosofice ale lui Tudor Vianu. 106
10. **Dr. Valentina ENACHI.**
Universitatea de Studii Europene din Moldova. Chișinău.
Imagini feminine în cultură și presă. Studii comparate. 112

SECȚIUNEA II / Panel II:

ARTA TRADIȚIONALĂ ÎN PROMOVAREA VALORILOR / TRADITIONAL ART AND ITS ROLE IN FOSTERING AND PROMOTING VALUES

---

1. Канд. искусствоведения **Олена КОЗАКЕВИЧ.**
Институт народоведения Национальной академии наук Украины,
Львов, Украина.
*Художественно-профессиональное образование для женщин
в Галичине конца XIX – начала XX в.: школы кружевоплетения. 125*
2. **Dr. Alla CEASTINA.**
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău.
*Архитектор Леопольд Шейдевандт и его проект
Кишиневского женского епархиального училища. 133*
3. **Dr. Valentin ARAPU;**
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău:
Gabriel ARAPU.
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”,
Chișinău, Republica Moldova.
*Sfinții ocrotitori și tămăduitori de ciumă din spațiul românesc
prin prisma interconexiunilor patrimoniului etnocultural și ecleziastic. 144*

4. Doctorandă **Ana ISCHIMJI**.
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău.
*Identificarea pieselor de artizanat din piei și blănuri: studiu preliminar. *160
5. Doctorandă **Tatiana BUJOREAN**,
Universitatea Tehnică a Moldovei;
Dr. hab. **Liliana CONDRATICOVA**,
Academia de Științe a Moldovei.
*Piese vestimentare și accesorii create de artiști plastici
din RSS Moldovenească pentru Jocurile Olimpice de la Moscova
din anul 1980. ....*167
6. Master **Carolina COTOMAN**.
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău.
*Ceremonialul de înmormântare din localitatea Mirești, raionul Hîncești. *174
7. **Оксана ВЕРЕТКО**.
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
Івано-Франківск, Україна.
*Мастер-клас по росписи писанок как средство ознакомления
школьников с народным декоративным искусством. *189
8. Канд. искусствоведения **Оксана ШПАК**.
Институт народоведения Национальной академии наук Украины, Львов.
*Внедрение наследия традиционной живописи на стекле на занятиях
в детских художественных школах, студиях, кружках. *199

SECȚIUNEA III / Panel III:

POSTMODERNISMUL ȘI REVALORIFICAREA TRADIȚIILOR / POSTMODERNISM AND THE REASSESSMENT OF TRADITIONS

---

1. Dr. **Gabriela TOPOR**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Семья и семейные ценности в русском романе
II-ой половины XIX века. *205
2. **Liuba CIBOTARU**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Strategii de lucru cu textul literar din perspectiva promovării valorilor. *216

3. **Dr. Tamara MACOVEI.**
Музей Національної етнографії та Історії природи, Республіка Молдова.
Moșteniri culturale tradiționale în dinamica socială. 223
4. **Drd. Aurica NICOARĂ.**
Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu”, Galați, România.
Valorificarea tradițiilor naționale în operele literare. 231
5. **Канд. пед. наук Вардан ДЕРЮГА.**
Морд. ГПИ ім. М.Е. Евсевьева, Саранск, Россия.
*Проблема формирования гуманистических ценностей
в условиях цифровизации образования. 235*
6. **Доктор пед. наук Ярослав КІЧУК.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Студентство українського Подунав'я:
деякі шляхи активізації участі в транскордонних проектах. 252*
7. **Канд. биол. наук Оксана БАШТОВЕНКО.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Культура здоров'я студентської молоді
в системі соціально-гуманітарних цінностей. 260*
8. **Кандидат історичних наук Ольга ГАЙДАЙ.**
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Миколаїв, Україна.
*Милосердя та благодійність як загальнолюдські цінності
(на прикладі династії Харитоненків). 266*
9. **Кандидат історичних наук ОЛЬГА МОРОЗОВА.**
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Миколаїв, Україна.
*Роль Науково-дослідного інституту полоністики ЧНУ
ім. Петра Могили в розвитку українсько-польського діалогу. 274*

SECȚIUNEA IV / Panel IV:

ROLUL ȘTIINȚELOR NATURII ÎN EDUCAȚIA VALORILOR /
THE ROLE OF THE NATURAL SCIENCES IN FOSTERING AND
EDUCATING VALUES

1. **Raluca MICU.**
Școala Gimnazială Nr. 13, Brașov, România.
*Primele consemnări geografice autohtone și importanța geografică
a operelor cronicarilor români. 281*
2. **Dr. Aurelia TRIFAN.**
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău.
*Practica arhitecturală de proiectare a întreprinderilor vitivinicole:
faze de abordare, evoluție și transformare. 286*
3. Канд. пед. наук **Надежда ГРАМАТИК.**
Измаильский государственный гуманитарный университет, Украина.
*Культурологический контекст формирования предметной
компетентности будущих бакалавров естественных наук. 296*
4. Канд. психол. наук **Антоніна КІЧУК.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Роль вищої школи у збагаченні психоемоційного здоров'я
студентів в умовах стресогенних екологічних реалій. 303*
5. Аспірант **Мехді БРАХМІ.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Національно-регіональні традиції екологічного виховання:
некоторые аспекты подготовленности будущих педагогов. 308*

SECȚIUNEA V / Panel V:

**INSTRUMENTE EDUCATIONALE DE PROMOVARE A VALORILOR /
THE APPLICATION OF EDUCATIONAL TOOLS IN FOSTERING AND
PROMOTING VALUES**

---

1. **Dr. Elena ARDELEAN.**
Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, România.
*Instrumente educaționale pentru cunoașterea și
promovarea patrimoniului cultural din România. *313
2. **Dr. Viorel MIRON, Dr. Marina MIRON.**
AO Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova.
*Muzeul local ca instrument extra-curricular de promovare a istoriei,
culturii și tradițiilor naționale în Republica Moldova. *324
3. **Galina MARCU.**
Liceul Teoretic „Alexei Mateevici”, or. Cricova, Republica Moldova.
*Educația elevilor prin activități și lecții desfășurate „ALTFEL”. *331
4. **Angela IAȘCOV,**
profesoară de istorie;
Diana TAPUCHEVICI.
profesoară de geografie, Centrul de Excelență în Industria Ușoară,
Chișinău, Republica Moldova.
*Activitatea extradidactică interdisciplinară „Baștina cu care
mă mândresc” (din experiență pedagogică). *341
5. **Drd. Oana ENACHE.**
Inspectoratul Județean Galați, România.
*Impactul activităților matematice în formarea copilului preșcolar. *347
6. Доктор педагогічних наук **Надежда КІЧУК.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Ресурси педагогічного краєзнавства у формуванні професійної
ідентичності майбутніх учителів. *356
7. **Daniela CURELEA.**
Colegiul Tehnic „Cibinium”, Sibiu, România.
*Considerații privind comportamentul educațional și atitudinea
față de valorile educației la elevii din liceu privind formarea
competențelor generale și specifice necesare
pe întreg parcursul vieții. *361

8. Doctorand **Sergiu SUVAC**.
Universitatea „Valahia”, Târgoviște, Dâmbovița, România.
*Analiza manualelor de istorie din Republica Moldova și România
privind promovarea valorilor naționale, europene și universale.* 371
9. Dr. **Valentina URSU**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Contribuția disciplinei „Educație pentru societate” în pregătirea
tinerilor pentru viața în comunitate.* 382
10. Master **Viorel BOLDUMA**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Analiza nivelului de reflectare a drepturilor omului în Curriculum și
Ghidul de implementare a cursului „Educație pentru societate”.
Treapta gimnazială și liceală.* 393

SECȚIUNEA VI / Panel VI:

TENDINȚE MODERNE DE PROMOVARE A VALORILOR ÎN PROCESUL EDUCAȚIONAL / MODERN TRENDS IN THE FOSTERING AND PROMOTION OF VALUES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

---

1. Dr. **Larisa NOROC**,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău;
Alexandru NOROC.
Centrul de Istorie și Cultură Militară, Chișinău.
*Mass-media, metode de influență versus dreptul la informare
și formarea gândirii critice.* 403
2. **Gheorghe BUDAN**.
Liceul Teoretic „Cîietu”, r-nul Cantemir, Republica Moldova.
Necesitatea cunoașterii istoriei localității. 413
3. Dr. **Angela LISNIC**,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău;
Natalia VINIȚCAIA.
școala nr. 7, Dubăsari, Republica Moldova.
*Культура как средство формирования исторических
представлений у учащихся.* 419

4. **Maia DOBZEU, Tatiana ȚIGANU.**
Instituția Publică Liceul Teoretic „Al. Ioan Cuza”, Chișinău.
*Eficientizarea procesului de predare-învățarea a istoriei românilor și universală prin intermediul operelor literare. *426
5. **Corina SAVIȚCHI.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Educația tineretului studios prin prisma valorilor economice. *438
6. **Alexandru SEU.**
Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, Edineț, Republica Moldova.
Dragostea de patrie: de la național la universal.
*Abordare interdisciplinară. *444
7. **Masterand Alexandru MOLCOSEAN.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Oficiului Stării Civile din mun. Bălți ca obiect de patrimoniu local. *450
8. **Магістр Ирина ДЕРКАЧ.**
Викладач гімназії ім. Т. Шевченка, Кишинів, Республіка Молдова.
*Педагогічний діалог як засіб реалізації прогресивних ідей народної педагогіки на уроках дисциплін українськознавчого циклу. *460
9. **Аспирант Оксана ЯНКИНА.**
Мордовский государственный педагогический институт им. М.Е. Евсевьева, Саранск, Россия.
*Повышение мотивации будущего педагога к проектированию воспитательных программ в условиях современных вызовов. *467
10. **Доктор педагогічних наук Татьяна ЛЕСІНА.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Педагогічний потенціал національних традицій у розвитку соціальних умінь і навичок старших дошкільників. *472
11. **Канд. пед. наук Галина ОЛЕЙНИКОВА.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Роль соціокультурного феномена в формуванні нравственного облика молодежи. *477
12. **Аспірантка Жанна ШИНКАРЄВА.**
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна.
*Толерантність як загальнолюдська цінність: шляхи виховання у дошкільнят в умовах альтернативної установи «Жасминка». *485

SECȚIUNEA VII / Panel VII:
ACȚIUNI DE VALORIFICARE A PATRIMONIULUI CULTURAL
MATERIAL ȘI IMATERIAL /
ACTIONS FOR THE VALORIZATION OF MATERIAL AND
INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

---

1. Master **Valentin CHIPER**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Colindul în satele din Lunca Prutului de Jos. *492
2. Master **Ion RAȘCU**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
*Originea și semnificațiile Sf. Andrei și ale Halloween-ului. *497
3. Masterand **Alexei ZGHEREA**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
Valorificarea patrimoniului cultural al raionului Cimișlia
*prin activități educaționale. *509
4. Master **Mihail ZEAMĂ**.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
Acțiuni de promovare a patrimoniului cultural la Soroca
*în scopul educației tinerei generații. *517

VALORILE NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE REFLECTATE ÎNTR-O NOUĂ CULEGERE

Culegerea de studii „Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic”. Materialele Simpozionului științific internațional, Ediția a II-a, Chișinău, 27-28 martie 2020 (Coord. Larisa Noroc, Valentina Ursu) abordează o problemă deosebit de importantă și actuală din societate. Educația în spiritul valorilor poate aduce rezultate semnificative în progresul societății, în formarea și consolidarea conștiinței sociale, istorice și naționale în conformitate cu adevărul istoric, valorile general-umane și naționale, și poate contribui la înlăturarea reminiscentelor care mai persistă în societățile post sovietice și post socialiste.

Volumul cuprinde articole științifice, elaborate de autori din Republica Moldova, România, Ucraina și Federația Rusă. Tematica lor se referă la mai multe aspecte ale domeniului educației în spiritul valorilor general-umane, europene și naționale, precum și al cunoașterii și valorificării patrimoniului cultural.

Culegerea este alcătuită din cercetări științifice propuse de autori diverși după formare și experiență, fiind o contribuție atât a unor specialiști notorii în domeniul cercetării și educației, cât și a profesorilor practicieni, a doctoranzilor și masteranzilor. Astfel, culegerea este un forum științific prețios care reflectă aspecte utile pentru societatea contemporană.

Bucură studiile istorice: Marea Unire – consecință benefică pentru mediul social-economic și cultural-educativ din cadrul Basarabiei; Comisiunea Monumentelor Istorice și protejarea patrimoniului cultural în perioada interbelică (1918-1940); Contribuții la o cunoaștere a școlilor organizate de „Astra” pentru sătenii din Banat între 1937-1939; Muzeul Memoriei Neamului – loc de educație în spiritul valorilor naționale; Învățământul profesional pentru femei în Galiția la sf. sec. XIX – înc. sec. XX etc.

Sunt originale studiile ce cuprind contribuia unor personalități, cercetările științifice întreprinse de universitățile din Izmail, Ivano-Frankovsk, Nicolaev, Kiev, Iași, Chișinău. Remarcăm articolele dedicate aportului instituțiilor de învățământ și de cercetare din Ucraina, Rusia, România, Republica Moldova în pregătirea specialiștilor pentru domeniul patrimoniului național și universal.

Compartimentul *Tendințe moderne de promovare a valorilor în procesul educațional* cuprinde prezentarea experienței cadrelor didactice din mai multe instituții de învățământ în eficientizarea procesului de predare-învățare a istoriei, geografiei, literaturii, Educației pentru societate, rolul activităților extrașcolare, promovarea patrimoniului cultural prin mijloace digitalizate, rolul muzeului local ca instrument extra-didactic de promovare a istoriei, culturii și tradițiilor naționale etc.

Profesorii practicieni, care participă la elaborarea culegerii, dau un caracter integrat volumului, deoarece aduc exemple de aplicare practică a valorificării patrimoniului în procesul didactic. Este deosebit de important de a implica cadrele didactice din învățământul preuniversitar în activitatea științifică și evenimente științifice, deoarece astfel cercetările din centrele universitare vor avea un impact direct asupra societății.

În finalul culegerii sunt inserate articolele elaborate de masteranzii din programul *Patrimoniul istoric și turism cultural* de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Apreciem efortul întreprins de tinerii cercetători pentru punerea în valoare a obiceiurilor și tradițiilor populare românești din mai multe zone etnografice ale Republicii Moldova: satele din Lunca Prutului de Jos, raionul Cimișlia, or. Soroca, precum și o reflecție privind influența tradițiilor altor popoare asupra semnificației și conținutului sărbătorilor contemporane.

În concluzie, considerăm că volumul „Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic”. Materialele Simpozionului științific internațional, Ediția a II-a, Chișinău, 27-28 martie 2020”, coordonatori: dr., conf. univ. Larisa Noroc și dr., conf. univ. Valentina Ursu, abordează probleme actuale ale societății, precum și oferă recomandări și sugestii în vederea soluționării acestora. Ea va avea impact în mediul educațional și va impulsiona schimbări calitative în domeniu.

19.06.2020

Nicolae Chicuș,
doctor în istorie, profesor universitar,
Rectorul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

PROBLEMA FORMĂRII VALORILOR ÎN CONTEXTUL EREI DIGITALE

Culegerea de articole „Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic” (coordonatori dr., conf. univ. Larisa Noroc și dr., conf. univ. Valentina Ursu) include textele comunicărilor care urmau să fie susținute de cercetători, cadre didactice, masteranzi și doctoranzi în cadrul Simpozionului științific internațional cu același nume, la Chișinău la 27-28 martie 2020, dar din cauza situației epidemiologice din întreaga lume nu au fost prezentate în ședințe publice.

Volumul include câteva compartimente: 1) Valorile naționale și universale prin prisma științelor socio-umane; 2) Arta tradițională în promovarea valorilor; 3) Postmodernismul și revalorificarea tradițiilor; 4) Rolul științelor naturii în educația valorilor; 5) Instrumente educaționale de promovare a valorilor; 6) Tendințe moderne de promovare a valorilor în procesul educațional; 7) Activități de valorificare a patrimoniului cultural material și imaterial.

Rolul unei culegeri de o asemenea anvergură rezidă în sensibilizarea societății, mediului educațional, dar și autorităților publice etc. Este apreciabilă implicarea autorilor din străinătate, arealul geografic al cărora cuprinde țări, precum România, Ucraina, Federația Rusă.

În primul compartiment al culegerii autorii au evocat tematici cu referire la protecția patrimoniului cultural, educația universitară și preuniversitară, au fost abordate valorile culturale naționale ce ne definesc ca popor. În articolul semnat de dr. Valentin Burlacu (*Politica lingvistică în RASSM (1924-1940): tentative de instituționalizare a unei „limbi moldovenești”*) este atinsă problema lingvistică din RASSM, politicile de dirijare a limbii de comunicare în teritoriu, studiul fiind bazat pe un bogat suport bibliografic. O cercetare în care sunt evidențiate cele mai importante aspecte ale integrării unor ramuri din domeniul social-economic și cultural-educativ a Basarabiei în cadrul României Mari este abordat de către dr., conf. univ. Vasile MAXIM și dr. hab., prof. univ. Oleg BUGA (*Marea Unire – consecință benefică pentru mediul social-economic și cultural-educativ din cadrul basarabiei*). Autorii articolului *Impactul campaniilor ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chișinău*, dr. Ion Valer Xenofontov și dr. Lidia Prisac sunt

cunoscuți în mediul academic și didactic. Istoricii au abordat un subiect ce ține de impactul social și politic în procesul didactic al unei dintre cele mai prestigioase instituții superioare de învățământ din republică.

Nu mai puțin importante sunt studiile incluse în compartimentul *Arta tradițională în promovarea valorilor*, care amintesc despre evoluția și trăsăturile distinctive ale diferitor genuri de artă în diverse arealuri geografice. Autorii au abordat aspecte legate de arta vestimentară, materia primă utilizată în confecționarea acesteia (L. Condricova, T. Bujorean, A. Ischimji), arhitectura orașului Chișinău (A. Ceastina), pictura pe sticlă (O. Șpac), procesul de încondeiere, tehnica preluată și utilizată în arta decorativă (O. Veretko), tradițiile poporului român în perioada epidemiilor (V. Arapu, G. Arapu), ceremonialul de înmormântare (C. Cotoman) ș.a.

Secțiunea *Postmodernismul și revalorificarea tradițiilor* este foarte actuală în condițiile învățământului online. Autorii ating problema reactualizării valorilor în domeniul științelor socio-umaniste în contextul erei digitale, posibilitățile și riscurile de utilizare a tehnologiilor digitale în procesul educației (V. Deriuga), implicarea studenților și incurajarea acestora în participarea la diverse proiecte (I. Chiciuk), promovarea în rândurile studenților a culturii sănătății (O. Baštavenko), promovarea relațiilor polono-ucrainene (O. Morozova) ș.a.

O serie de articole vizează *Rolul științelor naturii în educația valorilor*. Studiul de imagologie „Primele însemnări geografice autohtone și importanța geografică a operelor cronicarilor români” (R. Micu) prezintă informație din scrierile călătorilor străini. Autorii N. Gramatic, A. Chiciuk, M. Brahmi au prezentat cercetări în domeniul pedagogiei ce vizează actualitatea problemelor în procesul de pregătire a viitorilor profesori pentru activități ecologice, importanța creării unui spațiu educațional modern, necesitatea păstrării sănătății în sfera psihoemoțională a vieții studențești etc.

Secțiunea *Instrumente educaționale de promovare a valorilor* este dedicată patrimoniului cultural. Aspecte ce țin de conservarea, protejarea, restaurarea și valorificarea patrimoniului cultural, importanța tinerei generații în promovarea acestor valori au fost abordate în articolul „Instrumente educaționale pentru cunoașterea și promovarea patrimoniului cultural din România” (E. Ardelean). Tematica este susținută de M. Miron și V. Miron care analizează importanța muzeelor locale în păstrarea identității naționale. Cercetarea autorului N. Chiciuk vizează analiza teoretică și metodologică a conceptului de „etnografie regională educațională”. Tematica educației la disciplina istorie este continuată de G. Marcu, la matematică de O. I. Enache. Despre necesitatea formării sentimentelor patriotice la studenți, promovarea valorilor naționale,

europene și universale ne vorbește S. Suvac. Studiul cercetătoarei V. Ursu ne convinge despre importanța disciplinei *Educație pentru societate*. Abilitățile dobândite la acest curs vor contribui la formarea unei societăți „sănătoase”, acestea trebuie să fie susținute ca valori de alți factori educaționali: familie, mass-media etc. Tangențial subiectul este abordat de către lectorul universitar V. Bolduma, în viziunea căruia *Educația pentru societate* este disciplina care creează condiții pentru pregătirea și încurajarea copiilor să participe la viața comunității lor. De asemenea, în articol se vorbește despre drepturile omului și a copilului în Curriculum, necesitatea deprinderii abilităților oamenilor pentru a deveni cetățeni democratici și activi.

Filiera educațională este valorificată în secțiunea *Tendințe moderne de promovare a valorilor în procesul educațional*. Au fost abordate detaliat, asemenea subiecte cum ar fi necesitatea cunoașterii istoriei, promovarea culturii ca mijloc de formare a reprezentărilor istorice, învățarea cursului de istorie a românilor și istorie universală prin studierea lucrărilor literare, creșterea motivației viitorilor profesori în desfășurarea activităților educaționale în condițiile actuale, formarea toleranței la copiii de vârstă preșcolară etc.

Ultimul compartiment *Activități de valorificare a patrimoniului cultural material și imaterial* vizează studiile tinerilor cercetători, axați pe tradiții și obiceiuri populare din diferite regiuni ale Republicii Moldova și continuitatea acestora în context contemporan.

Culegerea de articole este logic structurată pe compartimentele nominalizate. Acestea vizează subiecte interdisciplinare de actualitate majoră în contextul promovării și salvărdării patrimoniului material și imaterial național. Este binevenită varietatea cercetătorilor deja afirmați din diverse țări, dar și prezența tinerilor masteranzi, doctoranzi.

24.06.2020

Natalia PROCOP,
dr. în studiul artelor și culturologie,
cercetător științific coordonator,
Secretar științific,
Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte
a Academiei de Științe a Moldovei

SECȚIUNEA I / Panel I:

VALORILE NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE PRIN PRISMA ȘTIINȚELOR SOCIO-UMANE / NATIONAL AND UNIVERSAL VALUES THROUGH THE LENS OF THE SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

SURSELE JURIDICE ȘI RELIGIOASE MEDIEVALE ROMÂNEȘTI CA INSTRUMENTE DE CONSOLIDARE A STEREOTIPURILOR DE GEN

Silvia CHICU,

dr., conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”,

Chișinău, Republica Moldova

silviachicu@yahoo.com

Summary

This study tries to analyze historical sources in order to establish the role of written sources in the emergence and consolidation of gender stereotypes. Medieval legislation gave a certain role to women and established the place she should occupy in the society and in the family, by relating her to man. For each social role: daughter, wife, mother, widow, mistress, prostitute, the authors of legal and religious sources, who were incidentally men, imposed certain patterns of behavior in relation to man, attributing to women certain characteristics that contributed over time in the emergence of stereotypical images. Although the mentality has changed throughout history, these differential images of gender roles are deeply imprinted in the collective mentality. Up until now, the gender relations in our society have remained blocked at the level of the idea of patriarchy and the predestination of women for household activities and execution positions.

Keywords: *gender stereotype, woman, man, historical sources, Romanian medieval society*

Societatea contemporană se caracterizează prin gândire stereotipică. Stereotipul este convingerea generalizată cu privire la cineva sau ceva și este

aplicată fiecărui element din același grup. Prin crearea stereotipurilor, este simplificată realitatea pentru ca creierul să ofere răspunsuri automate. Deși astfel de generalizări pot fi utile când este vorba de decizii rapide, totuși ele pot fi eronate, în deosebi, în raport cu fiecare persoană. Conform primei impresii, mulți oameni atribuie interlocutorului nu acele calități pe care le posedă, ci cele care, în opinia sa, corespund stereotipului format. Pozitive sau negative, stereotipurile sunt un element integrant al conștiinței de zi cu zi, fiind „filtre cognitive care surprind diverse însușiri ale grupurilor sau persoanelor, pe unele accentuându-le, pe altele ignorându-le, în funcție de context, motivație, dispoziția afectivă a celui care prelucrează informațiile”¹.

Totodată, stereotipurile fac parte din moștenirea noastră culturală, ele se transmit în timp la fel ca și normele sociale și obiceiurile. Prin urmare, așa cum orice obicei transmis poate fi denaturat în timp, aceasta se poate întâmpla și cu stereotipurile. Ele sunt cea mai accesibilă unealtă pe care o putem găsi pentru a fi pregătiți să comunicăm cu cineva din altă cultură.

Unul din stereotipurile care marchează mentalitatea colectivă contemporană sunt stereotipurile de gen. Acestea se definesc ca fiind sisteme organizate de opinii privind caracteristicile și calitățile femeilor și bărbaților. Cu toate că mentalitatea s-a schimbat de-a lungul istoriei, totuși „așteptările diferențiale de rol de sex sunt atât de adânc imprimate în mentalitatea cotidiană, încât afectează în mod hotărâtor și percepția imediată”².

Imaginile tradiționale despre bărbat și femeie rămân tributare unor reprezentări stereotipe, conform cărora masculinității îi sunt asociate: competitivitatea, agresivitatea, obiectivitatea, raționalitatea, gândirea strategică și asumarea de riscuri, iar feminității: emotivitatea, sensibilitatea, compasiunea, obediența, conformismul, docilitatea, pasivitatea³. Aceste trăsături reprezintă, în mare parte, și rezultatul percepțiilor de sine ale fiecărui gen în parte: bărbații se consideră ei înșiși mai activi, iar femeile mai orientate către ceilalți, mai empaticе. În societatea noastră relațiile de gen, deseori, au rămas blocate la nivelul ideii de patriarhat și a predestinării femeii pentru activitățile din gospodărie, pentru posturi de execuție.

---

¹ E. Stănculescu. *Stereotipurile de gen din perspectiva cogniției sociale*. În: Revista Psihologică. Universitatea din București, t. 55, nr. 3-4, iulie - decembrie 2009, p. 214; E. Stănculescu. *Stereotipurile și vârsta în psihologia socială*. București, 2003, p. 5.

² E. Stănculescu. *Stereotipurile de gen din perspectiva cogniției sociale*. În: Revista Psihologică. Universitatea din București, t. 55, nr. 3-4, iulie - decembrie 2009, p. 213.

³ *Ibidem*.

Astăzi este resimțită necesitatea demantelării acestor stereotipuri de gen, deoarece acestea dau naștere unor prejudecăți, provoacă discriminare și încălcarea drepturilor omului. Aceste modificări în mentalitate pot fi obținute prin educație pe tot parcursul vieții.

Istoria stereotipurilor de gen se sprijină pe o serie de asocieri adânc înrădăcinate în mentalitatea colectivă bazate pe învățăturile religioase care au influențat, mai târziu și legislația laică. Pentru a reuși în acest proces îndelungat și complex, este necesar de analizat care sunt originile apariției stereotipurilor de gen. Se pune problema stabilirii relației de complementaritate între mesajul religios și cel laic în procesul de formare a stereotipurilor.

Urmare a analizei unor surse judiciare vom încerca să înțelegem care au fost sursele ce au contribuit la constituirea stereotipului de gen, care erau locurile și rolurile rezervate femeilor și bărbaților în societatea medievală românească. Legislația medievală acorda un rol femeii și stabilea locul pe care aceasta ar trebuie să-l ocupe în societate și familie, raportând-o la bărbat. Pentru fiecare rol social: fiică, soție, mamă, văduvă, amantă, prostituată, autoorii izvoarelor, care de altfel erau bărbați, realizau un model de comportament.

Tot mai mulți cercetători sunt atrași de domeniul studiilor de gen. Cercetările în acest domeniu încep să ia avânt în anii '70 ai secolului al XX-lea. În istoriografia românească de după 1989 cercetări serioase în domeniul „istoriei femeii” a efectuat Constanța Ghițulescu⁴, valorificând un material de arhivă impresionant și făcând o analiză profundă, în deosebi, a izvoarelor judiciare. Șarlota Solcan⁵ a investigat locul femeii în familie și în societate, raportând-o la bărbat, precum și relațiile ei cu puterea politică. Cercetătorii Georgeta Fodor-Chirilă⁶ și Dan Horia Mazilu⁷ au analizat locul și rolul femeii raportat la bărbați din perspectiva discursului juridico-religios, cât și

⁴ C. Ghițulescu. *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*. București, 2004; C. Ghițulescu. *Evul mediu românesc și istoria femeii (secolele XVII - XVIII)*. În: Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România, Volum coordonat de Ionela Băluță, Ioana Cîrstocea. București, 2003, pp. 27-61.

⁵ Ș. Solcan. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, București, 2005.

⁶ G. Chirilă-Fodor. *Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat în Pravilele domnești din secolul al XVII-lea*. În: Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia, 3, Târgu Mureș, 2003, pp. 74-75; G. Fodor. *Destine comune: viața femeilor între public și privat. Țara Românească, Moldova și Transilvania. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca, 2011.

⁷ D.H. Mazilu. *Lege și fărădelege în lumea românească veche*. Iași, 2006; D.H. Mazilu. *Văduvele sau despre istorie la feminin*. Iași, 2008.

cea a modului în care societatea românească a apreciat sau criticat femeia. Studii privind istoria femeii a întreprins, în Republica Moldova, Lilia Zabolotnaia⁸.

Izvoarele de studiere a problemei propuse pentru cercetare sunt izvoarele juridice. Aceste texte sunt de inspirație religioasă consacrand inegalitatea femeii în raport cu bărbatul. Legislația scrisă reprezintă cea mai importantă sursă medievală care a avut impact direct asupra formării și consolidării stereotipurilor de gen. Astfel în aceste izvoare întâlnim femeia descrisă în dependență de locul care ii era atribuit în societate. Femeia apare cel mai frecvent raportată la bărbat, în calitate de: muiere (soție), fiică, văduvă. Analiza actelor legislative dezvăluie sensibilitatea față de problemele persoanelor de sex feminin în diverse etape ale vieții lor: de la fetițele aflate sub tutela strictă a părinților, la soțiile și văduvele pline de griji și responsabilități.

Conform legislației medievale, bazată pe conceptele creștine, femeile erau inegale cu bărbații, din punct de vedere juridic. Femeia apare ca o „umbră” a bărbatului datorită „slăbiciunii fizice și a gândirii”. Femeile în raport cu bărbații erau considerate „neputincioase și proaste”, adică mai puțin capabile de a-și administra bunurile, din aceste motive soțul îi administra zestrea: „iaste mai proaste și mai lesne spre cădere decât bărbatul”⁹. Totodată, din același considerent, ele erau judecate mai cu „milă” în spațiul extracarpatic, deoarece „iaste neputința și slăbiciunea firii pentru care mai puțin să vor certa muierele decât bărbații la greșale ce vor face”¹⁰.

O atenție deosebită în legislație se acordă fiicelor. Cuvântul cheie în relația părinți-copii în societatea românească era - supunerea. Fiica în familia părintească avea un statut sensibil diferențiat comparativ cu al băieților și care impunea familiei preocupări suplimentare precum respectarea castității, înzestrarea și căsătoria. Sentimentele față de fiice erau materializate prin preocuparea de a le înzestra. Totodată, părintele era obligat prin lege să asigure fetelor o viață conform prescripțiilor morale creștine, având dreptul de a o pedepsi, dacă greșise¹¹. Ajunse la majorat toate mirenele

---

⁸ L. Zabolotnaia. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul secolului al XVIII-lea (căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011.

⁹ *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 145; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 217.

¹⁰ *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 343.

¹¹ *Ibidem*, p. 341.

aveau „obligația” de a se căsători. O femeie necăsătorită era percepută drept ispită pentru bărbați. Întotdeauna femeia era raportată la bărbat, acesta fiind tată, frate sau soț.

Analizând normele referitoare la cadrul juridic al căsătoriei, putem stabili rolurile de gen ale partenerilor care au și determinat consolidarea stereotipurilor de gen. Aceste norme au definit drepturile și obligațiile între soți: ei își datorau reciproc credință, sprijin și ajutor. La nivelul obligațiilor înscrise cele ale femeii erau mai numeroase decât ale bărbatului. Legea obliga soția: să locuiască cu el; să-și asculte și să-și urmeze soțul pretutindeni, „să-și cunoască soțul de bărbat și stăpân”¹², adică să fie supusă și fidelă; „să chivernisească” ceea ce primește de la soț; să accepte să fie tratată cu violență de acesta, până relațiile lor nu ajungeau la „vrăjmășie”¹³. Codurile de legi stipulau folosirea violenței în familie, arătând în ce condiții bărbatul are dreptul legal să-și bată soția, existând un capitol aparte „când poate bărbatul să-și bată muierea”¹⁴. Acesta era îndreptățit să agreseze soția, dacă aceasta era vinovată de ceva, sau era bătută numai puțin (cu palma, pumnul). Bătaia oricât de frecventă nu era acceptată ca motiv de divorț. Ba mai mult, bărbatul era în drept să ceară întemnițarea soției, dacă aceasta „facea hicleșug să-l omoare”, sau „preacurvea”. Soțul putea fi pedepsit, doar dacă își bătea soția „cu vrăjmășie”, fără motiv „cu toiagul în cap de va merge sânge”¹⁵. Dacă se întâmpla frecvent și fără ca femeia să fie vinovată, viața femeii, fiind pusă în pericol, atunci ea putea să obțină desfacerea căsătoriei, din proprie inițiativă, iar bărbatul trebuia să-i asigure mijloace de existență.

Izvoarele de epocă cu referire la realitatea cotidiană dovedesc că Biserica insista în discursul său pe „superioritatea bărbatului și inferioritatea femeii”. Discursul mitropolitului este de conciliere a celor două părți cerând întotdeauna femeii să se supună, să-și asculte și să-și urmeze soțul. Mitropolitul, adeptul înverșunat al căsătoriei, nu poate de altfel

¹² *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 172; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, pp. 186-187.

¹³ *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 119; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, pp. 182-183.

¹⁴ *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 119.

¹⁵ *Ibidem*, p. 120.

accepta un divorț chiar dacă soțul, mare boier, umbla beat zi și noapte cu chef de ceartă alergându-și soția și slugile cu sabia prin casă¹⁶.

Domeniul de activitate a femeii, de asemenea era prevăzut în normele medievale. O femeie căsătorită trebuie să rămână în interiorul casei pentru a se ocupa de gospodărie și educația copiilor. Casa /gospodăria reprezintă un spațiu de protecție a reputației familiei. Spațiul exterior se definește ca spațiu masculin datorită activităților care îi sunt atribuite: politice și economice¹⁷. În izvoarele medievale, femeia apare și alături de bărbați, în spațiul public: la biserică, la munca câmpului, la hora din zilele de sărbătoare, dar i se interzicea să apară în spațiile masculine: viața politică, ierarhia ecleziastică, sau în cele asociate cu desfrâul. Astfel, *Îndreptarea legii* stabilea foarte clar care sunt acele spații, în ce condiții femeia este pedepsită și care este statutul ei în raport cu spațiile pe care le frecventează¹⁸.

Soția avea libertatea: de a alege slugi și a le supraveghea; de a controla munca robilor. Din perspectiva legiuitorilor nu a existat aceeași tratare pentru femei și bărbați: soția trebuia să-și urmeze mereu soțul, dar acesta nu era obligat să-și urmeze soția, soțul trebuia s-o apere de „sudalmă” pe soția lui, dar ea nu putea să se apere de el, femeia trebuia să accepte agresiunea soțului.

Femeia obținea unele drepturi când devenea văduvă. Rămasă văduvă, ea trebuia: să-și înmormânteze soțul, să-i plătească datoriile, să se îngrijească de bunurile rămase, să se ocupe de creșterea copiilor și de căsătorirea lor, era prevăzută obligația de a nu se recăsători timp de un an când „iaste datoare, pentru cinstea bărbatului ei să jelească”¹⁹. Dacă încălca această prevedere, pierdea toată moștenirea ce îi revenea de la soț. Văduvele se bucurau de un statut juridic privilegiat având capacitate juridică deplină deși practica a impus și pentru această categorie de femei anumite limitări.

În legislația românească din secolul al XVII-lea, observăm o diferențiere categorică între femeia cu un comportament corespunzător moralei creștine și cele imorale. Această situație viza deopotrivă femeile și fetele. În cazul femeilor adulte se făcea o distincție clară între femeile „cinstite”:

---

¹⁶ C. Ghițulescu. *Evul mediu românesc și istoria femeii (secolele XVII - XVIII)*. În: Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România, Volum coordonat de Ionela Băluță, Ioana Cîrstocea. București, 2003, pp. 27-61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 47.

¹⁸ *Îndreptarea Legii*, București, 1962, p. 221.

¹⁹ *Ibidem*, p. 264.

necăsătorite, căsătorite ori văduve, și cele imorale. Femeile „cinstite” - căsătorite ori văduve, fetele până la căsătorie erau apărate prin lege, de răpitori, violatori, care pentru faptele lor erau pedepsiți cu moartea²⁰. Femeile imorale - prostituatele, fetele care au avut relații sexuale înainte de căsătorie, soțiile adultere puteau fi ucise, împreună cu bărbatul cu care era, de tatăl fetei sau de frații ei. Observăm o tratare diferențiată: dacă bărbatul putea fi ucis doar pe loc ori în următoarele zile, fata cu care fusese surprins, putea fi urmărită și ucisă de rude în decursul a șase luni, mai ales dacă era însărcinată²¹.

Așadar, izvoarele medievale, atât juridice, cât și la nivelul discursului religios, au construit o imagine defavorabilă femeii, ca ființă slabă fizic și intelectual. Pravila recomanda judecătorilor să fie aplicat femeii un tratament mai blând datorită „neputinții și slăbiciunii firii”, de aceea „mai puțin se vor certa muerile decât bărbații la greșalele ce vor face.” De asemenea „de vreme ce iaste mai proastă și mai lesne spre cădere decât bărbatul” se recomanda indulgență din partea judecătorilor²². Totodată aceeași Pravilă permitea și chiar recomanda bărbatului să-și bată nevasta. Potrivit legii, bărbatul avea dreptul să-și bată femeia când va fi cu „vină micșoară”, ori de câte ori vrea. El putea folosi palma și pumnul, chiar „cât de mult și de des”²³.

Aceleași izvoare insistă precum că, femeia merita să fie bătută pentru că „este mai aproape de bârfă și clevetire decât bărbatul” și asta din cauza naturii firii ei. Femeia, conform legiuitorilor-bărbați, este „iute dă fire din dihonie fămăiască”, răspândește zvonuri și bârfe din „proastă firea fămeiască”. Totodată este caracterizată prin calificativele “muerea rea, limbută și gâlcevitoare și spornică la vorbe fără de rușinare”. Și pentru că este mai înclinată spre păcat decât bărbatul, femeia trebuia supravegheată și pedepsită pentru a se îndrepta. Biserica este întotdeauna alături de bărbat în această luptă de „stăpânire” a femeii²⁴.

²⁰ *Cartea românească de învățătură*, București, 1961, p. 129; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 258.

²¹ *Cartea românească de învățătură*, București, 1961, p. 95; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 241.

²² *Îndreptarea Legii*, București, 1962, pp. 343, 217.

²³ *Ibidem*, p. 183.

²⁴ C. Ghițulescu. *Evul mediu românesc și istoria femeii (secolele XVII - XVIII)*. În: Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România. Volum coordonat de Ionela Băluță Ioana Cîrstocea. București, 2003, p. 50.

În urma analizei izvoarelor juridice românești din secolul al XVII-lea, am constatat că, femeilor și bărbaților în Țara Moldovei și Țara Românească, le-au fost atribuite anumite locuri în societate și familie, reieșind din drepturile și obligațiile pe care le aveau. Imaginea bărbatului dominant și a femeii dominate și supuse s-a impus în mentalitatea românească, consolidând stereotipurile de gen. Biserica, care a influențat puternic legislația laică, a jucat un rol important în perpetuarea, până astăzi, a acestor imagini stereotipe.

Cu regret, astăzi se resimte inerția în percepția socială că hegemonia trebuie să o dețină bărbații. Femeile de succes, însă, sunt un exemplu concludent că acestea sunt capabile de a planifica, gândi strategic, de a lua decizii responsabile. Mai mult decât atât, asistăm la o relație de complementaritate și nu de substituție între trăsăturile specifice rolului tradițional feminin și cele asociate bărbaților.

MAREA UNIRE - CONSECINȚĂ BENEFICĂ PENTRU MEDIUL SOCIAL-ECONOMIC ȘI CULTURAL-EDUCATIV DIN BASARABIA

Vasile MAXIM,

dr. conf. univ.,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău;

Oleg BUGA,

dr. hab. prof. univ.,

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Summary

The following article aims to highlight the most important beneficial consequences related to the period 1918-1940. The most important qualitative and quantitative changes of the social - economic and cultural - educational environment of the majority of the Romanian population, within Bessarabia, are elucidated. The most important aspects of integrating some economic branches and services from Bessarabia to the social-economic environment of Great Romania are highlighted. The analysis of the educational aspect characteristic of the interwar period has its important place also.

Keywords: *consequences, beneficial, quantitative, services, interwar, economic, educational.*

Către începutul secolului XX, populația Basarabiei înregistra o situație în care românii moldoveni alcătuiau 47%, conform recensământului efectuat de regimul țarist în anul 1897. Colonizarea masivă a teritoriului se realizează pe parcursul perioadei de ocupație cu o populație de origine preponderent slavă și cu etnici germani, bulgari, găgăuzi etc.

Unirea Basarabiei la 27 martie 1918 cu o parte din teritoriul României (guvernul și conducerea statului se aflau la Iași) a demonstrat curaj din partea Sfatului Țării, dat fiind că o bună parte din Vechiul Regat, inclusiv capitala, era ocupată de Germania și aliații săi. Astfel, Primul Război Mondial era în continuă desfășurare și operațiunile sale se desfășurau, în general, în detrimentul României.

Tabelul nr.1
Nivelul științei de carte în Basarabia la 1897
realizat în Imperiul Rus
 (după Vasile Crețu: Evoluția Învățământului Primar și Secundar
 în Basarabia în anii 1918- 1940. Teză de doctor)

Sex masculin	%	Sex feminin	%
Ruși (velicoruși)	39,9	Ruși (velicoruși)	21,1
Ucraineni(maloruși)	15,3	Ucraineni(maloruși)	3,1
Beloruși	42,3	Beloruși	11,5
Polonezi	55,6	Polonezi	52,9
Bulgari	31,4	Bulgari	6,4
Moldoveni	10,5	Moldoveni	1,7
Nemți	63,5	Nemți	62,9
Țigani	0,9	Țigani	0,9
Evrei	49,6	Evrei	24,1
Turci	21,1	Turci	2,4
Alte popoare	56,0	Alte popoare	8,0

După alipirea altor provincii (fapt realizat după sfârșitul Primului Război Mondial) și crearea României Mari, teritoriul dintre Prut și Nistru cade sub incidența administrativă românească. Racordarea infrastructurii industriale, agricole, comerciale și a rețelelor bancare și de comunicații se înfăptuia în conformitate cu legislația românească.

Cele mai importante măsuri sunt realizate de Consiliul de Miniștri la 14 decembrie 1920, când Legea privind încurajarea dezvoltării industriei naționale se extinde și asupra Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei. Articolele prezentei legi prevedeau scutiri de preț la transportarea mărfurilor, inclusiv pe cale ferată.

În această ordine de idei menționăm că racordarea căilor ferate din cadrul Basarabiei (care aveau o lungime de peste 1200 km și un ecartament de 1524 mm) la ecartamentul românesc (egal cu cel european de 1435 mm) s-a realizat într-un termen record de doar jumătate de an, fapt care a stimulat și

intensificat circulația mărfurilor și a pasagerilor la nivelul întregii țări, încă din primii ani de după Marea Unire¹.

Legea acorda scutire de taxe vamale la utilajul importat pentru re tehnologizarea și renovarea infrastructurii agenților economici industriali (caracteristic perioadei în cauză). Se acordau înlesniri anumitor întreprinderi agricole care exportau 25% din producția obținută anual.

Majoritatea întreprinderilor industriale din Basarabia se specializau în domeniul industriei ușoare, alimentare și agricole.

Turnătoriile de feroaliaje aveau o strictă specializare în domeniul agricol. Exemplu elocvent servește organizarea expoziției de mărfuri și mașini agricole la Chișinău în anul 1933, la care au participat agenți economici din întreaga Românie. Un loc important l-au obținut unele întreprinderi din Basarabia, în special din județul Cetatea Albă, care au fost premiate cu 15 medalii de aur și 13 de argint².

Industria materialelor de construcție din Basarabia este reprezentată în perioada interbelică prin activitatea a 21 de fabrici de cherestea, 24 de fabrici de producere a varului și a ghipsului, 4 fabrici de mobilă și de producere a butoaielor, 20 de fabrici de producție a țiglei și cărămizii. Spre sfârșitul anilor 1930, pe teritoriul Basarabiei funcționau 127 de cariere de piatră, 58 de cariere de nisip, 170 de cariere de lut, 4 de pietriș și 2 de granit. Majoritatea erau dotate cu utilaj modern caracteristic anilor interbelici. Ca poziție geografică, cei mai mulți agenți economici erau concentrați în județele Chișinău-Lăpușna, Orhei, Bălți, Soroca, Hotin, Cahul, Ismail, Cetatea Albă.

O altă ramură profitabilă dezvoltată în cadrul României în general și al Basarabiei în particular a fost morăritul. Conform datelor „Buletinului economic al Basarabiei”, în anul 1919 pe acest teritoriu funcționau 4.440 de mori, dintre care 2 500 reprezentau morile de vânt. Greutatea specifică industrială a ramurii în cauză o aveau doar 30 de mori mari, care prelucrau anual 3 218 de vagoane de grâu, iar jumătate din volumul de făină obținut era exportat în Polonia, Turcia, Germania și Austria.

Un exemplu de funcționare modernă și de producție de făină calitativă a servit moara Diesel din Orhei ale cărei produse se bucurau de o cerere imensă la nivel de țară. Spre a stabili și depăși momentele de

¹ Vasile Maxim. *Unele aspecte geopolitice legate de infrastructura căilor de transport din Basarabia*. În: *Politica Marilor Puteri în Balcani și Europa Centrală. Materialele simpozionului internațional*. În Onoarea Gheorghe Gonța. Chișinău, 2014, pp. 404-409.

² Ion Țurcanu. *Relații agrare din Basarabia în anii 1918 -1940*. Chișinău, 1991, p. 16.

criză, în cadrul acestei ramuri se creează sindicatul Uniunea Proprietarilor de Mori din Basarabia, care se ocupă cu organizarea, aprovizionarea și funcționarea continuă a morilor (ajutoare creditare din partea băncilor românești etc.).

Producția de ulei în Basarabia interbelică a fost realizată în peste 60 de întreprinderi mari, amplasate preponderent în județele Soroca, Bălți, Orhei, Chișinău, Tighina și Cahul. Producția anuală la sfârșitul anilor treizeci, depășea cifra de 5 500 000 kg de ulei. Ramura în cauză se dezvoltă și în mediul rural, fapt demonstrat de colectare și de comercializare în cadrul unor gospodării dotate cu suprafețe mari de teren agricol³.

O ramură importantă pentru mediul economic al acestui ținut a fost viticultura, care se extinde de la o suprafață de aproximativ 40 de mii de ha în anul 1918 la peste 210 mii ha în anul 1939. Producția de vin depășea 350 mii de tone. De menționat că produsul finit se reflecta și în rachiu și coniac. Ramura se confrunta cu un mediu concurențial dur, fapt care adesea se finaliza cu falimentarea unor agenți economici specializați în producția de alcool. Cele mai importante podgorii și întreprinderi vinicole erau amplasate în zona centrală și de sud a Basarabiei.

Producția de tutun era considerată avantajoasă prin existența unei microclime și a unor soluri mai corespunzătoare în comparație cu alte zone din România. În anul 1920 suprafețele de tutun din Basarabia alcătuiau 7 842 de ha cu o producție de peste 6 358 940 kg de tutun, care înregistra un venit de 71 594 138 lei.

Activitatea social-economică din cadrul Basarabiei se putea realiza doar în contextul unei politici de trecere la sistemul monetar românesc. A existat, bineînțeles, și o perioadă scurtă de tranziție de la rubla rusească la leul românesc. De amintit că prin Basarabia circula un flux important de ruble rusești, care nu avea acoperire în aur, fapt care îngreuna procesele de schimb în raport cu leul românesc. Stabilitatea social-economică în Basarabia a fost garantată de activitatea sistemului bancar românesc, care încă de la bun început își creează filiale bancare în cadrul așezărilor urbane și rurale la nivelul tuturor județelor.

Un loc important în calea dezvoltării potențialului social-economic din perioada interbelică revenea sistemului de comunicații terestre, celui fluvial-maritim și aerian. De nivelul dezvoltării infrastructurii depindea gradul de

---

³ *Anuarul statistic al României*, 1930. București, 1932, 392 p.

integrare a Basarabiei în cadrul României. Rețeaua drumurilor terestre este supusă sistemului de inventariere românesc, fapt care a stimulat investiții în vederea construcțiilor de șosele, drumuri și poduri.

Un rol important l-a avut Ministerul Lucrărilor Publice, care în anul 1928 a repartizat Basarabiei peste 40 mln. lei, în vederea construcției drumurilor, dintre care pentru județul Cetatea Albă s-au alocat 10 mln. lei, Cahul – 8 mln., Tighina – 9 mln. lei, Lăpușna – 7 mln. lei. Un aport important la construcția drumurilor l-a avut armata, care era dotată cu utilaj corespunzător timpului, cu meseriași în domeniul respectiv (ingineri militari specializați în drumuri, poduri și căi ferate). Populația locală participă prin contribuții financiare la nivel de impozit sau prin zile-muncă, care erau remunerate financiar⁴.

Prin porturile maritime în anul 1930 s-au exportat peste 630 de mii de tone de cereale, inclusiv prin portul Reni – peste 300 de mii de tone, Ismail – 100 de mii de tone, Chilia – 230 de mii de tone. Prin porturile respective din anul 1929 până în 1936 au fost exportate în jur de 120 de mii de vagoane de cereale.

Transportul fluvial pe Nistru se realiza doar în apele teritoriale românești, acesta fiind considerat hotar cu URSS, care adesea demonstra un comportament agresiv și provocator în raport cu România.

Transportul aerian românesc se dezvoltă prin includerea circuitului de pasageri și mărfuri poștale și de alt ordin. În anul 1930 sunt efectuate peste 1 450 de zboruri pe direcția București – Galați – Chișinău – Cernăuți (tur-retur, conform orarului existent). Acest mijloc de transport, ca și cel auto, era la faza sa incipientă de dezvoltare în mai multe state, inclusiv în România. Extinderea sa în perioada interbelică se realizează preponderent în condițiile existenței așezărilor urbane, fapt care presupune dezvoltarea și amenajarea unei infrastructuri corespunzătoare.

Transportul auto este prezent în centrele județene și făcea conexiune cu cele mai importante așezări. În 1938-1939 în Basarabia sunt înregistrate 1281 de autovehicule, dintre care 726 de autoturisme, 63 de autobuse, 140 de autocamioane, 237 de tractoare. Majoritatea mijloacelor de transport erau importate din SUA, Germania, Franța⁵.

⁴ *Anuarul statistic al României*, 1928. București, 1929, 533 p.

⁵ *Anuarul statistic al României*, 1939-1940. București, pp. 518-519.

Un loc aparte revine procesului de dezvoltare și extindere a mijloacelor de informare, de exemplu, dezvoltarea radiodifuziunii și a telefoniei. Conform datelor statistice din acea perioadă, în județul Bălți funcționau peste 4 000 de aparate de radio, în județul Lăpușna peste 3 537 de aparate, în Soroca – 1 130 de aparate, în Tighina – 1 238 de aparate, în Cetatea Albă – 1 915 aparate, în Hotin – 1 156 de aparate, Ismail – 1 209 aparate radio etc. Cele mai importante emisiuni se axau pe modul de viață din România, în general, și din Basarabia, în mod particular.

Către anul 1938 toate centrele administrative din cadrul Basarabiei erau racordate la rețeaua telefonică a României. Tendința era de a se unifica și telefoniza majoritatea primăriilor, inclusiv comunele, deși prioritatea le revenea centrelor județene.

Funcționarea celor mai importante ramuri și subramuri analizate mai sus se realiza doar în contextul existenței unui învățământ bine organizat și gestionat de către statul român. De amintit că în Basarabia până în anul 1918 majoritatea populației avea o pregătire insuficientă la capitolul alfabetizare. Rusificarea în masă continua în detrimentul mediului românesc.

În lucrarea „Instituțiile administrative ale orașului Chișinău în perioada 1812-1828”⁶ sunt scoase în evidență cele mai importante exemple de declanșare a fenomenului de rusificare a Basarabiei. Astfel, la capitolul elaborarea unor acte administrative ruse traduse în română se găsește și „Regulamentul de organizare a Basarabiei” din anul 1818, tradus drept „Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei”. Autoarea studiului reflectă relațiile dintre administrația imperială rusă cu băștinașii prin impunerea legilor și a declanșării poluării limbii române cu termeni de origine rusă⁷.

Scoaterea treptată a limbii române din actele uzuale de organizare și funcționare a mănăstirilor și bisericilor și impunerea limbii ruse, inclusiv a slavonei, acutizează relațiile. O serie de guvernatori ruși în mod deschis promovează o politică șovină prin distrugerea tipografiilor și arderea cărților și actelor românești, inclusiv a celor din cadrul lăcașelor de cult ale Basarabiei.

Un susținător al luptei pentru renașterea națională a Basarabiei din anii 1917-1918 a fost românul ardelean Onisifor Ghibu, care se implicase și

---

⁶ Veronica Melinti. *Instituțiile administrative ale orașului Chișinău în perioada 1812-1828*. Chișinău, 2018, 180 p.

⁷ *Ibidem*, p. 87.

în organizarea învățământului în limba română. El a fost mentorul Congresului Învățătorilor din Basarabia din 25-27 august 1917, care prin rezoluțiile sale susține crearea de școli naționale românești. Un ajutor deosebit îl aduce acesta Asociației Învățătorilor și Profesorilor Moldoveni prin cursurile și organizarea de biblioteci românești în Basarabia, înființează două tipografii care folosesc scrierea cu litere latine, publică și un volum de memorii cu titlul „Pe baricadele vieții: În Basarabia revoluționară (1917-1918): Amintiri”⁸, unde sunt descrise evenimentele istorice din acest teritoriu românesc.

Actul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918 servește reînnoirii acestui teritoriu la spațiul geografic autentic românesc. De amintit că reforma învățământului românesc a fost inițiată încă de Alexandru Ioan Cuza, care includea învățământul obligatoriu de patru clase, caracteristic și perioadei interbelice în cadrul României reîntregite. Sloganul acestui timp se reduce la ideea că învățământul și cultura constituie substratul de bază al existenței națiunii române moderne.

Învățământul primar și secundar era organizat sub aspect administrativ la nivel de 15 regiuni conduse de inspectoratele regionale, care controlau calitatea învățământului la compartimentul scrierea, citirea, gramatica, aritmetica și geometria, la fel și la alte discipline ca istoria și geografia.

Paradoxal, dar cei mai instruiți la capitolul știutori de carte în perioada interbelică din cadrul teritoriilor unite erau reprezentanții minorităților naționale, care aveau o pregătire superioară față de populația majoritară, fapt ce arată atuurile imperiilor din care făceau parte (maghiar, austriac, țarist). Cu toate acestea, sub aspectul știutorilor de carte (într-o limbă anumită) în anul 1921 populația din Vechiul Regat alcătuia 39%, populația din Bucovina alcătuia 45%, cea din Transilvania alcătuia 51%, iar cea din Basarabia doar 25%.

Statul român declanșează în perioada în cauză alfabetizarea masivă nu numai a copiilor și tinerilor, dar și a populației în întregime. Astfel, prima lege a învățământului care s-a adoptat în perioada interbelică a fost cea a învățământului primar din anul 1924⁹.

⁸ Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieții: În: Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri.* Chișinău: Universitas, 1992.

⁹ *Monitorul oficial al României.* Partea I, nr. 105 din 15 mai 1924. Lege pentru învățământul secundar, pp. 3-23.

Tabelul 2.

Numărul școlilor rurale primare, al elevilor și al corpului didactic din Basarabia, anii 1918-1940. (Anuarul Statistic al României pentru anii: 1919-1920; 1928-1929; 1930; 1935-1936; 1936-1937)
(după Vasile Crețu. În: Evoluția Învățământului Primar și Secundar în Basarabia în anii 1918-1940. Teză de doctor).

Anii	Numărul școlilor	Numărul de elevi	Numărul personalului didactic
1919-1920	1.398	103.720	2.327
1925-1926	1.721	230.381	4.914
1928-1929	1.935	275.688	5.517
1930-1931	2.043	297.037	Lipsește date
1935-1936	2.018	311.708	6.026
1936-1937	2.025	313.562	6.271

Durata învățământului obligatoriu și gratuit era de 7 ani. Se aplicau amenzi pentru familiile care nu doreau să-și înscrie copiii la școală sau susțineau abandonarea instituției de învățământ. În mediul rural învățătorul sau profesorul organiza cursuri de alfabetizare a populației prin implicarea primăriilor etc.

Învățământul primar era alcătuit din două trepte, care se constituia din primele patru clase, urmate de altele trei, orientate preponderent în pregătirea de meserii.

La nivelul întregii țări, statul aloca peste 12% -15% din bugetul anual pentru învățământ și educație. În societatea interbelică totuși gradul de școlarizare în mediul rural era cu mult mai redus, iar trecerea la treapta secundară se realiza anevoios.

Treapta liceală presupunea o pregătire profundă și nu toți reușeau să se înscrie la bacalaureat. Statul acorda susținere bugetară copiilor înzestrați cu o pregătire avansată, în condițiile în care suportul din partea familiei înregistra greutăți financiare. Majoritatea liceelor erau private, fapt care presupunea un suport financiar pentru fiecare elev, între 10 și 20 mii de lei anual.

Tabelul 3.
Numărul copiilor de vârstă școlară de la 7-13 ani,
al copiilor înscriși și numărul absolvenților învățământului primar
din Basarabia (pe județe) în 1920-1921.

După Vasile Crețu: Evoluția Învățământului Primar și Secundar
în Basarabia în anii 1918 – 1940.

Teză de doctor (după Const. Angelescu „Lege pentru învățământul primar al
statului și învățământul normal-primar”).

Județele	Numărul copiilor după recensământ	Numărul copiilor înscriși în școală	Numărul absolvenților
Bălți	39.322	13.765	461
Cahul	20.044	7.478	202
Cetatea Albă	68.950	26.297	438
Chișinău Județ	32.606	10.661	329
Chișinău oraș	15.664	5.416	384
Hotin	50.784	13.654	594
Ismail	31.627	13.911	378
Orhei	48.583	12.055	512
Soroca	48.934	17.187	940
Tighina	42.181	15.748	263
Total	398.695	136.172	4.566

Conform datelor Ministerului de Instrucțiune, în perioada 1928-1938, la un milion de locuitori reveneau 10 licee, pe când în cadrul altor state cifra se dubla sau se tripla. Acest fapt demonstrează gradul de dependență a majorității populației de sectorul agricol, care după stereotipurile de comportament nu presupunea un grad înalt de pregătire și instruire.

Elogieri ale perioadei interbelice, prin insistența promovării sistemului de renaștere națională a culturii și învățământului românesc, au fost aduse de personalități remarcabile ale României.

Astfel, Nicolae Iorga în lucrarea „Istoria Învățământului românesc” scoate în evidență situația din provinciile românești, inclusiv din Basarabia, umilită timp îndelungat de imperiul țarist, prin omiterea intenționată a limbii române din mediul cultural, social-politic și religios¹⁰.

Simion Mehedinți, considerat părintele geografiei românești, scrie în anul 1921 lucrarea „România: Manual pentru cursul secundar”, în care un loc important îi revine analizei învățământului românesc, care abia de la mijlocul sec. XIX intră în albia sa națională, singura școală până atunci fiind biserica. Basarabia este cea mai nedreptățită prin stăpânirea rusească. Aici limba română este exclusă și din biserică, iar școlile cu predare în limba română erau inexistente. De aceea mulți țărani români nu știu a scrie și a citi. În această lucrare autorul enunță că „prețul unui popor nu se judecă după scris și citit, ci după numărul, munca, cinstea și bunul simț.” Simion Mehedinți susținea întru totul intervenția obligatorie a statului în promovarea sistemului instructiv-educativ gratis, fapt care va crește, considera el, gradul de alfabetizare și creștere a nivelului de cultură generală a populației¹¹.

Un simbol al renașterii învățământului și a conștiinței naționale românești a fost Pantelimon Halippa, care devine președintele Sfatului Țării și votează Unirea la 27 martie 1918. În 1932 acesta a editat și a condus revista și ziarul „Viața Basarabiei”.

Aflarea Basarabiei în cadrul României Mari a fost considerată de mulți istorici contemporani drept perioada de reînviere a mediului social-economic și politic, a învățământului și a tradițiilor etnoculturale a populației românești din cadrul acestui spațiu geografic.

---

¹⁰ Nicolae Iorga. *Istoria învățământului românesc*. București: Casa Școalelor, 1928, 351 p.

¹¹ Simion Mehedinți. *România: Manual pentru cursul secundar*. București: Viața Românească, 1921, p. 311.

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE ȘI PROTEJAREA PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1918-1940)

Eugenia NASTAS,
master în istorie,
profesoară la IPLT „Spiru Haret”,
mun. Chișinău, Republica Moldova,
eugenia.cric@gmail.com

Summary

The Commission of Historical Monuments of Bessarabia, a dynamic institution, active despite all the difficulties that were in the interwar decades had an essential contribution in protecting the cultural heritage, passing on to future generations the inherited cultural wealth. Created in 1918, it actually began its activity only after the publication of the decree of October 1919, in which the members of the Commission were nominated and its president was named Paul Gore. Gradually becoming the most important cultural institution, overseen by the Commission of Historical Monuments in Bucharest, both with the same goal of protecting heritage, gained the trust of scientists and culture, passionate teachers of our historical past, aware that without heritage a people may lose their cultural identity. It was an institution that worked very well in particular and changed the attitude of civil society.”

Keywords: *Bulletin of the Historical Monuments Commission; Historical Monuments Commission; Ministry of Public Instructions.*

Patrimoniul cultural-istoric care reprezintă totalitatea valorilor și bunurilor culturale și istorice create de oameni este și un izvor deosebit de bogat pentru studierea istoriei, culturii fiecărei identități etnice și entități statale. Or, protecția patrimoniului cultural este o necesitate vitală a oricărui stat.

Ideea protejării patrimoniului cultural a apărut sub diverse forme de realizare încă de la începuturile civilizației umane în funcție de evoluția societății, dar cu greu a căpătat teren. La sfârșitul secolului al XIX-lea, după o dezvoltare lentă, ideea protejării intră în drepturi legitime și în societatea basarabeană. Apar diverse comisii, societăți științifice, iar printre funcțiile lor era și problema ocrotirii patrimoniului.

În perioada interbelică protejarea patrimoniului a cunoscut un salt calitativ. Rezultatele obținute în Basarabia le datorăm activității Comisiunii Monumentelor Istorice, fondate în provincie conform Legii conservării și restaurării monumentelor istorice de la 1919. Pe parcursul activității sale ea a fost susținută și tutelată de Comisiunea Monumentelor Istorice din București.

Activitatea Comisiunii Monumentelor Istorice, care la început era numită Regionala Chișinău, mai târziu Secția din Basarabia, este o temă importantă de interes în istoria și cultura noastră, una puțin cunoscută și aproape deloc cercetată. Rolul acestei instituții a avut o însemnătate mare în cercetarea, restaurarea, conservarea și punerea în valoare a multor monumente istorice, de aceea merită evidențiată contribuția instituției la studierea monumentelor istorice și integrarea lor în circuitul științific și public al întregii țări.

„Ei i s-a încredințat, rostul de a le descoperi și propune spre accept semenilor, lumii științifice autohtone și celei europene. Dar, și rolul de a le restaura pe acele care înfruntase cu urme timpul...”¹.

Comisiunea Monumentelor Istorice secția din Basarabia își începe activitatea în orașul Chișinău la 30 octombrie 1919, sub conducerea lui Paul Gore. La începutul activității sale instituția este numită Regionala Chișinău, mai târziu reintitulată Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia, secția Chișinău.

Trebuie de menționat că ideea protejării patrimoniului cultural a fost instituționalizată în Basarabia încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când sunt create diferite societăți culturale și științifice cu funcția ocrotirii patrimoniului. Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor a fost creată în anul 1898 și a activat până în 1944. Cea de-a doua a fost Societatea Istorico-Arheologică Bisericească, creată în 1904, desființată în 1919. În locul ei ia naștere Comisiunea Monumentelor Istorice, Regională din Chișinău. Deci în Basarabia deja exista o intelectualitate interesată de cercetare, păstrare și protejare a patrimoniului local.

În anii interbelici Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia desfășoară o activitate amplă și multilaterală, efectuând zeci de lucrări de restaurare, de consolidare a mănăstirilor și bisericilor vechi. Au fost făcute săpături arheologice și inițiate unele măsuri ce aveau scopul de a opri tra-

---

¹ Ioan Oprîș. *Comisiunea Monumentelor istorice*. București: Editura Enciclopedică, 1994, p. 5.

ficul de icoane vechi, au fost lansate idei și elaborate concepții științifice referitoare la organizarea muzeelor locale.

Comisiunea a beneficiat de aportul unor mari personalități ale culturii și științei, specialiști competenți, care au manifestat un interes special față de valorile culturale ale neamului, precum Paul Gore, Ștefan Ciobanu, Visarion Puiu, Ștefan Berechet, Nicolae Țâganco, Paul Nicorescu, Iosif Lepși ș.a. Ei au fost cei care pe parcursul activității Comisiunii au apărut dreptul la viață al monumentelor istorice pe teritoriul dintre Nistru și Prut.

Un merit deosebit în activitatea comisiunii l-a avut Paul Gore, om de excepție în viața social-politică dar și cultural-științifică, „cea mai expresivă figură a Basarabiei adevărate, a sufletului ei puțin cunoscut, a firei ei liniștite, cuminte”².

Ștefan Ciobanu menționează că „iubirea de neam și interesul față de trecutul nostru, față de artă s-a transmis de la părinte la fiu”³. Iată de ce toate lucrările și întreaga activitate a sa este îndreptată românismului. A exercitat mai multe activități obștești: „judecător de pace ales, în câteva rânduri, membru în Consiliul Zemstvei la Orhei și Chișinău, președinte în acele consilii, membru în Consiliul Zemstvei guberniale...”⁴, director al Muzeului Zemstvei din Chișinău, președinte al Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia.

Numit prin decret regal la 30 octombrie 1919 primul președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, depune un efort enorm pentru menținerea și valorificarea monumentelor vechi din „acea parte a Moldovei dintre Prut și Nistru”, care abia încerca să-și asigure ofensiva culturală spre asimilarea valorilor culturale ale neamului, înstrăinate în cei peste o sută de ani aflată sub ocupația rușilor. „Monumentele istorice vizibile ale «Basarabiei», care s-au păstrat însă într-adevăr nu sunt numeroase, căci evenimentele ce se petreceau aici n-au contribuit la conservarea lor. Însă aceste monumente sunt mărturia cea mai elocventă și stabilă despre trecutul ei național”⁵.

² Ștefan Ciobanu. *Paul Gore*. În: *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice secția Basarabia*. Chișinău: Tipografia Eparhială ”Cartea Românească”, 1928, p. 5.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Gore Paul. *Prefață*. În: *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice secția Basarabia*. Chișinău: Glasul Țării, 1924, p. 4.

Prin urmare, în condiții grele, fără mari surse financiare, Regionala în frunte cu P. Gore a reușit să facă lucruri importante. La începutul anului 1920 P. Gore, conducându-se după Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice (publicată în Monitorul Oficial, nr.82 din 29 iulie 1919), a întocmit Proiectul de Regulament al Regionalei Chișinău și l-a trimis la București. CMI București a aprobat Regulamentul și la 5 mai 1920 i-a comunicat lui P. Gore că „Regionala Chișinău va lucra potrivit art.10 din Decretul-lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, începând deocamdată cu inventarierea, studierea și supravegherea monumentelor istorice menționate în art. 2 și 6 din Decretul-lege cu restricțiunea că în ceea ce privește monumentele religioase se vor clasa numai acele biserici și mănăstiri fondate până la 1812, iar după această dată numai monumentele care prezintă un deosebit interes istoric și artistic”⁶.

Potrivit Regulamentului, Comisiunea urma să aibă un Comitet din cinci membri, aprobați de Comisiunea din București și investiți în funcție prin decret regal, un președinte cu dreptul de a convoca ședințele Comitetului o dată pe lună. Principala funcție a președintelui era de a conduce secțiunea pentru a realiza sarcinile de conservare și restaurare a monumentelor istorice impuse de lege. De asemenea, Comisiunea trebuia să aibă un casier, „care să asigure la timp întocmirea proiectului de buget, adunarea actelor justificatoare de cheltuieli și venituri, și întocmirea la timp a rapoartelor financiare”⁷. Secretarul Comisiunii era dator să „supravegheze activitatea Serviciului de secretariat al secțiunii”⁸. Președintele, secretarul și casierul formau Biroul de conducere permanent al Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia.

În fiecare an era necesar să fie elaborat planul de activitate al Comisiunii, să fie întocmit bugetul, devizul de cheltuieli pe compartimente, toate acestea transmise la București și, după ce Comisiunea de la București aproba, urmau a fi realizate. Cerința dată nu întotdeauna a fost îndeplinită de Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia, fapt ce l-a determinat pe N. Iorga să declare: „Comisiunea de la Chișinău lucrează prea independent”⁹.

---

⁶ Elena Ploșnița. *Despre un centru de cultură și știință al Basarabiei interbelice*. În: Buletinul Comisiei Naționale a Monumentelor, ansamblurilor și siturilor Istorice, Nr.1-4,1999, p. 132.

⁷ Elena Ploșnița. *Protejarea patrimoniului cultural în Basarabia*. Chișinău: Ed. Cartier, 2003, p. 84.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Paul Gore a ținut mult la funcția pe care o ocupa, astfel în anul 1921, când trebuia să se transfere la Iași, nu-și imagina abandonarea activității în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia și a funcției de președinte. Acesta adresează o scrisoare președintelui Comisiunii Monumentelor Istorice din București în care solicita: „Vă rog să bineveniți a decide dacă această mutare ar fi nepotrivită cu funcția mea de președinte al Comisiunii, întrucât interesele mele personale mă vor obliga să vin deseori la Chișinău, astfel încât aș putea, cred, îndeplini obligațiile însărcinării mele”¹⁰.

Comisiunea își începe activitatea sa cu inventarierea tuturor bisericilor și mănăstirilor din ținut, ridicate până la 1812 și clasarea lor ca monumente istorice. La 1 decembrie 1920, membrii Comisiunii, întruniți într-o ședință, pun în discuție raportul „Tabloul provizoriu al monumentelor istorice (biserici și mănăstiri), întocmit și prezentat de arhimandritul Visarion Puiu. „Tabloul” a fost aprobat de CMI București și a servit ca instrument de lucru pentru regională.

P. Gore cunoștea bine realitatea din ținut, de aceea făcea apel către populația băștinașă, cerându-i respect și grijă față de monumentele istorice. A scris numeroase demersuri la CMI București, în care menționa valoarea monumentelor istorice, necesitatea întreținerii, refacerii și conservării acestora. Printre primele monumente care au beneficiat de susținerea CMI București de a fi restaurată a fost biserica „Adormirii” din Căușeni, înălțată în secolul XVI. Biserica era considerată drept unul dintre cele mai interesante monumente ale arhitecturii de cult și ale picturii moldovenești, de aceea P. Gore solicită Comisiunii din București să trimită un arhitect și un pictor specialist în restaurarea și renovarea picturilor vechi bisericesti la acea biserică.

În perioada președinției lui P. Gore, pe lângă problemele financiare și lipsa de specialiști competenți, au existat diverse tensionări relaționale cu unele instituții publice. Spre exemplu, la sfârșitul anului 1925, Administrația financiară din Chișinău a învinuit Regionala de fraudă. Acest incident a avut urmări grave pentru P. Gore și pentru membrii Comisiunii din punct de vedere moral, întrucât P. Gore scria Ministrului Cultelor și Artelor: „Țin să spun cu cea mai mare durere sufletească că situația noastră din Basarabia, a câtorva oameni care, pierzând multe iluzii, nu au pierdut dorința de a servi țara și neamul nostru pe terenul cultural și științific, devine

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 82.

din ce în ce mai grea. În fine, am ajuns la o stare când suntem tratați, fiind funcționari superiori ai statului, neprimind leafă și îndeplinind toate cerințele legii, ca niște delapidatori de bani ai statului. Nu știu dacă vom putea răbda această situație neobișnuită pentru noi și neaccesibilă nici pentru demnitatea noastră, nici pentru trecutul nostru”¹¹.

„Perioada Gore” a durat până în anul 1927, anul decesului său. În accepția lui I. Colesnic, președintele instituției „a căzut ca un cavaler veritabil pe câmpul de luptă, la o ședință a Comisiunii Monumentelor Istorice, adică având în față cel mai groaznic dușman, negura timpului”¹².

Al doilea președinte al Regionalei pentru Basarabia a fost profesorul universitar Ștefan Ciobanu. Ștefan Ciobanu, născut la 24 noiembrie 1883 la Talmaz, localitate de pe malul Nistrului, unde absolvă școala primară. A urmat școlile normale din Bairamcea și din Chișinău, iar în 1905 a absolvit Liceul nr.1. Cu doi ani mai târziu se înscrie la Facultatea de Litere, secția slavo-rusă a Universității de la Kiev. Istoric și membru al Academiei Române își începe activitatea în cadrul Comisiunii Monumentelor istorice secția Basarabia în 1919, iar în anul 1927 este numit prin Decret Regal președinte al acestei comisii.

Ca președinte al Comisiunii vizitează și cercetează bisericile vechi, mobilizează fețele bisericești pentru a sprijini acțiunile Comisiunii în procesul de conservare și restaurare a monumentelor istorice și a îndemnat oamenii de știință să cerceteze vechile cetăți ale Basarabiei. O atenție deosebită o acordă monumentelor istorice din capitala provinciei.

A avut o colaborare fructuoasă cu Comisiunea Monumentelor Istorice din București și a scris numeroase demersuri către aceasta pentru a primi susținerea în consolidarea cetăților și restaurarea lor. De exemplu, în anul 1937 datorită intervenției lui N. Iorga a fost oprită distrugerea unui zid medieval din grădina publică a orașului Chilia, trimițându-se o telegramă primarului Chilieii: „Zidul din grădina publică este monument istoric, dărâmarea lui atrage penalități, o primărie conștientă ar ști să pună în valoare din punct de vedere estetic acest zid arheologic, transformându-l în podoba grădinii publice”¹³.

---

¹¹ *Ibidem*, p. 76.

¹² Iurie Colesnic. *Paul Gore - ultimul herald al Basarabiei*. În: *Patrimoniul*, 1991, p. 25.

¹³ Elena Ploșnița. *Protejarea patrimoniului cultural în Basarabia*. Chișinău: Ed. Cartier, 2003, p.114.

Șt. Ciobanu a jucat un rol nemijlocit la restaurarea tuturor bisericilor vechi din Chișinău, inclusiv, a contribuit la restaurarea Catedralei, semnând starea precară de conservare a acesteia la CMI București. Astfel, CMI București susține ideea și planul de reparare a Catedralei și la Chișinău se organizează „Comitetul de inițiativă al refacerii Catedralei”.

Un reper pentru discuții tensionate în activitatea sa de președinte a fost protejarea monumentelor istorice din Cetatea Albă. Trebuie de menționat faptul că relațiile dintre primăria Cetatea Albă și Comisiunea Basarabeană nu întotdeauna au fost strălucite. În programul său de activitate, Comisiunea își propuse să efectueze săpături arheologice în cetate. Între timp, aici au fost efectuate săpături arheologice, însă fără ca să fie informată Comisiunea și fără a i se cere avizul în legătură cu săpăturile arheologice de la cetate. Aflând despre aceste cercetări, Comisiunea s-a simțit neglijată și în legătură cu aceasta Ștefan Ciobanu îi scria lui Nicolai Iorga „Opinăm ca lucrările să se facă cum s-au făcut și mai înainte de către Comisiunea din Basarabia și sub supravegherea ei directă”¹⁴.

Tot în această perioadă Ștefan Ciobanu scria alarmat către Comisiunea din București și Ministerului Apărării Naționale și solicita un „post pentru paza Cetății Albe”, menționând că „Cetatea are absolută nevoie de paza interioară ca fiind unul dintre cele mai importante monumente istorice din țara noastră și pentru neamul românesc, cu onoare vă rugăm să benevoiți a interveni la Onor. Minister al Apărării Naționale pentru reînființarea în interiorul acestei cetăți a unui corp de gardă, desființat anul trecut”¹⁵.

O reacție dură Șt. Ciobanu a avut-o la propunerea Comisiunii Monumentelor Istorice din București către primăria Cetatea Albă, mărturisind că „ținând cont de faptul că primăria Cetatea Albă, în sarcina căreia ar urma să fie lăsată paza cetății - monument, care s-a făcut de atâtea ori vinovată de încălcarea voită sau nevoită a Legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice înființând muzee cu obiecte antice aparținând Comisiunii noastre și acordând dreptul persoanelor fără competență de a face săpături și cercetări «științifice» în cetatea lui Ștefan cel Mare și deci a lăsa paza cetății pe seama acelei primării nu ar însemna decât încuviințarea distrugerii cetății”¹⁶.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Idem. Despre un centru de cultură și știință al Basarabiei interbelice.* În: Buletinul Comisiei Naționale a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice, Nr. 1-4, 1999, p. 134.

¹⁶ *Ibidem.*

Nu a fost indiferent nici când primăria Cetatea Albă începe lucrări de consolidare și restaurare a cetății, cerând avizul Comisiunii Monumentelor Istorice din București și nu al Comisiunii din Basarabia.

O activitate prodigioasă în cadrul Comisiunii a avut-o arhimandritul Visarion Puiu, care a întocmit „*Tabloul provizoriu al monumentelor istorice*”, *servit drept registru al bisericilor și mănăstirilor din Basarabia*.

Comisiunea nu a dispus de un local propriu, adecvat activității. Primul ei sediu a fost în sala Liceului Real, unde aveau loc ședințele acesteia, iar prima ședință a Comisiunii a avut loc la 18 mai 1920. După o discuție de mai multe ore, membrii comisiunii au reușit să stabilească direcțiile și domeniile ei de activitate, acestea fiind:

- „Înregistrarea tuturor monumentelor istorice, elaborarea unui inventar al lor, promovarea unei politici consecvente în domeniul restaurării și conservării monumentelor istorice;
- cercetarea științifică a bisericilor și mănăstirilor din punct de vedere artistic și istoric, participarea la săpături arheologice, publicarea rezultatelor investigațiilor într-un Anuar al Comisiunii;
- înființarea unui muzeu regional de istorie și arheologie, completarea patrimoniului muzeal cu piese provenite din săpăturile arheologice, susținerea muzeelor existente, capabile să colecționeze și să conserve bunuri culturale”¹⁷.

Activitatea Comisiunii era împovărată de diverse lipsuri, printre care cele de spațiu, și de impedimente din partea altor instituții publice.

Arhiva Comisiunii se găsea în localul Facultății de Teologie, de unde a fost scoasă în anul 1940 la cererea Ministerului Educației Naționale. Respectivul Minister un an mai târziu înaintează o cerere Ministerului Cultelor și Artelor, menționând că „în localul Facultății de Teologie din Chișinău, Comisiunea din Basarabia ocupă pentru arhiva sa două camere. Vă rugăm a dispune să se ia măsuri de a se găsi adăpost pentru păstrarea actelor acestei comisiuni, pentru satisfacerea cerințelor studențești”¹⁸.

Pe lângă toate acestea, Comisiunea dispunea de puțini colaboratori și de un buget anual mic. Referindu-se la perioada în care a activat această Comisiune, P. Constantinescu-Iași scria că după 1918, „foarte puțini specialiști

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 85.

¹⁸ *Ibidem*, p. 134.

au călcat meleagurile de dincolo de Prut și atunci cam sumar”¹⁹. Tot el menționa: „După Unire s-a organizat o secție a Comisiunii Monumentelor Istorice, sub președinția lui P. Gore și apoi a lui Șt. Ciobanu, singura instituție cu caracter științific, căreia i-a căzut sarcina grea de a studia și pune în valoare monumentele și urmele trecutului arheologic-artistic care se mai păstrează în Basarabia. Dar dacă vrednicie și pricepere nu lipsesc la președintele ei, Comisiunea nu este bine întocmită și îndeosebi nu are suficient sprijin de la centru”²⁰. Iar N. Iorga, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice din București, considera că Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia lucrează bine și merită toată atenția.

O altă problemă de care s-a preocupat Comisiunea basarabeană a fost stoparea traficului de icoane și obiecte de cult din această perioadă. A intervenit în repetate rânduri în acest sens, după cum spune Șt. Ciobanu, „Comisiunea Monumentelor Istorice a luptat contra acestor acte rușinoase cu toate mijloacele”²¹. Comisiunea din Basarabia a solicitat guvernului adoptarea unor măsuri pentru a stopa comerțul ilicit al icoanelor și obiectelor de cult. Aproape în fiecare an erau emise diverse circulare cu privire la traficul de icoane. Implicarea Comisiunii oprea pe un anumit termen vânzarea obiectelor de cult, apoi vânzarea era reluată. Prezența unui număr mare de obiecte bisericesti în anticariatele din Chișinău a determinat în anul 1931 Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia să intervină pe lângă Chestura poliției locale pentru a se face percheziții și a fi sechestrate obiectele depistate. În 1932, Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia trimite către toate parohiile din provincie o circulară cu rugămintea ca preoții să întocmească un registru în mod urgent al obiectelor, pentru a se constata că obiectele au fost înstrăinate. Cu toate că majoritatea parohiilor au susținut că nu dispun de obiecte de valoare și că nu a dispărut nimic, totuși vânzarea lor avea loc, fapt ce ne dovedește cazul lui Grondijis, care, deplasându-se prin Ismail, a depistat vânzarea obiectelor, după care face o sesizare Comisiunii de la București. Aceasta a apelat la Comisiunea din Basarabia să ia măsuri. Șt. Ciobanu răspunde: „Faptul relatat de domnul Grondijis nu ne-a surprins, întrucât chiar la Muzeul Eparhial din Ismail, înființat după unire, se păstra până acum 2 ani o icoană de mare valoare

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 102.

²⁰ *Ibidem*, p. 103.

²¹ *Ibidem*, p.110.

artistică, Șt. Gubert, icoana care, după cum am constatat, a dispărut din muzeu. Cercetările făcute la fața locului și intervențiile făcute pe lângă regretatul episcop Iustinian nu au dus nici la un rezultat”²². Șt. Ciobanu mai menționa că traficul de icoane vechi și alte obiecte vechi bisericești în Basarabia se trage încă din trecut și afirmă că a luptat totdeauna cu aceste fărădelegi, adăugând că ar fi necesar să se ia de către Sf. Sinod și de Înaltul Guvern măsuri severe contra acestui trafic.

Comisiunea Monumentelor Istorice din Basarabia a fost o verigă importantă a Comisiunii București și a patronat executarea unor lucrări de conservare, restaurarea bisericilor și a mănăstirilor, a cetăților moldovenești medievale, a valorificat monumentele istorice naționale.

Activitatea Comisiunii basarabene se încadrează în anii 1919-1940, cu toate că mai continuă încă patru ani și în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, realizând, de asemenea, o activitate deosebită în protejarea patrimoniului.

---

²² *Ibidem*, p.111.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ȘCOLILOR ORGANIZATE DE ASTRA PENTRU SĂTENII DIN BANAT ÎNTRE 1937-1939

Dr. Dragoș L. CURELEA,

Prof., Liceul Tehnologic „Avram Iancu” Sibiu &

Școala Gimnazială „Radu Selejan” Sibiu

CRIFST – Academia Română, Filiala Brașov

Summary

Astra schools were also organized in the Banat area, where the „Astra Bănățeană” Regional was manifested since 1937. On March 1, 1937, in the premises held by the Lipova Commercial High School, the courses of the first school for the villagers were held. It was organized according to the model promoted by Astra. On this occasion, Sever Bocu, considered the school for the villagers to be necessary in the respectively area. In order to organize the local school courses of Astra, Sever Bocu former ministry from Banat in the Government of Romania and the local management of the partition of Astra, thanks the Agricultural Chamber of Timisoara for the constant support offered.

It was about the allocation of a budget amount of 15,000 lei, but also the temporary hiring of competent teachers to support and evaluate these local courses for young villagers in Banat. Also, S. Bocu, appreciated the support offered to the Astra school in Lipova by the Viticulture School in Miniș-Arad, respectively, and he cordially thanked the management of the Lipova Commercial High School, who accepted to provide the necessary location for organizing and conducting Astra School courses.

Keywords: *Astra, Banat, schools for the villagers, Lipova, Arad, Miniș, Sever Bocu.*

Școli ale „Astrei” au fost organizate și în zona Banatului, acolo unde s-a manifestat începând din 1937 Regionala „Astra Bănățeană”. În 1 martie 1937 în localul deținut de Liceul Comercial din Lipova s-au desfășurat cursurile primei școli pentru săteni, organizată după modelul promovat de Astra. Cu acest prilej, Sever Bocu a considerat școala pentru săteni ca fiind necesară în zona respectivă¹. Același important lider bănățean a considerat că acest

¹ *Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare: SJSAN), Fond „Astra”, doc. nr. 386/1937, f. 1-2; Transilvania, anul 68, nr. 5, 1937, p. 365; Matei Pamfil. Asociațiunea în lumina documentelor. Noi contribuții (1861-1950). Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2005, pp. 164, 170; Dumitru Tomoni. Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948). Timișoara: Editura Învierea, 2009, pp. 355, 359.*

demers local inițiat de Despărțământul din Lipova al Astei reprezenta: „un început pentru răspândirea cunoștințelor noi, pentru formarea acelei clase conducătoare țărănești, la care să se poată face apel, când va veni vremea reformării sistemului nostru de producție”².

În vederea organizării cursurilor școlii locale a Astei, S. Bocu și conducerea locală a despărțământului mulțumea Camerei Agricole din Timișoara pentru sprijinul constant oferit. Era vorba de alocarea unei sume bugetare de 15.000 lei, dar și de angajarea temporară a unor cadre didactice competente în vederea susținerii și evaluării acestor cursuri locale pentru săteni. De asemenea, S. Bocu a apreciat sprijinul oferit școlii Astei de la Lipova din partea Școlii de Viticultură din Miniș, respectiv a adus cordiale mulțumiri conducerii Liceului Comercial din Lipova, care a acceptat să asigure locația necesară organizării și desfășurării cursurilor Școlii Astei³. Au fost formați în această primă serie 22 de tineri din localitatea de rezidență a despărțământului, dar și din spațiul unor comune din zonă, iar acestora, cât și cadrelor didactice, li s-a asigurat în mod gratuit pe o perioadă de trei săptămâni, atât cazarea, cât și masa⁴.

În condițiile în care organizarea și desfășurarea cursurilor, dar și evaluarea și absolvirea seriei cursanților a fost un succes pe linia funcțională a despărțământului din localitate, S. Bocu a propus conducerii centrale a Astei constituirea mai multor asemenea forme de școlarizare pentru săteni din spațiul bănățean.

Acesta considera că activitatea se poate dezvolta și organiza pe principiile modelului danez promovat de pedagogul Grundtvig, sub forma unei universități locale țărănești. O așa formă de învățământ pentru săteni, considera același S. Bocu, urmărea nu doar să propage cunoștințe tehnice și informații diverse în mediul țărănesc, dar și să formeze o viitoare elită a satului românesc⁵. Rostul școlilor locale ale Astei organizate în diferite despărțăminte pentru săteni, dar și pentru meseriași și muncitori era

---

² *Voința Banatului*, anul XVII, nr. 11, 7 martie 1937, pp. 1-3; Dumitru Tomoni. *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, p. 377.

³ SJSAN, Fond „Astra”, *Procesele verbale ale Comitetului Central al Astei pe anul 1937*, p. 21; Informația este prezentată pe larg și în cotidianul „Adevărul”, anul LI, nr. 16287, 1 martie 1937, pp. 2-3.

⁴ *Vestul*, anul VIII, nr. 1893, 20 martie 1937, pp. 2-3.

⁵ *Voința Banatului*, anul XVIII, nr. 13, 28 martie 1937, p. 2-3; Matei Pamfil. *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (Astra) și Rolul ei în Cultura națională (1861-1950)*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, , 1986, p. 281.

apreciat de S. Bocu în sensul formării culturii generale a săteanului român, dar urmărirea cultivării în mintea acestuia a demnității și mândriei sale proprii. Cursurile locale urmau să se desfășoare în perioada iernii, de regulă între 1 decembrie și 1 martie, iar cursanții proveniți din spațiul bănățean trebuiau să îndeplinească cel puțin trei condiții, și anume: să fie absolvenți cu 7 clase, cu vârsta cuprinsă între 18 și 30 ani și să dispună de o proprietate de cel puțin 10 jugere⁶. Cu privire la tinere femei din zonă s-a urmărit organizarea separată a unor cursuri care să nu depășească ca perioadă 2 luni consecutive⁷.

În 8 martie 1937 conducerea Despărțământului central județean din Lugoj a inaugurat în localitate cursurile Școlii Astei, care au fost urmate de tineri săteni proveniți din spațiul comunelor din jur: Boldur, Coștei, Domașnea, Gruni, Hodoș, Satu Mic, Susani și Valea Mare. Erau și niște condiții pe care tinerii doritori să urmeze cursurile trebuiau să le îndeplinească. Și anume: vârsta lor trebuia să fie cuprinsă între 18 și 35 ani, aceștia trebuiau să dețină în proprietate o suprafață de pământ între 4 și 38 jugăre. Cursurile urmau să se desfășure pe o perioadă de două săptămâni, iar disciplinele care au fost urmate în programul de învățământ erau: agricultura, pomicultura, viticultura, zootehnia, medicina veterinară, comerțul, noțiuni de drept, dar și altele. Un număr de 30 ore au fost alocate pentru disciplinele de specialitate și 25 de ore au revenit noțiunilor de cultură generală. Școala Astei din Lugoj a funcționat în această localitate, iar cheltuielile de organizare, desfășurare și plată a cadrelor a revenit despărțământului lugojan condus la acea dată de dr. Aurel E. Peteanu⁸. Conducerea despărțământului din Lugoj a anunțat Regionala că în viitor pentru organizarea și desfășurarea cursurilor pentru săteni va apela la autoritățile administrației publice locale pentru sprijin. Menționăm și că, în urma unui acord de colaborare cu Ministerul Agriculturii, Astra a primit în cesiune pentru o perioadă de 10 ani Școala de Agricultură din Șimleul Silvaniei (1938), cu terenul și ferma aferente, dar și dotată cu toate utilajele necesare muncii moderne în domeniul agronomiei,

⁶ Jugărul a fost o unitate de măsură a suprafeței agrare întâlnită frecvent în Transilvania. Aceasta echivala în medie cu 0,5775 ha sau cu 5775 de m² teren arabil.

⁷ Dumitru Tomoni. *Societate, cultură și politică*. „Astra” în Banat. p. 377.

⁸ *Planul de organizare a școlilor țărănești ale Regionalei Bănățene a „Astei”*. Timișoara: Editura Regionala „Astra Bănățeană”, 1937, pp. 1-2; *Partea oficială*. În: Luceafărul, Seria a II-a, anul III, noiembrie-decembrie 1937, p. 59; Tiberiu Mităr. *Un început plin de nădejdi*. În *Acțiunea*, anul IV, nr. 13, 28 martie 1937, pp. 2-3; Eugen Hulea. *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*. Sibiu: Editura Astei, 1944, pp. 65-66.

pentru ca aici să fie pregătiți tineri, dar și tinere. De asemenea încep a se generaliza și școlile specifice de gospodărie pentru tinerele sătence⁹.

Rațiunea organizării Școlilor Astei în Banat era justificată și de inspectorul școlar general din Timiș Sabin Evuțianu, președintele executiv al acestei Regionale, din perspectiva schimbării mentalității săteanului, meseriașului și muncitorului din Banat, dar și pentru o nouă civilizație sătească¹⁰. Considerând eficiente aceste demersuri de pedagogie socială și de educație a adulților din mediul rural bănățean, președintele Evuțianu, a propus Comitetului acestei structuri, organizarea cursurilor atât pentru tineri, cât și pentru tinerele din zona Banatului. De asemenea, a fost stabilită cifra de 30 de cursanți ca fiind maximă pentru înființarea unei serii, deși s-a apreciat că, după caz, cursurile pot fi organizate și cu 20 de tineri doritori. Remarcăm totodată și existența unor condiții pentru a fi primit în aceste școli locale pentru săteni și anume: tinerii trebuiau să dețină o gospodărie proprie, situația materială trebuia să fie „de mijloc” în mediul comunitar din care proveneau, să dispună de o bună reputație în localitatea de origine, iar vârsta să nu depășească 40 ani pentru bărbați. În cazul tinerelor femei vârsta lor trebuia să nu depășească 30 ani. Birourile de conducere din cadrul despărțămintelor central județene propuneau o anumită cifră pentru cursanți, iar Comitetul Regionalei îi repartiza pe aceștia la una dintre școlile Astei organizate în aria Regionalei Bănățene a sa, cu deosebire în spațiul respectivului despărțământ¹¹.

De menționat că în cursul anului 1937 au fost organizate și s-au desfășurat cinci școli ale Astei în spațiul bănățean, 2 pentru tinerele femei în localitățile cărășene Oravița și Orșova, altele 2 pentru tinerii bărbați din zonă la Sînicolau Mare și Oravița, iar una a fost pentru meseriași și muncitori din centrele industriale din Banat, în Reșița¹². Tuturor participanților la aceste cursuri ale Astei le-a fost asigurată pe întreaga perioadă cazarea și

⁹ Ion Breazu. *Școala superioară țărănească a Astei de la Șimleul Silvaniei*. În: Transilvania, anul 70, nr. 1, 1939, pp. 49-55; Matei Pamfil, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (*Astra*) și Rolul ei în Cultura națională, p. 282; Ion Onuc Nemeș. *Astra în satul meu. De la Comuna Viitorul la Satul model: Sâncraiuul Almașului*. Sibiu: Editura Astra Museum, 2015, pp. 198-199.

¹⁰ *Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale* (în continuare se va cita prescurtat: SJTAN). *Fond Prefectura Județului Severin*, dosar nr. 134/1938, f. 2-4.

¹¹ *Partea oficială*. În *Luceafărul*, anul III, Seria a II-a, noiembrie-decembrie 1937, p. 60.

¹² Ion Breazu. „*Astra*” și muncitorii. În: Transilvania, anul 68, nr. 2, 1937, pp. 98-103; *Ibidem*, anul 69, nr. 3-4, 1938, p. 158; Ion Breazu. *Străbătând despărțămintele*. În: Transilvania, anul 70, nr. 1, 1939, pp. 52-55.

masa, iar conducerea acestor școli a fost încredințată președinților despărțământelor din Lugoj, Oravița, Orșova, Reșița și Sănnicolau Mare. Din raportul făcut de conducerea Regionalei „Astra Bănățeană” și care a fost prezentat la Timișoara în adunarea generală a acestei regionale din 17 iunie 1938, desprindem, printre altele, și informația că la sfârșitul cursurilor organizate în acel an, atât tinerii, cât și tinerele care le-au urmat și absolvit se angajau ca și pe anul viitor să participe la cursurile organizate de Astra pe spesele lor¹³.

În Lugoj a fost organizată în perioada 21 februarie–15 martie 1938 o Școală pentru săteni, care a fost organizată cu resursele despărțământului condus de Aurel E. Peteanu și a beneficiat de sprijinul autorităților publice locale, ca urmare unor solicitări făcute în acest sens de același președinte nominalizat anterior încă din data de 17 februarie 1938. Participanții la această serie de cursuri au fost locuitori din comunele limitrofe municipiului Lugoj – reședința județului Severin în acea vreme. La cursurile organizate în Lugoj au participat tineri, dar și tinere, cu vârste cuprinse între 18 și 38 ani, care proveneau din așezări ca: Balinț, Cladova, Cutina, Jabăr, Părul și Târgoviște¹⁴. La începutul lunii ianuarie 1939, Cornel Corneanu, președintele despărțământului Astei din Caransebeș, a solicitat sprijinul autorităților locale în vederea organizării unei școli a Astei pentru tinerii și tinerele din localitățile apropiate de Caransebeș. Menționăm că a beneficiat de sprijinul colonelului Panait Boitan, prefectul din acel moment al județului, iar cursurile au avut loc în clădirea Liceului „Traian Doda” din localitate¹⁵.

Rezultatele obținute cu ocazia evaluării cursurilor care s-au desfășurat prin școlile pentru săteni au motivat suplimentar conducerea Regionalei să dispună organizarea în anul școlar care a urmat, 1938-1939 a zece școli în următoarele localități bănățene: Berliște (2 serii), Caransebeș, Ciacova, Comorâște, Ghilad, Jebel, Lugoj (2 serii) și Petroman¹⁶. Cursurile organizate în anul 1939 s-au bucurat de un număr mare de participanți.

În comunele Berliște și Comorâște, numărul celor care au urmat și absolvit cursurile a fost de 80. În localitatea Ciacova, organizatorii cursului au beneficiat de sprijin din partea Școlii de Agricultură din Ciacova și a

¹³ *Lucafărul*, Seria a II-a, anul IV, nr. 5-6, iunie 1938, p. 64.

¹⁴ *SJTAN*, Fond *Prefectura Județului Severin*, dosar nr. 134/1938, f. 2-3.

¹⁵ *Ibidem*, f. 1-2; Dumitru Tomoni. *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat*, p. 379.

¹⁶ *Transilvania*, anul 70, nr. 4, 1939, p. 240-254; *Lucafărul*, Seria a II-a, anul V, nr. 5-6, iunie 1939, pp. 15-35.

conducerii Gimnaziului din aceeași așezare. Notăm și că în localitatea Ciacova au fost organizate șase cursuri (serii de participanți) care au pus accentul pe organizarea gospodăriei, pe activitatea în agricultură și viticultură, respectiv a format participanților deprinderi de economie și gospodărie casnică. Numărul total al participanților în cele șase serii ale cursului a fost de 172 de tineri, dintre care 140 de participanți au fost bărbați, iar 32 au fost femei.

POLITICA LINGVISTICĂ ÎN RASSM (1924-1940): TENTATIVE DE INSTITUȚIONALIZARE A UNEI „LIMBI MOLDOVENEȘTI”

Valentin BURLACU,

dr. conf. univ,

UPS „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova,

burlacu.valentin59@yahoo.com

Summary

Since 1924, when the Moldavian ASSR was created, the totalitarian communist regime wanted to create by their own typographies an image of the sovietic „Moldovian nation”, with its own territory and state apparatus and the ruling elite. The goal proposed by them was to create from some local Transnistrian dialects a „true” Moldovian language with a Moldovan identity, different from the Romanian one. The political character of the action of inventing the „Moldovan language” was noticed right from the moment of its implementation, manifesting itself through controversial disputes how it should be among the party leaders.

Keywords: *dialect, disputes, Moldovan nation, identity, politics.*

Așa cum s-a văzut, încă de la început, RASS Moldovenească a fost o acțiune bazată exclusiv pe raționamente politice și expansioniste. Ea era concepută drept „factor politic-propagandistic” pentru a crea pretexte în vederea reanexării Basarabiei, „breșă strategică a URSS față de Balcani”, „cap de pod” al intereselor politice și militare rusești în regiune¹, un laborator de experimentare a tehnologiilor de impunere a conceptelor Moscovei privind tezele moldovenismului.

Astfel, extinderea revoluției mondiale dincolo de Nistru era, în concepția autorilor proiectului, cărora nu le scăpau, totuși, nici nevoile de rededeptare național-culturală și dezvoltării social-economice a populației moldovenești locale, însăși rațiunea de creare a Republicii Moldovenești.

Începând cu anul 1924, când era formată RASS Moldovenească, regimul totalitar comunist a urmărit să toarne după tiparele sovietice o „națiune moldovenească” teritorială, cu propriul său aparat de stat și elite conducătoare, cu o limbă distinctă de cea română.

---

¹ Anton Moraru. *Destinul unui document*. În: Cugetul, 1992, nr. 5-6, p. 6.

În cazul RASSM/RSS Moldovenești a fost vorba de modelul diferit de cel vestic promovată de Uniunea Sovietică, în sensul că statul sovietic a urmărit aici edificarea unei „națiuni” aparte, care niciodată nu s-a perceput ca națiune decât, cel mult, într-un sens de corp regional în cadrul Imperiului rus, pentru a accentua „primordialismul” moldovenesc și diferențierea acestuia față de cel românesc².

Este semnificativ că anume în preambulul hotărârii despre formarea acestei republici din 12 octombrie 1924 se constata existența unui „popor moldovenesc” pe ambele maluri ale Nistrului, cea mai mare parte „a căruia a fost aruncată cu forța sub puterea burgheziei române care a cotoplit și ocupat Basarabia”. Drept urmare, cerința refacerii unității „poporului moldovenesc” de la Nistru, divizat din cauza „burgheziei române”, în cadrul RASSM și Țării Sovietelor, va deveni de acum încolo un leitmotiv al propagandei comuniste și un obiectiv strategic asumat plenar³.

Istoricul W. P. Meurs mai punctează că: „în afara considerentelor de politică externă, crearea acestei republici corespundea liniei de relativă politică sovietică liberală în privința naționalităților, de la începutul anilor '20 ai sec. al XX-lea”⁴. Această rațiune este susținută și de istoricul Gh. E. Cojocaru, care afirmă că „odată cu înfiriparea Republicii sovietice Moldovenești, părinții ei fondatori vor pretinde și existența unui „popor” aparte moldovenesc, ca și purtător al acestei recente statalități, divizat de malurile Nistrului”⁵.

Într-o epocă în care pentru dictatura proletariatului nimic nu mai era imposibil, faptul că „raportul dintre crearea statului și crearea națiunii era chiar mai complex, deoarece atât identitatea națională, cât și cea statală erau creații artificiale” nu părea că deranjează, dimpotrivă⁶.

În condiții specifice, Proiectul Republicii Moldovenești a adus în prim-planul preocupărilor legate de esența traducerii lui în viață problema identității naționale și lingvistice a acestei entități, aspecte care nu au fost, practic, abordate, decât expeditiv, în „Memoriul” din 4 februarie 1924.

---

² Octavian Țăcu. „Moldovenismul” sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991). În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Coordonatori S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Editura Cartier istoric, 2011, pp. 334-336.

³ Gheorghe Cojocaru. *Cominternul și originile „moldovenismului”*. Studiu și documente. Chișinău: Civitas, 2009, p. 27.

⁴ Wan P. Meurs. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău: Editura Arc, 1996, p. 136.

⁵ Gheorghe Cojocaru. *Op. cit.*, p. 28.

⁶ Wan P. Meurs. *Op. cit.*, p. 16.

Problema identitară a reliefat diferențe ireconciliabile de poziții. În istoriografia problemei această chestiune a fost interpretată prin paradigma confruntării dintre două curente – așa-numiții „românizatori” și „autohtoniști”. Primii pledau pentru o limbă și o cultură românească, cei de-ai doilea – pentru edificarea unei limbi neaoșe locale și a unei etnii moldovenești, diferite de cea română⁷.

Înființarea RASSM a dat, cel puțin în prima etapă, o serie de speranțe etnicilor moldoveni/români privind libertatea de exprimare în limba maternă, de afirmare a graiului, a tradițiilor și obiceiurilor strămoșești. Încă din 21 august 1924, cu câteva săptămâni înainte de proclamarea oficială a RASSM, ziarul „Plugarul Roș” anunța declanșarea unor acțiuni pentru „moldovenizarea cât mai grabnică a tuturor instituțiilor și așezămintelor din centrele moldovenești”⁸. La vremea respectivă, limba română nu era considerată încă, în toate sferile puterii bolșevice, un pericol pentru noua enclavă cu pretenții de statalitate⁹.

Astfel, discuțiile pe marginea limbii „moldovenești” au început cu puțin timp înaintea formării RASS Moldovenești. Scopul propus era crearea din niște dialecte locale a unei limbi „literare” moldovenești, distinctă de limba română, și cultivarea unei identități naționale moldovenești, distinctă de cea română¹⁰.

Logica creării limbii „moldovenești” în cadrul RASS Moldovenești subscrisa sensului general al principiului piedmontist, adică folosirea legăturilor etnice transfrontaliere pentru a influența politicile României, servind în același timp și scopurile de lungă durată privind proiectarea identității „moldovenești”, așa cum a arătat politica sovietică de după 1940, și asupra Basarabiei anexate. După crearea RSS Moldovenești în 1940 și, în mod special, după 1944, modelarea limbii „moldovenești sovietice” s-a bazat pe experiențele lingvistice din perioada RASSM¹¹.

La nivel oficial, startul acestei dispute s-a dat odată cu fondarea unei gazete pentru moldovenii de lângă Nistru – „Plugarul Roș”, care va începe să apară cu alfabet rusesc, de la 1 mai 1924, prin decizia Comitetului

⁷ Gheorghe Cojocaru. *Op. cit.*, p. 29.

⁸ Ion Nistor. *Istoria românilor din Transnistria*. București: Editura Eminescu, 1995, p. 20.

⁹ Ioan Popa, Luiza Popa. *Românii, Basarabia și Transnistria*. București: Fundația Europeană Titulescu, 2009, p. 74.

¹⁰ *Asupra politicii identitare și lingvistice în RASS Moldovenească*: În: Elena Negru. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*. Chișinău, 2003.

¹¹ Octavian Țăcu. *Op. cit.*, p. 340.

Gubernial Odesa al PC(b) U, atunci când redacția (Gr. Starîi și I. Krivorukov) s-a ciocnit cu problema limbii în care trebuia să apară gazeta pentru a putea fi înțeleasă de țărani moldoveni. Instanțele de partid cereau ca limba gazetei să nu se inspire din limba literară și tradiția scrisă română, ci să redea întocmai limba vorbită în satele moldovenești. Însă, dificultatea era că în stânga Nistrului nu exista nici măcar un singur grai comun pentru toate localitățile cu populație moldovenească. Mai mult chiar, analfabetismul printre moldoveni înregistra cote maxime¹².

Divergențele de opinii asupra priorităților etnoculturale în Republica Moldovenească au reizbucnit din primele zile ale activității Comisiei Organizatorice. În cadrul ședinței acestei comisii, din 22 august 1924, a fost dezbătută problema privind obiectivele și prioritățile dezvoltării etnolingvistice a moldovenilor din RASSM. Aici s-au conturat două opinii diferite în problema limbii. Prima opinie aparținea lui G. Starîi, care considera că limba moldovenilor din stânga Nistrului trebuie să se „dezvolte pe baza grafiei latine și a limbii române”. Starîi ținea cont de faptul că „având în vedere caracterul foarte înapoiat al limbii moldovenești, lipsa cuvintelor necesare pentru exprimare, în special, în chestiuni politice, necesitatea îmbogățirii ei cu cuvinte din alte limbi și, considerând că limba română este în această privință mai apropiată decât limba rusă, având în vedere că moldovenii basarabeni au trecut la limba română - e necesar să fie trasat cursul spre introducerea cuvintelor românești în vorbirea moldovenească. E necesar ca în școală și la tipărirea abecedarilor să fie utilizat alfabetul latin, deoarece este imposibil de redat cu litere rusești toate cuvintele limbii moldovenești”.

Reprezentanții celei de-a doua opinii, Grinștein și Badeev, speculau, afirmând „având în vedere, că sarcina imediată constă în înfăptuirea campaniei de agitație privind organizarea republicii și propagarea ei în rândul populației care vorbește într-o limbă foarte puternic amestecată cu cea rusească, și, teama populației față de tot ce-i românesc, a considera necesar în timpul apropiat trasarea cursului spre o limbă simplă și înțeleasă, bazată pe graiul popular al moldovenilor transnistreni, utilizând alfabetul rusesc și doar treptat de purificat limba de impurități”¹³.

---

¹² Gheorghe Cojocaru. *Op. cit.*, pp. 29-30.

¹³ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 15.

Pe lângă considerațiile sale de ordin lingvistic, Starîi, ca partizan al revoluției mondiale, care visa să transfere capitala Republicii Moldovenești la Chișinău, va cere să se țină cont de faptul că în școlile din Basarabia se predă în limba română și că populația de pe malul drept al Nistrului, în ansamblul ei, trecea printr-un proces de culturalizare românească care promitea să devanseze evoluțiile culturale din stânga Nistrului și să se impună în caz de alipire a Basarabiei la Autonomia Moldovenească. Badeev, la rândul său, a urmărit să demonteze toate argumentele lui Starîi și să acrediteze ideea existenței unei limbi moldovenești distinctă de cea română¹⁴.

În raportul său, G. Starîi, după o analiză succintă a situației lingvistice printre moldovenii din stânga Nistrului, face o încercare de a motiva necesitatea dezvoltării „limbii moldovenești” pe baza limbii române și a grafiei latine, aducând o serie de argumente de ordin lingvistic și politic. Expunându-și punctul de vedere, el opina că „limba moldovenească nu poate fi luată drept bază pentru dezvoltarea limbii și culturii moldovenilor transnistreni”. „Într-o limbă moldovenească, fără utilizarea împrumuturilor din altă limbă, afirma G. Starîi, este imposibil să ții chiar cel mai primitiv discurs politic. Mai mult, nu ajung cuvinte nici chiar pentru uzul cotidian”. De aceea, calea cea mai rezonabilă era să se porceadă la împrumuturi din limba română, deoarece „limba moldovenească” nu poate să se dezvolte pe baza celei ruse, care îi era cu totul străină. Totodată, referindu-se la problema grafiei, el menționa că multe din expresiile „limbii moldovenești” nu pot fi redată cu ajutorul literelor rusești. Adoptarea unui asemenea curs, în opinia aceluiași lider bolșevic, nu contravenea nici perspectivelor reanexării Basarabiei, unde „copiii învață în grafia latină, iar copiii la noi vor învăța în cea rusească. În cazul *unirii* moldovenilor din cele două părți, pe care copii îi vom învăța?”. De asemenea, G. Starîi s-a pronunțat împotriva ideii de creare a unei noi „limbi moldovenești”, constatând că „inventarea unei limbi constituie o sarcină dezavantajoasă, peste puterile noastre, aceasta fiind o creație a istoriei, economiei” etc.¹⁵

Exponent al intereselor Ucrainei, dar și al Rusiei bolșevice, I. Badeev s-a pronunțat pentru dezvoltarea limbii și scrisului românilor transnistreni pe baza limbii și grafiei ruse. Necunoașterea de către populația românească din

¹⁴ Gherghe Cojocaru. *Op. cit.*, pp. 31-32.

¹⁵ Elena Negru. *Politica etnoculturală*, pp. 15-16; Gheorghe Cojocaru. *Op. cit.*, doc. 33, pp. 149-152; doc. 34, pp. 152-154.

stânga Nistrului, în marea ei majoritate rurală și analfabetă, a limbii literare românești a fost exploatată la maximum, vehiculându-se ideea privind necunoașterea de către moldovenii transnistreni a limbii române în general. „Limba moldovenească” era prezentată de către I. Badeev ca o limbă deosebită de cea română¹⁶.

Ulterior, conducerea din RASSM se va împărți în două grupări adverse în problema dezvoltării etnoculturale: cea a „românizatorilor” și cea a „moldovenizatorilor”, avându-i în frunte pe cei doi principali lideri politici din republica autonomă: G. Starii, președinte al Comitetului Revoluționar și, ulterior, Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului, și I. Badeev, secretar al Comitetului moldovenesc regional de partid. Prima grupare, a „românizatorilor”, pleda pentru grafia latină și limba română, pornind de la teoria bolșevică a extinderii revoluției mondiale, inclusiv în România. „Moldovenizatorii” pledau pentru crearea în RASSM a unei limbi și culturi deosebite de limba și cultura română, pentru izolarea lingvistică și culturală a moldovenilor din această zonă¹⁷.

Disputa dintre cele două grupări va fi decisă în favoarea „moldovenizatorilor” prin decizia Biroului CC al PC (b) din Ucraina referitoare la problema creării RASSM în componența RSSU, adoptată în cadrul ședinței din 19 septembrie 1924, adică anterior formării acestei entități¹⁸.

„Dezvoltarea limbii moldovenești” și utilizarea ei era argumentată prin necesitatea de „a lucra în acea limbă care vorbește poporul moldovenesc” și respectiv, grafia latină „va frâna această activitate”¹⁹.

În anii următori, sporadic, discuțiile pe problema lingvistică au continuat. Astfel, unul din activiștii culturali din republică, Bagrov, critica linia lingvistică promovată de „originaliști” și considera că este necesar de a „căuta dezvoltarea limbii noastre culturale în România”, afirmând: „iată țara, care a reușit să asigure dezvoltarea limbii moldovenești române și de aceea trebuie să ne orientăm la România, pentru a lua cuvintele care ne

---

¹⁶ Elena Negru. *Politica etnoculturală*, p. 16; Gheorghe Cojocar. *Op. cit.*, doc. 33, pp. 149-152; doc. 34, pp. 152-154.

¹⁷ *O istorie a regiunii Transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*. Compediu. Chișinău: Editura Civitas, 2007, p. 274.

¹⁸ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 17.

¹⁹ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească*. Culegere de documente și materiale. Chișinău: Civitas, 2004, doc. 23, pp. 68, 69.

lipsesc în lexiconul nostru”²⁰. Această luare de poziție a fost criticată în cadrul plenarei a IV-a a Comitetului Moldovenesc Regional de partid, din 21-22 mai 1931. În raportul lui Ilin, secretarul acestei organizații, cu referință la poziția lui Bagrov, se accentua că „la noi există cuvinte mai prețioase decât la regele Carol”, aducând drept exemple cuvinte preluate din limba rusă. El, recunoscând insuficiența cuvintelor din lexiconul „moldovenesc”, cerea ca acestea „să fie căutate la noi, în Patria noastră socialistă”, iar orientarea în „dezvoltarea limbii moldovenești la graiul din România, este greșită, este o eroare, strict politică”²¹.

În eforturile sale, Ilin va fi susținut de Zatonski, unul din liderii Ucrainei, prezent la plenară. Pentru a-l combate pe Bagrov, în discursul său, el încerca să facă similitudine cu carelii, care locuiau atât în Republica Carelă din cadrul URSS, cât și în Finlanda, afirmând, că „limba carelă, chiar dacă este înrudită cu limba finlandeză, totuși carelii nu o cunosc și n-o înțeleg”²².

În continuare el recomanda drept criteriu în această chestiune „trebuie să fie creația populară. Dacă în masele populare un cuvânt sau altul prinde rădăcini, atunci folosiți-l – mai puțin înțelepciune-filologilor!”²³.

În ansamblu, apartenența moldovenilor din RASSM la o cultură sau alta („moldovenească” sau română), sursele din care urmează să se îmbogățească „limba moldovenească” erau abordate și determinate în funcție de obiectivele curente ale regimului bolșevic.

Astfel, la scurt timp după trecerea la grafia latină, în hotărârea Biroului CMR de partid, din 3 octombrie 1932, se stabilea drept directive în problemele lingvisticii și îmbogățirii „limbii moldovenești”: asigurarea unor ritmuri de dezvoltare în aceste domenii care să corespundă celor de ridicare a nivelului de cultură al oamenilor muncii; îmbogățirea „limbii moldovenești” să se desfășoare în corespundere cu terminologia internațională pe care o folosesc și alte popoare în dezvoltarea limbii lor; întărirea luptei împotriva naționalismului local, care se orientează exclusiv spre dialectul local; la momentul dat „limba moldovenească” îmbogățită să fie accesibilă și ușor înțeleasă de muncitorii și țărani de pe ambele maluri ale Nistrului²⁴.

²⁰ *Ibidem*, doc. 39, p. 111.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, doc. 40, pp. 113-114.

²³ *Ibidem*, p. 115.

²⁴ *Ibidem*.

Din motive didactice, dar ținând seama de o serie de trăsături caracteristice ale regimului și evoluției politice din RASSM, sunt identificate trei perioade distincte în scurta istorie a acestei creații lingvistice bolșevice: a) 1924-1931, perioada creării RASSM și a promovării „moldovenismului vulgar”; b) 1932-iunie 1937, perioada latinizării RASSM; c) iulie 1937-iunie 1941, perioada represiunilor politice, ori a „arestării grafiei latine”²⁵ și rusificarea lingvistică.

La începutul anilor '20, printre „prioritățile” politicii guvernului bolșevic față de republicile sovietice nou-formate figura și „construcția lingvistică” ce se rezuma la „crearea” scrisului și limbii popoarelor neruse. Acestea reprezentau, de fapt, mijloace tactice în realizarea obiectivului strategic de deznaționalizare a popoarelor și de constituire a unui puternic stat centralizat²⁶.

Odată trasat, la 19 septembrie 1924, cursul politicii lingvistice în RASSM, s-a început procesul de realizare a lui.

La conferința a II-a a CMR de partid din noiembrie 1925, I. I. Badeev, secretar al acestui comitet, referindu-se la limba scrisă din RASSM, sublinia că aceasta „nu este curat moldovenească, în ea mai sunt încă multe cuvinte românești franțuzite, dar noi, treptat, o vom curăți-o și o vom face accesibilă celor mai largi mase ale trudititorilor din RASSM”. Reafirmând necesitatea creării „limbii moldovenești”, același demnitar sublinia: „Într-un viitor apropiat la noi vor apare, dacă nu revoluționari, cel puțin reformatori ai limbii și vor crea o așa limbă înțeleasă nu domnilor, ci muncitorilor și țăranilor moldoveni”²⁷.

Ideea inventării „limbii moldovenești” era susținută cu ardoare de către emigranții basarabeni, în majoritate nemoldoveni, care activau în RASSM și erau grupați în jurul Asociației Basarabenilor (fondată în mai 1924 la Moscova). În viziunea acestora, inventarea „limbii moldovenești” venea să servească drept „argument” în favoarea tezei că moldovenii și românii sunt două popoare diferite, dar și ca un pretext pentru „apărarea Basarabiei de români”. De realizarea acestui proiect erau interesate direct și autoritățile ucrainene. Drept suport pentru „crearea” unei noi limbi serveau ideile

---

²⁴ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, doc. 57, pp. 147-148.

²⁵ *Ibidem*, p. 24.

²⁶ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 24.

²⁷ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 24; Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, doc. 7, p. 43.

proletcultismului, statornicite în Rusia sovietică la mijlocul anilor '20, care prevedea crearea unei „noi culturi proletare”. În spiritul acestei teorii, activiștii culturali din RASSM proclamă întreaga moștenire culturală din RASSM de până la revoluție „pseudomoldovenească”, iar limba română - o limbă de „salon a burgheziei”²⁸.

Caracterul pur politic al acțiunii de inventare a „limbii moldovenești” literare s-a remarcat chiar din momentul punerii ei în practică, manifestându-se prin dispute controversate. În RASSM, impunerea proiectului creării unei limbi a fost posibilă datorită mai multor factori. În primul rând, absența aproape totală a intelectualității băștinașe, a cadrelor moldovenești în structura organelor de conducere din RASSM, capabile să se opună politicii de „construcție lingvistică”. În al doilea rând, analfabetismul populației românești semirusificate și semiucrainizate²⁹.

Totuși, teza existenței unui „popor moldovenesc” în Basarabia și Transnistria deosebit de poporul român, precum și a existenței unei „limbi moldovenești” deosebită de cea română a devenit o provocare irezistibilă pentru tot soiul de „savanți”, care s-au grăbit să-și propună producția „științifică” unei audiențe frustrate, care era populația republicii, hărțuită de prea dese schimbări în politica noului regim, și de-a dreptul derutată³⁰.

O primă încercare de a pune în aplicare planul de creare a unei noi limbi a fost întreprinsă de G. I. Buciușcanu, la acel moment comisar al poporului pentru învățământul public din RASSM. Gramatica „limbii moldovenești” pe care a alcătuit-o în 1925 a fost respinsă, pe motiv că a utilizat normele ortografice și terminologia românească³¹. În opinia autorităților aceasta avea un grav neajuns, „anumi primirea di cîtri avtor dreaptascrierii tradiționali moldovenești formilor și terminologhiii, cari di fapt îs romînești”. Totuși, ea a fost utilizată în școli până în anul 1927³².

Plenara a V-a din septembrie 1926 a CMR de partid a confirmat „justețea” cursului referitor la „dezvoltarea limbii populare moldovenești în care vorbește poporul moldovenesc”. În scopul intensificării lucrului de inventare a noii limbi, aceeași plenară preconizează înființarea unui „centru academic în RASSM”. Noua instituție, a fost fondată la sfârșitul lunii

²⁸ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 25.

²⁹ Gheorghe Negru. *Lupta lingvistică în RSSM (1940-1988)*. În: *Destin Românesc*, 1996, nr. 2, p. 7.

³⁰ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, p. 8.

³¹ *O istorie a regiunii transnistrene*. *Op. cit.*, p. 275.

³² Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, p. 10.

decembrie 1926, cu o secție lingvistică, condusă de L. Madan, din care mai făceau parte I. F. Goian, A. G. Ignatovici, G. I. Buciușcanu ș.a.³³

La scurt timp, în 1926, la indicația organelor de partid bolșevice, un grup de intelectuali din RASSM în frunte cu cel mai „cunoscut lingvist” al epocii, L. A. Madan, școlit la Kiev și promotor al moldovenismului, și-a început activitatea de elaborare a normelor limbii moldovenești. El s-a remarcat printr-o teorie „originală” cu privire la formarea „limbii moldovenești”. Ca bază a noii limbi literare a fost luat graiul popular al moldovenilor transnistreni, ucrainizat și rusificat. L. A. Madan a renunțat la normele gramaticale și ortografice ale limbii române și a organizat veritabile campanii în satele moldovenești din RASSM și Ucraina, denumite „marșuri în popor”, pentru a culege cuvinte specifice graiului moldovenesc.

El a încercat să argumenteze că limba daco-romanilor latinizată în procesul de evoluție, ca urmare a migrației și influenței altor popoare, s-a individualizat. „Limba moldovnească, trăgându-și în trecutu dipartat din mesticatura linghii dacilor (gheșilor) cu limba norodnică latinească, în curgerea multor veacuri s’o schimbat sub înrîurirea linghilor a mai multor noroadi (hoșii, gunii, anșii, bulgarii, avarii, slavenii-ulicii, ungurii, peceneșii, polovșii, tătarii, polecii, turcii, grecii-fanarioși, ucrainenii, rușii și alții), cu cari o avut atingiri norodu moldovnesc, și s’o prifăcut într-o limbă, deosăghiti di ceilanti linghi romani și di alti linghi a noroadelor megieși, în cari limbă amu mulțimea cuvintilor îi din rădăcini latinești și slavinești”. În acest context se afirma: „Limba moldovenească, în care graești amu norodu moldovnesc, este limbă sinistătătoare, diosăghitî di limba romînească, și sî diosăghesti și di limba tuturor cărșilor moldovnești, tipăriti pân la organizarea RASSM”³⁴.

L. Madan considera că drept bază pentru dezvoltarea „limbii moldovenești” trebuie să stea „graiu cela în cari în vremea di-amu grăești mulțimea moldovenilor din RASSM și Basarabia. Că așa grai caracteristic și socoati grai moldovenilor din nijlocu Basarabiii”. El „dezvoltă” acest grai și dorește să-l ridice la rangul de limbă cultă, dar numai „după învățarea adîncă și din toati părșili a graiului giu a-ntregulu inorod moldovenesc, după culegirea și clasîficarea tuturor facturilor și ivirilor a linghii giu

---

³³ Elena Negru. *Op cit.*, p. 26.

³⁴ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, pp. 8-9; Leonid A. Madan *Gramatica moldovenească. Partea I. Fonetica și morfologia*. Tirașpolia: Editura de Stat a Moldovei, Anu 1930, pp. XI-XII.

moldovenești". La baza alcătuirii gramaticii „limbii moldovenești” Madan considera că trebuie să se afle „prințipu fonetic (rostirea) dar cu corectivuri trebuincioasă din partea prințipului etimologic (înțălesu) atunci, cînd aeasta sî ceri, avînd în videri îndemnările practici, ca gramatica și cii cît mai ușoarî și mai înțeleasî di masîli largi”. Într-un articol publicat, la 24 noiembrie 1926, în „Plugarul Roș”, L. A. Madan scria: „Nu oamenii grăiesc după vr-o gramaticî anumitî, dar gramatica s-alcătuești după vorba oamenilor[...]. Gramatica pentru om, dar nu omul pentru gramaticî”, astfel ca aceasta să fie „cât mai ușoarî și mai înțăleasî di masîli largi”³⁵.

La elaborarea „limbii moldovenești”, deosebită de limba română, L. Madan pornea de la ideile teoretice ale lui N. Marr despre „caracterul de clasă a limbii”, afirmând că „limba moldovenească literară” a apărut o dată cu formarea RASSM³⁶.

Pornind de la aceste principii, „moldoveniștii” (madaniștii) au căutat să găsească echivalente „mai pi înțeles” pentru neologisme sau cuvinte prea românești, ajungând să „îmbogațească” fondul lexical al „limbii moldovenești” cu arhaisme, traduceri sau calchieri din rusă, ori invenții. Gramatica lui L. A. Madan a fost în vigoare în școlile din RASSM mai bine de trei ani³⁷.

Pe parcursul anilor 1926-1929, a fost elaborată o nouă gramatică „moldovenească” și finalizată o reformă ortografică. Noile norme ortografice erau și ele contrare chiar graiului popular moldovenesc. În același timp a fost inventat un nou lexic. Analiza sumară a fondului lexical al „limbii moldovenești” demonstrează că el, pe lângă cuvinte românești arhaice, conținea, în mare parte, cuvinte inventate sau traduse din rusește fără discernământ. Cu astfel de creații hilare, membrii secției lingvistice din cadrul Comitetului Științific Moldovenesc au alcătuit și editat, în aceeași perioadă, și un dicționar sau cuvântelnic moldovenesc-rus și rus-moldovenesc. În 1930 s-a început și întocmirea unui „cuvântelnic academicesc al limbii moldovenești”³⁸.

P. Chior, în spiritul „revoluției mondiale”, într-o broșură editată, în februarie 1929, a încercat să se opună cursului promovat de L. Madan, motivând că, acela care pledează pentru graiul moldovenilor din RASSM „nu sî gîndești în viitorul neamului și a linghii moldovnești [...]. Acela a scăpat din videri și problema întrejirii neamului moldovinesc sub steagul

³⁵ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, pp. 9, 54.

³⁶ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 26.

³⁷ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, pp. 9-10.

³⁸ Demir Dragnev ș. a. *Din istoria Transnistriei*. Chișinău: Editura Civitas, 2001, p. 171.

roșu a RASSM, unit cu moldovenii și di dincolo di Nistru-da poati și di dincolo di Prut”, adăugând „alfavitu cari al alcătuim noi amu trebui și cii așa ca și la moldovenii mai sus pomeniți și poati ușor al înțăleji ș’al potriji cu alfavitu lor latinesc”. Aceste idei, însă, nu conveneau unor lideri din RASSM. În hotărârea Biroului CMR de partid, din 15-16 martie 1929, se condamnă „în mod categoric orientarea tov. Chior spre dialectul țărănilor de peste Prut și apropierea alfabetului moldovenesc de cel latin”³⁹.

Ieșirea de sub tipar, în anul 1930, la Tiraspol a lucrării lui L. Madan „Gramatica moldovnească. Partea I. Fonetica și Morfologia” a marcat biruința temporară a curentului madanist în lingvistica RASSM., biruință datorată faptului că teoria madanistă oferea „argumente” pentru teza „două limbi, două popoare”, precum și susținerii din partea lingviștilor moscoviți K. N. Derjavin și M. Serghievski⁴⁰, care s-au evidențiat prin atitudinea lor românofobă.

Madan mai încerca să „traducă” în „moldovenește” unele cuvintele care i se păreau prea „românești”. Modelul era cel rusesc (*bolesc, realnic, sobranie-îngrămădire; iazîcoznanie-limboștiință, prostoi-împrostit, ciuguno-liteinîi zavod-zavodu de turnat șeaun; tecușcie dela-tregghi curgătoare; udarnîi meseaș-luna lojitoare; povtoriti-a dădăori, automobil-sîngurmergător, gosudarstvennîi-statnic, accent-loghitură barometru-aeromăsurător, aeroplan-sîngurzburător, sufragerie-mâncătorie etc.*).

În raportul „Despre construcția național-culturală în RASSM”, prezentat de I. Ilin la plenara a IV-a a CMR de partid din mai 1931, făcându-se bilanțul „realizărilor” pe frontul lingvistic, se sublinia: „în dezvoltarea culturii moldovenești Comitetul Științific a adus o serie de contribuții valoroase, a creat această limbă, a creat gramatica și o serie de alte materiale ajutătoare care au asigurat dezvoltarea culturii noastre”⁴¹.

Tocmai în această perioadă de „apogeu” pentru „dezvoltarea limbii moldovenești” se va produce o schimbare radicală a priorităților în politica lingvistică din RASSM. Odată cu adoptarea hotărârii Biroului Comitetului Moldovenesc regional de Partid, din 2 februarie 1932, care prevedea trecerea scrisului moldovenesc la grafia latină și îmbogățirea limbii populației băștinașe pe baza limbii române, „limba moldovenească” în varianta creată de L. Madan suferă eșec. Născocirile lingvistice ale grupului Madan sunt

³⁹ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 28.

⁴⁰ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Op. cit.*, pp. 10-11.

⁴¹ Elena Negru. *Op. cit.*, p. 32.

respinse, reproșându-se, printre altele, că nu au fost introduse în noul vocabular cuvintele create de revoluție, precum colhoz, orânduială colhoznică sau Puterea Sovietică⁴². De asemenea i se imputa, că prin crearea „limbii” în varianta sa, astfel încât limba moldovenească să se deosebească evident de limba oamenilor muncii basarabeni, a creat bariere artificiale influenței revoluționare a culturii socialiste din Moldova sovietică, ce se dezvoltă pe malul stâng al Nistrului în Basarabia⁴³.

Din considerente politice, se renunță la gramatica și limba născocită de Madan. El a fost învinuit pe motive sociale că provine dintr-o familie de popă basarabean și în calitate de șef al Secției lingvistice a Comitetului Științific Moldovenesc a fost calificat ca „cel mai de vază ideolog al elementelor contrarevoluționare burghezo-naționaliste”. I s-a imputat că a unit în jurul său „cea mai reacționară parte a intelectualității moldovenești, orientând gândirea științifică în direcția vechii culturi feudale moldovenești”; „crea cuvinte în mod artificial, care deformau și îngunuioșau limba moldovenească”, încât a „împrorit limba da nu au apropiet-o de norod” și „nu suferă cuvintele din lindiile rusă ori ucraineană, care au intrat în limba moldovenească prin norod”⁴⁴.

Perioada latinizării și orientarea construcției lingvistice spre limba română, însă n-a durat mult timp. În 1938 s-a trecut din nou la grafia rusească. Pe fundalul represiunilor din anii 1937-1938, activiștii de partid și de stat, scriitorii, filologii, lucrătorii din domeniul învățământului și de la edituri, ziariștii, majoritatea intelectualității de creație care s-au împotrivit criteriului artificial al „limbii moldovenești” au contribuit la introducerea și promovarea grafiei latine, a culturii naționale au fost denunțați ca „românizatori”, „agenți fasciști”, „spioni ai siguranței” au devenit victime ale represiunilor regimului stalinist.

Noul curs în „politica lingvistică” va fi promovat de I. D. Ceban, devenit filologul oficial al regimului. În „Gramatica *lindii* moldovenești” (editată de el la Tiraspol în 1939) logoforma *lindii* indica baza acestei gramatici-subdialectul din raioanele Rîbnița și Camenca ce se caracterizau printr-un consonantism ruso-ucrainean apărut din cel basarabean. Această linie lingvistică este „dezvoltată” de I. D. Ceban împreună cu un colectiv de „avtori” într-un „Cuvîntelnic orfografic moldovenesc”, editat la Tiraspol în 1940. Așa cum se

⁴² O istorie a regiunii transnistrene. Op. cit., p. 275.

⁴³ Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. Op. cit., doc. 90, pp. 209-210.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 11-12.

afirmă în introducerea „lucrării”: „Colectivul de avtori s-a pus ca țeli la muncă sa să curățe limba moldovenească de cuvintele românești franțuzite, neînțălese de norodu moldovenesc, întroduse cândva de dușmanii norodului, și în rînd cu aiasta s-a stăruit să apușe cît mai multe cuvinte întrate în traiul norodului moldovenesc în legătură cu zidirea soșialistă, ca neologhisme, din lindile noroadelor frățești rusască și ucrainească. Cu o fereală s-au purtat avtorii către cuvintele șelea, care nu-s tare răspîndite, spădoase ori tiar nășcoșite de oamenii asădiiți prin cabinete.”⁴⁵ Limba începe să fie pocită cu expresii ca: *nie pentru mine, șele-cele, ghine-bine, fașe-făcea, amu-acum, prinit-primit, chiatră-piatră, ninunat-minunat, coraghie-corabie, jită-vită, di-de ș. a.*, dar și cuvinte rusificate: a ștrăfiu-a amenda, stacikă-grevă, desetșe-zeci, truditor-muncitor, zavod-fabrică, uceastoc-poștiune, stolița-capitala etc. Aceste modificări lingvistice trebuiau încă o dată să „demonstreze” că „limba moldovenească” ar fi cu totul deosebită de limba română. Din motive ideologice se considera că limbile rusă și ucraineană ar fi mai aproape de graiul moldovenesc decât limba română.

Astfel, putem concluziona că politica lingvistică promovată în RASSM, având subtext politico-ideologic, a fost un instrument de îndoctrinare a românilor transnistreni în spiritul valorilor comuniste. Obiectivele urmărite vizau rusificarea populației republicii prin impunerea bilingvismului „ruso-moldovenesc”, care afecta, în primul rând, românii din această regiune, obligați să cunoască două limbi. De asemenea, prin politica lingvistică s-a urmărit cu tenacitate cultivarea unei identități „moldoveniste” și argumentarea teoriei celor „două popoare și două limbi distincte” pentru a justifica pretențiile teritoriale ale URSS față de România. Arhaismul lingvistic, deznaționalizarea și rusificarea au reprezentat, conform teoriei bolșevice, trăsăturile definitorii ale „națiunii și limbii moldovenești”.

---

⁴⁵ *Cuvîntelnic orfografic moldovenesc*. Avtori I. D. Ceban ș.a. Tirașpolia, 1940; Teodor Cotelnic. *Calvarul lingvistic din anii '20-'30 în RASSM*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1996, nr. 2, p. 82.

**IMPACTUL CAMPANIILOR IDEOLOGICE STALINISTE
DIN UNIUNEA SOVIETICĂ (1946–1953)
ASUPRA INSTITUTULUI DE STAT DE MEDICINĂ
DIN CHIȘINĂU**

Ion Valer XENOFONTOV,

*dr. în istorie;
ionx2005@yahoo.com;*

Lidia PRISAC,

*dr. în istorie,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău, Republica Moldova
lidiaprisac@yahoo.com*

Summary

The ideological campaigns in the USSR, in period of time 1946–1953 brought enormous damage to the educational and scientific activity of the State Institute of Medicine to Chisinau. The negative impact were reflected on the study program, the teaching staff, the quality of the teaching and research process, in particular, and, on the moral state in general.

Keywords: *Ideology campaign, Soviet Union, Chisinau State Institute of Medicine, 1946–1953.*

După finalizarea celui de-al Doilea Război Mondial, în cadrul URSS, are loc ingerința directă a factorului politic în domeniul învățământului superior, inclusiv în cel al medicinei. Este vorba de campaniile ideologice staliniste desfășurate între anii 1946–1953. În 1946, regimul stalinist acorda o importanță primordială propagandei în domeniul ideologiei, culturii și științei, împotriva autonomiei vieții culturale din Uniunea Sovietică. Portavoce pe dimensiunea ideologică a lui Stalin era membrul Biroului Politic al CC al PC (b) Andrei A. Jdanov, cel care avea să orchestreze incriminările la adresa personalităților, instituțiilor de cultură, fenomenelor artistice etc. Drept urmare a raportului acestuia despre revistele *Leningrad* și *Zvezda* au început acțiuni represive împotriva unor instituții prestigioase de știință, cultură și educație, cum era Universitatea din Leningrad, *Casa Pușkin* etc. Aceste acțiuni propagandistice, de luptă cu „decadentismul” occidental, de control asupra „suflului patriotic” de sorginte ruso-sovietică, au afectat nu

doar cultura, arta, știința etc., miza autorităților fiind temperarea tendințelor liberale ale intelectualității¹.

În domeniul medicinei a fost scandalos cazul profesorilor N.G. Kliuev și G.I. Roskin, care elaboraseră un preparat, ce provoca discuții în mediul de specialitate. Faptul că în anul 1946 a fost solicitată opinia specialiștilor din SUA, era considerat de I.V. Stalin drept o trădare a secretului de stat, iar cei implicați în acest caz, în urma unei „judecăți de onoare” au fost aspru pedepsiți, inclusiv G.A. Miterev, comisarul norodnic pentru Ocrotirea Sănătății a URSS, care a fost demis². Acest caz a fost discutat la ședințele închise ale adunărilor de partid din cadrul instituțiilor de învățământ superior ale Comisarului Norodnic pentru Ocrotirea Sănătății al URSS³. Pe acest fundal, la 29 august 1947, în discursul lui Zâkov, secretar al CC al PC(b)M, rostit la Plenara a XIII-a a CC al PC(b)M, se vorbea despre „intensificarea luptei cu ideologia burgheză, printre intelectualii din RSSM”⁴. Totodată, oficialul accentua că „datorită grijii puterii sovietice, a guvernului sovietic, în republică au fost constituite: Baza Științifică a Academiei de Științe [a URSS], Institutul (corect: Universitatea) de Stat, Institutul Pedagogic, de Medicină (s.n.), alte instituții de învățământ, fapt care permite asigurarea unui nivel mai înalt de pregătire a cadrelor naționale și de dezvoltare a intelectualității științifice în Moldova”⁵.

Din anul 1948, în programa instituțiilor de învățământ superior a fost inclusă, în mod obligatoriu, disciplina *Istoria medicinei*, anterior predată facultativ în unele universități. Era o disciplină predată unilateral, punându-se în evidență doar contribuția savanților ruși și neglijându-se cea a savanților de peste hotare. Doar o simplă enunțare a unui autor străin era considerată o acțiune antipatriotică. Se pune accentul pe stilul propagandistic, pe realizările științei sovietice în domeniul medicinei, în detrimentul

---

¹ Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov. *Includerea instituțiilor științifice din RSS Moldovenească în campaniile ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946-1953)*. În: *Reconstituiri istorice: Civilizație, valori, paradigme, personalități: În onoare academician Valeriu Pasat* /Resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Silvia Granciu-Corlăteanu. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, 2018, pp. 338-365.

² В.Д. Есаков, Е.С. Левина. *Сталинские «суды чести»*. Москва, 2005.

³ *Сталин и космополитизм: документы агитпропа ЦК КПСС, 1945-1954*. Москва: Издательство «Материк», 2005, с. 128.

⁴ *Arhiva Organizațiilor Social-politice din Republica Moldova* (infra: AOSPRM), F. 51, I. 5, D. 14, f. 395.

⁵ *Ibidem*, f. 396.

celei occidentale⁶. Prin evidențierea realizărilor în exclusivitate ale reprezentanților de origine rusă s-a pus în practică „plagiatul național-științific”. În septembrie 1947, la o adunare de partid a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (ISMC), profesorul B. Lvov a ținut să accentueze: „Deși pretutindeni se menționează că primul care a descoperit antibioticele a fost Fleming, acestea însă au fost descoperite încă în 1898 de savantul rus Kolbanovski”⁷. În ianuarie 1948, la Consiliul directorilor instituțiilor de învățământ din domeniul medicinei, pentru citarea unor autori străini și pentru lipsa „criticii politice”, a fost aspru criticat manualul lui D.L. Rubinștein, *Fiziologia generală*⁸. Aceleași învinuiri le-au fost atribuite și lui S.L. Rubinștein, fondatorul Facultății de Psihologie a Universității de Stat din Moscova, autorul manualului *Bazele psihologiei generale*⁹. Pe acest fundal, s-au declanșat campanii de contabilizare a autorilor citați în lucrările de medicină. În cazurile în care prevalau autori străini, se declanșau acțiuni furibunde de anticomopolitism.

O nouă campanie ideologică, care s-a intercalat cu cea precedentă și a avut un impact direct asupra învățământului superior din domeniul medicinei, a fost generată de sesiunea din 31 iulie – 7 august 1948 a Academiei de Științe Agricole din Uniunea Sovietică V.I. Lenin (VASHNIL) (*Всесоюзная Академия сельскохозяйственных наук имени В.И. Ленина*). La acest for științific, Trofim Lâsenko, președintele acestei academii (la origine țaran, care i-a denunțat pe „culacii științei”¹⁰, agronom aventurier susținut de I.V. Stalin și de N.S. Hrușciiov) și adepții săi, au declarat „biologia miciurinstă materialistă și progresistă”, „instrument puternic de transformare sistematică și activă a naturii vii”, aceasta fiind contrapusă „biologiei burgheze weissmanniste” sau „morganist-mendeleeviste”, după numele savanților Weissman și Morgan, considerată „reacționară și idealistă”, „ruptă de viață”. T.D. Lâsenko și adepții săi își promovau concepțiile lor antiștiințifice apelând la autoritatea selecționerului I.V. Miciurin, care experimentase într-o pepinieră provin-

⁶ Н.Т. Ергина. *Сталинские идеологические кампании и высшая медицинская школа (1946-1953 гг.)*. În: *Новый исторический вестник*, № 22, 2009, с. 49.

⁷ Ruslan Șevcenco. *Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961)*. Chișinău: Pontos, 2007, p. 69.

⁸ Н.Т. Ергина, *ук. соч.*, с. 50.

⁹ В.Н. Колбановский. *За марксистское освещение вопросов психологии (об учебнике С.Л. ... «Основы общей психологии»)*. În: *Большевик*, 1947, № 17, с. 57.

¹⁰ Mikhail Heller, Alexandr M. Nekrich. *Utopia in Power: The Soviet Union from 1917 to the Present*. New York: NY, 1986, p. 482.

cială aclimatizarea unor pomi fructiferi la condițiile climaterice din centrul Rusiei¹¹. Susținut de Stalin, prin afirmația că această acțiune ar genera „o victorie asupra naturii”, Miciurin a fost declarat drept fondatorul unei învățături noi ce demonstra posibilitatea depășirii factorului ereditar. Drept urmare, „învățătura miciuriniștii” era contrapusă concepției științifice din domeniul geneticii, declarată „burgheză” și străină¹².

A urmat schema clasică, de întrunire a ședințelor de partid din cadrul instituțiilor de învățământ și de instituire a unor comisii. La indicația organelor centrale de partid, a fost direcționată activitatea de cercetare în domeniul biologiei și au fost revăzute „programele la științele biologice care se predau în instituțiile de învățământ”¹³. În toate instituțiile de învățământ superior din Uniunea Sovietică s-au format comisii responsabile de restructurarea catedrelor de biologie, histologie, fiziologie, igienă, terapie generală etc.

În anii 1948–1949, în instituțiile de învățământ din domeniul medicinei din URSS, se redactau ziare de perete ce propagau „adevărul istoric despre știința rusească” sau „personalități notorii din domeniul medicinei rusești”. Din această perspectivă, prin Hotărârea nr. 954 din 23 iulie 1949 a Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești, *Cu privire la crearea Comisiei pentru organizarea comemorării aniversării a 100 de ani de la nașterea academicianului I.P. Pavlov*, din cei opt membri ai Comisiei în cauză, doi erau reprezentanții ISMC (directorul, Nikolai Harauzov, și E.P. Cucinschi, conferențiar, șeful Catedrei de fiziologie generală)¹⁴. Ulterior, tematica moștenirii științifice a lui I.P. Pavlov va fi una prioritară în cadrul ISMC. Scopul acestor acțiuni militante era de a demonstra superioritatea științei medicale sovietice față de cea burgheză. Aceste campanii propagandistice au fost nocive științei medicale și au dus la izolarea medicinei sovietice în plan internațional. Totodată, se poate constata un paradox cu elemente recurente. Studenții din acei ani cunoșteau istoria medicinei mai bine decât studenții zilelor noastre. Portretele somităților din istoria medicinei sovietice erau omniprezente în audi-

---

¹¹ В.П. Эфроимсон. *О Лысенко и лысенковщине*. În: Вопросы истории естествознания и техники, № 1, с. 79-93; № 2, с. 132-147; № 3, с. 3-19; № 4, 1989, с. 100-111.

¹² Г.Я. Александров. *Трудные годы советской биологии: Записки современника*. Санкт-Петербург: Изд. «Наука», 1993, с. 7.

¹³ Liliana Rotaru. *Sesiunea din august a VASHNIL (1948): rezistență și emulație academică în RSS Moldovenească*. În: Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe Umanistice”, nr. 10 (110), 2017, p. 228.

¹⁴ *Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei*, F. 1, l. 1/2, D. 3, f. 58.

torii. Se edita multă literatură de popularizare a istoriei științei medicale¹⁵. Totodată, trebuie să amintim că la ISMC exista un „cerc de învățare a biografiei tovarășului Stalin”¹⁶.

La 7 septembrie 1948, printr-o hotărâre a Biroului CC al PC(b)M, *Cu privire la măsurile de propagare și realizare a materialelor sesiunii Academiei de Științe Agricole „V.I. Lenin”*, s-a abordat subiectul „Despre starea de lucruri în știința biologică” în instituțiile de învățământ superior, la Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a AȘ a URSS, în presa republicană - despre realizările savanților „miciuriniști-lâsenkoviști” – și au fost expuse criticii „concepțiile reacționare idealiste mendeliste, morganiste în biologie”, conform materialelor sesiunii. Din această perspectivă, ISMC urma să-și revadă planurile de activitate, în vederea asigurării unei legături mai strânse dintre știință și producere și a includerii metodelor miciuriniste în cercetare și s-a abordat subiectul „Despre starea de lucruri în știința biologică” în instituțiile ideologice, „să fie asigurat un nivel conceptual-teoretic înalt în învățământ, din perspectiva direcției progresiste, materialiste miciurinist-lâsenkoviste, de a identifica și critica direcția reacționară, idealistă weismannistă”¹⁷. Pentru studenții de la medicină, acțiunile lui T.D. Lâsenko au fost percepute ca o stare de șoc¹⁸.

În noiembrie 1948, Ministerul Sănătății al Uniunii Sovietice, fără să țină cont de poziția și de atitudinea cadrelor didactico-științifice, a modificat programele analitice ale disciplinelor biologice și agricole în sensul „reflectării realizărilor științelor biologice, medicale și agricole progresiste”. În spiritul „lâsenkovist”, la ISMC au fost „redactate” programele la biologie, anatomie, anatomie patologică, fiziologie normală și patologică, epidemiologie etc. „Agrobiologia” lui T. Lâsenko și raportul stenografiat al Sesiunii din august a VASHNIL au fost recomandate cadrelor didactico-științifice pentru studiu individual¹⁹. Profesorii le spuneau studenților, în șoaptă, să uite de experiențele și realizările savanților „burghezi”. „La examen să-i

¹⁵ Т. Ергина. *Сталинские идеологические кампании и высшая медицинская школа (1946-1953 гг.)*. În: Новый исторический вестник, 2009, № 22, с. 52; *Idem. Подготовка медицинских кадров в высшей школе России в 1917-начале 1950-х гг.* Автореферат по ВАК РФ 07.00.02, доктор исторических наук, Санкт-Петербург, 2010, с. 8.

¹⁶ Lulian Grossu. *Cronica meditativă a unei promoții*. Chișinău: Medicina, 2001, p. 19.

¹⁷ AOSPRM, F. 51, l. 7, D. 29 (partea II), f. 147-148.

¹⁸ Constantin Matcovschi. *Alma mater studiorum medicorum Moldaviae*. În: Curierul Medical, nr. 2 (287), 2005, p. 20.

¹⁹ Liliana Rotaru. Sesiunea din august a VASHNIL..., p. 231.

criticați zdravăn și numai atunci veți primi note bune”²⁰. T. Lâsenko și-a ales drept poligon de promovare a ideilor sale RSS Moldovenească, fiind sprijinit în acest sens de CC al PC (b) M.

Unul dintre acei care s-au opus teoriei lui T. Lâsenko a fost profesorul universitar Anatolie Zubkov, fiziolog cu contribuții esențiale în domeniul autoreglării organelor, autorul unui manual de fiziologie pentru institutele de medicină²¹. Zubkov a organizat la ISMC seminare semiclandestine, unde se aduceau critici la adresa ideilor lansate de T. Lâsenko. De asemenea, a pregătit o lucrare în care demonstra că teoria lăsenkovistă aduce prejudicii substanțiale științei. Materialul nu a fost acceptat pentru publicare în revistele științifice. Dimpotrivă, a fost somat de un demnitar să nu insiste asupra editării studiului critic. Ulterior, când T. Lâsenko era în dizgrație, același demnitar i-a propus lui A. Zubkov să publice lucrarea. Răspunsul acestuia a fost unul pe măsură: „Vulturului căzut nu i se scot ochii. Atunci când Lâsenko era la putere, ar fi fost un act de curaj. Acum însă ar fi unul josnic”²².

Organizația de partid a ISMC a raportat că pe parcursul anului 1949 au fost identificate „elemente antimiciuriniste” sau care nu și-au reorganizat activitatea în corespundere cu deciziile Sesiunii Academiei de Științe Agricole a URSS: „Biroul de partid al organizației ISMC și activul corpului didactic științific au realizat o muncă enormă pentru demascarea pseudosavanților, antimiciuriniștilor și manifestărilor de cosmopolitism fără de neam. Organizația de partid l-a demascat pe pseudosavantul Antipin, fost șef al Catedrei de biologie, și pe asistentul acestuia Sinelnikov, care „nu au îmbrățișat teoriile lui Miciurin și Lâsenko, rămânând pe vechile poziții științifice ce nu corespundeau hotărârilor CC al PC(b)”. Drept urmare a verificărilor efectuate de o comisie, s-a ajuns la concluzia că „șeful de catedră Antipin nu mai poate ocupa această funcție și că în activitatea catedrei există un șir de neajunsuri. Iar lecțiile lui Antipin despre originea omului nu sunt decât o bârfă despre om. Conținutul lecțiilor nu este științific, autorul nu stăpânește dialectica materialistă. Toată lecția este infiltrată de un mecanicism rigid și de metafizică”. Critica a vizat și activitatea didactică a asistentului profesorului, deoarece „[...] induce în eroare cu privire la teoria

---

²⁰ Iulian Grossu. *Originea și itinerarele unei promoții*. Chișinău: Bioritm, 2002, p. 449.

²¹ Arhiva Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, F. 2, I. 887, D. 2, f. 77.

²² Constantin Matcovschi. *Op. cit.*, p. 20.

lui I.P. Pavlov și denotă o lipsă elementară de informații despre teoria acestui ilustru savant sovietic. [...] Autorul conspectului nu vorbește deloc despre lucrările lui Miciurin și Lâsenko. Iar despre cercetările lui K.A. Timireazev vorbește doar în patru cuvinte. Între timp, ilustrează cu lux de amănunte teoriile savanților străini, fără vreo analiză critică de pe poziții materialiste. [...] Autorul nu remarcă vreo deosebire esențială dintre om și animal, fapt ilustrat genial în lucrarea lui F. Engels *Rolul muncii în umanizarea maimuței*²³. Ulterior, în mai 1949, în ziarul *Izvestia* a fost publicat un foileton al lui A.P. Lavrentiev cu titlul: „Un savant orizontal și un iepure vertical”. În lucrare se confirmă deciziile corecte ale biroului de partid și ale adunării generale de partid. În consecință, Stepan Dmitrievici Antipin, doctor în biologie, șeful Catedrei de biologie, a fost „demascat” și calificat drept un pseudosavant și un antimiciurist, un intrus în cultura și știința socialistă, cu un trecut compromis, deoarece a fost luptător în armata albgardistă și a reușit să se ascundă pe parcursul a zeci de ani sub masca savantului sovietic. Antipin a fost eliberat din funcție și arestat de organele KGB, iar asistentul acestuia, Sinelnikov, a fost eliberat din funcție pentru necorespondere²⁴...

Potrivit unui fost student din acea perioadă, „a fost nimicit «morganismul-mendelismul» și au fost «zdrobiți adepții acestei pseudoștiințe». Toate textele din manualele noastre de biologie în care era expusă teoria cromozomică a eredității au fost șterse, iar bietul lector care ne preda acest obiect, a dispărut din Institut”²⁵.

La sfârșitul anilor 1940, la ISMC era în vogă următorul banc: trei cercetători – un american, un neamț și un rus – investigau același subiect pentru realizarea unei teze de doctor despre elefanți. După expirarea termenului doctoratului, ei și-au prezentat lucrările: americanul – o broșurică cu denumirea *Ce trebuie să cunoască americanii despre elefanți*; neamțul – o carte cu titlul *Istoria naturală a elefanților*, iar rusul (citește sovieticul) – o lucrare în trei volume: volumul I, intitulat *Marx, Engels, Lenin și Stalin despre elefanți*; volumul II – *Rusia – patria elefanților* și volumul III – *Lupta cu concepția cosmopolită precum că Africa este patria elefanților*²⁶.

²³ Liliana Rotaru. *Sesiunea din august a VASHNIL...*, p. 233.

²⁴ *Ibidem*, p. 234.

²⁵ Pavel Bîtcă. *O privire asupra trecutului*. În: *Curierul Medical*, nr. 5 (287), 2005, p. 32.

²⁶ Iulian Grossu. *Originea și itinerarele...*, p. 450.

În 1952, în contextul *Dosarului medicilor*, la ISMC s-a intensificat predarea disciplinelor considerate antiburgheze²⁷.

Drept consecință a campaniilor ideologice, o parte dintre profesorii de la ISMC au fost promovați în urma adeziunii la aceste curente de epocă. Astfel, profesorul N.A. Ilin, doctor în biologie, având în palmares „o activitate fructuoasă de popularizare a învățaturii miciuriene”, a fost înaintat în calitate de candidat la locul vacant de membru corespondent al Academiei de Științe Medicale a URSS²⁸.

Ecourile campaniilor ideologice au durat până în anul 1957. Gheorghe Baci, la acea vreme, student în anul I, își amintește: „Am memorat lecțiile șefului Catedrei de biologie, profesorul Vladimir Zaharov, care în primul semestru al anului critica vehement teoria Weismann-Morgan-Mendel, iar în al doilea semestru deja își schimbase tonalitatea expresiilor la această temă. *Weismannismul* devenise acceptabil (prin hotărârea de atunci a partidului), începuse recunoașterea incontestabilă a valorii științei genetice, viabilitatea multor aspecte în acest domeniu, care anterior erau respinse ca fiind nefondate și antiștiințifice. Tocmai aceste restricții la nivel de strategie politică a statului au stopat dezvoltarea științelor medico-biologice și au cauzat pregătirea defectuoasă a viitorilor specialiști la facultățile respective, inclusiv în ramura medicală, aducând mari prejudicii societății, iar mulți savanți cu renume mondial au fost desconsiderați”²⁹.

În linii mari, campaniile ideologice din URSS din anii 1946–1953 au adus prejudicii enorme în desfășurarea activității instructive și științifice a ISMC. Impactul negativ a cunoscut reflecții directe asupra programei de studiu, dar și asupra personalului didactic, asupra calității în procesul de predare și cercetare, în particular, și asupra stării morale, în general.

---

²⁷ *Ibidem*, p. 59.

²⁸ AOSPRM, F. 51, I. 12, D. 337, f. 174-175.

²⁹ Gheorghe Baci. *O viață de zbucium*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 92.

ANEXĂ. FOTO

Academicianul *Trofim Lâsenko* (rândul întâi), directorul Institutului de Genetică al Academiei de Științe a URSS, în discuții cu angajați de la Institutul Agricol „M. Frunze” din Chișinău.

Foto: 1960. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei.

Fond foto. Cota arhivistică: 00529

Prof. univ. *Anatolie Zubkov* (1900–1967).

Arhiva curentă a Universității de Stat de Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu”

*A. Lavrentiev, șeful Catedrei de anatomie a omului, în biroul de lucru, 1947.
Arhiva curentă a Universității de Stat de Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu”*

MUZEUL „MEMORIA NEAMULUI” – LOC DE EDUCAȚIE ÎN SPIRITUL VALORILOR NAȚIONALE

Rodica SOLOVEI,

dr. în istorie, conf. univ.,

Institutul de Științe ale Educației, Chișinău, Republica Moldova,

rodicasolovei@yahoo.com

Motto: *Muzeul trebuie să fie o școală de gust și o școală de istorie a gustului și trebuie să fie la dispoziția oricui, să întindă mâna către oricine, pentru a și-l atrage, a-l reține cât poate mai mult.*
(Nicolae Iorga)

Summary

This article updates briefly the definition of the museum as a socio-cultural institution. There are described the most important moments in the history of the foundation of the museum „Memory of the Nation”. It is underlined the idea that this museum is/can become an educational environment complementary to the school, in general, and to the history lesson, in particular. It is presented a way to use the museum exhibition in the process of teaching, namely the project A Visit to the Museum „Memory of the Nation” - an Opportunity to Look History in the Eye.

Keywords: *museum, museum education, national values, history education, project.*

Scopul articolului de față este de a reactualiza succint definirea muzeului ca instituție socioculturală și a prezenta rolul Muzeului „Memoria Neamului” din municipiul Chișinău în educarea tinerii generații în spiritul valorilor naționale.

Conceptul de muzeu

Cuvântul muzeu, precum bine se știe, provine din limba latină, *museum*, termen care a fost preluat din greaca veche, *mouseion*, semnificând un loc sau un templu dedicat muzelor.

În țările române, termenul de muzeu a fost folosit pentru prima oară de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*¹.

Este interesant să menționăm că înainte de constituirea muzeelor publice, colecțiile de artă erau parte componentă a „cabinetelor de curiozități”, pe care le dețineau regii și nobilii, acestea fiind expuse periodic în saloanele aristocraților și în galeriile private din castele.

Mai nou, conform accepțiunii date de Consiliul Internațional al Muzeelor, muzeul este o instituție permanentă, cu scop nelucrative, aflată în serviciul societății și al dezvoltării sale, deschisă publicului, care achiziționează, conservă, cercetează, comunică și expune în scopul educării, studierii și delectării patrimoniul tangibil și intangibil al umanității și al mediului său².

Legea Republicii Moldova nr. 262 din 07.12.2017 prezintă muzeul drept instituție de cultură, aflată în serviciul societății, care achiziționează, conservă, cercetează și valorifică, în special prin expunere, patrimoniul material și imaterial în scopul cunoașterii, educării și al recreării publicului larg³.

O abordare plurivalentă a ceea ce semnifică muzeul întâlnim la Constantin Cucuș, conform căruia muzeul poate facilita cunoașterea trecutului și prezentului nostru și al altora și poate sta la baza dezvoltării comportamentelor interculturale. Muzeele sunt cele care traduc discursul academic, care îl fac accesibil pentru un public mai larg. Această instituție poate juca rolul de referențial cultural și facilitator începând cu educația preșcolară și până la educația adulților. Nu este numai depozitar de bunuri culturale, ci și de semnificații, or, muzeul pre- sau reinterpretează lumea prin felul cum se centreează pe exponate, cum le adună, alătură, semnifică, prezintă (la care se vor atașa interpretările vizitatorilor)⁴.

File din istoria Muzeului „Memoria Neamului”

Muzeul „Memoria Neamului” – unul dintre muzeele municipiului Chișinău – a fost inaugurat în anul 2002 la parterul unui bloc locativ de pe strada Negruzzi 4, la inițiativa lui Vadim Pirogan, fost deținut politic,

---

¹ Mihail Daniliuc. *Muzeul, o autoritate “vie”, indispensabilă pentru societate*. În: Lumina, 20 Mai, 2013.

² Apud Tatiana Filipki. *Muzeul ca instituție fundamentală de realizare a educației muzeale: delimitări conceptuale*. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2019, nr. 5, p. 124.

³ Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 7-17, art. 42.

⁴ Constantin Cucuș. *Pedagogia muzeală - finalități, problematică, perspective*. În: Revista de Pedagogie, LXII, 2014 (1), p. 17.

condamnat de sovietici în 1941 la 5 ani de lagăr de muncă forțată în regiunea Irkutsk. După decesul acestuia, în anul 2007, muzeul a trecut în administrarea Centrului Cultural „Memoria Neamului”. Actualmente director al muzeului este Anatol Corj, președintele Asociației foștilor deținuți politici și a veteranilor Armatei Române din Republica Moldova. Este un muzeu privat și activează din donații.

În acest muzeu pot fi găsite sute de documente și mărturii privind fărădelegile regimului totalitar comunist. Muzeul dispune de o expoziție permanentă consacrată reprezentanților diverselor categorii sociale care în anii 40-50 ai secolului XX au opus rezistență regimului totalitar - comunist, drept pentru care au fost încarcerați, deportați, reprimăți. Fondul expoziției îl reprezintă *basarabeanul*, cel care a avut de pățimit de pe urma regimului acelor ani. Poți vedea aici fotografii care prezintă viața grea din Siberia, lagărele pentru deținuți, persoane arestate pentru viziunile antisovietice. Expoziția conține și exponate care relevă momente importante din anii mișcării de eliberare națională (sfârșitul anilor 80), când s-a militat mult pentru reabilitarea victimelor represiunilor comuniste⁵.

Un rol important în amenajarea muzeului din punct de vedere profesional l-a avut Elena Postică, dr. în istorie, muzeolog. Cele șapte vitrine ale expoziției prezintă documente, fotografii și cărți despre evenimente și fapte istorice, care și-au lăsat o amprentă deosebită în conștiința noastră: anii de mișcare națională din anii 1917-1918, care au culminat cu Actul Uniri de la 1918, participarea basarabenilor în armata română în anii celui de-al Doilea Război Mondial, deportările și foametea organizată, mișcarea de rezistență antisovietică în Basarabia, mișcarea de eliberare națională din anii 90, războiul de pe Nistru.

File interesante din istoria acestui muzeu, unic în felul său în Republica Moldova, aflăm chiar de la fondatorul acestuia, Vadim Pirogan, care afirmă că muzeul a fost gândit încă de Mihai Ursachi, membru al organizației de rezistență din Basarabia „Arcașii lui Ștefan”, care l-a și înființat, fiind situat pe strada Kogălniceanu 52, mun. Chișinău, în două cămăruțe mici. Însă din cauza unor neînțelegeri a conducătorilor Asociației foștilor deținuți politici, muzeul a fost desființat, ca peste 3-4 ani să fie reconstituit. În acest scop, în anul 2002 Vadim Pirogan s-a adresat fostului coleg de la Liceul „Ion Creangă” din orașul Bălți (1920-1940) Sergiu Grossu care locuia la Paris, în

⁵ www.istoria.md. (accesat la 10 mai 2020).

exil, refugiat din România comunistă împreună cu soția sa Nicole Valery Bruteanu, nepoata lui Iuliu Maniu. Acesta a fost primul care a răspuns la rugămintea lui Vadim Pirogan, susținând financiar înființarea muzeului. Printre alți conaționali, care au fost receptivi și au contribuit financiar la înființarea muzeului, sunt: Toma Istrati, Brașov, Alexandru Budișteanu, București, Vlad Bejan, Iași, Ana Blandiana și Romulus Rusan, București, Nicolae Iascinski, Germania, Vitalie Rusu, Franța, Petru Popa, Chișinău, Grigore și Călin Vieru, Chișinău, Elena Postică, Chișinău, Vasile Nedelciuc, Chișinău ș.a. Muzeul a fost inaugurat la 23 aprilie 2002. Spre regret, în prezent sala muzeului a devenit neîncăpătoare pentru multitudinea de materiale tematice colectate.

Este un muzeu al durerii și al memoriei care te întâmpină cu următorul îndemn: „Omule, când pășești pragul acestui muzeu, adu-ți aminte de cei care azi nu mai sunt, de acei rămași pe pământurile Siberiei, de acei care au luptat pentru reîntregirea țării cu gândul la Basarabia românească”⁶.

Ana Gherciu, reporter la ziarul *Timpul*, scrie că acest muzeu ascuns sub umbra copacilor, într-un bloc locativ dintr-o curte obișnuită amintește, întristează, supără, te învață istorie și te face să-ți respecti aproapele. Autoarea ne relatează cu multă emoție despre cea care a devenit sufletul acestui muzeu – dna Teodosia Cosmin. Dl Pirogan, fondatorul muzeului, a observat-o la mitinguri, i-a citit interviurile în presă și, drept urmare, i-a propus să fie ghid. „I-am spus că nu am studii superioare, am fost de mic copil în robie – spune dna Cosmin – la care mi s-a spus că cele trăite de mine depășesc orice studii”.

De fiecare dată când muzeul are vizitatori dna Cosmin povestește prin ce-au trecut basarabienii, dar și alte popoare deportate în Siberia. „Odată, o fetiță ce lăcrima după cele auzite de la mine, m-a întrebat cum reușesc să nu plâng când povestesc despre acea perioadă... I-am zis că mie sufletu-mi plânge, așa că eu lacrimile le înghit”, își amintește domnia sa, care re trăiește frigurile, munca silnică, tristețea simțite în Siberia la fiecare vizită a muzeului⁷.

Este îmbucurător faptul că datorită lui Mircea Ivanoiu din Brașov, în anul 2003 a fost creat un site, pe care pot fi vizualizate online o bună parte

---

⁶ Vadim Pirogan. *Istoria Muzeului „Memoria Neamului”* // <http://www.alternativaonline.ca/CronicaVremurilor0610.html>. Accesat la 8 mai 2020.

⁷ Ana Gherciu. *Muzeul „Memoria Neamului” - cutia cu amintiri deportate*. În: *Timpul*, 22 iulie, 2013.

din exponatele acestui muzeu. Este interesantă istoria creării acestui site. Mircea Ivanoiu relatează că în iulie 2002 a văzut la *Cimitirul Săracilor* de la marginea Sighetului un bărbat înalt, încă drept, cu o privire îndrăzneță, însoțit ca de o umbră protectoare, de soția sa. Era finalul Simpozionului *Memorialul Sighet* și participanții asistau la o slujbă ecumenică de pomenire la mormintele necunoscute a zeci și sute de deținuți, fruntea intelectua-ității politice, istorice, administrative din România interbelică. Intrând în discuție, mare i-a fost surpriza să afle că acest domn este Vadim Pirogan, fost coleg de clasă, poate chiar de bancă, la Liceul „Ion Creangă” din Bălți cu Anatol Climovici, unicul frate al mamei sale. L-a impresionat enorm asemănarea fizică izbitoare a celor doi bărbați: aceeași înălțime, aceeași ținută, aproape același profil, amândoi zidiți în vremuri de legendă, din plaiul roditor al țării dintre Prut și Nistru.

După revenirea lui Vadim Pirogan la Chișinău, au inițiat o corespondență, abordând teme de istorie recentă a Basarabiei. A făcut rost de cărțile sale și la un moment dat a descoperit că prin energia emoționantă a acestui om, ajutat de alți români din lume, a fost înființat și funcționează un muzeu al Memoriei Neamului, în Chișinău. Atunci a decis să contribuie la fortificarea acestuia, inaugurând peste puțin timp site-ul muzeului⁸.

De la dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu aflăm că la 20 noiembrie 2012, în incinta Muzeului „Memoria Neamului”, a avut loc ședința de constituire a Seminarului științific al Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”. Seminarul a fost deschis de către Anatol Corj, directorul muzeului, iar dl Petrencu a scos în evidență necesitatea înființării acestui seminar. La ședința de organizare a Seminarului științific a fost prezentă și distinsa doamnă Margareta Cemârtan-Spânu, fostă deportată, autoarea cunoscutei cărți „Lupii”, în care descrie durerea trăită în Siberia. Periodic, în cadrul Seminarului au fost studiate diverse cazuri, mărturiile ale supraviețuitorilor războiului, foametei și deportărilor⁹.

Educație muzeală. Studiu de caz: Muzeul „Memoria Neamului”

Muzeul este/ poate deveni un mediu educativ complementar instituției școlare, or, aceste două instituții își pot conjuga eforturile pentru realizarea unor obiective comune fie prin proiecte de lungă durată, fie prin

⁸ <http://www.memoria.ro/mmn/index.html>. Accesat la 6 mai 2020.

⁹ <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=589#more-589>. Accesat la 7 mai 2020.

activități pe termen scurt. În această ordine de idei Constantin Cucos menționează că mizele educației muzeale sunt de mai multe feluri și ele pot fi activate în funcție de solicitări sau circumstanțe¹⁰:

- Miza completivă, în raport cu obiectivele sau conținuturile școlare; muzeul poate deveni o extensie a școlii, un loc de cunoaștere a noi elemente valorice și de exersare a unor competențe;
- Miza aplicativă; muzeul devine un „teren de aplicație”, prin cercetare, experimentare, implicare;
- Miza de particularizare, de întrupare „localistă” a conținutului cultural al învățării; este o ocazie de includere în curricula a noi elemente informative sau formative, cu un caracter mult mai concret, legate de arealul în care se mișcă persoana, dincolo de programa „generală”, „obligatorie”, uniformizatoare;
- Miza de conturare a identității culturale a individului, la nivel local sau național, prin cunoașterea, interiorizarea și asumarea unor valori emblematice ale spațiului social în care persoana urmează să se integreze;
- Miza de descoperire a eului prin punerea în valoare a unor dispoziții sau interese individuale pe care școala nu le vizează.

Conchidem, așadar, că muzeul ne oferă largi posibilități pentru a organiza activități educaționale cu elevii, centrate pe învățarea experiențială și pe formarea de atitudini, valori și comportamente. Formele de organizare a activităților educative în comun cu muzeul sunt diverse, printre acestea enumerându-se: excursia muzeală, vizita tematică, taberele muzeale, simpozionul, conferința, masa rotundă organizate în cadrul muzeului, proiecte interdisciplinare etc.

Muzeul „Memoria Neamului” se înscrie în lista muzeelor din Republica Moldova care își aduce contribuția la educația istorică a tinerii generații, or, de la fondarea acestuia grupuri de elevi de la liceele din municipiul Chișinău și nu numai, însoțiți de profesorii de istorie, i-au pășit pragul. Este cert că atmosfera creată în spațiul acestui muzeu nu poate fi replicată atât de ușor în sala de clasă.

În continuare prezentăm două activități educaționale care pot fi desfășurate în colaborare cu Muzeul „Memoria Neamului”: Masa rotundă consacrată comemorării victimelor deportărilor din RSS Moldovenească și

---

¹⁰ Constantin Cucos. *Pedagogia muzeală - finalități, problematică, perspective*. În: Revista de Pedagogie, LXII, 2014 (1), pp. 11-12.

Proiectul *Vizita la Muzeul „Memoria Neamului”* – un prilej de a privi istoria în ochi. Menționăm că masa rotundă reprezintă o experiență trăită de noi, în data de 9 iulie 2017, în incinta muzeului, iar proiectul îl propunem cu titlu de recomandare.

Proiectarea mesei rotunde la Muzeul „Memoria Neamului”

Ce?	Masă rotundă cu prilejul comemorării victimelor deportărilor staliniste din RSS Moldovenească
Când?	9 iulie 2017, ora 13.00
Unde?	Muzeul „Memoria Neamului”, mun. Chișinău, Bd. Negruzzi, 4
Cine? 1. Moderator 2. Organizatori 3. Participanți 4. Invitați	<p>1. Pr. Nicolae Crețu</p> <p>2. Pr. Nicolae Crețu, Parohia <i>Sfântul Ierarh Grigorie Palama</i>; consiliul AO Asociația pentru Familie și Comunitate; Rodica Solovei, Institutul de Științe ale Educației, Igor Cojocaru, director al Institutului de Dezvoltare a Societății Informaționale.</p> <p>3. Anatol Corj, Director al Muzeului „Memoria Neamului”, Teodosia Cosmin, colaboratoare muzeu, fostă deportată; enoriași ai parohiei <i>Sfântul Ierarh Grigorie Palama</i>, copii de la școala duminicală.</p> <p>4. Nicolae Darie, Artist al Poporului, actor la Teatrul Național „Mihai Eminescu”</p>
De ce?	A dezvolta copiilor și adulților sentimentul religios și moral-patriotic prin participare și implicare în comemorarea victimelor deportărilor staliniste din RSS Moldovenească.

Planul de acțiuni în cadrul mesei rotunde

Nr. crt.	Acțiune	Timp	Responsabil	Resurse
1.	Prezentarea Muzeului	10 minute	A. Corj, directorul muzeului	-
2.	Inaugurarea evenimentului Prezentarea participanților, organizatorilor, invitaților	7 minute	Pr. Nicolae Crețu	
3.	Prezentare succintă a evenimentului istoric <i>Deportările din RSSM</i> , intercalată cu secvențe din filmul documentar „Golgota Basarabiei”.	10 minute	R. Solovei I. Cojocar (partea logistică - multimedia)	Publicații de specialitate Multimedia
4.	Secvență de istorie orală: relatări ale dnei Teodosia Cosmin, fostă deportată	15 minute	T. Cosmin	
5.	Relatări ale dlui Ion Mârzenco și a dnei Eugenia Leagu, foști deportați	15 minute	I.Mârzenco, E.Leagu	
6.	Relatarea dlui N. Darie privind deportările din s. Blândești, r-nul Ungheni. Moment poetic. Versuri patriotice de Dumitru Matcovschi și Vasile Romanciuc	10 minute 5 minute	N. Darie N. Darie	
7.	Recital poetic. Copiii de la școala duminicală: • Ariadna Cojocar, Alexandra Cretu, Delia Lazariuc, Alexandru Cojocar, Maria Vrabie - poezia <i>Balada celor deportați</i> , de Grigore Vieru	15 minute	Copiii nominalizați și părinții acestora	

	<ul style="list-style-type: none"> • Teodor Cretu, Nicolae Cretu - poezia <i>Basarabia pe Cruce</i> de Adrian Păunescu • Paul Buliga, Andrei Buliga - poezia <i>Metanii</i> de Radu Gyr • Andreea Guzun - poezia <i>Albinele Daciei</i> de Vasile Romanciuc 			
8.	Moment muzical. Cântecul <i>Reaprindeți candela-n căscioare</i> (versuri Grigore Vieru, muzica Ion Aldea-Teodorovici)	7 minute	Pr. Nicolae Crețu Nicoleta Lazariuc	
9.	Moment poetic. Monologul lui Ștefan cel Mare (după trilogia <i>Apus de soare</i> de B. S. Delavrancea)	5 minute	Nicolae Darie	
10.	Încheierea evenimentului Înmânare de flori foștilor deportați, directorului muzeului și invitaților	7 minute 3 minute	Pr. Nicolae Crețu Copiii de la școala duminicală și părinții acestora	Flori

Proiect: Vizita la Muzeul „Memoria Neamului” - un prilej de a privi istoria în ochi

- **Scopul:** Educarea elevilor în spiritul valorilor naționale, prin valorificarea în plan didactic și educațional a Muzeului „Memoria Neamului”
- **Grupul țintă:** elevii din clasa/clasele a IX-a
- **Unități de competențe:**
  - Formularea aprecierilor, concluziilor privind evenimente/fapte/procese și fenomene istorice studiate;

- Formularea argumentelor referitoare la subiecte care pun în valoare trecutul istoric al neamului în baza analizei rolului unor personalități marcante.
- **Obiective:**
  - Să aprecieze, prin patru-cinci argumente, evenimente/fenomene istorice prezentate în expoziția muzeală;
  - Să argumenteze rolul unei personalități istorice, la alegere, în baza expoziției muzeale;
  - Să manifeste atitudine de respect și deschidere față de trecutul istoric al neamului;
  - Să elaboreze un produs ca urmare a vizitei la muzeu.
- **Tehnologii didactice:** observarea, ascultarea activă, descrierea, discuția dirijată, învățarea prin descoperire, vizionarea de film documentar, lucrul individual și de grup.
  - Durata: 4 ore (2 vizite)
  - Perioada: (recomandabil spre finele semestrului doi)
  - Proiectul se va derula în trei etape.

Etapa I. Activitatea preproiect (pregătirea vizitelor la muzeu)

Vizita la muzeu trebuie să fie pregătită din timp, profesorul urmând a se informa în prealabil despre posibilitățile și oportunitățile pe care le poate oferi Muzeul „Memoria Neamului” în realizarea obiectivelor educaționale. În acest scop, profesorul va face o vizită preventivă, va discuta în prealabil cu ghidul despre obiectivele vizitelor și modul cum acestea vor fi realizate.

În cadrul acestei etape profesorul de istorie va discuta cu elevii despre vizitele pe care le vor întreprinde la muzeu. Va trece în revistă temele din cadrul orelor de istorie însușite de elevi, pentru care muzeul, prin specificul său, ar reprezenta o “extensie”, un nou mediu didactic și educativ. Tot în cadrul acestei etape, elevii vor lua cunoștință de scopul și obiectivele vizitelor și se vor pronunța asupra acestora, propunând unele sugestii. Se va decide, de asemenea, asupra structurii fișei de vizită la muzeu, asupra modului de completare a acesteia (individual sau în grupuri mici). Deoarece, ca urmare a proiectului, elevii vor elabora anumite produse, în cadrul activității preproiect se va aborda și acest aspect. Profesorul nu va impune elevilor anumite produse, urmând să dirijeze discuția astfel încât elevii să decidă de sine stătător. În acest sens, valorificarea teoriei inteli-

gențelor multiple ar fi o oportunitate, căci ar oferi elevilor posibilitatea de a-și valoriza și dezvolta profilul de inteligență. Printre produsele pe care elevii ar putea să le realizeze enumerăm: poster, expoziție foto, revistă istorică, interviu virtual cu o personalitate despre care a aflat examinând expoziția muzeală, articol pentru ziarul școlii, machete, serată tematică literar-artistică cu participarea ghidului muzeului, părinților și a altor invitați, prezentare PPT/Prezi etc. Tot în cadrul acestei etape profesorul va încuraja elevii să elaboreze reguli de comportament în mijlocul de transport și în sala muzeului. Profesorul va avea grijă să abordeze cu administrația școlii toate aspectele organizatorice vizând deplasarea la muzeu.

Etapa a II-a. Implementarea propriu-zisă a proiectului (realizarea vizitelor)

Vizitarea muzeului se va desfășura conform unui plan de acțiuni stabilit anterior. Acest plan ar putea conține următoarele secvențe:

1. Salutul ghidului. Prezentarea vizitatorilor. Elucidarea succintă a istoricului muzeului.
2. Prezentarea de către profesor a scopului și a obiectivelor vizitei.
3. Observarea liberă de către elevi a exponatelor din muzeu.
4. Prezentarea expoziției muzeale de către ghid, într-o manieră interactivă. La această secvență se implică inclusiv profesorul de istorie, adresând elevilor întrebări prin care aceștia vor face legătura între cunoștințele acumulate la lecția de istorie și ceea ce află în baza exponatelor. Pe parcurs elevii vor colecta date pentru a completa fișa de vizită la muzeu.
5. Completarea fișei de vizită la muzeu. (O posibilă fișă prezentăm în Anexa nr.1).

După finalizarea vizitei, profesorul va anunța elevii că la ora de istorie vor prezenta ceea ce au completat în fișă și totodată vor decide ce componentă/tematică a expoziției muzeale doresc să o cerceteze suplimentar și să elaboreze în baza acesteia un produs. (De exemplu, unii elevi vor decide să studieze tema deportărilor, alții – cea a mișcării de rezistență etc.). Se vor aproba atât cercetările individuale, cât și de grup.

Peste o săptămână va fi organizată a doua vizită la muzeu, fiecare elev știind din timp ce exponate va studia, astfel încât să elaboreze la final de proiect produsul pe care și l-a propus.

Planul celei de-a doua vizite la muzeu ar putea include:

1. Examinarea aprofundată de către elevi a unor componente ale expoziției muzeale, în funcție de tema de studiu pe care și-au ales-o.
2. Discuții cu ghidul cu privire la unele neclarități/concretizări privind mesajul exponatelor.
3. Colectarea informației vizând temele selectate.
4. Vizionarea unor secvențe de filme documentare cu privire la evenimentele și faptele istorice prezentate de expoziția muzeală. (Pentru analiza filmului a se vedea Anexa nr. 2).

Întrucât expoziția muzeală cuprinde o varietate largă de poze, în Anexa nr. 3 prezentăm algoritmul de lucru cu fotografia. Muzeul conține în calitate de exponate și mai multe obiecte de epocă, iată de ce este oportun ca elevii să examineze aceste obiecte, respectând anumiți pași (a se vedea Anexa nr.4).

Etapa a III-a. Prezentarea produselor. Evaluarea proiectului

Elevii vor avea la dispoziție două săptămâni pentru a elabora produsul. Profesorul va prezenta elevilor criteriile de elaborare și evaluare a produselor (poate fi consultat Referențialul de evaluare la disciplina Istoria românilor și universală). Elevii vor prezenta rezultatele proiectului în cadrul orei de istorie, sau în alt context educațional relevant, cum ar fi: săptămâna istoriei, o conferință tematică etc.

Pentru evaluarea produselor poate fi aplicată fișa de autoevaluare, fișa de evaluare reciprocă, având la bază criteriile anunțate din timp. Este important ca la această etapă să se pună accent nu doar pe calitatea produsului, ci, în mod special, pe proces. Astfel, profesorul va crea elevilor oportunități de a reflecta asupra a ceea ce au realizat, pas cu pas, în cadrul proiectului. Elevii trebuie să dispună de timp suficient pentru a medita asupra experienței trăite, asupra plusului de învățare obținut și a abilităților și atitudinilor pe care și le-au dezvoltat. De asemenea, elevii pot completa un chestionar de evaluare a experienței proprii în cadrul proiectului (Anexa nr. 5).

Etapa a IV-a. Diseminarea rezultatelor

Aceasta este o etapă foarte importantă, deoarece elevii înțeleg că ceea ce au realizat nu este de „uz intern”, nu semnifică doar elaborarea unor sarcini de lucru la istorie, ci reprezintă o valoare socială, cu efecte benefice

asupra altor persoane. Astfel, profesorul va decide împreună cu elevii ce ocazii pot fi create pentru ca aceștia să-și împărtășească experiența obținută în cadrul proiectului cu alți colegi și cu membrii comunității (de exemplu: organizarea unei conferințe tematice cu participarea mai multor invitați, realizarea unei expoziții cu produsele elevilor în holul școlii, prezentare în cadrul săptămânii istoriei sau cu ocazia unor date istorice semnificative, publicarea articolelor în ziarul școlii/raional, participare la emisiuni la postul de radio școlar/raional etc.).

Considerăm că implicarea elevilor în astfel de proiecte oferă oportunități reale de valorificare „pe viu” a trecutului istoric și de educare a respectului față de neam și țară.

Așadar, muzeul reprezintă un mediu cultural al cărui potențial educativ trebuie valorificat eficient în contextul disciplinei Istoria românilor și universală, dar și al altor discipline de studiu. Cu siguranță, o educație realizată în cadrul muzeului cultivă elevilor valori și atitudini, le dezvoltă sensibilitatea, îi responsabilizează pe tineri față de lecțiile trecutului, contribuind astfel la formarea identității individuale și naționale.

Anexa nr.1

FIȘA DE VIZITĂ LA MUZEU

1. Cum se numește muzeul pe care îl vizitați? De ce poartă această denumire?

---

2. Scrieți 3 informații pe care le-ați reținut cu privire la istoricul înființării muzeului

---

În urma relatării ghidului și a examinării expoziției muzeale, răspundeți următoarelor cerințe:

3. Numiți cel puțin patru evenimentele istorice la care se referă expoziția muzeală.

a) _____

- b) _____
_____
- c) _____
_____
- d) _____
_____

4. Enumerați cel puțin trei tipuri de surse istorice care se găsesc la expoziția muzeală:

- a) _____
_____
- b) _____
_____
- c) _____
_____

5. Identificați trei exponate care au o încărcătură emoțională foarte mare. Argumentați alegerea.

- a) _____
_____
- b) _____
_____
- c) _____
_____

6. Selectați un eveniment/fenomen/istoric sau personalitate din cele prezentate de expoziția muzeală. Ce ați aflat nou comparativ cu cele învățate la lecție?

Descrieți în trei - patru enunțuri impresiile pe care vi le-a lăsat vizita la muzeu.

Anexa nr.2

FIȘĂ DE LUCRU CU FILMUL

INTRODUCERE

1. Denumirea filmului.
2. Numește anul când a fost produs filmul.
3. Numește producătorul/ regizorul filmului.
4. Numește evenimentul istoric la care se referă filmul.
5. Numește persoanele/ personalitățile la care face referință filmul.

ANALIZĂ

1. Descrie succint evenimentul istoric/ persoanele prezentate în film.
2. Specifică 2-3 secvențe din film care te-au impresionat cel mai mult și motivează de ce.
3. Relatează ce ai aflat suplimentar despre evenimentul istoric/ persoanele date, comparativ cu informația din manual și din alte surse.

CONCLUZIE/APRECIERE

1. Reflectează. În urma vizionării acestui film am tras următoarele învățăminte:

- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____

Anexa nr.3

FIȘĂ DE LUCRU CU FOTOGRAFIA¹¹

Sarcină de lucru:

Elaborează un pașaport istoric interpretativ al unei fotografii ca sursă istorică, conform algoritmului:

Sursă (cui aparține fotografia?) _____

_____

Anul realizării: _____

Numește evenimentul la care face referință fotografia _____

_____

Describe emoțiile transmise de fotografie _____

_____

_____

Compară informația sugerată de fotografie cu cunoștințele tale anterioare despre evenimentul dat. Ce ai aflat nou? _____

_____

_____

_____

Anexa nr. 4

FIȘĂ DE LUCRU CU OBIECTUL DE MUZEU

1. Denumirea obiectului observat _____

2. Ce vechime are _____

3. Ce tip de informație conține obiectul observat?

_____

4. Care este utilitatea obiectului observat?

_____

_____

¹¹ Rodica Solovei, Eugenia Negru. *Valorificarea etapei Extinderea în învățarea Istoriei. Studiu de caz: Deportările staliniste din RSS Moldovenească.* În: *Didactica Pro.* Nr. 1 (119), p. 47.

5. Ce alte date ar mai fi necesare pentru a înțelege mai bine specificul evenimentului/perioadei istorice căreia aparține obiectul observat?

---

6. Ce impresii v-a lăsat obiectul studiat? De ce?

Anexa nr. 5

CHESTIONAR PRIVIND EVALUAREA EXPERIENȚEI PROPRII

1. Ți-a plăcut să te implic în cadrul acestui proiect? Motivează răspunsul.

SSSSSS

2. Ce ți-a plăcut mai mult să faci în cadrul proiectului? De ce?

SSSSSS

3. Ce te-a făcut să rămâi fidel proiectului și să ajungi la faza lui finală?
Relatează câteva momente.

SSSSSS

4. Ce ai învățat personal în cadrul acestui proiect referitor la anumite subiecte de istorie?

SSSSSS

5. Ce abilități ți-ai dezvoltat ca urmare a participării la proiect?
Exemplifică.

SSSSSS

6. Ce atitudini ți-ai cultivat ca urmare a participării la proiect?
Exemplifică.

SSSSSS

Muzeul „Memoria Neamului”.

Anatol Corj, directorul muzeului, o felicită pe dna Margareta Cemortan-Spânu, fostă deportată cu ocazia zilei de naștere. Sursă foto:
<http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=589>.

UNELE PARTICULARITĂȚI ÎN EVOLUȚIA
VALORILOR POLITICE, EDUCAȚIONALE ȘI JURIDICE
ÎN GRECIA ANTICĂ ȘI ÎN PERIOADA CONTEMPORANĂ
(Studiu comparatist în baza surselor filosofice și literare)

Valentin CUȘCĂ,

dr. în filosofie, conf. univ.,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Republica Moldova,

valentin.cusca@gmail.com

Summary

The author analyzes in a comparative context the evolution of political, educational and legal values in Greek antiquity and in the contemporary world. The similarities and differences in the historical context of these values are highlighted. The contradictory character in the evolution of given values is examined, in fact that positive values (democracy, freedom, justice, truth, morality, faith, etc.) coexist with their antipodes (tyranny, slavery, inequity, falsehood, amorality, arrogance). This creates multiple confusions and difficulties in the sphere of social life.

In conclusion - the contradictory evolution of the nominalized values represents a dialectical relationship between perennial (truth, beauty, good) and what is variable depending on the era (behavior, political structures, aesthetic tastes, educational methodologies, etc.).

Keywords: *political values, educational values, educational ideal, social structure, non-values.*

Întemeiată de către logicianul german Lotze în secolul XIX și de către reprezentanții școlii de filosofie a valorilor, numită și școala de la Baden (Rickert, Windelband etc.), *axiologia* reprezintă o teorie a valorilor, o știință, în sens curent, a normelor în general cu semnificație etică (binele), în primul rând, dar și cu referire la ceea ce reprezintă adevărul/dreptatea și frumosul.

În tradiția românească, printre primii la începutul secolului XX a scris lucrarea *Filosofia valorii* sociologul Petre Andrei¹. El a prefigurat definiția valorii ca relație triadică, un *subiect*, care apreciază un *obiect* demn de a fi prețuit și un *context* în care are loc procesul valorizării. Astfel în viziunea

---

¹ Petre Andrei. *Opere sociologice*. București: Ed. Academiei, 1971, vol. I.

filosofului român, valoare este o *relație funcțională* dintre un obiect și un subiect fiind a amândurora. Fiind preocupat de sociologie, P. Andrei subliniază că „orice valoare se realizează într-un context social”². Altfel spus, realitatea socială generează valori conștientizate și apreciate de om/subiect, care le și clasifică (economice, politice, juridice, religioase, estetice, morale, educaționale), fără a le ierarhiza.

Astfel realitatea Greciei antice cu mult până la constituirea axiologiei ca știință, a generat un sistem de valori care, în bună parte, sunt universal valabile și care, cu anumite particularități specifice, sunt funcționale și în lumea contemporană, cel puțin în tradiția civilizației europene.

Evident că lumea modernă și contemporană, pe lângă valorile perene, a creat și valori noi, conforme noilor realități sociale. Adică sistemul valorilor este într-o permanentă evoluție și schimbare, generând periodic situații de criză. Astfel în prezent, în condițiile unei tehnologizări masive a comunicării, se pierd, se modifică unele valori ce țin de comunicarea interumană dialogală ele fiind înlocuite cu rețele sociale sofisticate în regim online. Unii pedagogi, psihologi consideră că sunt necesare unele acțiuni, măsuri de contracarare a efectelor negative a acestui fenomen. Alții consideră că el reprezintă o evoluție firească a lucrurilor în condițiile progresului tehnologic și științific.

Fără a formula multiple judecăți de valoare, intenționăm să efectuăm un mic studiu comparatist funcțional al valorilor politice, juridice, educaționale în perioada Greciei Antice și cea contemporană. Într-un cuvânt – ce am avut, ce am făcut, ce am câștigat, dar și ce am pierdut în acest context valoric. Într-un sistem de valori este important și modul în care valorile se reflectă în context național, pentru că de rând cu valorile universale există și valori naționale ce se realizează într-un mod cultural specific (literatura, arta, muzica, obiceiuri și tradiții etc.).

Civilizația Greciei Antice s-a realizat în cadrul unui stat, societăți sclavagiste, care, bineînțeles, și-a lăsat amprenta asupra sistemului de valori politice, juridice, educaționale, morale, teoretice, estetice și religioase. Astfel, problema valorilor se află la Platon în centrul interogațiilor din dialogurile sale asupra fundamentelor moralei și ale științei, realității ideale și transcendente.

² *Ibidem*, p. 33.

Aristotel, spre deosebire de Platon, a fost preocupat mai mult de valorile teoretice ale cunoașterii (Filosofia, Logica, Fizica, Etica, Psihologia etc.), situându-se pe un teren metodologic obiectiv, rațional. Omul, pentru el, reprezintă în realitățile sociale și naturale un „animal politic”.

Societatea contemporană, în condițiile globalizării și economiei de piață suprasaturate, este dominată de un pragmatism social, științific și educațional, fiind marcată de valori mercantile, moralitate ambiguă și conștiință selectivă.

Revenind la Grecia Antică, putem constata că mai mulți filosofi, dar în primul rând Socrate, Platon, Aristotel, au reflectat în operele sale constituirea unor valori sociale apreciind rolul lor primordial în educație, formare civică și profesională.

Astfel, Socrate este prolific, subliniind faptul că doar cunoașterea este valoarea supremă pentru om/subiect. Numai omul instruit, conștient și rațional poate fi o ființă morală, afirmă el. Cunoașterea este un proces activ, care este posibilă în contextul unui dialog interuman permanent bazat pe metoda *moșitului* (nașterea adevărului) și a principiului „*Cunoaște-te pe tine însuți*”. În evocarea discipolului său Platon, Socrate afirma că mintea/rațiunea este cauza tuturor lucrurilor, ea este „stăpâna Universului”³. Socrate printre primii propune următoarea clasificare a valorilor – măsura, frumosul, rațiunea/mintea, cunoștințele și, la sfârșit, plăcerile bune. Rezumativ – *frumosul, adevărul și măsura* (binele).

Acestea constituie valorile *general-umane* fiind valabile și în prezent, dar completate cu multiple particularități contemporane.

Viața politică a democrației ateniene, cu toate contradicțiile inerente acestui sistem, a constituit temelia formării unor valori social-politice, care au contribuit la educația civică, morală și juridică.

Reflecțiile lui Platon în subiecte ce țin de politică în celebrul dialog „*Republica (Despre stat)*” reprezintă o viziune clasică a sociologiei antice, teoriei politice și pedagogiei. Obiectivul politicii este *guvernarea statului*, care după natura sa este, în viziunea lui Platon, asemenea cu „arta ciobanului” numai că ea urmează a fi realizată de oameni de stat. „Omul trebuie să fie înainte de toate cetățean al statului”, susține el, aceasta fiind o virtute foarte importantă. „*Guvernarea urmează a fi înfăptuită de cei mai buni*”⁴, care ar

---

³ Платон, *Сочинения* в трех томах, том 3, часть I. Москва: изд. Мысль, 1971, стр. 36.

⁴ Платон. *Idem*, p. 199, 307.

trebui să posede așa calitate ca înțelepciunea, curajul, omenia, corectitudinea și nu în ultimul rând incoruptibilitatea („lipsa hapsâniei”). Platon face o remarcă bună de urmat și azi – „cei care au o patimă pentru putere” n-ar trebui promovați. Bună idee, dar în condițiile răspândirii populismului în politica modernă este foarte greu de realizat. Cine din cetățenii de azi pătrunde în esența acestei nuanțe cu un conținut mai mult psihologic și moral?

Mai apoi, Platon, sociologul, examinează structura socială și indică trei categorii sociale/profesionale cu calitățile morale necesare: clasa superioară (*guvernării* (1), *apărătorii* (2)/străjierii) și clasa inferioară *meseriașii* (3). Toți trebuie să posede o calitate comună – bunătatea umană, în rest au calități de bază diferite – clasa superioară – înțelepciunea, apărătorii – curajul, meseriașii – abilități profesionale.

Cu lux de amănunte Platon examinează și formele guvernării, dintre care patru tipuri cu trăsături negative – timocrația, oligarhia, democrația, tirania. Cel de-al cincilea tip este „statul ideal”, condus de filosofi/înțelepți, în care se realizează principiile dreptății, echității și armoniei sociale. „Statul ideal” s-a dovedit a fi o utopie în condițiile societății antice sclavagiste și nu numai. Ideile și practicile comuniste moderne au eșuat la fel de lamentabil.

Din păcate, statul, societatea Greciei Antice a generat nu numai virtuți, calități bune, ci și multiple vicii sociale și umane, care alături de valorile nominalizate se perindă și în societatea contemporană, poate doar că proporțiile „neomeniei”/nonvalorilor, în condițiile actuale ale globalizării și informatizării cresc. Hedonismul și hoția iau astăzi amploare, dar până la urmă „nimic nou sub soare”.

Astfel, Platon în acest context, sublinia faptul că libertatea, valoarea supremă, în condițiile democrației se transformă adesea într-un libertanism nelimitat, ce generează haos și dezordine. El afirma și următoarele: „Echitatea/ dreptatea este mai convenabilă cetățeanului decât nedreptatea, chiar și atunci când inechitatea este dominantă în societate”⁵. Acest adevăr astăzi este parțial conștientizat atât în lumea occidentală, cât mai ales în țările în curs de tranziție, subdezvoltate, precum Republica Moldova.

În societatea antică existau și așa vicii cum ar fi corupția (inclusiv cea politică), beția, conduita amorală, hoția și distracția excesivă. Platon condamnă aceste nonvalori din punct de vedere filosofic, iar contemporanul său, comediograful Aristofan le flagelează prin mijloace literar-artistice.

⁵ *Ibidem*, p. 116.

Iată „portretul” satiric al unui pretendent la un post de demnitar public în viziunea lui Aristofan:

Știi carte prost? Dar nici nu e nevoie!
Că vorbăria unui demagog
Azi nu se s’obișnuiește la’nvățați
Și nu e bună pentru un om cinstit
Această artă trece la mișei
Și la cretini ...⁶.

Consider că acest „portret” corespunde și multor politicieni de azi. Sau cu câtă măiestrie descrie Aristofan „tehnologiile politice” ale vremii.

E foarte simplu! Fă ce-ai mai făcut ...
Amesteci treburile, faci o tocătură
Și îmbunezi poporul, îndulcești
Cu complimente de bucătărie⁷.

Evident că tehnologiile politice moderne, o tocăniță de Chișinău, sunt mult mai sofisticate și variate ca structură și gust, însă esența este aceeași. Hoția și corupția făceau parte din matrapazlăcurile politice ale antichității și nu sunt o inovație a autorilor furtului miliardului de la noi. Însă cum este „povățuit” un potentant politic antic: Ci ai grijă să furi și orașele mari pui mită să-ți deie pe ascunse⁸.

Următorul pasaj din Aristofan e chiar prolific comparativ cu moravurile politice de azi:

Furăm ca să prospere națiunea, aplici
... Sportul furatului
Și apoi să juri că n’ai furat, în ochi
Nevinovat și îndrăzneț privind⁹.

Acestea ar fi unele particularități ale valorilor politice din Grecia Antică. Dialectic vorbind, tabloul n-ar fi complet dacă n-ar fi existat și nonvalorile respective. Istoria civilizațiilor evoluează/progresează în contradictoriu. Contradicțiile de ordin tehnologic, climateric, ecologic, militar, generate de așa numitul progres tehnico-științific pun la grea încercare civilizația contemporană, subminând substanțial însuși viitorul omenirii.

---

⁶ Aristofan. *Comedii. Călăreții, Norii, Viespile*. Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1975, p. 21.

⁷ *Ibidem*, p. 22.

⁸ *Ibidem*, p. 42.

⁹ *Ibidem*, p. 58.

Cu referire la sistemul educațional de valori, Platon menționa următoarele: „Calitățile morale necesare bunăstării sociale nu sunt virtuți native, aceste calități sunt formate prin educație, nu apar întâmplător, ci prin instruire și învățare”¹⁰.

Creând un sistem viabil de valori, elenii îl conectau la procesul educațional care ca structură actuală de organizare, în context european, s-a constituit în esență la ei – învățământul primar/începuturile, gimnazial, liceal și superior/academic. Atena antică a avut școli, profesori, elevi care frecventau cursuri regulate, celebre în epocă fiind activitatea sofistilor, *Liceul* lui Aristotel, *Academia* lui Platon, *școala* pitagoreică etc.

Astfel, Platon considera că până la șase ani copiii trebuie să fie lăsați să se joace în voie, dar prin jocuri să fie, totuși, orientați spre deprinderea unei meserii viitoare. Scopul educației era nu atât pregătirea profesională pe profiluri și specialități (ca cea actuală), cât formarea unor virtuți intelectuale (cunoștințe) și, mai ales, a unor calități/valori sufletești (morale, estetice, politice, juridice etc.). Începeau studiile cu *învățatul literelor*, urma *cititul/recitarea*, expunerea textelor din *Iliada* lui Homer și a altor autori, continuau cu scrisul, apoi *calculul* (aritmetica), iar mai apoi *studiul obiectelor* (fizica, astronomia, geometria).

Un rol deosebit în metodologia învățării/cunoașterii era acordat *imitației intuitive*, era promovat modelul (chipul) eroului pozitiv, era pus în valoare caracterul creativ (dialogal) și cel formativ al educației. În general, grecii (tradiția antică) au dezvoltat un gen de *pedagogie estetică*, toate activitățile cognitive fiind îmbinate armonios cu educația culturii muzicale, plastice și a celei fizice. Putem vorbi în acest sens de o *educație de tip artistic*. Unul din promotorii iluștri ai acestui sistem a fost același Platon¹¹. La greci se constituie așa noțiuni educaționale fundamentale și astăzi ca *ideal educațional*, *obiective și finalități*, *competențe*, *plusvaloare educațională*, *vocație* a convingerii prin cuvinte/discurs, *valori civice*, *dragoste de Patrie*, respect etc.

În perioada modernă, Rousseau, Kant, iar mai apoi în cadrul concepției pedagogice a „noilor educații”, la începutul secolului XX, a fost valorificat factorul natural, creativ al educației urmând modelul promovat de greci, ce rezidă într-un contact și armonie cu mediul natural care este benefic procesului educațional, aplicarea unor proceduri și metodologii bazate pe bunul simț.

¹⁰ Платон. *Op.cit.*

¹¹ *Ibidem.*

Este de menționat și contribuția lui Aristotel în educație, cel care a inventat *Logica* cu legile și regulile gândirii corecte, ceea ce a pus temelia învățării axate nu numai pe contemplare și reflecție, ci pe demonstrație, argumentare și definiție¹². Este prolifică afirmația sa în acest sens – „Nu poți ști ceva cu certitudine decât prin demonstrație”¹³.

Această temelie logică a constituit, în bună parte, factorul determinant în progresul impresionant al învățământului, a științei și civilizației europene, axate pe cercetarea obiectivă a realității și fundamentarea logică a adevărului.

Educația civică, patriotică este realizată prin studiul operelor mai multor autori printre cei mai reprezentativi în acest context fiind *Iliada*¹⁴ lui Homer și poemele *Perșii* și *Prometeu* ale lui Eshil¹⁵. În ele erau promovate așa valori ca eroismul, dragostea de Patrie și tradițiile naționale.

În condițiile precreștine ale politeismului, grecii se închinau zeilor, dar credința în zei se asocia cu credința în ceva sfânt, în Dumnezeu. Astfel, în viziunea lui Platon, Dumnezeu se asociază cu un „povățuitor”. „Anume Dumnezeu este povățuitorul concetățenilor, a tuturor oamenilor, el ne îndrumă tronând în epicentrul Pământului, acolo unde este lăcașul său”¹⁶. Prin urmare, valorile credinței n-au fost străine grecilor. Mai mult, unii exegeți consideră că teoria „nemuririi ideilor și a sufletului”, promovată de Platon, a fost ulterior o precondiție a doctrinei creștine.

Însă nici domeniul educației n-a fost lipsit de vicii și contradicții care sunt elucidate în multiple opere filosofice și literare. Platon subliniază faptul că „învățarea cu de-a sila” este contra productivă, îi critică dur pe reprezentanții școlii sofiste, care oferind servicii educaționale cu plată, aplicau metodologii absurde, nerespectând principiile și regulile logicii și compromiteau astfel valoarea cognitivă a adevărului.

În condițiile libertinismului democratic apăreau și multe paradoxuri pedagogice. Astfel „în asemenea situații, învățătorul se teme de elevi și le face avansuri, iar elevii îi au pe învățători și dascăli de nimic”¹⁷.

Aristofan în remarcabila comedie „Norii”¹⁸ elucidează un caz în care un părinte își propune un „obiectiv educațional” – să-și educe fiul în spiritul

---

¹² Аристотель. Сочинения в четырех томах. том 2. Москва: Мысль, 1978.

¹³ *Ibidem*, p. 296.

¹⁴ Homer. *Iliada*. Chișinău: Ed. Literatura artistică, 1978.

¹⁵ Eshil. *Tragedii, Perșii, Prometeu înlănțuit*. Chișinău: Ed. Literatura artistică, 1977.

¹⁶ Платон. Сочинения в трех томах, том 3, часть I. Москва: изд. Мысль, 1971, стр. 216.

¹⁷ *Ibidem*, p. 380.

șmecheriei și însușirii „artei strâmbătății”. Cu acest scop el îl înscrie într-o școală sofistă în care fiul trece „cu succes” cursurile. Paradoxal, dar însușind această artă strâmbă, orientată spre câștig, fiul își driblează propriul tată, lăsându-l fără avere și încă îi mai trage și o mamă de bătaie.

Comparativ cu sistemul educațional antic, cel modern e mult mai diversificat și complex. Am avut ocazia să analizăm particularitățile comune ale sistemului european de învățământ¹⁹. Ele se rezumă la prevederi legislative mai riguroase, orientare profesională, flexibilitate și cooperare internațională, utilizarea tehnologiilor informaționale în instruire, control, evaluarea competențelor și monitorizarea calității. Ne-am referit mai amplu, cu acest prilej, și la perspectivele acestui sistem cu aplicare la experiența acumulată în Republica Moldova în ultimii ani în procesul de integrare europeană²⁰.

Cât privește categoria valorilor *juridice*, putem afirma că ele sunt, la fel ca și cele politice și educaționale, valori sociale. De aceea, evident, între aceste trei categorii de valori există multe similitudini.

Cele juridice se referă în particular la condițiile statului de drept care în Antichitatea greacă – era statul sclavagist cu toate nuanțele respective de ordin economic, juridic și social. În contemporaneitate, valorile juridice se referă preponderent la statul modern, bazat pe economia de piață și asigurarea drepturilor și libertățile tuturor cetățenilor fără delimitări cu caracter social și de clasă. Comune celor două epoci sunt valorile ce țin de asigurarea inviolabilității fizice a persoanei și a proprietății publice și private.

În rest, în ceea ce privește așa-numitele „drepturi ale omului” există o mare diferență între legislația și practica antică și cea modernă. Oricum grecii au fost primii care în cadrul civilizației europene au constituit un stat și relații sociale bazate pe legi cu toate constrângerile din epoca antică. Această tradiție, trecută prin dreptul roman, a dat naștere statului și legislației moderne cu toate libertățile și beneficiile cetățenești de astăzi, pe care unii le consideră exagerate (toleranța interconfesională, religioasă ce stimulează ateismul, drepturile minorităților sexuale ce vin în contradicție cu normele morale ale creștinismului etc.).

¹⁸ Aristofan. *Comedii. Călăreții, Norii, Viespile*. Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1975, pp. 65-123.

¹⁹ Nicolae Chicuș, Valentin Cușcă. *Educația în spiritul valorilor în Grecia Antică. În: Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte. Modele*. Alba-Iulia: Ed. Eikon, 2012, p. 107.

²⁰ *Ibidem*.

În perioada Antichității elene apar nu numai primele coduri de legi (Codul lui Solon), ci se constituie și instituțiile și persoanele abilitate cu aplicarea lor – magistraturi și magistrați, avocaturi și avocați, procuraturi și procurori, jurați etc.

Platon în celebrul dialog *Republica* menționa că cea mai importantă virtute cetățenească este *respectul legii*²¹. Țările occidentale moderne după Revoluția burgheză franceză au pus radical problema *echității sociale*, ce se rezuma în fond la egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, fără privilegiu nobiliare.

În condițiile statului sclavagist grec, echitatea socială era doar un vis în utopiile sociale ale vremii. Oricum existența reglementărilor juridice în acea epocă a fost un mare pas înainte față de civilizațiile orientale despotice. Experiența vieții în condițiile democrației ateniene, cu toate contradicțiile ei, a stimulat evoluția socială spre o democrație fundamentală, autentică, dar care, la fel ca și cea ateniană, are azi probleme și dificultăți inerente, multe dintre care sunt similare celor din antichitate.

Aristofan, de exemplu, satirizează usturător multe din aceste vicii ale jurisprudenței în comediile sale, mai ales în comedia „Viespile”²². În perioada antică precum și în prezent justiția avea în principiu două vicii esențiale – corupția, adică luarea unor decizii strâmbe cu scopul de a se căpătui prin mituire și aplicarea unor procese justițiare interminabile care duc la eschivarea de la pedeapsă a celor vinovați. Vedem cum acest ultim procedeu este aplicat la noi în cazul furtului miliardului – au trecut deja peste cinci ani și nu este pedepsit nimeni, urmele făptașilor (celor care au beneficiat de credite nerambursabile) practic au dispărut, iar cei responsabili sub diverse motive sunt achitați.

Iată cum expune „funcționarea” sistemului corupt Aristofan –
„Iar cel ce vine cât de târziu – ca apărător își ia drahma.
Că șperțul luat de la învinuit îl împarte cu procurorul!
Că intră într-o afacere ei amândoi și cot la cot acționează”²³.

---

²¹ Платон. *Сочинения* в трех томах. Москва: Мысль, 1971, том 3, часть I.

²² Aristofan. *Comedii. Călăreții, Norii, Viespile*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1975.

²³ *Ibidem*, p. 147.

În consecință, asemenea justițieri Aristofan îi asociază cu niște „viespi”. Bineînțeles, corupția și mituirea directă în justiție este mai mică în țările dezvoltate cu tradiții unde mai mult există adesea un exces de zel al justițiarilor și multiple procese de foarte mare durată.

Astfel sistemul valorilor analizate comparatist (politice, educaționale și juridice) reprezintă un dialog în timp al civilizațiilor. Aceste valori sunt într-un proces continuu de schimbare, evoluție și adaptare la noile realități sociale. În cadrul acestui progres există, totuși, și valori perene care asigură ascensiunea, dar și legătura spirituală între generații. Acestea sunt valorile general-umane ale Frumosului, Adevărului, Binelui și Credinței.

TEORIA VALORILOR ÎN REFLECȚIILE FILOSOFICE ALE LUI TUDOR VIANU

Elena BUZINSCHI,
dr., lector universitar,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău,
nutel@list.ru

Summary

In the article „The theory of values in the philosophical reflections of Tudor Vianu” are stated and elucidated issues related to the philosophy of culture and axiology in the work of Tudor Vianu. Particular emphasis is placed on the cultural phenomenon, the issue of values, types of values, the value system, the criteria for coordinating values and their characteristics.

Keywords: *culture, value, goods, wish.*

Personalitate prestigioasă, de anvergură europeană, Tudor Vianu (1897-1964) reprezintă pentru cultura noastră un reper important, atât ca ilustru gânditor, estetician sau filosof al culturii și al valorilor ei, cât și ca istoric, teoretician și critic literar, stilist, eseist, scriitor și traducător.

Cursul său de „Filosofia culturii”, de altfel primul curs la tema dată, predat în universitatea românească, începând cu 1929, a însemnat un moment important în viața intelectuală. „Filosofia culturii” rămâne să fie lucrarea fundamentală a lui Tudor Vianu în acest domeniu, deoarece în ea sunt analizate aproape toate problemele și enunțate sau schițate aproape toate ideile care definesc concepția lui despre *cultură*.

Unul dintre exegeții operei lui Vianu, George Gană, vorbind despre personalitatea ilustrului cărturar, menționează: „Ceea ce-l definește pe Tudor Vianu înainte de orice este (...) poziția lui față de fenomenul culturii. A privit-o ca pe o imensă lume în expansiune, ca pe realitate prin excelență, pentru că e înzestrată cu valoare”¹.

Potrivit lui T. Vianu, cultura este *creație de valori*. A crea – și a recepta creația de cultură – înseamnă a introduce în sfera valorii natura exterioară omului și natura umană însăși. După o analiză a celor mai consistente teorii din filosofia culturii, Vianu ajunge la concluzia că „cultura exprimă

---

¹ Gană G. Tudor. *Vianu și lumea culturii*. București: Ed. Minerva, 1998, p. 28.

suma valorilor create de om, mediul în care el dobândește caracteristicile ireductibile”².

După cum vedem, în centrul teoriei sale stă conceptul de valoare, pe care T. Vianu îl formulează, în sens restrâns „o valoare este obiectul unei dorințe fizice sau morale care poate fi satisfăcută de un bun”³, și în sens larg, valorile sunt „niște obiecte ale dorinței, ceea ce înseamnă că valoare în sine nu există; există dorința noastră pentru ceva pe care îl definim ca valoare”⁴. Prin urmare, valoarea urmează dorinței, așa cum orice obiect urmează actului care o cuprinde.

Pentru T. Vianu dorința nu este doar un act psihologic prin excelență subiectiv, ci o trebuință care exprimă prin mijlocirea conștiinței individuale aspirații sufletești general-umane, satisfăcute în bunuri culturale. Dorința apare ca un act complex al conștiinței care cuprinde valorile ca pe obiectele ei corelative, sub formă de obiecte categoriale în care subiectul le dorește ca valori care au caracterele obiectivității, generalității, valabilității tuturor valorilor, astfel încât valoarea face posibil și real acordul dintre subiect și lume. „Valoarea este pentru ființa umană expresia unei anumite posibilități, a posibilității unei adaptări satisfăcătoare între lucru și conștiință. Oamenii sunt mereu alții, nevoile lor se schimbă și obiectele care să le satisfacă pot să dispară... Rămâne în aceasta ceva permanent, și anume: valoarea ca expresie ideală a unui acord între ea și lucrul care poate fi oricând realizat”⁵. Autorul consideră că sensul culturii este supunerea naturii de către om, punerea ei, a tuturor aspectelor și fragmentelor care o compun, sub semnul valorii. O lume alcătuită exclusiv din lucruri ar fi o lume fără perspective, fără ecou, fără profunzime. Așadar, valoarea este o relație a conștiinței subiective cu lumea obiectivă.

Deși sunt expresia subiectivității, prin creație, valorile au obiectivitate și valabilitate socială, fiind împărtășite de grupuri umane. Un pol al valorii este situat în obiectivitate, altul în subiectivitate. Valorile nu exprimă substanțe, ci relații. Ele reprezintă o zonă intermediară între conștiință și lucruri, o zonă autonomă care se află în corelație cu cele două realități, fiind o punte între subiect și obiect. Valorile sunt determinate de nevoile umane,

² Tudor Vianu. *Cunoașterea de sine*. București: Editura Fundației PRO, 2000, p. 7.

³ Ion Ianoși. *O operă estetică*. În: Tudor Vianu. *Estetica*. București: Editura pentru Literatură, 1968, p. 152.

⁴ Tudor Vianu. *Studii de filosofia culturii*. București: Editura Eminescu, 1982, p. 60.

⁵ *Ibidem*, p. 61.

răspund unor dorințe determinate, unor trebuințe, sunt expresia muncii și a creativității umane, dar au în același timp și un caracter social și transindividual.

T. Vianu face distincție dintre *valori* și *bunuri*. În concepția sa, valorile, obiecte ale dorinței noastre, au două stări de existență: *valori pure* și *valori incorporate*, devenite *bunuri*. Valorile pure sunt „obiecte” categoriale, a căror expresie lingvistică este întotdeauna un substantiv, de aceea autorul le numește *valori-substantive*. Celelalte valori exprimă însușiri ale bunurilor și sunt numite *valori-adjective*, expresie a valorilor-substantive, față de care se află în raport de subordonare. Bunurile au adâncime ontologică. Lucrurile se pot transforma în bunuri prin actul valorificator al dorinței. Acest act nu atribuie, ci recunoaște valoarea.

Prin urmare, orice valoare, deși rămâne o proiecție ideală, întruchipează relativ și gradual într-un suport fizic (obiect, unealtă, bun material, operă spirituală, o idee, un gest, un comportament, o acțiune, o imagine etc.), prin care își exprimă existența și este încorporată în plasma vieții concrete. Lumea valorilor culturale este de mare complexitate, există tot atâtea valori câte aspirații vibrează în sufletul omenesc.

Făcând o analiză profundă a valorilor, T. Vianu atribuie acestora un șir de *caractere*. Primul dintre caracterele valorilor este *excentricitatea* lor. Prin excentricitate autorul înțelege acea însușire a unor obiecte din conștiința noastră de a fi cuprinse de actele lor corelative sub forma unor structuri exterioare conștiinței înseși. Excentrice pot fi nu doar valorile, dar și imaginile și abstracțiunile.

Prin urmare, excentricitatea valorilor este un dat imediat al conștiinței noastre, deopotrivă cu excentricitatea imaginilor și abstracțiunilor. Adevărul, frumosul și binele sau valorile mai particulare: tragicul, sublimul și grațiosul, austeritatea, modestia și caritatea sunt cuprinse de conștiință ca niște obiecte care ne depășesc. Indiferent care ar putea fi modul producerii lor în conștiință, în momentul în care actele lor corelative le cuprind, ele sunt cuprinse ca niște obiecte excentrice⁶.

Al doilea caracter al valorilor este *generalitatea* lor. T. Vianu consideră că toate valorile sunt generale, pentru că fiecare dintre ele fiind corelative cu o

---

⁶ Tudor Vianu. *Filosofia culturii și Teoria valorilor*. Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu. Text stabilit de Vlad Alexandrescu și Adriana Zaharia. Studiu introductiv și Repere critice de Ilie Parvu. București: Editura Nemira, 1998, p.79.

anumită dorință, toate pot fi cuprinse de către actele de dorință de același fel. Așadar, generalitatea valorilor exprimă raportul logic-teoretic dintre dorințe și obiectele lor. „Nu există valoare economică utilă unui singur individ, nici valoare estetică pentru un singur contemplator de artă, nici valoare etică pe care s-o prețuiască o singură conștiință umană. A corelaționa o valoare cu o singură dorință posibilă înseamnă a nega în aceasta tocmai caracterul ei de valoare. Ce ar fi un aspect de frumusețe pe care să-l prețuiești numai tu? Ce ar fi o faptă morală a cărei noblețe sau puritate să-ți apară numai ție? O valoare corelaționată cu o singură dorință pe lume este ceva cu neputință de închi-puit. Oamenii coincid, nu se despart, prin valorile pe care le afirmă”⁷.

T. Vianu vorbește și despre volumul valorilor. Volumul valorilor exprimă raportul psihologic dintre constituția empirică a conștiinței dezi-terative și obiectele ei. Între generalitate și rol nu este nici o contradicție, deoarece conștiința poate foarte bine să recunoască în aceeași valoare obiec-tul general al tuturor dorințelor de același fel, în acord cu structura empirică a conștiinței care poate fi cu o frecvență mai mică sau mai mare. De exem-ple: „frumusețea este, ca toate valorile, o valoarea generală, pentru că ea poate fi cuprinsă de toate actele deziderative estetice. Totuși în anumite conștiințe individuale sau în conștiința unor anumite epoci, valoarea fru-museții poate avea un volum mai mare sau mai mic, după cum actele dezi-derative estetice... Sunt oameni și culturi în care dorința estetică este perma-nentă: volumul valorii estetice este la aceștia foarte mare. Există însă oameni și culturi dominate de alte apetențe ale sufletului, de cea economică sau științifică și în care trebuința estetică este mai palidă și mai rară: în aceste cazuri volumul valorii estetice se comprimă, se micșorează”⁸.

O altă caracteristică a valorilor o reprezintă polaritatea. Valorile se constituie și funcționează într-un sistem bipolar. „Adevărul, binele și fru-mosul sunt corelative cu eroarea, răul și urâtul; utilitatea cu inutilul, vitejia cu lașitatea, austeritatea cu destrăbălarea, modestia cu îngâmfarea, noblețea cu vulgaritatea, blândețea cu cruzimea, cumpătarea și impertinența, iubirea cu ura ș.a.m.d.”⁹. Există eroarea, răul și urâtul, numai pentru că există adevărul,

⁷ Tudor Vianu. *Introducere în teoria valorilor întemeiată pe observația conștiinței*. București: Editura Cugetarea-Georgescu Delafraș, 1942, pp. 58-59.

⁸ Tudor Vianu. *Filosofia culturii și Teoria valorilor*. Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu. Text stabilit de Vlad Alexandrescu și Adriana Zaharia. Studiu introductiv și Repere critice de Ilie Parvu. București: Editura Nemira, 1998, p. 86.

⁹ *Ibidem*, p. 88.

binele și frumosul. Acceptarea unei valori implică în mod necesar neacceptarea alternativei. O lume fără valori ar fi o lume lipsită de nonvalori. Cine dorește nu numai să cuprindă, dar și să realizeze valorile, trebuie să le apere de non-valorile cu care ele se leagă. Nu poți să pretinzi că deții adevărul privitor la o idee, fenomen, persoană, considerând neesențialul drept esențial, întâmplătorul drept necesar, singularul și particularul drept general, probabilul și posibilul drept realitate și invers.

Un alt caracter al valorilor este *gradualitatea* lor. Valorile sunt cuprinse, prin actele deziterative ale conștiinței, pe una sau alta din treptele unei ierarhii. Există valori mai mult sau mai puțin importante. Rangul relativ al unei valori este dat pentru conștiință prin însuși actul care le cuprinde. De exemplu, „cel ce cuprinde valoarea morală o cuprinde în același timp ca pe o valoare mai înaltă a spiritului. Pe când, cel ce cuprinde valorile vitale sau economice le cuprinde ca pe niște valori mai puțin înalte. Acela care, printre valorile morale, cuprinde pe rând modestia, bunătatea sau sacrificiul de sine, le cuprinde cu conștiința exactă a rangului lor respectiv”¹⁰. Faptul că valorile conțin în ele însele rangul lor, ne explică de ce, în relație cu o persoană anumită, avem impresia de a ne găsi într-o sferă axiologică mai joasă sau mai înaltă, indiferent dacă persoana respectivă a fost supusă sau nu unei comparații menite să fixeze treapta ei în ierarhia valorilor.

T. Vianu crede că valorile au și *semnificație*. Prin semnificația valorilor, autorul înțelege acel caracter al lor care rezultă din faptul corelației cu un anumit tip de dorință. Nu există valoare în genere, ci mereu valori particulare, adică valori specificate după felul dorinței care le cuprinde. „Zadarnic ar încerca omul economic, ființa exclusiv mișcată de dorințe economice, să cuprindă semnificația frumosului sau binelui. Aceste semnificații i s-ar ascunde sau i s-ar destăinui doar în forme neadecvate. Semnificațiile estetice sau morale nu i se vor revela decât o dată cu trezirea dorințelor corespunzătoare”¹¹.

Datorită unui studiu profund al valorilor, T. Vianu formulează ideea că valorile pot fi deosebite după *domeniul* lor (morale, religioase, politice, științifice, estetice etc.), după *natura* lor (valori materiale, valori spirituale, valori sociale sau valori personale etc.), după *funcția* lor (valori-mijloc și valori-scop), precum și după alte criterii, cum ar fi semnificații, aria de

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 90.

¹¹ *Ibidem*, p. 91.

răspândire sau durabilitatea lor (valori general-umane, universale sau valori naționale, specifice, valori dominante sau secundare etc.). În funcție de aceste criterii, Vianu elaborează o topografie a universului axiologic, stabilind opt tipuri de valori: *economice, vitale, juridice, politice, teoretice, estetice, morale și religioase*. Ordinea stabilirii locului reflectă creșterea gradului de importanță al lor.

Aceste valori alcătuiesc un sistem închis în ce privește structura lui și deschis dacă ne referim la conținuturile care umplu această structură. Nicio clasă de valori nu s-a adăugat în decursul istoriei omului și este deci de presupus, că nu se va adăuga nici în viitor. Însă, s-au înmulțit și diferențiat mereu formele în care s-au realizat aceste valori. „Toate aceste valori întrupându-se dau naștere pe rând: utilului, bunului cultural care înseamnă realizarea valorii economice; adevărului, în care se întrupează valoarea teoretică; binelui, în care se concretizează valoarea etică; ordinii sociale, în care dobândește ființa valoarea politică; frumosului, în care ia formă valoarea estetică; sfințeniei, în care cuprindem valoarea religioasă”¹². Oricât de adânc am coborî în istoria culturii omenesci, nu aflăm nici o epocă în care omul să nu fi găsit utilitatea, vitalitatea, legalitatea, puterea politică, adevărul, frumosul, binele și sacrul ca niște valori permanente ale conștiinței lui.

În concluzie, putem menționa că ideea dominantă în teoria valorilor propusă de Tudor Vianu este stabilirea cadrului axiologic general, alcătuit din clasele de valori (sănătatea, utilul, dreptatea, puterea, adevărul, frumosul, binele, sacrul), care implică stabilitatea conștiinței umane și a fundamentelor culturii, valorile fiind tiparele ideale permanente în care se realizează actele creatoare, inepuizabile în varietatea lor.

Datorită unei munci perseverente în analiza profundă a sistemului de valori, Tudor Vianu rămâne a fi un nume de referință, care cu siguranță poate fi numit întemeietorul domeniului filosofiei culturii în spațiul românesc.

¹² Tudor Vianu. *Filosofia culturii*, Ediția II-a, București: Editura Publicom, 1945, p. 38.

TIPURI ȘI TIPAJE ALE FEMINITĂȚII ÎN CULTURĂ ȘI MASS-MEDIA. MODALITĂȚI DE ABORDARE

Valentina ENACHI,

*Dr. în istorie, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
valentina_enachi@yahoo.com*

Summary

The presented material analyzes the changes of the feminine symbols in the history of culture. In order to present the twentieth century, as a main tool is used the history of cinematography. The paper also studies the cultural values and their correspondence with the gender features. The main gender stereotypes are presented.

Key words: *symbol, archetype, womanhood, crisis, problem.*

Dialogul cultural este inacceptabil în afara femeilor. Cunoașterea tiparelor feminine este o trăsătură esențială a valorificării culturii europene. Dezvoltarea societății se caracterizează în prezent printr-o reconștientizare și reinterpretare a multor noțiuni și concepții. Contemporaneitatea e într-o continuă căutare a răspunsurilor la întrebări de genul: Cum ar trebui să fie o autentică și adevărată cultură și care ar fi căile de pătrundere în subtilitățile acesteia? În ce măsură este posibilă implementarea socială a tuturor elementelor și valorilor din trecut ale omenirii? Ce factori ar stimula cultura unei comunicări frumoase între genuri? Răspunsurile la aceste întrebări trebuie căutate și cercetate.

Cunoașterea simbolurilor culturale consacrate feminității, urmărirea evoluției lor permit înțelegerea complexității culturale. Simbolurile au fost create de societățile umane pe parcursul istoriei. În studiile culturale simbolurile au o semnificație variată. Peirce, filosof, matematician și logician american, spre exemplu, folosește termenul pentru a se referi la o categorie de semne unde există o asemănare între semn și obiectul său. Un cuvânt este un simbol, la fel un semn de tipul - 0 înseamnă feminin. Psihologul Freud folosește noțiunea de semn pentru a se referi la un obiect sau un act care înlocuiește ceva tabu sau la care nu ne gândim cu plăcere. În prima parte a comunicării de față ne vom referi la simbolistica feminină în culturologie.

Moartea, soarta, femeia sunt simbolic prezente în toate culturile. Chiar epoca primitivă prezintă o familie a perioadei neolitice prin simbolul fertilității feminine.

Folclorul multor popoare în straturile sale arhaice prezintă femeia drept victima unei vânători, unde tatăl vânătorul împușcă în mireasa-mamă. În spatele acestor realități se întrevedea sensul sacralității primitive, care presupunea trecerea unui suflet strămoșesc în corpul feminin, unde ulterior va reapărea un nou om.

Cultura elenă a tratat femeia multidimensional. Zeitățile ei Hera, Artemis, Atena și, bineînțeles, Afrodita prezintă idealuri ale frumuseții, ale înțelepciunii și deseori ale răzbunării. Spre exemplu nimfa Eco s-a îndrăgostit de Narcis, dar a fost respinsă. Narcis a fost pedepsit pentru orgoliu și atitudine vanitoasă în relație cu femeile, ajungând să se îndrăgostească de propria imagine, ce i-a cauzat moartea. Moare și zeul Adonis, care a ignorat-o pe Afrodita. Femeile grecești, eroinele capodoperelor literare, erau exemple de ființare superioară umană, reală și pământească. Antigona a reprezentat legea sacră, nescrisă a iubirii familiale. Ea a rămas simbolul valoric.

Simbolurile de la periferia culturii grecești au prezentat femeile diferite. Gorgonele, de pildă, fiice ale unor divinități marine, aveau „mâini uriașe din aramă, cu gheare ascuțite de oțel. În loc de păr, capul le era acoperit cu șerpi veninoși, care mișunau șuierând. Cu colți ascuțiți ca jungherele, cu buzele roșii ca sângele și cu ochii sclipind de furie, chipurile lor oglindeau atâta răutate și erau atât de înfricoșătoare, încât oricine le arunca o singură privire se prefăcea în stană de piatră.”

Ereniile, născute din sângele lui Uranos (Cerul) mutilat/înghițit de Gee (Pământul), au „șerpi veninoși încolăciți în jurul capetelor, ochii scăpărându-le de o mânie cumplită”. Harpiile sunt „duhuri necurate, monștri înaripați cu corp de pasăre, cap de femeie, gheare ascuțite și miros puturos”, iar Sfinxul este un monstru jumătate leu, jumătate femeie. Aceste simboluri reprezintă terori fragmentare, dezgustări, spaima, repulsii instinctive translate toate într-o imagine cât mai tenebroasă a feminității.

Părul alcătuit din șerpi exprimă o dramatizare negativă a feminității, unele figuri mistice sunt pur și simplu încarnări ale mâniei. Pulsii primitive, ilustrate prin feminitatea sălbatică și sângeroasă a vechilor mituri antice, trece printr-un proces de sublimare în creștinism, prin cultul Fecioarei.

Femeia Evului Mediu arhetipal este reprezentată simbolic de Fecioara Maria Mamă, femeie spiritualizată. Idealul acesta este propagat în poezia medievală și muzica religioasă a epocii. Temele feminine au fost ilustrate de Fra Angelico. Ciclul de gravuri în lemn intitulat Viața Mariei este creat de Albrecht Durer. Fecioara Maria, cea de-a doua Evă, avea destinul de a învinge păcatul și moartea. Ea a ilustrat, în mod efectiv, a modelat decisiv concepția ortodoxă și catolică despre viața familială, care este rezumată în proslăvirea castității și în cinstirea căsătoriei, nu însă ca feciorie, ci ca o sfântă taină. Maria a servit drept unicul și sublimul model al castității. Ca mamă, este binecuvântată între femei. Sensul moralității și vieții creștine este definit de Fecioara Maria, componentele sale principale fiind înfrânarea pornirilor trupești, cultivarea abstenenței, în ceea ce privește mâncarea, băutura și plăcerile fizice¹.

Într-o familie creștină trebuie să domnească pacea și înțelegerea. Familia aparține trupului lui Hristos, ea trebuie să fie ancorată în Duhul Sfânt – spune moralitatea medievală. „Mama se va mântui prin naștere de fii, dacă va stăruie în credință, în iubire și în sfințenie”, spune Sfântul Pavel. Cultura laică medievală tratează iubirea și femeia în mod spiritual. Lirica cavaleriească o respectă, atitudinea față de femeie este complexă, determinată de o timiditate adolescentină, de tabuuri religioase. Evul Mediu proclamă o dragoste care îl înalță pe om până la sacrificiu. Tristan și Izolda, Paul și Virginia creează un ideal liric și romanțios, puternic influențat de religie, care dispunea de mecanisme eficiente și specifice de a localiza pornirile instinctuale a firii umane. Atitudinea ideală față de femeie este întruchipată în codul cavalerului, care apăra pe cei slabi, pedepsește nedreptatea, are o cultură literară, o iscusință în compunerea versurilor.

Bineînțelele cavalerii au fost idealizați. Între modelele literare și realitățile cotidiene deosebirea era enormă, dar idealurile sociale presupuneau anume aceste modele. Societatea medievală crea o suprarrealitate într-o viață dură și grea.

Renașterea a replasat accentele idealului feminin. Extazul medieval se contopește cu pământescul. Modelele elevate ale epocii sunt Beatrice a lui Dante, un imn pur, elevat, înaripat, închinat iubirii și eternului feminin. Laura lui Francesco Petrarca este întruchiparea veșniciei lumini, echivalentă

---

¹ Gizela Bock. *Femeia în istoria Europei. Din evul mediu până în zilele noastre*. Iași: Polirom, 2002, pp.10-12.

cu divinitatea. Leonardo da Vinci a pictat femeile (Frumoasa diademă, Izabela D. Ester, Ginevra de Bianci, Doamna cu Hermina), care erau simboluri transferate într-o supraréalitate ideală. Portretul Giocondei este conștiința tainei într-o taină mai mare, amândouă aparate de un zâmbet magic și misterios.

Madonele lui Rafael reprezintă un model suprem de frumusețe, ceea ce înseamnă frumosul unit cu binele. La Shakespeare fapăturile feminine purifică prin caracterul lor angelic mizeria umană. Aștrii cerului shakespearian au nume feminine: Desdemona, Giulieta, Cleopatra, Ofelia, Cordelia. Lope de Vega creează personaje feminine din cotidian, care nu se lasă călcate în picioare. Țărăncile sale sunt abile, inteligente și inventive.

Cultura Europei moderne tratează imaginile feminine mai complex. Ximena, marea eroină a lui Pierre Corneille, urmează calea datoriei, deși sufletul său este plin de pasiuni puternice. Andromaca lui Jean Racine suferă adânc și dureros în fața alternativei de ași pierde copilul sau de a trăda credința soțului său. Fiind o ființă rebelă și independentă, ea nu se supune. Romanticii secolului XIX au pictat și au descris femei deosebite. Margareta din Faust al lui Goethe la început este obiectul pasiunii pur senzuale a lui Faust. Pe parcurs însă devine rivala victorioasă a lui Mefisto în lupta pentru sufletul lui Faust. Margareta îl ridică pe Faust și îl ajută să atingă sferile ceresului. Madam Bovary și Anna Karenina sunt totuși ființe spirituale într-o lume a profitului. Carmen a fost simbolul libertății. Moderniștii au redimensionat imaginea greacă feminină: femeia baudelairiană este „harpia, uriașă, îmbinând candoarea și lubricitatea, tigru adorat, frumoasa tenebroasă, mai mângâietoare ca îngerii nopții”.

Iată sumar și schematic simbolurile feminine ale epocilor premergătoare secolului XX.

Mentalitățile secolului XX pot fi comparate plastic cu clădirile unui oraș, construite cu 200, 100 și respectiv 40 de ani în urmă. Cele de 200 de ani au fost prevăzute pentru acest termen, cele construite cu 100 de ani în urmă pentru 100, iar cele din perioada sovietică au fost proiectate pentru 40 de ani. Acum însă toate se prăbușesc. Așa și valorile noastre se dărâmă. Omul contemporaneității, pomenindu-se în condiții noi, nu mai poate utiliza vechile concepții.

Miturile s-au demitizat, cosmosul nu mai are nicio raționalitate, istoria este o suită de accidente, iar natura evoluează catastrofic. Vechile reperi s-au distrus, s-au diluat referințele cu care omul s-a obișnuit.

Dragostea, fiind idealul tuturor religiilor și concepțiilor moral-civice, stă la baza relațiilor umane. Conceptul ei arhetipal în cultura europeană este micul Eros, spiritual și unificator al celor izolați și egoiști. Chipul uman este schimonosit, descompus, recompus și apoi alungat definitiv în arta non-figurativă. Lumea nouă, a incoerenței și ambiguității, neînvestită cu un înțeles și scop precis, fără o autoritate morală prestabilită, a cerut o expresie artistică nouă. Natura, lumea, omul cu relațiile sale dispar de pe pânze. Diferența dintre normal și anormal se diluează. Este propagată și cultivată cultura minorităților sexuale, iar recentul dicționar al culturii gay este o dovadă.

Relațiile moderne sunt ghidate de principiul plăcerii. Anume el stă la baza interesului, el este diriguitorul vieții spirituale. În momentul dispariției plăcerii, dispare și necesitatea de celălalt. Realitatea devine fragmentară, relațiile de scurtă durată, pasagere și instabile.

Țările cu regimuri totalitare tratau femeia în literatură, spre exemplu, ca o sclavă a statului. Femeile în romanele lui M. Gorki sunt, în primul rând, luptătoare pentru o nouă societate.

Societățile libere au creat o altă imagine a femeii. Proclamând consumul drept valoare totală, fericirea se tratează în funcție de faptul cât de bogată este o femeie, paralel femeia frumoasă devine un obiect de lux, o jucărie de prestigiu. Această filosofie este demonstrată de revista „Playboy”. Fericirea este căutarea de noi plăceri. Succesul revistei i-a adus milioane de dolari editorului care în interviurile sale spunea că a descoperit eul omnesc: sexul și ambiția consumului.

Orașele citadine mari au generat un nou tip de femeie. Programatorii de calculatoare, profesori universitari, avocați, sportivi, specialiștii din mass-media, contabili, regizori de film compun o nouă rasă de femei pentru care religia, cultura și naționalitatea nu mai reprezintă decât elemente secundare ale unor identități în primul rând funcționale.

Toți cetățenii, femei și bărbați sunt transformați în consumatori cu orar permanent. Inima orașelor destinate celor mai felurite scopuri aparține marilor spații comerciale închise, nedestinate decât unei unice activități: cea

de consumator. Magazinele cer de a ne lepăda de orice identitate, de socialitate, implicare civică, de dragul plăcerilor solitare oferite de cumpărături.

Lumea atomizată a obiectivității a țărilor civilizate a creat raporturi specifice dintre bărbați și femei unde principiul „afacerile sunt afaceri” reprezintă valoarea supremă și obligatorie. Deciziile ce trebuie luate sunt chestiuni ale competenței tehnice. Părerile și aprecierile omenești sunt înlocuite de obiectivitate. Toți dau vina pe sistem, puțini se simt în stare să preia responsabilitatea.

Relațiile dintre oamenii în multe cazuri nu au o orientare valorică. În astfel de realități pentru multe persoane nici viața nu mai are sens. Se moare din plictiseală, din melancolie, din dureri imaginare. Curbele sinuciderilor europene sunt într-o creștere amplă și regulată, ca un val ce se ridică din profunzimi. Prosperitatea economică uneori liniștește, calmează conștiința, însă după un timp curbele urcă din nou.

Creațiile dramatice ale secolului XX ne demonstrează uneori grotesc lipsa sensului, se așteaptă un Godot, care nu vine, pentru că este asasinat.

Cultura secolului XX este marcată de valorile culturale masculine. Cultura de acest fel favorizează prioritatea puterii, a independenței și ambiției, valori ce se refractă și asupra relațiilor dintre bărbați și femei, relațiilor de subordonare².

Știința și tehnica au provocat și ele o revoluție antropologică. Termenul tehnoelectronică propus de savanții americani a produs modificări ale eului în dimensiunea culturală, morală și socială. Transplantul de organe, clonarea artificială pot să scoată individul din propria lui identitate naturală, să rupă de legăturile sale afective, însingurându-l, făcându-l produsul unei tehnici, care desfigurează noțiunea de personalitate. Tehnica de rând cu toate avantajele sale a sterilizat simțirea și spiritul.

Cultura tradiționalistă în epoca modernității a fost înlocuită cu o cultură de masă, mai democratică, mai accesibilă dar plată după calitatea sa. Această realitate a influențat relațiile dintre oameni canalizându-le spre superficialitate.

Secolul modernității a adus cu el și aspectul democratic al rezolvării problemelor femeii. Individul și drepturile sale s-au întronat în majoritatea țărilor.

² *Omul secolului XX. Culegere.* 2002. Iași: Polirom, pp.17, 74; *Globalizare, gen și democratizare.* Iași: Polirom, 2004.

Femeile au început să joace un rol important în viața economică. În anul 1940, femeile căsătorite care locuiau cu soții lor și lucrau constituiau mai puțin de 14 procente din totalul populației feminine a SUA. În 1980 ele constituiau mai mult de jumătate. Într-un număr mereu crescând, femeile au pătruns în spațiul studiilor superioare, care a devenit poarta de acces în profesiile superioare. Imediat după al Doilea Război Mondial, ele constituiau între 15 și 30 procente din totalitatea studenților în majoritatea țărilor dezvoltate, cu excepția Finlandei – un far al emancipării feminine – unde studentele formau deja aproximativ 43 procente.

În 1980 mai mult de jumătate din toată studențimea Statelor Unite, Canada și șase țări socialiste erau femei. În numai patru țări europene studentele constituiau mai puțin de 40 procente. E vorba de Grecia, Elveția, Marea Britanie, Turcia. Studiile superioare erau la fel de obișnuite pentru fete ca și pentru băieți. Pătrunderea în masă a femeilor pe piața muncii și în instituțiile superioare le-a schimbat situația socială și conștiința. Femeile au devenit o forță majoră. Modernitatea a egalat femeia în drepturi cu bărbații, le-a permis și a favorizat accesul la învățământul superior, la muncă și la responsabilități, practic s-a realizat o revoluție profundă în sfera morală și culturală, o transformare dramatică a comportamentelor sociale, unele dintre care au fost punctate și tentate de a fi analizate anterior. Idealul multor femei contemporane este o afacere prosperă, o carieră profesională de succes.

Cinematograful este una din expresiile emblematice ale secolului nostru. Dacă pentru timpurile precedente literatura și teatrul erau cele mai reprezentative pentru a simboliza universurile feminine, azi o face cinematografia. Întrebarea „Cum ar trebui să fie o femeie adevărată” a fost prezentă în cinematografia secolului XX. Tematica feminină este abordată de creația cinematografică chiar de la începuturile sale. Este firesc acest interes fiindcă el este reflectarea vieții umane. Dacă letopisețele medievale descriau existența între Eros și Thanatos, cinematograful o face cu tehnologiile moderne, descriind viața și reconstruind realitatea. Cinematografia a satisfăcut un consum de masă, dar a creat și modele inedite ale personajelor feminine.

Regizorii Hollywoodului considerau constant că filmele de dragoste, viața conjugală și căsătoria interesează doamnele. Drept rezultat, apare o specie, *filmele de gen*, care îi făceau pe spectatori să uite de problemele personale și să se identifice cu femeile suferinde ale tuturor timpurilor și popoarelor. Imaginea filmelor de gen a sedus publicul, l-a emoționat și l-a influențat.

Anii `30 ai secolului XX au introdus o tematică aparte, unde existau femei decăzute, viața cărora a fost distrusă de legături dubioase. Epoca crizelor economice a modificat valorile sociale. Un film de acest gen „Cristofer Stran” a fost filmat în 1933 de Dorothy Arzner, una din puținele regizoare de la Hollywood. Dacă eroina se află pe o cărare abruptă, aceasta nu înseamnă că avem un personaj negativ, care suferă o catastrofă vitală. Ea poate fi o eroină. Există o singură condiție: motivul.

Un exemplu de acest gen este filmul „Venera blondă” cu Marlene Dietrich – o soție care devine amanta unui om bogat pentru a câștiga bani pentru a trata soțul bolnav.

Un motiv des întâlnit al anilor `30 este femeia amantă, care este părăsită în folosul unei alte căsătorii. Filmul „Back Street”.

Criza economică din anii treizeci cerea un nou tip de eroină, care nu era o fată virtuoasă, nicio amantă romantică, un lux nepermis pentru oameni, ce numără cenți. Este vorba de apariția unei noi vedete – Mae West. Actriță, cântăreață, dramaturgă americană, ea singură scria texte, scenariii. Prin comportamentul său, și-a creat un tip aparte de eroină. Mae era veselă, cinică, fără jale. Sexul pentru ea este o problemă deschisă. Un astfel de personaj a răspuns gusturilor și viselor publicului perioadei de criză: o femeie energetică, sigură, stăpână a oricăror situații. Filmul „Lady Lou” impune prin Mae West un nou tip de vamp. Blondă, seducătoare, provocatoare, cu o voce dogită, ea face din păcat o glumă, exasperându-i pe americanii respectabili. Filmul a celebrat victoria experienței asupra inocenței. Personajele sale, inspirate din lumea cabaretelor au fost personificarea erotismului, fapt care nu i-a fost iertat, și a dus în 1936 la o campanie de boicotare a filmelor sale. Este de menționat, că în anul 1934 tema femeilor decăzute a fost interzisă de cenzură.

Femeile care încearcă să îmbine cariera de afaceri cu viața de familie au fost subiectele unor filme ale regizorului D. M. Stale „Imitarea vieții”. Un alt gen de filme „Stela Dalass”, de exemplu, sau „Midred Pirs”, prezentau mame cu un enorm spirit de sacrificiu, care și-au dedicat viața pentru o carieră reușită a fiicelor.

Anii 1940 au format o nouă eroină – Greta Garbo, care în filmele „Regina Cristina”, „Ana Carenina” a introdus o notă de tragedie și taină. Artistă a devenit un simbol al feminității, opusă „sex-bomb”, care îi va urma în curând.

Mitul cinematografului american rămâne Marilyn Monroe, actrița care se sinucide în 1962. Născută în 1926, se filmează din 1947. M. Monroe a fost o legendă, de-a lungul vieții sale, ea a creat un mit, acela al fetei sărace, provenite dintr-un mediu umil, care poate ajunge o mare vedetă. Pentru lume ea a devenit simbolul eternului feminin. „Imaginea super sexi, pe care și-a creat-o rapid, ascunde de fapt o victimă frustrată, nevrotică și tragică a Hollywood-ului” L. Hallwell: Filmele „7 ani de căsnicie” (1955), „Inadaptații” (1961).

În anii '70 apare un gen de filme ce proslăvesc idila unei vieți simple de la țară. O morală puritană își găsește expresia în subiectele și tematica lor. Regizorul Artur Gordon a produs filmul „Simplă iubire”, în care un băiat bogat refuză la milioane din dragostea către o fată simplă. Un alt film: un alcoolic-cântăreț devine sănătos datorită întâlnirii cu o văduvă veselă de la țară.

Filmele hollywoodiene au fost analizate detaliat de către Laura Mulvey, care în articolul „Plăcerea vizuală și cinematograful narativ” (1975) susține ideea că cinematograful identifică plăcerea cu punctul de vedere al bărbaților și se întreabă dacă spectatoarele sunt determinate să împărtășească această plăcere în mod masochist.

Anii 1980 au promovat imaginea unor femei victime, care sunt folosite în interesele unor bărbați perversi: filmele „Iubire periculoasă”, „Drumul către infern” (1985)³.

Tematica feminină în cinematografia europeană a fost marcată de celebrul regizor suedez Ingmar Bergman, care a înțeles cel mai bine universul feminin, pe care l-a investigat în mai toate filmele sale. „Scene din viața conjugală” este filmul reprezentativ.

Filmul francez este prezentat prin simbolul Brigitte Bardot. Filmul „Viața particulară” are ca subiect ascensiunea unei vedete de cinema, al condiției sale dramatice. Brigitte Bardot este cea care aproape peste noapte a devenit un mit al erotismului fără complexe, al femeii-copil, al incomparabilei bosumflate. Ea însăși cu pletele ei, mersul legănat, privirea este obiect

³ *Dicționar de cinematografie*. București: Editura enciclopedică, 1997.

al discuției și adorației. Filmele ei sunt mediocre dar imaginea a fost un fenomen al sociologiei cinematografului („Dumnezeu a creat femeia”, „Adevărul”).

Un alt mare portretist al femeii în cinema vine din zona asiatică și este Kenji Mizoguchi, care a reușit să îmbine armonios critica socială cu poezia și rafinamentul formei pentru a trata condiția femeii, iubirea zădărnicită. Opera sa este considerată un simbol a spiritului și a universului japonez.

Societatea de consum a creat simbolurile sale feminine. Claudia Schiffer, Sharon Stone, Pamela Anderson sunt imaginile unor succese totale, ale realizărilor tuturor dorințelor, reprezentantele țării unde curge laptele cu mierea, ale cornului abundenței. Ele sunt proiecțiile ale abundenței materiale și financiare, a plasării pe cele mai înalte poziții sociale.

Cinematografia sovietică a creat simboluri de femei eroine, tracto-riste, savante, care se jertfesc în interesele partidului și statului. Anii 1970-1980 au avut premiere în care tematica feminină este tratată mai nuanțat. Filmul lui Gleb Panfilov „Începutul”, spre exemplu, are ca subiect povestea unei campioane de tir, care ajunge primărița unui oraș și încearcă să facă față tuturor încercărilor la care o supun viața socială și personală. Filmul „Proșu slova” analizează cu finețe și umor universul unei femei sovietice, care a făcut revoluția, Magnitogorskul, dar înțelege schimbările sociale. Farmecul filmelor se datorează actriței Inna Ciurikova. Filmul sovietic a promovat și alte imagini ale genului femeia-erou. Prin urmare, filmul devine o formă de activitate profund participativă, cu ajutorul căreia oamenii își creează societatea și identitățile. Filmele au creat anumite tipare și au construit destine.

Cu o anumită doză de abstractizare, putem face o clasificare a stereotipurilor feminine prezente în cinematografie. Ele sunt:

- Femeia muză, inexistentă, seducătoare și inaccesibilă. Psihanaliștii consideră că este vorba despre atribuirea sexului feminin a diverselor forme de aspirații, năzuințe, himere și visuri. Eroina de acest gen este prezentă în filmele despre bărbații celebri (Napoleon, Nelson ș.a.)
- Femeia erou prezentă mai ales în cinematografia sovietică: femeia partizan, tractorist, cosmonaut, secretar de partid.

În cinematografia occidentală subcategoria acestui gen este prezentată în roluri de polițist, agent secret, judecătoare.

- Femeia casnică este o alternativă a femeii de succes, lustruiește mediul natural de trai, știe să se jertfească pentru familie prezentă în telenovele.
- Femeia precupeață mistică și pragmatică.
- Femeia fatală – seducătoare și nemiloasă.
- Femeia de afaceri – emancipată social și cultural, cunoscătoare și activă, implicată într-o întrecere cu bărbații, pe care o câștigă deseori. Filmele, care prezintă astfel de femei arată o personalitate energică, pasionată, însă deseori frustrată și oboșită.

Stereotipurile feminine, deși diferite, au o temă care le unifică, și anume afirmarea femeii ca subiect, revendicarea drepturilor ei asupra alegerii destinului. Femeia modernă accede la un model novator de acțiune și eveniment, ea inventează roluri noi și polemizează cu rolul său tradițional. Prin eroina cinematografului contemporan proiectează o nouă perspectivă asupra evenimentelor și scoate în evidență punctele nevralgice ale societății.

Am prezentat doar tendințele esențiale, care pot fi mai lesne corelate cu problemele sociale, economice și spirituale ale femeilor. Aceasta nu înseamnă că nu există alte simboluri, care ar fi interesante pentru cine știe să asculte, să descopere ecourile vremii, iluziile, neliniștile și durerile universului feminin.

Incursiuni mediatice.

De ce este importantă problema mediatizării tiparelor feminine ?

Mijloacele de informare în masă nu doar reflectă realitatea actuală, ci și o construiesc și reconstruiesc prin reprezentările sociale din discursul public. Acestea însă trebuie să fie tribuna care promovează și produce noile mentalități, valori, principii și idei, înglobate în conceptele ce fundamentează demersul democrației participative – șanse egale pentru toți.

O analiză sumar diacronică arată că în presa scrisă în anul 2011, din 54 de ediții, directori redactori-șefi bărbați erau 50, pe când redactori-șefi femei – E. Bulat, L. Lari, V. Tăzluianu – doar 3. Din 240 de ziariști din Moldova prezenți în culegerea *Mass-media din Republica Moldova* au fost menționate 83 de femei.

Faptul că femeile nu participă la procesul decizional lasă o amprentă negativă asupra tratării problemelor sociale.

Ziarul „Moldova Suverană” prezintă imagini de bărbați care tratează teme: finanțe, politică, relații internaționale. Deși 52% din populația Moldovei sunt femei, ele nu există pe paginile ziarelor guvernamentale. Nu sunt femeile, nu sunt nici problemele lor.

Femeile în viața publică sunt mai puțin vizibile decât bărbații și sunt tratate după alte standarde, esențialul pentru ele fiind situația familială și aspectul fizic. Analiza articolelor arată că discursul masculin este caracterizat prin următoarele trăsături: logică, coerență, argumentare clară, folosirea strategiilor retorice, accentuarea punctelor principale, iar discursurile feminine sunt emoționale și sensibile.

Barometrul de gen în Republica Moldova confirmă prezența modelului patriarhal în societate, potrivit căruia principala responsabilitate a femeii este grija de copii și de gospodărie. Astfel, majoritatea respondenților, atât bărbați, cât și femei, sunt de acord cu astfel de afirmații⁴. În deceniile ulterioare presa a continuat să trateze femeile după standarde patriarhale. Pentru

⁴ *Barometru de gen - 2016*. Cum participă femeile și bărbații în politică și în procesele decizionale. Chișinău, 2017, pp. 12-16; *Femeile și bărbații în Republica Moldova*. Chișinău, 2015, publicație statistică.

bărbați este importantă experiența politică, pentru femei esențialul rămâne a fi situația familială și aspectul fizic. Deși menționăm că în mass-media apar frecvent în ultimul timp femei experți, iar imaginea femeilor de afaceri este mai frecventă. Totuși tendința este subreprezentarea femeilor.

În presa scrisă sunt prezente în anii 2018-2019 modele de autoafirmare ale femeilor. Exemplu este ziarul *Jurnal md*, care ne oferă numeroase exemple ale femeilor de afaceri cu succes din republică, dau sfaturi de realizări în carieră, de păstrare a sănătății, tratează problemele de familie. Problemele reale ale vieții sunt tratate cu responsabilitate în *Ziarul de Gardă*, articolele de aici vizând traficul de femei, violența în familie, problemele economice ale familiei. În ultimul timp, a apărut în presă și tema femeilor migrante. Imaginea lor este contradictorie.

Astfel, mass-media din Republica Moldova încearcă să se încadreze în modelul occidental al presei. Realitățile și mentalitățile autohtone continuă să țină femeia în chenarele specifice ale spiritului patriarhal. În concluzie, menționăm că în creația culturală imaginea femeii este pronunțată și complexă, spre deosebire de presă, unde această imagine rămâne a fi unidimensională.

SECȚIUNEA II / Panel II:
ARTA TRADIȚIONALĂ ÎN PROMOVAREA VALORILOR /
TRADITIONAL ART AND ITS ROLE IN FOSTERING
AND PROMOTING VALUES

ХУДОЖЕСТВЕННО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
ДЛЯ ЖЕНЩИН В ГАЛИЦИНЕ КОНЦА XIX – НАЧАЛО XX В.:
ШКОЛЫ КРУЖЕВОПЛЕТЕНИЯ

Олена КОЗАКЕВИЧ,

кандидат искусствоведения,

Институт народоведения Национальной академии наук Украины

kozakevych.olena@gmail.com

Summary

At the end of the 19th century, the development of artistic and professional education for women began in Galicia due to many socio-cultural and economic factors. In the region where agriculture was dominant there were no specialized textile industry workers, which made it difficult to establish proper lacemaking enterprises. The development of lace depended on many factors, mostly connected with European fashion trends and transformations in socio-cultural life of the time. In the late 19th century, the Galician authorities addressed the issue of low level of professional education in the region, which meant that special education centers and specialist schools of lacework for women had to be established. An important role in the development of artistic and professional education of women in Galicia was played by exhibitions. The most famous centers of lace making education were in Bobova, Kanchuga, Zakopane, Javoriv, Lviv.

Keywords: *professional education, artistic education, Galicia, lacework, schools of lace making*

Развитие и усовершенствование художественно-профессионального образования в Галичине во второй половине XIX в. обусловлено чредой социокультурных и экономических факторов. В регионе с аграрной доминантой отсутствие текстильного производства и

механизации процесса не способствовало развитию профессиональных кадров, и наоборот — нехватка профессионалов усложняла создание полноценных предприятий. Кроме того, на местное производство текстильного ассортимента негативно влиял импорт. Также существенно отличались принципы продукции традиционных и светских «модных» изделий. В народном текстиле и одежде, которые практически до 1930-х гг. изготавливались в условиях домашних промыслов, преобладали главным образом знания и традиции, полученные и усовершенствованные на протяжении десятилетий. Сельские женщины учились прядению, ткачеству, вышивке, плетению от старших членов семьи (бабушка, мать, сестра) или односельчанок. Горожанки же более быстро перешли на конфекционную одежду, следуя модным европейским тенденциям. Они также занимались рукоделием, практикуя новые текстильные техники, модели одежды и декора, образцы которых печатали в женских журналах мод.

Длительное время женская деятельность не была оценена должным образом, что связано с ее [женщины] положением в обществе XIX века. Учитывая социокультурные факторы и морально-этические нормы, образование для женщин того времени – явление редкостное¹. И только под влиянием новых веяний из Америки и Европы (феминистические движения, эмансипация, борьба женщин за свои права, активная роль в разных сферах повседневной жизни), в Галичине постепенно формируется новый, прогрессивный тип женщины: ее уже не устраивает роль домохозяйки, а возникает желание учиться, получать знания и заниматься своим делом. В конце XIX в. на уровне государственных структур региона поднимается актуальный вопрос о низком уровне или отсутствии художественно-профессионального образования, для женщин в частности, что требовало организации соответствующих специализированных учреждений².

Важная роль в создании и развитии текстильных центров и школ принадлежит выставкам, на которых в конце XIX – в начале XX вв. экспонировали ткани, одежду, украшения, кружевной декор, главным

---

¹ Kozakewych O. Edukacja artystyczna kobiet w Galicji na przelomie XIX i XX wieku z uwzględnieniem wzorów szkół zagranicznych, «Sztuka i edukacja. Muzyka i sztuki plastyczne», (red.) Anna Boguszewska, Barbara Niścior, Lublin 2015, s. 75-91.

² Козакевич О. Жіноча художньо-професійна освіта в Галичині кінця XIX - початку XX століття: зарубіжний досвід, «Мистецтвознавство'13», Львів 2013, с. 71-82.

образом в двух отделах: промышленном (женское рукоделие) и этнографическом (народная одежда, домашний промысел). Именно во время таких событий тысячи жителей региона, а также зарубежья, получали возможность ознакомиться с ассортиментом текстиля и одежды местного изготовления. Главным образом изначально эти изделия изготавливали ученицы начальных школ, женских гимназий или школ при монастырях, частные лица, а сельские мастерицы представляли наилучшие образцы народного искусства. Таким образом, происходил своеобразный «обмен»: в профессиональных изделиях прочитывались традиционные мотивы декора, а в народных — появляются новые техники и способы украшения. Специальные комиссии отмечали качество исполнения, разнообразие цветовой гаммы и орнамента, в то же время, обращая внимание на отсутствие оригинальных приемов техник или дилетантского сочетания красок. Наиболее искусные мастерицы получали награды. Однако все сводилось к единому выводу — женский труд, женское рукоделие требует профессионального обучения, что в дальнейшем сделало бы возможным ведение собственного бизнеса, зарабатывая, таким образом, деньги: это делало женщину более независимой и уверенной в социуме, где доминировал патриархат. После выставки 1877 г., а позже — «Крайовой» 1894 г. во Львове интерес к женскому рукоделию возрос, что стало поводом для открытия специализированных школ кружевоплетения, вязания, ткачества, кроя и шитья, изготовления бельевых изделий.

Основы изготовления кружева, шитья, вязания, вышивки преподавали в контексте предмета «женское рукоделие», который был определен как обязательный в учебных программах начальных школ Галичины государственного и частного типов конца XIX века³. Цель — обучить наиболее нужных в ежедневной жизни женских работ, в соответствии с личными потребностями и особенностями местного быта: белое шитье, штюпка, крой белья, вязание спицами, ажурные украшения, творческие работы⁴. Ученицы получали максимум теоретических и практических знаний. Кто желал продолжить и усовершенствовать свои

³ Школьным уставом от 14 мая 1869 г. во Львове было обозначено обязательные предметы для учебной программы в начальных школах Галичины. Учебные планы, предложены местным школьным Советом, обозначили цель и важность внедрения предмета «женское рукоделие» (устав XV, от 1879 р., Львов).

⁴ Wierzbicki L. Szkołe ludowe połączone z warsztatami ćwiczeń rękodzielniczych, Lwów, 1899.

навыки, продолжали обучение в специализированных учреждениях. Существовало несколько категорий таких школ, которые отличались учебными программами, сроками обучения, направлением, качеством образования. Это — государственные и частные школы, отраслевые и «смешанные», основателями которых были институты, союзы, товарищества, монастыри, частные лица. Следует отметить, что в Галичине функционировали школы, где изучали кружевоплетение в контексте других видов рукоделия, а также специализированные. Например, в Мушине (основ. 1882 г., перенесена в 1895 г. в Новый Сонч, теперь — Польша), в Закопанэ (основ. 1883 г., теперь — Польша), в Каньчуге (основ. 1882 г.) и Бобова (теперь — Польша), отдел художественной вышивки и кружева в художественно-промышленной школе во Львове (открыта в 1886/87), школа кружевоплетения в Яворове (теперь — Украина) и другие⁵.

Одним из первых учреждений такого типа была частная школа, основанная товариществом «Женский труд» (“Praca Kobiet”) в 1874 г. Важно, что у истоков этой школы — представительницы известных графских, княжеских родов, которые решили таким образом улучшить материальное положение женщин, дав им возможность зарабатывать деньги самостоятельно, а также с целью их моральной поддержки. В учебной программе — «чулочные» (вязание спицами) работы, вязание крючком, плетение бахромы, сеток, шитье, штопка, вышивка белая и цветная, «фриволитэ», изготовление искусственных цветов, аппликация, декоративная роспись на ткани и дереве⁶. Для улучшения качества изделий, эстетической подачи и изучения европейских направлений в моде и текстиле приглашали преподавательниц из-за границы. Работы были изготовлены на высоком художественном уровне, о чем свидетельствуют награды на выставках: серебряная медаль на Крайовой выставке 1894 г во Львове и на выставке Политехнического Товарищества во Львове в 1902 г.⁷.

---

⁵ Козакевич О. Осередки фахової освіти в Східній Галичині кінця XIX - першої третини XX ст.: в'язання, « Народознавчі Зошити», Львів, 2009, № 3-4.

⁶ Stowarzyszenie “Pracy Kobiet” (1874-1894). Lwów, nakładem Stow. “Pracy Kobiet”, 1894, 16 s.

⁷ Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (далі - ЦДІАУЛ), Ф.179, Оп.4, Спр. 2578 (Листування з Міністерством віросповідання і освіти про надання дозволу Товариству “Праца коб’єт” на ведення кравецьких курсів у Львові (1925-26).

В 1876 г. во Львове открыли первую в Украине художественно-промышленную школу, а в 1882 г. при школе — отдел художественной вышивки и кружева⁸. Цель школы — обучение профессиональных кадров: теоретиков и практиков, ремесленников и промышленников. Во время учебы преподавали разнообразные предметы, которые давали возможность разносторонне развиваться и формироваться творческой личности: «свободный» и профессиональный рисунок, материаловедение, перенос рисунка на ткань, рукоделие. Ученицы практиковали следующие работы: бахрому, декоративные шнуры, сетчатые изделия, мережки, испанские и чешские кружева, вышивка греческая белыми и цветными нитями, кружева арабские, китайские и венские, «дюшес» и т.д.⁹

В 1886 г. в Перемышле (теперь – Польша) конвент СС. Бенедиктинок организовал специализированную частную женскую школу рукоделия — как часть монастырской женской школы. На основе научного подхода с использованием местного или заграничного образования школа стремилась усовершенствовать женские ручные работы, а также обучить теоретических и практических навыков с возможностью преподавания в частных или государственных учреждениях. В школу принимали учениц в возрасте от 14 лет, со школьным образованием и с оплатой пять «злотых»¹⁰ в год. В школе действовало четыре отдела: 1) ручное шитье; 2) машинное шитье; 3) портняжное дело с изучением кроя; 4) вышивка «обыкновенная» и «художественная», а также работы ажурные, сетчатые, вязание¹¹. Портняжное дело и вышивка предполагали год учебы, в других отделах — пол года. Для каждого отдела разработали отдельную программу: ученицы получали максимум навыков. Согласно программе женской школы рукоделия в неделю было запланировано 26 учебных часов, большинство из них — практические занятия. Также преподавали рисунок, математику, бухгалтерию, товароведение,

⁸ Боднар О., Кирчів Г. Перша в Україні художньо-промислова школа, «Вісник ЛАМ», 1994, № 5, с.37-43.

⁹ Sprawozdanie szkoły przemysłowej we Lwowie, Lwów, 1894, S. 30.

¹⁰ Злотый — денежная единица, которая бытовала в Галичине в изучаемый период.

¹¹ В этой школе, как и в нескольких других, изучение кружевоплетения было как дополнительный предмет в контексте разных техник рукоделия. Ученицы получали различные навыки, имея возможность выбрать те, которые наиболее подходили для будущей деятельности или запросов потребителей согласно веяний моды. Такие школы функционировали в Кракове, Маковей, Коломые, Станиславове, Бережанах, Тернополе и др. городах и небольших городках Галичины конца XIX - начала XX века.

эстетику. Ученицы, которые успешно закончили учебу, получали квалификационный пакет для ведения личного бизнеса и преподавания рукоделия¹².

В Галичине в конце XIX – начала XX в. было открыто несколько школ, которые специализировались именно на кружевоплетение. Их изделия стали популярными и за пределами региона, поскольку отличались качественной работой, оригинальными орнаментами и техниками изготовления, чем конкурировали с импортными изделиями. Наиболее известные школы кружевоплетения, лавным образом частные, — в Хорковцах, Пеняках, Бобовой, Каньчуге, Мушине, Закопаном, Яворове и др.

Одна из самых старых школ кружевоплетения — в Хорковцах (теперь — Польша) — создана в 1876 г. при содействии Гонораты Лукасевич. Еще в 1875 г. она пригласила из Познаня квалифицированную преподавательницу, а из Голландии привезла образцы кружева. Возглавила руководство школой непосредственно сама ее основательница, которая с этой целью специально обучилась искусству. Госпожа Гонората руководила школой настолько успешно, что уже в 1880 г. кружевные изделия стали очень известными и намного качественнее, чем чешские или «Vallenciennes». Об этом свидетельствует специальная благодарность, которую выразила для поветовой рады Г. Лукасевич в 1879 г., акцентируя на том, что школа успешно функционирует и дает возможность обучаться нескольким десяткам учениц.

Открытие школы кружевоплетения в Каньчуге (теперь — Польша) в 1882 г. базировалось на давних местных традициях изготовления кольчуги из проволоки, а также плетения чепцов из шелка для женщин. Во второй половине XIX в. эта традиция практически была утрачена, что связано со сменой моды на такие чепцы в Каньчуге: они уже не пользовались популярностью. Инициировала школу кружевоплетения Магдалена Чеховичова. Расположилась школа в ее частном доме, поскольку в городке не было соответственного помещения для таких целей. Крайовий отдел внес в реестр школу как региональную, а М.Чехович осталась на должности руководительницы практически до 1909 г.¹³.

---

¹² ЦДІАУЛ, Ф. 178, Оп.4, Спр.14, 9 а. (Статут жіночої школи в Перемишлі (1886 р.).

¹³ Alegaty do Sten. Spraw. w roku 1884, alegat 46, s.13.

В 1882 г. в Закопане (теперь — Польша) открыли школу кружевоплетения. Инициатива принадлежала Хелене Хлаповской-Моджеевской, которая для этого взяла ссуду в Краковской Кассе 1200 злотых. В том же году руководитель школы в Закопане Францишек Неужиль получил распоряжение от Крайового отдела об обеспечении помещения для школы кружевоплетения. Людвик Вежбицки, член Региональной Комиссии для Промысла, занялся поиском и покупкой специального оборудования. После этого в мае 1883 г. школу открыли. Руководительницей стала Юзефа Неужилова, которая за посредничества «цисара» была награждена в 1890 г. крестом. Кроме нее в школе работали еще три учительницы.

По сравнению со школами кружевоплетения, которые функционировали в то же время, закопанская школа отличалась наилучшими условиями для развития и, соответственно, ее руководство использовало эти возможности полностью и с позитивным результатом. Делилась на два отдела: профессиональный (три года практической и теоретической учебы) и рабочий (только практическая учеба). Например, уже в 1886 г. в школе обучалось 85 учениц, а уровень изготовления кружев был настолько высок и качествен, что школа принимала участие в многочисленных выставках. За художественное и мастерское исполнение кружевные изделия получали награды и медали, привлекая, таким образом, потенциальных клиентов (Вена, Краков, Познань, Глазго)¹⁴.

В 1899 г. в Бобовой, где многие женщины занимались изготовлением кружева как надомничество, открыта Региональная школа кружева. Инициатива организации такого учреждения принадлежала бобовскому доктору Винсенту Врублевскому, который был первым куратором. Однако, невзирая на локальную традицию изготовления кружева, школа не привлекала внимания местных мастериц и учениц. Но, невзирая даже на такие обстоятельства, изделия пользовались популярностью далеко за пределами центра кружевоплетения¹⁵.

В начале XX в. практически все школы, основанные в конце XIX в, прекратили свою деятельность или частично продолжили в несколько ином формате. В то же время открылось несколько новых учреждений. Но в первой половине XX в. более распространенным способом

¹⁴ Alegaty do Sten. Spraw. w roku 1888, alegat 57, s.24.

¹⁵ Alegaty do Sten. Spraw. w roku 1913-1914, alegat 94, s.13.

обучения кружевоплетения, как и других видов рукоделия, стали специализированные курсы.

Подытоживая вышеизложенную информацию, можно утверждать, что школы кружевоплетения успешно функционировали в контексте развития художественно-профессионального образования в Галичине конца XIX – начала XX века. На их развитие влияли социокультурные и экономические факторы, а также модные европейские тенденции и местные традиции. Невзирая на определенные трудности, школы обучали сотни учениц, которые со временем имели возможность самостоятельно заниматься кружевоплетением. А изделия пользовались спросом не только у местного населения, но и за пределами центров кружевоплетения. Об этом свидетельствуют многочисленные выставки, а также музейные коллекции Украины и зарубежья.

АРХИТЕКТОР ЛЕОПОЛЬД ШЕЙДЕВАНДТ (1829-1894) И ЕГО ПРОЕКТ КИШИНЕВСКОГО ЖЕНСКОГО ЕПАРХИАЛЬНОГО УЧИЛИЩА

Алла ЧАСТИНА,

доктор искусствоведения, научный сотрудник
Института Культурного Наследия, Республика Молдова
chastinalla@gmail.com

Summary

This article is dedicated to one of the well-known architect Leopold Sheidevandt. Born in 1829, he was appointed to the post of Kishinev city architect in 1878. This architect became the author of the project for new building of the Kishinev Women's Diocesan School, which was built in 1881-1882. The other projects for the construction of residential buildings in Kishinev, completed by L. Sheidevandt in 1883-1884, were also preserved in the archives of Moldova and Russia.

Successfully fulfilling architectural duties in Bessarabia for over 40 years, he passed away in 1894 and was buried at the Catholic cemetery in Chișinău.

Keywords: *Sheidevandt, architect, Bessarabia, projects, the Kishinev Women's Diocesan School.*

В 2019 году исполнилось 190 лет рождения зодчего Леопольда Ивановича Шейдевандта. Он родился 15 октября 1829 г. в Каменецкой губернии. Его отец – Шейдевандт Иван Иосифович, 1790 г. р., будучи католического вероисповедания, происходил из обер-офицерских детей Санкт-Петербургской губернии. В 1811 г., после окончания Лесного института в Калуге, И.И. Шейдевандт был направлен сначала в Минскую, а затем, в 1813 г. его перевели в Волынскую губернии, где он служил в Виленском корпусе лесничих до 1834 г. Среди его наград – орден Святого Владимира 4-й степени, бронзовая медаль в память о Крымской войне 1853-1855 гг. Затем подал рапорт по причине болезни и «2 августа 1834 г. был уволен со службы с награждением чином подполковника, мундиром и пенсионом полного жалования»¹.

¹ Рыбалко Е. О Леопольде Ивановиче Шейдевандте (1829-1894), донаторе Кишиневского костела. «Analecta catholica», II. Chișinău, 2006, с. 343.

Согласно архивным документам, которые хранятся в Российском Государственном Историческом Архиве (РГИА)² Иван Иосифович Шейдевандт был женат на дворянке Франтишке Сущинской. В браке было 5 детей, а именно, два сына: Иван, 1825 г.р., Леопольд, 1829 г.р. и три дочери: Зафирина, 1826 г. р., Надежда, 1827 г.р. и София, 1839 г.р.

Все члены семьи Шейдевандт были католического вероисповедания.

Архивные документы подтверждают, что Иван Иосифович Шейдевандт подавал в Департамент герольдии Правительствующего сената Российской империи для внесения его рода в родословную книгу дворянства Виленской губернии, а также утверждения фамильного герба семьи Шейдевандт. Сохранилось его документальное описание: «Щит этого герба переделен на две части в длину сверху вниз, с правой стороны там, переделенное в поперек черными и малиновыми полосками, а на них кавалерский крест, с левой стороны – каменная стена с тремя бастионами, а за оною в голубом поле видно дубовое дерево; на шлеме над короною пять страусовых перьев»³. И в 1858 г. было вынесено положительное решение Департамента герольдии Правительствующего сената о внесении фамилий отставного подполковника и кавалера И. И. Шейдевандта с сыновьями – поручиком и кавалером Иваном и губернским секретарем Леопольдом – во вторую книгу дворян Виленской губернии с изображением принадлежащего им «герба Шейдевандт»⁴. Старший сын Ивана Иосифовича, Шейдевандт Иван Иванович выбрал военную карьеру и, будучи поручиком, прослужил в Уланском полку. Неоднократно участвовал в военных действиях. Что касается второго сына, Леопольда Ивановича, он решил стать инженером. 14 мая 1850 г. закончив Инженерно-Топографическое Отделение Петербургского Лесного и Межевого Института, 25 апреля 1851 г. был «командирован для практических занятий на учебную съемку в Тверскую губернию»⁵.

Из свидетельства о службе известно, что Леопольд Шейдевандт добросовестно относился к своим обязанностям, начав свою дея-

---

² РГИА, ф. 1343, оп. 33, д. 901, л. 1-32.

³ РГИА, ф. 1343, оп. 33, д. 901.

⁴ РГИА, ф. 1343, оп. 33, д. 901.

⁵ Рыбалко Е. *О Леопольде Ивановиче Шейдевандте (1829-1894), донаторе Кишиневского костела*. «Analecta catholica», II. Кишинёв, 2006, с. 346.

тельность с помощника гражданского инженера Бессарабской Палаты Государственных Имуществ.

С 1852 по 1869 гг. построил много новых церквей в Аккерманском и Бендерском уездах Бессарабии, несколько зданий в Кишиневском ботаническом саду, а также занимался подробной съемкой казенных селений на планы. Он составил проекты, по которым были возведены новые церкви на юге Бессарабии, в казенных селениях: Ермоклия, Александровка, Ярославка, Фрумушика, Фештелица, Успенское, Царичанка, Тудора, Калфа и Семеновка Аккерманского уезда; Чимишлия, Гербовец, Калфа, Бульбоака, Михайловка и в местечке Каушаны Бендерского уезда; новая колокольня в с. Петропавловка Аккерманского уезда. Также при участии Леопольда Ивановича были перестроены церковные здания в селах Кагагасаны, Копчак, Павловка Аккерманского уезда. По его проектам было начато строительство новых церквей в селах Талмазы, Паланка, Дивизия, Сэлкуца, Томай, Селемет, Абакльджаба, Тактарбунары Бендерского уезда.

В 1877 г. городским головой Кишинева уже был Карл Александрович Шмидт. Известно, что история строительства здания Инвалидного дома на Скаковом поле в Кишиневе связана с русско-турецкой войной 1877-1878 гг. Именно на Скаковом поле 12 апреля 1877 года российский император Александр II объявил манифест о начале освободительной войны против турецких янычар. А 16 апреля того же года Кишиневская Городовая дума по ходатайству городского архитектора и гласного думы Александра Бернардацци приняла решение о строительстве здесь зданий Инвалидного дома для увечных воинов русско-турецкой войны. Была открыта подписка по сбору денежных средств для возведения Инвалидного дома. Кроме того, помещик Рышкан пожертвовал 20 гектаров земли на постройку данного здания.

Проект Инвалидного дома и часовни был разработан в русско-византийском стиле инженером Леопольдом Шейдевандтом, которого в декабре 1878 г. по ходатайству Городского головы Карла Шмидта назначили на должность Кишиневского городского архитектора, сменив на этом посту другого известного зодчего А. И. Бернардацци, переехавшего в Одессу. Строительство четырех зданий Инвалидного дома и часовни завершилось в 1882 году. 12 апреля того же года Высокопреосвященнейший Павел, архиепископ Кишиневский и Хотинский,

освятил дом и часовню, которая получила имя Святого Александра Невского, небесного покровителя царя Александра II.

В это же время архитектор Леопольд Шейдевандт стал автором проекта еще одного сооружения – Кишиневского женского епархиального училища, которое было построено в районе Каушанской заставы.

«Первые этапы 1861-1864 и 1872-1873 гг. важны, но может быть, – по мнению архитектора Н. Юрченко, менее для нас интересны, поскольку процесс возведения здания в эти периоды известен только по словесным описаниям»⁶.

Согласно Кишиневским Епархиальным ведомостям женское духовное епархиальное училище «существует с 3 мая 1864 г. в губернском городе Кишиневе»⁷. Оно было основано и открыто архипастырем Кишиневской епархии, Архиепископом Антонием с целью получения образования дочерьми духовенства: причетников, дьяконов, священников. Первоначально называлось «училище девиц духовного звания», и только в 1872 г. Преосвященный Павел, Епископ Кишиневский и Хотинский переименовал его в Кишиневское епархиальное женское училище.

Церковные ведомости писали: «Цель учреждения училища девиц духовного звания в Кишиневе есть троякая: а) распространить образование между девицами духовными кишиневской епархии; б) воспитать девиц духовных в духе православной церкви Христовой, в правилах благочестия и добродетелей христианских; дабы они в свое время, могли быть помощницами своих мужей – священников в деле обучения грамотности поселянских детей в приходских школах и в первоначальном приготовлении собственных детей в духовные училища и проч.; в) дать, по возможности, призрение всем сиротам, дочерям священнослужителей»⁸.

Данное училище находилось в подчинении епархиального Преосвященного Синода. Согласно правилам, возглавить училище

---

⁶ Юрченко Н.А. *Учебные здания Кишинева второй половины XIX в. и их роль в формировании новой городской среды*. Материалы республиканской конференции 8-9 августа 1989 г. «Археология, этнография и искусствоведение Молдовы: итоги и перспективы». Кишинев: «Штиинца», 1990, с. 276.

⁷ «Кишиневское епархиальное женское училище». Кишиневские Епархиальные ведомости, №7, 1- 15 апреля 1874 г., с. 252-262.

⁸ «Кишиневское епархиальное женское училище». Кишиневские Епархиальные Ведомости, №8, 15- 30 апреля 1874 г., с. 291.

могла бы благочестивая образованная женщина из духовных и светских лиц, не моложе 30-ти лет, и ей в помощь должны были создать училищный совет. Курс воспитания длился шесть лет и состоял из трех классов, каждый из которых продолжался по два года. Девочки, достигшие 10-12 лет, могли поступить в данное училище, прием и выпуск которого был один раз в два года. Хотя с самого основания училища, когда в 1864 г. состоялся первый набор учениц, они были старшего возраста и проучились там только три года, поступив сразу в третий класс, и закончили данное заведение в 1867 г. Первый выпуск этого женского училища состоял всего из 19 девочек. Предполагалось, что из 50 воспитанниц, 15-20 будут обучаться за счет училища, на каждую из них выделяли 60 рублей в год, а остальных должны были принимать на платной основе, ежегодно внося 50 рублей. Но согласно уставным правилам, тех, кто оплачивал обучение, могло быть и больше 30 воспитанниц.

Известно, что предметы обучения в Кишиневском женском епархиальном училище были следующие: Божий закон или катехизис, включавший историю ветхого и нового завета, а также понятие о богослужении и литургии в православной церкви; чтение и письмо на молдавском и русском языках; рисование и черчение, необходимые для шитья и вышивания; молдавская и русская грамматика для написания небольших сочинений и писем, а также для понимания местного общения; арифметика с решением задач в уме и на доске, а также с умением считать на счетах; всеобщая история и география; церковное пение; рукоделие в широком понимании, а именно: кройка, вязание, шитье нитями по шелку, вышивание золотом, стеклярусом и др., а также кройка и шитье священнических и церковных одежд – все, что было необходимо для семейного быта; предмет по домашнему хозяйству включал: умение приготовить хлеб, просфоры, варенья и всякие соленья, а также уход за огородом, домашним скотом и птицей. Ученицам третьего класса рассказывали о физическом и нравственном воспитании детей, а также о простейших врачебных средствах, необходимых для ухода за больными. Иностранные языки: французский и немецкий, как и музыка, первоначально предлагались только тем, кто желал изучать эти предметы за дополнительную плату. Но в 1870-е годы иностранные языки уже были включены как обязательные пред-

меты для образовательного процесса. Но самая главная цель обучения в Кишиневском женском епархиальном училище состояла в том, чтобы «с утверждением в юных душах воспитанниц духа веры православной и благочестия христианского укоренить в них: дух кротости и взаимной любви между собою, любовь к труду и порядку, умеренность во всем, терпение и постоянство, почтительность и уважение к старшим, благонравие и сострадание к ближним, и всевозможными мерами стараться ограждать воспитанниц от соблазнов во всех явных и тайных видах»⁹. В училище не допускались никакие наказания в виде телесных исправительных мер. Нерадивых учениц воспитывали «внушениями», иногда делая замечания и вынося строгие выговоры, которые фиксировали в особой учетной книге. Недисциплинированных воспитанниц могли исключить из заведения, в то же время, способных учениц награждали похвальными грамотами или книгами за особые успехи. А сирот-отличниц могли оставить после окончания училища, приняв уже на работу, в качестве наставниц на два или более года, и если они выходили замуж им выплачивали денежное пособие из фондов экономии училища или пожертвований.

Преосвященный Антоний особое внимание обратил на выбор начальницы данного епархиального училища. На эту должность он пригласил дворянку Анастасию Дмитриевну Ризо, которой было 60 лет. Она была известна в Бессарабии своим благочестивым воспитанием и хорошим образованием, полученным ею в Одесском Институте благородных девиц. И до этой должности А. Д. Ризо возглавляла частный пансион благородных девиц в Кишиневе в течение 30 лет. Она перешла сюда работать вместе со своей сестрой и двумя воспитательницами, которые также уже имели богатый опыт воспитания. Некоторые преподаватели даже согласились работать на первых порах безвозмездно. И для прислуги в училище привлекали послушниц из бессарабских женских монастырей.

Таким образом, все было готово для открытия женского епархиального училища, и 18 февраля 1864 года Священный Синод разрешил официально открыть учебное заведение, о чем было 11 марта того же года сообщено князю Урусову. Накануне освящения храма и

---

⁹ «Кишиневское епархиальное женское училище». Кишиневские Епархиальные Ведомости, №8, 15- 30 апреля 1874 г., с. 293.

открытия женского училища преосвященный архипастырь в знак своего благословения прислал «храмовую св. икону Успения Божьей матери в серебро-позлащенном бордюре»¹⁰, которая была поставлена на жертвенник в алтаре. 3 мая 1864 года в «этот достопамятный день совершилось освящение церкви во имя Успения Божьей матери и открытие училища девиц духовного звания в Кишиневе»¹¹, на котором присутствовали преосвященнейший Антоний, начальник Бессарабской области генерал-майор, Платон Александрович Антонович, высшие чиновники городского управления, значительная часть духовенства и представители разных сословий г. Кишинева.

Училищное здание было построено на возвышенной местности, которая почти со всех сторон была окружена фруктово-виноградными садами, примыкая с севера к городу Кишиневу, а с юга – к городскому предместью. Таким образом, местоположение училища соединило в себе «и удобства города, только без шума и пыли, и выгоды сельской простоты, и свежести воздуха, необходимого для здоровья учащихся»¹². Первое здание училища было построено небольшое, но вместительное и достаточно удобное. Это был отдельный каменный, двухэтажный комплекс – 21 сажень в длину и 7 сажень – в ширину, рассчитанный на 50 воспитанниц с отдельными помещениями кухни, прачечной и кладовой. Для начальницы училища и воспитательниц были выделены особые помещения. Восточную часть здания занимала церковь с овальным сводом в два этажа. Под алтарь была отведена значительная часть храма с двумя боковыми комнатами для пономарни и ризницы. Для воспитанниц на втором этаже на колоннах были устроены хоры. Что касается иконостаса, икон, богослужебных книг, священнической одежды и другой церковной утвари, – всего было в данном заведении в полном достатке. На втором этаже училищного здания были размещены просторные спальни вместимостью на 80 учениц и больница с особым выходом, совершенно отделенная от других комнат. В нижнем этаже располагались классные комнаты и помещения для начальницы и воспитательниц, а также гардеробная и столовая.

---

¹⁰ Там же, с. 298.

¹¹ Там же, с. 297.

¹² Там же, с. 298.

Новое здание училища было построено по проекту архитектора Леопольда Шейдевандта в 1881-1882 г., и мы можем увидеть его на сохранившихся ранних фотографиях XX века. «Огромный корабль, плывущий над городом, иначе не скажешь, глядя на снимок начала века. Фасадные плоскости двух параллельных высоких корпусов решены достаточно скупо и лаконично: минимум лепнины, наличников и прочих декоративных оформлений, тонкие пилястры и межэтажная тяга – вот, пожалуй, все, что разбивает гладь стен, прорезанную мерным ритмом больших окон»¹³. Училище было рассчитано на 500 воспитанниц, 30 воспитательниц и 50 человек, прислуги. Помимо кабинетных классов, спален, при училище располагались помещения больницы, гардеробные, комнаты для библиотеки, занятий рукоделия, физическим воспитанием, зал с буфетом и столовой, а также квартиры для воспитателей.

И как было принято по законодательству того времени, при данном учебном заведении имелось помещение церкви. «Нарядность и триумфальность, исходившие от здания училища, во многом обеспечивал красивый граненый купол с люкарнами на высоком световом барабане, которые венчали помещение церкви. Именно за счет эффектного сочетания протяженных массивных корпусов и пронизанного светом изящного купола здание зрительно кажется крупнее и торжественнее»¹⁴.

Также сохранились проекты на строительство жилых домов в Кишиневе, выполненные Л. Шейдевантом в 1883-1884 гг. Известно, что он успешно исполнял архитектурские обязанности в Бессарабии более 40 лет.

В архивном деле, «О сооружении памятника в Бозе почившему императору Александру II в г. Кишиневе», датированном 12 октября 1883 г. – 13 января 1884 г. и хранящемся в РГИА г. Санкт-Петербурга¹⁵ 6 октября 1883 г., архитектор Л. Семков-Савойский писал о постройке памятника¹⁶. Также материалы по сооружению памятника Александру II

---

¹³ Юрченко Н.А. Учебные здания Кишинева второй половины XIX в. и их роль в формировании новой городской среды. Материалы республиканской конференции 8-9 августа 1889 г. «Археология, этнография и искусствоведение Молдовы: итоги и перспективы». Кишинев: «Штиинца», 1990, с. 276.

¹⁴ Там же, с. 277.

¹⁵ РГИА, ф. 1293, оп.116, д. 115.

¹⁶ Там же, л. 1.

в Кишиневе мы можем найти и в Национальном Архиве Молдовы¹⁷. Проект был представлен академиком Опекушиным¹⁸. Из описания: «памятник представляет фигуру императора во весь рост в царской порфире; правая рука держит свиток, на котором вырезано – 12 апреля; левая рука опущена на установленную на пьедестале Державу. На лицевой стороне мраморного постамента вырезана надпись: «Царю-освободителю Александру II 19 февраля 1755 г – 1 марта 1881 г. По углам, у постамента укреплены двуглавые орлы с распростертыми крыльями»¹⁹. Еще 20 апреля 1877 г. Кишиневский городской голова Карл Шмидт подписал решения о переименовании Московской улицы и городского сада в Александровскую²⁰.

5 ноября 1883 г. Кишиневская городская дума предложила «поставить близ Александровской улицы на средней аллее Александровского сада, согласно плану городского архитектора Шейдевандта, образовав около него площадку с тремя дверями для входа в сад по высочайше утвержденному плану г. Кишинев. В данном деле хранятся: 1) выкопировка из высочайше утвержденного 9-го августа 1834 г. плана г. Кишинева с показанием под литерой “в” пьедестала для памятника в Бозе почившему Государю Императору Александру II²¹; 2) детальный план местности с показанием красной краской середины существующих главной аллеи и Ясской улицы²²; 3) план части г. Кишинева в существующем виде с обозначением под литерой а) места, избранного техниками для постановки памятника Александру II; в) места для того же памятника, избранного думой; с) места, на котором предполагали воздвигнуть часовню в память в Бозе почившему императору Александру II; 4) план центра Кишинева с указанием всех строений²³; 5) фасад и план разреза пьедестала для устройства памятника в г. Кишиневе²⁴. Чертежи были составлены в Строительном Отделе Бессарабского губернского Правления в ноябре 1883 г. губернским инженером

¹⁷ НАРМ, ф. 78, оп.1, д. 84.

¹⁸ РГИА, ф. 1293, оп. 116, д. 115, л. 5.

¹⁹ Хари И., Весь Кишинев. Адресная и справочная книга на 1916 г. Кишинев, Типография «Бессарабская жизнь», 1916, с. 16.

²⁰ РГИА, ф. 1293, оп.116, д. 115, л. 15-15 об.

²¹ Там же, л. 21-24.

²² Там же, л. 22.

²³ Там же, л. 24.

²⁴ Там же, л. 25.

Л. Семко-Савойским и губернским архитектором Вержбновским. План местности был подписан Городским архитектором Л. Шейдевантом²⁵.

В 1888-1889 гг. Леопольд Шейдевандт поддержал Кишиневского городского голову Карла Шмидта по вопросу предполагаемого строительства театрального здания, подчеркивая то, что театр должен удовлетворять всем современным нуждам и высказал пожелание по поводу таких основных вопросов, как противопожарные меры безопасности, отопление и вентиляция. Шейдевандт поддержал Александра Бернардацци по поводу предполагаемого строительства театрального здания, подчеркивая то, чтобы «театр удовлетворял всем современным нуждам. Считал особенно важным, чтобы электрическое освещение распределялось в здании равномерно, а свет был ровным, без мигания. Фасады, по мнению архитектора, должны были «строго выдерживать стиль и вместе с тем удовлетворять эстетическому вкусу, а не украшаться слишком лепными алебастровыми работами»²⁶. Он так представлял себе вновь выстроенный в нашем городе театр: «Идя по Александровской улице, мы видим стройное грандиозное здание театра, невольно вызывающее восторг, где с полной гармонией по фасадам группируются магазины, при том без малейшего нарушения общего строя, со всеми частями здания театра»²⁷. Архитектор считал, что если в дизайне театрального здания использовать немного бархата, золота и драпировки, то зрители смогут оценить изысканность вкуса. Об этом свидетельствуют документы Национального Архива Республики Молдова (НАРМ).

Из более поздних проектов Шейдевандта, в НАРМ сохранился план Кишиневской Главной синагоги, который был подготовлен Л. Шейдевандтом в связи с пристройкой в 1891 г. чугунной лестницы в женском отделении этой синагоги.

Интерес представляют личные документы архитектора, связанные с его браком, рождением детей, а также смертью, сохранились в метрических книгах Кишиневского католического костела. Л. Шейдевандт был женат на Аделаиде, дочери Кишиневского архитектора Иосифа Гаскета и Розалии Томазини. Их брак был зарегистрирован в Кишиневском костеле 8 июня 1858 г. У них было двенадцать детей, четверо из

---

²⁵ Там же, л. 28.

²⁶ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182, л. 45.

²⁷ Там же, л. 45об.-46.

которых скончались в младенческом возрасте: 1. Федор-Иван-Францишек (*01.04.1859-?); 2. Петр(*14.07.1860-?); 3. Анна-София (*8.12.1861-?); 4. Петр-Антоний-Александр (*17.01.1863-?); 5. Леопольд-Зенон-Ян (*22.12.1864-?); 6. Аделия (*10.05.1866-?); 7. Иоан-Карл(*25.11.1867-?); 8. Розалия-Францишика (*15.03.1870-?); 9. Карл-Фелициан (*10.06.1872–22 января 1877); 10. Иосиф-Андрей-Доменик (*10.01.1874-?) его жена Александра (*1893-?) и их сын Валентин (*1914-?); 11. Клотильда-Евгения-Гонората (*09.01.1877-?); 12. Евгения (*5.11.1878–18.06.1930).

В заключение, хочется сказать и о том, что в 2019 году исполнилось 125 лет смерти этого архитектора. Леопольд Иванович Шейдевандт умер 3 ноября 1894 г.²⁸ от порока сердца. Ему было 62 года. Он был похоронен на католическом кладбище г. Кишинева. В этом году памятник архитектору Л. Шейдевандту отреставрировали, благодаря Польскому посольству. Если мы посмотрим на фотографии предыдущих лет, увидим, в каком плачевном состоянии он уже находился в течение долгого времени, а рядом, как известно, была похоронена его жена Аделаида Гаскет, которая, заболев оспой, умерла в 1879 г., когда ей было всего 44 г. И за год до этого, а именно в июле 1878 г. от старости умер ее отец, известный архитектор Иосиф Гаскет, в возрасте 80 лет. Также здесь были похоронены некоторые дети Леопольда и Аделии Шейдевандт. Но детские могилы не сохранились. Однако, уже в течение последних нескольких лет начат процесс восстановления многих памятников на Кишиневском католическом кладбище. Остается надеяться, что и другие исторические надгробия, относящиеся к известным людям нашего города, также будут отреставрированы в ближайшее время.

²⁸ НАРМ. ф. 211, оп.11, д. 421, л. 17.

SFINȚII OCROTITORI ȘI TĂMĂDUITORI DE CIUMĂ DIN SPAȚIUL ROMÂNESC PRIN PRISMA INTERCONEXIUNILOR PATRIMONIULUI ETNOCULTURAL ȘI ECLEZIASTIC

Dr. Valentin ARAPU,

*Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova,
valarapu@gmail.com;*

Gabriel ARAPU,

*Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu”, Chișinău, Republica Moldova,
arapu.gabriel@gmail.com*

Abstract

During the plague epidemics, Christians in the Romanian area appealed to the saints endowed by God with therapeutic, protective and healing powers. The Orthodox prayed for the healing of diseases and plagues to St. Haralambia and St. Visarion, the Catholics addressed to St. Roch, and the Armenians called for St. Gregory the Luminator and St. Hagigadar.

Keywords: *Saints, plague, diseases, heritage.*

Argument. În tradiția creștină sunt pomeniți mai mulți sfinți ocrotitori și protectori de boli, inclusiv de epidemii. Una dintre cele mai dezastruoase epidemii este ciuma. Conform filosofiei creștine, mulți sfinți au avut de la Dumnezeu puteri terapeutice pentru vindecarea bolilor. Unii sfinți puteau vindeca de orice boală, alții tămăduiau doar unele neputințe. Credința în puterile miraculoase ale sfinților „de a dezlega pe oameni de suferințele fizice și psihice” își are origini în minunile pe care le-au săvârșit în timpul vieții cu darul lui Dumnezeu sau prin moaștele lor preacurate¹.

În percepția oamenilor din trecut (și nu numai) vindecarea bolnavilor prin credință, prin invocarea numelui lui Hristos, a numelor sfinților tămăduitori de boli, reprezintă o panacee împotriva tuturor bolilor și epidemiilor care atacă umanitatea. Stereotipizarea oamenilor din trecut, relevant fiind în acest sens omul medieval prin accentuarea prejudecăților sale, a credințelor și imaginarului său, marcat de evlavie profundă și

---

¹ Eugen Drăgoi. *Sfinții care ne vindecă de boli*. Galați: Editura Partener, 2006, pp. 5-7.

încredere în forța tămăduitoare a lui Dumnezeu, în puterile vindecătoare ale sfinților, au contribuit la crearea unei percepții aparte față de medicină și a interferențelor sale cu teologia. Acolo unde medicina era neputincioasă, intervenea credința prin rugăciune, prin invocarea sfântului protector și tămăduitor de o anumită boală. Respectiv, numărul minunilor de vindecare, de tămăduire al unor bolnavi considerați incurabili de medici, a fost într-o ascensiune continuă, fenomenul menținându-se până în zilele noastre în pofida progreselor înregistrate în știința medicală².

Sfântul Haralambie. În credințele populare ciuma putea fi stăpânită de către Sfântul Haralambie, a cărui zi se pomenește la 10 februarie după calendarul Gregorian și la 23 februarie după calendarul Iulian. Ziua Sfântului Sfințit Haralambie coincide cu prăznuirea mai multor mucenici: sfinții mucenici³ Porfiriu și Vaptos, sfintele mucenițe și fecioare Enata și Valentina, mucenicul Pavel, sfintele părinte Anastasie, arhiepiscopul Constantinopolului, preacuviosul părinte Zenon, pomenirea icoanei Preasfintei de Dumnezeu Născătoarei, Stăpânei noastre, cea din Areovind⁴.

Marele Sfânt Mucenic Haralambie a fost episcop de origine greacă în cetatea Magnezia din Asia Mică. Împreună cu enoriașii săi a fost persecutat de către împăratul Septimius Severus (193-211). Mai marele cetății Magnezia, dregătorul Luchian a poruncit ca episcopul Haralambie să fie prins și adus în fața judecății. La porunca lui Luchian ighemonul, episcopul Haralambie a fost „dezbrăcat de hainele sale, și, după ce iau jupuit tot trupul cu unghii de fier, i-au tăiat fâșii de piele de pe trup”. Haralambie le-a spus torționarilor săi: „Mulțumesc vouă, fraților, că strujind trupul meu cel vechi și bătrân, m-ați înnoit, îmbrăcându-mi sufletul cu haina cea nouă a suferințelor pentru Hristos”⁵. Mucenicul Haralambie a fost osândit la moarte prin sabie în anul 198, fiind martirizat în 202. În timpul vieții sale i-au fost atribuite mai multe minuni, iar jertfa sa în numele credinței a determinat-o pe fiica împăratului Galina să se convertească la creștinism. Anume ea a și dat pământului

² Dan Pavelescu, Elisabeta Robu. *Călătorie prin miracolele vieții și prin istoria medicinei românești*. București: Editura Triumf, 2010, 320 p.

³ *Mucenic* - martir din primele veacuri creștine care în timpul persecuțiilor păgâne și-a dat viața pentru Hristos. *Mucenicia* este jertfirea, moartea în chinuri pentru credință. În: Ene Braniște, Ecat. Braniște. *Dicționar de cunoștințe religioase*. Sibiu: Editura Andreiana, 2010, p. 286.

⁴ *Viețile sfinților de peste tot anul după sinaxarele din Mineie. Triod și Pentecostar*. Alexandria: Editura Biserica Ortodoxă, 2003, pp. 263-264.

⁵ *Acatistul Sfântului Marelui Mucenic Haralambie*. Bacău: Editura Bunavestirea, 2003, p. 4.

trupul martirului Haralambie. Sfântul Haralambie este cunoscut ca fiind apărător de boli, ciumă, lepră și foamete⁶.

Sfântul cap al Mucenicului Sfântului Haralambie se păstrează în Mănăstirea Sfântului Ștefan de la Meteora. Când izbucnea un focar de epidemie, creștinii luau „sfântul cap al Mucenicului, făceau rugăciuni în locurile cu pricina, iar epidemiile se opreau de îndată”⁷.

În literatura teologică sunt descrise multiple cazuri de tămăduire a bolnavilor de ciumă prin credință, prin rugăciuni adresate Sfântului Haralambie. În secolul al XVIII-lea monahul Ionas din Sfântul Munte a mers la Constantinopol pentru a-l mărturisi pe Hristos. În scurt timp Constantinopolul a fost cuprins de ciumă. Monahul, infectat de molimă, a postit timp de trei zile, „rugându-se neîncetat Sfântului Mucenic Haralambie”⁸. În noaptea a treia i s-a ivit în somn Sfântul Haralambie care l-a asigurat că se va vindeca și el și întregul popor. Minunea s-a întâmplat în scurt timp, vindecându-se în scurt timp toți bolnavii de ciumă.

Monahul Ionas s-a întors în chilia sa de la Kavsokalivia, unde a rânduit să fie pictată o icoană cu înfățișarea Marelui Mucenic Haralambie în mijloc în dreapta căruiă este pictat monahul îngenunchiat, iar „în stânga este zugrăvită boala sub chipul unui demon întunecat, de dimensiuni mici, care fuge alungat de Mucenic”⁹.

În anul 1812 în Epiros a izbucnit o epidemie de ciumă care a încetat după ce un creștin pe nume Molossos s-a prezentat la Mănăstirea Sfântului Ștefan de la Meteora, cerând binecuvântarea pentru a duce sfântul cap al Mucenicului în regiunea sa natală. Prin rugăciunea creștinilor și prin mijlocirea Sfântului Haralambie, epidemia de ciumă a încetat¹⁰.

În timpul luptelor dintre greci și turci, în anul 1897, soldații turci au pătruns în Mănăstirea Sfântului Ștefan, încercând să ia racla de aur în care se păstrau moaștele Sfântului Haralambie. Soldații au lovit „cu sălbăticie racla”,

---

⁶ *Sfântul Sfințitul Mucenic Haralambie (10 februarie)*. În: Cuvântul. Buletinul Parohiei ortodoxe Române „Sfinții Trei Ierarhi”, nr. 196, ianuarie 2012, pp. 1-2; Natalia Grădinaru. *Sacroterapia în concepția culturii populare*. În: Revista de Etnologie și Culturologie, Vol. XVIII, Chișinău, 2013, p. 213.

⁷ *Sinaxarul Sfântului Haralambie / Monahia Teotekmi. Mănăstirea Sfântului Ștefan Meteora*. Traducere din limba greacă Constantin Petrache. Galați: Egumenița, 2013, p. 148.

⁸ *Ibidem*, pp. 148-149.

⁹ *Ibidem*, p. 149.

¹⁰ *Ibidem*.

dar nu au putut să o deschidă. În scurt timp după aceea printre soldații turci s-a răspândit o epidemie de tifos, suferind pierderi umane îngrozitoare¹¹.

Semnificația zilei de 10 februarie este legată de anul 1908 când în Grecia a fost înregistrată una dintre cele mai mari epidemii de ciumă. Molima s-a răspândit până în Sfântul Munte. În aceste condiții un grup de monahi au mers la Meteora de unde au adus cinstitul cap al Mucenicului Sfântului Haralambie, așezându-l spre închinare în Biserica Protaton din Karies. În decursul nopții monahii au cântat Paraclisul Sfântului Haralambie, iar în zorii zilei ciuma s-a retras. De atunci, în fiecare an, în ziua de 10 februarie a fost acceptată această priveghere, cu citirea paraclisului Sfântului Haralambie, de toate mănăstirile athonite¹².

Legende folclorice. În tradiția creștină Sfântul Haralambie s-a vindecat de ciumă, astfel credincioșii îi atribuiău remediul vindecării de molimă, acordându-i apelativul de „izbăvitor de ciumă și de foamete”¹³. O legendă din Bucovina relevă că Sf. Haralambie s-a întâlnit cu ciuma „care umbla pe pământ și aducea foarte multă stricăciune în omenire”. A urmat o confruntare, Sf. Haralambie reușind să imobilizeze ciuma, legând-o „cu un lanț greu de fier”, iar atunci „când oamenii nu serbează ziua lui, o sloboade pe pământ”. Această tradiție este reflectată în iconografie unde Sfântul Haralambie este reprezentat ținând în lanț cumplita ciumă (scheletică) sau întruchiparea unui balaur, și călcând-o în picioare¹⁴.

O altă legendă îl prezintă pe Haralambie în calitatea sa inițială de păstor care devine ucenic al unui doctor vestit ca în cele din urmă să ajungă taumaturg sau făcător desăvârșit de minuni. Dumnezeu, apreciindu-i credința și faptele sale bune, l-a înzestrat pe Sfântul Haralambie cu „puterea de a ține în lanțuri ciuma, întruchipare a răului ce se identifică adesea cu moartea”. Silvia Ciubotaru remarcă că mai multe variante ale legendelor despre Sfântul Haralambie sunt asemănătoare cu *Povestea lui Ivan Turbincă* care prinde moartea și o închide în turbincă. Respectiv, Sfântul Haralambie

¹¹ *Ibidem*, p. 150.

¹² *Ibidem*, pp. 150-151.

¹³ *Acatistul Sfântului Marelui Mucenic Haralambie*, p. 23.

¹⁴ I.-A. Candrea. *Folclorul medical roman comparat. Privire generală. Medicina magică*. Iași: Polirom, 1999, p.170; Tudor Pamfile. *Mitologie românească. Volum I. Dușmani și prieteni ai omului*. În: *Din viața poporului român. Culegeri și studii, XXIX*. București: Librăriile Socex & Comp.; Leipzig: Otto Harrassowitz, 1916, p. 320; Silvia Ciubotaru. *Sfântul Haralambie*. În: Silvia Ciubotaru, Ion H. Ciubotaru. *Vitralii. Pagini etnoculturale din presa anilor 1992-2012*. Iași: Editura Presa Bună, p. 53.

prinde ciurma și o închide într-o nucă, „și tot ca în narațiunea scriitorului humuleștean, ciurma și moartea nu mai au voie să se atingă de neamul omenesc, trebuind să roadă rădăcini, ghindă și vreascuri prin păduri”¹⁵. În ipostaza sa arhaică Sfântul Haralambie care „ține ciumele de păr”¹⁶ „se încadrează între Asklepios¹⁷ și Haron¹⁸ din mitologia antică grecească”. Aidoma acestor divinități Sfântul Haralambie stăpânește moartea, purtând sufletele spre lumea cea de dincolo¹⁹.

Versul Sfântului Sfințitului Mucenic Haralambie sună în modul următor: *Mare mucenic sfinte ! / Haralambie Părinte ! / Ne-au înfierbântat la minte / Sfintele tale cuvinte. / Care le-ai vărsat odată / Viindu-ți cereasca plată, / Pentru patima răbdată / Prin cerere minunată. / Ceriul deschizându-ți-se / Și făgăduindu-ți-se. / Ai cerut mai înainte / Să-ți rămâie cele sfinte, / Spre folosire fierbinte / Moaștele tale Părinte*²⁰.

Sfântul Visarion este un alt sfânt către care poporul român își îndreaptă credința. În anul 1735 domnul Munteniei Grigore Ghica al II-lea a construit în apropiere de București spitalul Sfântul Visarion în care erau izolați bolnavii de ciumă și lingoare. Ceva mai târziu a fost fondat spitalul din Valea Floreștilor, destinat îngrijirii bolnavilor de ciumă. Acest spital în 1796 a fost înlocuit cu spitalul din Dudești²¹.

În anii bântuiți de ciumă oamenii i se adresau și Sfântului Visarion, fiind aduse moaștele sale în speranța izbăvirii de molimă. La 12 iunie 1795 a

¹⁵ Silvia Ciubotaru. *Op. cit.*, p. 52.

¹⁶ Tudor Pamfile. *Op. cit.*, p. 318.

¹⁷ *Asklepios* (Asclepios) - zeul medicinei în mitologia greacă. Asklepios a fost conceput dintr-o relație a fiicei regelui lapiților Coronis cu Apolo. Coronis s-a îndrăgostit de Ishis, fiul regelui Arcadie. Apolo se răzună pentru trădare, ucigându-i printr-o molimă pe Coronis și Ishis. Înainte de a fi incinerată Coronis, Apolo și-a extras fiul din trupul ei, încredințându-l lui Chiron care i-a cultivat lui Asklepios cunoștințele și practicile medicale. Asklepios a realizat vindecări miraculoase, readucând la viață chiar și morții, fapt care l-a înfuriat pe Zeus care l-a ucis cu fulgerul. Apolo l-a rugat pe Zeus să-i acorde lui Asklepios un loc printre aștri în calitate de semizeu. Astfel, Asklepios a devenit succesorul părintelui său ca divinitate a medicinei (V. Strat, V. Vasilescu. *Iliada: aspecte medicale. Medicina homerică*. În: Jurnalul de chirurgie, Iași, 2011, Vol. 7, Nr. 3, p. 481).

¹⁸ Haron (Charon) este un luntraș bătrân care pentru o anumită plată conduce sufletele morților spre lumea de dincolo de mormânt, traversând râul Styx (Fl. Ghiță-Nică, *Simbolul șarpelui în lirica lui Petre Stoica*. În: „Conferința internațională Lumen: Logos - Universalitate - Mentalitate - Educație - Noutate. Secțiunea: Filosofie și Științe Umaniste”, Vol. I, Iași: Editura Lumen, 2011, p. 379).

¹⁹ Silvia Ciubotaru, *Op. cit.*, p. 53.

²⁰ *Cinstitul Paraclis al Sfântului Sfințitului Mucenic Haralambie dimpreună cu viața sfântului*. Sibiu: Tiparul și Editura lui W. Krafft, 1924, p. 30.

²¹ Iacob Felix. *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea*. Partea I. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1901, p. 291.

fost adus de poliție „sfântul cap al Sfântului Visarion” la București „cu multă (chel)tuială pentru frica ciumii. Și nu numai ciuma era, ci și foamete foarte grea era, că mulți din creștini au și murit de foame, că unii au mâncat țărâțe, iară mai mulți și coajă de copaci o amesteca cu țărâțile (în loc) de pâine și cu aceia își lungiia viața”²². Manole „erodiiaconu zugrav” scrie cu tristețe că pe fundalul ciumei și a foamei care o însoțește s-au scumpit prețurile la grâu, porumb și mălai²³.

Un șir de însemnări ale timpului reflectă faptul că din cauza ciumei în Țara Românească „s-au spart toate orașele”, iar mănăstirile ortodoxe erau locuri ferite de ciumă, astfel cucoanele însărcinate se refugiau la mănăstiri pentru a naște copii. Petrache logofăt însemna la 31 octombrie 1795, la mănăstirea Cozia cucoana medelnicerului Costache Otetelișanu a născut „o cuconiță și au botezat-o prea sf(in)țitul părintele eparh(iei) Rîmn(icului) Nectarie în sfânta mănăstire (...) punându-i numele Sevasti”²⁴. În același an cucoana lui „vistieru Anghel” a născut la mănăstirea Cozia „un coconaș”, punându-i numele Iancu”²⁵.

Sfântul Roch (lat. Rochus; it. San Rocco [1295-1372]) este venerat în biserica catolică. Epidemia de ciumă bubonică care s-a derulat între anii 1347 și 1351, a devenit ulterior cunoscută drept „Moartea neagră”. Această molimă „poate fi socotită răspunzătoare de introducerea în calendarul bisericesc a unui nou Sfânt” – Sfântul Roch, considerat patronul ciumei bubonice²⁶. Roch s-a născut la Montpellier, în 1347 îngrijea de bolnavii de ciumă în nordul Italiei, fiind și el infectat de molimă. A fost lăsat să moară, dar a fost „găsit de un câine, care i-a lins buboanele purulente și astfel s-a vindecat”. Câinele i-a adus și o bucată de pâine. Ulterior Roch a plecat în Lombardia unde a fost învinuit de spionaj, aruncat în temniță. A decedat în detenție. Sfântului Roch i se atribuie un episod miraculos de înviere, „înainte de a trece definitiv în lumea celor drepti și a fi, ulterior sanctificat”²⁷.

Sfântul Roch este considerat protectorul de ciumă și holeră, a bolnavilor care suferă de maladii la picioare și piele, a pelerinilor, chirurgi-

²² Ilie Corfus. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea, 1975, p. 173.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 173-174.

²⁵ *Ibidem*, p. 174.

²⁶ Frederick F. Cartwright, Michael. Biddiss. *Bolile și istoria*. București: Editura ALL, 2008, p. 60.

²⁷ *Ibidem*.

lor, cânilor și a vitelor de casă. Sfântul Roch este și protectorul orașelor Montpellier și Veneția²⁸.

Grigore Luminătorul. În comunitatea armenilor bucovineni percepțiile legate de remediile tămăduitoare a bolilor sunt axate pe rugăciunile adresate Sfântului Grigore Luminătorul și „Preasfintei noastre stăpâne, de Dumnezeu născătoare, fecioara Maria, bucuria tuturor celor necăjiți”²⁹.

Rolul Sfântului Grigore Luminătorul este edificator în cadrul istoriei, culturii și spiritualității armene. Arhiepiscopul Husik Zohrabian accentua că, „dacă Sfântul Grigore este considerat ca luminătorul sufletelor, Nerses este luminătorul inimilor prin instituțiile umanitare ce le-a întemeiat și reformele ce le-a introdus”³⁰. Sfântul Grigore Luminătorul (cca. 239-325/326) a fost supranumit „Bartev” – „Partul”, fiind astfel de origine iraniană. Conform tradiției ar fi fost fiul lui Anak (Anag) care l-ar fi ucis pe regele de viță partă al armenilor Khosrov. Anak a fost prins lângă orașul Ardașad, fiind omorât cu întreaga-i familie. A scăpat cu viață numai pruncul Grigore care a fost dus de doica sa în Caesareea din Capadocia. Anume aici a studiat mai târziu, însușind și cultura elenă. Regele Tiridates, fiul lui Khosrov asasinat de Anak, îl întemniță pe Grigore când a aflat că este fiul asasinului părintelui său, supunându-l și la încercări groaznice. Peste un timp Tiridates le-a martirizat pe fecioarele Ripsime, îmbolnăvindându-se grav din cauza remușcărilor ce-l cuprinsese. Regele evita prezența oamenilor, trăia în pădure, printre sălbăticiuni. Printr-o minune cerească, Grigore (care încă se afla în închisoarea subterană) l-a vindecat pe Tiridates care a hotărât să devină creștin. Grigore Luminătorul a devenit mai întâi episcop iar ulterior arhiepiscop-patriarh al Armeniei, fiind sacrat „Catoligoe al Armenilor” la Caesareea din Capadocia de către mitropolitul grec Leontie³¹.

---

²⁸ В.Э. Даревский. *Христианские Святые на художественных открытках и бумажных иконах*. Книга 10. *Католики*. Москва: Препринт, 2017, с. 51 (Рис. 274-285).

²⁹ A. Mandalian. *Rugăciune care se citește în fața icoanei Făcătoare de minuni a Preasfintei noastre stăpâne, de Dumnezeu născătoare, fecioara Maria, bucuria tuturor celor necăjiți*. În: Datev Hagopian. *Hagigadar. Ruga pelerinului către Sfânta Născătoare de Dumnezeu*. Suceava: f. e., 2016, pp. 12-15.

³⁰ Husik Zohrabian. *Istoria Bisericii Armene. De la introducerea creștinismului în Armenia până în zilele noastre*. În românește de V. Mestugean. București: Tipografia ziarului „Universul”-Brezoianu, 1934, p. 24.

³¹ *Creștinarea Armeniei - O sărbătoare a Lumii Civilizate (301 d. Hr - 2001)*. București: Ararat, 2001, p. 15-17; Hayazat Martikyan. *Biserica apostolică ortodoxă armeană*. București: Zamca, 2009, pp. 12-15.

În primii ani ai erei noastre pe teritoriul Armeniei propovăduiau învățătura lui Hristos apostolii Bartolomeu și Tadeu³². În anul 301 regele Tiridates al III-lea³³ s-a convertit la creștinism, fiind botezat de către Grigore Luminătorul (Grigor Lusavorici) – cel „dintâi patriarh armean”³⁴. Armenia este astfel prima țară în care creștinismul a fost proclamat „ca religie de Stat”³⁵. Decizia suveranului avea și o conotație politică, fiind și un protest la adresa împăratului Diocletian al Romei care inițial l-a ajutat să obțină tronul pentru ca peste zece ani, în anul 297 să-i răpească o parte din provinciile vestice ale Armeniei. Regele Tiridates a renunțat la persecutarea creștinilor, preferând împreună cu regina Așkhen, suita sa, nobilii și populația simplă să accepte religia creștină³⁶, fiind cu toții botezați de către Grigore Luminătorul în orașul Pacavan, pe malul râului „Arazani, afluent al Eufratului armenesc”³⁷. În orașul-capitală de atunci Vaharșabat (Vagharșabad – Ecimiadzinul de astăzi) Grigore Luminătorul a edificat pe ruinele unui templu păgân o catedrală creștină care reprezenta centrul religios al Bisericii armenesc³⁸. Regele Tiridates cu sprijinul lui Grigore Luminătorul avu în grijă „să dărâme toate templele păgâne”³⁹. Următorul pas pe calea emancipării spirituale a armenilor a fost făcut de către regele Bab (369-373) care împreună cu ierarhul bisericesc Nerses I Partul (353-373) au renunțat la tradiția de consacrare a patriarhului suprem, a catolicosului la Caesareea. În urma Conciliului ecumenic de la Așdișad (365), regele Bab și Nerses cel Mare au elaborat normele juridice necesare pentru buna funcționare a clerului, bisericilor, mănăstirilor, școlilor ecleziastice și ale așezămintelor sociale⁴⁰. Pentru a pune capăt obiceiurilor păgâne, a fost legiferată căsătoria, au fost întemeiate după modelul bizantin așezăminte pentru tratarea bolilor molipsitoare, inclusiv a râiei⁴¹. Catolicosul

³² Husik Zohrabian, *Op. cit.*, pp. 10-11.

³³ Numele acestui rege poate fi întâlnit în următoarele transcripții: Drtad / Tiridates / Tiritad.

³⁴ Sergiu Selian. *Schiță istorică a comunității armenice din România*. Ediția a II-a. București: Ararat, 1999, p. 50.

³⁵ Husik Zohrabian. *Op. cit.*, p. 11.

³⁶ Meline Poladian Ghenea. *Epoca de aur a culturii armenice*. București: Tipărit și legat la Tipografia Gerom-Design S.R.L., Editura „Holding Reporter”, 1995, p. 13.

³⁷ Husik Zohrabian. *Op. cit.*, p. 18.

³⁸ Meline Poladian Ghenea. *Ipostaze ale simbolului cruciform în arat armeană*. București: Ararat, 2001, p. 19; S. Tavitian. *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor (125 de ani de la revenirea Dobrogei în cadrul statului național românesc)*. Constanța: EX PONTO, 2003, p. 32.

³⁹ Hagop Dj. Siruni. *Erzânga - orașul zeilor (Extras din anuarul „ANI”)*. București: Tipografia „Carpați”, 1941, p. 12

⁴⁰ Meline Poladian Ghenea. *Epoca de aur a culturii armenice*, p. 14.

⁴¹ Husik Zohrabian. *Op. cit.*, p. 24.

sprijinea material activitatea așezămintelor sociale administrate de către diaconul Khat, iar bogățiile și proprietățile sale erau comparabile cu cele ale palatului regal.

Comunitățile armenilor posedau cunoștințe și practici medicale care le-au permis să se implice în diferite acțiuni de asistare a populației suferinde de anumite boli. Astfel, armenii din Țara Sfântă au contribuit la activitățile sanitare ale Ordinului Sfântului Lazăr care le asigura asistență medicală și umanitară cavalerilor cruciați afectați de lepră⁴². În perioada premergătoare cruciadelor, armenii din Țara Sfântă au stabilit un șir de adăposturi pentru oamenii suferinzi de lepră, în mănăstirea armeană Sfântul Ștefan din cartierul armenesc al Ierusalimului a funcționat un spital pentru leproși: bolnavii aveau barăcile lor iar mănăstirea îi asigura cu pâine⁴³.

Conform tradiției, Mănăstirea Hagigadar⁴⁴ de lângă Suceava a fost construită de către doi frați negustori de vite, Astvadzatur (Bogdan) și Drăgan Tonavag (Donavac / Donavachian / Donovacu) care, fiind în drum spre Viena în anul 1592, au poposit pe dealurile din împrejurimi, unde au avut „o viziune ciudată și binecuvântată de glasul dulce al îngerilor” după care au făcut legământ să fondeze o mănăstire⁴⁵. O atestare documentară a existenței Mănăstirii Hagigadar datează cu anul 1629 când este menționat „călugărul Hovhannes de la Sf. Hagigadar”⁴⁶. În anul 1669 în Suceava erau atestate două biserici și o mănăstire armenească⁴⁷. Într-o inscripție în limba latină din 1693

---

⁴² Ordinul semimilitar al Sfântului Lazăr a fost fondat în anul 1098 în Palestina, având ca locație un spital pentru bolnavii de lepră. Călugării-cavaleri ai acestui ordin se conduceau după statutul sau *Regula* Sfântului Augustin care „le cerea să locuiască în comun și să refuze orice fel de proprietate”. Tratarea bolnavilor era însoțită de primirea în rândurile ordinului a cavalerilor contagiați de lepră, respectiv, instituțiile spitalicești patronate de ordinul Sfântului Lazăr au fost numite cu timpul *lazarete*. Cavalerii acestui ordin purtau mantie albă cu simbolul crucii de culoare verde. În cadrul luptelor duse de cruciați, cavalerii leproși au reprezentat o forță de șoc, o veritabilă armă biologică în bătălia de apărare a Ierusalimului (1187) cu ostașii lui Saladin (Salah ad-Din Yusuf ibn Ayyub [1138-04.03.1193]), ultimii fiind înspăimântați de chipul înfiorător al cavalerilor Ordinului Sfântului Lazăr (Pavel Cocârță. *Dicționar de civilizație medievală*. Chișinău: Lexon-Prim, 2015, p. 289, 345; Florentina Căzan. *Cruciadele*. București: Editura Academiei Române, 1990, pp. 79-86).

⁴³ Kevork Hintlian. *Istoria armenilor din Țara Sfântă*. București: Editura Zamca, 2010, pp. 43-44.

⁴⁴ Nicolae Iorga desemnează lăcașul drept „metocul”, capela Hagigadar (N. Iorga. *Scrisori istorice despre armeni*. Ediție îngrijită de Emanuel Astarian. București: Ararat, 1999, p. 223).

⁴⁵ Bogdan P. Hașdeu. *Istoria toleranței religioase în România*. București: Editura Saeculum; Chișinău: Î.E.P. Știința, 1992, p. 55.

⁴⁶ Datev Hagopian. *Hagigadar. Ruga pelerinului către Sfânta Născătoare de Dumnezeu*. Suceava: f. e., 2016, p. 21.

⁴⁷ Grigore Goilav. *Armenii ca întemeietori de orașe în partea de răsărit a Europei*. București: Editura Zamca, 2011, p. 30.

este menționat faptul că Hagigadar este mănăstire de maici⁴⁸. De praznicul Adormirea Maicii Domnului pelerinii armeni și români rostesc și repetă urătoarele cuvinte: *Sfinte Hagigadar, templu micuț, / Fiecăruia să-i împlinești dorința, / Sfinte Hagigadar, deal micuț, / Fiecăruia să-i îndeplinești rugămintea*⁴⁹.

Armenii folosesc o liturghie foarte veche, completată de convertitorul lor la creștinism Grigore Luminătorul⁵⁰. Rugăciunile enoriașilor, adresate fecioarei Maria, sunt invocate totodată și Sfintei Hagigadar⁵¹: *Sfânta Maică milostivă Hagigadar / Deschide-ne ușa milostivirii, / Dă-le sănătate celor bolnavi / Și ajutor pelerinilor ! (...)* *Sfântă Hagigadar, loc ales / Toți munții îți sunt desfășurați în față, / Să ți se adreseze cu toții, de pretutindenii, / Ca să dai sănătate bolnavilor !*⁵². Locașul are ca hram *Adormirea Maicii Domnului*, care cu scurgerea timpului „a căpătat epitetul de Hagigadar, pentru darul ei de a îndeplini dorințele”, astfel la mănăstirea cu puteri miraculoase, „pentru a-și găsi vindecarea” veneau de rând cu armenii și creștinii din regiunile învecinate, urcând dealul și înconjurând biserica de trei ori, parcurgând întreaga distanță numai „în genunchi și coate”⁵³.

O tradiție locală atribuie unei bătrâne din familia armenescă Foit exercitarea a multiple tămăduiri ale bolnavilor grație calităților sale parapsihologice. Darul său de vindecare i-a îndepărtat pe enoriași de biserică, astfel călugărul mănăstirii a invitat bătrâna tămăduitoare, oferindu-i găzduire în locaș. În consecință, enoriașii au revenit la mănăstire pentru tămăduire, iar obiceiul „de a veni la Hagigadar pentru a scăpa de boli și de alte rele, a continuat și după moartea bătrânei, devenind tradiție atribuită bisericii”⁵⁴.

Mănăstirea Hagigadar face parte din patrimoniul cultural și ecleziastic românesc, constituind după H. Dj. Siruni „principalul sfânt locaș armean de pelerinaj din Europa Orientală”⁵⁵. În spațiul românesc există și câteva biserici

⁴⁸ Hagop Dj. Siruni. *Biserica armeană pe pământ românesc*. București: Editura Zamca, 2012, p. 127.

⁴⁹ Hagigadar în traducere din armeană înseamnă „Împlinitoare de dorințe”. Sergiu Selian. *Op. cit.*, p. 60; O. Khachatryan. *Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. Sfințirea strugurilor*. În: Oshakan Khachatryan. *Predici*. București: Editura Ararat, 2016, pp. 100-101.

⁵⁰ Dimitrie Dan. *Armenii ortodocși din Bucovina*. București: Editura Zamca, 2010, p. 66.

⁵¹ *Ibidem*, p. 71.

⁵² Datev Hagopian. *Op. cit.*, pp. 23, 25.

⁵³ *Ibidem*, p. 19, 27; Berdj Așgian. *Arhitectura bisericească armeană din antichitate și Evul Mediu și unele corelații cu cea românească. Armenii și Românii*. București: Ararat, 2000, p. 62.

⁵⁴ Sergiu Selian. *Op. cit.*, p. 61.

⁵⁵ Hagop Dj. Siruni. *Biserica armeană pe pământ românesc*. București: Editura Zamca, 2012, p. 12.

cu hramul lui Grigorie Luminătorul care de asemenea avea darul tămăduirii de boli: Capela Pruncu cu hramul „Sfântul Grigore Luminătorul” din Suceava (1902); Biserica Armeană „Sfântul Grigore Luminătorul” din Tulcea (1885); Biserica „Sf. Grigore Luminătorul” din Bălți (1913); Biserica „Sf. Grigore Luminătorul” din Grigoriopol (astăzi dispărută de rând cu alte două biserici din localitate – cu hramul „Sf. Ecaterina” și „Sf. Cruce”)⁵⁶.

Patrimoniul ecleziastic. În spațiul românesc există mai multe lăcașuri închinat Sfântului Sfințit Mucenic Haralambie, cele mai cunoscute fiind edificate în orașele Iași⁵⁷, Chișinău⁵⁸, Galați⁵⁹, Târgu Neamț⁶⁰, București (Flămânda; Bălăneanu-Iancu Nou; Belu; Poștă; Mănăstirea Stavropoleos – al treilea hram a mănăstirii)⁶¹, Ploiești⁶², Turnu Măgurele⁶³, Constanța⁶⁴, Craiova, Huși, Grojdibodu (Olt), Mavrodolu (Pitești). Sfântul Haralambie este prăznuit la biserica spitalului leprozeriei din Tichilești, Tulcea; la Biserica „Sfântul Haralambie” a Spitalului de Psihiatrie din cartierul Burdujeni din Suceava⁶⁵.

Edificarea lăcașurilor de cult închinat Sfântului Sfințit Mucenic Haralambie, protector împotriva tuturor bolilor și mai ales împotriva necruțătoarei ciume, este legată direct de epidemiile de ciumă. Silvia Ciubotaru specifică că „cele mai multe lăcașuri de cult care îi sunt închinat au fost zidite pe timpul unor mari molime”⁶⁶. În secolul XVIII – prima jumătate a secolului al XIX-lea în spațiul românesc au fost înregistrate multiple epidemii de ciumă. În Transilvania au fost semnalate epidemii de ciumă în anii 1709-1710, 1712, 1717-1720, 1737-1739, 1740-1743⁶⁷. În Țara Moldovei epidemiile de

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 121-123, planșele 21, 28.

⁵⁷ Biserica a fost ridicată între anii 1799-1804. Actualmente aflându-se în imediata apropiere a Spitalului Clinic de Boli Infecțioase „Sfânta Parascheva” din Iași.

⁵⁸ Biserica „Sfântul Mare Mucenic Haralambie” din Chișinău a fost zidită în perioada anilor 1812-1813 și 1835-1836.

⁵⁹ Lăcașul a fost ridicat în anul 1848, fiind sfințit în același an la 20 decembrie.

⁶⁰ Biserica „Sfântul Haralambie” din Târgu Neamț a fost zidită în perioada anilor 1853-1856.

⁶¹ Biserica „Flămânda” cu două hramuri ale sale - Sfântul Haralambie și Adormirea Maicii Domnului - este menționată documentar pentru prima dată în anul 1871.

⁶² Biserica „Sfântul Haralambie” din Ploiești a fost construită în anii 1875-1879.

⁶³ Catedrala Sfântului Haralambie din Turnu Măgurele a fost edificată între anii 1901 și 1905.

⁶⁴ Parohia „Sfântul Sfințit Mucenic Haralambie” din orașul Constanța a fost înființată în anul 2010.

⁶⁵ *Sfântul Mucenic Haralambie ocrotitorul împotriva bolilor*. Selecția și adaptarea textelor C. Voichilă. București: Meteor Publishing, 2016, pp. 120-122.

⁶⁶ Silvia Ciubotaru. *Op. cit.*, p. 52.

⁶⁷ Cristian Matei. *Cartea medicală românească din spațiul românesc (1800-1830)*. În: Transilvania, Nr. 4-5, 2016, pp. 59-60.

ciumă au variat în intensitatea lor în anii 1735, 1755, 1758-1761, 1763, 1770, 1771, 1784⁶⁸. Molima a bătuit în Muntenia în anii 1783-1785, 1792, 1794-1795, 1813-1814 („Ciuma lui Caragea”). În Țările Române epidemii de ciumă intensive și extensive au fost atestate documentar în anii 1675, 1770 și 1797; epidemii localizate în anii 1812, 1813, 1816, 1821, 1824, 1828-1829; în mod sporadic în 1832; în mod epidemic în Transilvania în 1832; cu extensiune din Bulgaria în 1834; în Basarabia în 1837⁶⁹.

Iași. Biserica închinată Sfântului Sfințit Mucenic Haralambie din Iași are o legendă expusă de către Mihail Sadoveanu în culegerea „Hanu Ancuței”⁷⁰. Haralambie era arnăut domnesc, dar într-o bună zi „Dumnezeu a vrut să-și urască slujba la poarta Domniei”, devenind haiduc. A lovit curți boierești, sate, luând și mare dobândă. Haralambie controla codrii, drumurile, trecătorile, fântânile din preajmă, astfel boierii, negustorii și oamenii simpli s-au plâns lui Vodă pe asupririle și răutățile lui Haralambie. Domnul țării a poruncit ispravnicilor „să alcătuiască poteri și să prindă pe vrăjmași”, dar Haralambie reușea de fiecare dată să scape de urmăritori. În cele din urmă marele vornic al Țării de Sus l-a sfătuit pe domn că cel mai vrednic vânător al lui Haralambie este frate-său „Gheorghie Leondari, tufecci-bașa⁷¹, care-i om cinstit și viteaz și arată mare scârbă pentru răutățile frățâne-său”. Gheorghie Leondari a fost nevoit să îndeplinească porunca domnească, de al aduce la picioarele suveranului pe fratele său „viu sau mort”. După o urmărire de opt zile Haralambie cu tovarășii lui au fost încercuiți, iar Gheorghie Leondari după ce frate-său trase cu pistolul în el „l-a pălit cu hamgerul⁷² și l-a doborât”. Gheorghie Leondari s-a prezentat la curte, a pus capul fratelui său „pe covor, pe năframă roșă, la picioarele lui Vodă”, rugându-l cu lacrimi în ochi să-i permită să-l lase *slobod* pentru se retrage la moșia sa deoarece a vărsat sângele părinților lui, care curge și-n vinele sale. După retragerea din slujba domnească, Gheorghie Leondari a clădit în Iași Biserica Sfântul Haralambie⁷³.

⁶⁸ Pompei Gh. Samarian. *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciuma*. București: Institutul de Arte Grafice E. Mărvan, 1932, p. 140.

⁶⁹ Ilacob Felix. *Op. cit.*, p. 291.

⁷⁰ Mihail Sadoveanu. *Haralambie*. În: Mihail Sadoveanu. *Hanu Ancuței. Baltașul*. Chișinău: Litera, 2003, pp. 10-12.

⁷¹ *Tufecci-bașa (tufecciu-bașa)* - comandantul gărzilor domnești; șef armurier; șeful pușcașilor.

⁷² *Hamger / hanger* - pumnal mare, încovoiat care se purta la brâu.

⁷³ Mihail Sadoveanu. *Op. cit.*, pp. 10-12.

În descrierea faptelor lui Gheorghe Leondari, Mihail Sadoveanu s-a inspirat din „Istoria Moldovei” a lui Manolachi Drăgici care s-a referit la domnia lui Constantin Ipsilanti din anii 1799-1801⁷⁴. În cele două texte există câteva deosebiri, astfel Manolachi Drăgici scrie că tufecci-bașa Gheorghe din Basarabia l-a urmărit pe fratele său Haralambie „cu 50 de neferi aleși dintre toți arnăuții”⁷⁵, înghesuindu-l „în satul Bozieni din Ținutul Neamț, într-o grădină”. Haralambie „s-a repezit asupra fratelui său dând să-l omoare, fără însă să-i reușească intenția”. Tufecci-bașa l-a ucis pe frate-său cu pistolul. Scena de la palat este completată cu un detaliu elocvent, astfel „chiar Ipsilanti a lăcrimat pentru cele întâmplare”. Ulterior, Gheorghe Leondari „a ridicat în Iași biserica al cărui hram este Sfântul Haralamb din Sărărie, căreia i se mai zice biserica lui Tufecci-bașa”⁷⁶.

În narațiunea sa Manolachi Drăgici remarcă faptul că în jurul bisericii au fost construite acareturi pentru „slujitorii care îi purtau de grijă”, dar majoritatea dintre ele s-au dărâmat în urma incendiilor, păstrându-se intactă doar biserica, iar starea zidurilor mai însemnate era însoțită de o fatalitate și anume că au fost „ridicate cu prețul sângelui”⁷⁷. Subiectul tragic al fratricidului a fost tratat în istoria universală de către Aureliu Augustin prin prisma tradiției biblice. Pentru Fericitul Augustin istoria Romei începe cu o crimă, cu omorârea lui Remulus de către fratele său Romulus, la fel ca și în Biblie, primul edificator de oraș este Cain, care „s-a ridicat împotriva fratelui său Abel, și l-a omorât”⁷⁸. Cain, [fiind] invidios și mândru, și-a ucis fratele drept și a fost însemnat să nu-l ucidă nimeni⁷⁹. Sfântul Augustin constată că au fost uciși „atât de mulți proroci dreپți *de la sângele dreptului Abel până la sângele lui Zaharia*”⁸⁰. Istoria ne-a oferit în continuare mai multe exemple în

⁷⁴ Manolachi Drăgici. *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre*. Volumele 1 și 2. Iași, 1957. Transpunere în litera și graiul zilei de azi și comentarii de Constantin Mihăiescu-Gruu. București: Editura Paco, 2013, p. 297-299.

⁷⁵ În spațiul românesc albanezii erau atestați în calitate de mercenari sau arnăuți. Mercenarii albanezi se aflau în garda și în oastea domnească, în garnizoanele cetăților de margine. Adrian Majuru. *Prin Bucureștiul albanez. Năpăr Bukureshtin shqiptar*. București: Editura Privirea, 2006, p. 56).

⁷⁶ Manolachi Drăgici. *Op. cit.*, p. 298.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 299.

⁷⁸ *Geneza (Facerea)*, 4, 8; E.A. Косминский. *История средних веков (V в. - середина XIX в.)*. Москва: Издательство Московского Университета, 1963, с. 21.

⁷⁹ *Geneza (Facerea)*, 4, 1-15; Fericitul Augustin. *Predici de la marile sărbători*. Vol. I. *Predici la Nașterea Domnului, Anul Nou, Arătarea Domnului, Înălțarea Domnului și Cincizecime*. Traducere din limba latină și studiu introductiv de C. Clop. București: Editura Basilică a Patriarhiei Române, 2014, p. 292.

⁸⁰ Matei 23, 35; Luca 11, 51; Fericitul Augustin, *Op. cit.*, p. 508.

acest sens. De exemplu, contemporan al evenimentelor descrise în timpul domniei lui Constantin Ipsilanti în Țara Moldovei a fost conducătorul sârbilor Caragheorghe (Gheorghe Petrovici / Топше Петровић Караџе [1762-1817]). Eroul sârbilor avea un temperament vulcanic, a fost o perioadă haiduc, ulterior și-a omorât tatăl, iar când fratele său a abuzat o femeie, Caragheorghe a ordonat executarea lui. Povara păcatelor sale în urma „vărșării sângelui părinților” l-a determinat pe Caragheorghe să construiască între anii 1811-1813 în localitatea Topola Biserica Nașterii Maicii Domnului pe care localnicii o numesc Biserica lui Caragheorghe (Караџеџева црква)⁸¹.

Din punct de vedere arhitectonic Biserica Sfântul Haralambie din Iași este zidită după planul circular al bisericilor din Rusia: naosul este circular, fiind cuprins între altarul adânc și pronaosul în dreptunghi; trei turle ale edificiului sunt „așezate în linie pe un singur postament ornat cu un rând de firide, turla de mijloc având o a doua bază circulară deasupra postamentului, îmbrăcată în baluștri clasicizați”⁸². Prin înfățișarea sa, edificiul reprezintă o ruptură de la modelele țărigrădene promovate de fanarioți, fiind adoptate multiple modele europene nordice prin intermediul rusesc care influențează și ornamentația interioară și exterioară a bisericii Sfântul Haralambie⁸³.

Chișinău. În anii 1830-1832 în spațiul basarabean au fost semnalate focare de ciumă și holeră. Dezlănțuirea ciumei în împrejurimile Bolgradului a condiționat mutații demografice ale etnicilor bulgari care în parte au preferat să se întoarcă la sud de Dunăre⁸⁴. În 1831 ciuma a bătut în Chișinău. Este cunoscut faptul că pesta l-a răpus pe fiul lui Caragheorghe, Alexei (născut în 1798 la Topola) care a fost înmormântat în Cimitirul Central Ortodox din strada Armenească⁸⁵.

Biserica „Sfântul Mare Mucenic Haralambie” din Chișinău a fost zidită în perioada anilor 1812-1813 și 1835-1836 în Mahalaua Teslarilor.

⁸¹ Святитель Николай (Велимирович). *Сербский вожь Карагеоргий*. În: Дух христианства, № 9 (99), 1 мая 2009, с. 7. În: <http://www.christian-spirit.ru/v99/99-7.htm> [Accesat: 19.03.2020].

⁸² Dan Bădărău, Ioan Caproșu. *Iașii vechilor zidiri (până la 1821)*. Ediția a II-a, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2007, p. 383.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ivan Duminica. *Crâmpeie din istoria etnicilor bulgari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În: Andrian Dolghi (editor). *Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații: Compendiu*. Chișinău: S.n., (Tipografia „Notograf Prim”), 2017, pp. 107-108.

⁸⁵ Ив. Думиника. *К истории сербской эмиграции в Бессарабии в первой половине XIX века*. În: Славяноведение, Nr. 1, 2016, с. 8-9.

Biserica a fost construită cu cheltuiala negustorului originar din Cetatea Albă Haği Chiriac Stamat, care pe la 1798 era atestat în calitate de proprietar al unei prăvălii în târgul Chișinăului⁸⁶. Lucrările de construcție a bisericii „cu hramul Sfinților Athanasăe și Haralambie” au început în primăvara anului 1812 fiind finalizate în ultimele luni ale anului 1813⁸⁷. Biserica era construită pe o carcasă de lemn, fiind „umplută cu zidărie de cărămidă”, dispunând și de un turn-clopotniță edificat pe extremitatea ei vestică. În urma cutremurului din 14 noiembrie 1829 pe pereții edificiului au apărut multiple fisuri, apărând astfel pericolul prăbușirii clopotniței. Conform proiectului aprobat de Dimitrie Sulima, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, noua clopotniță de piatră a fost construită în anii 1830-1831, iar în anii 1835-1836 a fost construită o biserică cu zidărie de piatră, integrată noului turn de piatră. La 12 noiembrie 1836 biserica a fost sfințită în cinstea Sfântului Mucenic Haralambie⁸⁸. Pe dimensiunea plasticii decorative locul Sfântului Haralambie este influențat de stilul clasicist, caracteristic și pentru bisericile „Învierea Tuturor Sfinților”, „Providența Divină”⁸⁹.

Turnu Măgurele. În Turnu Măgurele piatra de temelie a viitoarei Catedrale Sfântului Haralambie a fost pusă la „28 iunie, Joi, anul 1901, de la Nașterea Mântuitorului nostru, în al XXXV-lea an al Domniei de Hristos, iubitorului Rege Carol I al României, regina fiind prea grațioasa Elisabeta Doamna, moștenitor al Tronului Prințul Ferdinand, având de soție Principesa Maria și copii pe Principele Carol și Principesa Elisabeta și Maria”⁹⁰. În pronaosul bisericii tablourile votive îi reprezintă pe regele Carol I și regina Elisabeta drept ctitori ai lăcașului⁹¹.

Arhitectul clădirii catedrale a fost D. Maimarol (grec de origine), iar edificiul a fost construit de antreprenorul Nicolae B. Cernat⁹². Construcția Catedralei Sfântului Haralambie a fost finisată și sfințită la sfârșitul anului

---

⁸⁶ Andrei Eșanu. *Chișinău. File de istorie*. Chișinău: Editura Museum, 1998, p. 150.

⁸⁷ Sergius Ciocanu. *Orașul Chișinău: începuturi, dezvoltare urbană, biserici (secolele XV-XIX)*. Chișinău: Cartdidact, 2017, p. 207.

⁸⁸ Ibidem, p. 208-209; Ștefan Ciobanu. *Chișinăul*. Chișinău: Museum, 1996, p. 66.

⁸⁹ Elena Serbaniuc. *Edificii publice și lăcașuri de cult în capitala Basarabiei în a doua jumătate a secolului XIX. În: Edificarea statului de drept și punerea în valoare a patrimoniului cultural, istoric și spiritual al Moldovei în context internațional. Conferința științifică anuală a tinerilor cercetători, Chișinău, 29 martie 2007*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, CEP USM, 2007, p. 104.

⁹⁰ Marian D. Ciulei, R. C. Simion. *Catedrala Sfântului Haralambie - Turnu Măgurele*. Alexandria: Editura Tipoalex, 2007, p. 9.

⁹¹ Ibidem, pp. 8-11.

⁹² Ibidem, p. 9.

1905. Sfântul Haralambie este în același timp și patronul orașului Turnu Măgurele⁹³.

În anii de pace și cei de restriște, marcați de calamități, boli și epidemii, enoriașii apelau la remediile terapiei teologice, la sfinții înzestrați de Dumnezeu cu puteri terapeutice, protectori și tămăduitori de boli, implicit de ciumă. Creștinii ortodocși se rugau pentru vindecare de boli și de ciumă Sfântului Sfințit Mucenic Haralambie, Sfântului Visarion, ambii fiind venerați în calitatea lor de vraci, de ocrotitori împotriva bolilor. Catolicii se adresau pentru a fi protejați și vindecați de ciumă Sfântului Roch. Pentru a fi feriți de boli și de ciumă armenii apelau în rugăciunile lor la Sfântul Grigore Luminătorul și la Sfânta Hagigadar – *Împlinitoare de dorințe*. Aceleași rugăciuni adresate sfinților protectori și tămăduitori de boli, de ciumă, se regăsesc și astăzi în comunitățile de creștini menționate.

Pe dimensiunea etnoculturală sfinții protectori și tămăduitori de ciumă fac parte din credințele populare, legende și folclorul medical. Totodată, impactul sfinților înzestrați de Dumnezeu cu puteri terapeutice asupra societății are multiple interconexiuni de ordin cultural, psihologic, ecleziastic, teologic și medical. Rolul deosebit al sfinților protectori și tămăduitori de boli este reflectat în arhitectura ecleziastică din spațiul românesc, relevantă în acest sens fiind prezența în multiple centre urbane și rurale a numeroase lăcașe de cult cu hramul Sfântului Sfințit Mucenic Haralambie care a reușit să țină în lanț cumplita ciumă.

---

⁹³ *Ibidem*, p. 11.

IDENTIFICAREA PIESELOR DE ARTIZANAT DIN PIELE ȘI BLĂNURI ÎN RSSM ȘI REPUBLICA MOLDOVA: Studiu preliminar

Ana ISCHIMJI,

*doctorandă, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova,
ana.cojocari40@yahoo.com*

Summary

The paper presents a preliminary study of the identification of leather and fur handicrafts parts from the Soviet period and Republic of Moldova. Initially, the historical evolution of the traditional pieces of leather and furs in this period was studied. The great interest in handicrafts pieces is motivated not only by the objective appreciation of vital, aesthetic and ethical values, but also by an ecological crisis related to the loss of creative capacities, capitalization of material goods, weakening continuity between generations and the disintegration of the intangible and ethnic cultural heritage of the people.

Key words: *handicrafts pieces, skins and furs, national costume.*

Originalitatea fiecărui popor se caracterizează prin potențialul creator, care își găsește expresia în cultura materială și spirituală. Un loc aparte în această cultură îl ocupă meșteșugurile populare. Din cele mai vechi timpuri în Moldova, alături de agricultură, păstorit, populația sătească avea un șir de îndeletniciri practice, care formează așa-numita „industrie casnică”, bazată pe materia primă locală, uneltele lucrate în gospodărie, brațele de muncă ale membrilor casei în vederea satisfacerii necesităților funcționale și estetice ale familiei¹.

Pielea animală era, la momentul apariției civilizației omenești, unul din materialele accesibile pentru oamenii primitivi. Din aceasta se confecționau așternutul, perdele ce protejau contra frigului, vestimentația și încălțăminte pentru acoperirea corpului. Inițial pieile animalelor erau folosite în stare crudă, iar mai târziu a apărut necesitatea de a păstra un timp mai îndelungat prin conservarea și prelucrarea lor.

---

¹ Зеленчук В. С. *Молдавский национальный костюм. Moldavian National Costume.* Кишинев: Тимпул. 1984, 143 с.

Artizanatul reprezintă un meșteșug practicat cu artă și nu a fost studiat în toată complexitatea lui. Artizan inventiv și neobosit, omul, a cioplit lemnul, a modelat lutul și a țesut pânza pentru a-și face viața mai frumoasă, mai comodă, dar și ținând cont de natura apotropaică a lucrurilor. Natura specială a produselor meșteșugărești și artizanale derivă din trăsăturile lor distinctive, care pot fi utilitare, estetice, artistice, creative, culturale, decorative, funcționale, tradiționale, simbolice și semnificative social și religios.

Obiectele artizanale își au rădăcinile în meșteșugurile rurale, evoluând și transformându-se odată cu dezvoltarea societății. Multe meșteșuguri specifice au fost practicate de secole și cunosc acum o răspândire grație noilor tehnici de comunicare, în timp ce altele sunt invenții moderne.

Meșteșugul înseamnă deopotrivă meserie, profesiune, dar și pricepere, îndemânare, abilitate, talent. Meșteșugurile, indiferent de natura lor, „îmbină spiritul practic cu nevoia de frumos și simțul estetic manifestat de om în dezvoltarea lui”. „Filosofia” ce se ascunde în spatele produselor meșteșugărești autentice face referire la valori perene precum bunătatea, iubirea aproapelui, răbdarea, credința sau comuniunea dintre toți și toate².

Prelucrarea pieilor este una din cele mai vechi îndeletniciri casnice, practicate de unii țărani în gospodăriile lor. Materia primă o constituiau pieile animalelor domestice și sălbatice din care se confecționau diverse tipuri de încălțăminte, piese călduroase de îmbrăcăminte, curele, piese de harnașament și alte obiecte cu întrebuințare casnică. Pe parcursul timpului prelucrarea pieilor s-a diversificat și specializat în diferite branșe: „*tăbăcăritul, cismăritul, curelăritul, cojocăritul*”³.

Costumul tradițional e o expresie a bogăției spirituale a poporului, selectată și cizelată cu meticulozitate de cei mai iscusiți meșteșugari. În urma analizei surselor bibliografice în domeniul etnografic, s-au identificat principalele piese de artizanat din piele și blană confecționate în RSSM și Republica Moldova.

Piese și obiecte din piele și blănuri din Republica Moldova

Chimir – a existat pe teritoriul Moldovei încă din sec. al V-lea, în portul popular bărbătesc foarte apropiat ca formă cu chimirele moderne. Mai des îl purtau păstorii și țăranii înstăriți. Era confecționat din piele de

² *Meșteșuguri populare* [accesat 07.02.2020]. Disponibil:
<http://moldovenii.md/md/section/61>

³ *Ibidem.*

bovine, cabaline, „având buzunare, care servesc în loc de pungă”, „cu o lățime între 10-30 cm”. De „chimir erau prinse briceagul, punga cu bani, punga cu tutun, luleaua, cremenea și iasca”⁴. Ornamentate cu paiete, aplicație din aramă, bucăți de piele, prin presare, perforare, bătute cu bunghi (ținte), 2-4 cataramă de aramă⁵.

Curea/centură – centura este piesa componentă a costumului orășenesc din portul popular moldovenesc, din sec. XV-XVI. Purtată inițial de bărbați, la munci grele în trecut, în prezent cureaua este destinată femeilor și bărbaților pentru susținerea articolelor vestimentare și cu rol decorativ. Perforare, vopsire și cusături decorative sunt operații de decorare a curelei⁶.

Geantă /poșetă – inițial au fost purtate de bărbați (vânătoare ș.a.) în sec. XIV-XV, ulterior și de femei. Poșeta este piesă de port pentru femei, prevăzută cu curea peste umăr și cu clapă, în care se păstrau și se poartă acte, bani, diferite accesorii de toaletă, erau ulterior decorate cu perforații, imprimare de înfrumusețare, capse metalice, vopsire și lustruire, tighel decorative.

Portmoneu/pungă – primele portmonee erau în formă de pungi cu clapă și șiret din piele naturală (sec. XV-XVI). Era folosită de nobilimea feminină în ținută vestimentară pentru păstrarea obiectelor personale. La „începutul sec XIX-lea pungile au devenit portmonee” decorate cu perforări, cusături decorative, vopsire și lustruire, ce sunt purtate de femei atât și de bărbați pentru păstrarea banilor⁷.

Mănuși – accesoriu din piei și blană ș.a. tipuri de materiale cu destinație de: protecție, ocazie, sport, atenție de politețe. Sunt cu 1-5 degete, cu imprimare de înfrumusețare, tighel decorative, perforare, vopsire și lustruire⁸.

Blană /șubă – boierii pe timp de iarnă purtau șube cu blana în afară, fapt atestat încă din sec. XV-XVI. „Șuba din blană de urs, provenită de la slavi, o purtau boierii din provincie”. În prezent blănurile sunt diverse, se

---

⁴ Зеленчук В. С. *Молдавский национальный костюм. Moldavian National Costume*. Кишинев: Тимпул. 1984, 143 с.

⁵ Varvara Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>; *Meșteșuguri populare* [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/61>

⁶ Elena Pintilei. *Meșteșuguri populare tradiționale moldovenești*. Din colecțiile Bibliotecii Naționale - Bibliografie de recomandare. Chișinău, 2017, [accesat 30.01.2020]. Disponibil: <http://www.bnrm.md/files/publicatii/Mestesuguri-populare-traditionale-moldovenesti.pdf>

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Meșteșuguri populare* [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/61>

poartă cât de femei, atât și de bărbați, confecționate din blănuri de ovine și nobile de animale sălbatice, dispun de vopsire decorativă⁹.

Bundiță (bondă) – este piesă componentă a costumului popular confecționată din piei de oaie de culoarea naturală, cafenie sau neagră. În sec. XIV-XVIII, bundița erau parte componentă în costumul popular moldovenesc. Până în zilele noastre s-au păstrat „două subvariante ale bondiței: cea de la nord – este ajustată pe corp despăcată înainte, iar bundița din centru sau de la sud, este mai largă, păstrează culoarea naturală a pielii de oaie, de culoare cafenie sau neagră, broderii colorate, mărgelușe colorate, nasturi (bunghi), cheutori din piele, aplicații cu motive pastorale din piele, perforații¹⁰.

Meșini – pantaloni moldovenesci țărănești, bărbătești, confecționați din piei de ovine sau de miel, cu spic de blană înăuntru¹¹.

Căciulă/cușmă – se disting două modele de căciuli: țurcănească și mocănească. Documentele de epocă arată că în sec. XIX căciula era generalizată în portul oamenilor din sate și cel al săracilor din oraș. Destinată preponderent bărbaților, confecționată din piei de miel cu spicul blănii în exterior. La mijlocul sec. XIX-lea, începutul sec. XX, intră în uz cușma care se deosebește constructiv, și se poartă cât de bărbați, atât și de femei¹².

Cojoc – piesă vestimentară din piele de oaie prelucrată cu mițe în interior, care se poartă mai mult la țară ca palton. În sec. XIV-XVIII, cojocul era parte componentă în costumul popular moldovenesc pe timp de iarnă. Brodat cu fire de lână sau lănițe, motive pastorale, de culori roșie și verde, aplicații cu ornament din piele de safian. Cojocul pentru femei nu se deosebea foarte mult de cel bărbătesc, punând accent pe variantele mai scurte¹³.

⁹ Pintilei E. *Op. cit.*

¹⁰ Зеленчук В. С. *Молдавский национальный костюм. Moldavian National Costume*. Кишинев: Тимпул. 1984, 143 с.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Buzilă V. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>; Tcacenco N., Bogdan A. *Gala costumului popular*. Chișinău: Ed. Balacron, 2006, 51 p. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: https://www.academia.edu/16097012/Meșteșuguri_populare [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/61>

¹³ Pintilei E. *Meșteșuguri populare tradiționale Moldovenesti*. Din colecțiile Bibliotecii Naționale - Bibliografie de recomandare. Chișinău, 2017, [accesat 30.01.2020]. Disponibil: <http://www.bnrm.md/files/publicatii/Mestesuguri-populare-traditionale-moldovenesti.pdf>;

Buzilă V. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>; Tcacenco N., Bogdan A. *Gala costumului popular*. Chișinău: Ed. Balacron, 2006, 51 p. [accesat 07.02.2020]. Disponibil:

Pieptar/ bondă – erau parte componentă în costumul popular moldovenesc din secolului XIV-XVIII. „Pieptarul fără mânici, lung până la genunchi, la poale mai larg fiind nelipsit pe timp rece, specific numai ciobanilor, iar cel fără poale și scurt femeilor, era confecționat din blană de ovine cu blana înăuntru și brodat cu fire de lână, aplicații din piele”¹⁴.

Harnașamente – reprezintă totalitatea obiectelor din piei naturale necesare la înhămarea și conducerea cailor (hamuri, curele, bici (harapnic), crivăt ș.a.)¹⁵.

Piese de interior – piei întregi cu blană utilizate pentru tapițarea interiorului încăperii, tapițarea mobilei și automobilului.

Sortimentul de încălțăminte tradițională din Republica Moldova.

Analizând aspectele istorice și etnografice ale încălțăminte tradiționale din piele naturală din cadrul costumului popular, precum și situația actuală în acest domeniu, considerăm oportună identificarea și caracteristica aparte a fiecărui tip de încălțăminte tradițională.

Opinca este confecționată dintr-o singură bucată de piele mai mare decât talpa piciorului cu orificii pe margine pentru fixare pe picior sau înșiretare cu ajutorul *nojițe* (șiret împletit din păr de cal sau fâșii de piei). Opincile se deosebesc după încrețituri, cele cu vârf ascuțit erau purtate în nordul și cele fără vârf din centru Moldovei, sec. XVII–XIX, preponderent de țărani și păstori. După structura lor morfologică, opincile se împart în două tipuri: opinci fără gurgui, încrețite uniform la partea anterioară, și opinci cu gurgui, încrețite în treimea anterioară purtată la nordul Moldovei¹⁶.

Sandalele se purtau vara la sudul și centrul Moldovei în sec. XIX–XX, fiind introduse în uz odată cu dezvoltarea meșteșugului și producerii încălțăminte în serie la întreprinderi. Sandalele se confecționau cu vârful, cu

---

<https://www.academia.edu/16097012>: *Meșteșuguri populare* [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/61>

¹⁴ Зеленчук В. С. *Молдавский национальный костюм. Moldavian National Costume*. Кишинев: Тимпул. 1984, 143 с.; Varvara Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil:

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>; Niculina Tcacenco, Ana Bogdan. *Gala costumului popular*. Chișinău: Balacron, 2006, 51 p. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://www.academia.edu/16097012>

¹⁵ Зеленчук В. С. *Молдавский национальный костюм. Moldavian National Costume*. Кишинев: Тимпул. 1984, 143 с.; *Meșteșuguri populare* [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/61>

¹⁶ Зеленчук В. С. *Op. cit.*; Varvara Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>

călcâiul acoperit și descoperit, cu barete peste rist și călcâi, se fixau pe picior cu ajutorul curelușei introdusă în cataramă, din diferite sortimente și culori deschise de piei prelucrate industrial.

Papucii reprezintă încălțăminte ușoară, cu vârf ridicat, călcâi descoperit și fără toc, care se poartă în casă din sec. XIX–XX, sunt confecționați din piei, blană și alte materiale¹⁷.

Pantofii pentru femei inițial din aceeași perioadă ca papucii, erau purtați la sărbători și aveau toc mediu sau înalt cu căpută decoltată sau cu baretă peste rist fixată în cataramă. Pantofii bărbătești se fixau de picior cu ajutorul șireturilor, cu talpa din piele sau din coji valon, se ornamentau cu orificii¹⁸.

Bocancii apar în portul popular moldovenesc în anii '40–'50 sec. XIX. După mărime voluminoși cu tălpi groase și destinați muncii grele a bărbaților, care protejează picioarele și se fixează pe picior cu ajutorul șireturilor. Datorită comodității asigurate prin lărgime mare în interior, au fost purtați și de femei pe timp rece a anului¹⁹.

Ghetele sunt mai fine decât bocancii, se poartă mai des la ocazie și sărbătorii din sec. XVIII–XIX, sunt purtați atât de bărbați cât și de femei. Ghetele pentru femei se deosebesc prin prezența tocului mai înalt, pieilor colorate și elementelor decorative. Ghetele pentru copii sunt decorate cu orificii și fixarea pe picior este cu ajutorul șireturilor²⁰.

Ciubotele și cizmele erau foarte răspândite ca încălțăminte populară tradițională. Se confecționau cu tureatca înaltă (alungită) întreagă, cu manșeta separată și asamblată prin coasere de margine apoi răsrântă. La tocurile joase, medii sau înalte, se aplicau capace de toc din material rezistent sau potcoavă metalică bătută cu cuie. Majoritatea țăranilor purtau cizmele șerau foarte răspândite ca încălțăminte populară tradițională. Se confecționau cu tureatca înaltă (alungită) întreagă, lenciuc „ciubotele și cizmele din sec. XVII–XIX, se deosebeau prin forma lor de încrețituri (falduri) la tureacă, manșeta era ornamentată cu fâșii din piele lăcuită sau safian colorat și cu elemente

¹⁷ Зеленчук В. С. *Op. cit.*

¹⁸ Varvara Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>*

¹⁹ Зеленчук В. С. *Op.cit.*; Varvara Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>*

²⁰ Varvara Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>*

metalice care formau un ornamentul, se broda cu ață sau aplicații din piei de alte culori. Ciubotele se confecționau din piele mai groasă, iar cizmele – din piele mai subțire și fină. În satele din nordul țării țărani purtau „ciubote de hrom” mai frecvent decât în satele din centru și sud. Treptat, cizmele purtate de femei și bărbați au obținut forme cunoscute cu turească înaltă sau răsfrântă²¹.

Evidențierea dezvoltării și identificarea pieselor de artizanat din piei și blănurilor, precum și confecționarea produselor din aceste materiale, reflectă trecerea prin timp, păstrarea lor, asigurând astfel o continuitate. În conformitate cu studiul nostru, produsele confecționate din piele și blană nu au fost realizate în serii industriale, ci unice, deosebite prin caracterul etnic. Piese de port tradițional sunt utilizate azi de formațiile folclorice, orchestrele de muzică populară, ansambluri de dans popular. Cercetarea preliminară realizată în acest articol prezintă o formă deschisă, care poate fi completată și revăzută în funcție de studierea noilor surse și date de teren.

---

²¹ Зеленчук В. С. *Молдавский национальный костюм. Moldavian National Costume*. Кишинев: Тимпул. 1984, 143 с.; Buzilă V. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>

PIESE VESTIMENTARE ȘI ACCESORII CREATE DE ARTIȘTI
PLASTICI DIN RSS MOLDOVENEASCĂ
PENTRU JOCURILE OLIMPICE DE LA MOSCOVA
DIN ANUL 1980

Tatiana BUJOREAN,

*doctorandă, Universitatea Tehnică a Moldovei,
tbujorean@gmail.com;*

Liliana CONDRATICOVA,

*dr. hab., conf. cercetător,
Academia de Științe a Moldovei,
liliana.condraticova@mail.ru*

Summary

Gala attire and sportswear, which are presented as an image factor promoting the country, are the primary elements that embody the identity of each national team. The stylized la blouse roumaine (ia), embroidered according to the traditional ornaments and colors found on the old Moldovan shirts, became a symbol of identity in 1980, when the XXII Olympic Games took place in Moscow.

Keywords: *clothing, sports, ethnic motives, la blouse roumaine, designer.*

O competiție sportivă, cu atât mai mult în cadrul olimpiadelor organizate o dată la patru ani, presupune nu doar verificarea și concurența performanțelor sportivilor participanți din mai multe țări. Sportivii din țările participante la Jocurile Olimpice au misiunea nobile și responsabilă de a demonstra o prestație sportivă cât mai reușită, pentru a-și promova țara și pentru a face un pas în dezvoltarea sportului autohton. Țara-gazdă a Jocurilor Olimpice utilizează toate posibilitățile pentru promovarea imaginii țării, inclusiv prin intermediul dezvoltării rutelor turistice. Cu certitudine, este și o etalare a reușitelor obținute în mai multe domenii, care, luate în ansamblu, reprezintă o totalitate de elemente premergătoare pregătirii pentru un nou concurs sportiv de anvergură. Este un aspect strâns legat și de factorul economic, designerii versați elaborând pentru comercializare o serie de piese vestimentare, insigne, monede, timbre poștale, suvenir, articole de giuvaiererie, explorând la maximum simbolică olimpică.

În RSS Moldovenească pregătirile pentru Jocurile Olimpice de la Moscova din anul 1980 au fost concentrate nu doar pe domeniul realizărilor sportive, dar și pe promovarea sportului, elaborarea și realizarea vestimentației sportivilor și a întregii delegații care urma să plece la Moscova, a pieselor cu simbolică olimpică care trebuia să se confecționeze și să se comercializeze în magazinele din țară.

Unul dintre aspectele interesante reprezintă activitatea Uzinei de bijuterii „Giuvaier” din Chișinău, pictorii și modelierii de aici urmând să propună schițele pentru articole de bijuterie cu simbolică olimpică. Aceste schițe ale articolelor de giuvaiergerie au fost depistate în arhiva uzinei. Din păcate, în caietul de schițe nu este menționat pictorul care a lucrat aceste modele. Totodată, analizând cataloagele vremii, mai mult ca probabil, piesele propuse de pictorii uzinei de bijuterii nu au fost aprobate spre realizare de către Consiliul artistic al uzinei sau nu au fost aprobate de Consiliul artistic de la Moscova.

Ca atare, ideea și schițele pentru toată simbolică consacrată Jocurilor Olimpice din anul 1980 aparține pictorului cărților pentru copii Viktor Cijikov¹. Anume el a creat mascota olimpică întrucupată prin celebru urs, care a înfrumusețat practic toate suvenirele sportive – insigne, căciuli, maiouri. Emblema Jocurilor Olimpice era reprezentată prin cinci inele intercalate, care se înălțau în sus, către o stea în cinci colțuri.

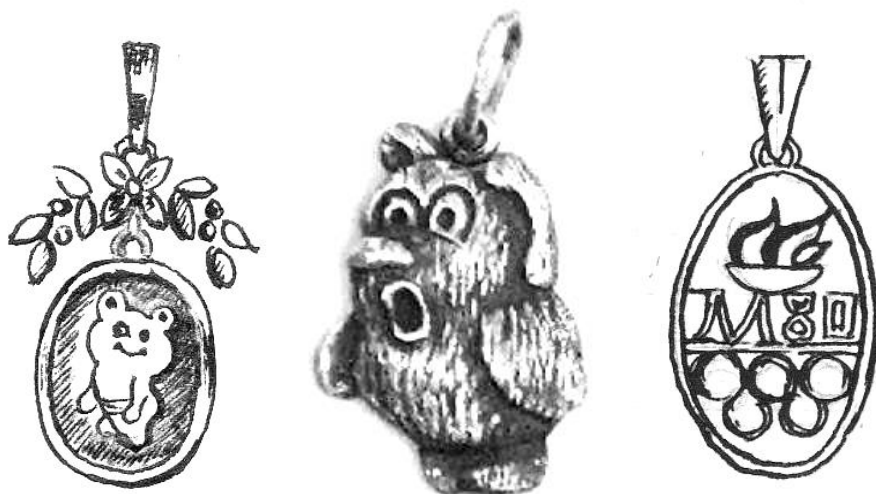
Printre cele șase piese elaborate în cadrul uzinei de bijuterii din Chișinău se remarcă trei inele și trei pandantive, ultimele, cu certitudine, destinate preponderent adolescenților și copiilor. Toate piesele erau precunizate pentru a fi realizate în argint. Astfel, pandantivul avea gravat pe medalionul de formă ovală chipul mascotei olimpice – ursul, iar inelul de fixare a medalionului este legat cu lăntșorul printr-un motiv decorativ vegetal-floristic. Un alt pandativ reprezintă doar chipul mascotei olimpice, fiind lucrat în argint. Cel de-al treilea pandativ reprezintă un medalion alungit, în care este încadrat simbolul olimpic – cinci inele intercalate, focul olimpic și inscripția – M 80, adică Moscova, 1980.

Seria inelelor reprezintă un inel-sigiliu pentru bărbați, un inel masiv de damă, elaborat în conformitate cu tendințele artistice ale vremii, și un inel care ar putea fi purtat mai mult de persoane tinere, eventual, studenți. Toate

---

¹ *Символика олимпиады 1980 в Москве.* În: <https://www.olympichistory.info/s1980.html> (vizitat 19.08.2019).

trei modele de inele au la bază simbolică olimpică – cinci inele intercalate, înălțate către o stea în cinci colțuri.

Sursă: Arhiva Uzinei de bijuterii „Giuvaier” din Chișinău

Sursă: Arhiva Uzinei de bijuterii „Giuvaier” din Chișinău

Un alt aspect foarte important îl constituie vestimentația purtată de sportivi, care se prezintă drept un factor de imagine, de promovare a țării, a creației designerilor specializați în domeniu, dar și de o unitate artistică care face cunoscută lotul olimpic și toată delegația din partea unei anume țări. În așa fel, vestimentația de gală și cea sportivă sunt elementele primordiale ce întruchipează identitatea fiecărei echipe naționale.

Pentru a nu fi declarativi, amintim cele mai recente costume ale sportivilor din Republica Moldova. Pentru Jocurile Olimpice din anul 2012,

sportivii autohtoni au purtat creațiile Valentinei Vidrașcu, autoarea ținutei oficiale a lotului sportiv moldovenesc². Subliniem că în ultimii ani ia (sau cămașa moldovenească, cunoscută în spațiul european ca *la blouse roumaine*) a intrat cu succes în portul vestimentar, devenind un fel de piesă de cult a portului tradițional, dovadă fiind o serie de manifestări dedicate iei, care a ajuns să fie nelipsită practic la toate manifestările culturale din țară și de peste hotare. A devenit un fel de simbol al nostalgiei, al dorului de casă, o legătură strânsă cu țara și poporul său. Anume această cămașă brodată moldovenească a și constituit piesa de rezistență a costumului sportivilor în anul 2012.

Ia stilizată, brodată în conformitate cu ornamentele și culorile tradiționale depistate pe vechile cămeși moldovenești, a devenit un simbol al identității și în îndepărtatul an 1980, când la Moscova, în perioada 19 iulie - 3 august, s-a desfășurat cele de-a XXII-a Ediție a Jocurilor Olimpice. La etapa actuală de cercetare putem susține cu certitudine că înțaietatea introducerii a portului tradițional, în special, al cămeșilor moldovenești, îi revine pictoriței Elena Evdochimova care în acea perioadă era angajată a Casei de creație populară din orașul Chișinău. În așa fel, în anul 1980, la Jocurile Olimpice de la Moscova, sportivii și întreaga delegație din RSS Moldovenească, inclusiv ansamblurile artistice, au purtat ținute vestimentare gândite și propuse de Elena Evdochimova.

Am atestat în fondurile Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală (MNEIN) documente și fișe, ce confirmă activitatea depusă de Elena Evdochimova în vederea înveșmântării sportivilor moldoveni în ținute tradiționale stilizate, care și sunt introduse în premieră în circuitul științific. Aceste obiecte au fost achiziționate de la Combinatul de Producere al Ministerului Culturii RSSM din Chișinău pentru Muzeul Ținutului Natal, actualmente MNEIN. În continuare, vom prezenta trei modele elaborate în anii '80 ai secolului al XX-lea și propuse de artistul plastic pentru Olimpiada 1980:

1) Fotă (fustă națională moldovenească)³. Piesa a fost lucrată în februarie 1980 și achiziționată de la Combinatul de Producere din Chișinău al Ministerului Culturii al RSS Moldovenești. A intrat în colecțiile MNEIN la 15

---

² Alla Ceapai. *Moldovenii cuceresc Londra*, 19 iulie 2012. În: <https://moldova.europalibera.org/a/24650561.htm> (vizitat 18.08.2019).

³ MNEIN. Fotă. Nr. de inventar 15443.

februarie 1980. Fusta se păstrează în stare bună de conservare. Materie primă: pânză de fabrică-lână și satin (atlas). Dimensiuni: mărimea 46. Fusta este compusă din două fâșii de lână de culoare neagră, fixate la talie cu brâu, părțile laterale nu sunt prinse între ele. Brâul, dintr-o parte, se încheie pe un nasture. Căptușeala este din stofă de satin/atlas de culoare neagră. Fusta este decorată cu broderie executată la mașina de cusut. Ornamentul este geometric și zoomorf (triplă repetare a coarnelor de berbec, cu dezvoltare periferică-mărirea proporțională a motivului spre partea de jos), culori: roșu, verde, portocaliu, fir de argint (*liureks*). În broderie s-au utilizat particularitățile broderiei tradiționale moldovenești, specifice zonei de nord a republicii. Fusta a fost creată după schițele pictorului Elena Evdochimova pentru colectivul folcloric de amatori care au reprezentat RSSM la Olimpiada de la Moscova din anul 1980.

2) Fustă - nu a fost aprobată de Colegiul Ministerului Culturii al RSSM din cauza nerespectării rigorilor înaintate față de ornamentul tradițional, ornamentul broderiei nefiind caracteristic pentru Moldova⁴. Materie primă: pânză de fabrică-bumbac/poplin. Dimensiuni: mărimea 46. Starea de conservare: foarte bună. Fustă din pânză de fabrică (poplin) de culoare albă, croită din zece clini, de lățime diferită, fixați pe brâu. Brâul se încheie pe lateral cu un nasture. Poalele sunt decorate cu broderie efectuată la mașină. Ornament geometric în culori de negru, roșu, portocaliu, tehnica cusăturilor plate folosite pentru a acoperi complet o secțiune a țesăturii de fundal. Fusta a fost creată după schițele Elenei Evdochimova pentru colectivul folcloric de amatori.

3) Cămașă bărbătească, respinsă de colegiul Ministerului Culturii al RSSM pe motiv nerespectării rigorilor înaintate față de broderia ornamentală tradițională (mâneca este ornamentată cu altiță care este specifică doar cămașilor femeiești, ornamentul este nejustificat mărit, nu sunt respectate proporțiile ornamentului)⁵. Cămașă bărbătească de culoare albă, brodată, procurată de la Combinatul de Producere din Chișinău al Ministerului Culturii al RSSM cu 62 de ruble și 59 de copeici, confecționată în februarie 1980. Material: pânză de fabrică - poplin. Dimensiuni: mărimea 46. Starea de conservare: foarte bună. Cămașă bărbătească, silueta-dreaptă, cu mâneca montată, cu guler ștei. Mâneca este proiectată cu manșetă lată. Sistemul de

⁴ MNEIN. Fotă. Nr. de inventar 15444.

⁵ MNEIN. *Cămașă bărbătească*. Nr. de inventar 15440.

închidere este pe nasturi, cu lungimea de 23 cm, amplasat pe partea din față. În zona gulerului este proiectat șiret de culoare roșie cu canafuri. Cămașa este decorată cu broderie realizată la mașină în tehnica cusăturilor plate. Ornament geometric format din trei culori (roșu, negru, galben) amplasat pe guler, manșete, la poale, pe piept în zona sistemului de închidere, și în partea de sus a mânecii (altiță). Cămașa este realizată după schițele Elenei Evdochimova pentru colectivul folcloric de amatori care au reprezentat republica la Olimpiada 1980 de la Moscova.

4) Cămașă pentru femei⁶. Reprezintă o bluză națională moldovenească. A fost achiziționată de la Combinatul de Producere din Chișinău al Ministerului Culturii al RSSM. Datare: februarie 1980. Material: pânză de fabrică - poplin. Dimensiuni: mărimea 46. Starea de conservare: foarte bună. Bluză cu mânecă croită de-a întregul, subsuoară cu clin. Răscroitura gâtului, de formă rotundă, este încrețită pe șiret. Mâneca este încrețită pe elastic care se află la șase centimetri de la margine. Broderia este executată la mașină în tehnica cusăturii plate. Ornamentul este geometric. Pe partea din față are trei fâșii late și două înguste de câmp ornamental brodat, pe mânecă este un câmp lat de altiță, încrețul-mai îngust și râuri pe diagonală. Marginea de jos a mânecii este prelucrată cu (feston) de culoare roșie. Marginea gulerului este decorată și ea cu broderie. Culorile broderiei: roșu, negru, verde, galben, portocaliu, fir argintiu (*liureks*). Bluza a fost realizată după schițele Elenei Evdochimova, în broderie, motivul ornamental a fost exagerat, fiind semnalate abateri de la proporții, din care considerente nu a fost aprobată piesa de Colegiul Ministerului Culturii al RSSM.

Actualmente, piesele vestimentare descrise și introduse în circuitul științific se află în custodia MNEIN. Ele reprezintă tendințele și încercările artiștilor plastici din perioada sovietică de a promova piese stilizate naționale. Totodată, conștientizăm faptul că Colegiul Ministerului Culturii al RSSM avea o atitudine foarte responsabilă și severă față de produsele examinate și aprobate spre realizare. Din aceste considerente, piesele care nu corespundeau cerințelor - dimensiunile exagerate ale broderiei, utilizarea elementelor nespecifice portului național - nu erau aprobate spre realizare pentru a fi folosite de sportivii moldoveni la Olimpiada din 1980 de la Moscova. O situație identică a fost atestată odată cu pregătirile pentru Festivalul Mondial

---

⁶ MNEIN. *Cămașă pentru femei*. Nr. de inventar 15442/4957.

al Tineretului desfășurat la Moscova, în anul 1957⁷. Atunci în RSS Moldovenească, pentru Festivalul Internațional din vara anului 1957, la nivel de stat au fost elaborate o serie de directive în scopul de a eficientiza și monitoriza producerea costumelor naționale moldovenești, a suvenirelor în stil moldovenesc și a cadourilor⁸.

---

⁷ Liliana Condricova, Tatiana Bujorean. *Confecționarea costumelor naționale și a accesoriilor pentru Festivalul Mondial de Tineret (Moscova, 1957) în cadrul atelierului „Promhudojnik” din Chișinău*. În: ARTA. Seria arte vizuale. Chișinău, 2019, nr. 1, pp. 155-162.

⁸ AOSPRM. F. 3010, inv. 1, d. 597, 116 f. *Материалы по подготовке к Всемирному фестивалю 1957 г.*

CEREMONIALUL DE ÎNMORMÂNTARE DIN LOCALITATEA MIREȘTI, RAIONUL HÎNCEȘTI

Carolina COTOMAN,

cercetător științific,

Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova,

carolinacotoman@gmail.com

Summary

This article will describe the sequences of the funeral ritual that are currently found in the village of Mirești, Hîncești district. The aim of the research is to understand better the traditions and spiritual manifestations of the traditional man, his relationship with his environment at a crucial time in life, analyzing different rites, we could see what are the traditional folk beliefs about death. In this given locality there are still conservative characteristics, the locals managed to keep most of their customs as they were practiced by their ancestors. It must be specified, however, that this locality also gradually loses its customs, as an effect of globalization, so I consider it important to capture and record these customs and traditions before their disappearance.

Keywords: *grave, funeral, the world beyond, soul, tradition, charity.*

Studiul obiceiurilor de înmormântare a constituit un obiect constant al multor cercetători, mulți cu notorietate mondială, din domenii variate, precum filosofia culturii, istoria religiilor, antropologie, etnologie, sociologie etc.

Moartea este, din punct de vedere biologic, un sfârșit, dar în concepția tradițională moartea este doar un prag de trecere în celălalt tărâm. Astfel, după credințele vechi și conform omului tradițional religios, moartea este o trecere dintr-o lume în alta, din una cunoscută și familiară într-o alta necunoscută. Această trecere este ireversibilă și, dacă o imaginăm ca pe un drum, putem zice că este doar înainte, de unde nu există cale de întoarcere. Sfârșitul vieții însă nu înseamnă sfârșitul existenței, căci moartea nu este definitivă, ea este un prag care trebuie trecut pentru a ajunge în lumea cealaltă.

Tot ansamblul de rituri din ceremonialul de înmormântare arată speranța credincioșilor în învierea trupului (reîntoarcerea morților la viață). Viața nu este văzută ca o scurtă trecere prin timp, ci ea este urmată de o

postexistență. Pentru omul religios moartea nu înseamnă sfârșitul vieții, ci este doar o altă modalitate a existenței omenești. Cei vii, cei rămași în viață participă la „reînviere” prin rugăciuni, moartea este strâns legată de Viață, moartea nu este definitivă ci este întotdeauna urmată de o nouă Viață¹.

În credința populară moartea nu este un simplu neant, ci o altă lume, structurată și ea, cu viața ei. Prin urmare, nu avem un sigur regn și neantul, ci două regnuri absolut diferite, unul al lumii de aici și unul al lumii de dincolo. Diferența este profundă, acest lucru este sugerat printr-o despărțire a celor două lumi, a celor dragi, imposibilitatea de traversat după voie cele două hotare, când te-ai dus nu te mai întorci². În ceremonialul de înmormântare, accentul va fi pus pe secvențele care marchează marea despărțire și pregătesc marea trecere. Semnificația și rostul acestor secvențe sunt polivalente: ele trebuie să asigure perfecta despărțire și trecere, în același timp trebuie să servească refacerea echilibrului moral și social al familiei și al colectivității afectate de moarte. Vom observa că toate secvențele, toți pașii făcuți în ceremonialul de înmormântare sunt în legătură directă cu lumea de dincolo. Ele reprezintă dorința ca sufletul mortului să ajungă cu bine la destinația finală. Mai mult, ele au intenția de a proteja comunitatea celor rămași în viață³.

Moartea este înainte de toate o despărțire a defunctului de familie. Familia este cea care se preocupă ca despărțirea, trecerea și integrarea în lumea de dincolo să fie îndeplinite corect. Pragul sau trecerea dintr-o lume în alta sunt marcate prin acte rituale cu statut de normă. Secvențele fiecărui ceremonial respectă o ordine obligatorie. Ele înfăptuiesc trecerea din lumea aceasta în cealaltă. În caz contrar, de neîndeplinire a trecerii, există credința că forțe malefice se vor întoarce după înmormântare împotriva familiei rămase⁴. Îndeplinirea întregului ceremonial este o îndatorire a familiei, ea fiind cea care ajută decedatul să traverseze ușor pragul dintre cele două lumi.

Dacă facem referință la mitul *Marea Trecere*, care reprezintă o metaforă pentru inițierea supremă în ritualul funerar, fiind considerat cel mai important simbol din credințele care încearcă să ilustreze accesul în lumea

¹ Mircea Eliade. *Sacru și profanul*. București: Editura Humanitas, 1992, p. 137.

² Nicolae Iuga. *Moartea ca trecere pe pod*. În: Memoria etnologică. An II, nr. 4-5, Baia Mare, 2002, p. 535.

³ Carmen Iulia Stanciu. *Misterul Marii Treceri. Riturile de trecere în ceremonialul funerar*. Hochschulschrift (Diplomarbeit). Viena, 2012, p. 31.

⁴ Ibidem, p. 39.

de dincolo și secretul pe care moartea îl ascunde, ceremonialul funebru este dominat de sentimentul despărțirii definitive, aceasta fiind de fapt marea trecere⁵. În concepția prof. Mihai Pop, omul este călător nu doar prin viață, ci și după moarte, care este imaginată ca o călătorie spre lumea cealaltă.

Ceremonialul de înmormântare este Marea despărțire, etapă importantă care îl pregătește pe om pentru Marea Trecere. Marea despărțire nu reprezintă în concepția tradițională o încheiere definitivă a destinului individului, dincolo de care nu mai există nimic și nu se mai continuă nici o legătură cu lumea viilor, ci o trecere ireversibilă, din lumea aceasta în „lumea de dincolo”. În ceremonialul de înmormântare, accentul este pus pe secvențele care marchează marea despărțire și pregătesc marea trecere. Moartea este concepută, imaginar, ca o lungă călătorie, marcată și pe plan ceremonial, într-o lume similară acesteia de aici, deși opusă ei. Drumul către lumea cealaltă se desfășoară simbolic sub forma unei călătorii. Această călătorie a fost identificată cu mersul spre Centru, Centrul apărând ca simbol al dezvoltării spirituale. Din această perspectivă, călătoria post-mortem este cea mai semnificativă dintre călătoriile pe care le face un om⁶.

Prin intermediul simbolurilor, omul tradițional încearcă să mențină o permanentă legătură cu divinitatea. Într-o societate de tip tradițională toate elementele ce-l înconjoară pe individ sunt purtătoare de simbolism. Mai mult chiar, între elementele din jurul său, omul stabilește o serie întreagă de relații care conduc la construirea în timp a unui adevărat univers simbolic⁷. Un sistem de credințe și simboluri stă la baza morții și nu numai, căci le găsim și în ceremonialul nașterii sau al nunții. Învelirea pruncului în pânză albă, îmbrăcarea miresei cu o rochie albă, precum și îmbrăcarea defuncțului în haine noi și așezarea pânzei albe cât e de lung mortul nu sunt simple gesturi cotidiene, ce țin de planul realului, ci au o valoare simbolică. Îmbrăcămintea devine astfel o barieră care-l apără de cotidian, făcând posibilă trecerea la un alt nivel. Cei trei actanți îmbrăcați în alb devin imagini arhetip ale purității, fapt care le dă dreptul la un nou început. Albul este cel care le oferă protecția, făcând posibil sfârșitul la nivelul unei stări anterioare,

---

⁵ Ibidem, p. 41.

⁶ Corina Isabella Csiszar. *Omul călător în concepția Prof. Mihai Pop*. În: Memoria ethnologică, An. V, nr. 16-17, Baia Mare, 2005, p. 164.

⁷ Delia Suiogan. *Om și trecerea în mentalitatea tradițională*. În: Memoria ethnologică, An VI, nr. 18-19, Baia Mare, 2006, p. 1721.

inferioare și începutul unei stări noi, superioare⁸. Un alt element este cel al contactului actantului cu apa. Scalda rituală, repetată, a copilului în apă, imersiunea în apă din cadrul botezului, stropirea de către mireasă a alaiului în repetate rânduri, spălarea mortului sau spălarea mâinilor cu apă, toate țin nu de conceptul de igienă, ci ne trimit la ideea de purificare. Chiar dacă spălarea mâinilor este un gest obișnuit zilnic, în contextul ritual ea este dotată cu alt sens. La înmormântare, de exemplu, spălarea pe mâini, înainte de a se ieși pe poarta cimitirului sau înainte de a te trece la masa de pomenire, le oferă indivizilor certitudinea separării de umbra morții. Apa poate să asigure și o posibilă revenire la viață, o șansă de nou început, prin simularea ploii ce poate reînvia natura, dar și omul. În ambele cazuri, la spălarea copilului sau defunctului asistăm la o spălare de păcate urmată de o revenire la o altă viață. Moartea este astfel simbolică⁹.

Arătând cât de important este simbolul apei și cum este ea folosită în ritualurile de trecere, vom prezenta și celelalte elemente care au și ele o simbolistică aparte și sunt folosite în ceremonialul de înmormântare. Celelalte elemente sunt pământul, focul și cerul, aceste elemente sunt întâlnite nu numai în cadrul ceremonialului de înmormântare, dar și în ceremonialul botezului sau nunții.

Așa cum apa are în natură puteri regeneratoare, pentru om ea este folosită în ritualurile de purificare ca simbol al regenerării. Apa spală păcatele, purifică, curăță, șterge trecutul, dar în același timp pregătește pentru o nouă naștere: „Apa concentrează în sine valențele germinative și creatoare ale Apei primordiale. Ea vindecă, sau curăță, deoarece într-un anumit sens reface Creația – se încearcă regenerarea magică a bolnavului sau a mortului prin contactul cu substanța primordială. Apa absoarbe răul datorită puterii sale de asimilare”¹⁰. În Dicționarul de simboluri și arhetipuri culturale apa este văzută ca simbol astfel: „Apa este unul din cele 4 elemente esențiale din care s-a creat universul, potrivit miturilor cosmogonice ale popoarelor lumii. Simbol al materiei prime, al regenerării și al izvorului

⁸ Delia Suiogan. *Inițierea - forme de reprezentare simbolică*. În: Memoria ethnologică, An VI, nr. 20, Baia Mare, 2006, p. 1883.

⁹ *Ibidem*, pp. 1884-1885.

¹⁰ Mircea Eliade. *Tratat de istorie a religiilor*. București: Editura Humanitas, 1992, p. 160.

vieții, este și un simbol ambivalent: substanța primordială din care iau naștere toate formele și în care ele revin prin regresivitate”¹¹.

Vedem că apa are capacități de purificare, de regenerare și de renaștere. În apă totul se dizolvă, orice „formă” este dezintegrată, orice „istorie” este anulată. Prin ritualul apei se asigură o renaștere post mortem, apa devine astfel simbol de viață¹². Baia sau cufundarea în apă a întregului corp sau doar spălarea unei părți a corpului, la toate popoarele și în toate timpurile, pe lângă funcții igienice, are și semnificația unui rit de purificare. Baia (scalda) marchează toate etapele de trecere într-o nouă stare a omului: nașterea, botezul, căsătoria, moartea.

Un alt simbol important este și pământul. Pentru naștere sau pentru moarte există un prag comun – pământul. Există la unele popoare tradiția ca muribundul, ca și nou-născutul, să fie puși pe pământ cu credința că din pământ am venit și în pământ mergem. Eliade vorbește despre pământ care este văzut în multe culturi ca o Mamă, iar înmormântarea ca o reîntoarcere a omului în pântecul mamei sale (Wiedergeburt). Îngroparea deci include simbolismul întoarcerii în pânțe: „Pământul este Mama. Tot ce iese din Pământ e înzestrat cu viață și tot ce se reîntoarce în el redobândește viață”¹³.

După Mircea Eliade, pământul sau reîntoarcerea în pământ simbolizează întoarcerea la origine, *regressus ad uterum*, care încheie caracterul ciclic al evoluției cosmice: naștere - moarte - regenerare. Omul se pregătește pentru o nouă naștere de ordin spiritual. Aceasta se face simbolic (simbolismul „noii nașteri”); e vorba de o revenire în urmă, de o reîntoarcere la locul de unde am venit. În dicționarul de simboluri găsim semnificația mormântului: „Cea mai veche și cea mai persistentă semnificație a mormântului este aceea legată de asocierea sa cu pântecul matern, cu interiorul pământului-mamă. Justificarea înhumării e foarte complexă. Ea poate fi legată de credința în învierea mortului, dar poate fi și o precauție împotriva întoarcerii mortului. În credințele populare, mormântul e casa mortului, el trebuie respectat, e mare păcat să-l distrugi sau să-l profanezi. Îngroparea morților se face cu capul spre vest, ca fața lor să fie orientată spre est”¹⁴.

---

¹¹ Carmen Iulia Stanciu. *Misterul Marii Treceeri. Riturile de trecere în ceremonialul funerar*. Viena, 2012, p. 34.

¹² Mircea Eliade. *Tratat...*, p. 160.

¹³ *Ibidem*, p. 240.

¹⁴ Carmen Iulia Stanciu. *Op. cit.*, p. 36.

Dacă Pământul este văzut ca Mamă, Cerul este Tatăl, este locul unde omul în viață nu poate ajunge. Acolo locuiesc zeii și tot acolo se înalță sufletele morților. Cerul reprezintă veșnicia, dacă tot ce-i pe pământ se naște și moare, tot ce-i în cer e veșnic. Cerul, datorită înălțimii sale infinite și inaccesibilității omului de rând la el, devine astfel simbol și al divinității: acolo este Preaînaltul, o dimensiune inaccesibilă omului ca atare. „Înaltul” devine în chip firesc un atribut al divinității¹⁵. Cum precizează și Eliade: cea mai populară rugăciune a lumii începe cu „Tatăl nostru care ești în ceruri”. Divinitatea locuiește deci în ceruri, iar o urcare spre cer semnifică întotdeauna transcenderea condiției umane și pătrunderea în nivele cosmice superioare. Simbolismul ceresc susține la rândul său un mare număr de rituri, de înălțare, de urcare. În ceruri, acolo se înalță sufletele morților. Sufletul luându-și zborul accesează la un mod de a fi suprauman, „spiritul” ca simbol al libertății absolute¹⁶.

Focul ca element este prezent în ceremonialul funerar în primul rând prin lumânarea aprinsă având un rol simbolic important. Creștinismul a preluat lumânarea ca element de cult din antichitatea greacă și romană. Ea semnifică credința celui ce ține în mână o lumânare, fiind în același timp și simbolul sufletului său îndreptat în sus spre Dumnezeu, căci ea simbolizează elevația spirituală, mișcarea ascendentă, e un simbol al verticalității. Poporul român acordă o mare importanță lumânării muribundului, menită să conducă sufletul său prin întunericul lumii de dincolo¹⁷.

Găsim prezența lumânării la toate riturile de trecere. Arderea lumânării, flacăra, reprezintă focul purificării. În ceremonialul funerar dacă se întâmplă să moară cineva fără lumânare, se cheamă că a avut moarte întunecată și nu e bine. Sufletul omului este simbolizat prin lumânare: dacă ceara poate substitui corpul uman, flacăra devine semnul sufletului¹⁸. De asemenea, putem adăuga simbolul fumului lumânării care, prin faptul că se ridică spre cer, devine un simbol al comunicării pe verticală. Fumul de tămâie este un agent de legătură dintre cer și pământ. Este, în același timp, un agent purificator, conținând în sine potențele focului care l-a generat¹⁹.

¹⁵ Mircea Eliade. *Tratat ...*, p. 56.

¹⁶ *Ibidem*, p. 56.

¹⁷ Carmen Iulia Stanciu. *Op. cit.*, p. 37.

¹⁸ Delia Suiogan. *Inițierea: forme de reprezentare simbolică*. În: Memoria Ethnologică, An VI, nr. 20, p. 1887.

¹⁹ *Ibidem*, p. 37.

Fumul, ca element, este nelipsit din riturile de purificare la toate popoarele lumii. El alungă spiritele rele, această credință e reflectată în zicala românească „fuge ca dracul de tămâie”. Este și un simbol al deșertăciunii lumesti și al celor trecătoare²⁰.

În continuare vom expune elementele de bază ale obiceiurilor de înmormântare din satul Mirești, raionul Hâncești. Acestea fiind semne prevestitoare de moarte cu practicile de ușurare a decesului și cele trei etape principale caracteristice riturilor de trecere (separarea de lumea celor vii, pregătirea decedatului pentru trecerea într-o altă lume și integrarea în lumea cealaltă). În studierea obiceiurilor de înmormântare s-au intervievat persoane din acest sat.

Potrivit credințelor oamenilor din satul Mirești, dar și din alte localități, atât din Republica Moldova, cât și din România,²¹ există anumite semne prevestitoare de moarte. Astfel, mai mulți informatori afirmă că omul își poate da seama de apropierea morții: „prin visele pe care le pot avea cel în cauză sau membrii familiei și prin „pasărea morții” care cântă în apropierea casei”. Prin vis se poate presimți venirea morții dacă se visează cu cineva decedat din familie „care îl cheamă la el și pleacă împreună”. „Atunci când îți cade un dinte și te doare” sau „pierderea unui lucru, obiect valoros, important” atunci se zice că va muri cineva apropiat. (Anna Gonța).

Pasărea morții este cucuveaua, o pasăre de temut care, după credințele oamenilor din sat, dacă se aude cântând în preajma casei, mai mult ca sigur cineva din acea casă va muri curând. Dacă omul e în vârstă și cade bolnav pe pat, dacă el are vedenii sau un comportament mai ciudat, familia știe că el nu mai are mult de trăit. Când se știe că un om e în pragul morții, „se citesc rugăciuni de dezlegare și de ușurare a sufletului care sunt citite de preot la căpătâiul bolnavului”²².

Gonța Anna menționează: pentru ca cel bolnav să poată părăsi lumea, el trebuie să moară împăcat și să-și ceară iertare de la cei cărora, poate, le-a greșit în viață și să se spovedească la preot. Astfel, există un moment al iertării care se face „prin spovedanie și împărtășanie la preot și prin iertare de la cei apropiați”, iar cei care nu își cer iertare și nu sunt împăcați cu

---

²⁰ Ivan Evseev. *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*. Timișoara: Editura Amarcord, 1994, p. 66.

²¹ Colectarea materialului a fost efectuată de autoare în anii 2013-2018, în satul Mirești în anul 2016.

²² Inf. Mărioara Gaiu, n. 1949.

lumea se spune că vor muri în chinuri mari și că vor suferi și mai mult pe patul de moarte. Există credința oamenilor din sat că omul moare după cum decide Dumnezeu, dar și după faptele din viață, în funcție de gravitatea păcatelor lui. Despre cei care au o moarte mai grea sau cei care se chinuiau mult să moară se crede că: „au avut păcate multe și grele și nu le-au împărtășit la spovedanie”²³.

Obiceiurile de înmormântare implică trei etape principale caracteristice riturilor de trecere: separarea de lumea celor vii, pregătirea decedatului pentru trecerea într-o altă lume și integrarea în lumea cealaltă. În continuare am să descriu acele practici și rituri care au ca scop să pregătească mortul pentru călătoria spre lumea de dincolo și integrarea lui.

Intrarea în lumea de dincolo nu este simultană cu decesul, sufletul mortului având de parcurs un drum lung care este compus din mai multe etape. Moartea fizică a trupului marchează începutul drumului sufletului din această lume în cealaltă. Riturile de trecere sunt atât pentru cel mort cât și pentru cei vii esențiale pentru procesul de separare și integrare.

Familia, pentru a-l ajuta pe cel ce trebuie să plece în lumea de dincolo, are datoria să îndeplinească toate obiceiurile și ritualurile necesare. Neîmplinirea lor are efecte negative, care afectează statutul sufletului mortului, rămas pribeag, neintegrat în lumea strămoșilor²⁴. Astfel, după momentul morții, rudele au o deosebită grijă să îndeplinească toate obiceiurile care sunt necesare pentru integrarea sufletului în lumea cealaltă. „Obiceiurile, dar și dorințele se îndeplinesc pentru a avea mortul odihnă dar și pentru a nu se mai întoarce sufletul celui decedat, „ele se fac pentru a se putea mortul și cei vii odihni”²⁵. Dacă obiceiurile nu se îndeplinesc, se crede „că cel mort nu va avea odihnă și cei în viață nu vor avea liniște”, astfel putem remarca că obiceiurile sunt importante pentru oamenii din sat: „trebuie îndeplinite pentru ca cel mort să plece de pe pământ împăcat cu lumea și cu Dumnezeu”²⁶.

În momentul în care moare un om, primul lucru care se face este de a se aprinde imediat o lumânare. Fără aceasta, se crede că mortul nu poate pleca în cealaltă lume, pentru că „nu-i luminată calea și nu vede pe unde

²³ *Ibidem.*

²⁴ Carmen Iulia Stanciu. *Misterul Marii Treceri. Riturile de trecere în ceremonialul funerar.* Viena, 2012, p. 40.

²⁵ Inf. Anna Gonța, n. 1955.

²⁶ Inf. Mărioara Gaiu.

trebuie să meargă”²⁷, mai multe surse menționează că lumina e călăuză sufletului mortului în cealaltă lume. Acest obicei este întâlnit în majoritatea satelor atât din Republica Moldova, cât și din România, unde nu se concepe ca omul să moară fără să-i fie aprinsă o lumânare: „fără lumină acea persoană rătăcește prin întuneric și nu își găsește nicăieri locul”²⁸. După aprinderea lumânării, mortul „se așază jos, cu mâinile pe piept”²⁹. Casa, mai exact casa mare este un spațiu sacru și intim al omului. Este locul unde se desfășurau toate evenimentele importante: nașterea, căsătoria și moartea. Camera unde se așază cel mort și în care rămâne în cele trei zile până în ziua înmormântării se pregătește astfel: „camera trebuie să fie curată, oglinzile din casă să se acopere pentru a nu se oglinde mortul în ele”³⁰. Acest obicei de acoperire a oglinzilor din casă ca „să nu se vadă mortul în oglindă” se face pentru că oglinda oferă o imagine multiplicată a mortului și îl întorci din drumul său. Credința în sat este că în cele trei zile până la înmormântare sufletul mortului nu a plecat la locul lui: „Sufletul mortului în cele trei zile nu pleacă de acasă”, el stă până la patruzeci de zile prin apropierea casei³¹.

Un obicei care se practică în această localitate este *Cina mortului* sau *Priveghiul*. Cina se organizează în ultima seară înainte de a fi înmormântat defunctul, la ea participă familia, „grochinșeri” (cei care sapă groapa) și cei care vin să vadă mortul sunt chemați să stea la masă. Se fac câteva feluri de mâncare și se dă de pomană câte un colac cu o lumânare aprinsă. Dacă nu se face, „visezi mortul rău, că nu i-ai împlinit ce trebuie și el nu se poate duce în cealaltă lume”³². Un moment important în pregătirea mortului pentru lumea cealaltă îl constituie și scaldarea defunctului care se face imediat după deces. Cum prin botez copilul este supus actului purificator al apei pentru a accesa la sacru pentru protecție, la fel și după deces, corpul este spălat cu apă pentru aceeași funcție purificatoare de protecție. Spălarea sau „scalda” mortului e un ritual de mare importanță care se mai practică, chiar și atunci când persoana moare la spital. În fiecare dimineață cineva dintre copiii sau rude apropiate ale defunctului spală mortul pe față cu o bucată de pânză curată și cu apă rece și are rol de curățire, pentru ca cel mort să nu meargă pe lumea cealaltă

---

²⁷ Inf. Eugenia Trofim, n. 1954.

²⁸ Inf. Mărioara Gaiu.

²⁹ Inf. Anna Gonța.

³⁰ Inf. Maria Ostafciuc, n. 1957; Anna Gonța, n. 1955.

³¹ Inf. Maria Gaiu.

³² Inf. Tudora Cornea, n. 1947.

necurat”³³. De aici vine un alt obicei că cei care au spălat mortul, copiii și rudele, nu au voie de a participa la prepararea bucatelor. Familia manifestă și o grijă deosebită la îmbrăcămintea defunctului. „Trebuie să fie schimbat în haine noi și curate”³⁴.

În imaginarul oamenilor din sat sufletul mortului are de întreprins o călătorie. Astfel, se pun la mort în sicriu sau în buzunar cu el: „bani, iconiță, un pieptene, lumânare, un ac cu ață iar în buzunarul de la cămașă se pun niște bomboane și biscuiți”. „Pe pieptul celui decedat se pune o iconiță sfințită și o cruce din ceară”³⁵, la trecerea vămilor cu banii defunctul plătește, colacul pentru a avea de merinde pe drum, iconița pentru avea să se roage, lumânarea ca să-i lumineze calea, pieptenele pentru a avea să se pieptene în cea lume și bomboanele cu biscuiții se pun atunci dacă cel decedat are copii morți și se vor întâlni și le de-a ceva dulce”³⁶. Aici putem să mai menționăm că „dacă nu ai reușit să îți ceri iertare sau ai greșit unei persoane care a decedat mai înainte, poți să scrii un bilețel care se pune în săcriu pentru a-ți cere iertare”³⁷. „Dacă o persoană moare fără lumânare, atunci cu banii care se pun când vin oamenii din sat să-l vadă se cumpără o făclie și se aprinde la biserică timp de patruzeci de zile”³⁸.

Primul semn de doliu este unul vestimentar: „familia din casă se îmbracă în straie negre”, (*Anna Gonța*). Doliul se ține 40 de zile obligatoriu, dar sunt care țin și un an de zile, în funcție de gradul de rudenie, pentru părinți și soți durata doliului este de un an”³⁹. Ca interdicții „cei din familie nu trebuie să meargă la petreceri, nu au voie să cânte sau să joace și neapărat trebuie să meargă la biserică”, iar în cazul bărbatului care i-a murit soția, umblă cu capul dezgolit ca să știe oamenii că e văduv”⁴⁰. Îndată după moarte urmează o serie de acte cu caracter social. Moartea este anunțată nu numai neamurilor (rudelor) și vecinilor, ci întregii colectivități prin moduri tradiționale. Îndată ce omul a murit se trag clopotele din sat”⁴¹. Un alt mod prin care se arată prezența morții este următorul: la casa celui mort în timpul celor trei zile cât stă acesta în casă „se agață la ușa casei sau la stâlp sus un ștergar,

³³ Inf. Maria Gaiu, n. 1954; Anna Gonța.

³⁴ Inf. Maria Ostafciuc.

³⁵ Inf. Aurica Vrancea, n. 1967.

³⁶ Inf. Maria Ostafciuc.

³⁷ Inf. Anna Gonța.

³⁸ Inf. Aurica Vrancea.

³⁹ Inf. Eugenia Trofim

⁴⁰ Inf. Petru Gaiu, n. 1952.

⁴¹ Inf. Tatiana Ciobanu.

pentru a anunța lumea că la acea casă a murit cineva⁴². O altă tradiție care se păstrează și în satul Mirești este *priveghiul* sau paza mortului se face cât timp este mortul în casă, de obicei 3 zile, pentru că, zice Petru Gaiu „nu este bine ca mortul să fie lăsat singur, în special noaptea”. Priveghiul are scopul de a apăra trupul defunctului, de care sufletul nu este încă total desprins și „de a împiedica întoarcerea necurată a mortului”. Sergiu Ciobanu zice că „mai înainte exista obiceiul de a se aduna nu numai rudele dar și oamenii din sat în încăperea mortului, unde se glumea, se povestea despre momente vesele din viața celui decedat”. Despre priveghi, Mărioara Gaiu spune: „nu se mai face priveghiul cum se făcea mai demult. Oamenii îl vizitează pe mort „doar în trecere”, familia fiind cea care trebuie să stea cu mortul „să îl jelească și să se roage pentru iertarea păcatelor lui”⁴³. Astfel, în timpul celor trei zile mortul este vizitat de către rude, prieteni, vecini.

Moartea produce un puternic dezechilibru atât în cadrul familiei, cât și în cadrul comunității. Dar atât familia, cât și întreaga comunitate se unește și cu ajutorul unor practici funerare, care obligatoriu trebuie respectate, reușește să treacă de acest eveniment tragic împreună. Astfel, evenimentul morții este trăit la un nivel colectiv și nu individual. Nu doar familia își ia rămas bun de la mort, ci întreg satul participă la despărțirea persoanei de lumea aceasta. Mortul este ținut în casă până la ziua înmormântării, este orientat cu picioarele înainte spre ușă, spre răsărit: „pentru că de la răsărit de acolo răsare lumina și el trebuie să meargă spre lumină”⁴⁴.

Petrecerea răposatului pe ultimul drum se ține în curtea casei sale, unde se adună toți în jurul sicriului. Anna Gonța descrie cum se desfășoară petrecania: „rudele se înțeleg cu preotul, dacă nu mai sunt alte înmormântări petrecania începe pe la orele 11. În unele cazuri slujba religioasă se face acasă, dar de obicei se petrece la biserică. Până vine lumea, în ograda celui decedat sunt pregătite pomenile care sunt date celor prezenți. Pomenile cele mai importante sunt: pomul vieții, masa – se dă celui care rămâne în casă, iar celor care sunt prezenți se dă un ștergar care are legat la un colț bani, monede, colăcel și o lumânare.”

Pe lângă bucatele comune oricăror mese de pomenire, există câteva alimente specifice. Ele se bazează, în primul rând, pe folosirea boabelor de cereale și a mierii de albine. *Coliva din grâu fiert* și îndulcit este nelipsită de

---

⁴² Inf. Eugenia Trofim.

⁴³ Inf. Maria Gaiu.

⁴⁴ Inf. Maria Ostafciuc.

la înmormântările moldovenilor, fiind prezentă și la pomeniri, parastase, precum și la marile sărbători de peste an legate de culmi morților. Mircea Eliade constată că această mâncare rituală, prezentă la funeraliile românești și la cele din Balcani, este cunoscută încă din antica Eladă, unde s-a păstrat, până în zilele noastre, denumirea de Kollyva. Sunt nelipsite sarmale calde, care trebuie să emane aburi. După ce se termină predica, adică slujba religioasă, „se fac iertăciunile, unde mortul își ia rămas bun de la toată familia, de la toate rudele, toți prietenii, pentru ca să-l ierte cu toții.”

După terminarea prohodului, adică a slujbei religioase din biserică, se mai face și în curtea casei, apoi, după cum am mai menționat, se pornește spre cimitir. Toți cei prezenți la înmormântare conduc pe ultimul drum persoana de care se despart pe vecie. Acestui drum de la casa mortului și până la cimitir i se acordă o importanță mare, el reprezentând „*ultimul drum*” al mortului. Simbolic, reprezintă și drumul pe care trebuie să-l parcurgă sufletul mortului pentru a ajunge în cealaltă lume. Astfel, drumul spre cimitir are un rol important în trecerea defunctului din lumea celor vii în lumea cealaltă. În drumul spre cimitir se fac opriri unde se citesc pasaje din Biblie. Aceste opriri reprezintă în plan simbolic depășirea obstacolelor (cele 12 Vămi ale văzduhului) pe care le are de trecut defunctul.

Prin urmare, conform credinței oamenilor, văzduhul are 12 vămi și prin acestea trebuie să treacă sufletul mortului ca să ajungă în Rai ori în Iad. Fiecare vamă corespunde unui păcat, iar sufletul trebuie să dea socoteală pentru faptele din timpul vieții, de aceea pe drum se împart cele 12 podurile, care conțin colac, pahar, lumânare, apa și se împart ca pomană. Opririle nu se fac în orice loc, ci la răscruci, poduri, fântâni, unde se pun și bani, care îl vor ajuta pe defunct să poată trece mai ușor în cealaltă lume.

Groapa este săpată de către „*grochinșeri*” în cele două-trei zile înainte de înmormântare, „în fiecare zi câte un pic, ea nu are voie să fie gata dinaintea zilei când mortul e înmormântat ci doar în ziua înmormântării”⁴⁵. La groapă se face o slujbă religioasă și „se pecetluiește groapa până la a doua venire și se face semnul crucii în 4 colțuri. Se stropește apoi cu apă” (*ulei, vin*). „La coborârea defunctului în groapă se aruncă pământ pe sicriu și se zice: Dumnezeu să-l ierte”⁴⁶. Pământul simbolizează reintegrarea în lutul din care a fost zidit, o reîntoarcere în pământ pentru a renaște. „După darea defunctului

⁴⁵ Inf. Andrei Gonța, n. 1958.

⁴⁶ Inf. Petru Gaiu.

în groapă la gropari se dă câte o găină, iar celui care a început groapa i se dă un cucuș⁴⁷, crezând că pasărea dată de pomană peste mormânt este destinată deschiderii drumului în cealaltă lume, pentru că ea ar merge înaintea sufletului, scormonind și chemând ca și cum ar avea pui și astfel conduce sufletul până la poarta Raiului, eliberând și potecile de ciulini.

După ce se iese de la cimitir, se spală pe mâini cu apă, care este un rit de purificare. După încheierea înmormântării se merge la masa de pomană a mortului care simbolizează „o ultimă mulțumire a celui mort față de cei prezenți”⁴⁸. Masa de pomenire reprezintă un rit de agregare. Gestul ritual de a mânca împreună simbolizează trecerea peste ruptura cauzată de moarte și reunirea comunității afectate.

Se spune că timp de trei zile după deces sufletul nu pleacă de acasă, în următoarele 9 zile el vizitează împrejurimile satului, iar în momentul de după patruzeci de zile sufletul a hoinărit și vizitat „toate locurile prin care a umblat în viața lui”. Aceste etape sau praguri pe care sufletul mortului le parcurge sunt marcate prin parastasele care se fac la diverse intervale de timp. Astfel, mesele de pomenire au drept echivalent în plan spațial un anumit prag în calea mortului.

Se face praznic de pomenire la 3 zile, 9 zile, patruzeci de zile, la jumătate de an și la un an, se țin slujbe la biserică. Cele mai importante sunt pomenile la patruzeci de zile și la un an și trebuie să se facă neapărat⁴⁹, deoarece se crede că după 40 de zile de la deces sufletul defunctului se separă de corp și începe etapa integrării lui în lumea cealaltă. „Timp de 40 de zile sufletul mortului nu părăsește casa. După 40 de zile se duce la judecata particulară cu Dumnezeu și apoi își așteaptă ziua înfricoșatei Judecăți”⁵⁰. La parastasul de pomenire care se face la 40 de zile, se duc la biserică 24 vâmi, 40 de băsmăluțe, 40 de cruciulițe, 40 lumânări și o garafă cu vin, se sfințește și când se face praznicul se dau de pomană, iar vinul se dă să se bea fiecărui care este la praznic⁵¹.

După integrarea sufletului în lumea cealaltă, familia continuă să mențină vie amintirea celui mort printr-un sistem de sărbători și ceremonii

---

⁴⁷ Inf. Anna Gonța.

⁴⁸ Inf. Maria Ostafciuc.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Materiale de teren din alte localități ale Republicii Moldova, înregistrate de autoarea articolului în perioada anilor 2014-2018.

⁵¹ Inf. Anna Gonța.

care se țin la anumite date din calendarul creștin. Aceste zile sunt dedicate pomenirii morților. La Florii, înainte de Paști, se dă de pomană mâncare în cinstea mortului. Pomenirii strămoșilor sunt dedicate sâmbetelor din Postul Paștelui.

Un alt obicei care încă se mai practică în cadrul înmormântării este bocetul. Bocetul face parte din repertoriul cântecelor funebre care se cântau la înmormântare. Tradiția bocetelor nu prea se practică acum, ele rămânând doar în memoria persoanelor mai în vârstă din sat, care își mai amintesc acest obicei. Bocitul se făcea de către rudele apropiate și doar de femei. Nu exista un moment precis în ceremonialul de înmormântare în care se bocea, „se putea boci tot timpul, din momentul morții până la întoarcerea de la cimitir. Dar, de obicei, femeile boceau în momentele culminante când se scotea sicriul din casă, când se ieșea din curtea casei și pe tot drumul până la groapă. Bocitul avea rolul de a evidenția durerea și regretul pierderii celui dus din viață. Plânsul sau bocitul după persoana care se duce din lume are un rol important. „Mortul trebuie plâns. Cine nu plânge după mort se spune că nu l-a iubit și se bucură că a murit”⁵². (Maria Ostafciuc zice că acum nu se mai bocește, dar înainte „femeile boceau tare frumos”).

Așadar, analiza obiceiului de înmormântare oferă posibilitatea de a înțelege cum aceste rituri sunt trăite și se manifestă în cultura tradițională românească. Marea trecere, după cum a numit Lucian Blaga moartea, este și va rămâne o temă universală și comună tuturor științelor socioumane. Așa cum rezultă din conținutul articolului, riturile de trecere sunt numeroase, interesul pentru acestea existând și în prezent. Cercetările nu mai au demult doar o abordare unilaterală, religioasă, ci una raportată la un nivel fundamental al omului și al culturii din care face parte.

În urma cercetărilor am constatat că omul societății tradiționale a trăit într-o lume sacră plină de simboluri și tradiții. Omul modern nu mai trăiește astfel, ci într-o existență profană. Asta nu înseamnă că omul modern nu mai este deloc religios, dar el tratează acest aspect al vieții într-un alt mod. Felul cum omul din societățile tradiționale se raportează la lumea ce-l înconjoară este diferit de felul cum omul modern se raportează la ea.

Omul modern crede că a învins moartea prin negarea ei. Fiind mai mult interesat de lumea de aici, și-a pierdut legătura cu lumea de dincolo, moartea simbolizând doar un sfârșit, un punct terminus. Lumea cealaltă nu

⁵² Inf. Maria Ostafciuc.

mai are nicio semnificație, nu există niciun prag care trebuie trecut. Frica existențială pentru omul modern este o limită absolută, de care nu se poate trece, pe când pentru omul din societatea tradițională însemna un prag peste care se trecea prin respectarea și îndeplinirea tradițiilor moștenite de la strămoși. Dacă pentru omul modern viața este opusă morții, pentru omul din epocile tradiționale viața și moartea reprezentau un Tot. Faptele omului în viața pământească influențează experiența vieții lui de dincolo, după binele sau răul care îl face în viață. Dacă faptele din viața de aici au fost bune și după moarte îi va fi bine.

МАСТЕР-КЛАСС ПО РОСПИСИ ПИСАНОК КАК СРЕДСТВО ОЗНАКОМЛЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ С НАРОДНЫМ ДЕКОРАТИВНЫМ ИСКУССТВОМ

Оксана ВЕРЕТКО

*старший преподаватель кафедры методики преподавания
изобразительного и декоративно-прикладного искусства и дизайна,
Учебно-научный институт искусств,
Прикарпатский национальный
университет им. Василя Стефаника, Украина
overetko@ukr.net*

Summary

The article discusses a master class - as an effective way to familiarize students and youth with decorative folk art, customs and traditions. The author's own experience provides examples of holding a master class on painting Easter eggs, as well as creative developments that reveal the creative potential of both the teacher who conducts the master class and his students. The peculiarities of conducting a master class in different age categories are analyzed.

Keywords: *Master class, Easter egg, painted Easter eggs, decorative art, artist, master, ornament.*

Введение.

В современном обществе важным компонентом воспитательного процесса учащейся молодёжи является искусство. Народное искусство – одно из древнейших культурных явлений в жизни общества. Возникнув в глубокой древности, развиваясь на протяжении многих веков, украинское народное искусство и на сегодняшнем этапе продолжает своё продуктивное развитие и обогащается новыми художественными произведениями.

Воспитание всесторонне развитой личности, способной усваивать и творчески приумножать материальные и духовные достижения общества является одной из приоритетных задач сегодняшнего дня. В решении этой задачи важным аспектом является привлечение школьников к изучению украинского народного искусства, традиционных обычаев и праздничных обрядов нашего народа. В последние годы получили

распространение различные мастер-классы, которые способствуют популяризации народного искусства, благодаря этому прививается любовь и уважение к родному краю.

Мастер-класс в области декоративного и изобразительного искусства — это распространённая сегодня в Украине форма обучения (а также конкретное занятие по совершенствованию практического мастерства)¹, которое проводит художник, мастер народного творчества, педагог для заинтересованных лиц. На практике доказана целесообразность мастер-класса как формы работы с детьми школьного возраста в различных видах декоративно-прикладного искусства, как действенного средства ознакомления подрастающего поколения с традициями украинского народного декоративного искусства и в то же время — эффективным приёмом обучения и воспитания.

Актуальность проблемы.

Во время массового использования новейших технологий, компьютеризации, актуальным является привлечение детей и юношества к изучению и сохранению народных традиций. Приобрело актуальность обучение подрастающего поколения умения самостоятельно выполнять изделия декоративно-прикладного искусства, в частности — писанки (расписные пасхальные яйца). Действенным средством привлечения школьников и молодёжи к ознакомлению с традиционной писанкой и приёмами её выполнения является мастер-класс по росписи писанок, где они знакомятся с историей происхождения, орнаментикой и практическими навыками росписи писанок.

Цель данной статьи: исследование эффективности проведения мастер-классов по росписи писанок как метода ознакомления школьников и молодёжи с историей возникновения и развития искусства росписи писанок, его национально-региональными особенностями, разновидностями писанок по орнаменту и колориту, по технике исполнения.

Изложение основного материала: Проведение мастер-классов даёт возможность детям и молодёжи ознакомиться с древними нацио-

---

¹ Гарбар Н. В. *Майстер - клас як форма роботи*. URL : <https://vseosvita.ua/library/majster-klas-ak-forma-roboti-1079.html> (Дата просмотра: 22.03.2020)

нальными художественными традициями, обычаями, народными ремёслами и фольклором. На мастер-классах по росписи писанок происходят комплексные тренинговые упражнения (изучение орнаментальных мотивов различных этнографических зон Украины, упражнения по нанесению писачком воска, покраска цветом). Работа построена на принципе индукции (от простого к сложному).

Методика проведения мастер-класса по росписи писанок для школьников обычно включает теоретическую и практическую составляющую. На основе авторского опыта проведения мастер-классов по росписи писанок выделяем три основные части: I. Информативно-содержательная; II. Информационно-технологическая; III. Практическая.

I. Информативно-содержательная часть

1.1. Вступительная беседа.

Во время вступительной беседы личность, которая проводит мастер-класс (учитель, художник, мастер народного творчества) рассказывает школьникам о давних традициях росписи писанок накануне Пасхальных праздников. Существует много легенд, преданий, исторических догадок о происхождении окрашивания пасхальных яиц и писанок. Между определениями яйцо и писанка есть различие. Вера Манько отмечает: «Пасхальные яйца – варёные яйца, окрашенные в один цвет: жёлтый, красный, зелёный, синий, фиолетовый. Их употребляли в пищу, когда разговлялись на Пасху, и использовали в пасхальных забавах». «Писанки – сырые яйца, с нанесённым на них символическим рисунком и окрашенные в три-четыре цвета»². В христианскую религию обычай окрашивания яиц вошёл ещё с дохристианских времён со своей символикой и мифологией³. О народных обычаях, связанных с писанками пишет Вера Манько: «На второй день Пасхальных праздников украинцы посещали друг друга, также христосовались и обменивались писанками ... Писанки по народным поверьям были источником плодородия земли, всевозможных щедрот, богатства, предотвращали различным напастям, защищали от стихийного бедствия...⁴. Все сорок дней от Воскресения до Вознесения писанки обязательно

² Манько.В. *Українська народна писанка*. Львів: Вид-во «Свічадо», 2010, с.7.

³ Ковальчук Я. О. *Свята на Україні у звичаях та забобонах*. Вид. 2-е. Харків, Київ: Держвидав України, 1930, с.71-74.

⁴ Манько.В. *Українська народна писанка*. Львів: Вид-во «Свічадо», 2010, с.14-17.

должны были находиться в доме на столе или в углу на скамейке, чтобы всегда быть под рукой для ритуальных нужд⁵. Освящённая в Пасхальную ночь писанка является символом победы жизни над смертью⁶. О писанке как о символе Воскресения пишет Мария Иванишин⁷. Во время мастер-класса важно разъяснить школьникам, что сегодня изучение писанок важно для сохранения наших корней, нашего духовного наследия.

1.2. Рассказ «Орнаментальное богатство украинских писанок»

При проведении мастер-класса важным моментом является рассказ о богатстве орнаментальных мотивов украинских писанок. Изображения на писанках делятся на растительный орнамент, геометрический орнамент, орнамент с изображением животного мира, орнамент в котором есть изображение сакральных символов и тому подобное. Кроме вышеупомянутых орнаментальных мотивов на писанках можно встретить рисунки предметов домашнего обихода: гребешки, грабли, мельницы ... Также есть много писанок с разнообразным заполнением поверхности, без выраженного уклада⁸. Анализируя орнаменты писанковой росписи, можно увидеть их сходство с орнаментами и мотивами украинских вышивок. Интересным является указатель «писанковых названий» по описаниям Мирона Кордубы. Исследователь разделяет орнамент на: геометрический, растительный, животный. А также даёт расшифровку орнаментальных мотивов⁹.

Мастер, работающий с учениками во время мастер-класса, всегда использует наглядные модели писанок. Как правило, эти писанки – образцы работ самого мастера, а также работы учеников с предыдущих мастер-классов. Кроме того, мастер для показа и пользования участников собственноручно подготавливает схемы орнаментов, мотивов писанок. Для более глубокого ознакомления с орнаментальным богатством

---

⁵ Щербаківський. В. *Українське мистецтво*, Київ, 1995, с.174-175.

⁶ *Львів - місто писанки, або унікальний артефакт української культури*. <https://photo-lviv.in.ua/lviv-misto-pysanky-abo-unikalnyj-artefakt-ukrayinskoji-kultury/> (Дата просмотра 30.04.2020).

⁷ Іванишин. М. *По білому яйці воскові взори. Посібник з писанкарства*. Львів: Дизайн-студія «Гердан Графіка», 2006, с.8.

⁸ Гургула І. *Писанки східної Галичини й Буковини в збірці Національного Музею у Львові*. В: *Матеріали до етнології й антропології*. Львів, 1929. Т. 21-22, Ч.1., с. 131.

⁹ Кордуба М. *Писанки на Галицькій Волині*. В: *Матеріали українсько-руської етнології*. Львів, 1899. Т 1., с. 187-207.

писанок школьникам предлагается просмотр книг-альбомов, например: Вера Манько «Украинская народная писанка»¹⁰, Вера Манько «Мир в писанках Тараса Городецкого»¹¹, «Писанка: традиции и современный дискурс» (составитель Роксолана Загайська)¹².

1.3. Рассказ «Техники изготовления писанок»

По технике изготовления писанки разделяют на две большие группы: изготовленные без применения воска и изготовленные с помощью восковой техники. Мастер коротко знакомит детей с особенностями писанок обеих групп.

Писанки, изготовленные без применения воска.

Для «пасхальных яиц» красят куриные (гусиные, утиные) яйца в разные цвета. На «пасхальном яйце» тоже можно получить узор. Для этого необходимо приложить на белое яйцо любой листочек или цветочек, обвязать его тонкой синтетической (капроновой) тканью (яйцо в мешочке) и варить в посуде с краской (красивый цвет даёт луковая шелуха). На месте, где был листик или цветок, останется светлый тон яйца и образуется узор.

«Дряпанки» выполняется следующим образом: красим яйца (в основном в чёрный цвет). Наносим на поверхность яйца орнамент будущей писанки карандашом. Выцарапываем орнамент острым предметом (иглой, шилом). Во время выцарапывания по рисунку краска стирается и образуется светлый орнамент.

Не менее интересны писанки – «травлянки». При этом способе используют яйца естественного бежевого цвета. На плоскость яйца наносят карандашом орнамент и покрывают воском. Травление выполняют в растворе уксуса или в квасе (напр., в капустном) непокрытой воском поверхности.

Техники восковой росписи писанок.

«Крапанки» выполняют способом нанесения капель горячего воска на поверхность яйца и постепенным погружением в краску (от светлого цвета к темному). После каждого окрашивания поверхность яйца должна высохнуть, после чего на неё наносят воском точки (капли) и погружают в более темный цвет. Завершающий этап – снятие воска

¹⁰ Манько В. *Українська народна писанка*. Львів: Вид-во «Свічадо», 2010, 80с.

¹¹ Манько.В. *Світ у писанках Тараса Городецького*. Львів: Вид-во «Свічадо», 2009, 129с.

¹² Загайська Р. *Писанка: традиції та модерний дискурс*. Львів: 2009, 164 с., іл.

способом нагрева, после чего открывается готовая «крапанка» – пасхальное яйцо, украшенное цветными точками (пятнами) на тёмном фоне.

Техника орнаментальной восковой росписи – самая сложная. Писанки, выполненные этой техникой – наиболее декоративны. Принцип восковой росписи писанок заключается в поочерёдном нанесении горячего, расплавленного до жидкого состояния, воска на поверхность яйца в виде линий и плоскостей, которые образуют орнамент. После каждого этапа нанесения воскового рисунка, яйцо погружают в краску (от светлой к темной). Завершающий этап – снятие воска способом нагрева, после чего открывается готовая «писанка». Более о технике орнаментальной восковой росписи дети узнают во II и III части мастер-класса.

II. Информационно-технологическая часть

2.1. Демонстрация участникам мастер-класса основных приёмов и техник традиционной росписи писанок

Практическое выполнение писанки воском – очень кропотливая работа. Роспись писанок требует внимания и сосредоточенности.

Для росписи писанок во время мастер-класса необходимо следующее оборудование и материалы: куриные яйца, писачок (инструмент для росписи), воск, электрическая плитка, краски, свеча, вода, уксус, бумажные салфетки, карандаш, ластик.

- яйцо для росписи лучше брать белого цвета, тогда рисунок на нем получается яркий и выразительный. Если яйцо сырое, необходимо проверить скорлупу, чтобы она была целая, и не имела трещин. Писанки с неповреждённой поверхностью сохраняются гораздо дольше. Можно также «выдуть» яйцо. Для этого с двух сторон яйца делают острым шилом или «цыганской» иглой маленькие отверстия. Далее вдувают воздух в одно отверстие, содержимое яйца вытекает через второе отверстие. Полностью очищенное от содержания яйцо необходимо промыть тёплой водой. Это выполняем с помощью шприца. Напускают воду в одно отверстие, и она вытекает из другого. В пустых яйцах перед работой необходимо заполнить отверстия воском, чтобы во время окрашивания они не наполнялись жидкостью. «Выдутые» писанки прекрасно сохраняются. Протянув сквозь них цветную нить или шнурок, и подвесив их группами, можно создать великолепные композиции для интерьера;

- на поверхность яйца необходимо нанести рисунок будущего орнамента. Схему наносим слегка карандашом. Нужно стараться не стирать резинкой, ибо останутся следы, а краска может плохо ложиться на поверхность;
- очистка яйца уксусом (его обезжиривание). Это делается перед покраской для удаления с поверхности скорлупы различных загрязнений, которых мы не видим. Для этого нам необходим уксус, вода, вата или ватные диски. Готовим раствор: три столовые ложки уксуса на стакан (250 г) воды. Замачиваем яйцо в этот раствор на десять-двадцать секунд, вынимаем, и когда оно высохнет можем приступить к покраске;
- воск для росписи лучше всего использовать в слитках. Также можно добавлять кусочек пчелиного воска, который придаст замечательного запаха. Если нет такой возможности, то можно все заменить восковыми свечами;
- писачок – это устройство (инструмент), который состоит из деревянной палочки с металлической леечкой на конце (большого или меньшего диаметра). Такая леечка с одной стороны имеет широкое отверстие, в которое заливается нагретый воск, а с другой стороны – тонкое, из которого вытекает горячий воск. Этим воском расписываем поверхность яйца тонкими линиями или точками (по рисунку);
- электрическая плитка необходима для разогревания воска. Для этого в эмалированную чашку дробим кусочками воск и ставим на электрическую плитку. Воск нужно хорошо разогреть, для того чтобы удобно было «писать» писанки;
- краски для писанок используем анилиновые (промышленного производства). Готовим их следующим образом: в металлическую посуду насыпаем чайную ложку (с верхушкой) порошка и заливаем стаканом (250 г) горячей воды. Тщательно размешиваем и доводим до кипения. Снимаем с огня, охлаждаем и добавляем столовую ложку уксуса (для закрепления цвета);
- красят писанки по принципу наложения цвета на цвет, от светлых тонов к более темным и насыщенным. Когда выполнен рисунок воском, можно погружать яйцо в первый цвет – жёлтый. Нанесённый воск прилегает к поверхности и не даёт цвету попасть на скорлупу. В тех местах, где нет воска, яйцо легко окрашивается. Опускаем яйцо в

краску очень аккуратно с помощью ложки, чтобы оно не разбилось о дно банки. Если оно пустое (выдутое), необходимо придерживать его ложкой в жидкости, чтобы оно полностью погрузилось в краску. Время от времени яйцо необходимо вращать в жидкости, чтобы не оставалось белых пятен от соприкосновения скорлупы со стеклянной ёмкостью. Когда яйцо окрасилось равномерно по всей поверхности, его вынимаем и кладём на бумажную салфетку, чтобы она впитала лишние капли краски. Протирать его нельзя, чтобы не повредить окрашенную поверхность, лучше дать высохнуть. После полного высыхания наносим следующий элемент орнамента горячим воском. И снова все повторяем с другими цветами, окрашивая от светлого цвета к тёмному;

- свеча необходима для снятия воска после окончания работы над писанкой. Подносим яйцо к огню зажженной свечи, не касаясь писанкой пламени, потому что сырое яйцо может треснуть (лопнуть). От разогрева воск на писанке начнёт плавиться; его вытираем бумажной салфеткой или мягкой (из натуральных волокон) тканью. Это делаем с осторожностью, так как от сильного нажима яйцо можно легко раздавить. После полного протирания от воска наша писанка готова.

2.2. Беседа «Техника безопасности и охрана труда во время мастер-класса по росписи писанок»

Во время проведения мастер-класса мастер обязательно проводит беседу по технике безопасности. Ученики должны знать и понимать, что они работают с горячим воском, огнём закрытым (электрические плитки) или открытым (свеча), а также анилиновыми красителями. Важно обратить внимание на организацию рабочего места, соблюдение правил безопасности при работе с нагревательными приборами.

III. Практическая часть

3.1. Выбор учениками орнамента и схемы рисунка писанки

Наибольшее внимание во время мастер-класса следует уделить именно технологическому процессу выполнения писанок. Каждый ребёнок выбирает орнамент, на который будет опираться при изготовлении своей писанки. При этом нужно рассказать о видах орнаментов писанок, их сочетаниях, цветах, присущих тому или иному региону.

Обычно детки просматривают различные орнаменты, но выбирают свои орнаменты и цветовую гамму. Младшие школьники часто достаточно творчески подходят к этому процессу: они не копируют образец, а придумывают свои мотивы росписи. Старшие школьники чаще ориентированы на точное воспроизведение конкретных образцов, стремятся подражать рисунку оригинала и достичь мастерства росписи. Некоторым это удаётся с первого раза, а некоторым нужно больше времени и помощи мастера или учителя. Среди старших школьников также иногда наблюдается стремление проявить максимум творчества и создать собственную неповторимую писанку с оригинальным рисунком и колоритом.

3.2. Овладение навыками росписи писанок и индивидуальное творчество учащихся

На этом этапе участники мастер-класса непосредственно переходят к практическому выполнению писанковой росписи. На основе выбранной (или придуманной ими) схемы росписи наносят воском мотивы орнамента или другого изображения, поочерёдно погружая в соответствующие красители. Во время практического выполнения росписи и окрашивания писанок, а также на заключительном этапе очистки расписанного яйца от воска очень важна помощь, совет мастера или учителя (если таковая требуется). Именно во время практической части раскрываются индивидуальные черты личности каждого ребёнка.

Важной особенностью при проведении мастер-классов являются психологические различия детей разных возрастных категорий. Важно понимать и знать, что нравится детям и на что следует обращать внимание при проведении мастер-классов в младшей возрастной категории, среднем и старшем возрасте. Для младших участников проводятся мастер-классы в виде рассказа-игры. Это является психологически наиболее важным инструментом воспитания личностных качеств у детей. У детей среднего и старшего возраста можно более чётко раскрыть яркие художественные способности. Умело раскрывая творческие способности детей и подростков, учитель при проведении мастер-класса может направить ребёнка на углубление и совершенствование своих художественных умений. Каждый из юных участников по-разному относится к учебному процессу. Самой большой наградой является то,

что у каждого из маленьких (или постарше) «мастеров» получается собственная, неповторимая писанка. Главная цель мастер-класса – заинтересовать детей в изучении народного декоративного искусства.

Выводы.

При изучении декоративно-прикладного искусства важным является возможность совмещения учебного процесса, деятельности кружков и мастер-классов для саморазвития учащихся и молодёжи. Сегодня педагоги обращают внимание на работу кружков или проведения мастер-классов для выявления и развития детских и юношеских интересов. На таких творческих занятиях каждый ребёнок проявляет свою заинтересованность и индивидуальность. С помощью мастер-классов по росписи писанок дети учатся понимать, любить народное искусство, а также делиться приобретенными навыками с товарищами. Овладевая практическими умениями, ученики осваивают основы художественного мастерства. Знания и навыки, которые школьники получают на подобных мастер-классах, они смогут использовать в дальнейшей творческой работе.

Мастер-классы по росписи писанок позволяют пополнить багаж знаний школьников по истории народного декоративного искусства, формируют ценностное отношение личности к традиционной писанке, как виду народного декоративно-прикладного искусства, способствуют художественно-эстетическому воспитанию школьников, их ознакомлению с лучшими культурными достижениями украинского народа.

ВНЕДРЕНИЕ НАСЛЕДИЯ ТРАДИЦИОННОЙ ЖИВОПИСИ НА СТЕКЛЕ НА ЗАНЯТИЯХ В ДЕТСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ШКОЛАХ, СТУДИЯХ, КРУЖКАХ

Оксана ШПАК,

*кандидат искусствоведения,
старший научный сотрудник,*

Институт народоведения Национальной академии наук Украины,

г. Львов, Украина

shpak.oksana@gmail.com

Summary

The Ukrainian experience of using the heritage of folk glass-painting in outside class hours and extracurricular activities is considered. Acquaintance with the traditional technique of glass-painting promotes the development of children's imagination, artistic taste, creativity. Such classes provide an opportunity to expand children's knowledge of national culture.

Keywords: *painting on glass, folk art, children's creative arts*

Традиционная украинская живопись на стекле (народная икона, народная картина) является важным и емким ресурсом для поиска новых художественных идей, средств выразительности, содержит мощный творческий потенциал для современного искусства.

Введение традиционной техники живописи на стекле в украинское профессиональное искусство активизировалось в начале 1990-х гг., когда на волне национального возрождения заметно возрос интерес к традиционной культуре, различным видам народного декоративно-прикладного и изобразительного искусства. В то время многие молодые художники, в частности, во Львове, начали рисовать на стекле. Именно в этот период фиксируются попытки использовать эту технику в образовательном и воспитательном процессе – в общеобразовательных школах и в работе художественных кружков.

Одними из первых начали работать с детьми в таком направлении львовские художницы и педагоги Элеонора Билинская и Галина Якубишин. Первые выставки детского рисунка на стекле состоялись в Музее этнографии и художественного промысла, они вызвали поло-

жительный резонанс и интерес зрителей. С тех пор техника живописи на стекле прочно вошла в учебный процесс детских художественных школ, студий, кружков Львова.

Такой опыт работы с детьми в традиционной технике был хорошо воспринят педагогами, и в течение первых двух десятилетий 2000-х гг. распространился во всеукраинском масштабе. Этому в немалой степени способствовало и то, что во многих высших учебных заведениях педагогического и художественного профиля был введен факультативный курс или практические задания по живописи на стекле для студентов¹ (будущих преподавателей изобразительного искусства). Сегодня практически в каждом областном центре (Винница, Ивано-Франковск, Луцк, Львов, Полтава, Черновцы, Ужгород и др.), во многих районных школах искусств, детских художественных школах и даже в некоторых художественных кружках, действующих в небольших населенных пунктах (Ивано-Франковская, Львовская, Черновицкая, Закарпатская обл.) введены занятия по живописи на стекле.

Преподаватели художественных дисциплин, которые занимаются с детьми, говорят об их заинтересованности техникой и художественными качествами народной живописи на стекле². С аутентичными произведениями этого вида народного искусства дети могут познакомиться во время экскурсий в музеи, посещения художественных выставок. Это приносит эстетическое наслаждение и вдохновляет на собственную творческую деятельность³. Плоскостность, линейность изображения, использование контура, который подчеркивает окраску предметов, сочетание локальных красного, зеленого, желтого цветов способствует чрезвычайной яркости народных картин на стекле, и усиливает эмоциональное воздействие на зрителя⁴. На впечатлительного и творческого ребенка, который любит рисовать, яркие цвета и интересные образы народных икон и картин на стекле оставляют неизгладимое впечатление. Юных художников особенно привлекает сам

---

¹ URL: <https://studfile.net/preview/5187022/> (Дата обращения: 18.03.2020).

² Дігтяр Н. *Результати дослідно-експериментальної роботи з формування художнього досвіду учнів основної школи*. В: Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2013, № 8 (Ч. 1), с. 38.

³ Там же.

⁴ Дігтяр Н. *Народна картина на склі на уроках образотворчого мистецтва*. В: Мистецтво та освіта: Науково-методичний журнал, 2014, № 3 (73), с. 35.

процесс создания картин на стекле, а также готовый результат – яркая декоративная работа, нарисованная собственноручно.

Традиционная техника живописи на стекле, которую еще называют «подстеклянная роспись», имеет определенные особенности, в частности рисунок наносят с оборота стеклянной пластины. Сначала прорисовывают графический контур черной тушью пером или кистью. Для того, чтобы рисовать увереннее, можно под прозрачное стекло подкладывать предварительно подготовленный рисунок-образец. При этом следует иметь в виду, что в завершенном виде работа будет восприниматься с лицевой стороны, вследствие чего рисунок будет выглядеть обратно-зеркальным. В живописи на стекле, как правило, работают яркими локальными цветами. Сначала заполняют цветом мелкие плоскости, затем большие, и в конце перекрывают фон. В процессе рисования стекло время от времени переворачивают, чтобы видеть промежуточный результат. Поскольку рисунок наносят с оборота, в начале ребенку трудно предсказать, какой получится работа. Поэтому в законченном произведении всегда присутствует эффект неожиданности, что очень привлекает детей. Дополнительное преимущество техники в том, что стекло защищает слой живописи и визуально усиливает звучание цвета, предоставляет звонкий, глубокий колорит. По мнению педагога, который имеет многолетний опыт работы в этой области, «сама техника живописи на стекле идеально подходит для творчества детей ... Ведь рисунок детей дошкольного и младшего школьного возраста преимущественно графический. Мелкие детали композиции, которые можно передать линией, имеют для них большое смысловое значение. А в работе, созданной на стекле, сохраняется и графический рисунок, и живописный, который приобретает декоративный, плоскостный характер. Техника живописи, при которой легко достичь аккуратного вида с лицевой стороны при недостаточной аккуратности закладки красок с обратной, очень привлекает детей»⁵.

Общепринятая, наиболее распространенная методика ведения занятий по живописи на стекле в учреждениях художественного образования и внешкольного воспитания охватывает следующие этапы:

⁵ Фляк Н. *Гурток образотворчого мистецтва «Бджілка»*. В: *Арт-Класс*. Львів, 2008, №1-2, с. 82.

рассказ (беседа), проиллюстрированная произведениями народного искусства, экскурсии в музеи и на выставки, демонстрация технических приемов исполнения, постановка задачи (выбор темы), практическое воплощение замысла⁶.

Украинский опыт внедрения традиционной живописи на стекле на занятиях в детских художественных школах, студиях, кружках показывает, что дети имеют возможность ознакомиться с лучшими достижениями национального художественного наследия и творчески подходить к их использованию. За 25-летний период внедрения живописи на стекле во внеклассной и внешкольной работе есть положительные результаты. Они становятся особенно заметными во время проведения выставок детского творчества, которые по большей части приурочены к праздникам рождественско-новогоднего и пасхального периода, общенациональным праздникам.

Тематический диапазон детских работ в технике живописи на стекле достаточно широк: от традиционных религиозных и фольклорных сюжетов к вполне творческим фигуративным и абстрактным композициям. При этом даже первый этап – копирование традиционной иконы или народной картины в интерпретации ребенка (особенно – младшего школьного возраста) выглядит достаточно творческим и непосредственно не повторяет оригинал. Работы учащихся детских художественных школ, студий, кружков разнообразные по тематике: это иконописные сюжеты, портреты, анималистика, натюрморт, пейзаж, тематическая картина.

Довольно многочисленную типологическую подгруппу составляют тематические композиции. Их сюжетный спектр разнообразен, а сами рисунки характерны повествовательностью, детализацией, неожиданной трактовкой реальных и фантастических событий. Сюда следует отнести сказочные сюжеты, изображения уголков родного города или села, воспроизведение детских игр, исторические сюжеты. Юных художников привлекают дальние неведомые миры и таинственные морские глубины. Дети разного возраста охотно воспроизводят сцены народных обычаев и обрядов, связанных с религиозными праздниками зимнего и весеннего циклов.

---

⁶ Шейко О. *Чарівний світ живопису на склі - дітям*. В: *Мистецтво та освіта*, 1998, № 3, с. 22-26.

Художественный язык детского рисунка на стекле характерен определенными особенностями. По стилистике он напоминает произведения наивного искусства, примитива, артефакты, созданные в среде первобытных культур. Одним из характерных признаков детских произведений, в т.ч. нарисованных на стекле, является упрощение, которое приводит к обобщению и схематизму. Исследователи справедливо отмечают, что «у ребенка нет каких-либо предварительно обусловленных правил, и упрощение рисунка у него возникает стихийно, неосознанно»⁷. Рисуя, ребенок младшего возраста упускает многочисленные, второстепенные, по его мнению, детали. Работы детей подросткового возраста, которые уже имеют определенные художественные навыки, отличаются более сложным замыслом, четкой, пластической линией, более правильным пропорциям человеческих фигур, детальной графической или плоскостной разработкой формы. Произведениям детей 10-15 лет свойственна повествовательность, стремление к реалистической трактовке, попытки как можно убедительнее воспроизвести, например, предметы интерьера, особенности пейзажа, аксессуары одежды, другие детали.

Украинский опыт внедрения наследия традиционной живописи на занятиях в детских художественных школах и кружках достаточно разноплановый относительно использования определенных материалов и технических приемов. В одних случаях преподаватели учат детей традиционной техники живописи на стекле (стекло, тушь, масляные краски, рисование с оборота стекла), которую в прошлом применяли народные мастера. В других случаях, с целью упрощения технического процесса и большей доступности материалов, контуры наносят маркером, а для цветового решения применяют гуашь, смешанную с клеем ПВА или акрил, но продолжают традиционно рисовать с оборотной стороны стекла. В последнее время в некоторых художественных кружках практикуют использование акриловых красок для стекла и керамики (для декоративно-прикладного творчества), витражных красок, рисуя с лицевой стороны стекла, что не дает достаточно представления о традиционной технике, но позволяет развивать творческие способности детей.

---

⁷ Левин С. Д. *Ваш ребенок рисует*. Москва: Советский художник, 1979, с. 26.

Таким образом, внедрение наследия традиционной живописи на стекле на занятиях в детских художественных школах, студиях, кружках, имеет ряд положительных аспектов и результатов: 1) способствует ознакомлению детей с наследием национального искусства; 2) позволяет освоить интересную технику росписи по стеклу; 3) развивает творческие способности; 4) позволяет усовершенствовать понимание детьми композиции, развивает чувство цвета, навыки нанесения линий и смешивания красок; 5) приносит эстетическое удовольствие, духовно обогащает. Полученные знания, умения, художественный опыт дети смогут использовать в дальнейшей творческой работе. Ознакомление детей с аутентичными произведениями и традиционной техникой рисования на стекле способствует воспитанию всесторонне развитой личности, способной усваивать и творчески приумножать материальные и духовные достижения общества.

SECȚIUNEA III / Panel III:

POSTMODERNISMUL ȘI REVALORIFICAREA TRADIȚIILOR /
POSTMODERNISM AND THE REASSESSMENT OF
TRADITIONS

СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ В РУССКОМ РОМАНЕ
II-ой ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Габриела ТОПОР,

др. филологии, конф.

КГПУ им. И. Крянгэ, Республика Молдова

gabriela-topor@yandex.ru

Summary

The present article studies the uniqueness of the family and family values' image in the Russian literature of the second half of the XIXth century. As an example, the author refers to the famous novels "Oblomov" by I.A. Goncharov and "The Golovlyov Family" by M.E. Saltykov-Shchedrin. An analysis of the images of the main characters, Ilya Oblomov and Porfiry Golovlyov, through the point of view of the theme stated in the article, helps to determine the role of the family in the formation of personality.

Keywords: *Russian literature of the second half of the XIXth century, Russian novel of the second half of the XIXth century, family values, personality formation.*

По мере развития и усложнения социальной жизни, на рубеже XIX и XX столетий, в момент разразившегося общего кризиса европейской культуры, стали очевидными признаки кризисного состояния семьи. Семья перестает быть основным способом включения молодого поколения в культурную традицию. Поэтому всё чаще в современном обществе звучат голоса, что семья постепенно изживает себя. И, к сожалению, в этом есть доля правды. Но этому надо противостоять, т. к. именно в семье закладываются основы нравственности человека, формируются нормы поведения, раскрываются внутренний мир и

индивидуальные качества личности. Семья способствует не только формированию личности, но и самоутверждению человека, стимулирует его социальную, творческую активность, раскрывает индивидуальность.

Семья стала предметом исследования не только социологии и психологии, философии и педагогики, но и литературы. Известно, что в русской литературе XIX в. прочность общества выверялось прочностью семейных отношений.

В русском романе II-ой половины XIX века эта тема стала ведущей. Кто не знает фразу, с которого начинается роман «Анна Каренина» Л.Н. Толстого: «Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастна по-своему». Кто не оплакивал судьбу несчастной семьи Мармеладовых (роман Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание»), не восхищался семейным укладом в доме Катерины до замужества (драма А.Н. Островского «Гроза»? Конечно же, рамки одной статьи никак не позволят осветить весь аспект предложенной темы. Это тема для большого разговора. Поэтому ограничимся лишь романами «Обломов» И.А. Гончарова и «Господа Головлёвы» М.Е. Салтыкова-Щедрина.

В этих романах история семьи дана как история рода, где каждый из героев есть олицетворение своей семьи.

Илья Ильич Обломов – один из самых противоречивых героев русской литературы. Его характеристика неоднозначна. С одной стороны – доброта, нежность, чувственность, умение переживать и сочувствовать, а с другой – лень, апатия, нежелание что-либо решать самостоятельно, отказ от саморазвития. Характер Обломова есть прямое следствие воспитания. Он – выходец из семьи помещиков, чей уклад был отражением норм и правил Домостроя. Развиваясь в подобной атмосфере, герой постепенно впитывал ценности и приоритеты своих родителей, что в значительной степени повлияло на формирование его личности. Именно безмятежное существование жителей Обломовки, их образ жизни, сформировал характер героя: вялый, нерешительный, пассивный, неспособный к жизненным испытаниям.

Обломовка – благословенный, тихий и счастливый край («ни грабежей, ни убийств, никаких страшных случайностей не бывало

там»), далекий и от столичных, и от губернских городов (ближайшая пристань Волги все равно, что Колхида или Геркулесовы столпы).

Жизнь в деревне текла размеренно, а время измерялось не секундами и минутами, а праздниками и обрядами – рожденьями, свадьбами или похоронами. Однообразная тихая природа отразилась и на характере жителей Обломовки – самой важной ценностью для них были отдых, лень и возможность досыта поесть.

Действительно, интересы семьи Обломова сосредоточены на еде и домашних заботах. В обломовской жизни, который для ребёнка стал послеобеденный «всепоглощающий, ничем непобедимый сон, истинное подобие смерти», нет места подлинной духовности. Отец Обломова «день-деньской только и знает, что ходит из угла в угол, заложив руки назад, нюхает табак и сморкается, а матушка переходит от кофе к чаю, от чая к обеду». Хозяйством никто не занимается, управляющий ворует, подгнившая галерея стоит до тех пор, пока не обваливается, мостик настилают лишь тогда, когда крестьянин падает с него в канаву; присланное в Обломовку письмо четыре дня не распечатывают, опасаясь дурных вестей.

Жизнь обломовцев природоподобна. Из неё, как и из окружающей жизни, изъяты всякие движения. Поэтому труд рассматривался ими, «как наказание, наложенное ещё на праотцев наших», избавление от которого возможно и должно. Как следствие, они всячески старались его избегать, оттягивать момент работы либо заставлять ее делать кого-то другого.

В герое воспитали лень, барство (слуги Ванька, Васька, Захарка всё делают за ребёнка) и презрение к крепостным слугам (Захар натягивал 14-летнему Обломову чулки, «а чуть что покажется ему не так, то он подает Захарке ногой в нос»). С детства не приученный к труду, разбалованный мальчик, не познал радости деятельности. Повзрослев, он не видит смысла в работе, она приносит ему лишь чувство досады.

Примечательно, что характеристика героя Обломова в детстве значительно отличается от образа, который предстает перед читателями в начале романа. Маленький Илья был активным, многим интересующимся и открытым к миру ребенком с прекрасным воображением. Ему нравилось гулять и познавать окружающую природу,

однако правила «обломовской» жизни не предполагали его свободы, поэтому постепенно родители перевоспитали его по своему образу и подобию, растя его как «тепличное растение», охраняя от невзгод внешнего мира, необходимости трудиться и познавать новое. Даже то, что они отдали Илюшу учиться, скорее было дань моде, чем реально необходимостью, ведь по любому малейшему поводу они сами оставляли сына дома. Действительно, родители сумели подавить в нём живость и резвость. Но не только. Весь воспитательный надзор за сыном сводился к ограждению его от ярких впечатлений, от какого-либо напряжения.

Единственная форма духовного бытия, доступная обломовцам, – причастность к миру сказки, легенды, мифа. Развивая мечтательность, сказка только больше привязывала мальчика к дому, культивируя созерцательность, бездействие. Мир мифов становился эквивалентом реального мира. Псевдожизнь подменяла подлинную. Так духовное переживание превращалось из стимула движения в тормоз его. Сказки, мифы заронили в душу Илюши страх перед жизнью, робость перед всем непонятным, внутреннюю скованность.

Всё это впоследствии сыграло роковую роль в жизни уже взрослого Обломова. Тепличное воспитание, где его приучали, что все дела за него будет делать кто-то другой, совместившись с мечтательной, чувственной натурой героя, привело к невозможности Ильи Ильича бороться с трудностями. Эта его особенность проявилась в момент первой неудачи на службе – герой, опасаясь наказания, сам увольняется с работы и не хочет больше сталкиваться с миром, где каждый сам за себя. Альтернативой жесткой реальности для героя становится мир его грез, где он представляет прекрасное будущее в Обломовке, жену и детей, умиротворяющее спокойствие, напоминающее ему его собственное детство. Однако все эти мечты остаются только мечтами. Обломов предпочитает проживать жизнь в мечтах и иллюзиях, представляя и переживая выдуманные картины настолько ярко, что иногда может искренне радоваться или плакать от тех сцен, которые рождаются в его сознании. Ожидания счастья и любви заменяют ему само счастье и любовь.

Вопреки воспитанию, Обломов обладает способностью глубокого проникновения в суть вещей, вытекающей из его природной наблю-

дательности. В споре со Штольцем он справедливо критикует внутренне бесплодную деятельность дворян его круга: погоню за чинами, лицемерие, суету, сплетни светского общества, лживость, зависть, злобу, скуку. По существу, подобная деятельность сродни обломовскому безделью: она так же порочна. Взамен Обломов провозглашает собственный идеал, правда, этот идиллический идеал – подновленный и перелицованный, невозможная в действительности утопия: «обняв жену за талью, углубиться с ней в бесконечную темную аллею мечтать, считать минуты счастья, как биение пульса; слушать, как сердце бьется и замирает; искать в природе сочувствия...»¹.

Да, в обломовском доме воспитались в Илюше и пассивность фаталиста, и чувства избранничества, и бессознательный эгоизм, чуждый его кроткой и доброй натуре. А главное – с детства заложены в героя, как было уже отмечено, основы нравственного иждивенчества, предопределившие трагедию его жизни. Разгадку особого характера своего друга настойчиво ищет Андрей Штольц и вдруг, почти неожиданно для себя, в момент напряжённого спора, бросает «ядовитое слово» обломовщина. Но обломовщина – социально-нравственное понятие, её «этические показатели» установлены И.А. Гончаровым с редкой полнотой и определённой: атрофия воли, тяга к покою, инертность, нравственное иждивенчество...

По ходу романа Обломов ставил перед собой множество задач, которые, казалось бы, имеют для него первоочередную важность: провести реформу в имении, жениться, объездить весь мир, да и, наконец, найти себе новую квартиру в Петербурге взамен той, из которой его выселяют. Но страшная «болезнь» не дает ему взяться за дело, она «свалила его наповал». Но герой, в свою очередь никак не пытается избавиться от нее, а лишь тщетно пробует переложить свои проблемы на плечи другого, как его учили в детстве. Трагедия Ильи Ильича в том, что даже такие высокие и благородные чувства как любовь и дружба не смогли заставить его очнуться от вечного сна. И это всё прямое следствие воспитания.

¹ Гончаров И.А. *Полное собрание сочинений и писем*. В 20 томах. Санкт-Петербург: Наука. Ленинградское отделение, 2003. Том 5. Обломов, с. 152.

И Порфирий Владимирович, герой романа М.Е. Салтыкова-Щедрина «Господа Головлёвы», достойный сын своей матери и яркий представитель семейства Головлёвых.

Этот роман – повествование о трагическом распаде семейных уз. Писатель показывает, как рушится весь комплекс нравственных отношений, цементирующих родственные связи и регулирующих моральные нормы поведения. Читатель становится свидетелем угасания трёх поколений господ Головлёвых. Один за другим уходят из жизни помещики Головлёвы: в беспомощном одиночестве умирает некогда всеильная Арина Петровна, погибают сыновья Порфирия Владимировича Володенька и Петенька, драматически складываются судьбы Степана и Павла, кончает самоубийством «племяннушка» Любинька.

Глава за главой свидетельствует о том, что и семьи-то никакой нет, что семейные связи лишь видимость, лишь форма. Мать и отец почти не замечают друг друга и живут личными интересами. Братья, которые не доверяют друг другу, проводят жизнь в праздности (Степан), вольномыслии (Павел) и изворотливой расчетливости (Порфирий). Они связаны между собой только фамильным родством и отсутствием умения и потребности заботиться о ком-либо. Все члены этого семейства ненавидят друг друга и ждут смерти близких, чтобы стать их наследниками. Это «выморочный», то есть обреченный на вымирание род.

Много есть причин головлёвского вымирания (тусклая атмосфера жизни, полнейшая бездуховность, глубоко вкоренившаяся в натуру Головлёвых, пустословие). Но самый главный диагноз, поставленный автором, недвусмысленно отчётлив: их губит праздность, паразитический образ жизни, непригодность к какому бы то ни было делу, запой, атмосфера накопительства, лицемерие, ложь, вражда всех к каждому и каждого ко всем, лень, отсутствие привычки жить собственным трудом². (Как всё это напоминает большей частью, кроме запоя, жизнь и трагедию обломовцев). Действительно, головлёвских господ губит сам господский склад жизни с его сытым бездельем и паразитизмом. В начале романа еще заметна жизнь, живые страсти и стремления, энергия семейства Головлёва. Но это только кажется,

---

² В.В. Прозоров, М.Е. Салтыков. *Русские писатели. Биобиблиографический словарь*. Под ред. П.А. Николаева. М.: Просвещение, 1990. Том 2. М - Я. С. 214.

потому что основой всего этого являются зоологический эгоизм, корыстолюбие собственников, звериные нравы, бездушный индивидуализм. Весь смысл жизни Головлевых заключается в стяжательстве, накоплении богатства и борьбе за это богатство. Поражают подозрительность, бездушная жестокость, лицемерие, взаимная ненависть, царящие в этой семье. Подобное сосуществование всех членов этого семейства можно легко объяснить отсутствием семейных ценностей.

Вот перед читателем родоначальница и глава семейства Арина Петровна Головлева. Она властная и энергичная помещица, хозяйка и глава семейства, натура целеустремленная, сложная, богатая своими возможностями, но испорченная беспредельной властью над семьей и окружающими. Она единолично распоряжается именем, обездоливая крепостных, превратив мужа в приживальщика, калеча жизнь «постылым детям» и развращая «любимчиков». В фантастической погоне за «благоприобретенным» она умножила богатство мужа. Для кого и для чего? Трижды в начале романа можно услышать её вопль: «И для кого я всю эту прорву коплю! Для кого припасаю! Ночей недосыпаю, куска недоедаю... для кого!?» – Вопрос Арины Петровны, конечно, риторический: подразумевается, что все это она делает для семьи, для детей. А так ли это на самом деле? Нет, не так. О семье, о детях, о материнском долге она говорит, чтобы замаскировать свое истинное отношение – полное равнодушие к ним. Пьянство мужа, несчастная судьба замужней дочери, болезнь старшего сына оставляют ее спокойной. Для неё собственные дети – лишние рты, которые нужно кормить, на которые нужно тратить часть состояния. Изумляют спокойствие и безжалостность, с которыми Арина Петровна наблюдает, как разоряются и умирают в нищете ее дети. «Она только тогда дышала свободно, когда была одна со своими счетами и хозяйственными предприятиями, когда никто не мешал ее деловым разговорам с бурмистрами, старостами, ключницами и т. д.»³.

В этой фразе, как бы невзначай оброненной в самом начале романа, заключается зерно всей разворачивающейся впоследствии трагедии – все более полного разрыва «уз родства», естественных

³ Салтыков-Щедрин М.Е. *Собрание сочинений*: в 20 т. М.: Художественная литература, 1972. Т. 13. *Господа Головлёвы*. С. 38.

человеческих связей, доходящего до совершенного взаимного отчуждения и даже злейшей ненависти.

Громко, для всех звучат – ханжески-лицемерные слова об умершей дочери Анне и ее сиротках-близнецах: «Одну дочку Бог взял – двух дал». «Как жила твоя сестрица (пишет она своему «любимчику» Порфирию) беспутно, так и умерла, подкинув мне на шею двух своих щенков».

С языка Арины Петровны не сходило слово «семья». Но это был лишь пустой звук. В хлопотах о семье она забывала о ней. У нее не было времени и желания думать о воспитании детей, о развитии их нравственности. Жажда накопительства извращала и убивала инстинкт материнства. «В ее глазах дети были одной из тех фаталистических жизненных установок, против которых она считала себя вправе протестовать, но которые, тем не менее, не затрагивали ни одной струны ее внутреннего существа, всецело отдавшегося бесчисленным подробностям жизнеустроительства»⁴.

Дети, ощущая полное равнодушие матери и не чувствуя любви, платили ей таким же равнодушием, переходящим во вражду. Арина Петровна понимала, что у детей нет к ней благодарности, и, глядя на них, не раз спрашивала себя, кто будет ее погубитель. Но, вечно погруженная в материальные хлопоты и меркантильные расчеты, и на этой мысли подолгу не останавливалась.

Острее всего демонстрировал непослушание старший сын – Степан, который близко сошелся с отцом, сочинителем стихов вольного содержания. Он втайне называл мать ведьмой и смеялся над её страстью к накопительству: «Сколько, брат, она добра перегноила – страсть! Свежего запаса пропасть, а она и не прикоснется к нему, покуда всей старой гнили не приест!»⁵.

Не менее жестоко ведут себя и младшие братья. Павел Владимирович соглашается приютить мать в своём доме при условии, что та не будет попадаться ему на глаза и участвовать в управлении имением. А Порфирий и того хуже – требует от Арины Петровны письменного отчета за съеденные ягоды в саду. Дождавшись, когда мать вложит в имение почти все свои деньги, вышел в отставку и

---

⁴ Там же, с. 39.

⁵ Там же, с. 45.

поселился в родовом имении Головлеве, сделав все, чтобы завладеть наследством: денег пятнадцать тысяч рублей, тарантас, две коровы и проч. Но большую жестокость он совершает когда не препятствует больной женщине переехать в полуразрушенную усадьбу⁶. Сын на почтительном расстоянии следит за постепенным угасанием матери, не желая вмешиваться в естественный процесс её угасания.

Именно деспотическая власть Арины Петровны, материальная зависимость детей от произвола маменьки формируют натуры приниженные, рабские, готовые на ложь, обман, подличанье и предательство.

Этими качествами особенно отличался Порфирий Головлев, получивший от других членов семьи прозвища «набожный пакостник» и «язва смердящая», «Иудушка» и «кровопивушка». Иудушка с детских лет сумел опутать «милого друга маменьку» паутиной лжи, подхалимства. С малых лет он привык преподносить неприятные известия ласковым голоском, предано заглядывая в глаза, наушничать и доносить. Чтобы быть любимым сыном, Порфирий, не стесняясь, мог рассказать о любом промахе сестры и братьев. Нет не сразу, а сначала начнет издали, заинтересует, разожжет интерес, а потом и выложит самое главное. Он мог без труда втереться в доверие к любому, как это он сделал с добрым другом маменькой. Ему иногда было достаточно мимики и жестов, чтобы добиться своего. С помощью заискивания, ябед и лжи Иудушка получает от матери все самое лучшее, а впоследствии, используя уже усовершенствованные методы влияния на мать, становится единственным владельцем семейного имения Головлевых.

Порфирий Владимирович действует только «по закону», потому что законы, существовавшие как до реформы (отмена крепостного права), так и в пореформенное время, позволяют ему безнаказанно высасывать кровь из бесправных крестьян, доводить до самоубийства собственных детей, обирать и разорять родственников. С бесстыдным лицемерием совершает он подлые поступки, сопровождая их приторно-сладкими словами. Обобранного до нитки брата Степана, которого мать кормила солониной, он ласково корит за поведение и

⁶ Ларионова Н.П. *Тема предательства в романе М.Е. Салтыкова-Щедрина «Господа Головлевы»*. В: Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Филология. Журналистика». 2011. № 2. С. 70.

говорит, что тот мог бы есть и «говядинку», и «телятинку», если б вел себя скромнее.

Сын оказался достоин материнского воспитания. Арина Петровна и Иудушка – два звена в одной цепочке, бездушные и деспотизм одной порождает лицемерие и жестокость второго.

Иудушка вырос в семье, в которой о любви, преданности, взаимопомощи, поддержке, доверии и других общепризнанных семейных ценностях речи не шло никогда.

Исследователи А. Павлова и А. Жук в качестве основной ценности семьи Головлевых называют страсть, которая проявляется по отношению ко всему: к бессмысленному накопительству, к удовольствиям, к еде⁷. Не случайно в романе постоянно говорится о еде. Чуть ли не на каждой странице упоминаются разнообразные блюда. Варенье, соленье, приготовление впрок заполняет жизнь Арины Петровны. Но плоды её усилий и забот – банки, бочонки, кадушки – неизменно исчезают «в зияющей бездне погребов и кладовых». Хозяйственная деятельность становится абсолютно бессмысленной, т. к. еда припасается и гниёт, а люди (не только девки-поганки, но и родные дети) живут впроголодь. Тем острее их гастрономические вожеления.

Внешне это выражается в том, что и Иудушка, и Арина Петровна, и другие персонажи романа, говоря о еде, всегда употребляют ласкательные и уменьшительные формы: «рыбки солёенькой», чай «с сахарцем», «с лимонцем», «с ромцом», «жарковца», «сущу». Стремление вдоволь насытить тело вытеснило потребность в духовной жизни.

Таким образом, в романе М.Е. Салтыкова-Щедрина «Господа Головлёвы» показана не только физическая, но и нравственная гибель трех поколений. Почему мать и дети, внуки так и не нашли общего языка? Ответ совершенно ясен: деспотизм, привычное подавление личности младших повлекло за собой неумение «головлят» распоряжаться собственными судьбами. Отсутствие в семье нравственных устоев, беспредельная власть денег – все это приводило к разложению

---

⁷ Ларионова Н.П. *Иллюзорные семейные ценности (по роману М.Е. Салтыкова-Щедрина «Господа Головлёвы»)*. В: Приволжский научный вестник. 2015. №1 (41). С. 72; Ларионова Н.П. *Тема предательства в романе М.Е. Салтыкова-Щедрина «Господа Головлёвы»*. В: Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Филология. Журналистика». 2011. № 2. С. 68-72.

семьи и каждого из Головлёвых. Будущие крушения детей и внуков подготовлены здесь, в родных стенах.

Как уже было отмечено в одной из статей, что «если нет стержня в родителях, то нет его и в детях»⁸. И об этом свидетельствуют семейства Обломовых и Головлёвых и их дети.

Сегодня многие сетуют на то, что школа не выполняет своей функции в воспитании молодого поколения, что общество дурно влияет на молодёжь. Но мало тех, кто видит причину бед в отсутствии воспитания в семье, в привитии семейных ценностей. А ведь многое зависит именно от семьи, т. к. она – первая школа жизни ребёнка, среда, в которой он учится использовать свои способности, чтобы понять внешний мир и справиться с возникающими впоследствии трудностями. Поэтому лучшее наследие, которое человечество может оставить миру – сохранение семейных уз.

---

⁸ Топор Г.Г. *Мысль семейная» в романе Л.Н.Толстого «Война и мир»*. În: Revista de științe socio-umane, 2006, nr. 2, p. 35.

PROMOVAREA VALORILOR PRIN INTERMEDIUL LECȚIILOR DE LITERATURĂ

Liubovi CIBOTARU,

lector universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova

cibotaru_liuba@hormail.com

Literatura este un topor pentru marea înghețată dinlăuntrul nostru.

(Franz Kafka)

*Lectura nu devine plăcere decât dacă intră în joc creativitatea,
dacă textul ne oferă șansa de a ne pune aptitudinile la încercare.*

(Wolfgang Iser)

Summary

The reading domain is the most complex in the Romanian language and literature classes in the school. It speaks of a crisis of reading today, it's literary reading, which differs from private, becoming rather an obligation. We are talking so but a crisis of reading among students. It's about reading the text literally, because other types of information are easily assimilated by students of XXI century.

Keywords: *moral burden, competence, strategy, education, literature, art.*

Dacă ni se pune întrebarea „Arta în genere are sau nu are o misiune morală, contribuie ea la educarea și înălțarea poporului?”, noi răspundem fără șovăire: da, arta a avut întotdeauna o înaltă misiune morală și orice adevărată operă artistică o îndeplinește.

Literatura este o artă uimitoare, care, datorită formei sale specifice de manifestare – cuvântul –, este mai completă decât celelalte genuri de artă: pictura, sculptura, muzica, întrucât poate deștepta senzații privitoare la toate simțurile. Ea stă la hotarul dintre arte și științe, deoarece sentimentele și emoțiile suscitade de contactul cu opera literară duc la declanșarea gândirii, de care este absolută nevoie pentru o asimilare suficientă a mesajului de idei. Gândirea sau inteligența receptorului este determinantă aici pentru pătrunderea în straturile de adâncime, fiindcă „autorii sunt inepuizabili prin ceea ce au și prin ceea ce le atribuim noi, citindu-i; dar esențialul este să gândim; urmărim, citind un filosof, plăcerea de a gândi, și vom avea

această satisfacție urmărind întreaga gândire a autorului și pe a noastră unită cu a lui, pe a lui activând-o pe *a noastră*, și pe a noastră interpretând-o pe a lui și, poate, trăindu-le pe toate”¹.

În procesul instructiv-educativ se impune tot mai pregnant necesitatea descătușării și deșablonizării gândirii. În acest sens, este foarte important ca receptarea și asimilarea unei opere literare să se facă pornind nu doar de la precepte ideologice, ci prin filierea sufletului fiecărui elev, acesta culegând nu numai o sumă de postulate enunțate deseori apriori de către profesor, dar și deprinderi de studiere a textului, care îi vor permite să realizeze mereu descoperiri artistice. Elevul urmează să fie deprins să simtă imaginea artistică, să gândească asupra semnificației ei, s-o descifreze și, descifrând-o, s-o simtă mai intens și mai profund.

Acest proces de dezamorsare a sufletelor este foarte important, implicând o imensă responsabilitate a pedagogului față de gradul de sensibilitate și nivelul de gândire al generației de mâine.

Orice operă literară comportă un mesaj estetic pozitiv. De cele mai multe ori idealul estetic este conturat prin afirmarea personajelor pozitive, literatura fiind capabilă nu numai să exprime cugetări despre lucruri; să constate cum sunt, ci și cum ar trebui să fie, să dea aprecieri și să sugereze îndemnuri. În acest sens, orice operă de artă este și pedagogică în același timp.

În lumea contemporană se vorbește tot mai des despre valori și despre promovarea acestora în vederea formării unor personalități care să corespundă exigențelor secolului XXI, capabile să se integreze în societate rapid și eficient, dar și să poată face față fenomenului de globalizare continuă în toate formele și manifestările sale.

Ce este însă o valoare?

Se știe că valorile europene, precum libertatea, toleranța, egalitatea, solidaritatea și diversitatea culturală, au fost stabilite din necesitatea edificării unei ordini noi care să unească globalizarea cu multipluralismul. Se știe, de asemenea, că definirea termenului *valoare* a provocat mereu dificultăți. În etică și filosofie, conceptul are conotație normativă, valorile fiind criterii pe baza cărora se face distincția între bine și rău, între urât și frumos.

Psihologia vede valoarea ca pe o *modalitate de orientare selectivă legată de preferințele, motivele, nevoile și atitudinile individului*.

¹ Emanuela Ilie. *Didactica limbii și literaturii române*. Iași: Polirom, 2014.

Milton Rokeach², în 1973, vorbește despre un sistem de valori, astfel că sistemul de valori este suficient de stabil ca să respecte personalitatea individului, însă și insuficient de instabil ca să permită reangajări ale priorității valorilor, ca rezultat al schimbărilor survenite în cultură, societate, experiența personală. Este evident că niciuna dintre valorile europene nu are cum să fie respinsă de societatea noastră sau de membrii acesteia, cu atât mai mult cu cât, la originea lor, se află valorile și percepțiile creștine cele mai respectate, cele mai înalte principii morale, enunțate de-a lungul mileniilor de marii gânditori ai lumii.

Ceea ce ne lipsește însă cu adevărat este respectarea consecventă a acestor valori. Oamenii trăiesc în lumea valorilor fără să le conștientizeze, așa cum nu conștientizează aerul pe care îl respirăm. Pare de la sine înțeles ce este binele, frumosul, fericirea, iubirea, libertatea etc.

Cum vom promova însă aceste și alte valori în procesul didactic?!

Or, misiunea profesorului de limba și literatura română este să-l instruiască pe elev, dar și să-l formeze ca personalitate; profesorul îl învață pe elev să învețe ca să poată păși singur în alte etape ale vieții sociale.

Este important să avem abordări diferite în predarea literaturii, în funcție de mesajul pe care îl promovează opera, de personaje, structură, sistemul de idei etc.

Pornim de la finalitățile studiului literaturii în școală care sunt următoarele³:

- **Dobândirea** unor cunoștințe și strategii care înlesnesc comprehensiunea și interpretarea textelor echivalent *cu a ști*;
- **Formarea** unor cititori competenți, care să aplice strategii de comprehensiune și interpretarea adecvată a textelor pe care le citesc, să poată participa activ la viața culturală, socială a comunității, echivalent *cu a ști să facă*;
- **Formarea** gustului pentru lectură și stimularea gândirii critice, formarea unei atitudini pozitive față de lectură prin crearea unei punți între lectura școlară și cea de plăcere, deschiderea pentru interpretarea textului (studierea teoriei literare), adică elevii *învață să trăiască și să comunice în comunitate*.

---

² Rokeach Milton. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.

³ Florentina Sâmișăian. *O didactică a limbii și literaturii române. Provocări actuale pentru profesor și elev*. București: Art, 2014.

- **Transferul** strategiilor de lectură asupra celorlalte obiecte (istorie, geografie, științe etc.), echivalent cu *a ști să înveți*.

Astfel, elevul va relaționa textul literar cu experiența de viață, va confrunta necesitățile personale cu cele sociale, globale, va apropria valoarea textului trasând principiile propriului comportament în viață.

Este important să prezentăm textele complex, elevii fiind ghidați în descoperirea tuturor nuanțelor și semnificațiilor care să suscite interesul permanent pentru lectură. Vom aborda câteva modele de predare și interpretare, în funcție de text și valoarea acestuia:

1. Modelul cultural sau istoric

Conform acestui model, scopul predării literaturii în școală este îmbogățirea orizontului cultural al elevilor. Textele propuse pentru studiu fac parte din canonul literar, sunt discutate cu referire la biografia scriitorilor sau la curentul literar din care fac parte. Acest model este folosit mai ales în învățământul liceal. Modelul accentuează canonul literaturii naționale, formează elevilor mândria pentru tezaurul național. Ce texte vom integra în acest canon?! Menționăm, în primul rând, textele semnate de Ion Druță, adevărate comori pentru asimilarea valorilor perene și pentru educarea consecventă a acestor valori. Sunt bine-venite în cadrul lecțiilor textele istorice ale lui Sadoveanu, cu adevărat intertextualitatea va constitui strategia acestor lecții.

2. Modelul lingvistic

Scopul acestui model este înțelegerea lingvistică a textului, opera literară este văzută ca o construcție autonomă care are trei modalități de abordare didactică:

- Analiza stilistică a textelor literare;
- Lectura hermeneutică (înțelegerea profundă a sensurilor textului, în special a simbolurilor);
- Analiza structurală a textului (genurile, speciile, tema, motivele, caracterizarea personajelor).

Textele alese pentru lectură și analiză trebuie să reprezinte adevărate valori estetice cunoscute.

Ce titluri includem în această categorie?! În acest model vom include cărți semnate de autori clasici și contemporani, ghidându-i pe elevi să observe

frumusețea cuvântului scris, să asimileze vocabularul textelor citite și analizate ca să realizeze, la rândul lor, frumoase modele de comunicare. Vom aprecia textul literar din perspectiva limbii române, valorificată creativ în textele propuse pentru analiză. Vom începe, desigur, cu textele lui Eminescu, în care limba română este așezată cu grijă, cu genialitate, constituind model pentru toată literatura română. Vom apela la textele lui Ion Creangă, Ioan Slavici, Vasile Alecsandri – adevărate valori de promovare a unei limbi originale, inedite.

3. Modelul orientării spre cititor

Scopul este o astfel de abordare a lecturii în care se pune accent pe efectul pe care textul îl are asupra cititorului. De aici și dezvoltarea personală a elevului prin prisma acestui model. În astfel de texte elevul găsește răspunsuri la multe din întrebările pe care le are în această perioadă a vieții; profesorul nu se va implica prea mult în relația cititorului cu cartea, doar va ghida activitatea. Elevul va reflecta asupra celor citite într-un jurnal de lectură, pe care îl va realiza la recomandarea profesorului. Elevul va selecta minuțios valorile pe care le promovează textul, e vârsta căutărilor pentru elev, de aceea cartea va constitui un bun sfătuitor și îndrumător. Foarte captivante, din acest punct de vedere, sunt romanele pentru elevi scrise de A. Busuioc. *Când bunicul era nepot* a fost citit de toți elevii atunci când profesorul le-a recomandat textul respectiv. Ușor de asimilat, textul propune într-o manieră inteligentă, cu elemente de umor și cu unduioase momente lirice, o istorie plină de peripeții care place elevilor din gimnaziu, care oferă o gamă largă de teme de discuții și care poate constitui un punct de pornire în discuțiile despre copilărie, relații părinți-copii și care prezintă, totodată, un model lingvistic deosebit. Spiridon Vangheli, Arcadie Suceveanu, Nicolae Dabija sunt autorii care permit multiple și interesante posibilități de valorificare la nivel lingvistic, tematic, valoric, spiritual. Mai nou, documentele școlare și produsele curriculare propun texte de Liliana Corobca, Mircea Cărtărescu, Simona Popescu, Adina Popescu, care prezintă un real interes din partea elevilor și care pot fi lucrate în cadrul lecției de literatură cu multă migală și creativitate. Sunt interesante și actuale temele pe care le valorifică, sunt impresionante modelele lingvistice pe care le urmărim.

Ține de măiestria noastră să știm să prezentăm textul astfel încât acesta să devină interesant și captivant pentru fiecare din elevii noștri.

Fiecare elev cititor va aborda o strategie personală de lectură și analiză, în funcție de experiența lui, de pregătirea de comprehensiune, de cunoașterea teoriei literare sau chiar de necesitățile personale de lectură. Ca să-l ajute pe fiecare elev să se descurce cu propriul mod de lectură, analiză și interpretare, profesorul va aplica metoda *rolurile cititorului*: clasa va fi împărțită în câteva grupuri sau fiecare elev va avea un rol de cititor:

1. **Cititorul - naiv**, acesta va formula întrebări de conținut, va clarifica toate nuanțele de conținut, de parcă e un copil care nu înțelege subiectul.
2. **Cititorul - personaj**, acesta se va identifica cu personajul principal și va acționa în numele lui. Clasa va adresa întrebări legate de faptele, acțiunile, gândurile, intențiile acestui personaj.
3. **Cititorul gânditor** - acesta va analiza acțiunile personajelor, va comenta faptele și va clarifica finalul textului.
4. **Cititorul - interpret**, acesta va analiza stilistica textului, frumusețea limbajului. Va integra textul în curent, specie literară formulând și argumentele de rigoare respective.
5. **Cititorul - pragmatic**, acesta va lega tema textului cu altele, va comenta asemănarea sau deosebirea, va evidenția valorile textului.

Competențele lectorale, realizate pe parcursul lecțiilor de literatură, permit o înțelegere profundă a textelor literare, dar analiza completă și complexă a textului cu referire la anumite evenimente din viața scriitorilor sau cu referire la anumite perioade istorice este posibilă aplicând transdisciplinaritatea cu istoria, geografia. Profesorul poate valorifica pe larg transdisciplinaritatea descoperind împreună cu elevii săi imaginea globală a evenimentelor descrise în textul artistic.

Curriculumul disciplinar la limba și literatura română 2019 menționează că *activitățile transdisciplinare presupun abordarea integrată a curriculumului prin centrarea pe probleme ale lumii reale în contexte naționale și europene, urmărind dezvoltarea competențelor pentru viață*⁴.

Transdisciplinaritatea presupune interpătrunderea mai multor discipline, sub forma integrării curriculare, cu posibilitatea de a realiza competențe complexe care ajută la formarea multilaterală a personalității, gata să se manifeste activ și eficient în viața cotidiană, deci să fie format deja în baza lecturilor un sistem de valori și competențe.

⁴ Curriculumul disciplinar la limba și literatura română. Chișinău, 2019, p. 44.

Este foarte complicat într-o lume grăbită și în permanentă mișcare să le inducem elevilor valori precum frumosul, adevărul, binele... În ultimă instanță, multe depind de profesor, de eforturile pe care le face acesta pentru a răspunde provocărilor timpului și lumii contemporane. Dar literatura este capabilă să îi formeze cât mai frumos pe elevi, iar profesorul de română este capabil să le deschidă prima ușă prin care vor intra elevii și vor vedea frumosul, apoi ei vor avea nevoie permanentă să deschidă noi și noi uși în căutarea frumosului care se numește viața.

MOȘTENIRI CULTURALE TRADIȚIONALE ÎN DINAMICĂ SOCIALĂ

Tamara MACOVEI,

dr., cercetător științific,

Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Republica Moldova

tamara_macovei@yahoo.com

Summary

The article addresses the issue of cultural heritage protection in the Republic of Moldova. Since the 2000s, several elements have been entered in the heritage register, including the traditional carpet, carols, legends, ballads, choirs, stories, the tradition of martisoru and in turn is the whole universe of the costume. The culture acquired and registered in the Register has a status of culture protected by the state and are limited to a special regime that ensures the protection, transmission and development of this heritage. An important role in the transmission and capitalization of the patrimony is played by the family, the educational institutions, the state and the community. If ethnologists, ethnographers, folklorists, sociologists, anthropologists, research, identify the cultural heritage, then an important task falls to the state, which values the heritage through cultural policies.

Keywords: *cultural heritage, tradition, cultural heritage, social circuit.*

Moștenirile culturale tradiționale sunt elementele de patrimoniu cultural, care se circumscriu domeniilor mari ale expresiilor tradiționale. Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial din Republica Moldova este o listă obligatorie pentru luarea la evidență de către stat al elementelor ce alcătuiesc Patrimoniul Cultural Imaterial de pe teritoriul Republicii Moldova, cu scopul salvărdării lor. Acest inventar a fost elaborat în conformitate cu articolul 12, paragraful 1 din convenția UNESCO privind salvărdarea patrimoniului cultural imaterial (Paris 17 octombrie. 2003). Inventarierea PCI constă în identificarea, documentarea, definirea și teaurizarea elementelor sale constitutive, ceea ce va stimula cercetarea, conservarea, transmiterea, promovarea, punerea în valoare a elementelor acestui patrimoniu¹. Au fost înscrise peste 50 de elemente, printre care covorul tradițional, colindele, legendele, baladele, horele, poveștile, tradiția

¹ Registrul Național al PCI din Republica Moldova.

Mărțișorului și la rând stă *la* cu întregul univers al costumului. Odată legalizate nu are dreptul nici o altă țară să le declare ca fiind ale sale. S-a lucrat mii de ani pe tradiție, iar UNESCO, văzând partea vulnerabilă, pierderea tradiției, a hotărât să-i dea o a doua șansă prin generațiile de azi.

Obiectivele înscrise în Registru au un statut de cultură protejată de stat și sunt circumscrise unui regim special ce asigură protejarea, transmiterea și dezvoltarea acestui patrimoniu. Odată ce au fost luate la evidență ele sunt însoțite de acțiuni în susținerea viabilității inițiate și desfășurate de către comunitățile locale deținătoare de moșteniri culturale. Totodată, evidența sporește claritatea de a stimula interesul societății față de această moștenire, de a include în circuitul social potențialul concentrat în patrimoniul cultural. Atâta timp cât elementele patrimoniale vor circula ele vor fi considerate utile în procesele identitare.

Tot ce există în societate are un singur punct de pornire – *Familia*. A. Russo opina: „Să ne uităm la formele de civilizație; întâi este familia ce se statornicește, apoi familia se transformă în neam, iar neamul un popor.” Deci, pe parcursul secolelor are loc crearea și cristalizarea tradițiilor de familie, care ulterior devin norme ale poporului, națiunii și chiar a întregii lumi. Aceste tradiții se transmit din tată în fiu, din generație în generație și le educă tinerilor cele mai mărețe calități morale – sinceritatea, cinstea, dragostea de muncă și chibzuință gospodărească, bunăvoința și onestitatea, prietenia dintre oameni și, desigur, breasla, îndeletnicirile și meșteșugăriile.

Tradițiile, obiceiurile, ritualurile au fost mult timp unicul mijloc prin intermediul cărora se reglementau relațiile dintre oameni în societate, fiindcă exista o încredere în justețea ordinii stabilite de ele, care se baza pe existența și pe vechimea lor. Aceste comori ale memoriei naționale pot îmbogăți în mod consistent viața cotidiană și pot contribui la reglementarea eficientă a relațiilor sociale. Ele pot influența în mod substanțial reglementarea relațiilor dintre generații, pentru că conțin în sine modele de conduită edificate pe un profund sentiment axiologic, printr-un orizont umanist de profunzime și anvergură.

Tradițiile posedă o serie de proprietăți intuitive și senzitive, fără de care orice societate e oarbă și lipsită de rezonanță. Prin urmare, tradițiile au o deosebită importanță la formarea și cristalizarea conștiinței morale indi-

viduale, la formarea gustului estetic și a spiritului gospodăresc ce se formează în cadrul familiei și care îi vor fi proprii omului până la adânci bătrânețe.

Este o mare responsabilitate să documentezi tradiția, să știi ce am avut de veacuri și ce s-a pierdut, ce avem, ce s-a modificat cu timpul și ce este pe cale de dispariție.

Cercetările pentru Registrul s-au desfășurat conform prevederilor Convenției UNESCO privind salvagardarea PCI și a directivelor ulterioare în domeniu, prin cercetarea situației la zi a conceptelor patrimoniului cultural imaterial, pentru a stabili gradul lor de revigorare.

Etnologii, etnografii, folcloriștii, sociologii, antropologii, cercetează, scriu cărți, pun în valoare tradiția noastră², iar politicile culturale leagă efortul cercetătorului de conștiința socială. Avem dovadă că ținem la doine, balade, la hore, că le cântăm și dansăm, că păstrăm rețetele culinare, că știm a prelucra lutul și putem ciopli lemnul cu o măiestrie de neîntrecut, că avem tehnici deosebite de țesut și cusut³. De aici reiese că, moștenirea culturală trebuie scoasă din anonim. Astăzi avem tradiții și obiceiuri care au rezistat, iar lumea le practică și le respectă. Se joacă nunți, se practică obiceiul înmormântării, se colindă, se umblă cu semănatul și uratul în ajunul Anului Nou și de Sf. Vasile⁴, se prepară bucate și băuturi tradiționale, se poartă măștișoare, se sărbătorește Hramul satului, a orașului, desigur, cu înlocuirea sau scoaterea din uz a unor elemente, dar nici odată tradiția nu a fost sfidată.

Însă multe din ele sunt pe cale de dispariție, o tradiție care a existat milenii nu prea rezistă în ultimele decenii, e vremea marilor încercări unde sunt actualizate modele culturale universale și oamenii își pierd verticalitatea, se aruncă după ceva nou care este străin tradiției noastre. Mulți

² Grigore Botezatu, Andrei Hâncu. *Un tezaur de cultură populară - Arhiva de folclor a Academiei de Științe a Moldovei*. În: Destin Românesc. An. V, nr. 19-20, nr. 3-4. Chișinău-București: Fundația Culturală Română, 1998; Gheorghe Spătaru. *Drama populară moldovenească* (antologie). Chișinău: Știința, 1976; Gheorghe Spătaru, Iulian Filip. *Teatru popular*. Chișinău: Literatura artistică, 1981.

³ Varvara Buzilă. *Portul popular - marcă a identității culturale*. În: Folclorul și contemporaneitatea. Conservarea revitalizarea și valorificarea culturii tradiționale. Chișinău, 2006; Varvara Buzilă. *Ori te poartă cum ți-i vorba, ori vorbește cum ți-i portul*. (Modalități de menținere a statutului social în societatea tradițională). În: Buletin. Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie. Vol. 13(26). Chișinău. 2010. pp. 8-22; Elena Postolache. *Sisteme de socotire și de programare folosite în confecționarea țesăturilor*. În: Buletinul științific. Etnologie și muzeologie. Vol. 9 (22). Chișinău, 2008, pp. 57-69; Elena Postolache, Georgeta Stoica. *De la fibră - la covor*. București: Ed. Fundației Culturale, 1999.

⁴ Nicolae Băieșu. *Sărbători Domnești*. Vol. I-II. Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 2004-2007; Petre Ștefănuță. *Datini și creații populare*. București, 2008; *Folclorul obiceiurilor de familie*. În seria *Cartea populară moldovenească*. Chișinău: Știința, 1991.

venim dintr-o societate totalitară cu instrumente ideologice care au negat orice tradiție, tot ce era legat de tradiție era ceva depășit, e vremea globalizării.

Un exemplu, Teatru Popular care se practică la sărbătorile de iarnă numit și *Nunta țării, Brâncovenii, Nunta lui Jianu, Jienii*, împreună cu toate practicile și reprezentările asociate, care se desfășura într-un timp, și într-un loc bine determinat conform unui scenariu bine cunoscut de colectivitate consacrat prin tradiție, prin antrenarea folclorului muzical, coreografic și literar în cadrul unei comunități, recurgându-se la comportamente, recuzită și vestimentație simbolice – este pe cale de dispariție, nu se mai joacă, au rămas numai mărturiile de teren culese de folcloriști și cartea lui Gh. Spătaru și Iulian Filip. *Teatru popular*⁵. Alt exemplu este *Paparuda*-obicei practicat de grupul de copii, pentru invocarea ploii. *Caloianul* cu toate practicile și reprezentările asociate, *Drăgaica* de la sudul țării – obicei agrar circumscris recoltării cerealelor, *Jocul satului* sau *Hora* și altele tradiții și obiceiuri frumoase care încet, încet se duc în eternitate. Avem puțini cercetători care studiază cultura noastră, avem mult de lucru și societatea are nevoie de cărți eficiente cu logică și rigurozitate științifică.

Dacă mai sunt oameni care zic: pe noi ne doare dispariție obiceiurilor și tradițiilor strămoșilor, nu au decât să contribuie la revigorarea acestor moșteniri. Sarcina de bază constă în identificarea, documentarea, definirea și teaurizarea elementelor constitutive, ceea ce va stimula cercetarea, conservarea, transmiterea, promovarea, punerea în valoare a acestui patrimoniu.

Rolul important al cercetătorilor, al specialiștilor în domeniu, al purtătorilor de tradiție este de a avertiza societatea că unele obiceiuri, tradiții, îndeletniciri, meșteșuguri, bresle sunt pe cale de dispariție, și cât e posibil trebuie resuscitate.

Un loc important în moștenirea culturală îl ocupă limbajul verbal (vorbirea, graiurile), datorită noastră este de a promova arta cuvântului, având limba și semnificația cuvintelor ca formă clasică a expresiei culturale. Toată bogăția textelor literare, formelor de artă ale cuvântului, datorită vechimii și funcțiilor lor, concentrează la maxim informații de primă mărime privind înțelepciunea, morala, etica și estetica comunităților care se identifică cu acest patrimoniu.

---

⁵ Gheorghe Spătaru, Iulian Filip. *Teatru popular*. Chișinău: Literatura artistică, 1981.

Repertoriul textelor rituale și obiceiurile de muncă, textelor rituale din ciclul obiceiurilor familiei, din ciclul obiceiurilor calendaristice, cele rituale magice, textele enigmatice, epice nerituale, texte aforistice, populare religios-creștine, lirice nerituale, texte utilizate în cadrul jocurilor de copii și tineret, texte cu funcție documentar-identitară pentru mentalitatea comunităților deținătoare de patrimoniu cultural imaterial etc. Toate au obiectivul să reflecte, în linii generale, principalele categorii, genuri și specii de expresii ale moștenirii cultural-folclorice, asociate formelor sincretice de expresie verbală, în contextul practicilor sociale. Având rolul de mijloc de comunicare, limba vorbită a întreținut în decursul veacurilor întregul fond al patrimoniului cultural imaterial.

Revitalizarea tradițiilor este una din principalele sarcini la zi. Instituțiile sociale ca parte integrală a societății veghează asupra sistemului de valori, a reproducerii sistemului culturii tradiționale în toată complexitatea relațiilor sale, inclusiv, asupra transmiterii tradiției către generația tânără. Eternizarea elementelor și expresiilor tradiționale prin asigurarea continuității lor în mijlocul comunităților se datorează, cum am spus mai sus, instituțiilor și comunităților bine organizate care prin asociere pun în valoare grupurile sociale, constituite după criterii de muncă, de vârstă, de gen, de familie, de neam.

Este îmbucurător faptul că mai sunt oameni preocupați de păstrarea tradițiilor, datorită cărora se formează un echilibru între ceea ce moștenim și ceea ce transmitem, desigur, nu fără ajutorul instituțiilor de bază, a universităților, școlilor etc.).

Domeniile cele mai expresive ale culturii tradiționale sunt meșteșugurile artistice. Însușirea și transmiterea cunoștințelor, a tehnicilor și procedeele de prelucrare a materiei prime, de confecționare a obiectelor în spiritul tradiției meșteșugărești se făcea în cadrul familiei sau prin inițiere. De aceea astăzi sunt binevenite școlile profesionale, șezătorile, cercurile de creație, festivalurile, târgurile etc. Toate meșteșugurile respectă modele confirmate și promovate permanent de către colectivitate. Obiectele confecționate cu ajutorul meșteșugurilor artistice tradiționale sunt foarte valoroase pentru a înțelege spiritul, forța și materia creativității unei familii, neam și comunități. Iar la baza meșteșugurilor stă tradiția, înțeleasă ca un set de mecanisme prin care se transmit din generație în generație caracteristicile esențiale ale culturii. Cunoștințele și practicile teaurizate

de comunități prin meșteșuguri pun în valoare toate elementele patrimoniului cultural imaterial, au fost valorificate bogățiile cadrului natural: piatra, lemnul, lutul, cornul, fibrele vegetale (câneapă, inul, lozia, paiele, stuful, papura, nuielele), care sunt activități străvechi, practicate și azi pentru a crea obiecte de prima necesitate: Piatra – Cosăuți, Soroca, Mașcăuți, Orheiul Vechi; lutul – Iurceni, Nisporeni, Țigănești, Strășeni; țesutul covorului – Clișova Nouă, Rusești; confecționarea îmbrăcămintei – Edineți, Chișinău, Clișova Nouă, Bălți; prelucrarea lânii și a pieilor – Cahul, Vulcănești, Ceadâr-Lunga, Cimișlia.

Confecționarea hainelor și țesături de interior, țesutul pânzei din fire de câneapă, în și bumbac cu ajutorul statevilor, cusutul și confecționarea pieselor de port etc. – toate s-au afirmat grație motivelor, decorului, ornamentelor, care oglindesc universul reprezentărilor sociale, mitice, folclorice, simbolice, istorice ale comunităților ce dețin acest patrimoniu⁶. În virtutea preferințelor culturii tradiționale, meșteșugurile acoperă un spațiu foarte vast al activităților umane, teaurizează o îndelungată și bogată experiență a comunităților ce utilizează resursele locale în crearea obiectelor necesare pentru întreținerea vieții.

Un alt domeniu, prepararea bucatelor tradiționale, cuprinde un fond foarte bogat de cunoștințe transmise din generație în generație, care s-a format în strânsă legătură cu ocupațiile principale și secundare, cu mediul cultural și condițiile climaterice, religie și condițiile social-istorice⁷. La perfecționarea și promovarea în timp a rețetelor de bucate și băuturi, întrate în fondul nostru cultural tradițional, au colaborat toate grupurile sociale toate generațiile și toate comunitățile. S-a format un sistem alimentar destul de bogat în cunoștințe, deprinderi și practici care s-au păstrat până în prezent în strânsă legătură cu ocupațiile principale, cu mediul natural și condițiile social-istorice. Dovadă este rețeaua de Plăcintării, de Cofetării și Restaurante care promovează și practică bogăția tradițiilor alimentare. Un lucru este clar, că preferințele alimentare sunt cele mai stabile deprinderi ale comunităților umane.

---

⁶ Maria Bâtcă. *Dimensiuni spirituale ale Basarabiei*. București: Ed. Fundația Culturală Libra, 1998; Gheorghe V. Madan. *Un sat basarabean de codru - Trușenii*. Chișinău: Muzeum, 2008.

⁷ Valentina Iarovoi. *Sistemul alimentar - mijloc de păstrare a culturii tradiționale*. Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene. Chișinău, 2009; Valentina Iarovoi. *Permanențe și continuitate în obținerea din natură a produselor alimentare*. În: Revista de Etnografie, vol. I. Chișinău, 2005.

Tradițiile trebuiesc revitalizate și asta se face în ultimul timp. Avem o Societate a Meșterilor Populari care lucrează cu meșteri din toate colțurile republicii. Avem meșteri care țes pânză, cum sunt Ludmila Crăciun, Maria Dosca, Vera Vornicescu din satul Lozova, Veaceslav Afteni, membrul sezătorii *Basarabia-grup*, Lidia Bojescu din Mereni. Meșterițe care cos costume tradiționale după croiul cu ornamente moștenite din cele mai vechi timpuri sunt Ecaterina Popesc, Maria Cristea, Maria Ciobanu, Valentina Guțu, Diana Ciobanu, Antonina Rusu etc. Constantin și Elena Gojan, Dumitru Pascaru, familia Frățesu prelucrează pielea, Zahariea și Adrian Triboi, Vasile Gonciar, Simion și Alina Stoica prelucrează lutul, Eugenia Moldovanu, Natalia Gangea, Nadejda Vidrașu împletesc în paie, pănușe și ață, Andrei Tihon, Victor Pelin prelucrează lemnul, Ion Aștefănoaei – metalul etc.

Noi trebuie să susținem meșterii autohtoni pentru că produsul lor este manual, irepetabil, iar cunoștințele și deprinderile sunt special dobândite și sunt practicate mai bine decât alții. Ei sunt cei care respectă modelele tradiționale specifice locului, confirmate și promovate de către comunitate.

Festivalurile, târgurile meșterilor populari sunt o formă socială, în care se regăsește dorința de manifestare artistică a mai multor meșteri din toate domeniile. În ultimul timp a devenit o tradiție ca la 24 iunie să sărbătorim Ziua Portului Popular. Această Sărbătoare este un prilej ca societatea să aibă un spațiu unde meșterii să poată să-și prezinte produsele. De Crăciun și Anul Nou se organizează târguri, iarmaroace cu concerte, măști. Colectivele folclorice scot din anonim urături, obiceiuri practicate de copii și maturi, păstrate ca modele culturale de tradiție seculară. În luna decembrie de câțiva ani se organizează Târgul Național al Covorului, „Covorul Dorului”, dedicat unei tradiții intrate sub protecția UNESCO. La acest târg sunt prezentate covoare din toate colțurile republicii, diverse ca formă, ornament, tehnică, cromatică.

Acum avem posibilitatea să alegem și nu întotdeauna știm ce să facem. Ne-am solidarizat cu cei care țin la tradiție, cu cunoștințele care au fost acumulate, verificate și acreditate în practicile umane secole la rând. Sunt valori de prima mărime în cultura fiecărei societăți, dobândirea și însușirea acestora și transmiterea către generațiile viitoare este un proces destul de complex și dificil pentru societățile tradiționale al căror patrimoniu cultural imaterial îl moștenim. Comunitățile au înțeles importanța însușirii acestora prin învățare. Fiecare domeniu are cunoștințele săi

care dețin tainele cunoașterii și au creat condiții pentru a asigura transmiterea cunoștințelor și deprinderilor la urmași.

Reflectarea atitudinii rezonabile a comunităților față de mediul în care locuiesc pune în valoare modul în care a evoluat gândirea umană, arată îndelungatul traseu al cunoașterii până a deveni un bun al tuturor. Cultura tradițională oferă tiparul, restul poate fi modelat în spiritul tradiției. Cine știe să facă această dozare realizează lucruri frumoase. Avem datorii. Lucrăm ținând cont de evaluări critice: ce s-a făcut și ce nu ăa făcut bine, ce a rămas de făcut, de recuperare și de racordări la performanțe. Cercetarea care lucrează pentru spiritul social trebuie susținută, încurajată și remunerată.

VALORIFICAREA TRADIȚIILOR NAȚIONALE ÎN OPERELE LITERARE

Aurica NICOARĂ,

prof. la Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu”, Galați, România,
auranicoara@yahoo.com

Summary

The purpose of reading goes far beyond the objectives set out in school curricula. The formation of abilities to discover literary and non-literary texts are essential in the intellectual development of children. Outlining the first elements of the student's cultural profile is a goal that can be achieved by knowing the literary texts that should be a common cultural core at the level of generation and between generations. The issue of the text is circumscribed depending on the dimension assigned to it in the process of forming the reader: the function of reading support, but also the value of artistic creation or cultural object. The valorization of traditions in literary works requires the presence of didactic approaches meant to inscribe the text in the cultural context that generated it or in the cultural horizon that it re-creates and to put the proposed text for reception with other texts.

Keywords: *reading, tradition, culture.*

Într-un eseu consacrat istoriei lecturii, Alberto Manguel evocă o serie de gesturi simbolice prin intermediul cărora lectura le poate fi prezentată copiilor ca o interiorizare necesară a semnificațiilor textelor. „În fiecare societate cu știință de carte, a învăța să citești este ceva ce ține de o inițiere, o ieșire printr-un ritual, din starea de dependență și comunicare rudimentară. Copilul care învață să citească capătă acces, pe calea cărților, la memoria colectivă și astfel, se familiarizează cu un trecut comun, pe care el sau ea îl înnoiește, într-un grad mai mare sau mai mic, cu fiecare lectură”¹.

Rostul lecturii depășește cu mult obiectivele formulate în programele școlare. Formarea unor capacități de descifrare a textelor literare și non-literare este esențială în dezvoltarea intelectuală a copiilor. Realizarea acestui deziderat se bazează pe dezvoltarea capacității copiilor de a construi sens la

¹ Alberto Manguel. *Istoria lecturii*. Traducere din limba engleză de Alexandru Vlad. București: Editura Nemira, 2011, pp. 89-90.

nivelul propoziției, frazei, textului, dar și de identificare a ideilor principale și secundare.

Conturarea primelor elemente ale profilului cultural al elevului reprezintă o finalitate ce poate fi atinsă prin cunoașterea textelor literare care ar trebui să constituie un nucleu cultural comun la nivel de generație și între generații, idee susținută de Alina Pamfil care consideră că este necesară „structurarea unui ansamblu” compus din modele de acțiune, de comportament, de gândire comune, dar și de prezența unei galerii de referință cu eroi, istorii și tipare verbale împărtășite”².

Valențele formative ale literaturii contribuie la dezvoltarea personală a elevilor, lectura creațiilor literare permițând cunoașterea și înțelegerea trăirilor, experiențelor și lumilor reprezentate prin opere conducând la auto-cunoaștere și înțelegere a propriei deveniri, a propriilor emoții, dispoziții, abilități, limitări, prejudecăți, a ceea ce înseamnă să fii o ființă umană contribuind la dezvoltarea simțului responsabilității față de sine și față de alții, capacitatea de manifestare a compasiunii, abilitatea de a înțelege și de a te raporta la trăirea emoțională a celuilalt, de a-ți stăpâni dispozițiile afective.

Problematica textului este circumscrisă în funcție de dimensiunea care i se atribuie în procesul de formare a cititorului: funcția de suport al lecturii, dar și valoarea de creație artistică sau de obiect cultural. Valorificarea tradițiilor în operele literare pretinde prezența unor demersuri didactice menite a înscrie textul în contextul cultural care l-a generat sau în orizontul cultural pe care îl re-crează și să pună textul propus spre recepție cu alte texte. „Situarea creațiilor în contextul producerii lor”, este de părere Alina Pamfil. „Se impune în cazurile în care acestea au fost compuse în perioade culturale necunoscute elevilor, durate ce se cer în consecință, conturate prin secvențe explicative”³.

Opera literară, așa cum este definită de Constantin Șchiopu, este „un complex de sensuri și semnificații care se cer interpretate, descifrate, clarificate și înțelese. Pentru determinarea lor hermeneutică se apelează la diverse discipline auxiliare: istorie, filosofie, psihologie, mitologie, semiotică, poetică etc. Perspectiva istorică, filosofică, psihanalitică, semiotică, mitologico-arhetipală – toate servesc pentru atingerea aceluiași obiectiv: explorarea complexului semantic al operei literare”⁴.

---

² Alina Pamfil. *Limba și literatura română în școala primară*. Chișinău: Art, 2016, p. 252.

³ *Ibidem*, p. 265.

⁴ Constantin Șchiopu. *Metodica predării literaturii române*. Pitești: Ed. Carminis, 2009, p. 39.

Exemple ce susțin ideile afirmate sunt înscrierea „Plugușorului” în cadrul sărbătorilor de Anul Nou, dar și în contextul unei civilizații pentru care munca pământului și roadele lui erau esențiale și înscrierea legendelor în contextul gândirii arhaice, tradiționale ce explică apariția unor fenomene naturale prin intervenția ființelor supranaturale. Ion Creangă povestește în partea a doua a „Amintirilor din copilărie” mersul cu uratul, relatând peripețiile lui Nică și ale tovarășilor săi în seara de Sfântul Vasile când merg „cu plugul”. Creangă povestește întâmplările provocând un haz irezistibil, pornind chiar de la enumerarea obiectelor pe care copiii le folosesc la urat, ca prin acumulări să atingă cota maximă atunci când, în urma neînțelegerilor dintre ei („Acela nu sună coasa, căi frig; celuia că-i îngheață mânele pe cârceie; văru-meu Mogorogea cu vătraiul subsoară se pune de pricină că nu ură”), hotărâsc să improvizeze: „Ură tu, măi Chiriece, zic eu lui Goian; și noi măi Zaharie, să pufnim din gură ca buhaiul; iar iștilalți să strige: hăi, hăi!”. Popasurile la cele două gazde devin un fel de confruntări aprige între dorința copiilor de a respecta o tradiție și atitudinea ostilă a gazdelor, totul terminându-se de fiecare dată cu o fugă zdravănă determinată de spaimă. „Amintirile” sunt o evocare a satului tradițional, un tablou fidel al unei lumi trăind în spiritul obiceiurilor fixate printr-o existență multimilenară.

„Legenda rândunicii” de Vasile Alecsandri se bazează pe o povestire folclorică, poetul intervenind însă în datele inițiale ale textului folcloric combinându-l cu o altă credință populară, cea a Zburătorului. Legenda în sine explică apariția rândunicii dintr-o tânără care s-a prefăcut în pasăre ca să scape de îmbrățișarea zburătorului, lăsându-i în mână haina ei subțire, transformată la rândul ei în floarea cunoscută sub numele de rochița-rândunicii. Alecsandri depășește însă intenția explicativă și mută centrul de interes al poeziei de la cauza transformării la circumstanțele acesteia.

Un alt exemplu îl constituie romanul „Baltagul” de Mihail Sadoveanu care i-a determinat pe mulți comentatori să îl considere o continuare a baladei populare „Miorița” prin prisma mottoului „Stăpâne, stăpâne/ Mai cheamă ș-un câne...” Personajele romanului și-au continuat „datinile lor de la începutul lumii”. Tema romanului fiind obiceiurile păstorești, există destule pagini sublime închinete tradiției pe care oamenii din această insulă de nemurire au ridicat-o la rangul de lege. Cele două personaje, Vitoria și Gheorghită, refăcând traseul parcurs de Nechifor, traversează nu doar un spațiu, ci și un itinerariu al vieții: la Borca iau parte la un botez, la Cruci „a dat de nuntă”, iar drumeții sunt invitați să bea „în cinstea feciorului de

împărat” – aluzie transparentă la vechea orăție de nuntă despre care scria Dimitrie Cantemir în „*Descriptio Moldaviae*”. Și cum fiecare căsătorie constituie o repetare a apariției primei perechi a lumii, muntenii păstrează calendarul „cel vechi de la începutul lumii pe care Domnul Dumnezeu l-a dat lui Adam”. În final se săvârșește, la Sabasa, ritualul înmormântării osemintelor lui Nechifor. Cuvintele muntencei, „Îi fac toate slujbele rânduite, ca să i se liniștească sufletul”, o apropie de personajul antic Antigona din tragedia cu același titlu de Sofocle. Detaliile ritualului funerar – car cu boi, ceteră, buciumași, bocitoare, pânza care semnifică „podurile” din „drumul” mortului – țin de un timp străvechi și emană din fondul spiritual autohton.

„Nunta Zamferei” de George Coșbuc fusese scrisă cu intenția de a face parte dintr-o proiectată epopee cu motive populare, din care nu au rămas decât câteva fragmente. Acestea i se adaugă „Moartea lui Fulger”, amândouă vorbind despre evenimente capitale din viața satului, cum sunt nunta și ritualul înmormântării. „Nunta Zamferei” transfigurează, într-o atmosferă de basm, ceremonialul nunții țărănești. Personajele situează epicul poeziei în limitele tradiției și basmului, nuntașii fiind crai și împărați: bătrânul Gru, cu nume baladesc, și Ținteș, cel cu „trainic rost”, și Bardeș, „cel cu adăpost prin munți sâlhui”, dar și un Peneș-împărat, un Paltin crai, Mugur-împărat și Barbă-Cot, piticul, personaje ce amintesc de lumea basmului românesc, cu feți-frumoși, regi și sfetnici. Ceremonialul nunții, hiperbolizat, este țărănesc. Cum nunta e un eveniment deosebit în viața satului, la sărbătoare participă întregul sat, dar și nuntași din satele vecine.

În concluzie, alături de competența comunicativă, cea de exprimare culturală reprezintă una dintre competențele-cheie ce trebuie dezvoltate copiilor. Prin intermediul limbii, elevii își formează și dezvoltă identitatea lingvistică, iar prin literatură, ei acced la patrimoniul spiritual al poporului din care fac parte. Dacă vom continua să ignorăm tradițiile, credințele care ne-au definit ca neam, acestea vor intra curând în negura uitării în ritmul galopant al globalizării, vom fi lipsiți de vocea care ne face distincți în concertul multiculturalității din spațiul contemporan al Europei. Ceea ce ar fi păcat, căci românii resimt puternic nostalgia spațiului natal, a tradițiilor aparținând locului în care au copilărit, în care s-au format ca oameni. Întâlnirea cu ceea ce este specific românesc le conferă energie reprezentând surse de legitimare a apartenenței lor la o comunitate.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

ВАРДАН ДЕРЮГА,

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики
ФГБОУ ВО «Мордовский государственный педагогический институт
имени М. Е. Евсевьева», г. Саранск, Россия
vardmob@yandex.ru*

Summary

The article deals with the problem of possibilities and risks of using digital technologies in the process of education. The features of education at different historical stages of Homo Sapiens history are revealed and the new digital educational paradigm is characterized.

Keywords: *digital education, industrial education, paradigm, humanism, technologism.*

Информационная постиндустриальная эпоха ставит Человека в особую жизненную ситуацию. Происходит наслаение цифрового образа жизни на прежний индустриальный образ. В условиях цифровой «волны» (Э. Тоффлер), или новой фазы исторического развития (И. Дьяконов) прежние системы (в том числе традиционная образовательная) становятся менее эффективными, а новая цифровая образовательная система еще только вырабатывает новые подходы и решения в обучении и воспитании. Это ярко продемонстрировала ситуация с дистанционным обучением во время вспышки Covid-19.

Мир цифровых технологий поглощает реальность, изменения касаются в том числе и сферы образования. Среди них: отсутствие постоянства и стабильности или постоянство изменений; сложность планирования и видения будущего; крушение традиций, кризис ценностей и идеалов; виртуализация жизни; мобильность жизни; проблема информационного шума; геймификация жизни Человека и т.д.

Призывы к переходу на «цифру», на дистанционное обучение в режиме онлайн наталкиваются на вековые традиции воспитания и образования. В 2020 году такое противостояние обострилось по причине

вынужденного дистанционного обучения, и даже сторонники цифрового образования смогли убедиться, что система на всех уровнях к нему еще не готова.

Самый главный, животрепещущий вопрос, который необходимо решать в условиях постиндустриального информационного общества, можно озвучить следующим образом. Как цифровые технологии влияют на жизнь Человека и на его образование, и какое место они должны занимать в педагогическом процессе? Ответ на этот вопрос позволит понять, что из традиционной модели образования можно и нужно сохранить, а что перевести на новый цифровой информационный формат. И какая роль в этих условиях, какие функции остаются за учителем, а что будет передано цифровым алгоритмам.

При неправильном сочетании традиционного и цифрового компонентов мы обязательно столкнемся (если не сталкиваемся уже) с дегуманизацией системы образования. Это выражается в том, что технологии используются не столько ради Человека (результат – повышение общей эффективности одновременно с экономией времени и энергии, а также улучшение условий учебы и труда), сколько ради самих технологий.

Сегодня на наших глазах происходит смена образовательных парадигм: система образования индустриальной эпохи, наполненная в свое время гуманистическими идеями (индустриально-гуманистическая парадигма) сменяется новой информационно-цифровой образовательной парадигмой (сочетание виртуализации и возможности обработки большого объема данных с биотехнологиями и когнитивистикой, данными о работе мозга).

В чем отличие этих двух образовательных парадигм, какие изменения приносит цифровая образовательная система, в чем возможности и риски цифровизации образования? Для ответа на эти вопросы обратимся к истории Homo Sapiens и роли образования на разных этапах развития общества.

Человечество в своей истории прошло несколько фаз исторического развития, которые формировали определенный образ жизни Homo Sapiens. Можно выделить 4 фазы: образ жизни (цивилизация) охотников-собирателей, аграрный образ жизни, индустриальный образ жизни и современный, информационно-цифровой. Каждый после-

дующий этап строился на основании предыдущего, «наслаивался» на него (см. рисунок, читать снизу вверх).

Каждая фаза представляет собой отрыв (выход) Человека от природной реальности, что делает его менее естественным. Будучи рабом природного мира (рожденный, зреющий, стареющий и умирающий не по своей воле), всегда зависящий от него, он с каждой новой эпохой творит новое пространство культуры и взаимодействует с природой через искусственную культуру, им созданную. Чем больше таких культурных «перегородок» возникает, тем искусственнее становится жизнь Homo Sapiens, тем сильнее меняется (искажается) его видение собственной природы. Таким образом, мы выстраиваем новые карты реальности (А. Курпатов), используя возможности мышления, направленного на познание мира, познание себя и культурное преобразование мира посредством творчества.

Представим данные этапы подробнее.

1. Образ жизни охотников собирателей. В период когнитивной революции примерно 70 000 лет назад Человек стал не просто приспосабливаться к миру природы, в котором он жил. Он стал из-

менять естественную окружающую природу и создавать новый искусственный мир материальных и духовных объектов - мир культуры, ценности которого меняли самого Homo Sapiens и в буквальном смысле слова «требовали» ухода за собой, сохранения, передачи другим поколениям. Если Вы единственный, кто умеет добывать огонь, или Вы умеете изготавливать лук и стрелы, или умеете «вызывать» дождь, Вы просто обязаны научить этому кого-нибудь пока Вы живы. Если Вы придумываете историю, которая объединяет людей в группы, если находитесь во главе «истории» (мифа), Вы будете передать эти смыслы, чтобы сохранить социально-культурную целостность сообщества во времени и пространстве.

Таким образом, с возникновением культуры в первобытном обществе перед Человеком предстают две цели образования. Первая присуща животным и «преследует» Homo Sapiens на протяжении всей его эволюции – это обучение ради выживания в суровом мире природы и общества. Вторая появляется с возникновением культуры – это сохранение и передача накопленной «культурной традиции» из поколения в поколение.

Если защита жизни и продолжение рода – это рабская необходимость всех живых существ, в том числе и человека, то в создании культурного наследия (материальных объектов и нематериальных историй, или ценностей) возникает элемент (искра) творчества, а значит свободы. Каменный нож, копье, одежда, огонь и другие материальные ресурсы созданы человеком хотя и творчески, но по необходимости и с целью выживания. А для чего создаются наскальные рисунки, музыкальные инструменты (найденной флейте около 40 000 лет), детские куклы? Для чего придумываются истории и мифы? Даже если этот огонь творчества разжигается в суровых принудительных условиях мира природы, даже если он есть результат необходимой борьбы за выживание, нельзя не признать, что в подобных объектах вложена искра свободного духовного поиска истины, красоты, добра, справедливости.

Такова, говоря словами Эриха Фромма, «человеческая ситуация». Разум как инструмент познания мира, развития самосознания и творчества позволил Человеку «отделиться» от мира природы, создать новый мир культуры (внутренний и внешний), позволил постигать и

творить, а также осознавать самого себя. Через новый «слой культуры», как через лупу, Человек стал воспринимать объективный мир природы, истолковывать и взаимодействовать с ним: «Сознание осознавало сознание, мышление делало своим объектом мышление. Началась духовная борьба, в ходе которой каждый пытался убедить другого, сообщая ему свои идеи, обоснования, свой опыт»¹.

2. Второй этап начинается с развитием аграрного образа жизни (около 19 000 лет назад).

Особенности аграрного образа жизни можно объединить словами «ограниченность», «цикличность», «постоянство», «накопление» - пространства, времени, труда, семьи, ресурсов и т.д. Вот лишь некоторые основные аспекты этой эпохи. Во-первых, сельское хозяйство стало основным видом деятельности, который привел к оседлому образу жизни. Теперь люди были заняты трудом на постоянном месте, они были связаны с земельным наделом, не отходили от своих поселений слишком далеко и надолго и предпочли постоянство и предсказуемость изменениям. Во-вторых, выращиваемые продукты питания стали заготавливаться и храниться, животные разводились, а это привело к появлению излишков, накоплению ресурсов, а это стало одним из факторов появления частной собственности и социального расслоения. В-третьих, большая стабильная семья из нескольких поколений и большого количества родственников стала основной ячейкой общества. Внутри семьи сложилась четкая иерархия, это было необходимо для выживания, увеличения численности семьи, а также для материального накопления ресурсов в нелегких природных условиях. В-четвертых, возникло социальное и имущественное расслоение. В большей массе люди занимались сельскохозяйственным трудом, но были также собиратели, охотники и воины, жрецы и знать. Постепенно появились торговцы и ремесленники, а с возникновением письменности – грамотные люди, которых использовали в государственных и общественных целях. Подобно семейной сложилась иерархия в обществе. В-пятых, это определило ограниченное разделение труда, однако в целом процессы производства и потребления были едины. Подавляющее большинство

---

¹ Ясперс К. *Смысл и назначение истории* - Текст: электронный. К, Ясперс - URL: https://imwerden.de/pdf/jaspers_smysl_i_naznachenie_istorii_1991.pdf (дата обращения 15.05.2020).

людей (крестьяне) хотя и передавали (или меняли) свою продукцию другим социальным группам, однако в то же время пользовались продуктами собственного производства. В-шестых, время воспринималось циклически, а жизнь выстраивалась в соответствии с природными явлениями в течение одного года (времена года, наводнения и засухи, миграция животных и птиц и т.д.). В отличие от охотников-собирателей крестьяне должны были думать о будущем и планировать на несколько месяцев или год вперед. В-седьмых, взгляд в будущее, видение собственных границ (понимание собственной ограниченности), а также границ мира и общества формировал у Человека трансцендентное представление о мире «должного», который не совпадает с миром «сущим». Так мир в представлениях Homo Sapiens разделился на реальный и идеальный. И самое главное, аграрный образ жизни привел к тому, что Человек еще более усердно стал строить искусственный мир культуры, накапливать, сохранять и передавать по наследству его материальные и духовные ценности, заплатив за это свободным временем собственной жизни.

Именно тогда, а позже с появлением городов (полисов) и государств передача культурной традиции становится наиболее значимой целью образования. Это связано с объективной ситуацией накопления культурных ценностей. Семья стала домашним «садом», «школой» и «университетом» и должна была организовать процесс взросления молодого поколения и профессиональной подготовки к жизни в рамках своего социального или имущественного статуса. Взрослые должны были передавать не только опыт деятельности (образовательный аспект), но и вводить юнцов в пространство жизни, делать их частью целого общества с его историей, мифами, преданиями, обычаями, обрядами и т.д. (воспитательный аспект).

С появлением письменности (7 000 - 5 000 лет назад) процесс обучения стал более систематизирован, искусственен и авторитарен. Образование давалось не ради личности, ее становления в обществе, не ради реализации заложенного потенциала, а ради трансляции культуры из поколения в поколение, сохранения единства общества в прошлом, настоящем и в исторической перспективе. Независимо от содержания надписей (хозяйственные и математические расчеты, загадки и легенды, законы и своды и т.д.), от вида письма (китайские надписи на панцирях

черепках, каменные таблички из Месопотамии, глиняные таблички из Шумера, египетские иероглифы, критское письмо и т.д.) для обучения этому искусству требовались огромные усилия как учителя, так и ученика. Поскольку ребенок воспринимался взрослыми лишь как средство для решения поставленных задач, то он был полностью подчинен системно-организованному процессу обучения и бесправен. Учитель же отличался требовательностью, строгостью, а наказания (в том числе и физические) были нормой для того времени. Это окончательно разделило мир детей и мир взрослых: ребенок воспринимался как существо, которое только в будущем войдет в мир культуры и станет полноценным Человеком.

Школы обучения письменности (эддубы в Странах Междуречья, канцелярии или школы писцов в Египте и т.д.) существовали для узкого круга людей. Они, как и другие школы (военные, школы торговцев) были призваны сформировать человека как социальную единицу, адаптировать его к жизни на благо общества и государства.

В период с 800 по 200 гг. до н. э. происходит следующий «культурный рывок» в процессе развития Homo Sapiens. Этот период был назван Карлом Ясперсом «осевым временем»: «В это время происходит много необычайного. В Китае жили тогда Конфуций и Лао-цзы, возникли все направления китайской философии, мыслили Мо-цзы, Чжуан-цзы, Ле-цзы и бесчисленное множество других. В Индии возникли Упанишады, жил Будда; в философии – в Индии, как и в Китае, – были рассмотрены все возможности философского постижения действительности, вплоть до скептицизма, материализма, софистики и нигилизма; в Иране Заратустра учил о мире, где идет борьба добра со злом; в Палестине выступали пророки – Илия, Исая, Иеремия и Второисая; в Греции – это время Гомера, философов Парменида, Гераклита, Платона, трагиков, Фукидида и Архимеда. Все то, что связано с этими именами, возникло почти одновременно в течение немногих столетий в Китае, Индии и на Западе независимо друг от друга»².

Это мощное духовное движение впервые самостоятельно ставит вопрос о сущности Человека, о его месте в мироздании, о его внутрен-

² Ясперс К. *Смысл и назначение истории* - Текст: электронный. К, Ясперс - URL: https://imwerden.de/pdf/jaspers_smysl_i_naznachenie_istorii_1991.pdf (дата обращения 15.05.2020).

нем мире наряду с вопросами об устройстве самого мира. Так среди объективной реальности возник «гуманистический островок» внутреннего Человека, стремящегося познать себя в мире и мир в себе и привести их к гармоническому единству. Как на естественный мир природы наложился искусственный мир материальной культуры (сущего), так и в самой культуре возник внутренний идеальный воображаемый (должного). Он был представлен мифами и историями, теориями и расчетами, схемами и формулировками. В стремлении объяснить окружающий мир и познать истину Человек создавал, говоря современными словами, «дополненную реальность» культуры и это зачастую уводило его от объективности природы и вело к миру трансцендентному.

Независимо от того, какие принципы лежали в основе общественного мировоззрения (анимизм, космоцентризм, теоцентризм), идеи гуманистического воспитания и образования Человека как самостоятельной активной личности присутствовали в культурах буддизма, даосизма, конфуцианства, философии Древней Греции, иудаизма, христианства, ислама. Вплоть до эпохи Возрождения гуманизм не является ведущим философским принципом (Природа, Космос, Бог, Социум – всегда причина, высшая ценность, а Человек – вторичен по отношению к ним и подчинен), однако проявлялся в свете теологических и философских учений.

Эпоха Возрождения в Западной Европе ознаменовала начало перехода от теоцентрического мировоззрения к антропоцентрическому. В это время идеи гуманизма начинают выходить на первый план, а в XX и XXI веках становятся независимыми. Гуманистическое мировоззрение представляет Человека целью, а не средством, отводит ему ведущую роль как в его собственной жизни, так и в жизни всего человечества и планеты Земля. Это формирует новый идеал личности с такими качествами, как самостоятельность, свобода, деловитость и активность, возвышает его над всем животным и растительным миром, постепенно отдаляя от «божественного» мира в повседневной земной жизни. И хотя в современном мире большинство людей принадлежат к религиозным конфессиям, обратим внимание на то, что в цивилизационно развитых странах повседневное поведение людей редко диктуется религиозными нормами морали.

Секуляризация (отделение) научного знания от религии привело к развитию наук и методов рационального познания мира: в астрономии и физике (Дж. Бруно, И. Кеплер, Г. Галилей, И. Ньютон и др.), в алгебре и геометрии (Г. Бригс, П. де Ферма, Б. Паскаль, К.Ф. Гаусс и др.) в философии (Ф. Бэкон, Р. Декарт, Г. Лейбниц, И. Кант и др.), в химии, биологии и медицине (Г. Рук, М. Мальпиги, Ч. Дарвин и др.) и, конечно, в педагогике (Я.А. Коменский, Й. Песталоцци и др.). Автономизация Человека, его «Я», его внутреннего мира культуры стала причиной и главной движущей силой гуманистических ценностей и личностно-ориентированного образования.

Несмотря на развитие естественных и точных наук, философии рационализма, искусства, направленного на познание сущности Человека, новый этап в сфере образования начинается только с развитием фабрик и заводов и, соответственно, увеличением городов.

3. Индустриальный образ жизни возникает и распространяется постепенно, начиная примерно с XVIII века, и становится массовым к концу XX века. Развитие промышленности и науки (прежде всего в странах Европы и США) приводят к уменьшению процента населения, которое занято сельскохозяйственным трудом. На городские фабрики и заводы, в офисы и компании переходят сначала мужчины, а потом и женщины. Именно тогда получает массовое распространение классно-урочная система.

Индустриальная революция (а в XX веке так называемая офисная революция) стала разрушать устоявшуюся аграрную семью, которая до эпохи больших заводов и фабрик в огромных городах оставалась самой массовой формой человеческого общежития. Проблема не в том, что семья в эпоху индустриализации и урбанизации стала нуклеарной («двухпоколенческой»). Городская семья в отличие от аграрной семьи перестала иметь общий центр «трудового» притяжения, каким для аграрной семьи выступала земля. Безусловно, жизнь на земле является чрезвычайно сложной (постоянная борьба с естественной природой), однако усилия всех членов сельскохозяйственной семьи направлены на общие цели и, соответственно, результат. Совместная деятельность при всей её сложности как правило объединяла людей, делала их взаимозависимыми. Семья держалась не просто на любви, а на общей дея-

тельности, без которой невозможен коллектив (А.С. Макаренко). Дети в такой семье воспитывались в едином труде, пусть и нелегком.

В результате индустриализации первыми из общей совместной семейной деятельности вышли мужчины, которые отправились на фабрики и заводы. Вторыми сначала на заводы, а потом в офисы ушли женщины. Детям достались массовые школы и детские сады. Единый центр объединения семьи был разрушен.

Мы уже сказали о том, что индустриализация стала следствием секуляризации и развития различных (в первую очередь естественных и точных) наук. Среди них свое место занимали науки о Человеке (философия, психология, педагогика). Homo Sapiens стал восприниматься как разумное (по крайней мере, в результате правильного воспитания и социально-организованной жизни) существо. Его призванием стал вечный прогресс окружающего мира в цивилизованной конкуренции с другими, самосовершенствование и самоторжествование. Это в полной мере отразилось на организации массовой школьной системы и теоретической науки о воспитании и образовании, которую В.В. Зеньковский назвал «педагогикой интеллектуализма».

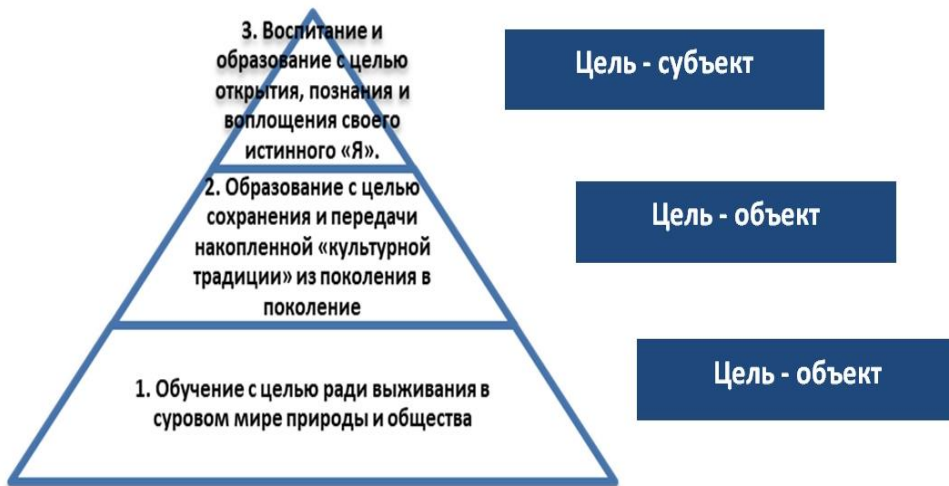
Класно-урочная система была порождением индустриальной организации производства: «Сырье преобразуется в товар в результате прохождения через конкретную последовательность технологических стадий, где тестирование служит своеобразным пропуском при переходе от стадии к стадии. Массовое образование также представляет собой ряд этапов – от начальной до средней школы и далее к высшей. Учащиеся, как правило, проходят через систему группами, состав которых обусловлен исключительно датой рождения»³. Линейная технология производства была перенесена в систему образования. Все ученики разбиваются по классам в соответствии с возрастом, а иногда и способностями. Уроки проходят в строго отведенное время (30-45 минут) с малыми и большими перерывами. Каждое занятие посвящено определенному предмету и теме, все они распределены по плану и объединены в большие циклы с итоговой проверкой знаний. И как по конвейеру проходит будущий продукт, так и дети ступают с первого класса

---

³ Робинсон К., Ароника Л. *Школа будущего. Как вырастить талантливого ребенка.* Текст: электронный. К. Робинсон, Л. Ароника-URL: <http://www.psihdocs.ru/ken-robinson-lu-aronika-shkola-budushego-kak-virastite-talantl.html?page=3> (дата обращения 15.05.2020).

до окончания школы. Классно-урочная система поощряет конкуренцию, в соответствии с внешними объективными критериями оценки больше поощряет успешных и отстающих, а ученики для достижения большего результата должны научиться подстраиваться под единые требования и соответствовать им.

Так закончилась эпоха «аграрного» образования и началась новая. Мы назовем «индустриально-гуманистической», поскольку это название отражает две главные цели, которые ставились перед массовой классно-урочной системой. Первая (уже известная нам) – передача культурной традиции, а вторая (зародившаяся еще в осевое время и ставшая массовой в тот период) – раскрытие потенциала Личности, ее творческая самореализация. Если первая цель является внешней, направленной на развитие общества (объект), то вторая направлена на Человека, на познание и реализацию самого себя (субъект) (см. рис. снизу-вверх).

Система образования в эпоху индустриализации попала в сложное противоречие. С экономической и социальной точки зрения, задача образования - «поставка» обученных людей, готовых «единиц» для промышленности и хозяйства, экономики и политики, общества и государства. Эти люди должны быть подготовлены массовой системой образования с максимальным результатом и с наименьшей потерей энергии и времени. Классно-урочная система идеально выполняла и сейчас выполняет эти требования. А с точки зрения гуманизма, у образования появилась более значимая цель – создание благоприятных

условий для обретения Личностью самой себя, раскрытия ее потенциала, восхождения по социальной лестнице и творческой реализации на благо людям. Таким образом, школа и тогда, и сейчас находится в противоречии между традиционной и гуманистической целями образования. Первая диктовалась объективными задачами развития аграрного, индустриального общества, а вторая – возникшими в период Нового и Новейшего времени научными знаниями о природе Человека, в частности ребенка. Образовательный процесс таким образом можно рассматривать и строить с этих двух парадигмальных позиций – традиционной (социальной и технологической) и гуманистической.

Индустриальная система массового образования, пропитанная гуманистическими идеалами, верой в рациональность человека, в вечный прогресс в целом успешно выполняла поставленные задачи вплоть до XXI века. Однако сегодня система столкнулась с мощнейшим вызовом – новыми цифровыми технологиями, которые «бьют» одновременно и по образовательным традициям эпохи индустриализма, и по гуманистическим ценностям.

4. Информационно-цифровой образ жизни. Сегодня индустриально-гуманистическая парадигма образования сменяется новой информационно-цифровой парадигмой. Почему и как это происходит?

Благодаря развитию информационных технологий и виртуального пространства появилась возможность сохранять, обрабатывать и передавать на большие расстояния неограниченному количеству пользователей огромные объемы информации, а также использовать искусственный интеллект (ИИ) для решения большого количества образовательных задач. ИИ уже научился самостоятельно учиться и формировать на основе анализа информационных данных (big data) решения возникающих проблем. Поэтому он не просто помогает в учебе, он выполняет задания за нас, а мы с удовольствием используем его способности вместо собственных. Например, это происходит при автоматическом переводе на иностранные языки, вычислении математических задач, написании портфолио, даже рисовании и т.д. Кроме того, программные решения, которые предлагают корпорации (Google, Яндекс и т.д.), выстраиваются на глубоком когнитивном анализе нашей мыслительной деятельности. Поэтому эти решения относительно

эффективны. Они помогают экономить время, энергию при выполнении задач обучения. А вот с точки зрения продуктивности возникает серьезное противоречие. С одной стороны, с помощью ИИ появляется возможность быстрого создания продукта деятельности (перевода, рисунка, решения задачи и т.д.). С другой стороны, является ли данный продукт результатом нашей творческой деятельности? Что именно создаем мы, а что ИИ? Когда искусственный интеллект начинает мешать Человеку продуктивно действовать? И на каком этапе он окончательно отнимет у Homo Sapiens все возможности для творческой деятельности?

Как цифровизация влияет на системы образования?

В школах (по крайней мере, в старших классах) массово используются и будут применяться не только презентации, компьютеры, интерактивные доски, но и цифровые образовательные среды, курсы, интерактивные учебники, планшеты и технологии дополненной реальности. Всё больше будут внедряться технологии удаленного обучения и управления (вспышка коронавируса ускорила этот процесс), интерактивные образовательные и методические порталы, коллаборационные центры сетевого взаимодействия, автоматизированные системы контроля и учета результатов обучения и т.д.

Давайте вместе представим идеальную будущую картину цифровой образовательной среды, чтобы понять, куда и зачем мы движемся.

Итак, цифровой урок истории в недалеком будущем.

Ученики надевают VR-очки, сенсорный костюм и погружаются в мир Древней Греции. Этот мир представляет собой виртуальное путешествие, интерактивное пространство, эдакий музей, в котором можно все: пользоваться предметами быта, оружием, гулять по улицам и общаться, наблюдать битвы и принимать участия в собраниях. Можно стать учеником гимнасии или агеллы и пообщаться с Платоном в его Академии. Ученики не просто бродят по этому запрограммированному пространству, они должны выполнить задания учителя: найти амфору, написать и перевести с древнегреческого школьный текст, запечатлеть осаду Византии и рассказать позже об этом своим одноклассникам.

Вот такая идеальная цифровая образовательная конструкция. Даже если её невозможно воплотить, тем не менее, очевидно, что мы идем в этом направлении. Наглядность, интерактивность, индиви-

дуальное обучение, самостоятельность, виртуальная активность, погруженность в интернет – всё это компоненты этой цифровой реальности. Обратим внимание, что именно этого требовала классическая педагогика по отношению к обучению в реальном мире сто лет назад.

Так в чем же опасности цифровых технологий и почему они могут привести к дегуманизации процесса образования?

Создание и использование технологий можно свести к следующим назначениям: освобождение (независимость), совершенство (эффективность, высокая результативность, красота) и творчество.

Человек всегда хотел стать независимее от сил окружающего его мира, и технологии помогали ему в этом. Оружие для охоты, добывание огня, возведение построек, одомашнивание растений и животных, изготовление и хранение пищи и т.д. Освобождение должно проявляться в том, что Человек достигает большей результативности в деятельности при меньшей затрате энергии и времени на выполнение задачи. Парадокс заключается в том, что они (технологии) освобождая, поработают: «Машина призвана освободить человека от рабства у природы, облегчать человеческий труд. Но вместо этого она по-новому поработает человека и окончательно его обездоливает, превращая его в безработного»⁴.

Во-вторых, технологии помогают сделать мир, себя и собственную деятельность совершеннее. И как следствие, использование технологии должно дать нам более высокий результат деятельности.

И третье, пожалуй, это самое главное. В изобретении технологий заложен огромный творческий потенциал, ведь мастерство, умение или искусство выражаются в новом созданном творческом продукте.

Это означает, если используемые Человеком технологии приводят к освобождению времени, к экономии собственной энергии, к более высокой и творческой результативности, если ведут к совершенству, то такие технологии действительно отвечают по-настоящему человеческим запросам. Такие технологии направлены на Человека, их можно назвать «гуманизированными», подчиненными решению личностных задач.

---

⁴ Бердяев Н. *Судьба Человека в современном мире* - Текст: электронный / Н. Бердяев. - URL: <http://www.vehi.net/berdyaev/sudbache/03.html> (дата обращения 15.05.2020).

Решают ли современнее цифровые технологии поставленные задачи в системе образования.

1. Стали ли участники системы образования более свободны при увеличении технологических инноваций? С одной стороны, при освоении технологий, у учителей и учеников уходит куда больше времени, чем ранее. Однако, если информационный ресурс (портал, система удаленного обучения и т.д.) отвечает требованиям «юзабельности» (т.е. легкого интуитивного использования), то в конечном итоге эта система освободит достаточно много времени. Проблема в том, что зачастую трудно подобрать оптимальную образовательную платформу, настроенную так, чтобы всем было удобно в ней учиться и учить. Кроме того, стоит признать правоту Николая Бердяева: желая освободиться, мы зачастую становимся зависимыми от технологических новинок.

2. Стало ли образование более эффективным (совершенным)? В 2019 году мы проводили опрос учителей Саранска, который был посвящен информационным технологиям в образовании. Из 156 опрошенных учителей почти 100% были согласны с тем, что информационные технологии помогают учителям учить, а ученикам учиться. А вот данные о результативности обучения не столь оптимистичны. На вопрос «Согласны ли с тем, что результаты обучения в школе сегодня у детей средних и старших классов более высокие, чем 20 лет назад?» ответы распределились следующим образом: «Да» - 20,86%, «Нет» - 48,2%, «Затрудняюсь ответить» - 30,94%.

3. Представлены ли результаты образования в творческих продуктах деятельности? Это, пожалуй, самый главный вопрос, и касается он в первую очередь обучающихся. Имея под рукой возможности достать любую обработанную информацию (Википедия и т.д.), а также готовые решения образовательных задач, ученики все меньше «выдают» самостоятельные (а значит творческие) продукты как результат обучения. Таким образом, неверно используемые технологии могут помешать Человеку выполнять свое предназначение – творить мир вокруг себя и себя в этом мире.

Из этого можно сделать вывод о возможном губительном влиянии технологий без их подчинения гуманистическим целям жизни Человека и общества. По отношению к воспитанию и образованию это

означает, что задача учителя – выступать гуманизатором процесса технологического образования, т.е. наполнять его человеческими целями, задачами, содержанием, коммуникацией. Сейчас мы находимся только в начале этого пути. Старшеклассники и студенты, да и взрослые, активно пользуются технологиями, и зачастую делают это в ущерб, а не на пользу.

Какие задачи стоят перед учителем в эпоху цифрового образования?

Центральной образовательной задачей в эпоху цифровизации является защита по-настоящему человеческих целей и ценностей, идей и идеалов. Этого не сделают алгоритмы, виртуальное пространство и даже развивающие компьютерные игры. Гуманистические ценности формируются, развиваются в процессе взаимодействия и коммуникации людей друг с другом, а задача учителя – организовать это взаимодействие. И это касается не только воспитания, это окажет влияние и на эффективность процесса обучения.

Образовательный процесс будет эффективным, если осуществляется в опоре на вечные, неизменные потребности людей. Помимо потребностей в сохранении жизни и продолжении рода, мы выделим следующие.

Потребность в творчестве. Если учеба, работа не имеют творческого результата в широком смысле этого слова, то они становятся бессмысленными. Это значит, что даже при высокотехнологичной «начинке» Вам будет очень сложно мотивировать ученика. Главным же мотивом является интерес, перетекающий в продукты собственной деятельности, полезной другим людям.

Потребность в группе (социальном положении и защите). Согласитесь, все люди хотят найти свое место в обществе. Человек является существом сверхсоциальным. Мы желаем быть принятыми группой, одобряемы и защищаемы ею, ждем от нее условий и возможностей для реализации собственного потенциала. Именно поэтому дети выбирают именно такие группы, где чувствуют (порою ложно) собственную значимость. Это означает, что дети будут учиться лучше в сообществе сверстников, в котором учеба и знания являются ценностью, нежели чем просто за экраном компьютера. Правда и в том, что очень трудно будет учителю наладить учебу в классе, где знания ценностью не являются.

Вывод напрашивается сам собой: дистанционное обучение будет эффективным лишь при сформированной мотивации ученика, а значит может вводиться как элемент только на старших ступенях обучения.

Потребность во взаимодействии и взаимообучении. Люди хотят не просто быть частью группы, у нас есть потребность взаимодействовать друг с другом, делиться информацией и учить тому, что известно нам самим. Цифровизация и дистанционное обучение не должны отбрасывать эту потребность. Так, например, в традиционном классе очень часто используется известный прием, когда одни ученики объясняют другим способы решения задачи. Даже если дистанционно этот процесс можно наладить (в виртуальном пространстве дети учат друг друга), то согласитесь, он все-равно, будет проигрывать реальному взаимодействию.

Потребность в поиске себя. Если реализуются вышеназванные потребности Человека, то он достигает главной цели воспитания и образования – находит самого себя. В этом пути к себе главными его проводниками являются учителя, наставники не по профессии, а по сути. Это родители, педагоги, взрослые и дети. С точки зрения гуманистической педагогики «найти себя», «реализовать свой потенциал на благо людям» и является самой главной целью и результатом образования.

СТУДЕНТСТВО УКРАЇНСЬКОГО ПОДУНАВ'Я: ДЕЯКІ ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ У ТРАНСКОРДОННИХ ПРОЄКТАХ

Я. В. Кічук

доктор педагогічних наук, професор
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
e-mail: izmayil@ukr.net

Rezume

L'article révèle la pertinence de l'étude du processus d'initiation de l'activité sociale des étudiants. On a mis l'accent sur la position dominante des chercheurs maintenant que la participation aux centres de jeunesse, aux organisations publiques, aux fondations caritatives est une manifestation de l'activité sociale des étudiants. Sous-estimées à cet égard, les initiatives purement publiques relèvent de la spécificité régionale des établissements d'enseignement supérieur et de la future activité professionnelle. Les principaux axes de l'étude des ressources de l'activité de projet de la personne dans les limites de la connaissance humanitaire moderne sont spécifiées. On étudie certaines façons d'activer la participation des étudiants aux projets transfrontaliers

Mots-clés: projet, projet transfrontier, mobilité prosociale, étudiants.

Студентська молодь завжди вважалась своєрідним «нервом» суспільства, адже ж цій спільноті притаманні якості, сукупність яких детермінує інтенсивний вияв особистістю активності у різновекторних соціальних ініціативах. У контексті сучасного гуманітарного знання про вікову своєрідність особистості, котра набула студентського статусу, до найсуттєвіших передумов соціальної її активності розцінено площину «Я» – національно – соціальне» (Вітвицька С., Курлянд З., Лисовський В., Семиченко В., Фіцула М.). Сучасний заклад вищої освіти, як соціальна інституція, недостатньо повно реалізує свій потенціал у зазначеному ракурсі. Це пов'язане з такими обставинами: акцентуацією уваги на студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, розцінюванням процесу спрямування дозвілля лише як «бажане», недооцінкою ресурсів впливовості освітнього процесу на соціальну адаптацію молодої людини, відсутністю науково-виваженої програми виховання соціаль-

ного лідерства в умовах закладу вищої освіти. У цей період здоров'я особистості становить актуальну соціально-психологічну проблему, пов'язану з поглибленням наукових уявлень про емоційні особливості психологічного здоров'я сучасного студентства задля розвитку їхньої здатності до емоційної саморегуляції на найсуттєвішому етапі особистісно-професійного становлення – в умовах університетської освіти¹.

На основі узагальнення надбань фахівців та систематизації теоретичних наукових підходів щодо взаємодоповнення змісту, який доречно вкладати у поняття «соціальна активність», уможлиблюється констатація наступного. По-перше, наявність певних акцентів у розрізі різних параметрів (особистісна змістовність соціальної активності, виконання особистістю певних ролей у суспільстві; орієнтація на середовище, котре детермінує і зміст, і результативність вияву соціальної активності; за параметром способу діяльності; акцентування на ступені націленості дії особистості щодо здійснення соціальних змін). По-друге, бракує чіткості у трактуванні соціальної активності, де максимально повно віднайшла б віддзеркалення специфіка означеної якості стосовно студентства. Ступак О. визначає соціальну активність «як інтегровану особистісну діяльність людини щодо ініціювання та реалізації суспільно-корисної функції в соціальному середовищі з урахуванням вимог суспільства та особистісних ціннісних орієнтацій»². Дослідниці вдалося у запропонованому визначенні сфокусуватися на домінанті окресленої особистісної якості – функціональне призначення в соціумі, хоча й поза увагою залишивши контент життєдіяльності суб'єкта суспільно-корисної діяльності. Окрім готовності студентської молоді виявляти соціальну активність через участь у діяльності молодіжних центрів, громадських організацій та благодійних фондів, вона здатна привносити у цю діяльність якісно новий вимір – контекстність особистісно-професійного призначення впродовж життя. Якщо аналізувати найновітніші напрацювання науковців у зазначеній площині, маємо підстави констатувати на зміщенні акцентів на фахово-значущі проблеми, розв'язання яких уможлиблює участь студентської молоді у

¹ Кічук А. До питання про особливості емоційного складника психологічного здоров'я студентської молоді. В: Психологічні перспективи. Вип. 346 2019. С. 49.

² Ступак О. Характеристика компонентів системи формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства. В: Science and education, 2019, ISSUE 4. С. 23.

соціальної активної діяльності³. Уважаємо конструктивною позицією тих дослідників, котрі фокусують увагу на ресурсах цієї сфери щодо формування соціальних почуттів майбутніх фахівців, урахуванні регіональних можливостей щодо надання означеному сегменту діяльності чітких громадянсько-значущих абрисів, соціальних почуттів та соціальної мобільності у процесі реалізації ними будь-яких соціально-корисних дій⁴. Як зазначають науковці (Кічук Н., Лесіна Т.), освітній простір вищої школи оптимізує зусилля особистості, спрямовані на вияв її просоціальних ініціатив, у тому числі й у проєктній діяльності, анімації як інноваційного процесу у закладі вищої освіти⁵. До того ж не менш важливим видається й маркер урахування конкретики геополітичної ролі та місця розташування закладу вищої освіти задля більш результативного використання своєрідності просоціальної їх діяльності як специфічного каналу позитивної динаміки особистісно-професійного зростання. У такий спосіб уможливується збагачення практико-орієнтовного змісту просоціальної діяльності студентів, чим і забезпечується більш її відчутна результативність⁶.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет (далі – ІДГУ), який географічно уособлює найближче сусідство із Молдовою та Румунією – єдиний державний заклад вищої освіти в українському Подунав'ї, котрий упродовж своєї восьмидесятирічної історії сформував традиції відносно соціально-вмотивованого і творчого використання транскордонного місця свого географічного розташування. Своєрідним «фокусом» транскордонних відносин є річка Дунай (Істр, Дунав), адже ж цей природний об'єкт осмислюється насамперед у ракурсі міжнародних природоохоронних та еколого-виховних проєктів, а також багатовекторної транскордонної співпраці в аспекті активізації здатності сучасної молоді до іншомовного спілкування, мотиваційної основи до соціокультурної взаємодії на основі активної іншомовної

---

³ *Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності*: монографія. Відп. ред. Л. Данильчук, Л. Романовська, Хмельницький: ФОП Цюпак А., 2020. Т. 2. С. 23.

⁴ Олексенко В. *Формування соціальних почуттів у студентів*. В: Вища освіта України. 2018, № 2. С. 76.

⁵ Лесіна Т. *Формування компетентності майбутніх вихователів ДНЗ у проєктуванні просоціальної діяльності вихованців*. В: Науковий вісник ПНПУ імені К.Д. Ушинського. Випуск 6 (113). Одеса. С.89.

⁶ Кічук Я. *Європейські освітні стратегії в сучасну інформаційну епоху*. В: V Дунайські науковці читання. Інформаційне суспільство XXI століття : взаємодія науки, освіти та бізнесу: зб. матер. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, «Смил», 2019. С. 55.

діяльності, утвердження євроінтеграційних пріоритетів, зокрема, в розрізі реалізації ідеї полікультурності заради інтенсифікації цивілізованих змін⁷. Мультикультурний підхід подекуди вживається як синонім полікультурності, тобто без урахування дуже суттєвого, на наш погляд, уточнення, котре внесене Парнел А. («полікультурність виступає як включеність особистості у процес взаємодії культур без нівелювання культурних відмінностей кожної культури») та вимагає трактування за сучасною інтерпретацією співвідношення понять «мультикультуризм» і «транскультуризм» у ракурсі компетентнісного підходу. Ми поділяємо позицію наукову позицію Лугового В., за якою доцільно розрізняти таке «термінологічне гроно»: компетентність (особистісно-професійна якість), компетенція (компетентним є той, хто володіє компетенцією), а компетентність диференціюється за відповідними складовими. Отже, за умов транскордонного розташування певного закладу вищої освіти (наприклад, ІДГУ) та розуміння, що інтеркультурність – процес взаємодії – призводить до утворення транскультури, яка актуалізує інтеркультурні компетенції. Змістове наповнення останніх деякі дослідники визначають через здатність особистості установлювати переходи та «будувати мости», коли «панують процеси конвергенції, контамінації та гібридизації»; збереження «Я – позиції» та обґрунтування її множинності на основі критичної саморефлексії⁸. На особливу увагу заслуговує зростаюча тенденція, пов'язана із «перетином культур», тобто крос-культурністю, котра нині вже виступає методологічною передумовою і розвитку гуманітарного знання, і функціонування відкритого полікультурного суспільства, де імперативом визнано «від людини освіченої – до людини культури». За сучасних реалій актуалізуються ідеї мультикультурного плюралізму (Уолцер М.), культурної самобутності меншин через вплив національних звичаїв, традицій, особливостей побуту (Мід М.), теорія «мультикультурного громадянства» тощо.

Аналіз фахової літератури (Добрянського А., Товчигречки Л.) засвідчує важливість регіонального вектора будь-якої соціальної системи; такий вимір громадських ініціатив студентської спільноти має

⁷ Кічук Н. *Компетентність саморозвитку майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані технології формування у вищій школі*. В: Науковий вісник МДУ, 2006. Т. 12. С. 80.

⁸ Горбунова Л. *Трансверсальна самість в епоху глобалізації*. В: Вища освіта України. 2018, № 4. С. 37.

особливості як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Осмислюючи проблематику просоціальної поведінки студентства, поряд із євроінтеграційними характеристиками та інтернаціоналізацією (яку сучасні науковці вже вважають «рисом вищої освіти») уся мозаїка соціальних потреб регіону є своєрідною платформою вияву молоддю просоціальних ініціатив, які за відповідних умов трансформуються у просоціальні дії, підживлюючи випереджувальний розвиток і громадянської компетентності, і розвиток соціальної відповідальності особистості.

У нашому досвіді залучення студентів до транскордонних проєктів ключового значення надавалось двоєдиній меті, де перша складова віддзеркалює розвиток компетентностей студентів, яких вимагає проєктувальна діяльність, що відноситься до інноваційної і стосується майбутнього стану відповідних моделей-систем співтворчості, співдружності, співтовариства у соціумі сусідніх держав, відповідних процесів, відносин, а друга – ініціювання участі студентської молоді у транскордонних проєктах. Йдеться, насамперед, про громадянознавчу та культурознавчу компетентності, незалежність та ініціативність, комунікаційну та іншомовну здатності. Щодо другої складової спрямування зусиль, то важливим є якісне опанування науковими основами проєктувальної діяльності як умотивованої організації дій із прогнозуванням позитивних зрушень, зокрема, у середовищі транскордонного добросусідства. Ключові компетентності проєктантів склали ідеї «про Європу, для життя в Європі, через засвоєння гуманістичних європейських цінностей» та історичні традиції, економічної системи, географічної атрибутивності тощо. Формуючи у студентів первинний досвід проєктувальної діяльності, акцентувалось і на прагматичному аспекті – усвідомленням на рівні переконань тієї істини, що активна іншомовна діяльність є запорукою успіху впродовж життя та результативності проєктування, зокрема, з огляду на конкретику полікультурного соціуму, котрий репрезентовано народами й етносами Дунайського ареалу.

За сучасних умов розгортання нових соціальних перспектив утвердження імперативу полікультурності в Євросоюзі «Нижній Дунай» правомірно вважати ефективним шляхом активізацію транскордонних проєктів. Йдеться про суттєвий ресурс і збагачення транс-

кордонного співробітництва, і активізації мобільності молоді, і практичної реалізації молодіжних ініціатив, що сприяють розвитку цінностей євроінтеграції, зокрема, в діяльності суб'єктів Єврорегіону «Нижній Дунай».

Так, у досвіді студентів та випускників ІДГУ, об'єднаного у молодіжну громадську організацію «Нове покоління Європи», у 2019 році закінчилася реалізація проєкту «JOBS4Youth – спільні можливості в бізнесі для молоді» в рамках програми транскордонного співробітництва «Молдова – Україна». Цей проєкт реалізовувався у партнерстві з організацією з розвитку сектора малого і середнього підприємництва (м. Кишинів, Республіка Молдова), а провідною його метою розцінювалося розширення транскордонного співробітництва, підтримка молоді у створенні бізнес-заходів із міцним соціальним і економічним транскордонним впливом, доступу молодих підприємців до нових можливостей міжнародного фінансування. З-поміж провідних заходів, запроваджених у межах означеного проєкту, були, зокрема, такі: проведення професійних тренінгів, написання бізнес-планів та розробка інноваційної «Е-Бізнес платформи» для їх виконання, участь у Seed форумах, проведення консультацій щодо розвитку бізнесу.

Ідея розвитку транскордонного туризму є ключовою у проєкті «Cultour – BSB». У ході виконання проєкту особлива увага зосереджується на розробці спільної стратегії для просування транскордонного туризму, зокрема, у Нижньому Дунаї (Молдова, Румунія, Україна), підвищення привабливості сектора туризму за допомогою малих інвестицій в регіоні та використання новітніх технологій для підготовки аналізу потенціалу туризму, включаючи оцінку якості існуючих туристичних об'єктів у відповідній сфері в країнах басейну Чорного моря. Чи не найвідчутнішим поштовхом для молодіжних ініціатив виявився проєкт «Створення туристичного ресурсного центру», який буде функціонувати на базі ІДГУ. Студенти ІДГУ, майбутні фахівці в сфері туризму, вже розробили стратегію розвитку туризму та нові туристичні маршрути.

У цьому контексті цікавою видається практика ІДГУ щодо презентації регіональних проєктів «Розкриття туристичного потенціалу шляхом розвитку інфраструктури для сталого розвитку та підвищення компетенції місцевих стейкхолдерів українського Подунав'я», «Покращення впізнаваності етнічної кухні народів Одещини як чинник

розвитку туризму», «Формування нових компетентностей учнівської молоді для сталого розвитку об'єднаних територіальних громад», які були підготовлені фахівцями ІДГУ для включення до Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку Одеської області (на 2021-2027 рр.).

У нашому досвіді апробовано участь студентів у таких проєктах: «Дунайська стратегія: синергія молодіжних ініціатив», «Придунайський транскордонний центр: співпраця задля інновацій», «Освіта в полікультурному соціумі Подунав'я: регіональний вектор», «Екологія дитинства в умовах полікультурного соціуму: соціально-рекреаційні технології», «Україна – Молдова: спільна історична пам'ять, уроки та перспективи», «Майстри Бессарабії», «Смуга Струве – під охороною ЮНЕСКО» тощо. При цьому маємо підстави стверджувати про до речність організації проєктної діяльності студентів, котра підживлена конкурсами за певними номінаціями у розрізі критеріїв «найрейтинговіший проєкт», «проєкт із найактуальнішої проблематики», «найжиттєздатний проєкт», «найкреативніший проєкт».

Наразі в партнерстві з ІДГУ реалізуються два нових транскордонних проєкти. Міжнародна угода, в рамках якої виконується ці проєкти, це угода про фінансування спільної операційної програми прикордонного співробітництва «Україна – Румунія» між Урядом України та Європейським Союзом, представленим Європейською Комісією. Загальною метою проєкту «CBC-Practice Firms – інноваційна методика професійної підготовки та освітнього співробітництва на двосторонньому рівні Румунія – Україна» є покращення доступності інноваційних форм освіти, можливості працевлаштування студентів та учнів шкіл з Румунії та України шляхом розвитку професійних компетентностей, необхідних для сучасного ринку праці завдяки міжінституційній співпраці в галузі транскордонної освіти. Загальною метою другого проєкту «CBC-DEBUS – інноваційний розвиток підприємницької освіти та стимулювання розвитку нового бізнесу в транскордонному регіоні» є популяризація інноваційних форм підприємницької культури серед молоді, покращення доступу, зокрема студентської молоді, до сучасної підприємницької освіти шляхом розробки та впровадження відповідних інноваційних програм.

Розуміючи вагу суспільної консолідації, утвердження міжетнічної злагоди в полікультурному середовищі, розвиток просоціальної активності молоді на базі ІДГУ спрямовувалась ефективна діяльність

Центру громадянської освіти, Центру національних культур українського Подунав'я та Центру неперервної освіти. Всі вищезазначені центри є структурними підрозділами ІДГУ та повністю фінансуються зі спецфонду університету. Наш досвід засвідчує важливість розцінювати пріоритетність стратегічної ролі діяльності університетських центрів з розвитку соціального лідерства у студентській спільноті. Наразі в ІДГУ обговорюється модернізована стратегія розвитку ІДГУ як інноваційного університету та ініціативи щодо створення Дунайського транскордонного університету, Єврорегіонального освітнього консорціуму та Південноукраїнського освітнього хабу.

Фактично ІДГУ виконує роль амбасадора України у транскордонному співробітництві через активну культурну, наукову, освітню дипломатію, стратегічні дослідження з міжнародної тематики, академічні обміни, транскордонні проекти.

Зауважимо на специфіці організації такої проектної діяльності, яка сприятиме формуванню соціального лідерства серед студентів у форматі дієвої екосистеми академічного підприємництва. І вона повинна формуватися на основі розуміння процесів інноваційної діяльності університету. Партнерське співробітництво в форматі транскордонного проектування постає як інноваційна діяльність його суб'єктів.

Саме ці аспекти будуть розглядатися на міжнародній науково-практичній конференції «Дунай – вісь європейської ідентичності», яка відбудеться на базі ІДГУ 29 червня 2020 року. Ця ініціатива об'єднала науковців та практиків з Австрії, Болгарії, Молдови, Німеччини, Румунії, Сербії, Словаччини, Угорщини, України, Хорватії. Як зазначив ректор румунського університету «Данубіус» професор А. Пушка, метою проведення цієї конференції є створення форуму для обміну ідеями та результатами інноваційних університетських досліджень. У рамках цієї конференції учасники Дунайського академічного консорціуму представляють інноваційні проекти, які планується реалізувати в регіоні Нижнього Дунаю.

У нашому розумінні транскордонне проектування постає як інноваційна діяльність його суб'єктів, а тому перспективи подальшого дослідження вбачаються у розширенні не лише спектру інновацій, а й осмислення проєктивного характеру у контексті відповідальних особистісно-професійних функцій, зокрема студентської молоді (наприклад, посередницької, прогностичної, пропедевтичної тощо).

КУЛЬТУРА ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ В СИСТЕМЕ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Оксана БАШТОВЕНКО,

канд. биол. наук,

*доцент кафедры социальной работы, социальной педагогики и физической культуры,
Измаильский государственный гуманитарный университет, Украина
osiabasht@i.ua.*

Summary

The implementation of personal health-saving skills - components of a common health culture, the construction of one's own promising trajectory, is possible with a certain formation of the educational process in higher education institutions. The rational combination of theoretical and practical health-saving components will create favorable conditions for improving physical health. The inclusion of a health-saving component in educational components is an effective condition for the formation of a common culture.

Keywords: *Health Culture, Health Savings, Learning Process*

Культура здоровья – понятие, применимое не только к отдельным категориям граждан, оно должно охватывать все социальные и возрастные группы населения. Почему нам кажется важным изучение этого вопроса касательно студенческого сообщества, этой разнообразной группы наших граждан? Прежде всего, потому, что студенты – наиболее перспективная в возрастном (имеют возможности для предположительной корректировки), интеллектуальном (обладают необходимым запасом знаний), познавательном (не утратили интерес к разнообразным переменам), часть нашего населения. Самое важное то, что знания и навыки, сформированные во время обучения в Вузе, молодые специалисты будут повсеместно использовать на своем жизненном пути. Свою семью они будут строить, опираясь на собственные ценности, целенаправленно или косвенно, но будут влиять на свое профессиональное окружение, то есть, являясь частью своего социума, они будут и его созидающим механизмом. Поэтому так важно, чтобы культура здоровья была устойчиво сформирована в молодом возрасте и была одной из определяющих черт нашего народа. Понимая то, что наше общество и граждане нашего государства – это в первую очередь живые

люди, а уже потом – специалисты разного направления, разной степени востребованности, разного социального положения, образование нужно строить таким образом, чтобы здоровьесберегающая составляющая реализовывалась на всех его уровнях.

Основы, азы здоровьесбережения дети получают на уроках средней школы, в семье, но, зачастую, относятся к этим знаниям легкомысленно, не улавливают связи между негативными событиями своей жизни и теорией, преподнесенной учителем или взрослым. Дети не могут прогнозировать то или иное развитие событий, а сведения о негативных последствиях воспринимаются как некий отдаленный в перспективе, а может и не совсем реальный факт. Однако, это хороший фундамент, на который необходимо продолжать надстраивать прочные стены.

Для современного образования характерны черты гуманизации, дифференциации, гуманитаризации, диверсификации, многовариантности, многоуровневости, информатизации, фундаментализации, индивидуализации, что дает ему возможность не только развиваться в многообразных направлениях, но и создает основу для построения здоровьесберегающей траектории собственной жизни ¹.

Чепелевская Л.А. еще раз напоминает, что улучшение здоровья должно быть конечной целью проведения социально-экономических реформ ².

Эта позиция созвучна и «Глобальным целям устойчивого развития до 2030 года», определенных Организацией Объединенных Наций, где одними из главных являются здоровье и благополучие: профессор М. Burlea на Europaediatrics 2017 (м. Бухарест, Румыния, 2017), говоря о необходимости развития взаимопонимания в сфере сохранения здоровья детей в странах Европы ³.

Формирование политики, благоприятной для здоровья, создание благоприятной среды для здоровья зависит от государственных структур и усилий со стороны общества, а реализация личных навыков здо-

¹ Луковцева А.К. *Педагогика и психология*. Курс лекций, 2008.
https://bookap.info/genpsy/lukovtseva_psihologiya_i_pedagogika_kurs_lektsiy/gl39.shtm
(дата доступа 14.03.2020).

² Чепелевська Л.А. *Тенденції медико-демографічних показників України у XXI столітті* / Л.А. Чепелевська // Україна. В: Здоров'я нації, 2018, N 1, с.48- 53.

³ Антипкін Ю.Г. *Стан здоров'я дитячого населення - майбутнє країни* (частина 1)/ Ю.Г.Антипкін, О.П. Волосовець., В.Г. Майданник [та ін.] . В: Здоровье ребенка, 2018, N1, с.11-21.

ровьесбережения в собственных интересах зависит от того, как и где эти навыки формировались. Н. В. Зимівець, В. В. Крушельницький, Т.І. Мірошніченко рассматривают деятельность, способствующую сохранению здоровья, как единый взаимосвязанный и взаимозависимый процесс, который уже наработан международным сообществом⁴.

Современная мировая наука уже сформировала целостный взгляд на культуру здоровья как на явление, объединяющее физическое, психическое, социальное и духовное здоровье. Намечены основные стратегии, способствующие сохранению здоровья: защита, активное отстаивание, создание и продвижение важных условий обеспечивающих здоровье; предоставление всем возможности достичь и реализовать полностью свой потенциал здоровья; осуществить интеграцию различных интересов в обществе для достижения и сбережения здоровья⁵. Как и многие специалисты, А. Федько отмечает, что физическое здоровье является важнейшей составляющей общей культуры здоровья человека, характеризующий биологическое состояние организма.

Физическое и психическое здоровье человека, его устойчивость к воздействию неблагоприятных факторов окружающей среды и социальных условий жизни, формируется, начиная с раннего детства. Правильный подход к созданию благоприятных условий и обстановки, способствующей формированию направленности на формирование здорового образа жизни и здоровьесбережения, обеспечит повышение показателей здоровья взрослого населения и улучшит показатели успешной социализации граждан в государстве. Вопросы мониторинга физического здоровья детей и молодежи и анализ факторов, влияющих на него, требуют постоянного изучения, поскольку траектория здоровьесбережения должна формироваться на протяжении всей жизни.

Одним из важнейших периодов, когда возможно успешное формирование направленности на здоровый образ жизни, на наш взгляд, является период обучения в Высшем учебном заведении. Годы, которые студенты посвящают обучению в вузе, приходятся на возраст,

---

⁴ *Сучасні підходи у сфері охорони громадського здоров'я та його популяризації / упоряд.: Н. В. Зимівець, В. В. Крушельницький, Т. І. Мірошніченко; за заг. ред. І. Д. Звереві. К.: Наука, світ, 2003, 95 с.*

⁵ Федько О. А. *Основні принципи забезпечення здорового способу життя*. В: Державне управління: удосконалення та розвиток, № 5, 2010
<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=134> (дата доступа 14.03.2020).

возможности которого максимальны. В этом возрасте человек способен усваивать информацию легче, чем в другие жизненные периоды. Данные исследования опубликованы в журнале *Nature Communications*. Это связывают с особенностями физиологии определенных структур головного мозга и увеличением когнитивных областей контроля. По мнению ученых, данный возраст является уникальным этапом, который можно и необходимо использовать именно для обучения⁶.

Анализ научно-методической литературы показал, что здоровье молодежи, их физическое развитие является главной научной проблемой - важнейшим параметром и адекватными индикаторами социального благополучия общества.

В Украине несколько десятилетий прослеживаются стойкие процессы депопуляции⁷. Кроме того, Украина одна из стран с неудовлетворительными показателями продолжительности жизни (среди европейских стран – последнее место) и одна из стран с низкой физической активностью населения.

Вот по этой причине нам кажется таким важным построение особой учебной траектории в ВУЗах, с учетом формирования в ненавязчивой, а очень гармоничной форме, культуры собственного здоровья.

Международным сообществом уже давно наработана схема изменений, которые содействуют здоровью, в ней деятельность по укреплению здоровья рассматривается как единый, взаимосвязанный процесс.

Эти стратегии поддерживаются и обеспечиваются пятью приоритетными направлениями способствующими улучшению здоровья: формирование политики, благоприятной для здоровья; создание благоприятной среды для здоровья; повышение возможности действий общества, в направлении улучшения общественного здоровья; развитие личных навыков людей действовать в интересах собственного и общественного здоровья, переориентация службы здравоохранения.

⁶ <https://tengrinews.kz/science/luchshiy-voznrast-dlya-obucheniya-nazvali-uchenyie-334126/> (дата доступа 02.03.2020).

⁷ Голяченко А.О. *Українська людність вмирає* / А.О. Голяченко, В.Л. Смірнова, О.М. Левченко. В: Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України, 2016, № 4 ЕБ, с. 23-27ю

А. Халайцан еще раз напоминает, что: «составляющими культуры здоровья личности являются также: физическое, психическое, социальное и духовное здоровье. Сформированность культуры здоровья личности определяется уровнем развития здоровья, здоровьесберегающих методик личности, умением беречь и улучшать здоровье свое и окружающих и воспринимать его как высшую ценность. Культура здоровья личности способствует формированию личности как полноценного члена общества, приспособленного к жизни в данной среде и способного приспосабливаться к изменениям социума»⁸.

На наш взгляд, все-таки, уровень физического развития и степень его гармоничности являются первостепенно важными критериями состояния здоровья и, поэтому, формирование культуры здоровья нужно начинать с физической культуры личности. В высшем учебном заведении есть все возможности для рационального совмещения теоретической и практической здоровьесберегающей компонент совершенствования физического здоровья студенческой молодежи⁹. Учебный процесс может и должен включать образовательные компоненты, формирующие здоровье. Сошлемся на П. Петрицу, который предложил четырехкомпонентную структуру культуры здоровья личности, в которой совмещаются знания про культуру здоровья, здоровый образ жизни, возможность проявлять оздоровительные умения, наличие желания быть здоровым и ценностное отношение к здоровью для того, чтобы констатировать определенный факт. А это: студенты уже владеют всеми необходимыми составляющими культуры здоровья. Осталось только направить их действия в нужном направлении – сформировать здоровьесберегающий и здоровьесформирующий учебный процесс.

А. Подгорная считает, что к основным компонентам нужно добавить способность ориентироваться в мире здоровья и готовность к оздоровительной деятельности. Именно в этом заключается роль высших учебных заведений. Не останавливаться на пути форми-

---

⁸ Халайцан А. П. *Культура здоров'я особистості як складова частина її фізичної культури* [Електронний ресурс] / А. П. Халайцан. В: Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання. <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2014-03/14kapppc.pdf> (дата доступу 14.02.2020).

⁹ Баштовенко О. А. *Стан освітнього процесу вищої школи в галузі фізичного виховання та здоров'я людини*. В: Молодий вчений, № 1(2), 2018, с. 765-769.

рования собственного здоровья, а формировать дальнейшую здоровьесберегающую многоуровневую траекторию. Важным является то, что высокоинтеллектуальная личность, может эффективно влиять на процессы экономического и политического развития, только при наличии здоровья.

Исследователь Л. Дудорова считает, что характерной чертой здорового образа жизни является его неразрывная связь с общей культурой студента, выступает критерием оценки способа бытия личности, уровня биологической жизнедеятельности и социальной практики.

Таким образом, формирование культуры здоровья студентов предполагает охват теоретических знаний о здоровье (физическое, психическое, социальное, духовное), практические методики формирования физического здоровья на основе познания состояния собственного здоровья, индивидуальных особенностей и построение развивающей траектории с учетом потенциальных возможностей своего организма в соответствии с биологическим возрастом, полом. Осознание ценностных приоритетов, понимание того, что здоровье является не только индивидуальной, но и общечеловеческой ценностью, создадут нормы поведения для активной жизнедеятельности и достижения успеха в профессиональной карьере. Способность рационально организовывать свою деятельность, применять оздоровительные методики, выбирать приемлемые способы деятельности, формировать, укреплять, сохранять, восстанавливать физическое, психическое, социальное и духовное здоровье – это черты высококультурной личности.

МИЛОСЕРДЯ ТА БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДИНАСТІЇ ХАРИТОНЕНКІВ)

Ольга ГАЙДАЙ

кандидат історичних наук, доцент,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Миколаїв, Україна
e-mail: osvita13@ukr.net

Summary

After the abolition of serfdom in the Russian Empire, the idea of personal merit, self-improvement and some state support became popular. Merchants in the nineteenth century remained the bearer of the old patriarchal culture. However, gradually in his circle formed a fundamentally new worldview, based on a combination of traditional and progressive. Noble farms are no longer playing an important role in the economic life of the country. The ancestral estates were for sale, the nobles were ravaged. They are replaced by a generation of merchants, industrialists, and entrepreneurs who had no noble background but had the money, ambition and desire to enter the elite nobility. It is charity itself that becomes one way of achieving this goal.

Keywords: *charity, education, children's shelter, hospital, Kharitonenko's dynasty.*

Приватна добродійність у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. набула масового характеру. Ініціатива в ній перейшла від небагатьох представників аристократичних родин до досить широкої маси купців, фабрикантів і дрібних поміщиків. На початку ХХ ст. лише 25 % усього бюджету російської добродійності складалося із засобів скарбниці, земств, міст і станових установ, а 75% – із засобів приватної добродійності.¹ Зазвичай хазяїну-фабриканту, що вийшов із селянського середовища, і в голову не приходило вважати себе за своє багатство в чомусь винуватим перед людьми. Інша справа Бог: перед ним була свідомість провини в тому, що з посланих благ недостатньо приділяється бідним. Необхідно зазначити, що усі персональні нагороди і звання, як

---

¹ Прохоров В.Л. *Етапи розвитку благодійності в Росії*. В: *Вопросы истории*. 2005, № 3. С.162.

державні так і громадські, Іван Харитоненко отримував за опікування над учбовими закладами, за великі грошові пожертвування лікарням, дитячим притулком, церквам і богадільням, за благоустрій населених пунктів.

Іван Герасимович Харитоненко, ставши великим цукрозаводчиком і підприємцем, щонайпершим своїм благодіянням – будує новий храм у рідному селі. Свято-Тихонівська церква була побудована в 1880 році. У 1882 році при Сумському реальному училищі І.Г. Харитоненко влаштував Олександро-Невську домову церкву. Після його смерті, керівником Міністерства народної освіти, 6 грудня 1893 року затверджується «Положення про стипендію імені Почесного Громадянина м. Сум дійсного Статського радника Харитоненка при Сумському реальному училищі» – триста рублів на рік.² Ця стипендія призначалася учням із селян Сумського повіту слободи Нижня Сироватка. А за відсутністю таких – із городян міста Суми, без відмінності станів, але неодмінно православного сповідання. Стипендіат, що закінчив курс в реальному училищі та поступив у тому ж році для отримання подальшої освіти в Харківський або інший російський технологічний інститут зберігає право на стипендію протягом п'яти років перебування в інституті, але за умови щорічного переходу на наступний курс і схвальної моральної поведінки. При цьому, право користування стипендією не накладало ніяких зобов'язань на стипендіата. На облаштування храму при Сумському реальному училищі Харитоненко вносить пожертвування 30 тисяч рублів. Значні пожертвування він вніс на будівництво Спасо-Преображенського собору в Сумах.³ Також на кошти мецената побудована церква у селі Солдатське поблизу селища Верхня Писарівна. 1883 рік – пожертва Харківському відділенню Російського Музичного Товариства для купівлі будинку для Музичного училища. 1884 рік – пожертва для облаштування гуртожитку студентам Харківського університету.⁴ В 1886 році при Сумському реальному училищі побудував Олександро-Невську домову кам'яну

² Козлов А. К 175-летию со дня рождения И.Г. Харитоненко. В: Сумское обозрение, № 41 (263). 10 октября 1997 г.

³ Харьковские губернские ведомости, 1913, 11 июля.

⁴ Феномен Івана Герасимовича Харитоненка [Текст]: дайджест до 190 - річчя від дня народження. В: Сумська міська бібліотека ім.Т.Г.Шевченка; укл. Н.Б.Устименко. Суми. 26 с.

церкву. Будучи почесним опікуном училища, він пожертвував 30 тис. рублів на утримання церкви при училищі. Не залишилось і по за увагою Сумське духовне училище. На будівництво кам'яного будинку для зразкової церковно-парафіяльної школи при Харківській духовній семінарії Іван Харитоненко виділив 15 тисяч рублів.

Жінки родини Харитоненків також брали активну участь у благодійництві. Сумський дитячий притулок було відкрито 1 серпня 1888 р. Ще до його офіційного відкриття було отримало дозвіл (23 листопада 1887 р.) на присвоєння закладові імені його благодійниці. Для облаштування притулку Наталія Харитоненко пожертвувала власну земельну ділянку в м. Суми. Там на її кошти звели двоповерхову будівлю, де, окрім приміщень для вихованців, розташовувалися різні служби. Приміщення були обладнані всім необхідним для утримання та навчання 50–60 дівчаток-сиріт або напівсиріт. Переважно це були діти з Сум та його повіту. Будівлю притулку оточував квітучий сад.

На першочергове облаштування закладу Наталія Максимівна витратила приблизно 150 тис. руб. На його подальше утримання благодійниця виділила у якості вічного депозиту 162 тис. 500 руб.⁵. До останніх днів свого життя Н. Харитоненко щорічно робила вагомі пожертви; також за її кошти здійснювалися ремонти та перепланування приміщень для навчання. В притулку дівчатка отримували релігійно-моральне виховання та навчалися початковій грамоті в межах курсу однокласних народних училищ. Додатково їх навчали вести домашнє господарство: готувати їжу, прати білизну, прислужувати біля столу, прибирати у кімнатах. Коли дівчатам виповнювалось 16–17 років, вони виходили з притулку підготовленими до праці в якості економок, покоївок, модисток або кравчинь.

Після смерті Н.Харитоненко у 1904 році піклування над притулком взяла на себе Віра Андріївна Харитоненко (Бакєєва), яка була дружиною Павла Івановича Харитоненка – сина Івана та Наталії Харитоненків, на той час дійсного статського радника⁶. Віра Харитоненко намагалась надати своїм вихованкам можливість кращого та більш корисного застосування власних здібностей, розширити та піднести на новий

---

⁵ *Державний архів Сумської області* (далі - Держархів Сумської обл.), ф.1197, оп. 1, спр. 1. 1 арк.

⁶ *Держархів Сумської обл.*, ф.1197, оп. 1, спр. 1. 13в. арк.

щабель їх професійні навички. Не втрачаючи часу, у 1906 р. вона звернулася із клопотанням до головного управляючого канцелярією Відомства закладів імператриці Марії щодо розширення програми навчання та отримання випускницями права викладати в початкових класах на підставі відповідних свідоцтв. Відповідь була позитивною. Поступово притулок набував рис жіночої вчительської семінарії. У 1912 р. відбувся перший випуск вихованок, які закінчили курс за новою програмою. Але для того, щоб отримати права вчительки початкових класів необхідно було скласти іспити в місцевій класичній гімназії. Всі дівчата підтвердили набуті знання та навички й отримали відповідне свідоцтво.

16 березня 1913 р. Сумський дитячий притулок отримав нові права на підготовку вчительок початкових класів та нову назву. Відтепер він іменувався “Жіночим училищем при Сумському дитячому притулку імені Н. М. Харитоненко”⁷.

У 1892 році Харитоненки витратили 50 тисяч рублів на бруківку в м. Сумах.⁸ В 1894–1899 рр. за сприяння родини Харитоненків збудовано Архангело-Михайлівський кам’яний храм, який, нажаль, до сьогоденного часу не зберігся.⁹ Витрати родини Харитоненків у 1899–1912 рр. наведені у документі «Благодійні витрати», який свідчить про добротинні та благодійницькі справи, такі як: виплата пенсій, допомога службовцям та на виховання сиріт, допомога та відпустки вчителям, витрати на школи, допомога та відпустки духовенству і на церкви, допомога бідним та різні виплати.¹⁰

Таким чином, ми бачимо, що вийшовши з селянського середовища, завдяки наполегливій праці, родина Харитоненків пройшла складний шлях по станових сходах. Вони зробили благодійницьку та меценатську діяльність своєрідним чинником стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку. Отримати економічні привілеї, громадське визнання заслуг, нагороди, почесні звання без

⁷ Там же.

⁸ *Феномен Івана Герасимовича Харитоненка* [Текст]: дайджест до 190 - річчя від дня народження. В: Сумська міська бібліотека ім .Т .Г .Шевченка; укл. Н.Б.Устименко. Суми. С.6.

⁹ Юрченко Д. Ю. *Меценатська та благодійницька діяльність родини Харитоненків на сторінках дореволюційних періодичних видань*. В: Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2010. Вип. 3. С. 88-95.

¹⁰ *Державний архів Сумської області*, ф.235, оп.1, спр. 59, арк.5 зв.

слави мецената та благодійних заслуг було неможливо. Успіх в економіці був тісно пов'язаний з великими грошовими витратами на благодійну справу. Таким чином, уряд того часу не лише намагався підтримувати традиції доброчинності, але й вирішував болючі проблеми соціальних витрат, на які держава майже не виділяла коштів.¹¹

Всі нереалізовані плани батька втілював у життя його син – Павло Іванович Харитоненко. Він продовжив господарські та благодійницькі традиції родини та був зведений в потомствене Російської Імперії Дворянське Достоїнство 18 квітня 1899 року за особливо корисну діяльність на терені вітчизняної промисловості. Визначенням Департаменту Герольдії Урядового сенату, від 26 жовтня 1900 року, його дружина, дочки Олена, Наталя і син Іван визнані в спадковому дворянстві з правом на внесення в першу частину дворянської родовідної книги¹².

Одним з важливих проявів милосердя Харитоненків була благодійна діяльність в медичній галузі. Інфекційні хвороби завжди супроводжували людство. Сучасна ситуація з пандемією коронавірусу змушує істориків повертатися до вивчення боротьби з різними хворобами у попередні віки. Однією з найбільш вразливих категорій населення були діти. До 19 століття в Російській імперії були відсутні спеціалізовані дитячі лікарні. Сьогодні нам важко уявити таке. Дітям виділяли ліжка у звичайних лікарнях. Перша дитяча лікарня в Російській імперії з'явилася у 1834 році у Санкт-Петербурзі і мала назву «Імператорська Миколаївська дитяча лікарня». Вона була розрахована на 60 лікарняних ліжок, згодом для інфекційного відділення було додано ще 40 ліжок. У 1847 році відкрилася дитяча лікарня у Москві. Вона мала назву «Дитяча лікарня Імператорського Московського виховного будинку» та була розрахована на 100 ліжок. Перша в Україні міська дитяча лікарня була відкрита у Харкові у 1878 році за ініціативою відомого лікаря, поляка за походженням, філантропа і благодійника Владіслава Андрійовича Франковського. Дитячу клініку у Києві побудували у 1891 році. Спонсором виступила дружина міського губернатора О.П. Демидова. Очолив клініку основоположник дитячої хірургії

---

¹¹ Товстоляк Н.М. *Благодійність родини Харитоненків як складник стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку їх українських маєтків*. В: Чорноморський літопис: Науковий журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. Вип. 9. С. 97-103.

¹² Держ. архів Сумської обл., ф. Р - 2362, оп. 1, спр. 4.арк. 2-3.

в Україні, професор кафедри дитячих хвороб Київського університету В.Є. Чернов. Місто Суми стало одним з перших провінційних міст не тільки України, але й всієї Російської імперії, де була побудована дитяча лікарня за останнім словом того-часної науки та техніки. Це стало можливим завдяки благодійницькій діяльності родини цукрозаводчиків Харитоненків. Згідно заповіту І.Г. Харитоненка його син П.І. Харитоненко повинен був побудувати дитячу лікарню та забезпечити її функціонування. У родини вже був досвід облаштування та утримання Сумського дитячого притулку, який було відкрито 1 серпня 1888 р. Керувала притулком Н.М. Харитоненко (Лещинська), дружина І.Г. Харитоненка. До останніх днів свого життя вона щорічно робила вагомі пожертви. Крім того, особиста трагедія, що відбулася у родині Харитоненків, спонукала до будівництва дитячої лікарні. Від дифтериту у 1889 році померла у м. Сумах донька Павла Івановича – Зіна. Їй було лише 8 років. В 1896 році Павлу Івановичу вдалося реалізувати бажання свого батька та побудувати на вулиці Троїцькій медичний комплекс. Він складався з трьох корпусів і одного службового приміщення. Також при ньому було побудовано храм Святої Зінаїди. Майже всі витрати лікарні, оплачувалися безпосередньо торговим домом «І.Г.Харитоненко з сином», а також конторою Павловського цукрорафінадного заводу. Щомісяця П.І.Харитоненко отримував і перевіряв звіти щодо утримання особового складу лікарні, придбання ліків, звіти щодо матеріальних витрат, руху стаціонарних хворих. Ці дані потім підсумовувалися в річні звіти. З 3611 рублів 53 коп. приходу до дитячої лікарні за один місяць, 3100 рублів виділяв торговий дім «І.Г. Харитоненко з сином». За 1906 рік сума виділених коштів склала 25 213 рублів 66 коп. Станом на 1 січня 1906 року штат дитячої лікарні Св. Зінаїди складався з трьох категорій: службовці, службовці в аптеці і прислуга. До першої категорії А відносилися 2 лікаря, 5 сестер милосердя і 1 канторщица. У категорію Б входили 1 провізор, 2 помічниці аптекарських, 2 няні. В третю категорію входила прислуга. Завідуючим лікарнею у 1906 році був Андрій Іванович Осташевський з платнею 466 р. 66 коп. за два місяці, ординатор П.С. Сахаров отримував 185 р. за два місяці. На лікування приймалися діти з хворобами, що піддавалися лікуванню. Безнадійні хворі, а також діти, які страждали психічними розладами, хворі на кір або віспу, не брали через відсутність на той

момент відповідних фахівців і приміщень для таких пацієнтів. Однак амбулаторний прийом вівся по всім категоріям хворих, в тому числі і в нічний час.

Лікування дітей, які не досягли 12-річного віку, було повністю безкоштовним. В амбулаторії пацієнти безкоштовно отримували лікарську консультацію і ліки, які виписувалися в міських аптеках за рахунок П. Харитоненко. Немовлята приймалися разом з матерями або годувальницями, які також утримувалися за рахунок торгового дому «І.Г.Харитоненко з сином». У разі смерті хворого рідні негайно сповіщалися повістками від імені завідувача лікарні. На поховання видавалася допомога. Лікарня мала власну печатку з написом «Дитяча лікарня Святої Зінаїди». Станом на 1 січня 1906 року у відділеннях дитячої лікарні перебувало 17 осіб. Протягом 1906 року надійшло до лікарні 350 хворих, одужало 288, померло 49 осіб. На 1 січня 1907 року на лікуванні перебувало 30 хворих. Смертність від інфекційних хвороб складала 13,33%. За даними звітів завідувача дитячою лікарнею, найбільше хворих було серед міського населення (188 захворіло, з них 25 померло). З так званих околиць міста Суми 167 дітей захворіло, 20 – померло, з приїжджих, 12 – захворіло, 4 – померли. Найбільш вразливою категорією були діти від 1 до 5 років (146 – захворіло, 31 – померло) та від 5 до 10 років (190 – захворіло, 16 – померло)¹³. Цікаві показники захворювання за соціальним станом. Найменше хворілі діти дворян, найбільше – діти міщан та селян. В амбулаторному відділенні кількість хворих за 1906 рік склала 5473 людини, з них 656 заразних. Зверталися в основному з такими захворюваннями: натуральна віспа, вітряна віспа, кір, скарлатина, коклюш, дифтерія, черевний тиф, дизентерія, рожа, завушниця. До 1917 року дитяча лікарня Святої Зінаїди була однією з найкращих за оснащенням в Російській імперії. Сподіваємося, що благодійна діяльність родини Харитоненків у медичній галузі буде яскравим прикладом для наслідування сучасному поколінню підприємців.

Таким чином, родина купців, підприємців та меценатів Харитоненків на власному досвіді показала можливість зміни соціального статусу, шляхи переходу з одного стану в інший. Фінансуючи

---

¹³ Сумський обласний державний архів України, ф.363, оп1, спр.2. Дитяча лікарня святої Зінаїди, м.Суми, Сумського уїзду, Харківської губернії.

будівництво освітніх закладів різного типу, церков, храмів, соборів, лікарень, встановлюючи іменні стипендії, представники родини Харитоненків показували приклад для наслідування іншим заможним підприємцям, що не мали дворянського титулу. До нашого часу їхні культурно-релігійні та господарські споруди залишаються цінними пам'ятками історії України.

РОЛЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПОЛОНІСТИКИ ЧОРНОМОРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ В МИКОЛАЄВІ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ДІАЛОГУ

Ольга МОРОЗОВА,

*кандидат історичних наук, доцент,
Чорноморський національний університет
ім. Петра Могили, Миколаїв, Україна
olga_chdu@ukr.net*

Summary

The article describes the activity one of the major centres for studying of Ukrainian-Polish relations - research Institute of Polish studies in Mykolaiv - from inception to the present day. The author approves that the activity of the Institute promotes the further scientific cooperation of Ukrainian scientists with the Polish colleagues, promotes the development of Ukrainian-Polish relations.

Keywords: *research Institute, Ukrainian-Polish relations, Petro Mohyla Black sea state University.*

Становлення незалежної України обумовило інтерес до історії держави не лише з боку вітчизняних вчених. Небувалий інтерес до історії України виник і з боку іноземних науковців¹. Активізувалась співпраця українських і польських вчених. У 2008 р. у Чорноморському державному університеті імені Петра Могили було відкрито Науково-дослідний інститут полоністики. Основна мета діяльності установи – розвиток наукових контактів між українськими і польськими вченими, проведення спільних досліджень, конференцій, симпозіумів для розробки об'єктивного неупередженого погляду на події спільної минувшини.

Із самого початку діяльності установи почалася робота з проведення спільних українсько-польських конференцій («Україна та Польща на міжнародній арені (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» (Миколаїв, 2008 р.); «Інтеграційні процеси країн Чорноморсько-

---

¹ Moklak Jarosław. *New Ukraine or old. Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne.* 2011. №11. S. 5; Timothy Snyder. *To Resolve the Ukrainian Problem Once and for All: The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland. 1943-1947.* S. 15-43.

Балтійського регіону» (Миколаїв, 2009 р.), «Історія України в сучасній закордонній історіографії» (Миколаїв, 2013), «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи (до 100-річчя проголошення УНР і ЗУНР)» (Миколаїв, 2019), йде підготовка дисертаційних робіт на тему українсько-польських відносин, триває співпраця з польськими науковими установами: Південно-Східним науковим інститутом та Вищою Східноєвропейською державною школою в Перемишлі, Академією імені Яна Длугоша в Ченстохові, Університетом Миколи Коперника в Торуні, Ягеллонським університетом в Кракові, Жешівським й Зеленогурським університетами, Поморською академією в Слупську, Університетом ім. А. Міцкевича в Познані тощо.

23-24 травня 2013 року на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили була проведена міжнародна наукова конференція «Історія України ХХ століття в сучасній закордонній історіографії». Співorganizаторами конференції стали Інститут історії України НАН України, Інститут української археографії і джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України та Південно-Східний науковий інститут в Перемишлі. Задіяний потужний потенціал цих інституцій та власні наукові кадри (в Чорноморському державному університеті імені П. Могили працює 7 докторів історичних наук) дозволив провести цей вагомий науковий захід. До участі в роботі конференції зголосилися науковці України, США, Росії, Польщі. Науковий потенціал сусідньої Польської Республіки представили колеги з університету імені Миколи Коперника (Торунь), академії імені Яна Длугоша (Ченстохова), приватного вузу в містечку Седліце. Напрацювання вчених Сполучених Штатів Америки представила Наталія Мерфі. Достатньо репрезентабельним виявилось представництво української держави. На конференцію прибули науковці Львова, Рівного, Вінниці, Києва, Харкова, Кривого Рога, Дніпропетровська, Черкас². Надані учасниками статті опубліковано в фахових наукових збірниках: «Історичний архів. Наукові студії» випуск 11³ та «Чорноморський літопис» випуск 7.

² Морозова О. Міжнародна наукова конференція «Історія України ХХ ст. у висвітленні сучасної закордонної історіографії». Український історичний журнал, 2013, №4. С. 225-226.

³ URL: <http://istarhiv.chdu.edu.ua/issue/view/993> (доступ 08.05.2020)

Члени Інституту брали участь у наукових конференціях в Польщі (II Міжнародна наукова конференція «Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття» (Познань, жовтень 2008 р.), Міжнародна наукова конференція «Muzeum Polskie w Rapperswilu. Z dziejów polskiej emigracji XIX i XX wieku (Ченстохова, 25-27 червня 2009 р.), Міжнародна наукова конференція «Україна напередодні виборів» (Перемишль, жовтень 2009 р.), Міжнародна наукова конференція «Regiones euhinum spectantes. Stosunki kulturowe, etniczne i religijne na przestrzeni dziejów» (Краків, 28-29 листопада 2010 р.), Міжнародна наукова конференція «Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття», (Львів – Брюховичі, 27-29 вересня 2010 р.); V Міжнародна наукова конференція «Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття» (Жешів-Чудець, 2011 р.); Другий конгрес закордонних дослідників історії Польщі (Краків, вересень 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Українська мова в житті та діяльності еліт України» (Краків, 2012); Міжнародна наукова конференція «Січневе повстання на теренах землі Ченстоховської» (Ченстохова, січень 2013 р.); Методична конференція для вчителів української мови «Молоде покоління в руках учителів» (Перемишль, 2013 р.); Міжнародна наукова конференція «Kontynuacja i zmiana. Historiografia krajów Europy środkowo-wschodniej wobec nowych tendencji w nauce XIX- XXI wieku» (Варшава, 25-26 вересня 2014), Міжнародна наукова конференція „Ziemia Słobodzka – Donbas – Krym – Chersoń – Odessa w życiu Ukrainy do listopada 2014 roku. Historia, język, kultura, religia, gospodarka, polityka” (Краків, 2014); Міжнародній науковій конференції «Doświadczenie 25-lecia...» (Варшава, 2015); I Ogólnopolska Konferencja Naukowa pn. „Język we współczesnych dyskursach” (Bydgoszcz, 17-18 maja 2016); Międzynarodowa konferencja naukowa „Między wolnością a zniewoleniem. Wartości w historiografii polskiej i środkowoeuropejskiej od końca XVIII po początki XXI wieku” (Gdańsk, 6-7 października, 2016); Міжнародна наукова конференція «Wspólne dziedzictwo. Rzeczpospolita Obojga Narodów w polskiej i ukraińskiej myśli historycznej XIX i XX w.» (Жешів, 28-29 вересня 2017); III Міжнародний конгрес закордонних дослідників Польщі «Dawna

Rzeczpospolita – historia, pamięć, dziedzictwo» (Краків, 11-14 жовтня 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Rubieże zachodnie i kresy wschodnie w odrodzonej Rzeczypospolitej» (Катовіце, 15 жовтня 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «UrządNIK, duchowny, ziemianka/ ziemianin wobec wyzwań społeczno-gospodarczych XVIII – XX wieku» (Pałac Pstrokonie, 29-30 kwietnia 2019 r.); II Міжнародна конференція «Studying Public History – Methods, Difficulties, Perspectives» (Wrocław, 1-5 July 2019); Міжнародна конференція «Życie prywatne Polaków w XIX wieku „Kariera w optyce prywatności”» (Olsztyn, 10-11 жовтня 2019).

Плідна спільна діяльність українських і польських вчених сприяє активізації наукових контактів, розвиває нові можливості для подальшого наукового діалогу.

Найбільш жваві зв'язки науковців Інституту пов'язані з Академією Яна Длугоша в Ченстохові. Відбуваються постійні зустрічі українських і польських вчених в межах міжнародних конференцій, з'їздів, симпозіумів. Українські історики мають можливість представляти результати своїх наукових здобутків на сторінках «Наукових праць» Академії, у свою чергу польські вчені друкують власні статті у журналах «Чорноморський літопис» та «Історичний архів», що виходять на базі ЧДУ ім. П.Могили.

Ще одним вектором діяльності Інституту є співпраця з вченими Ягеллонського університету, зокрема Володимиром Мокрим, завідувачим кафедри українознавства, що у свою чергу ще є головою Фундації святого Володимира (була утворена з метою популяризації української науки і культури), Ярославом Мокляком з Інституту історії Ягеллонського університету та іншими⁴.

До речі, 2012 вчені Інституту сприяли проведенню на базі Фундації святого Володимира в Кракові Міжнародної наукової конференції «Українська мова в житті та діяльності еліт України». Метою зібрання було привернути увагу до проблеми статусу української мови в Україні для забезпечення її нормального функціонування в усіх сферах суспільного життя. За підсумками конференції було складено лист-

⁴ Морозова О.С. Фундація Святого Володимира й популяризація української науки і культури в Польщі. V Міжнародна наукова конференція «Дні науки історичного факультету-2012». Секція кафедри історії для гуманітарних факультетів. 12-13 квітня. Київ: Національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2012. С. 60-63.

звернення до українського президента з проханням уможливити для рідної мови належні права.

Крім того, в Ягеллонському університеті виходить науковий журнал «Нова Україна», що присвячений саме проблемам українців. Українські вчені ведуть жваву дискусію з польськими колегами стосовно актуальних проблем історії України⁵.

Ягеллонський університет матеріально підтримує українських вчених. Протягом років існує при цьому навчальному закладі Фонд королеви Ядвіги, який сприяє проведенню наукових досліджень у Кракові молодим вченим з країн колишнього Радянського Союзу.

Особливе місце у наукових зв'язках Інституту займає місто Перемишль, зокрема Південно-Східний науково-дослідний інститут і його голова Станіслав Степень. Ця наукова установа займається дослідженням українського питання. На сторінках журналу «Українознавчий бюлетень» польські вчені розгортають активну дискусію з українськими науковцями щодо актуальних проблем української історії⁶.

Триває співпраця і з університетом ім. Міколая Коперніка в Торуні. Відбулися численні зустрічі українських і польських колег як в Польщі, так і в Україні.

Тісні контакти Науково-дослідний інститут полоністики підтримує і з вченими містечка Зелена Гора, зокрема Богданом Гальчаком, відомим спеціалістом з проблеми лемків. У 2013 році була проведена спільна українсько-польсько-словацька конференція в Свиднику (Словаччина) з лемківського питання, на якій представники Інституту мали можливість жваво дискутувати з даної проблеми зі словацькими й польськими колегами⁷.

Розвиваються зв'язки і з науковцями Любліна з Інституту історії університету ім. Марії Склодовської-Кюрі, вченими Науково-дослідного інституту Центрально-Східної Європи. Нещодавно у Любліні

---

⁵ Морозова О.С. *Українсько-польська дискусія крізь призму журналу «Нова Україна». Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Вип. 2 (63) / Гол. ред. Ю.М. Пахомов / К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2013. С. 161-170.*

⁶ Морозова О.С. Південно-східний науковий інститут – як дослідницький центр з історії українсько-польських відносин. *Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 8. С. 145-149.

⁷ www.uitp.net.pl/index.php/konferencje/165-konferencja-naukowa-svidnik-2013 (доступ 20.08.2019).

пройшла конференція на тему «Українсько-польські взаємовідносини протягом років»⁸, де була представлена значна кількість українців.

Потрібно сказати і про співпрацю зі столичним – Варшавським – університетом. Довгий час у напрямку співпраці з українцями діяла кафедра українознавства під проводом Стефана Козака, виходили друком «Варшавські українознавчі зошити»⁹. Сьогодні варшавські вчені продовжують збільшувати інтерес до українського питання й співпраця продовжується.

Велику роль у розвитку українсько-польських відносин відіграє Міжнародна східноєвропейська літня історична школа, засновником якої є Ян Маліцький. Молоді вчені з країн колишнього Радянського Союзу мають можливість слухати лекції провідних вчених світу (Річарда Пайпса, професора Гарвардського університету, Анджея Суліми-Камінського, професора університету Джоржтаун, Вашингтон, Збігнева Ентоні Крушевського, професора Техаського університету тощо), знайомитись з польською культурою, спілкуватись з колегами з Казахстану, Узбекистану, Латвії, Литви, Білорусії, Росії, обговорювати найбільш актуальні проблеми сьогодення у галузі історії, політології, культури тощо¹⁰.

Під час навчання учасники мають змогу взяти участь у Міжнародній Варшавській Східноєвропейській конференції (щоліта), на яку приїжджають провідні вчені світу з Польщі, Латвії, Литви, Білорусії, України, Чехії, Фінляндії, Франції, Угорщини, Молдови, Вірменії, Америки, Словаччини, Македонії, Грузії, Італії тощо¹¹.

Особлива співпраця склалася і з Державним архівом в Пйотркові-Трибунальському. 10 грудня 2018 р. з нагоди 100-літнього ювілею здобуття незалежності Польщі й проголошення незалежності України Науково-дослідний інститут Полоністики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили й Державний архів в Пйотркові-Трибунальському провели круглий стіл «Україна – Польща:

⁸ Morozowa O. Z badań (czeskich) nad Polską i (Polskich) nad Ukrainą / R. Baron, R. Madecki, J. Malicki et al. Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy środkowej i Wschodniej. Monografia. Prace Historického ústavu AV ČR, v.v.i., Praha, 2016. S. 367-377.

⁹ Морозова О.С. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі записки». Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 125. Вип. 108. Історичні науки. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С.57-61.

¹⁰ *Studium Europy Wschodniej*. Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2010.

¹¹ Warsaw East European Conference. Old and new. Past, present and future of the post-communist World. Warszawa, 2012.

джерела, архіви, історія». Після заходу відбулася презентація виставки «Українські сліди на пйотрковській землі». На заході був присутній консул Республіки Польща в Одесі Себастьян Загданський¹².

Останнім часом поживалися зв'язки Інституту полоністики з університетом ім. А. Міцкевича в Познані. На запрошення української сторони, у березні 2019 р., професор Марек Міколайчик прочитав курс лекцій студентам-історикам «Народження й розвиток європейської інтеграції»¹³.

6-9 червня 2019 р. у Чорноморському національному університеті ім. Петра Могили пройшла традиційна Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі». У межах форуму, за ініціативою Науково-дослідного інституту полоністики й кафедри історії ЧНУ ім. П.Могили, відбулася Міжнародна наукова конференція «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР». У конференції взяло участь 39 учасників з України, Польщі, Угорщини. Україна була представлена вченими з Миколаєва, Одеси, Києва, Черкас. Польщу представляли науковці з Варшави, Кракова, Ченстохови, Познаня, Лодзя, Любліна, Пйотркова-Трибунальського, Перемишля. Угорщину представляв докторант кафедри Новітньої історії Університету м. Сегед. Співорганізаторами конференції виступили: Генеральне консульство Республіки Польща в Одесі, Миколаївське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Державний архів в Пйотркова-Трибунальського, Державний архів Миколаївської області, Університет гуманітарних та природничих наук ім. Я.Длугоша в Ченстохові¹⁴.

Таким чином, за роки свого існування Науково-дослідний інститут полоністики зробив гарний фундамент для подальшої плідної наукової співпраці з нашими польськими колегами, що сприяє активному розвитку українсько-польських відносин і надалі.

---

¹² URL: <https://chmnu.edu.ua/25649-2/> (доступ 08.05.2020).

¹³ URL: <https://chmnu.edu.ua/u-chnu-rozpochavsya-tsikl-lektsij-na-temu-narodzhennya-j-rozvitok-yevropejskoyi-integratsiyi-mareka-mikolajchika/> (доступ 08.05.2020).

¹⁴ Морозова О.С. Міжнародна наукова конференція «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР». В: *Український історичний журнал*, 2019, № 5. С. 220-223.

SECȚIUNEA IV / Panel IV:
ROLUL ȘTIINȚELOR NATURII ÎN EDUCAȚIA VALORILOR/
THE ROLE OF THE NATURAL SCIENCES IN FOSTERING AND
EDUCATING VALUES

PRIMELE ÎNSEMNĂRI GEOGRAFICE AUTOHTONE ȘI
IMPORTANȚA GEOGRAFICĂ A OPERELOR
CRONICARILOR ROMÂNI

Raluca MICU,

*Prof., Școala Gimnazială Nr. 13, Brașov, România,
mc_raluca@yahoo.com*

Summary

The article analyses the first geographical preoccupations of the acknowledgement of the romanian territories starting with the sixteenth century, based on personal experience or information gathered by strangers while passing through these lands. The romanian columnists have included in their research geographical elements of both physical and human nature.

Keywords: *columnists, geography, history, continuity.*

Preocupări geografice de cunoaștere a teritoriului actual al României apar la unii învățați români sau originari din țările române începând cu secolul al XVI-lea. Aceste preocupări, fie că sunt de geografie descriptivă, fie de geografie cauzală, au uneori caracter inedit, altele se bazează pe informații ale unor străini care, dintr-un motiv sau altul, au poposit pe teritoriul țării noastre.

Primele elemente geografice sunt consemnate de Johannes Honterus, sas din Brașov, care a trăit între anii 1498–1549, având preocupări în domeniul geografiei, astronomiei și istoriei. În anul 1530 Honterus publică, la Cracovia, lucrarea intitulată *Rudimenta Cosmographiae*, în care se ocupă cu descrierea continentelor, a statelor și a teritoriului actualei României. Caracterizările făcute fiecărei regiuni sunt însoțite și de observații privind locuitorii țărilor

respective. Se poate aprecia faptul că lucrarea cuprindea atât geografie fizică, cât și umană. Autorul intitulează cele trei provincii românești *Dacia*, exprimând astfel ideea unității etnice românești. Privită în cadrul epocii, *Rudimenta Cosmographiae* nu este doar o simplă lucrare, ci este cea mai importantă sinteză geografică, apărută anterior lucrării lui Sebastian Münster, *Cosmographia Generalis*, din 1544.

Rudimenta Cosmographiae a reprezentat atât o lucrare științifică pentru acele vremuri, cât și o lucrare didactică. A fost utilizată ca manual până în secolul al XVIII-lea, fiind cel mai apreciat manual de geografie și astronomie din Germania și din țările din sud-estul Europei. Faptul că a servit învățământului german o perioadă îndelungată, când în această țară apăruseră și alte manuale scrise de autori de prestigiu (Hubner, Buffier), determină apariția concluziei că *Rudimenta Cosmographiae* a prezentat un nivel științific ridicat, având calități didactice apreciabile.

Una din lucrările lui Honterus este închinată Transilvaniei, având ca titlu *Cosmographiae Transilvaniae* (1532), însoțită fiind și de o hartă. Deși se ocupă de țara lui de baștină, Honterus face dese referiri și la românii din Moldova și Valahia, argumentând unitatea românilor de pretutindeni. Atât lucrarea, cât și harta, au intrat în patrimoniul geografiei europene, fiind utilizate de către geografi de seamă, precum Nicolaus Germanus, Sebastian Münster în *Cosmographiae Universalis*.

O amplă tratare a teritoriului Transilvaniei și referiri la geografia Moldovei există în lucrarea umanistului român Nicolaus Olahus, originar din Țara Românească. El scrie, în limba latină, în anul 1536, lucrarea cu caracter istorico-etnografic intitulată *Hungaria*, în care amintește de originea sa română și descrie teritoriile vecine Ungariei: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Partea consacrată țărilor române conține ample descrieri ale naturii și elemente de ordin etnografic, în care prezintă, pe larg, obiceiurile, limba și religia locuitorilor. Geografia Transilvaniei este prezentată complex, atât fizic, cât și economic. În unele pasaje, Olahus descrie orașele Transilvaniei și arată legăturile dintre românii ce provin din cele trei provincii românești, care se întâlnesc la Brașov, oraș care constituie „o piață de schimb pentru români, din Țara Românească și ceilalți oameni din afară”¹.

---

¹ Nicolaus Olahus. *Hungaria*. În: *Călători străini despre Țările Române*. Vol. I. București: Editura Științifică, 1968, p. 486.

Georgius de Reicherstorffer, în lucrarea *Corographiae Moldaviae* (1550), descrie, din punct de vedere geografic, natura, bogățiile și așezările omenesti. Limba vorbită de populație, spune autorul, este cea latină, care s-a menținut de-a lungul timpului, împotriva vicisitudinilor istorice. Deși, în teritoriul analizat, apar și alte neamuri, românii apar răspândiți pe tot locul, spune autorul.

Fiind preocupați să reconstituie istoria unor perioade din trecutul țării noastre, cronicarii au inclus în lucrările lor multe date despre formele de relief, tipurile de vegetație și faună, denumiri de localități sau ape curgătoare. Toate aceste elemente prezintă importanță geografică. Unele lucrări conțin mai mult decât simple informații geografice, constituind adevărate contribuții la dezvoltarea geografiei, în general. Astfel, în lucrarea *De neamul moldovenilor*, scrisă de Miron Costin în anul 1691, se prezintă, la început, o sumară descriere a Italiei, pentru a indica moldovenilor din ce țară își trag obârșia. Depășind cu mult cadrul geografic pe care și-l propune, Miron Costin realizează o descriere a așezării geografice și a componentelor teritoriale ale vastului Imperiu Roman, insistând asupra Italiei. Prima parte a lucrării cuprinde, de asemenea, importante date despre demografia țării noastre, care permit desprinderea trăsăturilor specifice poporului român prin prisma originii și a trecutului său istoric. Pentru a demonstra înrudirea românilor cu italienii, cronicarul folosește drept argument asemănarea de limbă și obiceiuri. În acest scop, reproduce discuția avută cu episcopul italian Vito Piluza, care îi spune: „... mie nu-mi trebuiește să mai citescu la istorii de moldoveni, cine sîntu, pre o seamă de obiceiuri foarte bine îi cunosc de unde sîntu... toate acestea a tocma cu italienii se mărturisește a firi”². Miron Costin conchide cu bucurie: „... cu multă mirare am stătut de mărturie acelu vlădică de mare agitoriu a istoriei mele”³. Această lucrare neterminată, păstrată în 29 de copii manuscrise și publicată pentru prima dată de Mihail Kogălniceanu în anul 1852, are un caracter savant și o noblețe a ideilor care o transformă în cartea de căpătâi a Școlii Ardelene.

O serie de idei privind originea românilor și multe date de geografie fizică și economică sunt asemănătoare cu cele ale lui Johannes Honterus și

² Miron Costin. *De Neamul Moldovenilor. Opere alese*. București: Ed. Tineretului, 1966, p. 225.

³ *Ibidem*.

Nicolaus Olahus, originari din Transilvania, fapt ce indică ipoteza continuității scrierilor înaintașilor culturii noastre și în problematica geografiei. Miron Costin și-a făcut studiile în Polonia, unde lucrările lui Honterus și Olahus erau cunoscute. Totodată, Costin a trăit mult printre polonezi. Această presupunere se transformă în certitudine în momentul analizării scrierilor lui Dimitrie Cantemir (*Descrierea Moldovei*) și Constantin Cantacuzino (*Istoria Țării Românești*). Astfel, Cantacuzino menționează izvoarele pe care le-a consultat, amintindu-i pe Olahus, Ureche, Costin și unele hărți geografice, care nu puteau fi altele în vremea aceea decât cele ale lui Honterus, Olahus și, probabil, cea a lui Georgius de Reicherstorffer, un sas din Mediaș care, în urma unei călătorii, realizează prima hartă a Moldovei, în anul 1595.

Ca importanță geografică, lucrarea *De neamul moldovenilor* depășește cadrul țărilor românești, având pasaje de adevărată geografie generală (împărțirea globului pe continente, mări și oceane), elemente de hidrografie și de geografie matematică.

A doua lucrare a lui Miron Costin, care conține importante însemnări geografice, este *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei*, cunoscută și sub numele *Cronica polonă*, scrisă în limba polonă în anul 1677 (sub formă de epistolă) și dedicată nobilului polonez Marcu Matezynski. Deși asemănătoare ca structură cu lucrarea *De neamul moldovenilor*, *Cronica polonă* conține unele elemente geografice suplimentare. Spre exemplu, în capitoul intitulat *Despre Dacia* se ocupă de toate cele trei țări românești, identificând o populație care vorbește aceeași limbă, are aceleași obiceiuri și același trecut istoric. În *Cronica polonă* se regăsește cel mai vechi document privind împărțirea administrativ-teritorială a țărilor românești și, de asemenea, cea mai completă descriere a orașelor din Moldova și Muntenia până la acea dată. Au importanță preponderent geografică capitolele *Despre râurile Țării Moldovei și Râurile mai de seamă din Țara Românească*, Miron Costin realizând o adevărată ierarhizare geografică a apelor. Sub acest aspect, *Cronica polonă* conține prima încercare de clasificare a rețelei hidrografice din literatura română, autorul împărțind râurile Moldovei în funcție de treapta de relief (râuri de munte, de podiș și de câmpie), cu descrierea fiecărei categorii în parte.

Lucrarea stolnicului Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, scrisă în anul 1698, deși axată pe istorie, are un aport semnificativ de cunoștințe geografice, aducând date suplimentare despre oameni, locuințele

lor și orașele Munteniei. Totodată, prezintă și noi dovezi de continuitate a cunoștințelor din trecutul geografic al României. Elementele geografice apar atât în cuprinsul lucrării, cât și în conținutul hărții Țării Românești, reprezentare grafică care continuă și concretizează lucrarea *Istoria Țării Românești*. Atât harta menționată anterior, cât și *Harta Moldovei*, realizată de Dimitrie Cantemir în 1716 și tipărită în anul 1737, reprezintă baza pentru elaborarea primelor atlase geografice românești, apărute în secolele XVIII-XIX.

PRACTICA ARHITECTURALĂ DE PROIECTARE A ÎNTREPRINDERILOR VITIVINICOLE: FAZE ALE MODULUI DE ABORDARE

Aurelia TRIFAN,
dr., cercetător științific,
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova,
trifanaurelia@mail.ru

Summary

The article presents the multiple aspects that manage the design process of the wineries during the 20th – the beginning of the 21st century, with architectural concerns being specifically researched. The investigations regarding the architecture of the wineries in Basarabia, the winery complexes of the MSSR and the Republic of Moldova reveal the major differences between different historical periods and the successive changes in the approach.

Keywords: *utilitarian architecture, progressive technologies, architectural trends, architectural replication, conceptualization.*

Dezvoltarea intensă a viticulturii și vinificației de-a lungul secolelor a fost însoțită de introducerea în practică a diferitor instalații pentru prelucrarea strugurilor și a unor tehnologii vinicole, care, în consecință, au dus la apariția primelor construcții vitivinicole – cramele. Examinând realizarea și funcționarea acestora, este evidențiată știința tradițională acumulată pe parcursul unei perioade îndelungate, care a permis constituirea unor tipuri fundamentale.

În general, la începuturi construcțiile erau cu un singur nivel ce constituia o încăpere care servea pentru păstrarea vinului în butoaie, utilajul vinicol găsindu-se în afara ei. Cu timpul, crama a fost divizată în două încăperi: pentru prelucrarea strugurilor, fără tavan, necesitând ventilație în procesul de lucru, și un spațiu mai mare, pentru depozitarea butoaielor cu vin, cu tavan și pereți acoperiți pe dinăuntru și pe dinafară cu un strat de izolare (de regulă, împletitură din nuiele lipite cu lut) care asigura microclimatul necesar pentru depozitarea vinului în fazele preliminare. În unele cazuri, sub crama se săpa beciul cu un tavan orizontal format din scânduri groase, deasupra cărora erau așezate grinzile care susțineau podeaua de

scânduri a încăperii deasupra, reprezentând tipul cel mai simplu de pivniță, sau cu un tavan boltit din zidărie de piatră sau cărămidă, care întrunea toate condițiile pentru păstrarea de lungă durată a vinului produs.

Cercetarea tipurilor fundamentale, care au suportat o continuă modernizare din punctul de vedere al construcției propriu-zise, distinge trecerea de la construcțiile improvizate, în care majoritatea lucrărilor se efectuau manual, la fabrici de vinificare, specializate și care prezintă un înalt grad de mecanizare și automatizare. Se poate constata că localurile de vinificare influențează calitatea viitorului vin și, prin urmare, cunoașterea acestora este absolut necesară în proiectarea arhitecturală.

Investigațiile privind arhitectura complexurilor de crame în Basarabia în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea relevă diferența majoră în comparație cu cea medievală determinată totalmente de arhitectura populară. Începând cu secolul al XIX-lea, nu numai în arhitectura civilă, dar și în cea industrială, precum sunt cramele, pătrunde academismul clasicist, pe parcurs înlocuit cu alte curente arhitecturale cu un conținut eclectic sau modernist. Odată cu ridicarea în număr mare a construcțiilor durabile, din piatră, arhitectura construcțiilor vitivinicole capătă noi valențe, fiind marcată de contextul politic, social și economic.

Printre primele proiecte, despre existența cărora se cunoaște, este cel al cramei de la Bulboaca, construită în 1901, cu implementarea materialelor moderne și a unei structuri raționale, fiind înalt apreciată în perioada începerii activității de producere, dar și ulterior, în perioada interbelică.

Vinăria de la Bulboaca apare într-o perioadă de avânt economic, ceea ce explică construcția de proporții cu o planificare a capacității mari de producție a întreprinderii. Crama nou-construită prezenta evidente avantaje în raport cu cele anterioare prin soluția structurii etajate a procesului tehnologic. Clădirea a fost proiectată cu trei niveluri și a fost cea mai mare fabrică de vinuri din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea. În 1915, într-un studiu al viticulturii din județul Bender, gubernia Basarabia, publicație realizată sub redacția și egida baronului A. F. Stuart, care era și președinte al Comitetului Vitivinicol, este descrisă crama și sunt apreciate ideile progresiste implementate în construcția ei¹. Se remarcă spațiul industrial perceput ca unul rațional cu o reușită repartizare a utilajului

¹ Бульбокское хозяйство. В: Виноградарство Бендерского уезда Бессарабской губернии. Бендеры, 1915, с. 379-383.

tehnic. La nivelul superior se găseau zdrobitoarele, presele și linurile; o jumătate a nivelului intermediar era ocupată de căzi pentru fermentare, iar a doua era destinată fermentării vinurilor albe în butoaie. Nivelul inferior era divizat în săli pentru îmbutelierea și păstrarea în sticle a vinului și galerii boltite răcoroase pentru maturarea și învechirea vinului în butoaie. La construcția întreprinderii industriale s-a utilizat betonul armat – o inovație la acel moment, realizabilă prin invitarea muncitorilor italieni.

În perioada interbelică, crama a fost apreciată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor din România, servind la studiul întreprins de Serviciul Arhitecturii din acest minister², fiind considerată în perioada dată drept o cramă-model cu caracter demonstrativ, pentru a arăta în practică rezultatele implementării tehnologiilor progresiste. Cercetarea atentă a construcției evidențiază faptul că prin realizarea proiectului acestui edificiu a fost creat un complex valoros, unde s-au implementat tehnologii noi care, în contextul economic al sfârșitului secolului al XIX-lea, se aflau la etapa experimentărilor în țările europene cu o cultură înaintată vitivinicolă.

Valoarea clădirii poate fi scoasă în evidență atât prin elemente compoziționale, prin volumetrie, tipologie de planuri, cât și, nu în ultimul rând, prin detalii și materiale. Valențele estetice ale edificiului sunt incontestabile, crama regăsindu-se printre monumentele de arhitectură incluse în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat³.

În perioada postbelică, odată cu aplicarea economiei planificate, apar proiectele de dezvoltare în perspectivă și de amplasare a întreprinderilor de vinificare primară în funcție de volumul producției strugurilor și cantității de materie primă pentru prelucrare, executate în baza studiilor de fezabilitate privind dezvoltarea viticulturii în RSSM⁴. Acest proces, prin totalitatea aspectelor sale, a devenit una din temele ideologiei politice folosite în modelarea ramurii vitivinicole conform principiilor socialismului.

Industrializarea din anii 1945–1991 a reprezentat un instrument de consolidare a sistemului socialist și de dezvoltare a economiei planificate, dar și de sistematizare și transformare a teritoriului național. Proiectele de amplasare și de construcție a întreprinderilor de prelucrare primară erau realizate în prima perioadă de ISP „Moldgipropishcheprom” (rus.: Гочы-

---

² ANRM. Fond 88, inv. 2, dosar 270, f. 41.

³ *Legea privind ocrotirea monumentelor* nr. 1530-XII din 22 iunie 1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 02.02.2010, nr. 15-17.

⁴ ANRM. Fond 2777, inv. 2-нт, dosar 444.

дарственный Проектный Институт „Молдгипропищепром”), ulterior de ISP „Moldgiproprom” (rus.: ГПИ „Молдгипропром”) ca succesor al primului. Proiectul-schiță al amplasării întreprinderilor de prelucrare primară, unite în Asociația Moldvinprom (rus.: Молдвинпром), pentru anii 1959–1965 a avut ca rezultat planul amplasării întreprinderilor existente și în proces de proiectare pentru anul 1965. Din întreprinderile existente: 20 de fabrici de vinificare cu ciclu complet și 247 întreprinderi de vinificare primară care, în majoritatea cazurilor, nu corespundeau cerințelor necesare – întreprinderi de proporții mici și ineficace, clădiri adaptate sau terenuri deschise, trebuiau reconstruite sau lichidate, iar 64 de întreprinderi noi au fost proiectate cu o capacitate de producere de 200 tone/zi⁵ (în comparație cu deceniul cinci și șase când au fost construite 17 fabrici de vinificare cu capacitatea de 50 și 100 tone/zi⁶, care de acum în deceniul șapte nu puteau satisface cerințele de prelucrare a cantităților mari de struguri).

Construcțiile noi prezentau un contrast semnificativ față de cele care au existat anterior în Basarabia. În scurta perioadă care s-a scurs, s-au proiectat și realizat o serie de întreprinderi industriale. Drept exemplu pot servi câteva proiecte realizate de ISP „Moldgipropishcheprom”: Proiectul de construcție a fabricii de vinificare primară din Cimișlia cu o productivitate de prelucrare a strugurilor de 100 tone/zi, inginer-șef de proiect A. Borisov, Babac, 1956–1963⁷; Proiectul de construcție a fabricii de vinuri cu o productivitate de prelucrare a strugurilor de 200 tone/zi, inginer șef de proiect M. Buico, 1961–1962⁸; Proiectul de construcție a fabricii de vin la stația Etulia cu o productivitate de prelucrare a strugurilor de 650 tone/zi, inginer-șef de proiect K. Anisimov, 1961⁹ – toate fiind elaborate în baza unor proiecte-tip, cu minime modificări. Astfel de proiecte existau atât pentru clădirile de producție, cât și pentru cele administrative sau auxiliare. De regulă, pentru clădirile de producție proiectele-tip erau elaborate de ISP „Giprospeirtvino” (rus.: ГПИ „Гипроспиртвино”), pentru rezervoare sau turnuri de răcire cu picurare – de mai multe organizații de proiectare: „Gipromoloco” (rus.: „Гипромолоко”), „Giprotis” (rus.: „Гипротис”), „Giprospectspromstroï” (rus.: „Гипроспецпромстрой”).

⁵ *Ibidem*, f. 111.

⁶ *Ibidem*, f. 98.

⁷ *Ibidem*, d. 43, d. 56, d. 57.

⁸ *Ibidem*, d. 791, d. 792.

⁹ *Ibidem*, d. 848.

Arhitectura complexurilor vitivinicole din anii următori a început să fie realizată în baza proiectului-tip elaborat de ISP „Moldgipropishche-prom”, în anii 1961-1962, în două variante pentru RSSM¹⁰, fiind efectuate calculele pentru întreprinderi cu productivitatea de prelucrare a strugurilor de 500 tone/zi și posibilitatea de extindere a capacității până la 700-1000 tone/zi. Proiectele aveau un plan general stabilit, cu amplasarea secțiilor tehnologice conform fluxului operațiilor care compun procesul de producție. În componența complexului intrau două blocuri principale, cu includerea secției de presare-fermentare și a depozitului de vinuri pentru fermentarea secundară, și o serie de construcții care integrau recepția cantitativă, secția de zdrobire a strugurilor, de prelucrare a deșeurilor procesului de vinificație, turnurile de răcire cu picurare, depozitul de alcool, rezervoarele pentru apă, diferite depozite și construcții auxiliare încorporate, de regulă, în clădiri cu un singur nivel și realizate din elemente prefabricate. Ca rezultat, s-a obținut un teritoriu industrial, lipsit de individualitate, și nu un obiect arhitectural care ar putea fi caracterizat printr-un anumit aspect, iar implementarea proiectului-tip ducea la multiplicarea întreprinderilor vitivinicole, care, la rândul său, cauza pierderea identității lor ca, de altfel, în tendința întregii perioade în care realizările din domeniul construcțiilor industriale erau cantitative, și nu calitative. Prin această abordare cantitativă, încadrată în principiul „eficienței economice”, se sublinia în mod direct și fără dubii reușita sistemului socialist. Mai mult, se adopta exprimarea obiectului proiectat susținută de detalierea tehnico-economică a investiției și nu de interpretarea soluției arhitecturale.

În aceeași perioadă apare și o altă tendință în proiectarea unei întreprinderi vitivinicole, care este reprezentată prin proiectul de adaptare a galeriilor subterane, rămase după excavarea pietrei de calcar din mina de la Cricova, la necesitățile funcțiilor de vinificare și depozitare a vinurilor, care prevedea trasarea apeductului și a canalizării până la sectoarele stabilite¹¹. Proiectul a fost elaborat de ISP „Moldgiprostroï” (rus.: ППИ „Молдгипро-строï”) în anul 1961 și a pus în practică una dintre cele mai originale idei – includerea unei întreprinderi vitivinicole, inclusiv a spațiilor de degustare, în galerii subterane. Proiectul primei săli de degustare a fost executat sub conducerea arhitectului șef de proiect al ISP „Moldgiprostroï” Valentin

---

¹⁰ ANRM. Fond 2777, inv. 2-нт, d. 1089, d. 1090.

¹¹ ANRM. Fond 3095, inv. 2, d. 6.

Voițehovschi în anul 1960, îmbinând soluții funcționale, tehnice și estetice. În realizarea proiectului, arhitectul a căutat să revină la elementele decorative: nișe cu terminații în arc și ancadrament profilat, cornișe la îngemănarea pereților cu tavanul și între nișe, console decorative, care sprijineau plăcile din beton instalate în partea de jos a nișelor. Adăugător se prevedea realizarea unui șemineu cu finisaj decorativ și a picturii murale monumentale, care nu s-au realizat.

Un alt proiect care a solidificat imaginea întreprinderii vinicole de la Cricova a fost realizat la sfârșitul deceniului opt al secolului trecut și încorporea atât arhitectura interioară – următoarele săli de degustare și vinoteca – cât și cea exterioară – turnul de la intrare în galerii, soluționat de autorul proiectului Vladimir Gorștein prin introducerea stilisticii medievale.

În anii 1973–1976, arhitectul Robert Kurț a contribuit la realizarea câtorva proiecte legate de galeriile de la Brănești: o sală de degustări, o casă pentru angajații întreprinderii și amenajarea teritoriului intrării în subteran printr-o rețea de alei pietonale și forme mici arhitecturale.

În deceniul întâi al secolului al XXI-lea atrag atenția mai multe proiecte întemeiate pe atractivitatea complexurilor vitivinicole care demonstrează capacitate deosebită de a transmite idei și concepte mult mai complexe decât simpla lor reprezentare ca rezultat al subordonării unui cod acceptat general, care trata complexurile industriale doar ca o arhitectură utilitară. Prin cercetarea acestor proiecte putem remarca diverse abordări teoretice ale arhitecturii cramelor contemporane, contribuții importante la conceptualizarea dezvoltării lor la etapa actuală.

Vinăria Purcari, fiind renovată în 2003–2004 după proiectul arhitectului Mihai Eremciuc, a inclus construcția turnului de intrare în complexul vitivinicol, în viziunea arhitectului necesară pentru a scoate în evidență apartenența de cândva a acestei moșii mănăstirii athonite Zografu. Aspectul ales, sub forma unui turn de poartă sau turn clopotniță, a devenit simbolul vinăriei Purcari, susținând conceptul general al „imaginii memorabile” a cramelor accentuat de proiectele multor arhitecți străini. Adăugarea funcțiunii sociale, legate de integrarea în structura inițială a complexului a unui restaurant și hotel pentru vizitatori, este un alt concept de trecere de la spații de producție în exclusivitate la cele mixte, preponderent publice, întregit și de amenajarea teritoriului adiacent.

Aceeași idee este promovată de arhitectul Leonid Dumitrașcu în proiectul vinăriei Chateau Vartely (2006–2007)¹², unde clădirea restaurantului constituie centrul compozițional al complexului, iar casele, prevăzute într-un stil tradițional, dispun de spații hoteliere confortabile, astfel fiind pus în aplicare conceptul centralității poziției vizitatorului, care devine mottoul conceptului de dezvoltare modernă a vinăriilor din țară. Totodată, proiectul acordă importanță integrării complexului în relief: obiectele complexului fiind amplasate în pantă, permit soluționarea intrărilor atât la nivelul superior, cât și la cel inferior de la nivelul solului, în așa mod facilitând desfășurarea unor procese tehnologice în cramă și oferind accesul în pivnițele amplasate sub restaurant.

Trebuie subliniat și faptul că ambele proiecte promovează ideea importanței peisajului și stabilesc multiple relații cu proximitatea imediată și peisajul înconjurător. Autorii lor optează pentru integrarea construitului în natural, printr-o intervenție minimă și discretă și, de asemenea, pentru utilizarea formelor și materialelor de construcție caracteristice sitului.

În anii 2006–2007, după o perioadă de aproape 30 de ani, au fost efectuate lucrări de renovare a galeriilor de la Cricova în baza unui nou proiect de amploare, corelat de arhitectul-șef al ISP „Ruralproiect” Igor Apostolov, care a inclus proiectul de reconstrucție a sălilor de degustare executat de compania „Design-Lux”¹³, autor Valeriu Zasenco. Cadrul subteran existent a fost supus schimbărilor printr-un design interior întemeiat pe principii scenografice, fiind definit și de multiple lucrări de pictură, sculptură, mozaicuri, generând un proces de hibridizare culturală a întreprinderilor vitivinicole. Proiectul inițiat a avut scopul de a consolida imaginea reprezentativă a galeriilor prin introducerea decorului tradițional și crearea unui aspect național al complexului în întregime, în același timp influențând și alt proiect, și anume porțile monumentale de acces pe teritoriul podgoriilor de la Cricova, care, deși se găsesc la o distanță considerabilă de la galerii, sunt parte integrantă a lor. Proiectul Arcului de intrare¹⁴ a fost elaborat în 2007 de arhitectul Igor Apostolov după schița propusă de Semion Șoihet, arhitect emerit al Republicii Moldova. Prin acest proiect este transmisă o

---

¹² *Arhiva personală a arhitectului L. Dumitrașcu*. Proiectul complexului turistic Chateau Vartely. Planul general.

¹³ *Arhiva Î.I. „Design-Lux”*. Proiectul reconstrucției complexului sălilor de degustare a Combinatului de vinuri „Cricova” SA.

¹⁴ *Arhiva ISP „Ruralproiect”*, obiectul 13556 - 1, 2-A.

invitație vizitatorilor complexului, iar repertoriile stilistice ale ordinului moldovenesc, reluate și repetate cu pietate, demonstrează o arhitectură simbolică, o arhitectură a decorației aplicate.

Proiectul propus de compania „Art Decor Group” în 2010 a continuat procesul de transformare a unor porțiuni ale galeriilor de la Cricova în spații publice prin integrarea sălilor de restaurant și a unui spațiu muzeistic, ca rezultat fiind obținut un spațiu valorificat la maxim, cu ambianță interioară destinsă și un minim necesar de elemente care îl definesc.

Schimbări în arhitectura exterioară a galeriilor de la Cricova a adus și un recent proiect, din 2015, semnat de arhitectul Sergiu Cîrja¹⁵, care utilizează ideea replicării turnului existent, încadrând o vinoteca și un magazin de suvenire, cu organizarea unei platforme de observație.

Inițiativa de a integra noi săli de degustare în complexul de la Mileștii Mici, situat în galerii subterane, a fost reflectată în concursul studenților de la Facultatea Urbanism și Arhitectură a UTM din anul 2007, care a urmărit să evidențieze idei, să contureze concepte originale și provocatoare, pentru a promova exemple de bună calitate în arhitectura interioară a spațiilor de degustare, fapt absolut necesar, deoarece nu toate întreprinderile posedă săli de degustare cu o arhitectură adecvată unui mod profesionist de abordare. Cele mai reușite soluții arhitecturale, fiind selectate, au servit la elaborarea proiectului-schiță de INCP „Urbanproiect”, arhitect-șef de proiect Iurie Hangan¹⁶.

Printre proiectele din ultimii ani este important de menționat unul impunător prin proporțiile sale, inițiat prin proiectul de reconstrucție a cramei de la Bulboaca (edificiu industrial de la începutul secolului al XX-lea de pe moșia lui Constantin Mimi) din anul 2011¹⁷, autorul căruia, arhitectul Leonid Dumitrașcu, a avut ca scop revelarea obiectului de arhitectură prin integrarea activă a lui într-o structură, care avea să fie reorganizată pe parcursul următorilor ani printr-un proiect de intervenții impuse de evoluția exigențelor în arhitectura vitivinicolă – conformării fenomenului turistic. La implementarea proiectului s-a atras atenție la câteva poziții-cheie care permiteau apropierea imaginii cramei de cea originală – recăpătarea

¹⁵ Arhiva „ARCO PARTENERI” SRL. Proiectul terasei de vară și vinotecii.

¹⁶ Arhiva INCP „Urbanproiect”. Proiectul-schiță al complexului de degustare al ÎS CVC „Mileștii Mici”.

¹⁷ Arhiva personală a arhitectului L. Dumitrașcu. Proiectul de reconstrucție a cramei de la Bulboaca.

volumului în limitele inițiale, păstrarea sistemului constructiv pentru nivelurile inferioare, refacerea paramentului și a unor elemente definitorii importante ale fațadelor etc. Proiectul care a urmat a fost executat de designerul italian Arnaldo Tranti¹⁸. Transformările formale și funcționale aveau tendința de a inova structura și spațiile interioare ale complexului atât prin conversie, cât și prin realizarea unor obiecte arhitecturale noi și includeau: reconstrucția altor două blocuri succesive, realizarea spațiului hotelier în una din clădirile reconstruite și construcția a câtorva căsuțe pentru oaspeți, a unui wine spa, a spațiului pentru festivități, cât și amenajarea teritoriului. Designerului italian îi aparține și proiectul interioarelor sălilor restaurantului din incinta cramei refăcute.

Proiectul Vinăriei Poiana, realizat de arhitectul Vasile Stratu în anul 2012¹⁹, se încadrează în tendințele noi de dezvoltare a vinăriilor de pe mapamond, ilustrate prin crearea unui volum arhitectural unic, integrat. Autorul se conformează atât la exigențele actuale referitoare la acest aspect, cât și la încadrarea în peisaj, la baza proiectului fiind o idee deconcertant de simplă: folosirea potențialului pe care îl oferă arealul. Vinăria, găsindu-se în centrul unui masiv deluros înconjurat de pădure, în vecinătatea colinelor plantate cu viță-de-vie și a două iazuri, dispune de o poziționare avantajoasă și o bună vizibilitate. Clădirea servește drept exemplu al unui obiect de arhitectură separat, înscris într-un mediu natural, fără conturarea precisă a teritoriului prin îngrădiri (gard, ziduri întărite), ce de asemenea devine o caracteristică distinctivă a vinăriilor contemporane și deschide noi perspective în proiectarea lor. Proiectul ia în considerare atât latura estetică, cât și cea tehnologică. Construcția este parțial adâncită, utilizând spațiile subterane pentru depozitare, care oferă condiții optime pentru procesele tehnologice, iar spațiile de producere sunt amplasate pe două niveluri, fiind implementată metoda gravitațională. Integrarea sălii de degustare, amplasată în aripa construcției, sub cota terenului, cu deschiderea fațadei de sud-vest spre exterior, și a restaurantului înscris într-un volum bine definit, situat deasupra sălii de producere și a spațiului hotelier din incinta turnului, demonstrează schimbarea atitudinii față de complexurile vitivinicole care, la momentul actual, acceptă conceptul de includere a spațialității publice.

---

¹⁸ http://www.trantidesign.it/case-Castel_Mimi.html (accesat 14.09.2017)

¹⁹ Arhiva „Arhistrat-Deco” SRL. Proiectul Vinăria Poiana.

Proiectele de arhitectură de la începutul secolului al XXI-lea consemnează o schimbare a imaginii complexului vitivinicol din Republica Moldova ca structură coerentă, supusă și altor imperative decât celor de natură strict tehnică sau tehnologică, în scopul de a atrage interesul public, precum și de a genera spații publice definite pe baze noi ale relației dintre complex și vizitatori. Proiectarea actuală scoate în evidență o serie de acceptări conceptuale în arhitectura complexurilor vitivinicole autohtone raportate la percepția și experiența internațională. Procesul determinat drept consecință a schimbărilor de pe mapamond produce o revizuire a imaginii complexurilor vitivinicole prin combinarea funcțiilor de producere cu funcțiile publice; conexiunea cu trecutul istoric prin clădirile și instalațiile tehnice păstrate din trecut; reutilizarea spațiilor interioare prin conversie; accentuarea aranjamentelor scenografice; încadrarea în peisaj etc.

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ БАКАЛАВРОВ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

Надя ГРАМАТИК,

кандидат педагогических наук,

Измаильский Государственный Гуманитарный Университет, Украина

Gramatiknadea@gmail.com

Summary

The New Ukrainian School is supposed to be updated through the content of education aimed at forming key life competencies, creating a modern educational space with the necessary conditions, means and technologies for teaching and developing all subjects of pedagogical interaction, the key role in which belongs to a motivated, creative and professionally competent teacher.

The culturological potential of the educational branch Natural Sciences involves the formation of environmental literacy as an element of the culture of an educated person, the development of life-supporting skills for a healthy lifestyle, the ability to solve environmental problems, as well as human and society safety.

In this regard, the range of requirements for the modern teacher of Natural Sciences has expanded significantly. At present, the teacher's personality is moving into the center of attention, his culture as a professionally important quality, a wide range of subject competency, consistent with value and semantic attitudes.

Keywords: *teacher of Natural Sciences, subject competency, culturological approach to vocational training.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інноваційні процеси, що відбуваються в українській освіті, зумовлюють підвищену увагу до проблем підготовки майбутніх педагогів. Нова парадигма природничо-наукового навчання в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем.

Логіка побудови освітньої галузі «Естествознание» передбачає високий рівень метапредметних і філософських узагальнень для формування у школярів представлень про фунда-

ментальном единстве естественных наук и о целостности естествознания как феномена общечеловеческой культуры.

В этом контексте актуализируется проблема подготовки педагога естественных наук новой формации, который будет отличаться компетентностью и мобильностью, самостоятельностью и инициативностью, нестандартным мышлением и творческим подходом к учебному процессу.

Поэтому культурологизация высшего педагогического образования выступает детерминирующим фактором признания общечеловеческих ценностей, диалога культур, осознания единства духовного, природного, социально-гуманитарного аспектов развития мира.

Анализ последних исследований и публикаций. В работах отечественных ученых раскрыты различные аспекты проблемы профессиональной подготовки будущего учителя, а именно его общеобразовательной, культурологической и мировоззренческой подготовки (И. Бех, И. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, В. Луговой, Н. Нычкало, О. Огиенко, Е. Отич, Л. Панченко, В. Рыбалко, А. Савченко, Е. Семенов, С. Сысоева, В. Сластенин и другие).

В зарубежных исследованиях эта проблематика находит свое отражение в трудах Ш. Амонашвили, Г. Батищева, М. Бахтина, Л. Выготского, П. Гуревича, В. Давыдова, В. Мойсеева, В. Ядова.

Важные теоретические основы подготовки современного педагога естествознания с учетом тенденций и трансформаций содержания школьного биологического образования выделены в трудах отечественных исследователей, а именно: Л. Барны, М. Гринёвой, Н. Грицай, Н. Калиниченко, И. Коренева, В. Онипко, О. Пташенчук, Е. Ярошенко. В частности, актуальность исследований заключается в проектировании путей профессиональной подготовки компетентного учителя биологии в перманентном процессе трансформации социокультурной, экономической и экологической парадигм.

Ценными для нашего исследования являются фундаментальные работы, посвященные проблеме развития методологической культуры будущих учителей естественных дисциплин под редакцией Л. Хомич, понимание культуры как матрицы современного образования предлагает В. Андрущенко.

Таким образом, анализ и обобщение практики подготовки будущих учителей естественных дисциплин позволяет утверждать, что отличительной особенностью профессиональной подготовки в системе высшего педагогического образования является культурологический подход. Это связано, в первую очередь, с реализацией Концепции профильного обучения, согласно которой одним из решающих условий ее реализации названо кадровое обеспечение Нового образовательного пространства с учетом системного совершенствования культуры знаний, мышления и поведения будущих педагогов.

Целью статьи является раскрытие некоторых культурологических аспектов в процессе предметной подготовки будущих бакалавров естественных наук.

Изложение основного материала. Определяя концептуальные основы компетентностной стратегии повышения результативности процесса подготовки в высшей школе будущего учителя, способного формировать естественнонаучное мировоззрение учащихся, возникла необходимость уточнить научные представления о конструкте «культурологический концепт» в процессе предметной подготовки бакалавров естественных наук.

В первую очередь необходимо отметить, что современные исследователи (Н. Андреева, В. Кисиль, М. Колесник, К. Линевиц, Н. Нагорная, Л. Орлова, В. Танская, Ю. Шапран) рассматривают профессиональную подготовку будущего учителя с точки зрения системного, деятельностного, личностно ориентированного, аксиологического, культурологического, компетентностного, технологического подходов. Это обусловлено тем, что подготовка будущего педагога базируется на постоянном обогащении студентов знаниями, расширении общего кругозора, научной картины мира, формировании высокой мировоззренческой культуры. Все это требует внедрения новых подходов к организации образовательного процесса в педагогическом университете: его базовой составляющей должны стать современная наука и контекстная практика, инновационные педагогические технологии, педагогическое мастерство¹.

---

¹ Віктор Андрущенко. *Культура як аксіологічна матриця освіти*. В. Андрущенко, В. Гончаров, В. Молодиченко, Л. Панченко. К.: «МП Леся», 2017, стор. 9.

Констатация того факта, что влияние культуры на образование является глубоким и многогранным, было положено в основу выделения некоторых аспектов культурологического подхода к формированию предметной компетентности будущих бакалавров естественных наук.

Прежде всего, необходимо отметить, что культурологический аспект проблемы подготовки современного учителя рассматривается в русле концепта европейского выбора Украины. В тоже время, как справедливо отмечает Л. Хомич, в высшем учебном заведении важно сформировать будущего педагога как личность, которая является носителем и оберегом национальной культуры и духовных ценностей².

Необходимо отметить, что В. Слостенин культурологический аспект рассматривает как методологический инструмент процесса подготовки современного учителя.

Анализ научного знания по проблеме исследования позволяет утверждать, что культурологическая направленность предметной подготовки будущих бакалавров естественных наук является важной составляющей личности будущего педагога. Именно культурологический концепт в основе естественнонаучного знания существенно определяет мировоззренческие позиции будущего учителя-предметника, его творческий потенциал, систему ценностей, убеждений, ценностно-эмоциональное отношение к себе, к субъектам образовательного процесса, к образу жизни в целом.

Так, в современном научном знании понятие «культурология» можно определить как одно из интегративных направлений гуманитарного обновления содержания естественнонаучного образования. Общеизвестно, что идеал образованности заключается в том, что содержание образования сводится к познанию основ науки, а познание мира – к умению использовать приобретенные знания. Критерием естественнонаучного знания как феномена культуры становится не только его соответствие действительности, сколько согласование с общими ценностно-смысловыми установками.

Исходя из того, что культура является феноменом сугубо человеческой деятельности (В. Освальд), новая философия подготовки

² *Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності.* Монографія С. В. Машкіна, Т. П. Усатенко, Л. О. Хомич, Т. О. Шахрай. ІПОД НАПН України, 2016, стор. 7.

будущего бакалавра естественных наук направлена, прежде всего, на интеграцию содержательного компонента практико-ориентированного образовательного пространства на формирование предметной компетентности будущего педагога и развития его профессионализма. Следовательно, предметная компетентность будущих бакалавров естественных наук является ведущей при определении качества их профессиональной подготовки.

Стоит заметить, что узкоспециализированное профессиональное мышление, которое доминирует сегодня в образовании, недостаточно для решения глобальных проблем человечества. Именно учитель естественных наук, учитывая особенности трансформации современной системы образования в целом и образовательной сферы «Естествознания» в частности, по своим профессиональным качествам и выполняемым функциям существенно отличается от других учителей-предметников.

Так, предметная компетентность будущего бакалавра естественных наук предполагает не только свободное владение педагогом фактической информацией, но и знание основных научных концепций, принципов, связей, методов исследования и нерешенных проблем, что позволяет демонстрировать ученикам естественнонаучную образовательную отрасль как целостное образование с внутренней структурой и связями.

Поэтому культурологический концепт предметной компетентности будущих бакалавров естественных наук не только обеспечивает целостный подход к рассмотрению строения, функционирования, экологии, эволюции биологических систем, понимания естественнонаучной картины мира, а также способствует овладению методами познания природы, что в целом обеспечивает формирование методологической культуры будущего учителя.

Из числа существующих исследовательских позиций по формированию методологической культуры будущего учителя конструктивностью отличается позиция О. Лаврентьевой. Если интерпретировать научные взгляды исследователя, учитывая специфику предметной подготовки будущего бакалавра естественных наук, то немаловажное значение приобретает методологическая культура будущего педагога, поскольку именно она является стержнем его

педагогической культуры, что в целом позволяет выйти на общенаучную ступень восприятия окружающего мира, усиливает все его ведущие функции в современном образовательном пространстве³.

Таким образом, в формате нашего исследования под культурологическим концептом предметной подготовки будущего бакалавра естественных наук понимается видение данного процесса сквозь призму культуры, направленного на развитие и целостное преобразование личности будущего педагога.

Отметим, что образовательная сфера «Естествознание» предполагает реализацию принципа культуросообразности, используя широкий спектр дидактических и воспитательных средств и методов, позволяющих не только отображать культурологический аспект естественнонаучной картины мира, но и открывать её новые грани. А это, в свою очередь, требует от педагога-предметника создания образовательного пространства, направленного на формирование предметной компетентности учащихся как важного условия становления ценностного отношения к образцам культуры и действенного фактора жизнестворчества личности.

Вышеизложенное позволяет утверждать, что формирование предметной компетентности будущего бакалавра естественных наук представляет собой культуротворческий образовательный процесс как поэтапное овладение практико-ориентированными знаниями, умениями и навыками.

Подтверждение данной позиции находим, в частности, у Л. Хомич, по мнению которой, совершенствование педагогического образования должно происходить в направлении реформирования традиционной знаниевой модели образования как составной части культурологической подготовки личности⁴.

Следовательно, культурологический концепт предметной подготовки будущих бакалавров естественных наук служит каналом трансляции педагогической культуры, которая определяет умение диалектически мыслить и находить практические пути разрешения

³ Олена Лаврентьева. *Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект*: [монографія] / О. О. Лаврентьева; за ред. проф. Л.О. Хомич. Київ: КНТ, 2014.

⁴ *Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності*, стор. 29.

проблем и противоречий, а также обобщённым показателем профессиональной компетентности будущего учителя.

Выводы и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Несмотря на разнообразие методологических подходов формирования предметной компетентности будущих бакалавров естественных наук, особого внимания заслуживает именно культурологический концепт локализации ценностей в системе естественно-научного образования.

Компетентностная подготовка учителя новой формации в плоскости современного философско-педагогического дискурса предполагает синтез нового культурного, духовного, а также научного бытия ноосферы, что в конечном итоге приводит к трансформации общества в целом.

Таким образом, культурологический концепт формирования предметной компетентности будущих бакалавров естественных наук, будучи методологической основой лично-ориентированного образования, дает возможность рассматривать его как процесс овладения культурой, направленный на развитие и целостное преобразование личности, ядро которой составляют современные гуманистические ценности.

Задача дальнейшего научного поиска будет заключаться в детальном изучении процессуально-действенного механизма формирования предметной компетентности будущих бакалавров естественных наук с учетом культурологической траектории профессионального становления личности.

РОЛЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ЗБАГАЧЕННІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННИХ ЕКОЛОГІЧНИХ РЕАЛІЙ

А.В. Кічук

канд. психол. наук, доцент,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

tonya82kichuk@gmail.com

Rezumé

On a été analysé le problème de la préservation de la santé dans la sphère psycho-émotionnelle de la vie des étudiants modernes dans des conditions de réalités écologiques en environnement. Sur la base de la thèse de l'importance d'harmoniser les relations personnelles avec soi-même, avec la société qui est en corrélation avec la qualité non seulement de sa propre vie, mais aussi de l'environnement naturel, on a mis l'accent sur la composante émotionnelle de la santé psychologique de l'individu, ainsi que sur l'importance fondamentale des émotions positives. Le potentiel des activités de volontariat des étudiants en environnement est analysé comme un aspect de l'augmentation du rôle de l'enseignement supérieur dans la perspective du problème soulevé.

Mots-clés: *préservation de la santé, santé psycho-émotionnelle, étudiants, processus éducatif, bénévolat.*

На найбільшніші питання, котрі стосуються проблемного поля «специфіки особистісної окраски» будь-яких життєвих реалій, визначаючого значення має психологічне знання. Сучасна психологія, як наука про поведінку й розумові процеси, спроможна пояснити, що вимушує людину певним чином діяти, і як вона бачить оточуючий світ¹. А за сучасних реалій, коли активізувався тиск на всі складові здоров'я людини чисельної кількості факторів, психологічного знання набуває особливої ваги. З огляду на зазначене, природний і науковий, і суто практичний інтерес становить, зокрема, такий аспект: як сучасна психологічна наука пояснює впливовість кризових явищ щодо імперативу екології природного довкілля на таку

¹ Клейнман П. *Психология. Люди, концепции, эксперименты*. Пер.с англ. О.Медведь. 5-е изд. М.: «Манн, Иванов и Фербер» 2019. 272 с.

прижиттєву особистісну властивість, якою постає психоемоційне здоров'я. Обізнаність людини в окресленому сегменті життєдіяльності сприяє усвідомленню нею самоцінності, з одного боку, власного психоемоційного здоров'я, з іншого – екологічної культури. Означена площина набуває виключного значення відносно молоді людини, зокрема на віковому етапі дорослішання котрий здебільшого збігається із статусом студента, адже ж цей період психологи (І.Бех, М.Заброцький, І.Кон, В.Семиченко та ін.) визначають як сензитивний у ракурсі формування здатності обирати обґрунтовану модель поведінки в умовах «ціннісного конфлікту»².

Ми виходили з того, що екологія життєвого середовища виступає значущим чинником становлення психологічного здоров'я сучасної особистості. Це підтверджено й результатами проведеного нами пілотного дослідження, респондентами якого були студенти деяких закладів вищої освіти як гуманітарного профілю (зокрема, гуманітарного ЗВО м. Ізмаїла та педагогічного ЗВО м. Тернополя), так і технічного спрямування (зокрема, вищих закладів морського профілю м. Одеси і м. Києва). Якщо виходити із сучасних уявлень про змістове наповнення поняття «психологічне здоров'я» особистості на тому чи іншому етапі онтогенезу (С.Белічева, І.Дубровіна, О.Завгородня, Н.Колотій, В.Лищук та ін.), то можна говорити про явище, яке представляється єдиною системою, котра включає дві підсистеми регуляції – особистісну й емоційну; до того ж означені підсистеми регуляції засновані на індивідуальних можливостях особистості, а, інтегруючись, утворюють своєрідну «індивідуальну траєкторію» життєстійкості. Вищезазначене актуалізує принаймні дві, на наш погляд принципово важливі нині, зауваги А.Маслоу. Перша з них така: «рух до психологічного здоров'я окремої людини означає наближення до суспільства, побудованого на духовних цінностях, наближення до соціальної гармонії»³. Це положення є методологічно вартісним, оскільки пояснює взаємозалежність, взаємозумовленість і взаємозв'язок між позитивною динамікою рівнів психологічного здоров'я (а за позицію, наприклад, Н.Колотій, йдеться про рух від рівня несформованого психологічного здоров'я до абсолютного психологічного

---

² Гоуман Д. *Емоційний інтелект*. Пер.з англ. С.Гумецької. К.: Vivat, 2018, 512 с.

³ Маслоу А. *Психологія бытия*. К.: Ваклер, 1997. 300 с.

здоров'я) та гармонізацією особистісних відношень не лише із самим собою, соціумом, а й природним довкіллям. Останнє, на наше переконання, спроможний забезпечити лише екологічний імператив.

Другою принципово важливою заувагою А.Маслоу виступає таке положення: психологічне здоров'я властиве «особистісно зрілому індивіду з високим ступенем самоактуалізації»⁴; конкретизуючи портрет такої особистості, з-поміж інших характеристик (ефективне сприйняття дійсності; громадський інтерес; потреба у творчості та ін.), учений називає й таке: «прийняття себе, інших і природи». Отже, наполегливо констатується вагомий вимір психологічного здоров'я особистості – якість життя і якість оточуючого природного довкілля.

Сучасні дослідники проблематики екології життєвого середовища людини й суспільства в цілому та екологічної поведінки особистості єдині у визнанні того, що «концепція якості життя включає всі аспекти взаємодії людини та оточуючого середовища»⁵. Отож синтетичним показником якості життя сучасної пересічної людини визнано індекс розвитку людського потенціалу, що вираховується експертами програми розвитку Організації Об'єднаних Націй спільно із незалежними міжнародними експертами.

Дослідники, які вивчають певні аспекти психологічного здоров'я саме сучасного студентства, аналізуючи існуючі моделі здоров'я, вважають конструктивними саме ті з них, які і пояснюють зв'язок між здоров'ям окремого індивіда зі «ступенем успішності і якістю пристосування людства як вида»⁶.

Таким чином, намагаючись поглибити наукові уявлення про феноменологію психологічного здоров'я особистості, варто враховувати неперевершений вплив екологічного чинника. Особливо у практико-орієнтовній площині дослідження життєстійкості особистості на різних етапах онтогенезу, а також, розробляючи, зокрема, систему оцінки її психологічного здоров'я, оскільки об'єктивність такої оцінки не уможлиблюється без гармонізації особистості не лише із власне собою, соціумом, а й із природним довкіллям.

⁴ Маслоу А. *Новые рубежи человеческой природы*: пер. с англ. М.: Смысл, 1999. 424с.

⁵ Ситаров В.А., Пустовойтов В.В. *Социальная экология*. 2-е изд., перераб. Идоп. М.: Изд-во Юрайт, 2013. 517с.

⁶ Кузнецов М.А., Зотова Л.Н. *Жизнестойкость и образ здоровья у студентов*: монография. Харьков, 2017. 398с.

Саморефлексія досвіду спрямування освітнього процесу вищої школи, котрий склався в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті і мав за мету залучення студентів у практико-орієнтовну волонтерську діяльність, переконує у незаперечності психологічного ефекту⁷. Так у нашому досвіді студенти залучалися до участі у транскордонному проєкті «Придунайські озера, Україна: постійне оновлення і збереження природного стану екосистем», а через такі інтерактивні форми, як «мозковий штурм», «сократівський діалог», різнорівневі індивідуально-творчі завдання дослідницького характеру у межах нормативних дисциплін психологічного спрямування, досягалася двоєдина мета. По-перше, здійснювався компетентний психологічний супровід процесу запобігання тривожних симптомів, пов'язаних із «екологічним дефіцитом» свідомості особистості молодшої людини, де акцентування відбувалося на принципово значущих висновках фахівців (зокрема, Л.Батонн: «Станеться одне з двох, або люди зроблять так, що у повітрі стане менше диму, або дим зробить так, що на Землі стане менше людей»). У такий спосіб здійснювався безпосередній та опосередкований вплив на такі складові психологічного здоров'я особистості молодшої людини, котрі віддзеркалюють суто емоційний зміст – запобігання вияву неконтрольованих емоцій через конструктивну взаємодію з оточуючим природним середовищем. Отож, досягнення відносної стабільності емоційного стану студентів та їх сприятливому настрою завдяки встановлення емоційних контактів із тими, хто теж відповідально ставиться до екології природного довкілля.

По-друге, студентоцентроване засвоєння стану регіональної екологічної ситуації (на кшталт опанування наукових знань щодо Дунайського біосферного заповідника, котрий представлено 1564 видами, 19 з яких занесено до Червоної книги України) виступає чинником емоційної саморегуляції особистості юнацького віку, здатності долати негативні емоції. Відтак, ураховувати висновки психологів відносно конструктивного управління інтенсивності емоцій та їх вираженням⁸.

---

⁷ Kichuk Y. *European Legal traditions: Actualization of the axiological component of the legal competence of rainan students // Ukraine - EU. Innovations in education, technology, buseness and law. Slovak Republic. Czech Republic, 2018, pp. 174-176.*

⁸ Александрова Н.П., Богданов Е.Н. *Эмоциональная саморегуляция и личностные факторы стрессоустойчивости* В: Прикладная юридическая психология. 2014. №1. С. 22-30.

Отже, за реалій сьогодення актуалізується потреба розробки основ психоемоційного здоров'я особистості юнацького віку, опанування студентством здоров'язберезувальних технік, зокрема, специфічними засобами освітнього процесу закладу вищої освіти. Перспективи подальших пошуків убачаємо у поглибленні наукових уявлень про вплив екологічних чинників на психоемоційне здоров'я студентів.

НАЦІОНАЛЬНО-РЕГІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Мехді Брахмі

аспірант,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

dobra78@mail.ru

Rezumé

L'article présente la réflexion théorique-empirique du problème de l'actualisation du processus de préparation des futurs enseignants aux activités écologiques et éducatives en valorisant le rôle des traditions nationales-régionales d'attitude de valeur vis-à-vis du environnement naturel. La valeur dans l'éducation en matière d'environnement du facteur "identité régionale" dans les traditions folkloriques n'est pas tant dans l'approfondissement des connaissances sur l'environnement naturel environnant mais dans l'unicité des formes universelles de conservation et d'héritage de l'impératif de la pensée historique et écologique, orientée sur le monde spirituel de l'homme. On a été établie l'importance de la formation du système dans ce plan d'organisation et de célébration de la Journée internationale du Danube.

Mots-clés: *traditions nationales régionales, environnement naturel, étudiant, l'activité écologique et éducative.*

Аксіологія екологокультурного простору й часу постає як феномен, що становить науковий інтерес, адже ж йдеться про природні цінності людини, які фокусуються на її здоров'ї і довготривалості життєвого шляху. За сучасних умов «екологічного дефіциту» актуалізується положення В. Сухомлинського про те, що «багатогранне духовне життя у роки отрочтва вимагає того, щоб природа стала не яким-небудь додатком, фоном розумового розвитку, а саме сутністю життєвого середовища»¹. Натомість і понині недостатньо оціненим фахівцями залишається аспект, пов'язаний із розумінням ваги не лише конкретних природних об'єктів, їхньої сукупності в єдності й непов-

---

¹ Сухомлинський В. А. *Сердце отдаю детям*. К: Рад. школа, 1974. 287 с.

торності, а й у взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості із могутнім чинником – національно-регіональними традиціями. Саме така площина дослідження дозволяє, на наш погляд, максимально повно врахувати принаймні наступне. По-перше, положення класичної гуманітарної науки, що було лаконічно відтворено ще у 1908 році К. Ушинським у «Матеріалах для педагогічної антропології»: «Називайте мене варваром у педагогіці, однак я виніс із власного життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий виховний вплив на розвиток молоді душі, з яким важко бути суперником навіть педагогу». Це підтверджено і здобутками творчих педагогів, навіть з огляду на роботу з дітьми з особливими освітніми потребами².

Водночас осмислення національно-регіональних традицій екологічного виховання та здатності педагога до реалізації закладених тут ідей нам видається важливим, але недостатнім без урахування висновку вчених відносно того, що сприйняття особистістю природи як середовища не є педагогічно вмотивованим, якщо розглядати кожний окремий природний об'єкт в якості самостійної, окремої цінності. Радше все ж розуміти важливість сприйняття природи як «світу природи», де людина, яка взаємодіє з цим світом, виконує певні функції. Сучасна наукова спільнота (С. Дерябо, Н. Лисенко, Т. Нестерук, О. Семенов, Г. Тарасенко, В. Ясвин та ін.) виокремлює таку сукупність функцій: психофізіологічна, психотерапевтична, реабілітаційна, естетична, пізнавальна, функція задоволення потреби в компетентності, а також функції спілкування й самореалізації.

По-друге, врахування в екоосвіті підростаючого покоління фактору «регіональної ідентичності» і дозволяє максимально активізувати механізм просторової рефлексії, що посилює природне почуття «малої батьківщини» та самоцінність народних традицій, чим сприяє розвитку таких чеснот особистості, як патріотизм, духовність, історична пам'ять.

У зв'язку із зазначеним, учені зауважують, з одного боку, на принциповій важливості розвитку етноісторичної компетенції особистості, починаючи з дошкілля, а з іншого – не стільки на своєрідності предметного світу найближчого природного довкілля, скільки на тих регіональних традиціях у цьому плані, тобто універсальних

² Сизоненко О. Л. *Ми частина природи*. Виховний захід для учнів 3-го класу з легкою розумовою відсталістю. В: *Дитина з особливими потребами*. 2020, №1 (61). С. 19-22.

формах збереження та механізмах передавання у спадок імперативу історично-екологічного мислення, зорієнтованого на духовний світ людини. Як зазначається у довідкових джерелах, традиція (із латин. – ‘traditio’) означає «відповідник; передача»³. Самоцінність національно-регіональних традицій екологічного спрямування перебуває у площині того, що вони (поряд із звичаями та обрядами) спроможні об'єднати і минуле з майбутнім народу, і старше покоління з молодшим, де своєрідним підґрунтям є інтеграція етнічної спільноти у високорозвинену сучасну націю (С. Кириленко, Є. Коваленко, М. Стельмахович, П. Щербань). Якщо узагальнено, то йдеться про традиції щодо ціннісного ставлення до «заповіта» старшого покоління щодо чуйності та одухотворення природного довкілля – всеохоплюючого організму, який «живе за власними законами, котрі не можна порушувати»; відтак стверджується про становлення екологічного світобачення та відповідального ставлення до природи «батьківського краю», де гаслом, за висновком фахівця, слід уважати таке: « О, людина? – вінок природи! Що без природи твій вінок?!»⁴.

Слід зазначити, що особливості етнопростору закладу вищої освіти, де студенти здобувають педагогічні професії, детермінують і змістове наповнення навчально-професійної діяльності у ракурсі підготовленості до еколого-виховної роботи у середовищі вихованців. Натомість наукова спільнота ще не дійшла згоди у питанні, пов'язаному із науковим статусом таких близьких, хоча й не тотожних понять, як-от: «професійна підготовка», «професійна компетентність», «готовність до професійної діяльності», «підготовленість до певного сегмента професійної роботи».

Спіраючись на дослідницькі позиції учених у цьому контексті (О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, А. Линенко, В. Семиченко, В. Сластьонін, Л. Хомич та ін.) та не ставлячи за мету деталізувати існуючі дослідницькі позиції, все ж підкреслимо, що мають рацію ті науковці, котрі осмислюють конструкт «професійна підготовленість до професійної діяльності» у трьох взаємопов'язаних площинах. Це, по-перше, площина складного, інтегрованого й динамічного явища; по-друге, ракурс

---

³ *Енциклопедія освіти*. Под. ред. В.Г. Кремень. К: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

⁴ Кічук А.В. *Екологія життєвого середовища як чинник становлення психологічного здоров'я сучасної людини*. В: Сучасний рух науки: зб. н. пр. За матер. IV Міжнар. н.-практ. конференції. Дніпро, 2019. С. 301-304.

новоутворення особистісно-професійного гатунку; по-третє, вимір результативності професійної підготовки здобувача вищої педагогічної освіти до реалізації особистісно-професійного призначення. При цьому йдеться про розведення понять «професійна» і «фахова» підготовка та трактування «загальної готовності» як мінімально допустимого результату підготовленості, що інтегрується⁵.

А це дозволяє припускати, що в умовах закладу вищої освіти має бути сформоване складне, інтегроване і динамічне утворення у майбутніх педагогів, що характеризує їх як суб'єктів освітньо-професійної діяльності і де головним є усвідомлення ними на рівні переконань самоцінності національно-регіональних традицій екологічного виховання підростаючого покоління.

Якщо звернутися до досвіду творчих освітян, то базове визначення у вищезокресленому аспекті доцільно надавати не лише створенню первинного досвіду студентів із опертям на ресурси навчально-професійної роботи та квазіпрофесійної діяльності, а й акцентувати на регіональній своєрідності природи рідного краю, що постає імперативом охорони і збагачення природного довкілля.

Щодо останнього, то нами вивчається й узагальнюється досвід формування системи краєзнавчих екологічно значущих знань у майбутніх учителів, який склався в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, що мав базою розвиток мотивації та відповідні цінності. При цьому нами враховувався висновок психологів (зокрема Д. Леонтєва) відносно характеристики особистісних цінностей – тут мотивуюча дія не обмежується ані конкретною діяльністю, ані конкретною ситуацією. Справа в тому, що цінності особистості «співвідносяться з її життєдіяльністю у цілому» і характеризуються стабільністю. Отож, нами розумілось першорядне значення мотиваційно-ціннісного компонента підготовленості майбутніх педагогів до еколого-виховного сегменту професійної діяльності.

Зокрема, ми спостерігали результативність накопичення цього досвіду у розрізі таких напрямків, як краєзнавчо-дослідницький, екскурсійно-туристський, суспільно-корисний. Дійсно, як засвідчує практика, окреслене дозволяє комплексно вивчати не лише краєзнав-

⁵ Лесіна Т.М. *Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до розвитку соціальних умінь і навичок у дітей передшкільного віку*: монографія. Ізмаїл: Ірбіс, 2018. 352 с.

чий матеріал, тобто із урахуванням визначених дослідниками (Н. Брижак, А. Жупанський, В. Круль, О. Теричина, П. Гранько та ін.) різновидів загального краєзнавства (історичне, етнографічне, літературне, географічне, мистецьке, археологічне, екологічне). Принципово важливим також у контексті, зокрема, екологічного краєзнавства, фокусувати увагу саме на системостворювальному природному об'єкті. Таким постає у конкретному регіоні, зокрема, української Бессарабії, ріка Дунай.

Багато дослідників одностайні в думці, що визначальною національно-регіональною традицією екологічного виховання правомірно вважати підготовку і організацію святкування Міжнародного Дня Дунаю. Як засвідчують довідкові джерела, така традиція живиться чисельністю об'єктивних і науково доведених фактів відносно Дунаю як природного об'єкта. Наприклад, саме басейн річки Дунай за площею посідає друге місце у Східній Європі, до того ж він належить 18 європейським країнам⁶. Слід зазначити, що в Дунай впадає 120 приток. Натомість, попри розмаїття рослинного і тваринного світу, все ж брак виваженої природозбережувальної політики зумовив загострення сучасної екологічної ситуації.

Отже, базою ініціативних еколого-виховних заходів з-поміж студентської спільноти виступає саме означений природний об'єкт. Узагальнення досвіду підготовленості педагогів до ефективної професійної діяльності у вище окресленому проблемному полі уможливило деякі зауваги, а саме: зберігає актуальність питання результативної підготовленості майбутніх фахівців до еколого-виховної роботи у молодіжному середовищі; недостатньо повно використовуються у зазначеному плані й ресурси національно-регіональних традицій, адже ж українське Подунав'я є яскравим у полікультурному сенсі регіоном. Перспективними для подальших досліджень постають проблеми системного використання інтерактивних педагогічних технологій стимулювання міжкультурної взаємодії у розв'язанні проблемних питань екологічного змісту означеного регіону.

---

⁶ Гринецький С. Р., Жильцов С. С., Зонн И. С. *Дунайская Энциклопедия: в 2-х т. Т. 1. И.: Международные отношения, 2009. 304 с.*

SECȚIUNEA V / Panel V:
INSTRUMENTE EDUCAȚIONALE
DE PROMOVARE A VALORILOR /
THE APPLICATION OF EDUCATIONAL TOOLS
IN FOSTERING AND PROMOTING VALUES

INSTRUMENTE EDUCAȚIONALE PENTRU CUNOAȘTEREA ȘI
PROMOVAREA PATRIMONIULUI CULTURAL DIN ROMÂNIA

Elena ARDELEAN,

*lect. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Secția artă sacră, Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, România,
elardelean@yahoo.fr*

Summary

Cultural heritage is a non-renewable asset, the conservation, protection, restoration and enhancement of which belongs to society as a whole. The relationship and attitude of young adolescents towards the elements of cultural heritage become topics of interest, not only for the purpose of knowing this generation, but especially from the perspective of cultural policies related to local, national and world heritage. However, in order to achieve a greater commitment to heritage among young people, it is essential that they be known, motivated and identified with those educational tools that resonate in their consciences. This participatory approach to heritage is based on various approaches and means of expression, from the most traditional to the most innovative.

Keywords: *cultural education program, youth and Cultural heritage.*

• Patrimoniul cultural – moștenire pentru generațiile viitoare

Patrimoniul cultural constituie moștenirea noastră comună primită de la generațiile anterioare și pe care avem datoria să o transmitem generațiilor viitoare. Este un depozit de neînlocuit de cunoștințe și o resursă valoroasă pentru creșterea economică, ocuparea forței de muncă, coeziune

și integrare social prin crearea de locuri de muncă locale și prin promovarea unei înțelegeri comune și a unui sentiment de apartenență la comunitate.

În ultimele decenii, patrimoniul cultural a căpătat o accepțiune mai largă, incluzând și patrimoniul intangibil, peisajele naturale, urbane și rurale, patrimoniul digital și cinematografic. Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate (Faro, 2005) oferă cea mai cuprinzătoare definiție a patrimoniului cultural, definiție care ia în calcul dimensiunile tangibilă, intangibilă și digitală într-o manieră holistică:

„Patrimoniul cultural constituie un ansamblu de resurse moștenite din trecut, pe care oamenii le consideră, făcând abstracție de regimul de proprietate a bunurilor, drept o reflectare și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor lor, aflate într-o continuă evoluție. El cuprinde toate aspectele mediului rezultate din interacțiunea dintre oameni și locuri de-a lungul timpului”¹.

Patrimoniul cultural este un bun al tuturor, însă este o resursă limitată și este amenințat cu deteriorarea, uitarea sau pierderea iremediabilă nu doar din cauza scurgerii timpului, neglijenței, abandonului, acțiunilor iresponsabile, actelor teroriste, ci și din cauza lipsei de educație și de informare a societății. În prezent, un aspect deosebit de important în strategiile de conservare a patrimoniului cultural îl constituie sensibilizarea și educarea societății și în special a tinerei generații². Ignorați multă vreme de politicile publice, tinerii au devenit, în ultima perioadă, un segment de populație important la nivel european și internațional, mai ales datorită rolului tot mai relevant pe care îl joacă în lumea contemporană

Educația pentru cunoașterea patrimoniului cultural în rândul tinerei generații nu este, însă, deloc ușoară. Pentru a obține un angajament mai mare al tinerei generații față de patrimoniul cultural, este esențial ca această generație să fie cunoscută, să îi fie cunoscute așteptările, să se identifice factorii care o motivează și să se adopte instrumentele specifice.

---

¹ Council of Europe. *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro, 2005, <https://rm.coe.int/1680083746>.

² Consiliul Europei. *Strategia patrimoniului cultural european pentru secolul XXI*. 2018, <https://patrimoniu.ro/images/ST21-ROMANA.pdf>

• **Atitudinea tinerilor față de patrimoniul cultural**

Nevoia de păstrare și transmitere a patrimoniului cultural generațiilor viitoare poate fi în contradicție cu nevoia tinerilor adolescenți de a se exprima ca individualitate, de a-și manifesta potențialul artistic și creativ, de a exprima adeziunea de un anumit sistem de valori sau grup de apartenență.

În dorința de afirmare a propriei personalități, de respingere a modelelor impuse, de manifestare a creativității și a maximului de potențial intelectual și artistic, tinerii adolescenți sunt predispuși spre negare și respingere rapidă a tot ceea ce este vechi și spre acceptare la fel de rapidă a ceea ce este nou.

În acest context general a apărut necesitatea cunoașterii tinerilor adolescenți din România, a stilului lor de viață, a preferințelor, a gustului, a așteptărilor lor față de oferta culturală din spațiul public și non-public, dar și a atitudinii lor față de patrimoniul cultural național.

Este esențial să se creioneze un portret al tinerilor adolescenți și al modului lor de interacțiune cu patrimoniul cultural, pentru a identifica cele mai bune instrumente de comunicare din perspectiva elaborării proiectelor, a programelor și a politicilor de protejare și promovare a patrimoniului cultural național.

În acest sens, un studiu deosebit de interesant și util a fost realizat în România de Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală în 2018 pe un eșantion reprezentativ la nivel național, care a inclus populația cu vârsta cuprinsă între 14 și 18 ani. Obiectivele studiului au fost, printre altele, și identificarea gradului de cunoaștere și înțelegere a patrimoniului cultural și atitudinea față de cultură a tinerilor, pe categorii de vârstă. Volumul eșantionului a fost de 900 de persoane, cu o eroare maximă de 3,2% la un nivel de încredere de 95%³.

În ceea ce privește atitudinea tinerilor față de patrimonial cultural, studiul a scos în evidență faptul că gradul de cunoaștere a patrimoniului cultural din România este relativ ridicat în rândul tinerilor adolescenți, majoritatea acestora (58%) fiind familiarizați cu acest concept, însă procentul destul de ridicat (36%) al tinerilor care nu au auzit vreodată despre patrimoniul cultural explică o nevoie ridicată de informație pe acest subiect. Din această perspectivă, se recomandă creșterea nivelului de

---

³ Luciana Anăstăsoaie et al. *Tinerii și Patrimoniul Cultural*. București: Editura Universul Academic, 2018, p. 10.

informare generală despre patrimoniul cultural în spațiul public, mai ales în rândul acestor tineri adolescenți⁴.

Atitudinea tinerilor față de patrimoniul cultural este în general una de protejare, de mândrie și de responsabilitate. Adolescenții sunt foarte conștienți că fiecare dintre noi suntem responsabili de protecția obiectivelor de patrimoniu și manifestă o atitudine proactivă și implicată în protejarea acestora. Această atitudine se evidențiază prin faptul că sunt dispuși să se implice în diferite acțiuni de voluntariat în scopul protejării patrimoniului cultural și vor să reacționeze în cazul în care sunt martorii unei acțiuni de agresiune/ distrugere a patrimoniului și cer sancționarea celor vinovați⁵.

O altă concluzie a studiului a fost aceea că, atunci când doresc să afle mai multe informații despre patrimoniul cultural, tinerii adolescenți preferă căutarea pe internet, fie pe motoare de căutare (Google), fie pe rețele de socializare (Facebook). Frecvența cu care tinerii adolescenți folosesc internetul arată impactul cultural al acestuia asupra consumului cultural din rândul tinerilor⁶.

- **Educația tinerei generații pentru cunoașterea patrimoniului cultural – proiecte de succes**

Multa vreme, relația dintre patrimoniul cultural și educația tinerei generații s-a manifestat sub forma unor vizite pasive la monumente sau muzee și s-a limitat la observarea monumentelor istorice sau artefactelor, tururi cu ghid axate pe cronologia evenimentelor istorice, fără nicio relevanță pentru experiența de viață a tinerilor.

În perioada actuală, educația pentru patrimoniu reprezintă o abordare a procesului de învățare bazată pe ideea că patrimoniul oferă tinerilor posibilitatea de a participa la experiențe care îi ajută să acumuleze noi informații, să dobândească abilități intelectuale și o gamă largă de competențe, care le măresc capacitatea de păstrare și îmbunătățire a societății în general și a stilului de viață, în particular.

Atât pe plan european, cât și pe plan național au fost lansate mai multe proiecte/platforme în scopul cunoașterii, de către tânăra generație, a valorilor patrimoniului cultural.

---

⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵ *Ibidem*, p. 25.

⁶ *Ibidem*, p. 28.

La nivelul Uniunii Europene:

- **eTwinning**⁷ – comunitatea școlilor din Europa și din țările partenere vecine – este o acțiune care se adresează tuturor școlilor din învățământul preuniversitar, tuturor profesorilor, indiferent de disciplina predată. La această acțiune participă profesori din 36 de țări europene și 8 țări vecine. eTwinning este o platformă digitală finanțată de Comisia Europeană prin intermediul Programului Erasmus+, disponibilă în 29 de limbi reunind peste 654.000 de cadre didactice din peste 205.000 de școli. Utilizatorii beneficiază de o gamă variată de informații publice despre modalitățile de participare la activitățile eTwinning, informații ce prezintă avantajele acțiunii și oferă surse de inspirație pentru proiectele de colaborare. Profesorii înscriși pe platformă au acces la o secțiune privată, denumită eTwinning Live, care reprezintă interfața cu comunitatea: prin intermediul său, aceștia au posibilitatea să găsească parteneri, să interacționeze, să colaboreze în proiecte și comunitatea școlilor din Europa și din țările partenere vecine – este o acțiune care se adresează tuturor școlilor din învățământul preii care lucrează împreună în cadrul unui proiect, au acces la un spațiu de colaborare privat, destinat exclusiv respectivului proiect, denumit TwinSpace⁸.

Prin intermediul platformei eTwinning, profesorii și elevii au ocazia să prezinte patrimoniul Europei sub forma unui mozaic bogat și variat de expresii culturale. Elevii din eTwinning pot descoperi credințele, valorile și cunoștințele strămoșilor, precum și civilizațiile care le-au creat sau au interacționat cu acestea, colaborând cu colegii din alte țări, făcând schimb de idei, discutând, învățând și prezentând patrimoniul cultural al Europei. eTwinning poate juca un rol fundamental în protejarea fantasticei diversități culturale a lumii prin intermediul cooperării internaționale. Patrimoniul cultural este un subiect vast, iar activitățile legate de acesta sunt mereu prezente în proiectele eTwinning.

Cartea eTwinning „Învățând din trecut, ne proiectăm viitorul: patrimoniul cultural european prin eTwinning”⁹, disponibilă în 27 de limbi, este un cadou oferit profesorilor care consideră patrimoniul cultural o cale

⁷ <https://www.etwinning.net/>

⁸ https://www.etwinning.net/eun-files/eTwinning%20book_RO.pdf

⁹ <https://www.etwinning.net/ro/pub/highlights/learning-from-the-past-design.htm>

de a introduce istoria și noțiuni de patrimoniu cultural la clasă într-un mod atractiv. Dacă muzeele joacă un rol important în îmbunătățirea percepției asupra patrimoniului cultural, profesorii au o poziție privilegiată, ajutându-i pe elevi să-și descopere trecutul, să învețe de la înaintași și să-și construiască viitorul.

În România, în cadrul programului Erasmus+, acțiunea eTwinning este coordonată de Institutul de Științe ale Educației și a derulat, în domeniul cunoașterii patrimoniului cultural, diverse proiecte.

Rapoartele de monitorizare *eTwinning* publicate o dată la doi ani, fac bilanțul realizărilor cheie ale acțiunii, precum și al domeniilor care reclamă o dezvoltare suplimentară, în urma analizei unui sondaj pe scară largă, la care au participat respondenți eTwinning. Raportul din 2019¹⁰ demonstrează că eTwinning are un efect pozitiv atât asupra domeniilor educaționale ale predării și învățării, cât și, la un nivel mai profund, asupra unor domenii precum dezvoltarea sentimentului de identitate, creșterea încrederii în capacitățile proprii și stimularea cetățeniei, atât la nivel național, cât și european.

În premieră, în perioada pandemiei provocată de Covid-19, pe 20 aprilie 2020, eTwinning a lansat grupul „eTwinning at Home – eTwinning in times of school closure”¹¹ („eTwinning acasă – eTwinning în vremea școlilor închise”), în cadrul căruia este prezentată o colecție de materiale motivante, culese din întreaga comunitate. Paginile grupului vor găzdui, pe perioada când școlile rămân închise, mărturii ale profesorilor, activități de colaborare online, îndrumătoare pe diverse teme, precum și o serie de exemple practice de activități provenind din proiecte. eTwinners-ii înscriși vor putea participa și la evenimente online, unde vor putea învăța și disemina metode de predare la distanță.

- **Europeana**¹² este platforma europeană a patrimoniului cultural digital. Europeana îi poate ajuta pe profesori să introducă practici inovatoare în predare, să elaboreze activități de învățare atractive și să-și dezvolte competențele culturale și digitale. Site-ul oferă acces online gratuit la peste 50 de milioane de articole digitalizate, prove-

---

¹⁰ Anne Gilleran. *eTwinning in an era of change -Impact on teachers' practice, skills, and professional development opportunities*. Brussels, 2019, as reported by eTwinners http://files.eun.org/etwinning/eTwinning-report-2019_FULL.pdf

¹¹ <https://groups.etwinning.net/113665/home>

¹² <https://www.europeana.eu/en>

nind din peste 3.700 de muzee, arhive, biblioteci și galerii din întreaga Europă. Colecțiile sale cuprind o gamă uriașă de conținut din 43 de țări, în 23 de limbi, pe teme și mijloace diferite, incluzând opere de artă, fotografii, modele vestimentare, imagini 3D, hărți, ziare etc. Aceste articole digitale oferă nenumărate ocazii de a intra în contact cu fenomenele specifice patrimoniului cultural și de a interpreta patrimoniul în scop educative. În plus, circa 20 de milioane de articole din colecții au licență deschisă și pot fi integrate ușor și gratuit în aplicații, jocuri, platforme și servicii online.

- **Europa Creativă**¹³ - Programul Europa Creativă este gestionat de Comisia Europeană și de Agenția Executivă pentru Educație, Audiovizual și Cultură din Bruxelles.

Europa Creativă urmărește promovarea diversității lingvistice și culturale în Europa și consolidarea competitivității sectoarelor culturale și creative. Se acordă granturi în vederea sprijinirii colaborării în rețele transfrontaliere, a parteneriatelor și a activităților de învățare reciprocă, pentru a consolida capacitatea sectoarelor de a opera în afara granițelor țării și pentru a le ajuta să facă față provocărilor precum trecerea la era digitală, globalizarea și fragmentarea piețelor europene.

Europa Creativă are 3 subprograme: Media, Cultura și o componentă transversală dedicată garantării creditelor bancare pentru sectoarele culturale și creative și cooperării în domeniul politicilor culturale (disponibilă începând cu 2016).

La nivel național, Biroul Europa Creativă România oferă informații și asistență tehnică gratuite pentru operatorii care doresc să acceseze această finanțare.

La nivel național:

- **„Patrimoniu pentru următorul secol**¹⁴ sau **„Patrimoniu100”**, este un proiect inițiat de Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, finanțat de Guvernul României prin Ministerul Culturii în cadrul programului de proiecte, manifestări și acțiuni dedicate Centenarului Marii Uniri (1918-2018) și al Primului Război Mondial.

¹³ https://www.europa-creativa.eu/europa-creativa-eu_doc_15_despre-programul-europa-creativa_pg_0.htm

¹⁴ <https://patrimoniu100.ro/>

Principalele obiective ale studiului au vizat identificarea situației actuale cu privire la informațiile despre patrimoniul cultural oferite în cadrul școlilor și identificarea principalelor metode pe care cadrele didactice le găsesc utile cu privire la prezentarea către elevi, în viitor, a informațiilor despre patrimoniul cultural.

Pentru a atinge obiectivele, echipa Patrimoniu100 a creat și a publicat resurse educaționale open source destinate atât cadrelor didactice, cât și elevilor. Două instrumente de lucru foarte importante, *Caietul de lucru pentru profesori* și *Caietul de lucru pentru elevi*, sunt realizate și adaptate pe baza ghidului de resurse educaționale despre Patrimoniul Mondial pentru profesori, pregătit în cadrul Proiectului educațional al tineretului pentru Patrimoniul Mondial din cadrul UNESCO și intitulat „Patrimoniul Mondial în Mâini Tinere – Un ghid de resurse educaționale pentru profesori”¹⁵. Activitățile prezentate în cadrul Caietelor de lucru pot fi adaptate și dezvoltate în funcție de specificul local și de nevoile elevilor.

Dacă în anul 2018 Proiectul și-a propus o campanie națională de conștientizare și educare privind necesitatea protejării patrimoniului cultural național și a combaterii vandalismului asupra monumentelor istorice, în anul 2019 campania a apelat la instrumente de educație alternativă (realitatea augmentată, noile tehnologii și forme de media, instrumentele digitale de educație interactivă și arta digitală), se adresează în primul rând tinerilor și și-a propus să genereze o schimbare de atitudine, dezvoltând rezultatele obținute în prima etapă a proiectului.

Proiectul desfășurat în 2019 a conținut, printre activitățile de formare și informare, organizarea unui concurs de fotografii pentru echipe de elevi (ciclul gimnazial și liceal) și cadre didactice, cu tematica obiectivelor de patrimoniu imobil. Concursul s-a desfășurat în perioada 23 septembrie – 23 octombrie 2019, online pe pagina de Facebook a proiectului și pe pagina web www.patrimoniu100.ro.

• Proiectul „**Lecțiile patrimoniului**”¹⁶, finanțat de Administrația Fondului Cultural Național, a urmărit realizarea de instrumente inovatoare pentru promovarea valorii educaționale a patrimoniului material ca abordare de conștientizare a nevoii de protejare și promovare a acestuia, pentru cetățeni și pentru dezvoltarea orașului. Proiectul face parte din platforma

---

¹⁵ <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-54-19.pdf>

¹⁶ <https://culturaineducatie.ro/proiecte-2/lectiile-patrimoniului/>

„Susține cultura în educație”, care își propune să susțină realizarea unor programe culturale cu o dimensiune educațională în România, prin dezvoltarea unei rețele de profesioniști și organizații și a unor resurse despre practici și politici publice în domeniu. Prin dezvoltarea de materiale educaționale și implicarea efectivă a instituțiilor publice de cultură care găzduiesc, încorporează sau administrează un patrimoniu cultural material semnificativ, proiectul a contribuit direct la crearea condițiilor de dezvoltare și diversificare a publicului acestora și a creat un model de bună practică pentru alți operatori culturali.

Printre alte activități, au fost organizate trei întâlniri de comunitate, pe teme conexe promovării patrimoniului cultural material în cheie educațională:

- relația dintre patrimoniu și identitatea locului și cum transferăm această cunoaștere către copii și tineri;
- abordări de lucru între școli și muzee, cu sprijinul ONG-urilor culturale și a muzeelor;
- rolul cărții tipărite despre patrimoniu pentru educația copiilor și a tinerilor.

La finalul proiectului s-a organizat, pe lângă evenimentul final, pentru publicul interesat – mai ales cadre didactice și ONG-uri culturale – și o întâlnire cu reprezentanți ai instituțiilor culturale care au discutat proiecte comune de programare comună și promovare în rândul școlilor și au fost instruite să folosească materialele elaborate în cadrul proiectului.

▪ Campania „**Cronicari digitali**”¹⁷ a fost demarată în luna iulie 2018, cu scopul de a ajuta tânăra generație să își regăsească identitatea, prin revendicarea și înțelegerea trecutului. Institutul Național al Patrimoniului și Zaga Brand și-au propus să șteargă decalajul de comunicare dintre generații prin repovestirea mesajului cultural într-un limbaj prietenos pentru vârsta digitală¹⁸. Mesajul inițiatorilor acestui proiect a fost: „Simplificăm limbajul, aducem Facebook Live-urile și Insta Story-urile la rang de artă, postăm fotografiile pe wall și invităm influenceri să povestească trecutul pentru viitor”. Acestui proiect i s-au alăturat parteneri editoriali, sponsori, organizații și branduri românești.

¹⁷ <https://cronicaridigitali.ro/despre-proiect/>

¹⁸ <https://cronicaridigitali.ro/descopera-patrimoniul/>

Uniți sub sloganul „Împreună facem viral patrimoniul cultural”, comunitățile de tineri activi pe Instagram au popularizat hashtagul oficial #cronicaridigitali, astfel încât, prin conținut vizual și digital storytelling, care dezvăluie secretele unor obiective de patrimoniu mai puțin cunoscute în România, proiectul a ajuns până acum la aproximativ 2 milioane de urmăritori. Echipe mixte formate din 42 de instagrammeri, bloggeri și jurnaliști au parcurs 13 962 de kilometri în căutarea locurilor care merită să fie povestite în digital, vizitând 166 de obiective de patrimoniu cultural: de la mori de apă încă funcționale după sute de ani, castele sau conace până la foste închisori comuniste. Mesajul tinerei generații către tânăra generație, dar și către ceilalți membri ai societății este acesta:

„Poate că vârsta ne desparte, dar trecutul MEU e și AL TĂU. La fel și viitorul.

Gândește-te o clipă:

Poți să știi unde te îndrepti fără să știi de unde vii?

Poți să faci parte dintr-o comunitate fără să știi în ce crede?

Poți să te găsești pe tine dacă nu știi cum au fost ai tăi?”

Campania „**Cronicari digitali**” a înregistrat un succes uriaș, iar recunoașterea a venit și prin câștigarea, în 2018, a Trofeului pentru cea mai bună campanie de Digital PR la IAB MIXX Awards, singurul festival internațional exclusiv de digital din România¹⁹.

În luna mai 2020 a fost lansată competiția foto #CronicariDigitali „Heritage Instameet – Patrimoniu personal”. Acțiunea este 100% online și aduce în prim-plan importanța amintirilor și obiectelor cu valoare sentimentală, care ajută întreaga comunitate să treacă mai ușor peste izolarea necesară în această perioadă de pandemie.

▪ Școala de la Piscu

Având ca principiu sloganul: „Pentru a putea supraviețui, patrimoniul cultural are nevoie de dragoste!”, Școala pe la Piscu, apărută la inițiativa și prin eforturile unei familii de artiști (Adriana și Virgil Scripcariu), își propune să contribuie la formarea unor generații mai conștiente de moștenirea culturală a României și mai atașate de acest frumos martor al istoriei. Această fundație desfășoară numeroase proiecte de promovare a patrimoniului cultural local și românesc, în general, adresat în special copiilor dar și adulților. Printre inițiative se numără organizarea de ateliere, tabere de creație, școli de vară, întâlniri, publicare de cărți despre patrimoniul cultu-

---

¹⁹ <https://www.mixxawards.ro/campaign/214/zaga-brand/cronicari-digitali>

ral pe înțelesul tuturor, o școală primară cu specific de patrimoniu²⁰, proiecte de cercetare antropologică, realizarea unei platforme culturale online²¹.

Pe lângă realizările enumerate anterior, remarcabila inițiativă a obținut o însemnată recunoaștere: sistemul educațional din România a început să arate o adevărată preocupare față de aceste subiecte – fie profesori care fac vizite de studiu cu elevii la Piscu, fie sunt solicitate materiale educaționale specifice (editate și utilizate la Școala Piscu) care să sprijine elevii, dar și profesorii în înțelegerea elementelor de patrimoniu cultural național sau patrimoniul UNESCO din România²² (material, imaterial etc.) și care a intrat deja în curricula a 20 de școli din țară interesate de subiect.

Mai mult, există o propunere de curiculă la nivel național, însă aceasta trebuie să intre în procesul de diseminare și feed-back din partea celor care o prezintă la clasă, iar perspectiva este de a o introduce măcar în programele opționale avizate.

În final, patrimoniul cultural este un bun neregenerabil a cărui conservare, protecție, restaurare și punere în valoare revine societății în ansamblu. Atitudinea tinerei generații față de elementele de patrimoniu cultural a devenit, în ultimii ani, subiect de interes din perspectiva politicilor culturale referitoare la patrimoniul local, național și mondial. Pentru a obține un angajament mai mare față de patrimoniu în rândul tinerilor, este esențial ca așteptările acestora să fie cunoscute, să fie analizați factorii care îi motivează, să se apeleze la abordări specifice acestei categorii de vârstă. Instrumentele și rețelele digitale – în special internetul – oferă multiple posibilități pentru noi căi de acces care încurajează interactivitatea. În plus, măsurile adecvate îi pot încuraja pe tineri să înceapă sau să dezvolte practici noi care includ patrimoniul cultural.

²⁰ <https://scoalaagatonia.piscu.ro/index.html>

²¹ <http://piscu.ro/>

²² <http://edupatrimoniu.piscu.ro/carti-patrimoniu/>

MUZEUL LOCAL CA INSTRUMENT EXTRACURRICULAR DE PROMOVARE A ISTORIEI, CULTURII ȘI TRADIȚIILOR NAȚIONALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Marina MIRON,

dr. în istorie,

AO Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova,
office.adtm@gmail.com;

Viorel MIRON,

dr. în economie,

AO Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova,
viorelmiron7@yahoo.com

Summary

The local museum as an important phenomenon of culture and educational instrument appears on the territory of Bessarabia in the second half of the century XIX and retains this important function during the interwar period. Becoming in the Soviet period an important ideological instrument, the interest for the local museum is lost, which portrays the specificity of the local culture. At the present stage we have a good opportunity to use local museums to involve students in the process of knowing and preserving the local cultural heritage.

Keywords: *local museum, cultural heritage, preserving and promoting cultural diversity.*

Procesul de reconceptualizare a muzeelor locale în Republica Moldova la etapa actuală, cu mici excepții, este la început de cale. Astăzi multe așezări din țară își pun problema conservării patrimoniului cultural local, care „să prezinte o sinteză a culturii materiale și spirituale a populației Moldovei de la începuturi până în prezent”¹, problema transmiterii acestuia generațiilor noi în scopuri educaționale, precum și promovării imaginii pozitive a localității ca destinație turistică. Este important să menționăm că problema creării muzeelor, inclusiv a celor locale, pe teritoriul Basarabiei era abordată

---

1 Elena Ploșnița. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, pp. 203, 191.

încă în prima jumătate a sec. XIX-lea și tot mai multă intensitate capătă la sf. sec. XIX – încep. sec. XX.

Muzeul ca fenomen cultural a existat de mai multe secole, însă definiția muzeului a fost formulată în 1974 în Statutul Consorțiului Internațional al Muzeelor (ICOM) (articolul 3), adoptat de Adunarea generală a IX-a a Comitetului executiv General de la Copenhaga. În sec. al XXI-lea apare necesitatea vitală de a conserva nu doar patrimoniul cultural material, ci și partea sa intangibilă. Ca rezultat, în 2007 noțiunea de muzeu a fost ajustată ca fiind „o instituție non-profit pe o bază continuă, ce acționează în beneficiul societății și a progresului acesteia, care este deschis publicului și achiziționează, păstrează, explorează, promovează și expune în scopuri educative, de conștientizare și divertisment dovezi materiale și intangibile ale omului și mediului înconjurător”².

În acest articol vom încerca să confirmăm rolul muzeului local în conservarea, păstrarea și promovarea patrimoniului local; să stabilim procedeele, care pot permite lansarea unui proces mai activ de cercetare a patrimoniului local și să stabilim locul profesorilor și elevilor în acest proces de cunoaștere a tradițiilor și a modului de viață de altădată prin intermediul muzeelor locale.

La începutul sec. XIX-lea este promovată ideea de a salva trecutul prin muzeul național de istorie care era frecventă în toată Europa pe parcursul întregii epoci moderne. Instituția muzeală era necesară pentru a nu pierde valorile trecutului, valorile tradiționale, ceea ce ar fi putut să ducă la pierderea legăturii cu memoria istorică sau la pierderea necesității de păstrare a ei³, conchide cercetătoarea E. Ploșniță. În afară de colecții private, care nu fac obiectul studiului nostru, „în sec. XIX-lea apar muzee de istorie pe lângă instituțiile de învățământ: colecții de anticariat și colecții numismatice; evoluează mult procesul de acumulare a unor valori culturale de semnificație locală, națională și europeană”⁴. Printre primele colecții muzeale școlare apărute în Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea se numără muzeele școlare de pe lângă instituțiile de învățământ, de pe lângă Direcția de învățământ din gubernie și de la Școala Reală din Chișinău. Muzeul

² Elena Ploșniță. *Muzeul, societatea și salvagardarea patrimoniului imaterial*. În: *Akados*. 3 (22), septembrie 2011, pp. 106-109.

³ Elena Ploșniță. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, p. 35.

⁴ *Ibidem*, p. 38.

școlar era considerat o condiție necesară a dezvoltării învățământului public în ținut. Muzeul școlar din Basarabia răspundea nevoilor didactice, iar o școală putea să aibă și câteva muzee. Ca de exemplu, Școala Reală avea o galerie de artă și un muzeu istorico-geografic⁵. Tot sec. XIX-lea datorăm primele concepte despre muzee, pionier în această activitate fiind I. Halippa, care în conceptul său de muzeu de arheologie și istorie pune accentul pe un principiu foarte important: caracterul colecțiilor urma să fie unul local/național, nu universal⁶.

În anii 1913–1917 în Basarabia era editată publicația „Школьные экскурсии и школьный музей”, care promova istoria și cultura locală, ideea protejării monumentelor istorice și ale naturii⁷.

În perioada interbelică, între anii 1918–1940 „se afirmă cu putere vocația pedagogică, didactică a instituției muzeale, care acum vine în întâmpinarea cerințelor de instruire a publicului larg, renunțând la tradițională ofertă pasivă de informație culturală”⁸. În acea perioadă muzeul trebuia să servească știința, cultura și educația. Marele cercetător basarabean din perioada interbelică Petre Ștefănuță menționa că „un muzeu etnografic nu trebuie să fie un depozit mort de relicve; ci, prin organizarea sistematică a cercetărilor și prezentarea științifică a materialului, să devină o instituție vie de cunoaștere a neamului, numai astfel își poate îndeplini marele rol educativ și național”⁹.

Perioada sovietică prezintă un progres modest în procesul de cercetare și conservare a specificului local, datorită faptului că muzeul devine un instrument ideologic al partidului comunist, muzeistica se dezvoltă sub influența acestei idei dogmatice a regimului sovietic. Conform opiniei cercetătorilor contemporani muzeul „își adâncește și lărgeste influența sa asupra sistemului de învățământ, în anii 70 ai sec. XX-lea dând naștere unei

---

⁵ *Enciclopedia muzeologiei din Republica Moldova*. Ploșniță E., Ursu M. Chișinău: Bons office SRL, 2011, p.178.

⁶ Elena Ploșniță. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, p. 44.

⁷ *Ibidem*, p. 20.

⁸ Radu Florescu. *Bazele muzeologiei*. București, 1993, p. 11. Apud: Elena Ploșniță. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, p. 58.

⁹ Petre Ștefănuță. Pentru un muzeu etnografic al Basarabiei. În: *Arhivele Basarabiei*. București, nr. 4, 1933, p. 302.

noi discipline – *Pedagogia muzeală*; pentru că muzeul își intensifică permanent rolul în dezvoltarea spirituală a societății”¹⁰.

Astăzi, în cadrul procesului continuu de globalizare, rămâne important dialogul intercultural și, în același timp, evoluția conservării și promovării diversității culturale, unul din instrumente eficiente fiind în continuare muzeul. Crearea unui muzeu local poate urgenta cercetările etnografice, folclorice, arheologice, istorice, etc. ale locului, precum și asista în procesul de conservare a patrimoniului local, deoarece nu tot patrimoniu poate fi și trebuie să fie acumulat în muzeele cu statut național. În cazul când comunitatea își dorește crearea unui muzeu local cu accent pe specificul etnic, propunem următoarele forme de muzee, unde se poate implica activ cu un suport esențial școală:

- 1) *muze etnografice sau istorice în case tradiționale individuale*, prin acumularea de colecții de obiecte de cultură materială și elemente de cultură intangibilă (aducem exemplul o asemenea casă din s. Stoianovca, raionul Cantemir, care este în proces de transformare în muzeu). Dacă o casă este utilizată în calitate de muzeu, aici pot fi amplasate expoziții dedicate diferitor tematici: personalităților care au locuit aici (de exemplu, Casa lui Olimpii Panov din or. Taraclia), istoriei localității sau unui eveniment (de exemplu, tematica deportărilor staliniste a sătenilor, un așa muzeu amplasat într-o casă tradițională găsim în s. Mereni, raionul Anenii Noi), istoriei tradițiilor locale etc.;
- 2) *muze în afara casei tradiționale* și amplasarea de colecții muzeale publice sau particulare în incinte adaptate, cum ar fi: sediul școlii, Casa de cultură, biblioteca, sala de restaurant, unitatea agroindustrială etc. (de exemplu, s. Corten, or. Taraclia și or. Tvardița)¹¹.

Muzeul etnografic sau de istorie în casă tradițională. În favoarea ideii de utilizare a caselor vechi în calitate de edificii pentru muzee locale aducem următoarele argumente. În perioada sovietică modernizarea satului, construirea de case standard și perceperea casei tradiționale în calitate de relicvă învechită au determinat depersonalizarea satelor, pierderea imaginilor individualizate a acestora. Repunerea în valoare a casei tradiționale

¹⁰ Elena Ploșnița. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, p. 13.

¹¹ Marina Miron. *Casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural*. Teza de doctor în istorie. Cu titlu de manuscris. Chișinău, 2019, p. 153.

poate servi drept exemplu și imbold de cunoaștere a istoriei patriei mici de către generațiile ulterioare.

Muzee amplasate în alte edificii decât casă tradițională. Muzeul pe lângă școală este un element important în procesul didactic și educațional al școlii, deși accesul este limitat la colecția muzeului pentru publicul larg și turiști, iar orele de lucru ale muzeului sunt în funcție de agenda școlară. De obicei, unul dintre profesorii școlii este responsabil de activitatea muzeului. Însă un asemenea muzeu are un potențial educațional mare în cazul dacă este utilizat cu regularitate ca loc de desfășurare a lecțiilor de istorie, dezvoltare personală, biologie, ecologie etc. Procesul de creare a muzeului este unul oportun pentru implicarea elevilor claselor gimnaziale și liceale în activitățile de colectare a obiectelor și informațiilor despre acestea, care vor deveni parte a structurii nou create. Inventarierea exponatelor colectate și crearea Registrului muzeal poate deveni o activitate educațională reușită. Aici elevii au posibilitate să-și încerce puterile în calitate de ghid muzeal, colectând informații necesare pentru crearea unor noi itinerare prin muzeu sau prin locurile interesante ale localității și împrejurimilor, în calitate de muzeograf cercetând colecțiile și fondurile muzeului, completând cu exponate noi colectate de la consăteni etc.

Muzeul situat într-o încăpere adaptată¹² este mai accesibil decât cel amplasat în incinta școlii. Însă programul de lucru al muzeului este legat de cel al angajaților Casei de cultură sau al altei instituții, care se face responsabilă de activitatea muzeului, în statele de personal nu întotdeauna există un angajat pregătit pentru desfășurarea de excursii și întâlniri calificate cu turiștii și vizitatorii. Aici din nou școala poate veni în ajutor cu suportul metodologic și didactic necesar, cu implicarea elevilor în procesul de dezvoltare a muzeului local. În cadrul mai multor proiecte cultural-turistice realizate de ADTM cu susținerea diferitor donatori internaționali¹³ în procesul de lucru cu materiale muzeografice s-a dovedit că marea parte a muzeelor locale dețin exponate cu adevărat interesante și unice, care reflectă specificul și istoria locală. Multe din exponatele muzeale au fost donate de locuitorii acestor sate. În plus, toate muzeele sunt conduse de adevărați

---

¹² Viorel Miron et al. *Turismul în arealul dunărean al Moldovei. Dezvoltarea capacităților muzeelor locale pentru promovarea mobilității de transport și turismului la Dunăre.* Chișinău: Masterprint, 2015, p. 84, 93, 106, 112, 119, 121, 123.

¹³ „Reabilitarea Curții medievale Lăpușna pentru vizite turistice (HistoryTour), 2007-2013”; „TrandDanube - transportul durabil și turismul de-a lungul Dunării”; „Dezvoltarea clisterelor agroturistice în Moldova. Consolidarea afacerilor non-agricole în zonele rurale”; „Creșterea capacităților locale pentru dezvoltarea durabilă bazată pe valorificarea resurselor naturale în destinațiile turistice majore în Moldova” etc.

entuziaști, care în diferite momente au adunat colecții, au făcut expoziții tematice, au pregătit texte de excursii etc. Însă, există câteva aspecte care nu permit descoperirea și utilizarea integrală a potențialului colecțiilor muzeale, cum ar fi: caracterul vag și nedistinct al specificului etnografic local prezentat, reprezentarea cu expresivitate redusă a colecției imateriale, accentul pronunțat pe entuziasmul ghidului decât pe formarea sa profesională etc. Slab este reprezentată partea imaterială a culturii locale. În fiecare muzeu se găsește o colecție de fotografii, iar unele dintre ele ilustrează obiceiuri și tradiții specifice care alcătuiesc tezaurul culturii intangibile. Pentru completarea colecțiilor cu exponate din domeniul imaterial al culturii pot ajuta elevii școlii, care sunt în stare să se implice la crearea următoarelor elemente, cum ar fi:

- a) secvențe video din viața cotidiană;
- b) înregistrări video, audio ale obiceiurilor și ceremoniilor;
- c) creare de culegeri de cântece din sat, colecții de artă populară orală;
- d) digitalizarea unor descrieri literare, documentare;
- e) fixarea unor amintiri ale persoanelor în vârstă, înregistrate în materiale video, audio¹⁴.

O altă problemă de care se ciocnesc muzeele locale este de ordin financiar, necesitatea asigurării durabilității și autofinanțării muzeelor. Practica internațională arată și Legea muzeelor actuală permite ca muzeul să poată realiza venituri legale proprii prin diferite activități complementare. În una din lucrările dedicate conceptelor muzeografice, se subliniază că, „în condițiile economiei de piață, muzeul devine generator de capital social. El trece de la aceea ce crede că este bine pentru public, la deservirea cu adevărat a cerințelor publicului. Muzeul este o instituție orientată spre toate categoriile sociale ale publicului”¹⁵. Astfel, „instituția muzeală are datoria să salveze identitatea și, în același timp, să se transforme într-o instituție deschisă spre comunicare, să devină, de fapt, un centru de comunicare, pentru că numai prin comunicare se poate ajunge la înțelegere și toleranță”¹⁶.

Practica moștenită din perioada sovietică atribuie caselor / căminelor culturale activitățile de organizare a diferitor activități culturale, crearea

¹⁴ Marina Miron. *Casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural*. Teza de doctor în istorie, Cu titlu de manuscris. Chișinău, 2019, p. 156.

¹⁵ Elena Ploșnița. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, p. 195.

¹⁶ Elena Ploșnița. Rolul muzeului sătesc în păstrarea și reflectarea diversității culturale. În: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional din Republica Moldova: Materialele Conferinței Internaționale*. Chișinău: Cartdidact, 2007, p. 261.

unor formațiuni etno-folclorice etc. Însă considerăm că și muzeele locale pot deveni inițiatori și organizatori ai unor acțiuni importante pentru promovarea și conservarea potențialului etnocultural, cum ar fi: diverse evenimente, expoziții, *plein air* în curtea muzeului, programe culturale, programe muzicale, lecturi artistice, spectacole de teatru, concerte, cursuri de master în meserii tradiționale, ateliere de fotografiere, în care elevii din localitate pot avea un rol important cu implicație maximă la diferite etape de organizare și desfășurare a acestor evenimente. În acest sens muzeul local devine importantă scenă pentru comunicare, conservare și promovare a patrimoniului local, dar și platformă pentru descoperirea talentelor și intereselor elevilor, un integrator al eforturilor comune de transmitere a tezaurului local generațiilor ulterioare. Anume aceste activități pot deveni surse suplimentare de venit pentru această instituție culturală.

În concluzie, muzeul local poate avea un rol important și hotărâtor în conservarea și păstrarea patrimoniului local, iar modalități de promovare eficiente, cu utilizarea unor soluții necostisitoare cu implicarea copiilor din localitate, precum rețele de socializare, prin intermediul informațiilor plasate în importante instituții publice locale și raionale, precum primăria, biblioteca, oficiul poștal etc., pot trezi interes și curiozitate de a vizita această instituție de diverse categorii de oaspeți. Formatul de cooperare pentru promovarea unui muzeu local poate fi lărgit prin implicarea primăriei, care își va asuma asigurarea vizibilității muzeului prin instalarea de indicatoare turistice la intrare-ieșire din localitate, alte indicatoare și marcaje pe teritoriul satului pot fi create / confecționate / instalate de elevii școlii sau meșterii locali.

Însă cel mai important aport al elevilor în activitatea muzeistică, rar valorificat în cazul muzeelor locale din Republica Moldova, poate fi oferit la colectarea, cercetarea și conservarea patrimoniului local prin modalitățile enumerate în acest articol. Rolul profesorilor de istorie, geografie, biologie etc. este în asigurarea suportului metodologic și instrumentar, în susținerea și orientarea eforturilor elevilor în procesul de cunoaștere a identității și specificului cultural național prin prisma experiențelor locale.

EDUCAȚIA ELEVILOR PRIN ACTIVITĂȚI ȘI LECȚII DESFĂȘURATE „ALTFEL”

Galina MARCU,

*profesor de istoria românilor și universală, grad didactic II,
IPLT „Alexei Mateevici”, or. Cricova, Republica Moldova
bucucigalina80@gmail.com*

Summary

The discipline "history" is an interesting, fascinating and quite constricted one, especially if we consider the multitude of events and historical facts, truths and documents of the time said and described with urgency and passion. The history teacher has the role, to transmit to the young people of today, history through unique experiences, through interactive methods, but also through different ways, "others", with the purpose of captivating and intriguing them, for further exploration and transmission.

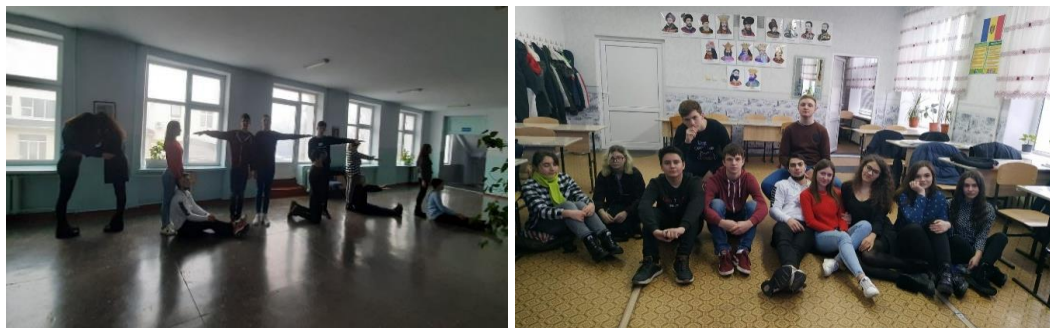
Keywords: *methods, experiences, "others", lessons, historical facts.*

Disciplina „istorie” este una interesantă, fascinantă, uneori controversată, mai ales dacă ținem cont de multitudinea de evenimente și fapte istorice, adevăruri și documente ale vremii spuse și descrise cu sârguință și pasiune. Profesorului de istorie îi revine rolul de a transmite tinerilor de azi istoria prin experiențe inedite, prin metode interactive, dar și prin modalități diferite, „altele”, având scopul de a-i captiva și intriga, de dezvoltare a curiozității, atitudinii de explorare și transmiterea ei mai departe.

Conceptul predării istoriei „altfel” constă în îmbinarea materiei teoretice, a evenimentelor istorice cu imagini din artă, cultură, poveste, cu joc de rol etc. Spiritul inovativ care vine de la profesor trebuie îmbinat cu satisfacția elevilor, care vin cu plăcere să exploreze enigmaticele disciplinei istorice.

După o experiență de cinci ani de lucru cu elevii, am parcurs mai multe etape de predare -învățare-evaluare a disciplinei istoria românilor și universală. Sunt într-o permanentă căutare de noi metode și procedee, deseori nescrise, apărute, după caz, spontan în cadrul lecției. Oportunitatea și diversificarea de predare a fost generată și de schimbările din mediul educațional. Un moment decisiv a fost experiența desfășurării lecțiilor „altfel” inițiată cu elevii clasei a XI-a, profil umanist. La începutul lecției (prima parte

s-a desfășurat în sala sportivă), elevilor li s-a creat situația de problemă – să scrie cuvântul ALTFEL prin intermediul corpurilor lor – câte doi constituind o literă concretă.

Revenind în clasă, elevilor li s-a propus să se așeze comod, pentru vizionarea unui documentar intitulat „Secretele lui Napoleon Bonaparte”. Interesul elevilor a sporit mult. După finalizarea documentarului, pentru înțelegerea corectă a evenimentelor și faptelor, au fost demarate discuții și analize.

O altă activitate „altfel” a fost realizată în clasa a VII-a „C”. În contextul lecției privind localitatea, a fost organizată o excursie la Aleea Domnitorilor din orașelul Cricova. Aici au fost evidențiate busturile a două personalități ale epocii moderne: Vasile Lupu și Dimitrie Cantemir. Fiecare dintre elevi trebuia să se expună ce a făcut în calitate de domnitor sau cărturar personalitatea analizată.

Elementele de educație non-formală și predare a istoriei permite profesorului să introducă elemente de educație *altfel* în predare, să găsească o corelație între tradițional și modern. Mai mult, istoria nu reprezintă doar un șir de evenimente și fapte, dar poate trezi emoții, atitudini care pot fi trăite. Or, utilizarea unei piese de teatru, poezii, o melodie sau un cântec pot fi foarte utile. Nu se pune la îndoială importanța înțelegerii de către elevi a plasării evenimentului în timp și spațiu, legătura cauză-efect etc. Dar este important să conștientizăm că istoria poate fi privită drept artă, iar predarea ei e o măiestrie pedagogică care trebuie abordată cu acuratețe și splendoare.

O altă lecție *altfel* a fost realizată prin vizitarea cu elevii clasei a VIII-a a Turnului de apă din Chișinău. Turnul de apă (supranumit „Castelul de apă”) a fost zidit la sfârșitul secolului al XIX-lea după un proiect întocmit de Alexander Bernardazzi, poziționat pe cel mai înalt punct al orașului de la acea perioadă. Muzeul este cunoscut cu titlul Turnul de apă, deoarece în perioada țaristă el constituia sediul instituției furnizoare de apă potabilă din orașul gubernial.

În prezent turnul găzduiește expoziția „Istoria orașului”, exponatele căreia datează din sec. XV-XX. De asemenea, la ultimul nivel al castelului de apă se organizează deseori expoziții de picturi, fotografii, vernisaje, concerte¹.

¹ Chișinău. Enciclopedie. Chișinău, 1997, p. 117.

Înălțimea turnului până la cornișă este de 22 m. Pereții sunt construiți din piatră locală, cu câteva rânduri de cărămidă. Grosimea lor variază de la 60 cm la nivelul superior, până la 2 m la fundament. În interiorul turnului s-a păstrat o scară metalică în formă de spirală fabricată la uzina din Chișinău a lui Serbov-Sîrbu, iar în timpul renovării din 2013, a fost instalat un ascensor².

În timpul cutremurului din anul 1990 clădirea a fost grav avariată, și a fost închisă timp de zece ani. În anul 2000, muzeul s-a redeschis, însă doi ani mai târziu a fost din nou închis pentru renovare. În 2011 își deschide ușile din nou, iar apoi, după o altă reamenajare, în 2013.

Dorința primordială a unui profesor este cu siguranță captivarea elevilor, altoirea dorinței de cunoaștere a trecutului, dezvoltarea competenței de înțelegere a evenimentelor istorice, a gândirii critice, de analiză a diferitor surse istorice în momentul când abordăm evenimente, procese, personaje din istorie.

---

² <https://www.jurnal.md/ro/news/94274e6711088a86/turnul-de-apa-din-chisinau-deschis-publicului-spre-vizitare-si-in-zilele-de-sambata.html>

Alături de partea cognitivă, disciplina istorie dezvoltă inteligența emoțională și creativitatea elevilor. Or, miza pe metode moderne la lecția de istorie, utilizarea multitudinii de materiale ilustrative, video, foto etc. pot stimula dezvoltarea tipurilor de inteligență la elevi. Spre exemplu, calitatea lecției va fi înaltă, dacă la tema privind Primul Război Mondial, va fi privit un documentar, studiată harta desfășurării evenimentelor, citite pasaje din memorii de pe front, analizate surse despre o bătălie din perspectiva ambelor tabere implicate, iar evaluarea tradițională va fi înlocuită printr-un joc didactic³.

Vom descrie desfășurarea unui joc. Mingea este pasată unui elev căruia i se adresează o întrebare. Elevul răspunde și pasează mingea unui alt coleg, formulând o nouă întrebare. Fiecare elev are posibilitatea să i se adreseze mai multe întrebări, totodată, are mai multe șanse de a răspunde la ele. Modalitatea de formulare a întrebărilor de către elev este punctată. Astfel, elevii, pe lângă consolidarea informației acumulate, își dezvoltă capacitatea de a adresa întrebări.

În baza experienței și a jocului descris mai sus, conchidem că s-au îndeplinit mai multe obiective. În primul rând, s-a format un spațiu de

³ *Predarea istoriei și educației pentru cetățenie democratică; demersuri didactice inovative. Colecția Didactică, 2000-2006, p. 67.*

studiere altfel a lecțiilor memorabile. Prin prisma atmosferei distractive s-au creat condiții de risipire a inhibiției, au fost sporite abilitățile de comunicare, a spiritului de echipă, spontaneitatea, creativitatea etc. Mai mult, jocurile didactice încurajează motivația pentru învățare. Deși durata actului de evaluare prin intermediul jocului a fost mai îndelungată, fiecare jucător a fost antrenat și a simțit importanța sa. Un alt obiectiv este obținerea/consolidarea cunoștințelor într-o atmosferă distractivă, jocul nu doar formează cunoștințe trainice, dar dezvoltă elevul din punct de vedere emoțional. Este important să menționăm că nu există rețete universale valabile de realizare a obiectivelor. Mai mult, în diferite clase sunt eficiente varii metode. De exemplu, la o altă clasă, în predarea/consolidarea materiei la aceeași temă au fost eficiente crearea de machete cu tranșeele de pe front. Iar atmosfera emoțională s-a format în timp ce s-au citit câteva scrisori de pe front, trimise de soldați către cei de acasă. Mai mult, elevii au avut sarcina să se transpună în pielea unui soldat de pe front și să scrie scrisori rudelor. Rezultatul a fost elaborarea de scrisori impresionante, pline de emoție, crearea de plicuri cărora le-au dat un aspect învechit. Elevii au înțeles că războiul este mai mult decât un video, nu este amuzant, că poate cauza milioane de victime, iar fiecare soldat este o personalitate unică, care simte, iubește, visează⁴.

O altă modalitate diferită de predarea formală o reprezintă metoda conceptelor. Poate fi folosită ca strategie de învățare sau evaluare în munca individuală, de echipă sau în activitatea frontală. Este o metodă grafică foarte utilă pentru a compara mai multe procese sau evenimente. Tabelul trebuie elaborat astfel încât să reflecte aspectele comparabile și să conducă ușor la formarea concluziilor. De exemplu, „Tabelul conceptelor” a fost utilizat la clasa a VII-a, tema *Mișcări revoluționare în Europa în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. A fost utilizat în activitatea de învățare. Mai jos va urma descrierea metodei.

Pe o coală de hârtie a fost realizat un tabel. În tabel figurau conceptele-cheie: Statul, Anul, Regimul politic, Caracterul, Urmările, Personalități. Tabelul a fost afișat pe tablă.

Pasul 1. În faza inițială profesorul a explicat pașii de urmat. Pasul 2. Elevii au realizat tabelul în caiete, după modelul afișat. Pasul 3. Profesorul

---

⁴ Ann Low-Beer. *Consiliul Europei și istoria în școală*. În: *Predarea istoriei secolului XX*, Strassboorg, 2002.

a indicat, pas cu pas, fragmentele de lecție și sursele care sunt citite individual de elevi. Pasul 4. Elevii au completat în tabelul individual. Pasul 5. Cu ajutorul elevilor, profesorul a completat „tabelul clasei”. Pasul 6. Elevii au corectat greșelile. Pasul 7. S-a folosit metoda comparației între evenimente, având în vedere caracterul și urmările mișcărilor revoluționare. Tabelul este util pentru a descoperi cauzele revoluțiilor de la 1848–1849. Prin prisma metodei analizate elevii sunt în situația de a-și exersa capacitățile cognitive: selectarea informației, analiza, comparația, sinteza, concluzionarea.

Deosebit de interesantă este utilizarea metodei *Ești ... și motivează...*

Elevilor li se cere să scrie texte/compuneri pe o temă studiată în care să integreze corect, din punct de vedere istoric:

termeni;

---

concepte;

---

repere cronologice;

---

personalități.

Clasa a V-a – O călătorie prin Orientul antic: regate și imperii; realizări culturale; O zi în Agora; Educația ateniană/spartană; O zi în Roma antică.

Clasa a VI-a – O zi sunt locuitorul unui oraș medieval; Viața pe domeniul feudal; Am participat la cruciade.

Clasa a VIII-a – Reporter la Congresul de la Viena; Orașul primei revoluții industriale. Realizarea acestor teme vizează dezvoltarea capacității de comunicare în scris, utilizarea informației într-un nou context. Metoda poate fi utilizată pentru o evaluare formativă – elevii citesc, analizează, se autoevaluează și evaluează, pentru evaluare și notare – elevii cunosc dinainte criteriile de notare, nota este discutată și acceptată conștient. „Ești .... și motivează.....”

Dezvoltarea creativității se poate realiza și prin desene, pe teme studiate:

Clasa a V-a – Democrația ateniană;

Clasa a VI-a – Domeniul feudal; Castelul;

Clasa a VIII-a – Democrație și totalitarism. Această metodă pune în evidență aptitudinile unor elevi (inteligența spațială, vizuală).

Se creează un cadru de învățare activă și pentru elevii care întâmpină dificultăți în comunicarea verbală (scrisă, orală)⁵.

Interesantă și destul de captivantă este metoda „*Motivează-ți decizia*”.

1. Elevii trebuie să selecteze cauzele/motivele unor acțiuni/evenimente, fapte istorice, pornind de la o informație furnizată fie de profesor, fie de o sursă (fragment din textul lecției, document). 2. Elevii primesc sau își asumă un rol. 3. Elevilor li se cere să scrie individual, în funcție de rol, trei motive care au declanșat o acțiune, eveniment, fapt, utilizând sursa indicată. 4. În funcție de rolul asumat, elevii își prezintă „motivele”. 5. Metoda poate fi utilizată și lucrând pe grupe. Elevii vor prezenta un „produs” al grupei.

Exemple: Clasa a V-a – tema *Modelul aristocratic, modelul democratic (Sparta și Atena)*. Elevilor li se va cere să scrie trei motive pentru care ar vrea să trăiască în Sparta sau în Atena. Clasa a VI-a – tema *Biserica în Evul Mediu. Cruciadele*. Elevii vor scrie trei motive pentru care creștinii au plecat în cruciade și trei motive pentru care musulmanii au luptat împotriva cruciaților. Clasa a VII-a – tema *Știința și tehnica*. Oameni de știință și descoperirile lor. Elevul va juca rolul unei personalități, pledând pentru importanța invențiilor/descoperirilor sale, cu scopul de a convinge auditoriul. Clasa a VIII-a – tema *Unirea Țărilor Române*. Elevul va juca rolul lui Mihai Viteazul, argumentând decizia de unire a celor trei Țări Române. În concluzie, metodele empatice dezvoltă capacitățile cognitive ale elevului (înțelegerea ideilor, compararea, examinarea, interpretarea, argumentarea), creativitatea (transpunerea în „pielea” personajului, a celuiilalt), abilități de comunicare și dezvoltă atitudini.

O altă modalitate a lecțiilor „altfel” a fost cauzată de pandemia COVID-19. Cu scopul de a proteja sănătatea copilului, dar și de a nu întrerupe procesul de studiu, profesorii s-au mobilizat pentru a învăța într-un timp record operarea cu diferite posibilități online de predare. Este de subliniat că cursurile vocaționale și academice la distanță au devenit tot mai populare începând cu anul 1900, iar în 1915 este formată Asociația pentru Extinderea Universităților Naționale (National University

---

⁵ Lazăr Vlăsceanu (coordonator). *Școala la răscruce. Schimbare și continuitate în curriculumul învățământului obligatoriu. Studiu de impact*. Iași: Polirom, 2002.

Extension Association), care se ocupă de acreditarea cursurilor la distanță din universitățile SUA.

În 1920 apar primele elemente de instruire la distanță prin intermediul cursurilor radiofonice (emisiunilor radio instructive), iar în 1940 – primele emisiuni televizate instructive. Ambele metode au generat modificări calitative în instruirea la distanță, devenind extrem de răspândite atât în SUA, cât și în Europa. Un succes aparte îl au cursurile televizate, care odată cu apariția dispozitivelor de înregistrare și reproducere a secvențelor video, devin disponibile în orice moment comod celui instruit. Cursurile audio pentru studierea limbilor străine își păstrează popularitatea și până în prezent – se dezvoltă doar dispozitivele pe care sunt stocate secvențele sonore.

Centrul pentru Instruire și Tehnologii de Performanță din Marea Britanie (CENTRE FOR LEARNING & PERFORMANCE TECHNOLOGIES) propune următoarea clasificare a instrumentelor pentru e-learning, însoțită de lista celor mai performante unelte în fiecare categorie, realizată în anul 2009⁶:

- ✓ Programe pentru navigarea WEB - permit accesul la paginile Web, sistemele de căutare, vizualizarea informației din rețea, interacțiunea cu alte programe de instruire. (Firefox, Google Chrome);
- ✓ Email - aplicații pentru poșta electronică. Permit crearea și gestionarea conturilor de poștă electronică, primirea, vizualizarea și trimiterea mesajelor de poștă și a fișierelor atașate. (Google, Yahoo);
- ✓ Instrumente pentru integrare în rețele sociale - permit comunicarea cu membrii rețelei, crearea și editarea profilului propriu, stabilirea unor legături cu anumiți membri ai rețelei, participarea sau organizarea activităților virtuale în cadrul rețelei (Ning, Twitter, Facebook, Zoom, Viber);
- ✓ Instrumente de comunicare sincronă - permit trimiterea și recepționarea instantă a mesajelor text, sonore și video. (Skype);
- ✓ Instrumente pentru crearea blogurilor și microblogurilor - Permit automatizarea maximă a procesului de creare și gestionare a unui

---

⁶ <http://www.seniornet.org/edu/art/history.html>;
<http://www.cdponline.org/index.cfm?fuseaction=whatis&pg=3>;
http://www.digitalschool.net/edu/DL_history_mJeffries.html;
<http://www.gdrc.org/kmgmt/c-learn/index.html>

blog. De asemenea acordă spațiu pentru informațiile postate (Wordpress, Blogger, Twitter) etc.

În concluzie, societatea se modernizează cu pași rapizi, iar tehnologiile informaționale au devenit accesibile majorității elevilor. Iată de ce este oportun de a utiliza modalitățile „altfel”, strategiile TIC și la lecțiile de istorie. Profesorii joacă un rol crucial în sprijinirea experienței de învățare a tinerilor/adulților, sunt actorii cheie în evoluția sistemelor de educație, implementarea reformelor, dezvoltarea potențialului uman. Iată de ce profesorii trebuie să fie capabili să răspundă la provocările mereu în evoluție ale societății, să participe activ în această societate și să pregătească elevi care să învețe autonom toată viața. Iar pentru aceasta este bine ca profesorul să atragă o atenție sporită perfecționării continue, utilizării diferitor tehnologii de predare, astfel încât lecțiile să devină memorabile, captivante, iar copiii/tinerii studiosi să obțină competențe cheie pentru viață.

ACTIVITATEA EXTRADIDACTICĂ INTERDISCIPLINARĂ: „BAȘTINA CU CARE MĂ MÂNDRESC” (din experiență pedagogică)

Iașcov Angela,

profesoară de istorie;

Centrul de Excelență în Industria Ușoară, Chișinău, Republica Moldova

iascov.angela.71@gmail.com;

Țapuchevici Diana,

profesoară de geografie,

Centrul de Excelență în Industria Ușoară, Chișinău, Republica Moldova

diana.tapuchevici@gmail.com

Summary

The present study describes a model of didactic experience according to promotion of values among young people. At the base of the experience is the extracurricular activity with the title „The Homeland I'm proud of”. The project of the activity and some elements of analysis and sequences of the didactic activity are presented here.

Keywords: *educational values, extracurricular activities, homeland, nation.*

Argument pentru implementare

Construirea identității este un proces îndelungat, prin care individul se raportează permanent la elementul etnic, lingvistic, religios și cel social. Preocuparea pentru (re)construcția identitară este evidentă în dialogului interdisciplinar. Din perspectiva cultivării și promovării acestor valori, rolul școlii este deosebit de important în transformarea diferențelor într-o șansă a dezvoltării personale și a comunității. Cum susține D'Hainaut, „În sens larg al termenului, interdisciplinaritatea implică un anumit grad de integrare între diferite domenii ale cunoașterii și între diferite abordări, ca și utilizarea unui limbaj comun, permițând schimbări de ordin conceptual și metodologic”¹. În așa mod interdisciplinaritatea reprezintă o modalitate de organizare a obiectivelor, conținuturilor și metodologiilor învățării cu implicații asupra întregii strategii de proiectare a curriculumului, oferind o

¹ *Programe de învățământ și educație permanentă. Coordon.: L. D'Hainaut. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 346.*

imagine unitară asupra fenomenelor și proceselor studiate în cadrul disciplinelor istorie, geografie, literatură, alte științe socioumaniste și integrarea tuturor componentelor definitorii ale acestor discipline.

Model de promovare a valorilor naționale în aria curriculară „Științe socioumaniste”

Subiectul de conținut: teritoriul natal, cu care este legată identitatea elevului.

Delimitări de conținut:

Teritoriul este bogăția principală a unei țări, întrucât orice țară poate exista doar atunci când are un spațiu care îi aparține și este valorificat. Țările lumii au o anumită organizare administrativ-teritorială, adică sunt divizate în unități administrative de diferit nivel. Unitățile administrativ-teritoriale cuprind teritoriul unor localități, au statut de persoană juridică, dispun de un patrimoniu, au organe de administrare și bugete proprii și un centru administrativ. Funcția lor principală este satisfacerea intereselor locuitorilor din unitățile respective. Organizarea administrativă a teritoriului actual al Republicii Moldova s-a modificat de mai multe ori. Forma tradițională de administrare a teritoriului a fost împărțirea în ținuturi sau județe. Organizarea administrativ-teritorială este determinată prin lege de Parlament. În prezent, este în vigoare legea adoptată în anul 2001, cu unele modificări ulterioare. Conform acesteia, teritoriul este organizat pe două niveluri administrative: primul nivel (inferior) îl constituie satele, comunele și orașele, iar al doilea nivel (superior) – raioanele, municipiile, Unitatea Teritorială Autonomă (UTA) Găgăuzia și Unitățile Administrativ Teritoriale (UAT) din Stingă Nistrului. Satul sau orașul natal – echilibrul spiritual a unei lumi trecute și prezente care pune în valoare locurile și improvizează scara timpului. Acolo, unde soarele luminos și vântul șoptesc povești vechi, păstrate cu sfințenie și dragoste de străbuni.

Proiectul activității

Genericul activității: „*Baștina cu care mă mândresc*”

Locul desfășurării: CEIU, cab. 16

Grupul țintă: elevii gr. 300, 301

Scopul activității:

Cunoașterea și valorificarea patrimoniului cultural din diferite zone ale țării prin respectarea, participarea și transmiterea lor generațiilor actuale și

viitoare și stimularea creativității elevilor în domeniul istoric, geografic și literar-artistic și cultivarea la elevi a spiritului național-civic.

Obiective operaționale: La finele activității elevii vor fi capabili:

- O1 – să cunoască istoria, poziția geografică a unor localități din Republica Moldova;
- O2 – să relateze istoria localităților și poziția lor geografică prin limbaj științific, literar, plastic și artistic;
- O3 – să își dezvolte relații de colaborare cu colegii prin realizarea prezentării baștinei
- O4 – să promoveze transmiterea valorilor naționale păstrate de-a lungul timpului;

Metode și procedee: povestire, prezentare PPT, realizarea posterelor, discuție.

Materiale didactice: Localitățile Republicii Moldova, vol. 1-14, Concernul "Presa", Chișinău, 2000; calculator, proiector, harta Republicii Moldova, surse web.

Desfășurarea activității

Mottoul activității

„Deși pământul se învârte mereu, m-am născut acasă”

Grigore Vieru

Nota introductivă a prezentatoarei:

„De teamă să nu înviem,
Ne-am risipit cetăți și ne-au ucis altare,
Toate frumusețile,
Ca într-un blestem ni le-au schilodit,
Și-am rămas doar cu soarele,
Din el ne-am croit poteci în pădure, în munte,
Și-am podidit cu lacrimi câpia,
Lângă vetre mărunte,
Am logodit timpul cu statornicia,
Dacă priviți bine-napoi,
În pietrele nemuritoare suntem noi,
Numai noi, noi tracii!”

(Ion Brad, Noi tracii)

Toamna, vine ca o doamnă cu roade bogate, îmbrăcată cu rochie țesută cu fire de aur.

Pe cap poartă o cunună bătută în pietre scumpe, în formă de fructe, legume, grâne ș.a. Este anotimpul darnic cu oameni harnici, care își strâng recolta de pe câmp umplând hambarele. Doar, în zicala populară românească cea mai scumpă și sfântă este pâinea pe masă, belșug și avuție în casă. Prin spicul de grâu – simbolul abundenței și al bogăției fabuloase, elevii vor prezenta frumusețea și mândria localităților de unde vin.

Anunțarea condițiilor și regulilor de realizare a posterelor conform algoritmului obținut anterior.

Prezentarea baștinei de unde vin.

Algoritmul de realizare a prezentărilor:

1. Numele localității, nivelul administrativ;
2. Așezarea geografică;
3. Formele de relief prezente în localitate;
4. Legenda întemeierii localității;
5. Date istorice despre localitate;
6. Monumente istorice și personalități;
7. Tradiții și obiceiuri specifice localității sau zonei în care se află localitatea;
8. Mândria localității: festivaluri, personalități nemarcante.
(Elevii participanți fac prezentarea localității de baștină)

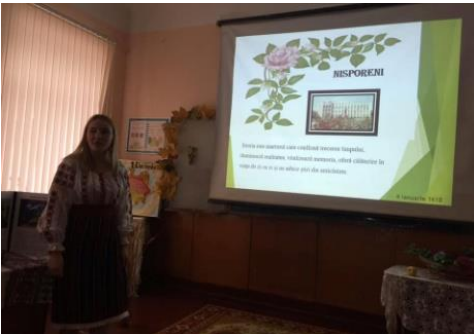
Argumentul moderatorului:

Satul moldovenesc trece astăzi printr-o grea încercare. E poate cea mai cumplită criză pe care a cunoscut-o de la război și foamete încoace. E criza deportării, e criza îmbătrânirii peste măsură, fără șanse de întinerire, e riscul real al dispariției satelor noastre ...

Și tot astăzi, tot mai des se folosește expresia: „Veșnicia s-a născut la sat!” Dar atunci când este utilizată, de regulă, nu este perceput sensul primar pe care l-a intuit marele filosof și poet Lucian Blaga.

„Satul doar atunci e generator de veșnicie când păstrează și perpetuează matricea primară a neamului.”

*Iurie Colesnic, Chișinău Enciclopedie, Editura: Museum
Țara: Moldova, 2008, p. 5*

În concluzie, putem menționa că această activitate a fost de bun augur. Elevii au fost implicați într-o cercetare de cunoaștere mai profundă a localităților natale, a vetrei satelor, a tezaurului lăsat de strămoși. Prezentările au fost diverse: colaje etnoculturale, comunicări, albume foto, PPT, filmulețe documentare filmate de înșiși elevii. Mesajul transmis de această măsură extracurriculară este un adevărat mărgăritar: tradiții, obiceiuri, istorie și poziție geografică a satelor moldovenești împletite cu simțire și spirit românesc.

Model de prezentare a produsului privind promovarea băștii.

Sadova

Satul Sadova este o localitate în Raionul Călărași, în mijlocul codrilor situată la latitudinea 47.1911, longitudinea 28.3447 și altitudinea de 159 metri față de nivelul mării.

Distanțe: până la centrul raional -12km, până la gara feroviară Bucovăț-5km, până la Chișinău-50km.

Aici predomină câmpiile, podișurile și dealurile;

Se zice că un sadovean, care, fiind de două ori la moară și o dată la Paris, întrebând de cea mai frumoasă localitate din lume, a răspuns:

- Sadova.
- De ce?
- CS e satul meu natal.
- Da Parul ce, nu-i frumos?
- Parul e pe locul al doilea.

Sadova, vechi nume strămoșesc, apare în lista localităților din Țara Moldovei la înc. Sec.XV ca localitate deja constituită, pe pârâul Sadova și zis și Zalobita, nume, care vine de la o persoană Sadu-un răzeș, care a plăgărit la izvoarele acestei ape.

Către 1420 la prima atestare documentară, unul din primii stăpâni ai locului a fost un bărbat cu prenume...Sadova.

Bărbatul Sadova din părțile acestea și-a învesnicit numele în denumirea pârâului din imina localității actuale.

Nisporeni

IMPACTUL ACTIVITĂȚILOR MATEMATICE ÎN FORMAREA COPILULUI PREȘCOLAR

Oana Iuliana ENACHE,
Profesor pentru învățământ preșcolar,
Inspectoratul Școlar Județean Galați, România,
oana_iulia_enache@yahoo.com

Summary

The world around us is an accumulation of data, calculations and relationships between all its elements. Imperceptibly, the world is governed by science, by known laws or in the process of being discovered. The child gets acquainted from the first steps with this world, which he will have to conquer, understanding it and managing to adapt to its requirements. Creative skills will be the basis of this behaviour, but the basic training on assimilated knowledge and skills will be the foundation on which this adaptation will focus. This approach starts in the family, but is efficiently structured and organized in educational institutions, starting with the first step: kindergarten.

Keywords: *creativity; kindergarten; mathematical activities; personality.*

Sistemul de personalitate urmărit a fi dezvoltat la un individ are în vedere aspecte ale temperamentului, ale aptitudinilor, ale caracterului și ale creativității. Demersul începe de timpuriu, încă din familie și continuă în cadrul instituționalizat al creșei, al grădiniței și apoi al școlii. Toate aceste forme de organizare centralizată a învățării pun bazele unei personalități care să se poată adapta cerințelor sociale, în continuă schimbare.

Știința este în continuă evoluție și, odată cu ea, se manifestă și capacitățile de adaptare ale individului. Adaptarea presupune identificarea unor soluții în contexte noi, integrarea comportamentală în situații inopinate, reacții de răspuns adecvate cerințelor de moment, diferite față de ceea ce intra în cotidian. Toate aceste aspecte au la bază cunoștințe și deprinderi formate în conjuncturi formale și nonformale, însă majoritatea au la bază concepte științifice, în special din domeniul științelor.

Fiecare om este pus, la un moment dat, în situația de a-și exersa spiritul de observație, atenția voluntară, voința, capacitatea de organizare, corectitudinea, perseverența și de a-și demonstra abilitățile gândirii logice în

activitățile cotidiene. Fiecare zi ne pune în situația de a exersa, într-o anumită formă, unele operații ale gândirii (analiză, sinteză, comparație, abstractizare și generalizare), precum și de a cultiva calitățile acesteia (corectitudinea, fluența, promptitudinea, flexibilitatea, rapiditatea, originalitatea). Aspectele vieții cotidiene ne pun în situația de a compara cantități, dimensiuni, calități ale obiectelor, de a realiza clasificări și serieri, de a tria și ordona obiectele din jurul nostru după anumite însușiri comune, de a calcula, a cântări, a aprecia cantități, dimensiuni, de a citi ceasul și a respecta un program de lucru etc. Toate aceste aspecte se construiesc în timp, pe baza cunoștințelor matematice, însușite și exersate către formarea unor deprinderi de lucru, chiar a formării unor algoritmi, care stau la baza formării deprinderilor.

Grădinița este primul mediu instituționalizat care sprijină realizarea acestui demers. Prin mediul pe care îl creează și prin aplicarea unor programe educaționale adecvate de către educatoare, ea va facilita dezvoltarea autonomiei în acțiune a copiilor și transferul cunoștințelor în situații noi. Copilul va deveni treptat independent, exprimându-și trăirile, impresiile, opiniile, descriind imagini mentale, operând cu noțiuni elementare, constructe și cunoștințe asimilate.

Personalitatea copilului se formează în primul rând prin imitarea comportamentelor. Transmiterea unor cunoștințe se realizează mai eficient atunci când se lucrează efectiv, în paralel, cu preșcolarul sau când i se oferă acestuia posibilitatea să observe acțiunile unui adult sau a altui copil și, cu ajutorul unor explicații suplimentare, să fie el însuși încurajat în a realiza acel lucru.

„Experiența umană circulă de la individ la individ și de la colectivități la colectivități. Oamenii se influențează reciproc, fac schimb de idei cu ajutorul limbii”¹.

Feedbackul pozitiv va avea întotdeauna ca rezultat perseverența în acțiune a copilului, chiar dacă întâmpină dificultăți, pe când dezaprobarea, amenințările sau sancțiunile îl vor descuraja înainte de a încerca să rezolve situația dată. Chiar dacă noțiunile matematice sunt considerate ca făcând parte dintr-un domeniu rigid, ele pot fi învățate în contexte non-formale și aplicate cu succes în viața cotidiană.

---

¹ Stoica Dumitru, Stoica Marin. *Psihopedagogie școlară*. Craiova: Editura Scrisul românesc, 1982, p. 73.

„În cazul învățării psiho-sociale o persoană poate fi față de altă persoană atât generator de stimulare, cât și factor de control al efectului produs, cu condiția ca acele persoane să se găsească într-o interacțiune psihică reciprocă”².

În opoziție cu învățarea în contexte nonformale se află învățarea didactică, aceasta presupunând organizarea activităților conform unor planificări riguroase, având un caracter dirijat, organizat și sistematic. La vârsta preșcolară, cunoștințele, deprinderile și dezvoltarea trăsăturilor de conduită și caracter sunt adaptate activității de bază de la această vârstă, respectiv a jocului. Jocul didactic, cu conținut și finalitate instructiv-educativă, derivă din acțiunea în sine pe care preșcolarii o preferă pentru a investiga și a însuși cunoștințe. În plus, acesta aduce ca suport reglajul verbal realizat de adult. Skinner menționa că „instrucția organizează condițiile învățării să o ușureze, să accelereze apariția comportamentelor care, fără acestea, n-ar fi dobândite decât încet, sau n-ar apărea niciodată”³. Activitățile planificate de educatoare respectă particularitățile de vârstă și individuale ale preșcolarilor. Copiii, prin jocul liber, nu își propun un scop în sine, uneori simpla manipulare a obiectelor fiind singura acțiune realizată. Dar și de aici poate demara un întreg demers de cunoaștere și de investigare a unor fenomene.

„Orice idee, orice problemă și orice sursă de cunoștințe pot fi prezentate într-o formă destul de simplă pentru ca orice copil să le poată înțelege într-o versiune recognoscibilă.”⁴

Pornind de la acest aspect și ținând cont de particularitățile de vârstă ale creșterii și dezvoltării copiilor preșcolari, grădinița pune la dispoziție programe de dezvoltare cognitivă și personală adecvate nevoilor copiilor. Aspectele formative se situează diferit pe grupe de vârstă, având în vedere că, de multe ori, și o lună poate face diferența în dezvoltarea copiilor.

Perioada preșcolară mică vine cu o creștere a intereselor, a aspirațiilor, a nevoilor și a aptitudinilor pe care cel mic le utilizează în satisfacerea curiozității legate de obiecte sau fenomene din mediul de viață în care trăiește.

Noi achiziții se remarcă în perioada preșcolară mijlocie, când preșcolarul devine mai autonom datorită progreselor pe care le-a realizat în

² Ana Tucicov Bogdan. *Psihologie generală și psihologie socială*, vol. II. București: EDP, 1973, p. 83.

³ B. F. Skinner. *Revoluția științifică a învățământului*. București: EDP, 1971, p. 63.

⁴ J. S. Bruner. *Procesul educației intelectuale*. București: Editura Științifică, 1970, p. 72.

diferite componente ale personalității. Conștiința de sine se evidențiază pregnant, fapt observat prin dorința de a atrage atenția asupra sa. Copilul, la această vârstă, încearcă să devină centrul atenției, prin orice mijloace. Activitatea sa de bază rămâne jocul, mult mai complex și evoluat, orientat spre transpunerea experienței de viață în situații noi, uneori reconstituind realitatea înconjurătoare. Extinderea spațiului și avalanșa de întrebări, derivate una din cealaltă, se datorează curiozității care devine mai amplă, acțiunile copilului fiind extinse spre observarea și înțelegerea relațiilor cauzale dintre fenomene (relații de dependență, de cauzalitate, de condiționare).

Preșcolarul mare se caracterizează prin forță, agilitate și inteligență. Toate aceste aspecte sunt valorizate ca urmare a parcurgerii etapelor anterioare, când copilul a beneficiat de o multitudine de achiziții psihosomatice și afective. El înțelege mult mai bine ce se întâmplă în jurul lui, își poate reprima unele comportamente, ia decizii și pune în practică cele învățate până acum. Activitățile creatoare capătă amploare, dominante fiind desenul, pictura, muzica, activitățile gospodărești, construcțiile etc. Capacitatea de învățare devine activă și este dublată de interese de cunoaștere.

În grădiniță aceste aspecte ale creșterii și dezvoltării copiilor pe grupe de vârstă stau la baza organizării activităților educative. Curriculumul pentru învățământul preșcolar a suferit, de-a lungul timpului, numeroase modificări, date de politicile educaționale europene și mondiale, dar și de evoluția societății. Cercetările în domeniul neuroștiințelor au demonstrat faptul că învățarea și dezvoltarea unor aptitudini și deprinderi se face mult mai temeinic atunci când, pe lângă abordarea interdisciplinară sau integrată a conținuturilor, sunt utilizați mai mulți analizatori și stimuli diferiți. Din acest punct de vedere, curriculumul pentru învățământul preșcolar a evoluat de la organizarea concretă a conținuturilor și a deprinderilor considerate necesare unei creșteri și dezvoltări armonioase a copilului mic la elaborarea unei viziuni holistice asupra preșcolarului, punând accent pe dezvoltarea unor comportamente ca premise ale competențelor, corespunzătoare unor dimensiuni ale dezvoltării, respectiv domenii de dezvoltare. Aceste direcții au fost constituite în jurul unor proiecte tematice inițial, apoi în activități interdisciplinare, urmând să ajungă într-un cadru complex, acela al activităților integrate.

Activitățile integrate permit evoluția și implicarea în ritmul propriu, în funcție de interesele personale și de capacitățile de investigare de care dispune fiecare copil. Unii autori scot în evidență capacitatea copilului de a „combina și recombina reprezentările de care dispune” în diferite contexte „de a construi realul din propriile sale imagini”.⁵ Informațiile, reprezentările, ideile sunt preluate din activitățile specifice pe care copilul le realizează atât în familie, cât și la grădiniță. Aceste aspecte stau la baza construirii comportamentelor creative, nefiind excluse cunoștințele și deprinderile asimilate în contexte de învățare mai organizate: copilul își va da seama că, pentru a ajunge la jucăria de pe un raft superior al dulapului, va trebui să se urce pe un scaun mai înalt; având un număr de bomboane, va trebui să găsească soluții pentru a le împărți cu fratele/sora sau cu ceilalți membri ai familiei; va trebui să utilizeze concepte matematice când va cere ceva („vreau 3 biscuiți”, „unde este perechea șosetei?”, „vreau o înghețată mai mare”) sau când va face aprecieri asupra obiectelor („puloverul meu este mai lung”, „bomboana asta este rotundă”, „îmi place haina ta de blană, pentru că are multe culori” etc.).

Pe lângă utilizarea conceptelor și a deprinderilor matematice cunoscute, copiii își dezvoltă procesele psihice care îi vor sprijini în adaptarea la viața școlară și la cea socială.

Rând pe rând, copilul trece prin mai multe etape de însușire a cunoștințelor prematematice:

1. Dezvoltarea operațiilor intelectuale prematematice:

- identificarea obiectelor și a însușirilor acestora, după care poate forma grupe. Această abilitate îl va ajuta în viața de zi cu zi pentru a menține ordinea: să așeze păpușile pe raftul păpușilor, să pună tacâmurile la locul lor, să așeze hainele pe categorii, să facă ordine în cămară sau în dulapul de jucării etc. Proprietățile urmărite sunt cele legate de aspecte exterioare (formă), urmate apoi de însușirea culorilor (culoare), a dimensiunilor (mărime, lungime, grosime, lățime). Noțiunile care definesc atribute ale obiectelor sunt utilizate frecvent în viața de zi cu zi când, atât copilul cât și adultul, fac referire la mediul în care trăiesc. Chiar dacă aceste achiziții se realizează prin joc, ele sunt interiorizate și vor deveni parte a structurii limbajului cotidian, prin exersare zilnică, în contexte formale și nonformale.

⁵ Golu Pantelimon, Zlate Mielu, Verza Emil. *Psihologia copilului*. București: Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1994, p. 96.

Copilul, dar și adultul, va putea realiza serii și ordonări de obiecte pe baza unor criterii date sau găsite de ei înșiși. Considerentele, de ordin imperativ în primă fază, mai apoi de ordin estetic sau artistic, se vor concretiza în ordonarea obiectelor de la cel mai mic la cel mai mare sau invers, apoi în funcție de grosime, lățime, înălțime, mergând până la caracteristici sau proprietăți exterioare: după miros (de la cel mai pătrunzător la cel mai slab), după nuanță (de la cea mai închisă la cea mai deschisă), după gust (de la cel mai puternic la cel insipid), după asperitate (de la cel mai abraziv la cel mai fin) etc. Copiii pot realiza ei înșiși structuri, după modele date sau inventate, alternând forme sau culori. Un copil cu un astfel de exercițiu va putea, ca adult, să obțină rezultate deosebite în decorarea casei sau a grădinii sau în designul vestimentar. Aceste aspecte, intuite și exersate în perioada copilăriei, își regăsesc corespondentul în domenii precum arta, estetica, moda, amenajările interioare etc. Realizarea comparațiilor între obiecte, având în vedere diferite criterii, conduce, pe lângă dezvoltarea gândirii critice și asociative, la optimizarea spiritului de observație, necesar atât în viața de zi cu zi (la conducerea mașinii, spre exemplu), dar și în unele domenii de activitate în care sunt cerute aspecte de finețe ale acestei abilități (industria chimică, învățământ, medicină etc.). Tot aici pot fi incluse și operațiile cu mulțimi, prezentate, evident, intuitiv la vârsta preșcolară, prin care copiii înțeleg și exersează conjuncția și disjuncția logică, reuniunea, intersecția mulțimilor, utilizând diferite criterii: de la exemple de genul „așează la mijloc toate piesele rotunde”, până la „așează la mijloc toate viețuitoarele care au aripi” / „care trăiesc în apă” sau jocuri în care să specifice cum sunt și cum nu sunt obiectele respective în raport cu altele date.

- identificarea și înțelegerea relațiilor spațiale. Însușirea corectă a denumirii acestora îl va ajuta pe copil și pe viitorul adult să înțeleagă relațiile spațiale, să plaseze diferite obiecte într-un spațiu dat sau să se poziționeze corect el însuși în raport cu un reper dat, în funcție de situația în care se află. În limbajul curent folosim adesea adverbele pe/sub, jos/sus, în față/în spate, deasupra/ dedesubt, înăuntru/în afară, între, peste, mai aproape/mai departe, la stânga/la dreapta etc., cu rol reglator al acțiunilor noastre. La vârsta preșcolară, pozițiile spațiale se abordează în perechi, iar acțiunea de manipulare se integrează într-o poveste. Deși par aspecte banale, copiii au dificultăți în a reacționa corespunzător la o comandă dată,

aspect care se întâlnește adesea și în comportamentul adulților (se indică dreapta, iar adultul o ia la stânga).

- perceperea desfășurării unor evenimente temporale este foarte importantă în organizarea programului zilnic și în crearea unei rutine de lucru. Copiii vorbesc uneori despre „ieri” ca fiind „mâine”, despre „seară” ca fiind „mâine” sau „noapte”, confundă momentele zilei, întrucât le asociază cu anumite evenimente legate de rutină sau nu stăpânesc foarte bine termenii. Identificarea și însușirea denumirii unor momente ale zilei: dimineață-prânz-seară, zi-noapte, anotimpurile anului, zilele săptămânii, lunile anului, anul sunt repere cronologice sunt importante pentru orientarea copilului și a viitorului adult în spațiul temporal zilnic. Acestea sunt des utilizate în viața cotidiană de orice individ, întrucât structurează și ordonează mintal acțiunile de planificare: „mai întâi termin ce am de făcut, apoi merg la plimbare”, „acum mă odihnesc puțin, apoi mă apuc de treabă”, „ieri am început reparația, astăzi o finalizez iar mâine pot să văruiesc” etc.

2. Dezvoltarea capacității de a înțelege și utiliza numerele și cifrele:

- numerația ocupă un loc important în rândul achizițiilor matematice, întrucât cifrele stau la baza tuturor ramurilor care derivă din acest domeniu: aritmetică, algebră, geometrie, trigonometrie etc. Tot ce ne înconjoară se bazează pe numere (câți membri are familia, câte pâini cumpărăm, câte teme am de făcut, câte bomboane am etc.). Recunoașterea, denumirea și asocierea cardinalului grupei corespunzătoare ca număr de obiecte sunt acțiuni algoritmizate care se regăsesc în activitățile cu preșcolarii. De o mare importanță este însușirea conștientă a numerației, respectiv a formării numerelor prin realizarea corespondenței de 1:1 între obiectele a două grupe și sesizarea diferenței cantitative de o unitate între acestea, precum și a diferențierii numărului de cifră. Ordonarea independentă a grupelor în funcție de cardinalul corespunzător, numărarea conștientă în șir crescător și descrescător, identificarea vecinilor sunt acțiuni utilizate mai târziu, în școală, dar și în viața socială (căutarea unei adrese, așezarea mesei, achiziționarea de cadouri pentru un anumit număr de persoane etc.).

- efectuarea operațiilor de adunare și scădere face parte din viața cotidiană a fiecărui individ. Mediul prielnic pentru acest lucru este comerțul, care implică necesitatea asigurării și a realizării unor calcule privind achiziții și investiții sau repartizarea venitului pe categorii de cheltuieli. Acest

demers pornește din etapa preșcolară când, de la sesizarea diferenței cantitative de un obiect între grupuri așezate în perechi sau a echivalenței numerice, copilul reușește să înțeleagă, intuitiv, că, adăugând sau luând un element, va obține o altă mulțime cu un alt cardinal. Astfel, transformarea grupurilor de obiecte sub aspect numeric, prin adăugarea sau prin eliminarea unui obiect, face de fapt trecerea către inițierea în operații simple de adunare și scădere, urmând îndeaproape utilizarea simbolurilor matematice.

- exersând compunerea și descompunerea unui număr dat (aceste două acțiuni se realizează concomitent pentru a fi sesizată reversibilitatea), operând cu material intuitiv și aplicând conținuturile în contexte diferite, copilul ajunge treptat să-și formeze structuri mintale din ce în ce mai complexe.

3. Dezvoltarea capacității de recunoaștere, denumire, construire și utilizare a formelor geometrice:

- cunoașterea și utilizarea formelor geometrice sprijină învățarea geometriei și dezvoltarea gândirii logice. Conceptele sunt folosite prioritar în domeniul științific (matematică, arhitectură, construcții, proiectare etc.). La preșcolari, intuirea formelor este urmată de realizarea de construcții după modelul dat, de desen, de identificarea formelor în mediul înconjurător, de gruparea obiectelor după aceeași formă, de realizarea unor obiecte prin combinarea formelor geometrice, de diferențierea conturilor prin comparare, ajungând până la desene mai complexe, din imaginație.

4. Dezvoltarea capacității de a utiliza corect unitățile de măsură:

- copilul, ca și adultul, este pus deseori în situația de a măsura lungimi, înălțimi, lățimi, greutatea, utilizând unități etalon sau unități de măsură nestandardizate (câți pași măsoară, de câte palme este etc.). De o mare importanță este estimarea timpului, măsurat prin intermediul ordonării evenimentelor, dar și cu instrumente adecvate. Tot din aceste capacități face parte și înțelegerea măsurării valorii obiectelor prin intermediul banilor.

5. Dezvoltarea capacității de rezolvare de probleme prin achiziția de strategii adecvate:

- inițiere în operații simple de adunare și scădere, dezvoltându-și creativitatea și imaginația prin identificarea soluțiilor.

Toate aceste demersuri duc la dezvoltarea creativității copiilor și la facilitarea integrării sociale la această vârstă, dar și mai târziu. Conținuturile, transmise în contexte și prin metode adecvate, generează transformări în cadrul proceselor cognitive (dezvoltă gândirea divergentă și convergentă, capacitatea de anticipare, asigură fluiditatea și flexibilitatea în exprimarea ideilor, facilitează însușirea unor structuri operaționale deschise, dezvoltarea trebuinței de înțelegere și descoperire a relațiilor ca formă superioară a trebuinței de cunoaștere, asigură fluența ideilor, dezvoltă capacitatea de adaptare, asociativitatea și originalitatea, capacitatea de redefinire. Toate acestea cultivă stări afective pozitive care pot deveni factori motivanți în raport cu activitatea de învățare și de cunoaștere, în general.

Este evident că activitățile specifice Domeniului Științe, cu oricare din conținuturile lor, nu trebuie privite ca o zonă izolată de celelalte domenii. Tot ceea ce învață copilul în cadrul acestor activități trebuie să fie util în fiecare moment concret al vieții lui, fiind transferabil de la joc la desen, scriere sau alte activități zilnice. Integrarea informațiilor, oferirea lor în contexte variate, interesante și stimulative, verbalizarea și aplicarea lor în diferite situații, sunt cerințe esențiale care vizează realizarea unor activități de calitate și obținerea unor performanțe peste medie.

РЕСУРСИ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Н.В.Кічук

доктор пед.наук,

Ізмаїльський державний педагогічний університет

idgu_pedfakultet@ukr.net

Rezume

L'article traite de l'analyse théorique et méthodologique du concept de "ethnographie régional pédagogique". On a indiqué que les traditions pédagogiques locales émergent désormais à la fois comme une branche historique et pédagogique et comme une ressource importante pour assurer la dynamique positive de l'identité professionnelle des étudiants modernes qui maîtrisent les spécialités pédagogiques, grâce à une implication raisonnée et systématique dans diverses traditions locales. On a été souligné que l'implication des candidats à l'enseignement supérieur dans la tradition pédagogique locale n'est pas une fin en soi, mais une ressource pour activer le processus de devenir et d'afficher l'identité professionnelle d'une personne dans l'enseignement supérieur.

Mots-clés: *ethnographie régional pédagogique, autoréalisation créative de la personne, le futur enseignant, l'identité professionnelle.*

Загально визнано науковцями (Барбіна Є.С., Бех І.Д., Радул В.В., Сластьонін В.О., Хмелюк Р.І. та ін.), що з-поміж існуючої типології професій саме тип «людина – людина» є тим, котрий особливим чином актуалізує особистісний вплив фахівця на всебічний розвиток вихованця. Освітня практика переконливо довела неперевершення значення положення класичної педагогічної науки стосовно взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості двох процесів - «від творчості педагога до творчості вихованця». Отож, постає споконвічне проблемне питання: який шлях обрати на основному етапі особистісно-професійної підготовки педагога задля того, щоб мати підстави прогнозувати стійкі позитивні результати з огляду на самоєфективність у професії? Це питання набуває особливого загострення за реалій сьогодення, коли і вітчизняна, і зарубіжні системи освіти здебільшого

зорієнтовані соціумом на успішне розв'язання якісно нових завдань. Так, втілюючи у практику філософію Нової української школи, ключового значення набуває здатність фахівця працювати в умовах швидкоплинних змін, котрі відбуваються як на рівні партнерства з суб'єктами професійної діяльності, так і в контексті Євроінтеграційних нововведень, вимагаючи, насамперед, ототожнення себе як фахівця із носіями кращих здобутків у професії¹. А як зауважують, наприклад, фахівці освітньої сфери республіки Молдова (Дораш В., Горащ-Постика В., Гуцу В. та ін.), нова площина 10 – бальної системи оцінювання навчальних досягнень учнів, котрі навчаються 12 років, актуалізує у «куррикулярній реформі» саме соціально-професійний запит на творчого педагога.

Вивчення й узагальнення наукового доробку дослідників проблематики педагогічної творчості (Гузій Н.В., Лазарєв М.Є., Моляко В.О., Сисоєва С.О. та ін.) дозволяє зробити принаймні на деякі зауваги. По-перше, творчість виступає як неодмінно індивідуалізоване, універсальне, неповторне для певної особистості новоутворення, котре маркується зусиллями самої особистості щодо самостійного віднайдення шляху, спрямованого на розв'язання певної проблеми. Дбаючи про розвиток творчого потенціалу, зокрема, майбутнього педагога в умовах вищої школи, принципового значення набуває реалізація в освітньому процесі принципу студентоцентризму, оскільки творчій особистості властивий своєрідний «дизайн схильностей і здібностей». Відтак, правомірно припускати про наявність ущільненого зв'язку творчості студента із динамікою набуття ним професійного менталітету, виявом якого є і власне прочитання конкретики професійної ситуації, «інтелектуально-чуттєве» її сприйняття, і поведінкова реакція, що відтворює зацікавлене позитивно-активне ставлення до професійних реалій. По-друге, джерелом творчості особистості є практика, зокрема, спостережуваний) професійний досвід інших, хоча й результати вияву нею творчості можуть бути відчутні не відразу. Отож, є логічним припустити принципову значущість обізнаності студентів у кращих творчих здобутках успішних педагогів, а це посилює роль, зокрема, такого шляху, яким постає залучення здобувачів вищої освіти до педагогічного краєзнавства.

¹ *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021, К., 2012, 37 с.*

Слід зауважити, що феноменологія педагогічного краєзнавства, його сутність, принципи і джерела складає предмет посиленої уваги дослідників, у тому числі й у проблемному полі професійної педагогіки². Самоцінність означеного шляху вичерпно подано у роздумах гуманістів минувшини, зокрема, у твердженнях про те, що краєзнавство «дає змогу докладно познайомитись зі своїм краєм та усією Батьківщиною.... Адже це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знайти своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу, відчувати себе членом живого, свідомого, об'єднаного організму»³.

На основі проробленої нами аналітичної роботи, базою якої виступали довідкові джерела, створюється можливість уже говорити про теорію педагогічного краєзнавства, завдячуючи науковому доробку Абашевої К. М., Аникіної Т. А., Мар'їна О. М., Побірченко Н. С., Ревнюк Н. І. та ін. Констатуємо й виокремлення педагогічного краєзнавства в історико-педагогічну галузь, у межах якої, з одного боку, відбувається поглиблення наукових уявлень про збереження та творче використання регіонального педагогічного досвіду, а, з іншого – має місце акумуляція цінностей педагогічної культури певного регіону до того ж не як самоціль, а задля створення підвалин розвитку творчої індивідуальності педагогів нової генерації через використання різних краєзнавчих джерел (усних і письмових, історичних і освітніх тощо).

В Ізмаїльському державному гуманітарному університеті апробовано деякі порівняно нові техніки використання педагогічного краєзнавства з метою розвитку творчого потенціалу студентів. Наскрізною ідеєю при цьому вважалась, зокрема, така: передовий досвід успішного педагога повторити неможливо та й немає психолого-педагогічного сенсу про це дбати; принципово важливо навчити майбутнього вчителя творчо запозичувати ключові ознаки конструктивності такого досвіду. А ними вважаються такі: актуальність і перспективність; висока педагогічна результативність; наявність елементів новизни й оригінальності; можливості творчого наслідування досвіду іншими. До зазначеного додаймо ще й висновки практиків стосовно важливості вивчати досвід

---

² Матіяш В.В. *Педагогічне краєзнавство як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів*. В: Наукові записки Тернопільського національного пед. університету ім. В. Гнатюка. Серія: педагогічна. Тернопіль, 2013., №1. с. 181-186.

³ Франко І. Я. *Зібрання творів*: [у 50-ти томах]. К, 1986. Т. 46. 438 с.

комплексно і довготривало⁴. Отож, у нашому розумінні, саме педагогічне краєзнавство виступає тим чинником, котрий дозволяє досягати двоєдину мету; сприяти розвитку у студентів здатності орієнтуватися у педагогічних цінностях та смислах, і забезпечувати становлення їх професійної ідентичності. Щодо останнього, то у контексті сучасних уявлень про якість професійної підготовки здобувачів вищої освіти важко переоцінити функціональну роль вищої школи у позитивній динаміці ще й процесу самоотождення студентом із зразком професійно успішного педагога.

Прикметно, що педагогічна ідентифікація особистості інтерпретується головним чином як несвідомий процес наслідування у виконанні індивідом нової особистісно-професійної ролі. Однак, як засвідчує практика вищої школи, донині не склалось остаточного рішення відносно того, які саме шляхи формування професійної ідентичності, доречно вважати оптимальними, хоча у рамках гуманістичної психології визначено площину їх абрисів. А саме: «Я-концепція» - «образ Я» в минулому, теперішньому і майбутньому.»

Принагідно зазначимо, що наші попередні дослідження довели незаперечну конструктивність шляхів підготовки конкурентоздатного фахівця в цілому, котрі базуються на суб'єкт - суб'єктній взаємодії у підсистемі «викладач вищої школи - майбутній педагог»⁵. Водночас, урахувавши природу явища, яким постає професійна ідентичність та взявши до уваги ресурси саме педагогічного краєзнавства, а також результати саморефлексії досвіду у цьому ракурсі, створюється можливість стверджувати про значний потенціал не лише інтерактивних технологій (мозковий штурм, рольова гра, case - метод тощо), а й «написання синквейна», тобто такої технології, що передбачає складання віршу, написаного за певними правилами. Ними є такі: перший рядок - назва синквейна, тобто пишеться іменник; другий рядок уміщує два прикметника; третій - три дієслова, котрі стосуються назви синквейна; четвертий рядок відтворює (єдиною фразою) ставлення особистості до тематики синквейна, а на завершення вірша (у формі

⁴ Курган О. *Передовий педагогічний досвід як передумова підвищення фахового рівня вчителя*/ В: Управління школою. 2018, №16-17. С. 2-7.

⁵ Кічук Н.В. *Суб'єкт - суб'єктна взаємодія як пріоритет педагогіки толерантності та особистісно-професійної підготовки майбутнього фахівця*. В: Науковий вісник ІДГУ. Вип. 42. Ізмаїл, 2019/ С. 99-103.

одного іменника) робиться підсумок. У такий спосіб, як переконує практика, цілеспрямовано і досить ефективно формується, насамперед, здатність студента «вилучати» головну ідею, що міститься у досвіді творчого педагога.

У площині вищеокресленого та з метою підвищення мотивації майбутніх фахівців до становлення власної професійної ідентичності, педагогічно доцільним є й засіб створення «досьє» успіхів, тобто портфоліо, причому як у паперовому, так і у вигляді веб – портфоліо. Тут доречно представити і візитівку «входження» у професію, і каталог краєзнавчих матеріалів, і добірку презентацій творчих здобутків супервізорів та власних знахідок. У такий спосіб, з одного боку, створюється критеріальна основа оцінювання рівня сформованості у студентів краєзнавчої компетенції, а з іншого – забезпечується систематизація необхідного і достатнього підґрунтя розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога через актуалізацію контекстного навчання. До того ж портфоліо розцінювалося нами й засіб умотивування студентів до неперервного самомоніторингу, рефлексії та презентації своїх успіхів.

Педагогічне краєзнавство може бути осмислене як відносно самостійна галузь педагогічних наук, де доцільно розглядати й певні напрямки (історико-педагогічний, дидактичний, народно-педагогічний тощо). Натомість ще й досі педагогічне краєзнавство відноситься до недостатньо використаних ресурсів розвитку дослідницької компетентності освітян, хоча й науковцями доведено ключове значення науково-педагогічного стилю мислення та інтелектуальної ініціативи у становленні творчої особистості фахівця освітньої сфери. Відтак, перспективи подальших наукових розвідок ми й пов'язуємо із уточненням змістового наповнення педагогічного краєзнавства за параметром розвитку дослідницької культури освітянських кадрів.

CONSIDERAȚII PRIVIND COMPORTAMENTUL EDUCAȚIONAL ȘI ATITUDINEA FAȚĂ DE VALORILE EDUCAȚIEI LA ELEVII DIN LICEU PRIVIND FORMAREA COMPETENȚELOR GENERALE ȘI SPECIFICE PE ÎNTREG PARCURSUL VIEȚII

Daniela CURELEA,

*Prof. Colegiul Tehnic „Cibinium”, Sibiu, România
dana_cdana1@yahoo.com*

Summary

We understand here by daily behavior a functional-action-cognitive ensemble of the usual facts, attitudes, manners, habits, behaviors and gestures, respectively of the reactions that are committed, occur and manifest in the daily psycho-social and cultural-educational conduct of the person, seen in our case as a pupil-educator during the stages of education, training and the cycles of schooling

Keywords: *educational behavior, education, values of education, students, high school.*

Comportament cotidian reprezintă un ansamblul funcțional-acțional-cognitiv al faptelor, atitudinilor, manierelor, deprinderilor, comportamentelor și gesturilor uzuale, respectiv al reacțiilor care se angajează, au loc și se manifestă în conduita psiho-socială și cultural-educățională zilnică a persoanei, văzută în cazul nostru ca elev-educabil aflat în parcursul treptelor de educație, formare și a ciclurilor de școlaritate¹. Aspect generic prin care individul (elevul) își satisface trebuințele sale cotidiene. În viața psiho-socială și în sfera cultural-educățională comportamentul individual este văzut și observat respectiv, studiat și analizat în funcție de specificul grupului, al comunității, al societății, al factorilor socializării active, totodată al acțiunii care este, deopotrivă, analizată și supusă cercetării, apărând astfel, inevitabil, diferitele tipologii și clasificări psiho-comportamentale, care pot fi exemplificate în felul următor:

- a) comportamentul prosocial și proactiv, care vizează în mod direct, orientarea și interiorizarea educabilului către valori sociale, cu scopul declarat și urmărit în a le conserva, susține, promova și implementa în

¹ Sorin Cristea. *Fundamentele pedagogiei*. Iași: Polirom, 2010, pp. 158-159.

- mod durabil, în demersurile sale de moment și de perspectivă;
- b) comportamentul economic, care, în fond, reprezentând sfera actelor, a acțiunilor-manifestate, a tendințelor generale privind demersul pro-social și psiho-comportamental al omului – elevului în cazul nostru – care în calitate de consumator privind sfera veniturilor și a resurselor pentru diferitele tipuri de consum, material, comportamental și spiritual-cultural, devine parte eminentă din procesul de implementare și asigurare a calității în școli, în județe și la nivel național, privind o educație-formare de certă valoare și afirmare a generațiilor care se vor succeda;
  - c) comportamentul profesional, în care educabilul își exteriorizează atitudinile, tendințele psiho-sociale și deprinderile generale de muncă, denumite generic și văzute drept competențe, dezvoltate-aplicate în anumite activități, profesii, cariere – mai greu dar deloc imposibil, dacă ne gândim, la un program radiofonic al școlii sau la editarea revistei școlii ori de ce nu la un program bio prin cultivarea-plantarea în perimetrul școlii a diferiților arbuști aflați astăzi pe cale de dispariție, văzut ca parteneriat în comun cu ocolul silvic zonal și cu Agenția Regională de Protecție a Mediului, respectiv Garda de Mediu;
  - d) comportamentul cultural, atât din perspectiva psiho-culturală, novatoare și formatoare, cât și pe direcția de acțiuni socio-culturale prin acțiuni-colaborări-parteneriate cu alte unități de învățământ din județ, din zona-regională 7 Centru, din alte zone privind dezvoltarea durabilă a României, privind raportarea la sfera de valori spirituale și materiale prin modul de implementare și receptare-acceptare, prin modalitatea de utilizare și îndeosebi privind demersul propriu-zis de creație culturală și participarea la realizarea acesteia. În fond comportamentul psiho-cultural este permanent conotat în mod direct și imediat de activitatea educațională, de procesul de predare-învățare-evaluare, atât instituțional-formal, cât și non-instituțional-informal²;
  - e) comportamentul politic, destul de generic și fără dubii delicat, prin care elevul de liceu își susține-manifestă atitudinile, atașamentul, reținerile față de concepțiile, orientările și evoluțiile politice în actualitate,

---

² Dumitru Batâr. *Educația. Analiză și posibilitățile de investigație sociologică*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2002, pp. 63-65.

dar mai ales față de instituțiile care le promovează, atât local, dar și regional, respectiv, național.

Generic abordând problematica aceasta, trebuințele elevului-educabil pot avea în exprimarea acestora psiho-socială, diferite caracteristici care se pot obiectiva în următoarea clasificare: - trebuințe necesar a fi atinse, acestea putând fi: în funcție de conținut:

- a) trebuințele materiale și
- b) trebuințele spiritual-culturale.

În atare context distingem:

1. în funcție de nivelul de funcționare: a) trebuințe individuale și b) trebuințe psiho-sociale de grup și generice, observabile la nivelul funcțional-acțional al activității sociale al educabilului;
2. în funcție directă de nivelul imediat al cerințelor avem: a). - cerințe primare, b). - cerințe manifeste la nivel secundar iar apoi terțiar.

Comportamentul psiho-social și cultural-educațional al elevului-educabil se manifestă în același timp atât din perspectivă strict școlară, cât și socială astfel: într-un cadru formal instituțional reprezentând caracterul trebuințelor necesare în a fi atinse/satisfăcute, recunoscute ca adecvate și funcțional-sociale putând fi private și acceptate drept modele. Totodată, comportamentul se manifestă într-un cadru informal-instituțional, reprezentând acele trebuințe ce se impun a fi satisfăcute, acestea fiind recunoscute, ca adecvate și funcționale. Într-un cadru informal, parașcolar, noninformal, cât și neinstituțional, reprezentând acele informații ca fiind adecvate pentru întreaga comunitate, inclusive pentru elevi-educabili, se delimitează, chiar se detașează de acestea.

În atare condiții, comportamentul elevului în cotidian poate incumba următoarele:

- caracterul normativ, conform cu legalitatea în vigoare la acel moment dat, urmărind respectarea unor norme legale, prescripții procedurale, indicații și legi recunoscute de către comunitate, societate și națiune, ca forțat și suveran în actualitate al acestor realități;

- caracterul nonnormativ, situat în afara acestor norme, legi, prescripții, însă dincolo de a fi acutizat într-o manieră categorială;

- ar mai exista caracterul strict ilegal prin care sunt încălcate flagrant normele sociale și legile, respective, procedurile juridice, generându-se astfel

un comportament psiho-social delincvent în societatea respectivă³. Aducându-se aici comportamentul tinerilor, văzuți și acceptați generic, ca elevi de gimnaziu și liceu, prin acesta putem, fără tăgadă, susține și deduce faptul că sfera comportamentelor reprezintă rezultatul direct și imediat al unor interacțiuni între comportamentul prosocial și exteriorizarea comportamentului social-cultural al elevilor fie la gimnaziu, fie în liceu.

Concret demersurile și manifestările tinerilor educabili, pe diferitele trepte ale școlarității, se realizează ca urmare a cunoașterii și copierii unor modele, a respectării ori din contra a valorilor specific sferei sociale și educaționale, respectiv, ca urmare directă a modalității de receptare-acceptare a valorilor, raporturilor și a modelelor tipice culturii, subculturii și contraculturii care influențează și chiar gestionează exteriorizarea personalității educabilului-elev în aceste activități. Sfera studiului trebuie în acest caz să pornească concret de la *ceea ce face și mai ales cum anume face* atitudinal și comportamental în cotidian, pentru a-și rezolva și atinge trebuințele interpersonal în activitățile sale informale, dar și în cele formale.

Este necesar a se urma direcțiile în care se poate surprinde tipul acesta de comportament: 1. Direcția acțională; 2. Direcția relațională; 3. Limbajul uzual-mijloc de comunicare; 4. Gesturile, mimica; 5. Vestimentația; 6. Tonalitatea și intonația.

Așadar, direcția acțională urmărește participarea și implicarea tinerilor în activități acceptate sau neacceptate, implicit reieșind de aici neparticiparea lor la o serie de activități așteptate în cadrul grupului/clasei/școlii/comunității din care face parte. Tot aici, trebuie să ținem cont de modul de participare-receptare privind normele sociale, performanțele individuale și/sau colective, privind sarcinile trasate sau obiectivele propuse și așteptate de la educabil. Nu trebuie privite și studiate numai rolurile în care elevul este implicat, ci și modul în care acesta se raportează la atribuțiile care-i revin, deopotrivă contând și rezultatele la care se ajunge, fie intermediare/de parcurs, fie finale, la care se ajunge pe fondul exteriorizării și manifestării rolurilor și statuturilor deținute. Parcurusul relațional presupune și implică relațiile care se stabilesc și se manifestă între educabili fie pe același palier de vârstă, fie pe paliere diferite.

---

³ Dumitru Batâr. *Educația. Analiză și Posibilitățile de investigație sociologică*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2002, p. 65; Sorin Cristea. *Fundamentele pedagogiei*. Iași: Polirom, 2010, p. 176.

Sunt urmărite relațiile dintre elevi ca membrii ai unor grupuri (cercuri, ansambluri sportive, ansambluri folclorice, participarea la cor etc.), respectiv relațiile angajate cu alte grupuri, fie școlare, fie extrașcolare, fie între educabili individuali priviți și grupul în totalitatea sa. Aceste relații se desfășoară, pe dimensiunea lor orizontală, adică urmăresc egalitatea și colaborarea, dar și pe dimensiunea lor verticală, vizând stabilirea autorității, iar de aici supraordonarea și/sau subordonarea subiectului-educabil în cadrul grupului. Se observă aspectul că această direcție devansează statutul strict individual, generând în activitate demersuri interindividuale și interrelaționale, decurgând de aici relațiile și raporturile de putere și forță care funcționează într-un grup situat în permanentă evoluție. Limbajul uzual, văzut ca vehicul al comunicării oral-auditive reprezintă cadrul sonor prin care comportamentul tinerilor se exteriorizează, prin noțiuni, termeni și cuvinte accesate și interiorizate, prin care sunt transmise informații în anumite situații. Inevitabil, limbajul depinde de personalitatea educabilului, de informații și conjuncturi în care se realizează, de aici reieșind tipurile de comportament formal și/sau informal, legal sau ilegal. Vestimentația elevului nu trebuie receptată doar în funcție de cerințele practice și cotidiene, ci și de modul cum sunt utilizate elementele sale, totodată trebuie ținut cont de trăsăturile și calitățile particulare ale elevului (ex. pe un elev înalt nu vor sta niciodată bine haine trei sferturi, fie ele cât de curate și parfumate, de asemenea pe o vestimentație nu tocmai curată nu se potrivește deloc deodorantul turnat din belșug, deoarece îmbăcsește acele haine, iar exemplele ar putea continua). Vestimentația abordată din perspectivă strict comportamentală a reprezentat un mijloc de exteriorizare a statusului social dar și de evaluare (parțială) a poziției deținută de tânăr în societate, în funcție de familia de proveniență⁴.

În comportamentul cotidian al elevului, fie de la gimnaziu, fie din liceu, cu oarecare nuanțe, tinerii se manifestă pe toate cele cinci direcții descrise mai sus în mod dominant și concomitent. Prin tot ceea ce fac și prin modul atitudinal-comportamental putem susține faptul că ei încearcă o repersonalizare pornind de la adoptarea modelelor comportamentale (din modă, din muzică, din anturaj etc.) pe care le asumă și internalizează vizând impunerea acestora ca modele proprii. Adoptarea treptată a

⁴ Dumitru Batâr. *Educația. Analiză și posibilitățile de investigație sociologică*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2002, p. 67.

acestora este rezultatul direct al socializării în care se implică generația tânără în evoluția oricărei societăți. În funcție de sfera situațiilor, socializarea ca proces poate fi receptată din perspectiva cunoașterii, a înțelegerii, a adoptării și exteriorizării normelor, modelelor și valorilor specifice etapei pe care o societate (le nivel restrâns un grup/o comunitate) o parcurge, demersuri obiectivate în asimilarea-manifestarea unor abilități ca:

- a) dobândirea unor deprinderi-disponibilități adecvate de analiză și discernământ propriu pentru a realiza deosebirile dintre ceea ce este permis și ceea ce nu, respectiv dintre legitim și ilegitim, între dezirabil și indezirabil;
- b) câștigarea și asumarea unor capacități în cunoaștere privind exercitarea rolurilor sociale în funcție de norme, reguli și lege;
- c) participarea manifestată și intenționată la atingerea scopurilor/obiectivelor urmărite, a performanțelor și idealurilor dezirabile social prin acceptarea și asumarea acestora.

În comportamentul cotidian al tinerilor educabili se disting tipuri diferite de socializare în care tinerii sunt implicați. Se urmărește acceptarea de către aceștia a unor forme de socializare secundară – consiliul școlii, al clasei, conducerea cenaclului literar, conducerea cercului pe discipline – prin care educabilii descoperă și adoptă modele de conduită și comportament, urmărindu-se formarea lor pentru conviețuirea socială. Aceași socializare comportă în sine și un caracter informal, corespunzător între toate grupurile psiho-sociale, precum și formelor de organizare în care sunt implicați tinerii cu atitudini reprobatorii față de reguli și norme pe direcția de exprimare negativă prin comportamentele lor indezirabile care trebuie remediate, corijate și aduse la un optim psiho-social dezirabil. În funcție de caracterul și gradul de conștientizare a demersurilor de socializare în ceea ce privește educabilul, distingem următoarele două cazuri, astfel:

- a. socializarea voită în care se dorește preluarea modelelor comportamentale și exteriorizarea acestora în mod pozitiv, proactiv;
- b. socializarea involuntară, de educabil, în care fără a-și propune aceasta, tinerii preiau, absorb elemente, forme și modele pe care le introduce, apoi în mod gradual în comportamentul propriu⁵.

O predominantă a procesului de socializare a educabilului din perspectivele educației durabile o reprezintă caracterul proactiv și antici-

---

⁵ Emil Păun. *Școala-abordare socio-pedagogică*. Iași: Polirom, 1999, p. 65.

pativ al acesteia. Fără a o considera totalmente anticipativă, văzută ca o socializare în funcție de aspirații și așteptări, de proiecții și acțiuni, la care se pot raporta și interrelaționa în situații ivite ulterior, tinerii preiau, interiorizează și fac uz de formele de conduită, personal, de grup, și asocială, nu doar pentru perioada prezentă pe care o parcurg prin ciclurile de învățământ, ci și față de viitorul propriu și cel colectiv⁶.

De asemenea, sunt situații generate de anturajul de vârstă, de cel social, chiar și de cel stradal, care impune elevului de gimnaziu și liceu, anumite norme, principii și obiceiuri, care preluate într-un răstimp scurt, nu sunt tocmai bine filtrate prin discernământul propriu, acțiune care se face de cele mai multe ori, ulterior și adeseori tardiv, după ivirea anumitor probleme și altercații (chiar alte situații mai grave și delicat de exprimat). Socializarea devine aici activă și imediată în comportamentul educabilului, în comparație cu socializarea latentă și graduală, atunci când tinerii se integrează durabil în normele socialului, fiind recunoscuți după o perioadă îndelungată de participare la viața aceluia grup. Prin realizarea graduală a procesului psiho-social, tinerii pot să-și asigure temeinic recunoașterea și participarea la viața socială, evoluând individual și ocupând diferite trepte în ierarhia comunității din care fac parte. Atrage atenția faptul că, din această perspectivă, tinerii educabili adoptă și utilizează metode sociale specific conformismului⁷. Concomitent este surprinsă participarea lor într-un procent destul de însemnat la socializarea negativă care poate avea efecte în dezvoltarea durabilă a acestor educabili. Ei aderă la modelele comportamentale opuse și deloc acceptate de grupurile, comunitățile și instituțiile din societate⁸. Raportarea la diferitele modele psiho-sociale și comportamentul derulat de educabil în lumea contemporană ține cont de următoarele axe evolutive ale acestuia:

1. vârsta tinerilor, momentul biologic și psihologic la care aceștia își propun rezolvarea unor probleme, respectiv își conturează drumul de urmat în viitor, în funcție de disponibilități, competențe deținute și țeluri vizate;

⁶ Mielu Zlate. *Psihologia socială a grupurilor școlare*. București: Editura Politică, 1990, p. 63.

⁷ Ioan Boboc. *Psihosociologia organizațiilor școlare*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2002, p. 68-70; Daniela Crețu, Adriana Nicu. *Pedagogie pentru definitivat și gradul didactic II*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2009, pp. 301-302.

⁸ Florin Voiculescu. *Analiza resurse-nevoi și managementul strategic în învățământ*. București: Editura Aramis, 2004, p. 36.

2. nivelul de educație, performanțele deja obținute, generându-se acum ideea locului pe care îl acceptă și pe care îl dorește a-l ocupa într-o ierarhie specifică, prefigurare a celei sociale;
3. nivelul general și cel particular de satisfacere a trebuințelor primare;
4. modul în care participă și se implică în activitățile psiho-sociale ale grupului;
5. tipul de familie din care face parte ca tânăr și modelele social-culturale și atitudinale promovate de aceasta.

Toți aceiași factori⁹ influențează tinerii educabili înspre căutarea, identificarea și adoptarea unor modele, însă totalmente diferite față de cele dominante la nivelul societății din care educabilii fac parte, aceasta în măsura în care ceea ce societatea propune nu îl satisface pe tânărul educabil atât privitor la prezentul său, cât și din perspectiva intereselor sale ulterioare. Familia este hotărâtoare într-un procentaj destul de mare în influențarea tinerilor spre găsirea și alegerea unor modele profesional-comportamentale, cu atât mai mult dacă familia se confruntă cu probleme economice și de resurse¹⁰. De multe ori și în multe situații tinerii renunță la modelele familiale sau/și școlare, fiind atrași de situații favorabile de moment, dar care, fie instabile în timp, fie inaccesibile acestora, nu reprezintă cadrul necesar în care educabilul să se poată stabiliza social și financiar. Tot din perspectiva rolului familiei, putem identifica rolul familiilor cu resurse, care derulează activități economice, prin care atrag inevitabil tinerii, fie ca participanți, fie ca proprietari către formarea unui comportament conformist, îndepărtând treptat educabilul de școală și punându-l în postura de a avea studii sau de a deține bani și proprietate într-o afacere funcțională¹¹.

În funcție de cei 5 factori descriși mai sus, trebuie evidențiat aspectul destul de presant privind problema viitorului, care se impune cu condiții negative asupra lor. Două situații devin cauzale aici: teama de necunoscut ivită din experiențele parcurse individual, dar și din cele pe care le-au cunoscut în familiile lor de proveniență; acest viitor personal nu corespunde deloc aspirațiilor elevilor, ei având un ideal deja format.

---

⁹ Dumitru Batâr. *Educația. Analiză și Posibilitățile de investigație sociologică*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2002, pp. 70-71.

¹⁰ Adrian Ibiș. *Adolescentul deviant în confruntare și dialog cu profesorii*. București: Editura Pansofia, 2004, pp. 47-48.

¹¹ Dumitru Batâr. *Familia în dinamica societății*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004, pp. 117-119.

Neconcordanțele acestea sunt determinate de:

1) ceea ce ar putea să le ofere viitorul acestor elevi nu corespunde deloc cu aspirațiile și pasiunile lor, devenind agasant și neimportant pentru personalitatea lor; nu se încadrează pe direcția pe care ei și-au proiectat-o;

2) chiar dacă ar activa social pe aceste direcții, ei fiind nevoiți, performanțele lor în viitor ar fi reduse față de natura costurilor implicate, financiar, psihonervos și energetic. În fond, procesul de socializare negativă determină tinerii educabili să preia, mai mult ori mai puțin voluntar, modelele dezirabile pe plan social, exteriorizându-se în comportamente deviate. Prin comportamentele subculturale și anticulturale sunt încălcate norme, principii și valori general acceptate de către comunitate, ceea ce-i plasează pe tinerii noștri într-o lumină a expunerii proprii¹². Mai mult, prin atitudinile și comportamentele proprii prin care ei se expun, încălcând norme, reguli și legi, provoacă la nivelul comunității și al societății per ansamblu disfuncționalități prin care este afectat gradul de securitate și libertate în grup. Pot afecta instituții plasându-se sub incidența legii, fiind considerați delincvenți, suportând astfel sancțiuni morale și juridice specifice societății¹³.

Rezultatul direct și imediat al socializării negative este comportamentul deviant întâlnit adeseori astăzi în școală. Comportamentul acesta fiind observat pe toate cele cinci direcții ale sale, conștientizat de elevi ca fiind ceva normal. Pentru ei comportamentul acesta anormativ prin care se eludează, normele, regulile și modelele existente, este receptat ca un succes antisocial și antiinstituțional (chiar antișcolar la un moment dat). În viziunea lor, conform chestionarelor aplicate și interpretate psiho-sociometric, acest tip de comportament devine normal, deoarece este provocat de factori exteriori lor, instigați social, din care distingem sumar aici:

- a. starea de insecuritate socială, tinerii îndreptându-se instinctiv spre acțiuni care să le asigure și consolideze o creștere a siguranței lor,
- b. schimbările succesive, profunde și bruște care le reduce simțitor șansele de reușită socială, de evoluție normală, ceea ce îi determină spre alte schimbări în care să poată uza de mijloacele și disponibilitățile pe care le dețin și care le sunt acceptate,

¹² Dumitru Banciu, Mihai S. Rădulescu. *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*. București: Editura Medicală, 1990, pp. 68-70.

¹³ Idem. *Introducere în sociologia devianței*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, pp. 65-66.

- c. creșterea notabilă a diferențelor între opțiunile adulților, aspirațiile și interesele acestora și cele ale generației tinere, de aici reorientarea spre altceva care creează confuzii și imprecizii,
- d. radicalizarea și anarhia schimbărilor, lipsa de stabilitate și direcție clară în perspectivă.

Toate acestea tind spre formarea unui comportament de tip nou, agresiv, provocator, prin care se încearcă impunerea unei noi realități educaționale cu mijloace nelegitime și ilegale în intenții, opțiuni, modele, comportamente deloc de dorit care produc disfuncții în viața educabilului și în cea a comunității educaționale care deservește elevul¹⁴. Din toate cele expuse, ne putem pronunța pentru înțelegerea rolului factorilor educabilului, pentru cunoașterea, preluarea și prelucrarea unor modele comportamentale dezirabile psiho-social, pentru manifestări concret-pozitive ale modelelor culturale pe care tânăra generație le adoptă¹⁵.

---

¹⁴ Claude Bartollas. *Juvenile delinquency*. New-York-Toronto: Macmillan Publishing Company, 2000, p. 35.

¹⁵ Constantin Schifrinuț. *Generație și cultură*. București: Editura Albatros, 1985, p. 73; Septimiu Chelcea. *Lungul drum spre tine însuși*. București: Editura Militară, 1988, pp.31-32.

ANALIZA MANUALELOR DE ISTORIE DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA PRIVIND PROMOVAREA VALORILOR NAȚIONALE, EUROPENE ȘI UNIVERSALE

Sergiu SUVAC,

*doctorand, Universitatea „Valahia”, Târgoviște, Dâmbovița, România,
suvacsergiu@mail.ru*

Summary

The long-term goal of studying history is to equip students with notions and knowledge about the development of human society and its historical development. Textbooks must form patriotic feelings for students, develop in their consciousness a spirit of promoting national, european and universal values. The textbook analysis provided by the Council of Europe reveals multiple pressures on school history: political pressures, changing education system, economic constraints, pedagogical styles, theories of learning and also, especially in the case of history, public pressures. I believe that every element of manipulation in history textbooks needs to be discussed, because only in such a format would a balance of coordinated values be reached for teaching the discipline.

Keywords: *curriculum, national values, history textbooks, european values, universal values.*

În etapa actuală, în Republica Moldova și România se insistă tot mai mult pe latura formativă a învățământului, iar disciplina școlară de istorie are menirea de a contribui, prin mijloacele sale specifice, la crearea personalității elevilor și la integrarea acestora în societate.

Scopul pe termen lung al studierii istoriei este acela de a-i înarma pe elevi cu noțiuni și cunoștințe referitoare la dezvoltarea societății omenești și devenirea sa istorică. Orice lecție de istorie urmărește atât rezolvarea aspectului informativ, cât și formativ¹.

În conformitate cu *Curriculumul la istorie*, Ediția 2019, din Republica Moldova, în ciclul gimnazial procesul educațional la Istoria românilor și universală are următoarele obiective:

- dezvoltarea gândirii critice;

---

¹ Gheorghe Lutiș. *Didactica Istoriei*. UAIC din Iași. Facultatea de Istorie, 2018, p. 5.

- dezvoltarea competențelor de lucru utilizând surse istorice (de informare și aplicare în contexte diferite);
- formarea abilităților de analiză și evaluare a motivațiilor acțiunii umane, de stabilire a relației dintre acțiunea umană și valorile unei societăți democratice²;

Referindu-mă la obiectivul al treilea, aș dori să reiterez faptul că valorile unei societăți democratice sunt multiple. În primul rând, acestea reprezintă idei și credințe importante pentru comunitatea întreagă, care devin practici concrete prin comportamentul oamenilor. Asemenea valori sunt: libertatea, toleranța, cultura, egalitatea în fața legii, patrimoniul cultural, pacea etc. Desigur, aceste enumerații de valori pot fi extinse de la o situație la alta, cert este că ele trebuiesc educate și cultivate cu ajutorul disciplinei istorice și al manualelor de profil istoric.

Manualul reprezintă un instrument indispensabil în opera de formare a unui tânăr. „Într-o circulară a Eforiei școalelor din Țara Românească în perioada regulamentară se arăta că elevii fără manuale «își pierd vremea în zadar», că ei nu merg la școală «numai ca să fie profesorul doică», ci ca să învețe, iar fără cărți «ce învățatură li se poate da?»”³

Manualele trebuie să formeze elevilor sentimente patriotice⁴, să dezvolte în conștiința acestora un spirit de promovare a valorilor naționale, europene și universale. Datoria profesorului este să promoveze la maxim și prin diferite căi valori inestimabile. Valorificarea trebuie realizată prin prisma manualelor de istorie, care trebuie să accentueze problema evoluției civilizației, a contribuțiilor națiunilor, a relațiilor și prestațiilor lor și nu prin exacerbarea conflictelor⁵. Elevii, desigur, sunt acei mesageri care transmit mai departe tezaurul existent. În accepția lui D. Berindei, avem sarcina să oferim prin manuale tot ce avem căci alte căi mai bune și mai sigure nu sunt.

Analiza manualelor oferită de către Consiliul Europei relevă multiple presiuni exercitate asupra istoriei predate în școală: presiunile politice, sistemul de învățământ în schimbare, constrângerile economice, stilurile pedagogice, teoriile asupra învățării și de asemenea, mai ales în cazul

---

² *Curriculum Național. Istoria Românilor și Universală*. Clasele V-IX. Chișinău, 2019, p. 7.

³ A. Nicolae, Gh. Pârnuță. *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. I. Craiova, 1977, p. 293.

⁴ S. Suvac. *Elemente de patrimoniu etnocultural în manualele de istorie din Republica Moldova*. În: Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație (Ediția a III-a). Chișinău, 2018, p.37.

⁵ Berindei Dan. *Manualele de istorie: între educație națională și educație europeană*. București. <http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2003/21.htm>. Accesat: 29.03.2020.

istoriei, presiunile opiniei publice⁶. Acest lucru vine ca antimodel al valorilor naționale, europene și universale, evitând abordările negativiste ale acestor presiuni. Consider că trebuie pus în discuție fiecare element de manipulare în manualele de istorie, pentru că doar în asemenea format s-ar ajunge la un echilibru de valori coordonate pentru predarea disciplinei.

În Republica Moldova disciplina istorică predată în școală este pe alocuri dominată de politica statului și acest fapt se datorează manualelor de profil scrise în anii guvernării comuniste sau imediat următoare, de ex., Gh. Gonța, P. Parasca, P. Cerbușcă, V. Haheu, N. Petrovski. *Istoria universală. Istoria românilor. Manual pentru clasa a V-a*. Chișinău: Știința, 2000, reeditat în anul 2011 cu mici schimbări de conținut. Manualul conține în proporție de 90% subiecte ale istoriei universale preluate din manualul de *Istorie universală. Manual pentru clasa a V-a*, autori: P. Cerbușcă, V. Haheu, Gh. Gonța, N. Petrovski., Chișinău: Î.E.P. Știința, 1999⁷. Puși în situația de a selecta subiecte ale epocii respective, autorii nu au introdus în componența acestora elemente valorice accentuate precum pacea ca element de echilibru după războaiele antice și condițiile acesteia. Mai sunt evitate subiecte concrete ce țin de patrimoniul cultural material / imaterial. Acest lucru s-a întâmplat poate din cauza că statul nostru nu are o practică democratică majoră în spate sau autorii nu au găsit de cuviință să introducă unele aspecte de cultură cu identitate românească. În urma analizei manualului de istorie de clasa a V-a, cu părere de rău, nu am depistat măcar câteva aspecte culturale indicate ca fiind transmise de la geto-daci la generațiile noastre precum: ocupațiile cotidiene, unele tehnici de prelucrare a pământului, vestimentație, de construcție, olăritul, elevii sunt puși în situația deducerii indirecte etc. Acest lucru demonstrează că, la nivel cultural, manualul respectiv nu respectă normele internaționale care au fost ratificate de Republica Moldova. Or, neajunsurile indicate pot crea dileme, confuzii în rândul elevilor de clasa a V-a în privința originii române a neamului nostru.

Elevilor din clasa a VI-a li se predă la disciplina istorie epoca medievală. Conform cronologiei istorice, statele românești erau deja create. Așa că în clasa a VI-a putem discuta de o entitate aparte românească, cu valori distincte și cultură originală. Un manual de istorie pentru clasa respectivă a

⁶ Ann Low-Beer. *Consiliul Europei și Istoria în școală*. Strasbourg, 1997, p.11.

⁷ P. Cerbușcă, V. Haheu, Gh. Gonța, N. Petrovski. *Istorie Universală. Manual pentru clasa a V-a*. Chișinău. Î.E.P. Știința, 1999.

fost editat de Corneliu Popovici și Angela Popovici cu denumirea *Istorie. Manual pentru clasa a VI-a*. Acest manual nu este la moment utilizat în procesul educațional, dar câțiva ani elevii au studiat după acesta. Valorile naționale care au prins un „start-up” anume în această perioadă sunt evitate: dezvoltarea științifică, ca fenomen internațional, era absentă din manuale, iar emanciparea femeilor a fost tratată foarte sumar, chiar dacă în perioada Evului Mediu pe alocuri femeia își capătă rolul de „bastion al modelului în cultură” .

Privitor la cultura noastră, nu putem desluși prea multe. Există doar un singur subiect despre cultură în cadrul Capitolului „Cultura Europei”, și anume *Cultura în spațiul carpato-dunărean*⁸. Conform subiectului dat: „În a doua jumătate a secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea datorită creșterii generale a activității culturale, extinderii domeniilor de creație, contactului cu mediile străine are loc o sincronizare a vieții artistice și intelectuale cu dezvoltarea culturii europene”⁹. Putem stabili din aceste idei precum că cultura noastră începe să se integreze în elementele culturale europene încă din perioada medievală. Cu părere de rău, însă aici se încheie și rubrica dedicată culturii noastre moștenite. Sunt făcute referințe doar la învățământ și literatură, evitându-se elementele concrete culturale ale noastre cu care am ieșit pe arena internațională în această perioadă.

Un manual pe care îl utilizăm în școală în ultimii ani este *Istoria universală, a românilor, Epoca Modernă Partea I. Manual pentru clasa a VII-a*, autori fiind Demir Dragnev, Constantin Drachenberg, Igor Ojog, editat în 2002 și ulterior reeditat în 2011. Autorii oferă prin prisma subiectelor abordate realități istorice care, consider, nu le oferă situații de a pune în discuții elemente ale valorilor de pace, toleranță sau chiar patrimoniu cultural. Vorbind despre valorile universale ale egalității, solidarității afirm ideea precum că nu s-a respectat principiul echilibrului de subiecte pentru statele extraeuropene, dat fiind faptul că doar câte o temă s-a acordat continentelor Americii de Sud, Asiei și Africii, situație care nu face altceva decât să suprapoziționeze importanța valorică a europenilor în raport cu celelalte continente oferind un exemplu de antimodel de valori. Cu părere de bine, se oferă un capitol aparte culturii românești în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea–prima jumătate a secolului al XIX-lea, oferind informații

---

⁸ C. Popovici, A. Popovici. *Istorie. Manual pentru clasa a VI-a*. Chișinău: Lumina, 2006, p. 5.

⁹ *Ibidem*, p.192.

privitoare și la cultura Basarabiei și Transnistriei sub regimul țarist. În cadrul acestui capitol putem observa diverse imagini ale țăranilor la muncile câmpului, tehnici agricole din secolul al XIX-lea. Analizând aceste imagini, elevii cu ușurință pot desluși vestimentația țăranilor pe care am moștenit-o drept valoare etnoculturală. La pagina 181 autorii redau imaginea unei domnițe îmbrăcate în haine naționale cu motive românești. Acesta este un tablou al lui C.D. Rosenthal „*România revoluționară*”¹⁰. Aceste imagini clare și reale, fiind analizate de către elevi, oferă un cadru exact despre patrimoniul cultural al neamului nostru și evident elementele care încă mai persistă în cultura regională moldovenească. Chiar dacă cultura Basarabiei și Transnistriei era controlată de regimul țarist, autorii acestui manual au reușit să spargă stereotipul de frică culturală și au prezentat elemente reale din viața cotidiană ale țăranilor din teritoriu.

Istoria modernă partea a II-a este studiată în clasa a VIII-a. Unul dintre manualele care au fost utilizate în școală ca mijloace didactice este *Istorie. Manual pentru clasa a VIII-a*. Autori: Petru Boico, Valentina Cincilei, Maria Veveriță.¹¹ Ca să fiu obiectiv, din perspectiva valorilor naționale, europene dar și universale, aici sunt prezentate subiecte de echilibru valoric precum: minorități etnice în Basarabia¹², teme dezvoltate bazate pe spațiul extracontinental, dar după analiza altor criterii și particularități acest manual a fost retras din uzul școlar.

Manualul de istorie a românilor și universală pentru clasa a IX-a, autori: Igor Șarov, Igor Cașu, Maia Dobzeu, Pavel Cerbușca, descrie aspecte ale istoriei contemporane. Acesta contribuie la studierea bogăției materiale și imateriale a generațiilor anterioare, la convingerea tinerei generații spre păstrarea și promovarea valorilor naționale, europene și universale. Din punct de vedere factologic, manualul abordează echidistant subiectele propuse, dar, consider, s-a acordat o atenție modestă tratatelor de pace după Primul și al Doilea Război Mondial. Evenimentele au fost prezentate din punct de vedere politico-diplomatic, fără a se focusa atenția asupra valorilor de pace, toleranță imperioase echilibrului social. Desigur, nu negăm aportul obiectiv al acestui manual asupra evenimentelor din istoria națională.

¹⁰ D. Dragnev, C. Drachenberg, I. Ojog, E. Dragnev, Gh. Gonța, I. Varta. *Istoria universală. Istoria românilor. Manual pentru clasa a VII-a*. Chișinău: Știința, 2002, p.181.

¹¹ P. Boico, V. Cincilei, M. Veveriță. *Istorie. Manual pentru clasa a VIII-a*. Chișinău: Univers Pedagogic, 2006.

¹² *Ibidem*, p..46.

Totuși, trebuie abordate mult mai profund subiecte precum: Foametea și deportările din RSSM (1946-1947, 1949)¹³, Colectivizarea forțată, Cenzura vieții culturale etc. Este nevoie de o paralelă cu societatea fără acte totalitariste, pentru ca elevii să înțeleagă importanța valorii statului de drept. Ce ține de aspectul cultural, manualul oferă informații modeste. Or, cultura statului nostru este importantă pentru generația prezentă, iată de ce este esențial să dezvoltăm așa subiecte. Manualul oferă unele imagini ale ansamblurilor noastre naționale¹⁴. Desigur, acest element este indispensabil pentru patrimoniul nostru și consider binevenită o astfel de reprezentare. Foarte bine sunt prezentate minoritățile etnice în Republica Moldova și românii din afara hotarelor României și Republicii Moldova¹⁵ și cultura lor. Ba chiar mai mult, consider că subiectul este unic pentru manualele de istorie din Republica Moldova. Referitor la acest studiu de caz, vreau să afirm că pot apărea diverse teme de discuții privind elementele de patrimoniu cultural coexistent cu cel al minorităților etnice din Republica Moldova, iar elevii sunt motivați în cercetarea domeniului respectiv.

Este evident, manualul de istorie are un loc important în tot ceea ce se întâmplă. „Și aici se tinde către o reșezare, de la retușarea și eliminarea de moșteniri din manualele epocii anterioare la reintroducerea unei benefice prezențe concurențiale a manualelor. Drumul ce trebuie străbătut este încă lung și obstacolele nu lipsesc și nu vor lipsi, căci nu este vorba numai de o realiniere care revine manualului românesc de istorie, în sensul eliminării sechelelor totalitare și regăsirii depline a unui numitor comun, ci este vorba și de a răspunde, alături de întreaga istoriografie didactică a lumii, provocărilor grave și complicate în fața cărora se găsește omenirea în ansamblul ei¹⁶”.

Autorii de manuale sunt obligați să păstreze un echilibru între valorile locale, regionale, naționale, europene, dar și universale, fără a face abstracție de prioritizarea acestora. Deseori se încearcă a se concentra pe importanța unei națiuni, societăți, culturi în favoarea alteia, dar subiectivismul dovedit nu face altceva decât să creeze în subconștientul elevilor o

---

¹³ I. Șarov, I. Cașu. M. Dobzeu, P. Cerbușca. *Istoria Românilor și Universală. Manual pentru clasa a IX-a*. Chișinău: Cartdidact, 2013, p. 86.

¹⁴ *Ibidem*, p.102.

¹⁵ *Ibidem*, pp.114-117.

¹⁶ Berindei Dan. *Manualele de istorie între educație națională și educație europeană*. București. <http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2003/21.htm>. Accesat: 29.03.2020.

antipatie, indiferență față de diverse valori precum religie, rasă, etnie sau cultură.

Prejudiciile aduse altor popoare și altor zone prin predarea istoriei vor trebui depășite. Un bun manual trebuie să-și asume unele răspunderi (de exemplu, că democrația parlamentară reprezintă ceva pozitiv). Ar fi totuși folositor dacă autorii și-ar manifesta deschis părerile și le-ar discuta. De exemplu, dacă se discută despre societatea multiculturală, un manual nu ar trebui doar să înșire argumentele pro și contra, ci să adopte o poziție clară față de aceasta¹⁷.

Învățarea istoriei în școlile din România, la fel, vine cu cele două componente - istoria universală și cea națională.

Comparând conținutul istoric al manualelor din Republica Moldova cu cel din România, putem deduce că la noi este o etapizare cronologică începând cu clasa a V-a și finalizată cu clasa a IX-a, iar în România principiile care separă conținuturile pe clase sunt puțin confuze: principiul cronologiei relative și principiul de abordare problematică a istoriei și doar pe planul al doilea se conturează cronologia absolută.

Din punctul de vedere al valorilor exprimate în articol, manualele de istorie din România nu reușesc întotdeauna să promoveze atitudini de respect și valorizare a diversității. Ceea ce reușesc aceste manuale este să introducă sumar câteva concepte legate de tematica diversității în societatea umană, precum și câteva (foarte puține) exemple de evenimente istorice importante pentru comunități minoritare - indiferent de natura acestora¹⁸. Autorii de manuale introduc în subiectele abordate concepte clasice, precum minorități etnice, religioase, culturale cu tradiții, unitate în diversitate, alături de noi concepte derivate din cadre teoretice ce valorizează diferența -multiculturalism, diversitate, decolonizare.

Planul-cadru adoptat în 2006 prevede ca disciplina istorie să formeze următoarele competențe generale și să transmită următoarele seturi de valori și atitudini elevilor (măsura în care formarea acestor trăsături atitudinale se realizează trebuie corelată și cu conținuturile didactice din manuale):

- Relaționare pozitivă cu ceilalți,

¹⁷ Ann Low-Beer. *Consiliul Europei și Istoria în școală*. Strasbourg, 1997, p. 68.

¹⁸ Costache Irina. *Analiză a manualelor de Istorie realizată pentru Centrul de Resurse Juridice*. București, 2016, p.2 <http://www.crj.ro/wp-content/uploads/2016/11/CRJ-Analiza-Manuale-Istorie-educatie-fara-discriminare.pdf>. Accesat: 30.03.2020.

- Respectarea drepturilor fundamentale ale omului,
- Rezolvarea pe cale non-violentă a conflictelor,
- Asumarea diversității etnice, sociale, religioase și culturale.¹⁹

Manualele școlare de istorie sunt printre puținele instrumente de modelare a caracterului elevilor într-un spirit al valorilor democratice, doar că acestea sunt departe de a fi perfecte, de aceea necesită îmbunătățiri calitative la toate domeniile de referință: valori, cultură, patrimoniu cultural, democrație etc. Adesea cadrele didactice trebuie să-și asume rolul de „deslușitori” ai valorilor ascunse printre subiecte. Frecvent, această situație determină profesorii să dea la o parte manualele și să recurgă la surse alternative de informare.

Manualul de istorie pentru clasa a V-a., autori: Maria Mariana Gheorghe, Vasile Ionescu, Irina Ema Săvuță, Aurel Constantin Soare. București, Corint Books, 2017, este un model tipic de manual care oferă elevilor cunoștințe nu doar prin reproducerea unor texte, dar și prin exemplele de valori abordate precum: Imnul României așezat înaintea altor subiectele. Acest model de promovare a valorilor naționale îi ajută pe elevi în identificarea națională, etnică și culturală chiar din clasa a V-a. Important este de menționat că subiectele acestui manual sunt echitabil interpretate și corect gestionate fără a se purcede la părtinirea istoriei pentru unele state în defavoarea altora. Cât privește setul de valori culturale, acestea sunt abordate, dar după părerea mea, ar trebui de axat mai mult pe moștenirea culturală a geto-dacilor, deoarece pe lângă ocupații, vestimentație și credințe²⁰ geto-dacii promovau un set de rituri, ceremonii, ceramică, arte plastice chiar și folclor, iar aceste diversități ale culturii au stat la baza creării statutului identitar al statelor românești.

Un *manual de istorie pentru clasa a VI-a, autor Magda Stan, care a fost avizat pozitiv de Ministerul Educației Naționale, pare o sursă de informare plauzibilă pentru elevi și desigur așa și este, doar că după o analiză mai aprofundată am descoperit unele momente neclare pentru mine, ce țin mai ales de aspecte valorice, și anume de cultura europeană de ansamblu. Programa școlară la istorie prevede ca direcție de studiu și elementele de cultură și civilizație, care au o pondere de aproximativ 70% pentru clasa a*

---

¹⁹ *Ibidem*, p.5.

²⁰ Gheorghe Maria Mariana, Ionescu Vasile, Săvuță Irina Ema, Soare Aurel Constantin. *Istorie. Manual pentru clasa a V-a.* București, Corint Books, 2017, pp. 76-77.

V-a și de 50% pentru clasa a VI-a.²¹ Acest manual nu posedă un număr suficient de subiecte care ar dezvolta o atitudine de ansamblu asupra valorilor culturale europene. Dar în viziunea mea aceste neajunsuri se completează prin promovarea altor valori universale precum egalitatea de gen, toleranța, pacea etc., aici vin doar cu un exemplu. Doar în acest manual am observat un număr însemnat de personalități de gen feminin care s-au afirmat în diverse sfere cotidiene moderne: *Epoca victoriană s-a caracterizat și prin afirmarea tot mai puternică a femeilor în societate. Acestea au început să lucreze în domenii precum industria textilă, administrație, educație, au devenit cunoscute în literatură (surorile Emily, Charlotte și Anne Brontë, Elisabeth Browning, Anna Sewell) și știință (Herta Ayrton în matematică, Margaret Benson în biologie etc.)*²².

Aceste exemple denotă că femeile doreau să obțină dreptul de vot și recunoașterea egalității lor cu bărbații. Nu putem nega tendința autorului de a promova o valoare universală a egalității de gen. Așa contribuie ca un model la coagularea unei idei despre egalitate în rândul copiilor.

În clasa a VII-a elevii studiază perioada modernă și contemporană. Un manual de istorie pentru etapa dată este *Istorie. Manual pentru clasa a VII-a*. Autor Maria Ochescu. București, Editura Art Klett SRL, 2019. Fiind recent tipărit, manualul ar viza asigurarea unui echilibru între dezvoltarea dimensiunilor cognitive și dezvoltarea dimensiunii atitudinal-valorice ale elevilor de gimnaziu, iar la acest nivel accentul este pus pe diversitate (culturală, socială, politică, de gen etc.) și pe acceptarea și valorizarea pozitivă a acesteia²³. În urma analizei subiectelor dezvoltate în manual, putem oferi acestuia o notă maximă, deoarece, în viziunea mea, autorul cu ușurință a reușit să îmbine cadrul valoric al omului cu cel atitudinal al copiilor, venind cu studii de caz care scot în evidență toleranța, dreptatea, pacea și egalitatea: Holocaustul, Terorismul, Femeia în viața publică, Tratatetele de pace, Patrimoniul cu noi forme de exprimare artistică: Curentul DADA²⁴ etc. Depășind aceste subiecte, elevilor ușor le propui teme de discuții pe diverse domenii de la politică la societate și de la economie la cultură, iar toate ar avea ca finalitate o impresie pentru viața cotidiană a fiecăruia.

²¹ *Programa școlară pentru disciplina ISTORIE. Clasele a V-a - a VIII-a*. București, 2017, p. 19.

²² Stan Magda. *Istorie. Manual pentru clasa a VI-a*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2018, p. 94.

²³ Ochescu Maria. *Istorie. Manual pentru clasa a VII-a*. București: Editura Art Klett SRL, 2019, p. 4.

²⁴ *Ibidem*, pp. 6-7.

Istoria românilor. Manual pentru clasa a VIII-a, Teora 2014, Liviu Lazăr și Viorel Lupu, referenți științifici Bogdan Murgescu, Octavian Burcin, Simion Molnar – este manualul din care elevii acestei trepte au studiat din anul 2007. Abordarea spre valorizarea pozitivă a diversității etnice și religioase este o premiză evidentă a întregului manual²⁵.

Principalele idei prezentate sunt axate pe probleme naționale; un exemplu este titlul secțiunii „Spațiul românesc văzut de istorici”²⁶. Cu toate acestea, rareori temele propuse reușesc să evadeze dincolo de simple constatări declarative lipsite de conținut factual, precum idei de tipul: „Comunitățile etnice care conviețuiesc cu românii au stimulat, după cum era și firesc, diversitatea acestui spațiu, fiind o sursă de îmbogățire și de influență reciprocă în sens pozitiv. Între unitatea dată de civilizația autohtonilor și diversitatea adusă, printre altele, de civilizația altor neamuri cu care românii au conviețuit există un raport echilibrat care constituie baza dezvoltării societății noastre”²⁷. Valorile de egalitate între bărbați și femei, între rasele umane și etniile conlocuitoare din cadrul spațiului românesc, aproape că sunt marginalizate, ceea ce ne duce cu gândul că la capitolul valorilor naționale, europene și universale acest manual trebuie îmbunătățit. Valoarea culturii naționale reprezentată prin cultura românească în secolul al XIX-lea pune în discuții doar câteva subiecte legate de cultura minorităților în ansamblul culturii majorității conlocuitoare. Se specifică că unele personalități din etnia minoritare au contribuit la dezvoltarea culturii românești creând un echilibru de caracter unitar al acesteia.

În concluzie, putem afirma că manualul trebuie să transmită elevilor datele esențiale ale istoriei proprii sale etniei, dar insistându-se nu pe războaie și cuceriri, necesare și ele a fi cunoscute, dar ca triste experiențe, ci pe spiritualitate și civilizație. Numai în așa mod vom aborda ansamblul de valori necesare pentru o existență pașnică în raport cu semenii noștri. Valorile naționale, europene și universale reprezintă idei și credințe importante pentru comunitatea întreagă, care devin practici concrete prin comportamentul oamenilor. Asemenea valori sunt: libertatea, toleranța, cultura, egalitatea în fața legii, patrimoniul cultural, pacea etc.

---

²⁵ Costache Irina. *Analiză a manualelor de Istorie realizată pentru Centrul de Resurse Juridice*. București, 2016, p.6. <http://www.crj.ro/wp-content/uploads/2016/11/CRJ-Analiza-Manuale-Istorie-educatie-fara-discriminare.pdf>. Accesat: 30.03.2020.

²⁶ Musteață Sergiu. *Noi despre vecini și vecinii despre noi. Manualele de istorie în Republica Moldova, România și Ucraina*. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2018, p.105.

²⁷ Lazăr Liviu, Lupu Viorel. *Istoria Românilor. Manual pentru clasa a VIII-a*. București: Teora, 2014, p. 5.

Suntem de părere că manualele trebuie să formeze elevilor sentimente patriotice, să dezvolte în conștiința acestora un spirit de promovare a valorilor despre care vorbim. Datoria noastră este să promovăm la maximum și prin diferite căi valori inestimabile. Valorificarea trebuie să o facem prin prisma manualelor de istorie, iar aici pe accentuarea unei atenții către problema evoluției civilizației, a contribuțiilor națiunilor, și nu prin descrierea conflictelor.

Vom recomanda autorilor de manuale să țină cont de câteva sugestii importante:

- definirea cât mai clară a termenilor istorici prin prisma exemplificării valorilor necesare,
- subiectele abordate să fie mai puțin voluminoase și mai mult valorice, conținând mai multe imagini simbolice, documente istorice bazate pe respectarea drepturilor omului,
- descrierea modelelor de istorie în care au triumfat valorile mai presus decât urmările precum libertatea, egalitatea, fraternitatea, pacea și cultura.

ROLUL DISCIPLINEI „EDUCAȚIE PENTRU SOCIETATE” ÎN PREGĂTIREA TINERILOR PENTRU VIAȚA ÎN COMUNITATE

Valentina URSU,

dr. în istorie, conf. univ.,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova,

ursuvalentina@yahoo.com

Summary

As a result the development of curricular policies in the republic of Moldova, in 2018 the discipline Civic education, which was part of the educational process in pre-university education in cl. V-XII, was reconceptualized and renamed Education for Society, based on the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education.

The disciplinary curriculum in Education for society focuses on psycho-centric approaches, which focus on the student with his particularities and needs, his own pace of learning and development and the socio-centric approach, focused on assuming the values of democracy, human rights, the rule of law and cultural diversity.

Education for society is a very important field that must be achieved in the educational institution and use the potential offered by both formal education and informal and non-formal education. The acquisition of skills for life society is a dynamic process, because people are constantly experiencing new and different contexts, analyzing and planning others. But, the actions of the school are to be supported by the other educational factors: family, media, public association, political parties, national, ethnic and local community. Only in this case will the efforts of educational institutions be effective in shaping the environment conducive to education for independent living in a democratic society.

Keywords: *education for society, curriculum, democratic citizenship, human rights, community policy.*

Ca urmare a dezvoltării politicilor curriculare în Republica Moldova, în anul 2018 disciplina „Educație civică”, ce a fost parte a procesului educațional în învățământul preuniversitar în clasele a V-a – a XII-a, a fost reconceptualizată și redenumită „Educația pentru societate”, având la bază Carta

Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului¹.

Acest document încurajează includerea educației pentru cetățenie și drepturile omului în curriculumul pentru educația preșcolară, învățământul general și profesional. Domeniul dat al educației se concentrează, în primul rând, asupra drepturilor, responsabilităților și participării active, în relație cu dimensiunea civică, politică, socială, economică, juridică și culturală a societății. În al doilea rând, are în vedere spectrul mai larg al drepturilor și libertăților fundamentale în fiecare aspect al vieții oamenilor. Aceste domenii educaționale pot fi integrate în mai multe discipline școlare, dar rolul dominant îi revine cursului „Educația pentru societate”.

Noua disciplină este una obligatorie în aria curriculară *Educație socio-umanistică* și a fost introdusă eșalonat. În anul de studii 2018-2019 în cl. a V-a și a X-a, în anul de studii 2019-2020 ea s-a realizat în cl. V-VI și a X-XI, iar în anul de studii 2020-2021 – în clasele a V-VII și a X-XII².

Conform Codului Educației al Republicii Moldova³, idealul educațional al școlii din Republica Moldova constă în „formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural în contextul valorilor naționale și universale asumate”.

Curriculumul la „Educația civică” (2010) specifică: „disciplina Educație civică se profilează ca un demers complex, ale cărui *dimensiuni* – educație pentru identitate, educație pentru valorile naționale și general-umane, educație pentru democrație și civism, educație pentru promovarea sănătății fizice și psihice, educație pentru creștere personală și carieră, – se înscriu într-o nouă paradigmă, care își propune extinderea cadrului problematic al școlii și al familiei către mediul socio-cultural”⁴ și are ca scop „...formarea calităților cetățeanului activ și responsabil, promotor al valorilor naționale,

¹ *Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului* (în limba română). Strasbourg, 2010.

² *Planul cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, anul de studii 2019-2020*, aprobat prin ordinul MECC nr. 321 din 29 martie 2019; *Planul cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, anul de studii 2019-2020*, aprobat prin ordinul MECC nr. 396 din 06 aprilie 2020.

³ *Codul Educației al Republicii Moldova*. Legea nr. 152 din 17 iulie 2014.

⁴ *Educație civică. Curriculum pentru învățământul gimnazial, clasele a V-a a IX-a*. Chișinău, 2010, p. 3; *Educație civică: Curriculum pentru cl. a 10-a a 12-a*. Ch.: Î.E.P. Știința, 2010, p.3.

general-umane și democratice, capabil să-și asume responsabilitatea pentru propriul destin și destinul comunității”⁵, Curriculumul la disciplina „Educația pentru societate” (2018) continuă unele domenii ale precedentei discipline, dar stabilește drept scop „dezvoltarea la elevi a competențelor pentru o cultură democratică”⁶.

Demersul educațional la „Educația pentru societate” derivă din angajamentele asumate de către Republica Moldova și recomandările privind educația în domeniul cetățeniei, drepturilor omului, educației interculturale, stipulate în următoarele documente:

- *internaționale*: Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948), Convenția cu privire la Drepturile Copilului (1989), Observațiile finale ale Comitetului pentru Drepturile Copilului (2017);
- *europene*: Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului (2010), Declarația Finală a celei de-a 25-a sesiuni a Conferinței Permanente a Miniștrilor Educației din cadrul Consiliului Europei (2016) și Cadrul de Referință al Competențelor pentru o Cultură Democratică (Consiliul Europei, 2018);
- *naționale*: Codul Educației al Republicii Moldova (2014), Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014–2020 (2014), Standardele de calitate pentru instituțiile de învățământ primar și secundar general din perspectiva școlii prietenoase copilului (2013).

Disciplina este fondată pe următoarele *principii*: axiologic, al relevanței, educației centrate pe elev, coerenței intra-, interdisciplinare și intra-, intercurriculare, învățării active și bazate pe sarcini, luării în considerare a opiniei copilului, asigurării unui mediu educațional sigur, protectiv și inclusiv, compatibilizării curriculumului național cu experiențele și practicile statelor europene.

Curriculumul disciplinar la „Educația pentru societate” se axează pe abordările psihocentrice, care au în centrul atenției elevul cu particularitățile și nevoile sale, ritmul propriu de învățare și dezvoltare și pe abordarea sociocentrică, focalizată pe asumarea valorilor democrației, drepturilor omului, statului de drept și diversității culturale.

Curriculumul vizează un proces complex de formare a competențelor pentru o cultură a democrației, valorificând următoarele concepte-cheie:

---

⁵ *Ibidem*, p. 4.

⁶ *Curriculum Educație pentru societate pentru treapta gimnazială (clasele V-IX)*. Chișinău, 2018.

identitate; diversitate și pluralism; responsabilitate; conflict și comunicare; reguli și lege; guvernare; egalitate; drepturi și libertăți; mass-media. De asemenea, curriculumul propune dezbaterea unor subiecte actuale și controversate, inclusiv: viziunile radicaliste, corupția și integritatea, populismul, știrile false, cetățenia online, propaganda și manipularea, apatia cetățenilor de a se implica în viața publică/politică etc.

Astfel, Consiliul Europei a elaborat un Cadru general al competențelor pentru o cultură democratică care sunt integrate în cursul „Educația pentru societate”. Disciplina contribuie explicit la realizarea idealului educațional prin valorificarea cadrului european, constituit din 20 de competențe pentru o cultură democratică⁷, considerate competențe specifice ale disciplinei, grupate convențional în 4 componente de bază: 1) valori; 2) atitudini; 3) abilități; 4) cunoștințe și înțelegere critică.

Tabel: *Competențe pentru o cultură democratică*. Sursă: Cadrul de Referință al Competențelor pentru o cultură democratică. Consiliul Europei, 2018. www.coe.int/competences Vizitat: 24.03.2020.

⁷ *Cadru de referință al competențelor pentru cultură democratică*. Volumul I. Context, concepte și model de competențe. Consiliul Europei, 2018. www.coe.int/competences; *Cadru de referință al competențelor pentru cultură democratică*. Volumul II. *Descriptori de competență pentru cultură democratică*. Consiliul Europei, 2018. www.coe.int/competences Vizitate: 24.03.2020.

În continuare, vom analiza acest tabel, determinând aportul disciplinei „Educația pentru societate” la formarea competențelor pentru o cultură democratică în societatea contemporană.

VALORI

Un accent deosebit la disciplina „Educația pentru societate” este pus pe afirmarea valorilor democratice. Următoarele categorii de valori sunt foarte importante pentru pregătirea tinerilor:

- *Demnitatea umană.* Această valoare se bazează pe convingerea generală că toate ființele umane au aceeași valoare, sunt egale în demnitate, au dreptul la același respect și la același set de drepturi umane și libertăți fundamentale și trebuie tratate corespunzător.
- *Diversitatea culturală.* Valoarea respectivă se sprijină pe convingerea generală că alte afilieri culturale, variabilitatea și diversitatea culturală și pluralismul perspectivelor, viziunilor și practicilor trebuie privite pozitiv, apreciate și protejate.
- *Valorizarea democrației, justiției, echității, egalității și supremației legii.* Acest set de valori se bazează pe convingerea generală că societățile trebuie să funcționeze și să fie guvernate prin procese democratice care respectă principiile justiției, echității, egalității și supremației legii.

ATITUDINI

Cel de-al doilea domeniu spre care este orientat procesul de formare a competențelor ce și-au găsit locul în disciplina „Educația pentru societate” sunt atitudinile.

Deschidere pentru diferențele culturale și pentru alte convingeri, practici și viziuni asupra lumii reprezintă o atitudine față de oamenii percepuți ca având alte afilieri culturale decât cele proprii sau față de convingeri, viziuni asupra lumii și practici care diferă de cele ale propriei persoane. Implică sensibilitate față de acestea, curiozitate în legătură cu ele și disponibilitate pentru a relaționa cu alte persoane și alte perspective asupra lumii.

Respectul – o altă atitudine – constă din considerarea pozitivă și stima pentru cineva sau ceva, bazându-se pe convingerea că au importanță, merit sau valoare intrinsecă. Respectul pentru alte persoane, percepute ca având alte afilieri sau convingeri culturale, opinii sau practici diferite decât

ale propriei persoane este vital pentru un dialog intercultural eficient și pentru cultura democrației.

Cea de-a a treia atitudine spre care sunt orientate acțiunile la cursul „Educația pentru societate” este *spiritul civic*, important în contextul rolului disciplinei în Curriculumul general. El este o atitudine față de o comunitate sau un grup social din care face parte persoana, care este mai larg decât propriul cerc imediat al familiei și prietenilor. Aceasta implică sentimentul de apartenență la comunitatea respectivă, conștientizarea altor oameni în comunitate, conștientizarea efectelor acțiunilor propriei persoane asupra acestor oameni, solidaritate cu alți membri ai comunității și sentimentul datoriei civice față de comunitate.

Încă o atitudine este *responsabilitatea*. Responsabilitatea este o atitudine față de propriile acțiuni. Aceasta mai implică formarea intențiilor de a acționa într-o manieră adecvată moral, realizarea conștientă a acelor acțiuni și responsabilizarea propriei persoane pentru rezultate.

Autoeficacitatea este o atitudine față de sine. Ea implică convingerea pozitivă în propria capacitate de a realiza acțiuni necesare pentru atingerea anumitor scopuri și încrederea că persoana poate înțelege probleme, poate selecta metode potrivite pentru îndeplinirea sarcinilor, poate trece cu succes peste obstacole și poate face o schimbare în lume.

Toleranța la ambiguitate este o atitudine față de situațiile care sunt nesigure și se supun multiplelor interpretări conflictuale. Implică evaluarea acestui gen de situații într-un mod pozitiv și capacitatea de a le face față constructiv.

ABILITĂȚI

Al treia component al acțiunilor pentru formarea competențelor pentru o cultură democratică îl reprezintă abilitățile. Potrivit cercetătorilor în domeniu, există 8 grupuri de abilități, care sunt absolut necesare pentru participarea la o viață democratică.

Învățarea autonomă. Abilitățile de învățare autonomă sunt deprinderile de a urma, a organiza și a evalua propria învățare în conformitate cu necesitățile personale, în mod independent, fără a fi îndemnat de alții.

Gândirea analitică și critică. Abilitățile de gândire analitică și critică sunt deprinderile necesare pentru a analiza, a evalua și a face judecăți

despre materialele de orice fel (texte, argumente, interpretări, probleme, evenimente, experiențe etc.) într-un mod sistematic și logic.

Ascultarea și observarea. Abilitățile de ascultare și observare sunt necesare pentru a observa și înțelege ce se spune și cum se spune și pentru a observa și înțelege comportamentul non-verbal al altor persoane.

Empatia. Empatia este un set de abilități necesare pentru a înțelege și a se conecta la gândurile, convingerile și sentimentele altor oameni și pentru a vedea lumea din perspectiva altor oameni.

Flexibilitatea și adaptabilitatea. Aceste abilități ne ajută la orientarea propriilor gânduri sau comportamente, astfel încât persoana să poată răspunde eficient și corespunzător la noi contexte și situații.

Abilitățile lingvistice, comunicative și plurilingve. Aceste abilități sunt necesare persoanei pentru a comunica eficient și potrivit cu alții care vorbesc aceeași sau altă limbă și pentru a acționa ca mediator între vorbitorii de diferite limbi.

Cooperarea. Abilitățile de cooperare sunt deprinderile utile cetățenilor pentru a participa cu succes în activități comune și pentru a-i încuraja pe alții să coopereze, în vederea atingerii scopurilor grupului.

Soluționarea conflictelor. Abilitățile de soluționare a conflictelor sunt cele ce ajută persoanei a aborda, a gestiona și a rezolva conflicte într-o manieră pașnică, prin orientarea părților implicate în conflict către soluții optime, acceptabile pentru toți.

CUNOȘTINȚE ȘI ÎNȚELEGERE CRITICĂ

Cunoștințele constituie informațiile pe care le posedă o persoană, iar *înțelegerea* este conștientizarea și aprecierea sensului. Diferitele forme de cunoaștere și înțelegere critică care sunt necesare pentru o cultură democratică se încadrează în trei seturi principale, după cum urmează:

Competența *Cunoașterea și înțelegerea critică a propriei persoane* include cunoașterea și înțelegerea critică a propriilor gânduri, convingeri, sentimente și motivații și a propriilor afilieri culturale și perspective asupra lumii. Iar, *cunoașterea și înțelegerea critică a limbii și comunicării* cuprinde cunoașterea și înțelegerea critică a convențiilor sociale adecvate verbale și non-verbale care funcționează în limba/limbile vorbite de persoană, a efectelor pe care le au diferite stiluri de comunicare asupra altor oameni și a felului în care fiecare limbă exprimă într-un mod unic anumite sensuri culturale împărtășite.

Examinând competența *Cunoașterea și înțelegerea critică a lumii*, constatăm că aceasta cuprinde un volum larg și un complex de cunoștințe și înțelegere critică într-o varietate de domenii, incluzând politica, legile, drepturile omului, culturile, religiile, istorie, media, economiile, mediul și durabilitatea.

Competențele examinate sunt dezvoltate prin intermediul abordărilor centrate asupra procesului de învățare, precum și prin conținuturile învățării. Printre acțiunile orientate spre procesul de învățare menționăm: modelarea într-un mod democratic a atitudinilor și comportamentelor, organizarea democratică a proceselor în clasă, învățarea prin cooperare etc.

Dintre competențele ce se formează în cadrul disciplinei „Educația pentru societate” la treapta gimnazială menționăm: caracterizarea propriei persoane în baza elementelor ce definesc identitatea; recunoașterea modalităților adecvate de prevenire și reacții în caz de bullying; aplicarea procedurilor școlare de participare la procesul decizional din clasă/ școală; deducerea consecințelor stereotipurilor și prejudecăților asupra indivizilor, grupurilor de oameni; explorarea responsabilităților în diverse grupuri sociale (familie, clasă, prieteni, grup de semeni); cooperarea în vederea realizării sarcinilor de lucru asumate ale echipei; susținerea respectului pentru demnitatea umană, egalitate și echitate.

La fel de importante sunt competențele ce se formează în clasele liceale: susținerea dialogului intercultural ca instrument de explorare a identităților și afilierilor culturale diferite; aprecierea interculturalității, respingând discriminarea și intoleranța; promovarea valorilor interculturale, demonstrând empatie, respect și responsabilitate.

Activitățile de învățare desfășurate de profesori cu elevii de la gimnaziu la „Educația pentru societate” sunt variate: elaborarea blazonului personal și de grup; analiza critică a istoriilor despre lideri și liderism; studii de caz din viața cotidiană despre dezavantajele stereotipurilor și prejudecăților; discuție dirijată despre non-discriminare, acceptarea și respectarea diversității etc.⁸

Elevii sunt orientați spre îndeplinirea mai multor acțiuni pentru elaborarea unor produse, dintre care menționăm: Blazonul clasei/familiei; desen „Eu în societatea”; carte de vizită „Rolul meu în societate”; poster: Repartizarea responsabilităților în clasă”; pliant „ABC-ul comportamentului

⁸ Ghid de implementare a Curriculumului „Educația pentru societate” pentru treapta gimnazială (clasele V-IX). Coord. P. Cerbușca. Chișinău, 2018.

civilizat”; colaj: „Regulile ne ajută să menținem ordinea în clasă/școală/familie/societate”; adresare/demers către instituția/persoana responsabilă pentru a informa despre respectarea unor drepturi;⁹

Elementul de noutate din curriculumul disciplinei „Educația pentru societate” sunt activitățile de învățare în baza proiectului. Lucrul asupra proiectului este abordarea pedagogică cea mai relevantă pentru dezvoltarea competențelor pentru cultură democratică, deoarece contribuie simultan la achiziționarea atitudinilor, abilităților, cunoștințelor și înțelegerii critice și la formarea valorilor. De asemenea, proiectul ca metodă de învățare poate aborda o temă/ subiect într-un mod transcurricular și transdisciplinar, elevii având oportunitatea de a crea propriul produs. Pentru a observa și evalua manifestările competențelor pentru cultură democratică se recomandă ca activitățile de învățare bazate pe proiect, în special la treapta gimnazială, să fie realizate în grupuri mici sau de toată clasa.¹⁰

Analizând această metodă observăm că activitățile bazate pe proiect sunt de 3 tipuri. Primul tip îl reprezintă cele centrate pe gestionarea aspectelor la nivelul clasei/școlii. Următorul tip compus din acțiuni centrate pe propunerea de politici publice: demers, petiție, propuneri pentru modificarea unui regulament, reguli, legi etc. Cel de-al treilea este alcătuit din activități centrate pe servicii în beneficiul comunității, pentru grupurile de persoane aflate în dificultate: acțiuni de sensibilizare a comunității, acțiuni ecologice, acțiuni de voluntariat etc.

Caracteristicile de bază ale învățării bazate pe proiect sunt următoarele:

- Focalizarea pe dezvoltarea competențelor;
- Selectarea unei probleme provocatoare sau întrebări deschise pentru cercetare;
- Cercetare și documentarea problemei/ întrebării;
- Autenticitate;
- Decizia asupra realizării proiectului aparține grupului de elevi;
- Realizarea unui produs care este prezentat și se oferă feedback;
- Revizuirea produsului după feedbackul primit de la colegi și profesor;
- Reflectare asupra experienței de învățare.

---

⁹ Ghid de implementare a Curriculumului „Educația pentru societate” pentru treapta liceală (clasele X-XII). Coord. P. Cerbușca. Chișinău, 2018.

¹⁰ Sugestii metodologice de organizare a procesului educațional la Educația civică în anul de studii 2018-2019

https://mecc.gov.md/sites/default/files/21_ed._civica_ed._pt_societate_ro_2018-2019_final.pdf) Vizitat 02.02.2020.

Rolul profesorului de „Educația pentru societate” în activitățile de învățare în baza proiectului este de a fi facilitatorul procesului de formare a competențelor. Elevii urmează instrucțiunile oferite despre fiecare etapă a proiectului, dar conținutul, metodele de lucru, deciziile aparțin în exclusivitate elevilor. Instrumentul de bază al profesorului este întrebarea, nu răspunsul. Profesorul va monitoriza și va încuraja elevii să coopereze, să se ajute reciproc, să ofere feedback și să reflecteze asupra celor explorate și cum au interacționat între ei.

Activitățile de învățare bazate pe proiect stimulează elevii să conecteze învățarea nu numai cu activitățile realizate în clasă, la ore, dar și în comunitatea socială, civică sau politică. Pentru a spori eficiența activităților de formare a competențelor elevilor, proiectele trebuie să se bazeze pe probleme sau pe situații legate de viața elevilor și a comunității și trebuie construite astfel încât elevii să aplice concomitent valori, atitudini, abilități, cunoștințe și înțelegere critică¹¹. Având în vedere faptul că activitățile de învățare bazate pe proiect reprezintă o parte importantă din curriculum la „Educația pentru societate”, acestea sunt și o bogată sursă de informații pentru evaluarea nivelului de formare a competențelor la disciplină.

Pentru realizarea cu succes a prevederilor actelor normative europene și naționale, cadrele didactice din Republica Moldova dispun de mai multe recomandări, Planuri de lecții, elaborate în cadrul Consiliului Europei pentru profesorii disciplinelor din domeniul educației pentru democrație și traduse în mai multe limbi, inclusiv în limba română¹². Aceste materiale au fost propuse și instituțiilor preuniversitare din țara noastră. Fiecare profesor le poate adapta la specificul național și local, la necesitățile fiecărei instituții de învățământ, ținând cont de particularitățile fiecărui colectiv de elevi și a elevilor în parte. Pentru o mai bună înțelegere a specificului noii discipline, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, în colaborare cu experții internaționali Olena Styslavska, Călin Rus, Rolf Gollob, Maria Luisa

¹¹ *Metodologia de evaluare prin descriptori la disciplina „Educația pentru societate”*, aprobată prin Ordinul Ministrului Educației, Culturii și Cercetării nr. 1481 din 13.11.2019, p.5.

¹² *Educație pentru democrație*. Volumul I. Autori: Rolf Gollob, Peter Krapf, W. Weidinger. Consiliul Europei, 2010; *A trăi în democrație. Planuri de lecții în domeniul ECD/EDO pentru nivelul secundar inferior*. Volumul III, editate de Rolf Gollob și Peter Krapf. Autori: Rolf Gollob, Peter Krapf, Don Rowe, W. Taelman. Consiliul Europei, 2010; *Participarea la democrație. Planuri de lecții privind educația pentru cetățenie democratică și drepturile omului pentru învățământul secundar superior*, Volumul IV. Autori: Rolf Gollob, Peter Krapf, Consiliul Europei, 2010; *Predarea democrației. O colecție de modele de educație pentru cetățenie democratică și pentru drepturile omului*, Volumul VI, Autori: R. Gollob și P. Krapf. Consiliul Europei, 2010.

de Bivar Black, Iosif Moldovanu, a organizat la Chișinău și în mai multe raioane din republică Conferințe și Ateliere Naționale¹³, mai multe seminare și stagii, în cadrul cărora au fost analizate noile abordări educaționale în cadrul reformei curriculare, impactul curriculumul național: progrese și provocări în formarea competențelor pentru o cultură democratică; modalități de evaluare prin descriptori la disciplina „Educația pentru societate” etc.

Totodată, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a aprobat câteva documente reglatorii¹⁴, precum și a creat grupuri de lucru, care au elaborat și au recomandat mai multe lucrări metodice, adresate profesorilor de Educație pentru societate, care deja sunt pilotate și sunt aplicate în practică¹⁵.

În concluzie, menționăm că educația pentru societate este un domeniu foarte important ce trebuie să se realizeze în instituția de învățământ și să utilizeze potențialul oferit atât de educația formală, cât și de cea informală și nonformală. Achiziționarea competențelor pentru viața în societate este un proces dinamic, deoarece persoanele experimentează continuu noi și diferite contexte, analizează și planifică altele. Dar acțiunile școlii urmează să fie susținute și de ceilalți factori educaționali: familie, mass-media, asociațiile obștești, partidele politice, comunitatea națională, comunitatea etnică și cea locală. Doar în acest caz eforturile instituțiilor de învățământ vor fi eficiente în formarea mediului favorabil educației pentru o viață independentă într-o societate democratică.

---

¹³ Conferința Națională „Promovarea valorilor democratice prin educație în Republica Moldova”. Chișinău, 16 mai 2019; Atelier Național „Formarea inițială a cadrelor didactice pentru o educație bazată pe competențe”. Chișinău, 20-21 ianuarie 2020.

¹⁴ *Metodologia de evaluare prin descriptori la disciplina „Educația pentru societate”*, aprobată prin Ordinul Ministrului Educației, Culturii și Cercetării nr. 1481 din 13.11.2019.

¹⁵ *Ghid de implementare a Curriculumului „Educația pentru societate” pentru treapta gimnazială (clasele V-IX)*. Coord. P. Cerbușca. Chișinău, 2018; *Ghid de implementare a Curriculumului „Educația pentru societate” pentru treapta liceală (clasele X-XII)*. Coord. P. Cerbușca. Chișinău, 2018; *Ghidul profesorului la disciplina opțională „Educație pentru drepturile omului și Educație pentru Cetățenia Democratică”*. Chișinău: Gunivas, 2019; *Sugestii metodologice de organizare a procesului educațional la Educația civică/Educația pentru societate în anul de studii 2018-2019* https://mecc.gov.md/sites/default/files/21_ed._civica_ed._pt_societate_ro_2018-2019_final.pdf (vizitat 02.02.2020); *Suportul didactic la disciplina „Educația pentru societate” pentru clasele V-VI și X-XI (pentru pilotare)*. Chișinău, 2019.

ANALIZA NIVELULUI DE REFLECTARE
A DREPTURILOR OMULUI ȘI A COPILULUI
ÎN CURRICULUM ȘI ÎN GHIDUL DE IMPLEMENTARE
LA EDUCAȚIA PENTRU SOCIETATE, TREAPTA GIMNAZIALĂ ȘI
LICEALĂ

Viorel BOLDUMA,

*Lector universitar, UPS „Ion Creangă” din Chișinău,
profesor de istorie și educația civică,
Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău
bviorel@yandex.ru*

Summary

This article analyzes the level of reflection of human and child rights in the Curriculum and the implementation guide to Education for society, middle school and high school. The current Curriculum for Education for Society focuses in particular on the principles of Education for Democratic Citizenship and Education for Human Rights (EDC / EDO). The emphasis is on the fact that people should learn how to become democratic citizens and that they need, in order to exercise their role as citizens, skills that are not innate but must be developed through education. Thus, Education for society is the discipline that creates conditions to prepare and encourage children / young people to participate in the life of their communities.

Keywords: *human rights, curriculum, education for society, civic education, textbooks.*

Problema drepturilor și libertăților fundamentale ale omului este, alături de cea a păcii și securității internaționale, una de importanță majoră a vieții social-politice contemporane. Drepturile și libertățile politice fundamentale îi oferă individului posibilitatea de a-și dezvolta și de a-și folosi deplin calitățile sale umane, intelectul, talentele și conștiința pentru a-și satisface cerințele sale spirituale și de alt ordin. Refuzul de a oferi omului drepturi și libertăți fundamentale nu numai provoacă tragedii personale, ci și creează premise pentru dezordinea socială și politică, seamănă semințele violenței și conflictelor în societate. Demnitatea umană este baza libertății, dreptății și păcii.

Drepturile omului și ale copilului constituie o componentă importantă a educației civice și cetățenești în învățământul contemporan din toate societățile democratice. Un rol special în cunoașterea drepturilor omului revine în mod special disciplinelor Educație pentru societate și Educație civică.

Curriculumul național la Educația pentru societate¹ a fost elaborat de un grup de lucru format din profesori universitari și școlari cu experiență didactică vastă, deținători de titluri științifice și didactice: Pavel Cerbușca, Tatiana Verdeș, Maia Șevciuc, Iosif Moldovanu, Silvia Petrovici ș.a. Conform afirmațiilor din capitolul preliminar, „Curriculumul reprezintă un act normativ reglator, prevăzut pentru a fi implementat în clasele gimnaziale și liceale”². Prezentul Curriculum este a doua generație de curricula centrate pe competențe, deci a fost elaborat în baza experienței deja solide în acest domeniu.

Disciplina Educație pentru societate derivă din angajamentele asumate de către Republica Moldova și recomandările privind educația în domeniul cetățeniei, drepturilor omului, educației interculturale, stipulate în documente internaționale, europene și naționale. Curriculumul disciplinei Educație pentru societate vizează un proces complex de formare a competențelor pentru o cultură a democrației, valorificând următoarele concepte-cheie:

- identitate;
- diversitate și pluralism;
- responsabilitate;
- conflict și comunicare;
- reguli și lege;
- guvernare;
- egalitate;
- drepturi și libertăți;
- mass-media.

De asemenea, Curriculumul propune dezbaterea unor subiecte actuale și controversate, inclusiv: viziunile radicaliste, corupția și integritatea, popu-

---

¹ Curriculum *Educație pentru societate* (disciplină obligatorie pentru învățământul general, treapta gimnazială) Aria curriculară: *Educație socioumanistică* clasele V-IX, Chișinău, 2018; CURRICULUM *Educație pentru societate* (disciplină obligatorie pentru învățământul general treapta liceală) Aria curriculară: *Educație socioumanistică* Clasele X-XII, Chișinău 2018.

² *Ibidem*, p. 3.

lismul, știrile false, cetățenia online, propaganda și manipularea, apatia cetățenilor de a se implica în viața publică/ politică etc.³

Părțile componente ale Curriculumului: Preliminarii – IV, pentru treapta gimnazială și Curriculumul pentru treapta liceală sunt identice. Diferențele încep de la componenta V: *Unități de învățare*.

Analizând componenta V a Curriculumului, Unități de învățare, care este formată din 3 componente esențiale: Unități de competențe, Unități de conținuturi recomandate, Sugestii de activități de învățare și produse școlare realizate, am constatat că în cadrul Unității de conținut: *Toți diferiți, toți egali* este reflectat unul din drepturile fundamentale ale omului, Dreptul la identitate și nondiscriminare, care contribuie la formarea competenței: *Aplicarea în grup a unui/unei instrument/ metode eficient(e) de monitorizarea respectării drepturilor copiilor*. Curriculumul propune următoarele sugestii de activități de învățare și produse școlare realizate: Studiu de caz: „Relația dintre drepturi și responsabilități”, și elaborarea Tabelului conceptual: „Drepturile, libertățile și responsabilitățile omului/copilului”⁴.

În modulul *Opinia fiecăruia contează*, elevii sunt familiarizați cu Drepturile la participare (exprimarea opiniei, accesul la informație, asociere)⁵.

În cadrul modulul *Bullying*, copiii însușesc Drepturile și responsabilitățile în raport cu fenomenul bullyingului. Curriculumul propune două activități de învățare utile și produse școlare realizate: 1. Adresare/ Demers către instituția/ persoana responsabilă pentru a informa despre respectarea unor drepturi, și 2. Posterul: „Am dreptul să-mi cunosc drepturile”⁶.

Drepturile omului și ale copilului sunt reflectate în unitățile de conținut pentru clasa a VI. Curriculumul la Educația pentru societate pentru clasa a VI-a propune pentru modulul *Demnitatea umană și drepturile omului* unități de conținut în care elevii însușesc două componente importante și anume:

1. Toți oamenii sunt egali în drepturi;
2. Drepturile copilului/Drepturile omului Instrumente de protecție și asigurare a drepturilor.

³ *Ibidem*.

⁴ Curriculum *Educație pentru societate* (disciplină obligatorie pentru învățământul general, treapta gimnazială) Aria curriculară: *Educație sociumanistică*, clasele V-IX, p. 8.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 9.

Sugestiile de activități de învățare și produse școlare propuse spre realizare sunt bine-venite, însă credem că necesită o redactare stilistică. De exemplu, într-o singură frază cuvântul *unor* se repetă de 3 ori: „inițierea *unor* acțiuni de sprijin a *unor* copii aflați în dificultate, pe baza *unor* proiecte de grup”, credem că mai corect ar fi „inițierea acțiunilor de sprijin a copiilor (nu doar a *unor* copii cum scrie în Curriculum) aflați în dificultate, pe baza proiectelor de grup”. Un alt exemplu: „Elaborarea în grupuri mici, după instrucțiuni, a prezentării unui Drept al Copilului (cine se bucură de drept, ce protejează/ asigură acest drept, metode prin care poate fi protejat dreptul)”. Sugerăm să fie redactat în „Elaborarea *potrivit (sau conform)* instrucțiunilor a prezentării unui Drept al Copilului.

Pentru clasa a VII-a autorii Curriculumului au propus o singură unitate de conținut care se referă în mod direct la drepturile omului și ale copilului intitulată: *Drepturi și responsabilități*. În schimb, au diversificat spectrul activităților de învățare și produse școlare realizate:

- Chestionar: Cum ne putem proteja un drept?
- Proiect: „Prima experiență de inițiativă legislativă a clasei”.
- Foto/video despre o persoană/organizație - apărător al drepturilor omului.
- Raport de monitorizare a nivelului de respectarea drepturilor omului în diverse situații.
- Comunicare: „Promotori ai drepturilor omului”.
- Chestionar referitor la drepturile omului.

Pentru clasa a VIII-a a fost propusă o singură unitate de conținut despre drepturile omului și ale copilului în modulul *Pluralismul de opinii*. Elevii vor studia: *Dreptul la libera exprimare*. Sugestii de activități de învățare și produse școlare sunt:

- Demers argumentat de îmbunătățire/modificare a cadrului legal național cu referire la drepturile copiilor/tinerilor.
- Emblema elaborată pentru tricoul drepturilor omului.

Pentru clasa a IX-a Curriculumul nu propune nicio unitate de conținut ce ar reflecta în mod direct drepturile omului și ale copilului.

În clasa a X-a unitățile de conținut recomandate de curriculum se axează pe 3 domenii: 1. Deciziile ne modelează identitatea, 2. Guvernarea

democratică, 3. Libertatea implică responsabilitate. Învățarea bazată pe proiect *Competiție de Dezbateri*⁷.

În clasa a XI-a unitățile de conținut recomandate se axează pe 3 domenii: 1. Dilema sustenabilității, 2. Instituțiile în serviciul cetățeanului, 3. Ciclul unei politici publice. Învățarea bazată pe proiect: *Propunere de politică publică*⁸.

În clasa a XI-a unitățile de conținut recomandate se axează pe următoarele 3 domenii: 1. Majoritate și minoritate într-o democrație, 2. Consimțământ prin disensiune, 3. Participarea la democrație prin media. Învățarea bazată pe proiect: *Tineri în acțiune. Soluții la problemele comunității*⁹. Constatăm, deci că în treapta liceală referirile la drepturile fundamentale și civice sunt doar tangențial și contextual prezente în unitățile de conținut recomandate. În curriculumul liceal lipsește o continuitate a reflectării drepturilor omului și ale copilului bazată pe principiul complexității și diversificării conținuturilor.

Următoarele componente ale Curriculumului: repere privind strategiile didactice, repere pentru evaluare și Bibliografie sunt identice cu cele ale Curriculumului pentru treapta gimnazială.

Un element de noutate inclus în curriculum sunt activitățile de învățare în baza proiectului. Autorii Curriculumului argumentează acest element novator susținând că „lucrul asupra proiectului este o abordarea pedagogică cea mai relevantă pentru dezvoltarea competențelor pentru o cultură democratică, deoarece contribuie simultan la achiziționarea atitudinilor, abilităților, cunoștințelor și înțelegerii critice și la formarea valorilor și atitudinilor. De asemenea, proiectul ca metodă de învățare, poate aborda o temă/subiect într-un mod trans curricular și transdisciplinar, elevii având oportunitatea de a crea propriul produs. Pentru a observa și evalua manifestările competențelor pentru o cultură democratică se recomandă ca activitățile de învățare bazate pe proiect, în special la treapta gimnazială, să fie realizate în grupuri mici sau de toată clasa”¹⁰.

Activitățile de învățare bazate pe proiect sugerate în acest curriculum sunt de 3 tipuri: centrate pe gestionarea aspectelor la nivelul clasei, centrate

⁷ Curriculum *Educație pentru societate* (disciplină obligatorie pentru învățământul general treapta liceală) Aria curriculară: *Educație socioumanistică*, Clasele X-XII, p. 8.

⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 12.

¹⁰ *Ibidem*, p. 16.

pe propunerea de politici publice (demers, petiție, propuneri pentru modificarea unui regulament, reguli, legi etc.) și centrate în beneficiul comunității și/ sau pentru grupurile de persoane aflate în dificultate (acțiuni de sensibilizare a comunității, acțiuni ecologice, acțiuni de voluntariat etc.).

Analizând sugestiile de proiecte, am constatat că tematica drepturilor omului și ale copilului nu se regăsește nici pentru o clasă din treapta gimnazială și liceală.

Cât privește reflectarea drepturilor omului și ale copilului în Ghidul de implementare a curriculumului Educație pentru societate, observăm că Ghidul¹¹ se adresează cadrelor didactice și este o resursă metodologică, concepută pentru implementarea prevederilor curriculare. El are menirea să faciliteze înțelegerea și aplicarea Curriculumului la Educația pentru societate. Ghidul este un instrument de dezvoltare a competențelor profesionale ale cadrelor didactice în calitate de mentori și îndrumători ai elevilor în demersul lor de formare. Ghidul este un suport pentru cadrele didactice, oferă posibilități de a realiza și perfecționa demersul de organizare și desfășurare a procesului educațional de calitate.

Ghidul face o prezentare generală a conceptelor disciplinei Educație pentru societate. Conceptul care este obiectul de cercetare în prezenta lucrare este Drepturi și libertăți. În Ghid este prezentat acest concept și elementele relevante ale competențelor pentru o cultură democratică.

Drepturile și libertățile omului există pentru a ajuta oamenii să trăiască o viață fericită și împlinită. Ele aparțin fiecărui om indiferent de origine sau de poziția în societate. Drepturile și libertățile „absolute”/ negative sunt cele care nu ar trebui să ne fie luate niciodată, de exemplu, a nu fi supus torturii. Cu toate acestea, cele „pozitive” pot fi limitate pentru a proteja drepturile și libertățile altora, de exemplu, interzicerea unei demonstrații în interesul siguranței publice. În școală, tinerii reflectează asupra diferitelor tipuri de drepturi și libertăți și învață modalități de echilibrare a celor care intră în conflict, de exemplu, vorbind pe rând într-o discuție, sau așteptând la rând pentru urcarea în autobuz.

Elemente relevante ale competențelor pentru o cultură democratică sunt:

- Valorizarea demnității umane și a drepturilor omului,

---

¹¹ *Ghid de implementare a Curriculumului Educație pentru societate pentru treapta gimnazială (clasele V-IX).*

- Valorizarea democrației, justiției, corectitudinii, egalității și supremației legii,
- Deschiderea pentru diferențele culturale și pentru alte convingeri, practici și viziuni asupra lumii,
- Respectul,
- Spiritul civic,
- Responsabilitatea,
- Deprinderile de gândire critică,
- Cunoașterea și înțelegerea critică privind democrația, legile, instituțiile, etc.
- Deprinderile de cooperare și de soluționare a conflictelor¹².

Ghidul rezumă sarcina cadrelor didactice la trei principii:

- a) predarea „despre” democrație și drepturile omului,
- b) predarea „pentru” democrație și drepturile omului,
- c) predarea „prin” democrație și drepturile omului.

În toate aceste privințe, democrația și drepturile omului servesc drept îndrumare pedagogică, atât pentru Educație pentru societate ca disciplină de studiu, cât și pentru școală ca microsocietate. Astfel, predarea disciplinei Educație pentru societate se centrează pe valorile drepturilor omului, democrației, statului de drept și aprecierii diversității culturale, pe cultivarea unui mod de abordare pluralist, pentru cetățeni responsabili și bine pregătiți pentru o societate democratică, pe dezvoltarea gândirii critice a elevilor, pe responsabilizarea acestora, pe stimularea curiozității¹³.

Partea a doua a Ghidului se referă la strategii de predare-învățare. Pentru diversificarea procesului educațional se recomandă utilizarea a strategiilor tradiționale, dar și a celor moderne. Strategiile de învățare preconizate la disciplina Educație pentru societate sunt diverse și vor fi adaptate clasei de elevi, vârstei, localității.

Pentru a respecta aceste repere, cadrele didactice au nevoie de instrumente de a veni în sprijinul elevilor. Unele dintre acestea sunt descrise detaliat în Ghid: Învățarea bazată pe sarcini de lucru, Învățarea prin cooperare, Moderarea activităților frontale.

O abordare didactică ce îmbină avantajele învățării bazate pe sarcini de lucru cu cele ale abordării bazate pe unități de învățare este învățarea

---

¹² *Ibidem*,, p. 6.

¹³ *Ibidem*.

bazată pe proiect. Acestui tip de activitate autorii Ghidului îi acordă un capitol aparte intitulat Sugestii privind organizarea activității de învățare bazată pe proiect¹⁴. Ghidul vine cu recomandări utile la fiecare etapă de realizare a proiectelor recomandate claselor V-IX prezentând amplu modelul proiectului preconizat în clasa a V-a *Relații în cadrul echipei*.

Ghidul vine în ajutorul cadrului didactic prezentând și instrumentele de evaluare și autoevaluare, între care: Fișă de autoevaluare, Chestionar, Fișă de lucru pentru elevi pentru a reflecta asupra propriei învățări, Fișă de lucru pentru elevi pentru a reflecta asupra achizițiilor lor.

Ghidul de implementare a Curriculumului la disciplina „*Educația pentru societate*” este o resursă metodologică destinată cadrelor didactice, care facilitează elaborarea materialelor didactice de înaltă calitate, dar și eficientizarea procesului educațional prin sugestii și recomandări centrate cu prioritate pe sporirea nivelului de implicare a elevilor în propria formare/dezvoltare. Activitățile ce urmăresc dezvoltarea competențelor specifice ale disciplinei *Educație pentru societate* vor fi completate cu activități interdisciplinare, activități educative în școală, activități extrașcolare, activități în parteneriat cu familia și comunitatea, cu APL-uri și ONG-uri și valorificate prin intermediul diverselor proiecte educaționale.

Potrivit Ghidului, actorii implicați în *Educația pentru societate* sunt nu doar cadrele didactice și elevii, ci și membrii familiei, precum și comunitatea locală. Învățarea activă presupune abordarea integră a conținuturilor învățării și diversitatea strategiilor didactice utilizate. În continuare se propun câteva abordări didactice ce pot facilita și eficientiza procesul educațional la ore:

- Învățarea constructivistă,
- Învățare pe baza proiectelor,
- Utilizarea surselor de informație,
- Cum să lucrăm cu sursele textuale,
- Cum analizăm fotografiile/imaginile,
- Cum să lucrăm cu posterele,
- Cum să lucrăm cu datele statistice¹⁵.

---

¹⁴ *Ghid*, p. 15.

¹⁵ *Ghid*, pp. 7-9.

Având în vedere că disciplina de studiu are preponderent un caracter practic-aplicativ, autorii Ghidului propun câteva metode cu caracter interactiv:

- Metoda „MICROFONUL LIBER” ,
- Metoda „CERCUL DE IDEI” ,
- Metoda „ADOPTĂ O POZIȚIE” ,
- Metoda „DISCUȚIE DIRIJATĂ” ,
- Metoda „INTERVIU CU UN SPECIALIST” ,
- Metoda „MINI – CERCETARE” ,
- Metoda „PRES” (P - *Poziție*, R - *Raționament*, E - *Exemplu*, S - *Sumar*)¹⁶.

Autorii ghidului sugerează că la alegerea strategiilor de evaluare profesorii vor ține cont atât de faptul că între competențele specifice disciplinei sunt valori, atitudini, deprinderi, precum și cunoștințe și înțelegere critică, cât și de faptul că activitățile de învățare prevăzute pentru dezvoltarea echilibrată a acestora includ activități interactive, acțiuni concrete de interes comunitar, acțiuni de voluntariat, de dezvoltare școlară și profesională, elaborare de proiecte individuale și de grup, cu relevanță socială, multe concretizate prin realizarea de produse educaționale.

Strategiile de evaluare vizează în ultimă instanță susținerea și validarea capacității de asumare de către elev a rolului de cetățean activ și responsabil, informat și pregătit pentru a participa la stabilirea propriului traseu de formare și realizare a opțiunilor școlare și profesionale.

Integrarea reușită a evaluării în contextul procesului educațional rezidă în elaborarea strategiei de evaluare ca parte componentă a strategiei didactice.

Evaluarea elevilor de către cadrul didactic va avea la bază în principal:

- Datele obținute prin observarea comportamentelor elevilor pe baza descriptorilor și a fișei prevăzute în metodologia de evaluare;
- Datele oferite de procesul de reflectare asupra experienței de învățare, inclusiv cele oferite de autoevaluarea sau evaluarea reciprocă realizată de elevi;
- Evaluarea produselor realizate de elevi în cadrul diferitelor activități, inclusiv a activităților de învățare bazate pe proiect.

---

¹⁶ Ghid, pp. 9-16.

În concluzii, am putea afirma că actualul Curriculum la Educația pentru societate se axează în mod special pe principiul Educației pentru Cetățenie Democratică și Educație pentru Drepturile Omului (ECD/EDO). Accentul se pune pe faptul că oamenii trebuie să învețe cum să devină cetățeni democrați și că aceștia au nevoie, pentru a-și exercita rolul de cetățean, de competențe ce nu sunt înnăscute ci trebuie dezvoltate prin educație. Astfel că, Educația pentru societate este disciplina ce creează condiții pentru a-i pregăti și încuraja pe copii/tineri să participe la viața comunităților lor.

ECD se concentrează în primul rând asupra drepturilor, responsabilităților și participării active, în relație cu dimensiunea civică, politică, socială, economică, juridică și culturală a societății, în timp ce EDO are în vedere spectrul mai larg al drepturilor și libertăților fundamentale în fiecare aspect al vieții oamenilor. Altfel, ECD se concentrează pe rolul tânărului cetățean în cadrul comunității, în timp ce EDO urmărește individul și identitatea lui, dorințele și nevoile, libertățile și responsabilitățile privite prin prisma drepturilor omului.

SECȚIUNEA VI / Panel VI:

TENDINȚE MODERNE DE PROMOVARE A VALORILOR ÎN
PROCESUL EDUCAȚIONAL / MODERN TRENDS IN THE
FOSTERING AND PROMOTION OF VALUES IN THE
EDUCATIONAL PROCESS

MASS-MEDIA, METODE DE INFLUENȚĂ VERSUS DREPTUL LA
INFORMARE ȘI FORMAREA GÂNDIRII CRITICE

Larisa NOROC,

dr. în istorie, conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

larisa.noroc@gmail.com

Alexandru NOROC,

Centrul de Istorie și Cultură Militară, Chișinău

Summary

The article addresses the issue of the media, which is a major player in everyday life, especially in political life. It is varied and achieves various objectives. In addition to informing, delighting citizens, media resources influence major decisions, determine the work agenda of the politician, but also reflect the activity of government. The media can play the role of lawyer, prosecutor, but also as a manipulator. The citizen has the right to information. But in order to become a responsible, conscious receiver and to combat manipulation, he must inform himself from various sources, check and critically analyze the information, form his own opinion about the world. A considerable role in reducing the misleading of the citizen can be played by state institutions, educational institutions and compliance with the legislative framework.

Keywords: *media, right to information, methods of influence, manipulation, myth*

Mass-media este un element inseparabil al societății contemporane. În fiecare zi interacționăm cu variate mijloace (presă, TV, radio, rețele de socializare) pentru informare, satisfacerea curiozității, cunoaștere, comu-

nicare/expunerea opiniei, muncă sau petrecerea timpului liber. Pentru a se informa, conform investigațiilor BOP din 2018, cetățenii din RM recurg prioritar la: TV – 53%; Internet – 3 %; altele 27%¹.

Suntem deja obișnuiți să evidențiem mass-media ca una din cele patru puteri ale societății contemporane, pe lângă puterea legislativă, executivă, judecătorească. Cercetătorul G. Leblanc constată: „Mass-media devine o adevărată putere în momentul în care se separă de celelalte puteri, oferindu-le însă accesul la cuvântul și imaginea publică”. În aceeași cheie, într-o societate democratică cu stat de drept, celelalte puteri au dreptul să facă apel la serviciile mass-mediei, dar fără să o subordoneze.

Este cert, resursele media ne oferă informații prețioase din domeniile politic, economic, cultural. În acest context ne întrebăm: Cât de corect suntem informați? Știrile lansate sunt obiective sau subiective, complete sau parțiale, bazate pe argumente și fapte veridice sau falsificate? Presa educă, dezvoltă populația sau manipulează? Care este rolul social al jurnalistului? Ce înțelegem prin mass-media ? Cum pot fi contracarate manipulările?

Termenul *mass-media* derivă din limba engleză, de unde a fost preluat și în română, în traducere însemnând „comunicare de masă”. Se referă la mijloacele de comunicare care pot fi utilizate pentru a interacționa cu un număr mare de oameni în diferite limbi. Este necesar de subliniat că mass-media nu se referă doar la TV, radio și presa scrisă. Cercetătorii clasifică mass-media în câteva tipuri: *mass-media imprimată, difuzată și nouă*. Mass-media imprimată se referă la ziare, reviste, broșurile, panouri de publicitate. Ziarele (conform datelor istorice, datează încă din sec. XV) și revistele propun cititorului variate subiecte cu referire la politică, actualitate, știință, divertisment, afaceri, stil de viață, modă etc. Revistele, spre deosebire de ziare, au un public-țintă, fiindcă majoritatea din ele se specializează pe un anumit domeniu, dar există și reviste cu caracter mixt. Frecvența revistelor poate fi săptămânală sau bimensuală, trimestrială, semestrială, anuală. Broșurile au fost inițial concepute ca literatura promoțională a unui produs sau companii. Ele sunt proiectate atractiv, în culori vii, diseminate înainte de cumpărare sau postcumpărare. Mai nou, în prezent, actorii politici recurg la broșuri de popularizare a imaginii. Panourile de publicitate reprezintă reclame uriașe instalate la înălțimi strategice; folosesc culori îndrăznețe, titluri atrăgătoare, un design și niște efecte speciale. Dacă inițial panourile se

---

¹ Barometrul Opiniei Publice, 2018.

efectuau manual, atârinate pe bârne, în prezent a apărut tendința să fie realizate în 3D, utilizându-se semne de neon, videoclipuri, decupaje. Panourile sau Bill-boardurile folosesc cuvinte puține, focusează atenția spectatorului pe imagini și efecte și prezintă nu doar informație publicitară, dar și știri.

Mass-media difuzată include radioul și televizorul. Acestea au o influență puternică asupra sensorilor auditivi, vizuali și asupra emoțiilor. Ele sunt un mijloc important publicitar pentru agenții de publicitate, care sunt pregătiți să cheltuiască sume imense pentru un anunț de câteva secunde, în special, programele cu vizibilitate ridicată. Radioul și-a făcut apariția la începutul sec. XX și are în prezent o acoperire semnificativă. Deși cu apariția internetului, radioul și-a atenuat ascensiunea, prin reconceptualizarea conținuturilor și metodologiei de lucru (apariția programelor-forum, divertisment, alternarea noutăților cu muzica etc.) este audiat pe larg. În RM orele de audiție maximă sunt 8.00-9.30; 13.00-14.00². Deși televizorul este o invenție a perioadei interbelice, din a doua jumătate a sec. XX a devenit cel mai influent mijloc media. Un studiu efectuat de Motorola Mobility Global 2010 Media Engagement Barometer arată că americanii și japonezii se uită cel mai mult la televizor și petrec în fața televizorului 21 de ore săptămânal³. Un studiu efectuat în 2019 sugerează că timpul de vizionare a programelor TV continuă să fie la un nivel ridicat. În 2019, în medie un român se uita la televizor timp de 3,3 ore în timpul săptămânii, iar în week-end timpul petrecut în fața televizorului creștea la 3,7 ore. Tinerii (18-34 de ani) petrec cu o oră mai puțin timp la TV decât cei în vârstă (peste 55 de ani) – 2,9 ore față de 3,9 ore în medie în timpul săptămânii, aceștia preferând consumul video online, potrivit autorilor studiului. Conform studiului realizat de SES, știrile sunt cel mai urmărit program de către români: 82% dintre respondenți afirmă că urmăresc știri⁴.

Mass-media nouă include mijloacele de comunicare contemporane: internetul, e-mailurile, site-uri web, Podcasturi, E-forumuri, blogging etc.

În baza studiilor, efectele mass-mediei asupra conștiinței omului pot fi atât pozitive, cât și negative. Printre *efectele pozitive* ale mass-mediei putem

² Infografic: Cum se ascultă radio în Moldova? <https://consulting.md/rom/statistici-si-publicatii/infografic-cum-se-asculta-radio-in-moldova> (accesat 04.06.2014)

³ Cine privește cel mai mult televizorul? <https://www.timpul.md/ro/articol/cine-privește-cel-mai-mult-televizorul-18253.html>

⁴ Răzvan Tupa. *Care sunt preferințele românilor în materie de consum TV și video în 2019*. În Ziarul financiar, 11.10.2019. Studiul „Raport privind consumul de TV și video 2019” a fost comandat de SES ASTRA România și a fost efectuat în luna iunie 2019.

evidenția: deschiderea posibilității spre cunoaștere; contribuția în formarea omului; stimularea curiozității intelectuale; educarea valorilor democratice a cetățenilor; recomandarea, prescrierea, indicarea regulilor politice, lingvistice⁵; structurarea și medierea înțelegerii proceselor decizionale și coordonarea activităților actorilor politici; asigurarea comunicării reciproce; evidențierea și formularea problemelor publice, prin care se stabilește agenda cetățeanului/politicianului; contribuția la vizibilitatea actului de guvernare; investigația în profunzime a unor subiecte importante; blamarea flagelilor negativi – corupția, nerespectarea legilor statului; petrecerea timpului liber prin emisiuni de divertisment.

Printre *dezavantajele* media enumerăm: cultivarea dependenței de rețele media; influența comportamentelor⁶; afectarea psihicului, dezvoltarea anxietății, perceperea mediului drept ostil prin ascultarea știrilor agresive, violente; distrugerea imaginii politicianului/guvernării prin folosirea etichetărilor, diminutivelor care exprimă o valoare negativă; manipularea cetățenilor prin inducerea în eroare sau lansarea opiniilor subiective, părtinitoare, distorsionarea adevărului; difuzarea știrilor instrumentalizate, prin derapare de la deontologia profesională; afilierea companiilor media la grupuri de interese, partide politice.

Odată cu obținerea independenței și cu demararea procesului de democratizare și construirea statului de drept, în RM au apărut diferite resurse media atât de stat, cât și private, guvernamentale și independente. Integrarea republicii la structurile internaționale (ONU, OSCE, CEDO) a oferit posibilitatea noului stat să se sincronizeze cu valorile universale privind: demnitatea umană, drepturile omului, libertatea, egalitatea, toleranța, solidaritatea umană, autodeterminarea, securitatea umană, armonia etc. În acest context, Constituția RM (1994) are mai multe articole ce vizează valorile universale: drepturile și libertățile omului (Art. 4), democrația și pluralismul politic (Art. 5), principiile fundamentale privind proprietatea (Art. 9), unitatea poporului și dreptul la identitate (Art. 10) etc. Un compartiment aparte cu Titlul II este dedicat drepturilor, libertăților, înda-

---

⁵ *O datorie profesională și civică a jurnaliștilor este promovarea limbii literare române, ordonată de gramatici și fixate în dicționare normative, academice: DEX, DOOM etc.* În: Ghid de stil cu norme etice pentru jurnaliști.
https://www.consiliuldepresa.md/upload/ghid_final.pdf

⁶ În anii 90 ai sec. XX, în baza studiilor efectuate de Gabriel A. Almond, Sidney Verba, s-a constatat că în perioada alegerilor doar 20% din cetățeni exprimă convingeri ferme, chiar contrare convingerilor dominante.

toririlor fundamentale. În acest context, menționăm dreptul la informație (art. 34), care specifică:

- (1) Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit.
- (2) Autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal.
- (3) Dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a cetățenilor sau siguranța națională.
- (4) Mijloacele de informare publică, de stat sau private, sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice.
- (5) Mijloacele de informare publică nu sunt supuse cenzurii.

Este interesant să atenționăm asupra Art. 55 privind exercitarea drepturilor și libertăților⁷, care stipulează următoarele: „Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora”. Prin urmare, oferirea unei informări corecte, imparțiale cetățenilor reprezintă o îndatorire fundamentală a fiecărui om, mai cu seamă a jurnaliștilor. Or, un jurnalist responsabil are obligația profesională primordială să asigure dreptul publicului de a primi informații veridice, verificate și depline⁸. Iar diseminarea informațiilor false, părtinitoare este încălcarea dreptului omului la informație. Mai mult, obținerea încrederii societății față de jurnaliști este o valoare supremă a profesiei. Conform Codului deontologic al jurnalistului din RM, punctul 2.25 este „Interesele comerciale și politice ale proprietarilor de mass-media nu trebuie să conducă la publicarea unor informații distorsionate și manipulative sau la interzicerea/ignorarea informației de interes public”. Punctul 2.32 din cod specifică: „În cazul în care descoperă că a publicat o informație falsă sau manipulative, instituția mediatică anunță operativ despre acest fapt și elimină respectiva informație cu scuzele de rigoare față de public și, după caz, față de persoana sau persoanele vizate direct”⁹.

Dreptul la informație este prevăzut într-un șir de acte internaționale și naționale, coduri deontologice. În această ordine de idei menționăm: Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 19); Pactul internațional cu

⁷ *Constituția RM, 1994, capitolul III (Îndatoririle fundamentale), art. 55.*

⁸ *Codul deontologic al jurnalistului din RM.* <https://consiliuldepresa.md/ro/page/codul-deontologic-al-jurnalistului-din-r-moldova> (accesat 4.06.2020)

⁹ *Ibidem.*

privire la drepturile civile și politice (art. 19), Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (art. 10) etc.

Cadrul legal din Republica Moldova conține multiple prevederi privind problema vizată. Dintre acestea remarcăm:

- Legea presei nr. 243 din 26.10.94;
- Legea cu privire la secretul comercial nr. 171 din 06.07.94;
- Legea cu privire la activitatea editoriala nr. 939 din 20.04.2000;
- Legea cu privire la informatică nr. 1 069 din 22.06.2000;
- Legea privind accesul la informație nr. 982 din 11.05.2000;
- Legea comunicațiilor electronice nr. 241 din 15.11.2007;
- Lege cu privire la protecția datelor cu caracter personal nr. 17 din 15.02.2007;
- Legea privind transparența în procesul decizional nr. 239 din 13.11.2008;
- Codul Audiovizualului al Republicii Moldova, nr. 260 din 27.07.2006;
- Legea cu privire la secretul de stat nr. 245 din 27.11.2008;
- Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010;
- Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă nr.373 din 29.12.2005;
- Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la examinarea cauzelor privind accesul la informațiile oficiale nr.1 din 02.04.2007;
- Codul Penal;
- Codul Civil;
- Codul contravențional;
- Legea cu privire la libertatea de exprimare nr.64 din 23.04.2010;
- Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova nr. 174 din 08.11.2018;
- Codul deontologic al jurnalistului din RM, aprobat în 2011 de conferința națională, completat în 2019.

Legea privind accesul la informație din anul 2000 conferă fiecărui cetățean dreptul de a vedea, revizui și multiplica documente publice. Adoptarea legii permite eficientizarea procesului de informare a populației și a controlului efectuat de către cetățeni asupra activității autorităților publice și a instituțiilor publice. Conform art. 2(c), legea va contribui la stimularea formării opiniilor și participării active a populației la procesul de luare a deciziilor în spirit democratic. În aceeași cheie, legea prevede pena-

lități pentru acei care, fără motive întemeiate, refuză accesul la informație¹⁰. Menționăm și faptul că în mai multe țări de pe glob, cetățenii, organizațiile nonguvernamentale, specialiștii în domeniul drepturilor omului marchează *Ziua internațională a dreptului de a ști* la 28 septembrie. Prin această acțiune se atenționează asupra importanței dreptului la informare pe care o are fiecare om în orice sistem democratic. Din 2002, Moldova face parte din comunitatea statelor care marchează ziua de 28 septembrie¹¹. Centrul pentru Jurnalism Independent din Republica Moldova a întreprins mai multe acțiuni prin care a pledat pentru un cadru legal cât mai bun în domeniul accesului la informație. Printre acestea se enumeră lansarea campaniei „O lege mai bună pentru jurnaliști, un cetățean mai informat”, în cadrul căreia a fost enunțat spotul „Accesul la informație este garantat prin lege”. A fost organizată și o serie de dezbateri publice privind modificarea și completarea cadrului legal cu privire la accesul la informație¹².

Din cele expuse mai sus înțelegem că, deși statele dispun de un șir de legi care stipulează dreptul la informație și chiar de pedepse în privința celor care încalcă codul deontologic al jurnalistului, în mass-media se întâlnește diseminarea știrilor false care induc în eroare cetățenii și care urmăresc avantaje personale.

Pentru a aduce contribuții la dezvoltarea gândirii critice, vom analiza mai jos câteva metode de influență folosite de mass-media orientată spre modificarea acțiunilor și manifestărilor altor persoane. Metodele de influență pot avea scop pozitiv (convingerea, persuasiunea) și negativ (manipularea, minciuna, propaganda, mitul etc.). Vom accentua în mod special asupra strategiilor negative, care trebuie combătute.

Manipularea politică este dirijarea ascunsă a conștiinței/comportamentului oamenilor, urmărind scopul de a-i forța să acționeze (sau să fie inactivi) contrar intereselor lor. Manipularea este bazată pe minciună, înșelăciune, interese meschine, reduce a valorilor democratice declarate de stat. Manipularea se realizează neobservat, nu solicită jertfe, sânge, cheltuieli

¹⁰ *Lege privind accesul la informație*, Nr. 982 din 11-05-2000. Publicat : 28-07-2000 în Monitorul Oficial Nr. 88-90 art. 664, art. 21-25.

¹¹ Decizia de a sărbători și de a promova ziua de 28 septembrie ca Zi internațională a dreptului de a ști a fost luată în ultima zi a Conferinței despre libertatea de informare, care s-a desfășurat în Bulgaria, la Sofia, între 26 și 28 septembrie 2002. La conferință au luat parte reprezentanți ai organizațiilor pentru Libertatea de Informare (FOI) din 15 de țări, dar și reprezentanți ai organizațiilor internaționale active în domeniul informării.

¹² <http://media-azi.md/ro/stiri/ziua-interna%C8%9Bional%C4%83-dreptului-de-%C8%99ti>

materiale pentru cumpărarea oponentilor politici. Se realizează prin mijloace ideologice, inducere în eroare¹³. Manipularea, ca mijloc de comunicare, are intenții ascunse și răuvoitoare, încalcă interesele receptorului și auto-determinarea lui. Manipulatorul exploatează necesitățile fundamentale ale omului (precum dreptul de informare, de afirmare), reflexele sociale, mobilizează subconștientului individual sau colectiv¹⁴. Manipularea modifică atitudinea receptorului, sparge principiile morale. Printre modalitățile de manipulare în mass-media sunt: ascunderea adevărului sau distorsionarea adevărului, difuzarea minciunii sau a zvonurilor, cenzura. Printre metodele mai rafinate a manipulării sunt: spunerea semiadevărului (se spun fapte neînsemnate, iar cele principale sunt tănuite); etichetarea (pentru înlăturarea/ compromiterea politicianului incomod sunt utilizate cuvintele fascist, imperialist etc.); fotografierea/ filmarea unor actori din poziții nereușite, folosirea fotomontajelor); insuflarea unor idei în timpul unor show-uri TV, divertisment în ore de maximă audiență); spirala de tăcere¹⁵; formarea imaginii plăcute/ ambalarea politicianului (crearea unei imagini pozitive de către companiile de reclama, TV, sau specializate). În cazul din urmă, este foarte complicat să distingă persoana adevărată de cea creată. Apariția TV prin sputnic, care dispune de rază de emisie fără limite, și-a lărgit posibilitățile de expansiune – expansiunea corporațiilor mari a MIM (mijloacelor de informare în masă) care influențează alte culturi din state mai puțin dezvoltate prin valorile/standardele culturale ale sale (cultivă dorința de lux, mentalitatea de consum, diminuează originalitatea, tradiționalismul culturilor).

Minciuna, conform DEX, reprezintă denaturarea intenționată a adevărului, având drept scop înșelarea cuiva. Conform studiilor, minciunile sunt diferite: individuale, colective, economice, culturale, sociale, științifice etc. În prezent, minciuna poate fi folosită în media, în politică, în relații diplomatice, internaționale etc. Printre motivațiile minciunii sunt: producerea senzațiilor, obținerea avantajelor personale (câștiguri materiale, avansare pe scara ierarhică etc.), producerea confuziilor, oferirea falselor speranțe etc. Foarte

---

¹³ *Dicționar de sociologie*. Coord.: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. București: Babel, 1993.

¹⁴ Vasile Tran, Irina Stănciugelu. *Patologii și terapii comunicaționale*, p. 15. În: <https://www.scribd.com/document/390568833/patologii-si-terapii-comunicationale-vasile-tran-pdf>

¹⁵ Spirala tăcerii - cu ajutorul referinței la sondaje fabricate oamenii sunt motivați să-și spună opinia. Respondentul, pentru a nu fi în izolare psihologică, tănuiește părerea proprie sau spune o altă părere. Astfel, vocea fabricată (de sondajele false) devine mai puternică.

devastatoare este minciuna privind segregarea, ea cauzează conflicte sociale, ura socială, produc standarde diferite de evaluare, înjosește calitatea umană. După unele opinii, minciuna este acceptabilă pentru evitarea răului mai mare. Însă utilizarea minciunii în mijloace mediatice încurajează o practică generală de transformare a minciunii în normă. Mai mult, minciuna are capacitatea de a constitui un model de comportament¹⁶. Drept efect, descoperirea minciunii poate inocula publicului neîncrederea față de mass-media. Prin urmare, minciuna nu servește binelui uman și trebuie utilizate metode preventive pentru evitarea situațiilor neplăcute.

Mitul este un alt mijloc eficient al manipulării. Mitul reprezintă o povestire, o interpretare eronată a realității. Se cunosc mai multe tipuri ale mitului: mitul fondator, mitul salvatorului, mitul complotului, mitul escatologic etc. Tehnologia generală globală, de stat se bazează pe infiltrarea sistematică în conștiința de masă a miturilor social-politice, idei iluzorii care pun accent pe valori, norme percepute prioritar de credință, fără conștientizare critică. Mai mult, cu ajutorul miturilor pot fi dezvoltate stări psihice precum: mândrie, ură, dar ele pot servi și ca factori de coeziune colectivă în fața primejdiei reprezentate de manipulator, și în interese cinice. Mai jos vor fi enumerate câteva mituri folosite de sistemele comuniste, dar și de statele democratice.

Miturile sistemelor comuniste:

- proprietatea privată – cauză/sursă a răului,
- capitalismul – societate în prăbușire; inevitabilitatea biruinței capitalismului,
- rolul conducător al clasei muncitoare și al Partidului Comunist,
- unica învățătură socială corectă este marxism-leninismul.

Miturile SUA (apud Herbert Schiller, cercetător în domeniul comunicării):

1. libertatea omului,
2. alegerile libere la care participă omul,
3. neutralitatea congresului, judecătoriai, președintelui, mass-media,
4. egoismul naturii omului (tendențe spre acumulare, consum),
5. absența în societate a conflictelor sociale, a exploatării,
6. pluralismul MIM, de fapt controlate de companii de reclamă.

¹⁶ Vasile Tran, Irina Stănciugelu. *Patologii și terapii comunicaționale*. În: <https://www.scribd.com/document/390568833/patologii-si-terapii-comunicationale-vasile-tran-pdf>

Astfel, controlul sau aservirea principalelor MIM puterii sau elitei economice duce la sfârșitul democrației, la deformarea rolului ei. Mijloacele media private sunt în goană după avuție și senzații puternice, în spatele lor stau interese economice. Pentru combaterea tehnicilor de influență care induc în eroare cetățenii, se folosesc: respectarea eticii/deontologiei profesionale; crearea condițiilor pentru prezența opoziției, a ONG-urilor; pluralismul MIM, divizarea puterii politice în instituții independente; prezența mediei finanțate de societatea civilă, crearea fundamentelor puternice pentru competitivitate și obținerea autorității bazată pe încredere, elaborarea și respectarea legilor antimonopol, care să nu permită formarea corporațiilor media mari, funcționarea reală a organelor speciale care monitorizează activitatea MIM (etica profesională, respectarea legislației), preluarea practicilor bune din statele de drept (de ex., în Franța funcționează Consiliul Superior al Audiovizualului, care nu doar monitorizează MIM de stat și private, dar le mai oferă licență de a ieși în direct. În Marea Britanie – parlamentul, guvernul stabilesc direcțiile de bază de activitate a MIM, funcționează comisii speciale de autocontrol). Și în final menționăm dezvoltarea pedagogiei MIM, disciplină prin intermediul căreia este dezvoltată gândirea critică, pot fi informate persoanele privind metodele de influență și protejarea de ele, se urmărește dezvoltarea imunității la manipulare.

Prin urmare, mass-media este un actor principal în viața de toate zilele, mai cu seamă în viața politică. Ea este variată și realizează diverse obiective. Pe lângă informarea, delectarea cetățenilor, resursele mass-media influențează marile decizii, determină agenda de lucru a politicianului, dar și reflectă activitatea guvernării. Mass-media poate juca rolul de avocat, procuror, dar și de manipulator. Cetățeanul are dreptul la informație. Dar pentru a deveni un receptor responsabil, conștient și pentru a combate manipularea, el trebuie să se informeze din surse variate, să verifice și să analizeze critic informația, să-și formeze propria opinie despre lume. Un rol considerabil în reducerea inducerii în eroare a cetățeanului îl pot juca instituțiile de stat, instituțiile de învățământ și respectarea cadrului legislativ.

NECESITATEA CUNOȘTERII ISTORIEI DE CĂTRE ELEVI PENTRU VALORIFICAREA MOȘTENIRII CULTURALE. REPREZENTANȚII UMANISMULUI MOLDOVENESC

Gheorghe BUDAN,

*Profesor de istorie, Gimnaziul „Câietu”,
r-nul Cantemir, Republica Moldova
budangheorghe@gmail.com*

Summary

History is an important foundation in the life of any individual. It is a mirror that reflects the past of nations. In our opinion, knowledge of history is necessary, as it gives the feeling of security in time and space, of continuity. History correctly anchors us in the present, as it represents the result of the accumulated experiences of the past. The present is linked to the past and therefore history helps to establish a way to live in the future easier and effortlessly, it is a warning and a guide for the future. The feeling of the connection between the present and the past helps us to learn and gain experience from the past.

Keywords: *history, knowledge, humanism, chroniclers, lessons.*

Istoria reprezintă o temelie importantă în viața oricărui individ. Ea este o oglindă care reflectă trecutul națiunilor. În opinia noastră, cunoașterea istoriei este necesară, întrucât conferă sentimentul siguranței în timp și spațiu, al continuității. Istoria ne ajută să ne ancorăm corect în actualitate, întrucât reprezintă rezultatul experiențelor acumulate ale trecutului, totodată poate fi privită ca un ghid spre viitor. Cu ajutorul conștiinței formate pe axa timpului, descoperim valori precum adevărul și dreptatea, priorizate de viecure. Totodată, istoria este cauză și efect, exprimă ceea ce suntem, de ce suntem. Cunoașterea unor evenimente importante din istoria națională ne ajută să înțelegem trecutul nostru, idealurile care i-au purtat în lupte pe strămoșii noștri, în același timp, ne consolidează pe noi ca popor.

Cunoștințele istorice trebuie altoite tinerei generații încă din instituțiile preșcolare, conform principiului *de la simplu la complex*. Or, cunoașterea istoriei poporului este la fel de importantă precum ne știm familia: părinții, frații, bunicii, rudele. Este cert că elevul de astăzi este

patriotul de mâine. Necunoașterea istoriei naționale generează apariția unei „generații apatride”¹.

În calitate de profesor, încerc să le insuflu elevilor dragostea și curiozitatea pentru studiul istoriei, înțelegerea faptelor trecute și prezente. Este adevărat, uneori este dificil pentru elevi să înțeleagă unele teme. Printre cauze ar fi și programul de studiu încărcat², clasele aglomerate, dar și dificultatea de a înțelege evenimentele desfășurate cu secole sau milenii în urmă, multitudinea datelor istorice sau demotivația elevilor în ce privește rostul istoriei. Pentru rezolvarea acestor probleme ca ajutor ne servesc diferitele metode de predare, unele netradiționale. Este eficientă metoda de cunoaștere prin descoperire în procesul excursiilor. Când trecem pe o stradă cu nume istoric, un monument, muzeu, automobil, baraj, aeroport etc. este necesar să informăm copiii privind istoricul obiectului. Astfel formăm elevul cult.

O pagină aparte în evidențierea rolului istoriei unei națiuni au scris-o umaniștii. După cum cunoaștem, umanismul este o manifestare culturală dezvoltată în Europa secolelor XIV-XVII. Acest curent este valoros prin faptul că a redescoperit operele și valorile culturale ale Antichității greco-latine, prin prisma cărora se invocă eliberarea gândirii de dogme și diverse opreliști, prevalarea valorilor umane precum libertatea, independența, toleranța etc., se militează pentru devotament în căutarea adevărului și moralității, se exprimă optimism în raport cu ființa umană, încredere în progresul omenirii etc. Personalități marcante ale curentului în Țara Moldovei au fost Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, D. Cantemir. Pe lângă operele literare lăsate drept moștenire posterității³, au jucat un rol inestimabil în înregistrarea fenomenelor și faptelor istorice într-un text unitar în limba română. Totodată, un merit este și faptul că au visat și militat pentru obținerea independenței, au reflectat asupra originii poporului român declarându-și clar apartenența, au oferit sugestii de conducere a statului în raport cu morala.

---

¹ George Călinescu. *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*. București: Editura Minerva, 1982.

² *Analize literare pentru BAC și admitere la facultate*. București: Editura Junior, 1994.

³ Ioan Aurel Pop și alții. *Dicționar analitic despre operele literare românești*. Editura Casa Cărții de Știință. Cluj Napoca, 1999.

Grigore Ureche (1590-1647) este primul cronicar moldovean a cărui operă a înfruntat timpurile, ajungând până la noi⁴. Eruditul Ureche a făcut studii la Lvov, cunoștea mai multe limbi, precum română, latină, poloneză, slavă veche. În timpul vieții a ocupat funcții înalte de stat. Grigore Ureche a început „Letopisețul Tarii Moldovei”, la care a muncit între anii 1642-1647. E unica sa lucrare cunoscută, cuprinzând evenimentele din perioada 1359–1594. Mai mult, „Letopisețul Țării Moldovei” a constituit începutul istoriografiei în limba română. Cronicarul a motivat scrierea letopisețului astfel: „ca să nu se înece... anii cei trecuți” și să lase urmașilor amănunte despre cele ce au fost să se petreacă în anii de demult, dar și din grija ca aceștia să nu rămână „asemenea fiarelor și dobitoacelor celor mute și fără minte”⁵. Grigore Ureche a stăruit asupra consemnării în mod obiectiv a evenimentelor și întâmplărilor mai importante, ținând foarte mult să fie nu un „scriitoriu de cuvinte deșarte ce de dreptate”.

În opera lui Ureche, dar și a altor cronicari poate fi observată o tendință interesantă referitoare la felul în care se realizează descrierile, acestea având ca primă portretul. Astfel, portretele lui Grigore Ureche sunt de tip clasic: sunt evidențiate trăsăturile fizice, ulterior cele morale și faptele care le justifică. Cele mai reușite sunt portretele lui Ștefan cel Mare, Bogdan Vodă, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu. Despre portretul lui Ștefan cel Mare exegeții susțin că este „cel mai clasic din literatura veche”. Metoda lui Ureche constă în utilizarea de atribute etichetante: „Fost-au acestu Ștefan vodă om nu mare la statu, mânios și de grabu vărsătoriu de sange nevinovat; de multe ori la ospețe omoria fără judetu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneșu, și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gândiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși se vîrîea, ca văzându-l al săi, să nu să îndărăptieze și pentru aceia raru războiu de nu biruia. Și unde biruiau alții, nu perdea nădejdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui, și feciorul său, Bogdan vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejești, cum se tâmpla din pom bun, roadă bună iese”⁶.

Sunt interesante ideile politice ale autorului. În Letopiseț statul este considerat un organism puternic, care poate decade din cauza nerespectării tradițiilor și legilor scrise. Era un adversar al absolutismului, a pledat pentru

⁴ Nicolae Cartoian. *Istoria Literaturii Române Vechi*. București, 1980.

⁵ Grigore Ureche. *Letopisețul Țării Moldovei*, București: Ed. Minerva, 1987; <https://litera.md/grigore-ureche-373476>

⁶ *Ibidem*.

monarhie eligibilă, supremația legilor scrise, separarea puterii în stat. A criticat războaiele de cucerire, în același timp a lăudat acțiunile de centralizare a Moldovei de către domnitorul Ștefan cel Mare. Mai mult, a admis regicidul în cazul tiraniei. A optat pentru independența Moldovei, dar obținerea ei cu forțe interne.

Ca și alți cronicari, a evidențiat originea romană a locuitorilor din țările românești și a acordat importanță trezirii și creșterii conștiinței naționale a poporului.

Miron Costin (1633-1691) a fost un alt cronicar de seamă, mare patriot și umanist, înalt dregător și iscusit diplomat, filosof, poet, primul scriitor de o autentică valoare, reprezentant de frunte al culturii medievale din Moldova. A făcut studii în Polonia, a urmărit cultura și sistemul politic de acolo, devenind un adept al acestora. A fost rechemat în țară (1685) de către Constantin Cantemir. Având independența convingerilor, a intrat în conflict cu noul domn, care încheiase un tratat secret de alianță cu Habsburgii. În urma agravării conflictului a venit un deznodământ tragic. În epoca aceea zbuciumată, plină de coliziuni și întorsături neașteptate, marele cărturar a fost decapitat.

De sub pana iscusitului cărturar au rămas mai multe sfaturi înțelepte, unul din ele susține „nu ieste alta mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zabavă, decât cetitul cărților”. Cu ajutorul cărții, în zilele noastre aflăm „de câte au fost să se întâmple din vremuri străvechi și până acum în această frumoasă dar mult pătimită Țară a Moldovei”⁷.

Ion Neculce (1672-1745), un alt cronicar de seamă, a fost dregător, om politic, ocupând succesiv funcțiile de postelnic, vătaf de aprozi, de vel aga și vel spătar. În vremea domniei lui Dimitrie Cantemir a ajuns hatman al Moldovei. După lupta de la Stănilești (1711) l-a urmat pe domnitor în pribegiile sale prin Rusia, dar după câțiva ani s-a reîntors pe meleagurile natale. Lucrările prin care devine cunoscut posterității este *O samă de cuvinte*, unde a înscris 42 de legende cu conținut educativ și care au servit drept bază mai multor autori pentru alcătuire de cântece, poeme. O altă lucrare importantă este *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui C. Mavrocordat*, unde a descris evenimentele anilor 1662-1743. Este semnificativ și în cazul lui Neculce că a scris lucrarea în limba română. Letopisețul a fost împărțit pe capitole dedicate domnitorilor, unde a creionat

---

⁷ Miron Costin. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*.

portretele acestora, unora dându-le apreciere din punct de vedere moral. Prezintă interes tradițiile și obiceiurile de la curțile domnești descrise de autor, informațiile despre războaie, invaziile străine, a tătarilor, politica fiscală, revoltele populare etc.

Dimitrie Cantemir (1673-1725) este cel mai de seamă gânditor umanist și, totodată, autor al primelor scrieri filosofice originale românești. Cunoscând foarte bine limba greacă, pe care a învățat-o la Școala domnească de la Iași de la eruditul dascăl Ieremia Cacavela. La Academia Patriarhiei Ortodoxe de la Constantinopol își aprofundează cunoștințele în limbile antice și orientale, filosofie și literatură precum și noile curente din gândirea științifică.

Concepția despre lume a lui D. Cantemir a cunoscut de-a lungul vieții cărturarului o evoluție în direcția accentuării tendințelor laice și raționaliste. Lucrările sale de tinerețe, deși plătesc tribut teologiei și scolasticii, mărturisesc despre contactul autorului lor cu știința și filosofia Renașterii și cu raționalismul aristotelic. Opera de maturitate a lui D. Cantemir se caracterizează prin tendința de separare a științei⁸, domeniul rațiunii, al argumentării logice, de teologie, domeniu al credinței. Aceste lucrări sunt „Istoria ieroglifică” (1705), „Interpretarea naturală a monarhiilor” (1714), „Descrierea Moldovei” (1715), „Creștea și descreștea Porții Otomane” (1714-1716), „Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor” (1717-1723), „Sistemele religiei mahomedane” (1722) ș.a.

În cele menționate mai sus observăm că cronicile au realizat cea dintâi imagine scrisă a istoriei noastre⁹. Mai întâi au apărut în limba oficială, pe atunci slavonă, iar mai târziu, începând cu secolul al XVII-lea, în limba română, acestea fiind primele scrieri originale de mare întindere. În Muntenia s-au redactat „Letopisețul cantacuzinesc” și „Letopisețul Bălenilor”, cuprinzând intervalul 1290-1688, „Istoriile domnilor Țării Românești” de Radu Popescu și „Cronica anonimă despre Brâncoveanu”. Cele mai cunoscute sunt, indiscutabil, cronicile moldovenești, fiindcă nu au fost scrise din ordinul vreunui domnitor, deci exprimă punctul de vedere al autorului. Aceștia au avut o oarecare independență morală față de autoritatea domnească, ceea ce le-a permis o atitudine critică.

⁸ George Călinescu. *Op.cit.*

⁹ Dumitru Vâlcu. *Ion Neculce*. București, 1996.

Cronicile au rămas în manuscrise aproape două secole și au fost tipărite de M. Kogălniceanu și N. Bălcescu după 1840. Fiind cunoscute numai de știutorii de carte, nu au putut influența evoluția limbii române literare în aceeași măsură ca textele religioase. Sunt însă primele scrieri originale în limba română de mari dimensiuni și în felul acesta aruncă o lumină mai exactă asupra limbii din epocă. Importanța cronicilor este în primul rând de ordin științific prin valoarea documentară a textelor, oferind informații prețioase despre istoria din epoca medievală. Punând în circulație idei ca românitatea poporului, latinitatea limbii noastre, continuitatea elementului român în Dacia, unitatea tuturor românilor, cronicarii au contribuit la formarea conștiinței naționale.

КУЛЬТУРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У УЧАЩИХСЯ

Angela LISNIC,

dr., conf. univ.,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău;

alisnic2009@gmail.com;

Natalia VINIȚCAIA,

master în științe ale educației,

prof. istorie grad. did.I, școala nr. 7, Dubăsari, Republica Moldova

vinitscaia@mail.ru

Summary

The contemporary school is subject to challenges and revisions of the concepts and forms that the young generations form. A particular place in this education in general and of historical education in particular belongs to the culture. The topic of this study is culture as a means of forming historical representations in students. The research shows that through culture the historical representations are formed more complex, this fact allows a perception of historical reality and reality from a multidimensional perspective.

Keywords *culture, historical education, historical representations,*

Культура предстает как «вторая природа», надстроенная над природой естественной, как мир, созданный человеком, в отличие от девственной природы. Этим определением утверждается также принцип, что не следует искать особой «сферы культуры». Там, где есть человек, его деятельность, отношения между людьми, там имеется и культура.¹ Так как культура является сложной системой, ее принято рассматривать с разных сторон по определенным характеристикам. Основные классификации культуры ведутся:

- 1) по географическим признакам (Восток, Запад и т. д.);
- 2) по временным признакам, исторической последовательности (это имеет смысл в тех случаях, когда прослеживается преемственность культур; например, античность – средневековье – новое время);

¹ Жуков В.Ю. *Основы теории культуры: Учебное пособие [Электронный ресурс]. URL: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/004/76004/57025?p_page=8*

- 3) по формационным признакам (каменный век, железный и т. д.);
- 4) по технологическим признакам (характеристика новых информационных технологий, дописьменный (традиционный), письменный (книжная культура), экранный (в стадии формирования)².
- 5) по носителю культуры.³

Классификация культур, по какому бы принципу она ни проводилась, позволяет выявлять фундаментальные механизмы их самоосуществления и взаимодействия, а также находить способы объяснения их наследия. В современной педагогике сложились разные подходы к предъявлению культурного материала в школе, но на практике он обычно является простым дополнением к общей картине материала. На уроках истории культура акцентируется на историческом аспекте, в данном случае культура рассматривается как продукт исторического, социального развития, она передаётся от поколения к поколению⁴. Ученик, отвечая на многочисленные вопросы (собственного) бытия, должен, в первую очередь, изобрести ответ на главный вопрос – зачем всё это, в чём заключается смысл его бытия. И здесь на помощь приходит культура, в рамках которой и средствами которой ученик находит ответы на главные вопросы о себе, производя (культурные) смыслы собственного существования. Культура находится в непрерывном (информационном) процессе накопления, модернизации и передачи от поколения к поколению мир знаков, охватывающий предельно широкий круг объектов и явлений культуры. Забвение собственной культуры или ее подавление обедняет человека или нарушает его права на культурную принадлежность.⁵ Но изучение культуры имеет свои особенности. Наиболее приемлемым является такой способ изучения культурных явлений, когда исследуются различные культурные формы и состояния. Следовательно, культуру следует рассматривать с точки

---

² *Классификация типов культуры.* Режим доступа:
<http://worlds-culture.ru/index.php?action=full&id=278>

³ Дорохова М. А. *История культуры.* [Электронный ресурс]. URL:
<https://culture.wikireading.ru/66649>

⁴ Казанцева А.Е., Пятилетова Л.В. *Проблема определения культуры.* В: Современные научные исследования и инновации. 2017. № 11 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2017/11/84755> (дата обращения: 26.03.2019).

⁵ Могоряну Л. *Культурологическая подготовка учителя как фактор социального развития.* În: Predarea istoriei. Îndrumar metodic pentru profesori. Chișinău: Pontos, 2010, с. 279.

зрения системного подхода, как целостное образование, как форму бытия общества. В современной педагогике существует несколько подходов в изучении истории, а именно:

- ✓ ценностный подход (в рамках данного подхода рассматриваются стили и направления культуры в историческом контексте);
- ✓ эстетический подход (базируется на формировании у школьников совокупности противоположных взглядов относительно памятников культуры);
- ✓ личностно-ориентированный подход (базируется на формировании у школьников навыков индивидуальной траектории усвоения явлений культуры и включает личное творчество ученика, личный опыт и эмоционально-ценностные отношения школьника к произведениям культуры, к объектам бытовой культуры и нравов общества);
- ✓ проектный подход (базируется на формировании у ученика навыков самостоятельной работы в изучении повседневной культуры общества, так как позволяет реконструировать на исторической основе проявления бытовой и ментальной нравственной сфер общества);
- ✓ интегрированный подход, (основанный на синтетическом рассмотрении всех сфер функционирования жизни общества и преодолении изолированного рассмотрения культурно-исторического материала).⁶

Согласно утвержденному куррикулуму 2019 года по истории для лицейских классов основным подходом в изучении истории является от локального к национальному, региональному, всемирному.⁷ В данном контексте уроки культуры нужно использовать в той же последовательности отражая взаимосвязь между всеми уровнями изучения истории.⁸

Исходя из этого, термин культурная компетенция стал одним из самых часто встречающихся в профессионально-методической литературе, однако разные авторы вкладывают в него своё понимание, что

⁶ Пантюхина Т. И. *Изучение вопросов культуры на уроках истории и обществознания в 8-9 классах* [Электронный ресурс].
URL:http://elibrary.sgu.ru/VKR/2017/44-03-01_612.pdf

⁷ *Национальный Куррикулум. История румын и всеобщая история*. К., 2019, с. 3.

⁸ Там же, с. 4.

приводит к разночтениям. Например, российский исследователь Андрей Флиер дает такое определение культурной компетенции. По его мнению, системой культурной компетентности личности может быть назван комплекс систематических знаний и представлений, умений и навыков, традиций и ценностных ориентаций. И далее: основными составляющими культурной компетентности человека в обществе становятся не столько знания классических образцов гуманитарной культуры, сколько психологическая мобильность и коммуникабельность индивида, и культурная толерантность.⁹

Современный Национальный куррикулум, который является продолжением куррикулума 2010 года, основанного на формировании компетенций – Модернизированный Куррикулум (2010) по Истории – предлагает следующее определение культурной компетенции:

- Компетенции восприятия национальной культуры и европейской культуры;
- Компетенции оценки культуры народов мира и толерантного восприятия межкультурных ценностей.¹⁰

Данная концепция отражена в специфических компетенциях, представленных в куррикулуме последнего издания, к ним относятся:

- Использование исторического языка в различных учебных и жизненных/повседневных событиях, проявляя культуру общения.
- Расположение во времени и пространстве событий, процессов, феноменов, демонстрируя внимание преемственности и изменений в истории.
- Критический анализ информации из разных источников, проявляя историческую культуру и позицию активного и ответственного гражданина.
- Выявление ценности исторического прошлого и культурного наследия, проявляя уважение к стране и предкам.¹¹

Исходя из того что при формировании культурной компетенции учащихся, воспитание «человека культуры» предполагает, прежде всего, «возделывание» человека средствами культуры, возвращение в себе

---

⁹ Флиер А.Я. *Культура мира» и культурная компетентность*. [Электронный ресурс]. URL: http://ifapcom.ru/files/Monitoring/flier_kult_mira.pdf

¹⁰ *Модернизированный Куррикулум. История*. Кишинёв, 2010, с. 8.

¹¹ *Национальный Куррикулум. История румын и всеобщая история*. Кишинёв, 2019, с. 10.

неповторимой личности, восхождение по пути человеческой культуры. А такой «Человек культуры» должен быть причастен к исторической и культурной традиции человечества. Личность, овладев разными формами знаков и символов окружающей действительности, сформированными культурными ценностями, как бы замыкает на себя культуру, учится смотреть на мир глазами человека других времен и народов, ощущает себя одновременно гражданином своего родного населенного пункта, своей страны и всего мира.

В процессе формирования культурной компетентности у учащихся важнейшую роль играют дисциплины гуманитарного цикла, из числа которых мы можем отметить: литература, история, гражданское воспитание, иностранный и родной языки. Сформированность культурной компетенции как способности понять и принять культуру становится необходимым условием успешной коммуникации и социализации в современном мире. Формирование компетенций учащихся, т.е. способность применять знания в реальной жизненной ситуации, является одной из наиболее актуальных проблем современного образования.

В образовательном процессе формирование ключевых и специфических компетенции могут быть приобретены учеником, если соблюдены следующие условия:

- практическая направленность обучения;
- ориентация учебного процесса на развитие самостоятельности и ответственности ученика за результаты своей деятельности;
- использование на уроках деятельностного подхода в обучении, исследовательских, интерактивных технологий, технологий проектов.¹²

Данные условия неразрывно связаны между собой в процессе формирования компетенций с учетом целей учебно-воспитательного процесса. В данном случае, мы находим те навыки, которые неразрывно связаны с применением культуры как средства обучения, среди них мы можем отметить:

- развитие критического мышления (Прием «Имя, дата, событие» Эссе и др.)

¹² Козленко С.И., Саплина Е.В. *Современные образовательные технологии на уроках истории в профильной школе*
<http://his.1september.ru/article.php?ID=200702109>

- развитие навыков работы с историческими источниками (визуальные источники иллюстрации, документально воспроизводящие аутентичные памятники изучаемых исторических эпох – фотографии, реконструкции исторических событий и быта, портреты, репродукции картин и т.д.)¹³;
- формирование навыков анализа и оценки мотивации человеческой деятельности, установления связей между деятельностью людей и ценностями демократического общества. (примеры революционных стихотворений: Владимир Маяковский «Наш марш»¹⁴ Валерий Брюсов – К русской революции¹⁵ и др., карикатуры, картины и др.;
- формирование интеллектуальных механизмов, противостоящих дискриминации и ксенофобии (визуальные источники)¹⁶;
- стимулирование культурного разнообразия и мультиперспективности;
- предоставление фактологического материала другим школьным социо-гуманитарным дисциплинам и другим куррикулумным областям;
- обеспечение интересов и образовательных потребностей учащихся с целью развития личности и обеспечения социальной интеграции в постоянно меняющееся общество.¹⁷

Согласно данным целям дисциплина История румын и всеобщая история, в первую очередь направлена на понимание прошлого собственного народа и разнообразия культурных и исторических традиций народов мира для устранения предрассудков, поддержания толерантности и эффективного общения/сотрудничества между людьми. У учащихся должны быть сформированы отношения и ценности, позволяющие им оценить роль и значение людей, с которыми они прямо или косвенно взаимодействуют, независимо от их этнической,

---

¹³ Алексашкина Л.Н. *Визуальные источники в современных учебниках истории как объект познавательной деятельности школьников* [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/vizualnye-istochniki-v-sovremennyh-uchebnikah-istorii-kak-obekt-poznavatelnoy-deyatelnosti-shkolnikov>

¹⁴ Маяковский В. В. *Стихотворения (1917-1921)* [Электронный ресурс]. URL: http://az.lib.ru/m/majakowskij_w_w/text_0160.shtml

¹⁵ Валерий Брюсов. *К русской революции: Стих* [Электронный ресурс]. URL: <https://rustih.ru/valerij-bryusov-k-russkoj-revoljucii/>

¹⁶ *Дискриминация и ксенофобия* [Электронный ресурс]. URL: http://www.eycb.coe.int/compass/ru/chapter_5/5_4.html

¹⁷ *Национальный Куррикулум. История румын и всеобщая история*. Кишинев, 2019, с. 5.

религиозной, сексуальной и т.д. принадлежности, исключая, таким образом, расовую ненависть, ксенофобию или антисемитизм.¹⁸ Чаще всего на уроках используя средства культуры, применяется интерактивная форма обучения, которое имеет положительное влияние при использовании средств информационно-коммуникационных технологий, благодаря которым средства культуры можно визуализировать. Средства культуры позволяют учащемуся преодолеть барьер осовременивая истории, представить историческую эпоху исходя не из современных условий жизни и быта, которые близки обучаемым и являются более понятными для их восприятия, а принять время с его особенностями, дать собственную оценку историческим событиям основываясь на фактах, которые широко представлены в культуре как отражении человеческого бытия. При формировании исторических представлений средствами культуры мы рекомендуем использовать мнемические (мнемотехнические) приемы запоминания на уроках истории такие как: метод свободных ассоциаций, метод наводящих ассоциаций, словешалки, ритмизация и другие: интеллект-карта, метод «Лента времени», экскурсия, метод проектной деятельности.

Критический анализ информации из разных источников, проявляет историческую культуру с позиции активного и ответственного гражданина. Выявление ценности исторического прошлого и культурного наследия, необходимо при формировании уважения к стране и предкам. Культура позволяет учащемуся преодолеть барьер осовременивая истории, представить историческую эпоху исходя не из современных условий жизни и быта, которые близки обучаемым и являются более понятными для их восприятия, а принять время с его особенностями, дать собственную оценку историческим событиям основываясь на фактах, которые широко представлены в культуре как отражении человеческого бытия. Кроме того, следует отметить, что большинство тем согласно современному куррикулума представляют собой безоценочное усвоение знаний, что по сути снимает с учащихся элемент принуждения и дает возможность проявить себя в проектной и исследовательской деятельности, где культура выступает одним из наиболее интересных средств изучения и познания прошлого нашей истории как на локальном, так и на международном уровне.

---

¹⁸ *Национальный Куррикулум по Истории для лицейских классов*. Кишинев, 2019, с. 5.

EFICIENTIZAREA PROCESULUI DE PREDARE-ÎNVĂȚARE A ISTORIEI PRIN INTERMEDIUL OPERELOR LITERARE: SUGESTII APLICATIVE

Maia DOBZEU,

*profesor de istorie, grad didactic superior,
IPLT „Al. I. Cuza”, Chișinău, Republica Moldova,
maia_dobzeu@mail.ru;*

Tatiana ȚIGANU,

*profesor de istorie, grad didactic întâi,
IPLT „Al. I. Cuza”, Chișinău, Republica Moldova,
58608185@rambler.ru*

Summary

The tendency of learning by discovery, of active learning, the orientation towards the formation of critical thinking skills is emphasized more and more in the last period. The achievement of these objectives in the field of discipline The history of Romanians and Universal is accompanied by the examination of a wide range of information made available to teachers and students from historical sources. In this variety of sources, literary works plays a special role. Although, the literary works do not fully reflect the historical reality, they have a special role in teaching history by the fact that: incorporate the features of a historical period; artistically characterize certain historical processes and phenomena; describe historical personalities and events in which they were involved; stimulate the student's imagination; diversify the teaching and learning of History; ensure the interdisciplinarity between history and literature. Therefore, in approaching literary works of historical character, the teacher can use at the history lessons a number of works that will make his teaching more interesting, more motivating.

Keywords: *literary works, efficiency, History lesson, learning tasks.*

În ultima perioadă tot mai mult se accentuează tendința învățării prin descoperire, a învățării active, orientarea spre formarea deprinderilor de gândire critică. Realizarea acestor obiective în domeniul disciplinei Istoria românilor și universală este însoțită de examinarea unei game largi de informații puse la dispoziția profesorilor și elevilor de sursele istorice. În această varietate de surse un rol aparte revine operelor literare. Deși

operele literare nu reflectă în totalitate realizarea istorică, ele au un rol aparte în predarea istoriei prin faptul că:

- încorporează caracteristicile unei perioade istorice;
- caracterizează artistic anumite procese și fenomene istorice;
- descriu personalități istorice și evenimente în care au fost implicate acestea;
- stimulează dezvoltarea imaginației elevilor;
- diversifică procesul de predare-învățare a istoriei;
- asigură interdisciplinaritatea dintre istorie și literatură;

Letopisețele, povestirile, nuvelele, poemele, romanele cu caracter istoric pot servi drept surse de informație dar ele trebuie prezentate de profesor în context cu subiectul istoric. Elevii trebuie să li se explice că acestea conțin pe lângă informații istorice și multe elemente de ficțiune.

Înainte de a propune elevilor un text literar cu caracter istoric, profesorul îi va orienta să se documenteze din surse istorice veridice, va analiza împreună cu discipolii contextul obiectiv al subiectului evocat în opera literară, va formula întrebări pentru a stabili tangența dintre realitatea istorică și cea evocată în operă.

Atent, în abordarea operelor literare cu caracter istoric, profesorul poate utiliza la orele de istorie un șir de lucrări care-i vor face predarea mai interesantă, mai motivantă. În continuare venim cu unele sugestii aplicative.

✓ **Clasa a V-a**

✓ Tema: *Războaiele daco-romane*

✓ Sarcini de lucru:

- Cine era Decebal?
- Stabilește evenimentul la care face referire sursa.
- Cum îi motivează Decebal pe geto-daci înainte de război?
- Identifică o caracteristică a religiei geto-dacilor.
- Numește zeul suprem al geto-dacilor.

Fragment din poezia „*Decebal către popor*”¹

de George Coșbuc:

„Ei sunt romani! Și ce mai sunt?

Nu ei, ci de-ar veni Cel-sfânt,

Zamolxe, c-un întreg popor

De zei, i-am întreba: ce vor?

Și nu le-am da nici lor pământ

Căci ei au cerul lor!

Și-acum, bărbați, un fier și-un scut!

E rău destul că ne-am născut:

Dar cui i-e frică de război

E liber de-a pleca napoi,

Iar cine-i vânzător vândut

Să iasă dintre noi!

Eu nu mai am nimic de spus!

Voi brațele jurând le-ați pus

Pe scut! Puterea este-n voi

Și-n zei! Dar vă gândiți, eroi,

Că zeii sunt departe, sus,

Dușmanii lângă noi!”

✓ **Clasa: a V-a**

✓ **Tema: *Civilizația miceniană***

✓ **Sarcini de lucru:**

- Recunoaște legenda și relatează finalul acesteia;
- Subliniază în text localitățile menționate de autor (orașele, insulele, palatele etc.) și localizează-le pe hartă;
- Unește cu săgeți numele din coloana A și personajele corespunzătoare din coloana B

Coloana A

Tezeu

Minos

Poseidon

Minotaur

Egeu

Coloana B

Regele polisului Atenei

Zeul grec al mărilor

Regele insulei Creta

Erou atenian

Monstrul cu cap de taur

---

¹ George Coșbuc. *Decebal către popor*, https://www.versuri.ro/versuri/george-cosbuc-decebal-catre-popor-_1317.html, data ultimului acces 13.04.2020.

Fragment din opera „*Legendele Olimpului. Eroii*”,
vol. II, de Alexandru Mitru²

Plecarea în insula Creta

– „Ce s-a-ntâmplat?... De ce-i atâta tristețe în oraș ? l-a întrebat Tezeu pe tatăl adoptiv, Egeu.

Și regale...i-a povestit că mai de mult venise la Atena fiul regelui Minos de la Creta – ca să ia parte la niște concursuri. Și la concursurile acelea, fiul lui Minos, luptând strașnic, i-a biruit pe toți flăcăii care s-au întrecut cu el la jocurile din Atena.

– Atunci, beat de succes, fiul regelui Minos a jurat tare către prieteni că este gata să doboare și taurul din Maraton. Taurul alb al lui Poseidon, răpus acum de tine! a spus bătrânul rege lui Tezeu. Numai că planul său, făcut cu ușurință, a dat îndată greș...

– Taurul l-a ucis, pesemne ?

– Da. L-a ucis...

– Minos, regele din Creta, auzind vestea, a venit cu arme. Ne-a asediat și ne-a lovit, zicând că noi sântem de vină... În acest fel am fost înfrânți... și, drept tribut plătim cu jale, în fiecare an, lui Minos, șapte băieți și șapte fete...

– Ce face el cu acești tineri ?

– Vai nouă! a grăit Egeu. Pe toți îi vâă-n labirint, un palat mare de la Cnosos, cu zeci, sute de coridoare, de unde nu mai pot ieși... Acolo îi sfâșie-o fiară... O fiară zisă Minotaur, ce-i de la brâu în jos ca omul, iar de la brâu în sus e taur...”

✓ **Clasa: a VI-a**

✓ Tema: *Țara Românească în a doua jumătate a secolului XIV - începutul secolului XV*

✓ Sarcini de lucru:

- Care sunt anii de domnie a lui Mircea cel Bătrân?

² Alexandru Mitru. *Legendele Olimpului. Eroii*, vol. II.
https://kupdf.net/download/alexandru-mitru-legendele-olimpului-vol-2_59f4599de2b6f58e1fecfbac_pdf, data ultimului acces 13.04.2020.

- Enumeră trei evenimente istorice în care a fost implicat Mircea cel Bătrân.
- De ce fantoma lui Mircea apare la Cozia?
- Găsește în textul poeziei pasaje ce confirmă măreția personalității lui Mircea cel Bătrân.

Fragment din poezia „*Umbra lui Mircea, La Cozia*”

de Grigore Alexandrescu³

„...Oltule, care-ai fost martur vitejiilor trecute,
Și puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuți mari, fapte cumplite îți sunt ție cunoscute,
Cine oar’ poate să fie omul care te-a-ngrozit?
Este el, cum îl arată sabia lui și armura,
Cavaler de ai credinței, sau al Tibrului stăpîn,
Traian, cinste a Romei ce se luptă cu natura,
Uriaș e al Daciei, sau e Mircea cel Bătrân?
Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează.
Acest sunet, acest nume valurile-l primesc,
Unul altuia îl spune; Dunărea se-nștiințează,
Ș-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.”

- ✓ **Clasa a VI-a**
- ✓ Tema: *Orașele medievale. Dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului*
- ✓ Sarcini de lucru:
  - Explică termenul *breslă*.
  - Enumeră trei caracteristici ale breslei.
  - Care din caracteristicile enumerate se regăsesc în fragmentele de mai sus?
  - Prezintă, cu ajutorul textelor de mai sus, modalitatea de trecere de la calfă la meșter.
  - Demonstrează, cu ajutorul cunoștințelor acumulate anterior, ce semnifică pentru Ignatie Hubăr „*tăietura de maestru*”.

---

³ Grigore Alexandrescu. *Umbra lui Mircea (la Cozia)*, <http://poetii-nostri.ro/grigore-alexandrescu-umbra-lui-mircea-la-cozia-poezie-id-27687>(accesat 14.04.2020).

Fragment din opera „*Mara*”
de Ioan Slavici⁴

„Nu poate, așa zicea rânduiala breslelor, să intre în rândul stăpânilor decât acela care, pe lângă toate celelalte, a mai făcut și doi ani de călătorie. Așa e bine! Numai încetul cu încetul, sub bună pază, prin multe ispitiri, numai după ce s-a lovit cu capul de toate zidurile și a dat destule dovezi că e destoinic de a se povățui însuși pe sine, are s-ajungă omul stăpân de capul său și povățuitor pentru alții. O știa și Hubăr aceasta și ținea ca feciorul lui să treacă și el prin toate ispitirile... Duminică după sfânta Liturghie sau adunat la casa starostelui unsprezece dintre oamenii de încredere ai breslei. Lucru nemaipomenit: nu lipseau decât trei dintre paisprezece, iar unul din aceștia era Hubăr el însuși.

După ce se așezară cu toții împregiurul mesei, Bocioacă, om al buneii rânduiei, se ridică în picioare și puse cartea de călătorie a lui Ignatie Hubăr în mijlocul mesei.

– Veți fi știind, zice el sărbătorește, de ce ne-am adunat astăzi, și nu mă îndoiesc că puțin o să stăm de stat. Eu însă, după cum o cere rânduiala, vă fac împărțășire că unul dintre fruntașii breslei noastre, măcelarul Anton Hubăr, cere să hotărâm ziua pentru ca feciorul său Ignatie să facă tăietura de maestru...”

✓ **Clasa a VI-a**

- ✓ Tema: *Consolidarea Țării Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare; Rolul lui Ștefan cel Mare și Sfânt în istoria românilor*

Figura și perioada lui Ștefan au fost o puternică sursă de inspirație pentru scriitori români. Iată o listă neexhaustivă de asemenea creații:

Alexandru Vlahuță, *Din trecutul nostru*;
Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*;
Dimitrie Bolintineanu, *Aprodul Purice*;
Dimitrie Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare*;
Dimitrie Bolintineanu, *Visul lui Ștefan cel Mare*;
Gheorghe Asachi, *Ștefan cel Mare înaintea Cetății Neamțu*;
Mihai Eminescu, *Scrisoarea a III-a*;
Mihail Sadoveanu, *Frații Jderi*;

⁴ Ioan Slavici. *Mara*. București: Editura: VOX, 2006, pp.115, 136.

Poezie populară culeasă de Vasile Alecsandri, Movila lui Burcel;
Poezie populară culeasă de Vasile Alecsandri, Ștefan, Ștefan, domn cel mare;
Ștefan Octavian Iosif, Cântec despre preafericita izbândă de la Podul Înalt;
Vasile Alecsandri, Dumbrava roșie;
Vasile Alecsandri, Imn lui Ștefan cel Mare.

- ✓ **Clasa a VI-a**
- ✓ Tema: *Geneza societății moderne în Europa Occidentală până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Franța între medieval și modern*
- ✓ Sarcini de lucru:
  - Caracterizează printr-un enunț cu caracter istoric relațiile dintre monarhie și biserică franceză la sfârșitul secolului al XVI – începutul secolului a XVII-lea.
  - Explică sintagma subliniată în sursă.
  - De ce cardinalul Richelieu avea nevoie de gardă personală?

Fragment din opera „*Cei trei mușchetari*”⁵

de Alexandres Dumas-tatăl

Capitolul II: *Anticamera domnului de Treville*

„Cât despre cardinal (Cardinalul Richelieu), nu rămăsese nici el, în privința aceasta, mai prejos decât regele. Când văzuse ce minunați aleși înconjurau pe Ludovic al XIII-lea, acest al doilea, sau mai curând acest întâi rege al Franței, a vrut și el să-și aibă garda lui. Și-a avut și el deci mușchetarii, după cum Ludovic al XIII-lea și-i avea pe ai lui; în văzul lumii, aceste două puteri rivale își alegeau, pentru folosința lor, pe cei mai vestiți mânduitori ai spadei din toate colțurile Franței și chiar din țările străine. De multe ori seara, la obișnuita partidă de șah, Richelieu și Ludovic al XIII-lea se ciorovăiau (ceartă ușoară) în privința faimei slujitorilor lor. Fiecare lăuda ținuta și vitejia oamenilor săi și în vreme ce ponegreau fățiș duelul și încăierările, pe ascuns îi asmuțeau ca să se bată...”

---

⁵ Alexandre Dumas - tatăl. *Cei trei mușchetari*, https://www.academia.edu/27638546/Cei_trei_mu%C5%9Fchetari; data ultimului acces 13.04.2020.

✓ **Clasa a VII-a**

✓ Tema: *Civilizația industrială în prima jumătate a secolului al XIX-lea*

✓ Sarcini de lucru:

- Stabilește fenomenul/procesul descris în sursă.
- Care formă a revoluției industriale (demografică, agrară, energetică, a transporturilor, managerială) i-au permis lui Fogg să câștige pariul?
- Enumeră caracteristicile revoluției transporturilor.
- Prezintă pe harta de contur traseul personajului Phileas Fogg.

Fragment din opera „*Ocolul pământului în 80 de zile*”⁶

de Jules Verne

Capitolul III:

O conversație care ar putea avea consecințe grave pentru Phileas Fogg
 „Discuția încetă în timpul partidei (de whist), dar imediat Andrew Stuart a reluat spunând:

- Cum așa? S-a micșorat pământul?
- Fără îndoială, răspunse Gauthier Ralph. Mr. Fogg are dreptate, pentru că astăzi îl parcurgem de două ori mai repede decât acum o sută de ani. Și cercetările vor merge mai repede.
- ...
- Trebuie să mărturisesc, domnule Ralph, că ați fost amuzant când ați spus că pământul s-a micșorat. Acum îl înconjurăm în trei luni.
- Doar în 80 de zile, zise Phileas Fogg
- Într-adevăr, domnilor, adăugă John Sullivan, în 80 de zile de când Great-Indian peninsular railway face legătura între Rothl și Allahabad. Iată calculul din Morning Chronicle:

De la Londra la Suez prin Mont-Cenis și Brindisia,

cu trenul și cu vaporul ..... 7 zile

De la Suez la Bombay, cu vaporul ..... 13 zile

De la Bombay la Calcutta, cu trenul..... 3 zile

De la Calcutta la Hong-Kong (China), cu vaporul ..... 13 zile

⁶ Jules Verne. *Ocolul pământului în 80 de zile*.

https://books.google.md/books?id=WijXAgAAQBAJ&pg=PA2&lpq=PA2&dq=ocolul+p%C4%83m%C3%A2ntului+80+de+zile+pdf&source=bl&ots=VcuTV68cJV&sig=ACfU3U1_xy2NcAVm7lKV2xFehDmNaNuTRA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiZytfA8OT0AhXcxMQBHakBAoY4ChDoATACegQICxA0#v=onepage&q&f=false; (accesat 13.04.2020).

De la Hong-Kong la Yokohama (Japonia), cu vaporul	6 zile
De la Yokohama la San Francisco, cu vaporul	22 zile
De la San Francisco la New York, cu trenul	7 zile
De la New York la Londra, cu vaporul și cu trenul	9 zile
Total	80 zile”

✓ **Clasa a VIII-a**

✓ Tema: *Unirea Principatelor Române*

✓ Sarcini de lucru:

- Definește termenul: *adunare ad-hoc*;
- Enumeră categoriile sociale participante la Adunarea ad-hoc din Moldova;
- Identifică cauzele Unirii Principatelor, invocate de autorul sursei;
- Demonstrează pe hartă granița naturală dintre Moldova și Valahia menționată în sursă.
- Numește faptul istoric la care face referire secvența subliniată în sursă;

Fragment din opera „*Moș Ion Roată și Unirea*”⁷

de Ion Creangă

„La 1857, pe când se fierbea Unirea în Iași, boierii moldoveni liberali ... au găsit cu cale să cheme la Adunare și câțiva țărani frunțași, câte unul din fiecare județ, spre a lua și ei parte la facerea acestui măreț și nobil act național. ...

– Oameni buni, știți pentru ce sunteți chemați aici, între noi? zise boierul cu blândeță.

– ...

– Apoi, iaca ce, oameni buni: de sute de ani, două țări surori, creștine și megieșe, Moldova noastră și Valahia sau Țara Muntenească, de care poate-ți fi auzit vorbindu-se, se sfâșie și se mănâncă între dânsule, spre cumplita urgie și pieire a neamului românesc. Țări surori și creștine, am zis, oameni buni; căci, precum ne închinăm noi, moldovenii, așa se închină și frații noștri

---

⁷ Ion Creangă. *Moș Ion Roată și Unirea*, https://ro.wikisource.org/wiki/Mo%C8%99_Ion_Roat%C4%83_%C8%99i_Unirea, data ultimului acces 13.04.2020.

din Valahia. Statura, vorba, hrana, îmbrăcămintea și toate obiceiurile câte le avem noi le au întocmai și frații noștri munteni. Țări megieșe, am zis, oameni buni; căci numai pârlăușul Milcov, ce trece pe la Focșani, le desparte. "Să-l secăm dar dintr-o sorbire" și să facem sfânta Unire, adică înfrățirea dorită de strămoșii noștri, pe care ei n-au putut s-o facă în împrejurările grele de pe atunci..."

✓ **Clasa: a IX-a**

✓ Tema: *Evoluția social-economică a statului român în perioada interbelică*

✓ Sarcini de lucru:

- Enumeră minoritățile naționale menționate în text.
- Caracterizează, în baza textului, relațiile dintre minoritățile naționale din Transilvania.
- Explică caracterul relațiilor dintre români și maghiari.
- Desenează planul mahalalei satului Șiria descrisă de Ioan Slavici.

Fragment din povestirea

„Drumul în care am umblat - Lumea de atunci”

de Ioan Slavici⁸

„Eram deci purtat de ici până colo și în curând am ajuns să umblu de capul meu când nu eram purtat.

Pretutindenii pe unde mă duceam, oamenii mă îmbrățișau cu dragoste, încât minune nu-i dacă m-am pătruns în curând de gândul că lumea e alcătuită din oameni care mă iubesc și pe care am deci să-i iubesc și eu.

Abia acum, la zile de bătrânețe îmi dau seama că această dragoste obștească se mărginea la români. Orișicâtă silință mi-ași da, nu reușesc să-mi aduc aminte vreun praznic, vreo ospete ori vreo petrecere de orișice fel la care luau parte și unii dintre cei ce nu erai români.

Nu trăiau românii împreună, ci alătura cu ceilalți, ce-i drept în bună pace, dar nu împreună.

Nu tot așa și eu, deși mama stăruia cu multă hotărâre în gândul că cu străinii din același blid să nu mănânci. Casele părinților mei se aflau adecă

⁸ Ioan Slavici. *Drumul în care am umblat - Lumea de atunci*, http://www.ioanslavici.eu/opere/lumea_prin_care_am_trecut/capitolul_04.html#.XpXYicgzblU, data accesării 14.04.2020.

în drumul Ardealului, la colțul unei uliți ce cobora spre imașul sau bătătura de la marginea dinspre câmp a satului.

Peste drum de noi stătea feldșerul Moldovanyi, un armean căsătorit cu sora medicului Cordina, care era italian și avea doi băieți cam de vârsta mea. La dreapta feldșerului, sus pe deal, se aflau casele încăpătoare ale grofiței Konigseg, care era măritată după secuiul Bartha și avea doi băieți și două fete. Dincolo locuia post-maistorul Valerian, un ceh, care avea doi băieți și-o fată. La stânga feldșerului locuia un oarecare Koinok, maghiar, al cărui băiet îmi era un fel de mentor într-ale ștregăriei, iar vecin cu Koinok era Voinovici, un turtelar sârb. La cellalt colț se afla primăria maghiară și notarul Lobel, în urmă Kunfy, avea o casă plină de copii, toți evrei, ca părinții lor. În dosul caselor noastre ne era vecin Zorad, un slovac, iar în fundul grădinii, pe ulița ce cobora spre bătătură ne erau vecini Pârvu și Bucălan, iar mai departe se afla partea șvăbească a satului.

Aceasta era partea cea mai apropiată a lumii în care mi-am trăit primii ani de copilărie.

Mai târziu umblam la școala românească.

Când ne întorceam de la școală, noi, băieții din acea parte a satului, treceam prin fața școlii nemțești la care umblau și ungurii; și dacă se întâmpla să-i întâlnim pe cei de acolo, ei ne ziceau: "*Rumun munca fun!*", iar noi strigam: "*Ungur bungur!*" și "*Neamț cotofleant!*", ba mai aruncam și cu petri unii într-alții.

După ce soseam însă acasă, ceilalți îți căutau de drum și se duceau mai departe, iară eu rămâneam singur în mijlocul acelora cu care-mi petrecusem mai înainte luminoasele zile".

✓ **Clasa a IX-a**

✓ Tema: *Al doilea Război Mondial. Crime împotriva umanității*

✓ Sarcini de lucru:

- Scrie un alt termen/expresie pentru sintagma „*legile antievreiești*”, adecvat pentru contextul sursei. Explică răspunsul.
- Explică noțiunea subliniată în sursă.
- Determină statutul Olandei la începutul celui de-al Doilea Război Mondial;

- Caracterizează, printr-un enunț istoric, politica Germanie naziste aplicată pe teritoriile aflate sub ocupație.
- Exprimă-ți atitudinea față de legile antievreiești descrise în sursă.
- Ce fenomen/tratament este descris în sursă? Numiți un obiectiv a Organizației Națiunilor Unite, care ar avea drept lupta cu acest fenomen/tratament.

Fragment din opera

*„Jurnalul Annei Frank: 12 iunie 1942 - 1 august 1944”*⁹

trad. de Gheorghe Nicolaescu

„Începând din mai 1940, s-a terminat cu vremurile bune: mai întâi războiul, apoi capitularea (Olandei), intrarea nemților, când pentru noi, evreii, au început nenorocirile. Legile antievreiești au venit una după alta și libertatea ni s-a restrâns foarte tare. Evreii trebuiau să poarte o stea galbenă; evreii trebuie să-și predea bicicleta; evreii n-au voie să meargă cu tramvaiul; evreii n-au voie să circule cu nici o mașină, nici măcar cu una particulară; evreii nu-și pot face cumpărăturile decât între orele 15.00 și 17.00; evreii nu pot merge decât la un frizer evreu; evreii n-au voie să iasă pe stradă între orele 20.00 și 6.00; evreii n-au voie să frecventeze teatrele, cinematografele și alte locuri de divertisment; evreii n-au voie să meargă la piscină și nici pe terenurile de tenis, de hochei ori pe alte terenuri de sport; evreii nu au voie să practice canotajul; evreii n-au voie să practice nici un sport în spațiul public; după ora opt seara, evreii nu mai au voie să stea în propria grădină și nici la cunoștințe de-ale lor; evreii n-au voie să meargă acasă la creștini; evreii trebuie să meargă la școli evreiești; și așa mai departe. Așa ne-am dus traiul de pe o zi pe alta, fiindu-ne interzis să facem ba una, ba alta. Jacques îmi spune mereu: „Nu mai îndrăznesc să fac nimic, căci mi-e teamă să nu fie interzis.”

⁹ *Jurnalul Annei Frank: 12 iunie 1942 - 1 august 1944*. Anna Frank; trad.: Gheorghe Nicolaescu. București: Humanitas, 2011, p. 20.

EDUCAȚIA TINERETULUI STUDIOS PRIN PRISMA VALORILOR ECONOMICE

Corina SAVIȚCHI,

lector universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova

savitchic.11@gmail.com

Summary

The article deals with the importance of economic education in vocational education. Economic education is seen as an important pedagogical component, the implementation of which is a productive way to preparing young people for life. The purpose of economic education – developing the skills of self-organization of life, as well as improving economic education students.

Keywords: *economic education, vocational education, young people, competence*

Schimbările socio-economice din țară noastră necesită căutarea de noi abordări ce asigură pregătirea eficientă a personalului calificat care va face față cerințelor stringente ale pieței forței de muncă actuale. Această paradigmă educațională urmează să răspundă la un șir de întrebări: *ce competențe să dezvolte la elevi, ce metode educaționale să aplice pentru formarea acestor aptitudini și capacități, cum să determine nivelul de formare și dezvoltare a competențelor respective.* Ca răspuns la aceste întrebări, Comisia Europeană îndeamnă guvernele statelor-membre să includă predarea și învățarea competențelor-cheie în strategiile lor de învățare pe tot parcursul vieții. Această Recomandare a Parlamentului European și a Consiliului Europei¹ identifică opt competențe-cheie care sunt fundamentale pentru dezvoltarea fiecărui individ. Printre ele, un rol important îl au *competențele antreprenoriale.* În acest context, după semnarea de către Republica Moldova a Acordului de asociere la Uniunea Europeană, s-a considerat necesară studierea și formarea competențelor antreprenoriale la tineretul studios din țara noastră.

Educația economică este un proces pedagogic care formează aptitudini economice și dezvoltă trăsături de personalitate cum ar fi: *gândire economică,*

---

¹ *Recomandare a Parlamentului European și a Consiliului Europei privind competențele-cheie din 18 decembrie 2006.* <http://ecalificat.ro/uploads/files/productsitems/0/>

comportament, conștiință, valori, cultură, abilități, nevoi, interese, atitudini, planuri, motive, standarde, obiceiuri economice. Orientările valorice ale educației economice constituie fundamentul teoretic al dezvoltării socioculturale a tinerilor, iar identificarea acestor valori este asociată cu trecerea civilizației de la forma industrială la cea postindustrială a vieții sociale. Baza conceptuală a educației economice a tineretului studios constituie principiile filozofice asupra lumii înconjurătoare care identifică valori concrete pentru procesul educațional, ce sunt deosebit de importante în tranziția către o democrație socio-economică, politică și culturală a societății².

O latură vulnerabilă a adolescenței, este perioada în care tinerii trec de la dependența la independența economică, adică învață cum să gestioneze corect resursele disponibile. Acest fapt permite controlul asupra cheltuielilor și riscurilor cotidiene, cum ar fi: ierarhizarea cheltuielilor și realizarea bugetului personal sau familial, economisiri pentru situații de urgență sau efectuarea investițiilor în perioade de creștere economică etc. Astfel, gestionarea include planificarea nevoilor pentru ciclul de viață, pregătirea pentru a intra pe piața forței de muncă, obținerea veniturilor și beneficierea de oportunitățile economice existente. Educația economică oferă tinerilor cunoștințe și abilități, le consolidează atitudinea și credința în ei înșiși, în luarea deciziilor sigure și corecte. Făcând pași mici spre administrarea corectă a resurselor, tinerii pot dezvolta deprinderi economice pe care le vor folosi de-a lungul vieții și îi vor ajuta la transformarea obiectivelor în realitate. Împreună cu oportunitățile propuse de sistemul educațional, rețelele sociale de susținere, accesul la produse și servicii orientate către tineri și legătura directă cu piața, educația economică/ antreprenorială este un catalizator puternic în pregătirea tinerilor pentru rolurile sociale și economice pe care și le vor asuma pe viitor³.

În multe țări ale lumii, dezvoltate economic, tinerii au acces la educația antreprenorială de la o vârstă fragedă. Pentru ei este firesc să realizeze operațiuni de plată on-line pentru diverse servicii sau chiar să-și câștige propriul venit etc, care odată cu finalizarea școlii, i-ar ajuta la depășirea impedimente în activitățile lor, *precum negocierea mărimii sala-*

² Н.С. Ковалева. *Экономическое воспитание студентов*, <https://www.science-education.ru/pdf/2014/6/1726.pdf> (vizitat: 18.06.2020).

³ *Expanding Access to Financial Education: Adolescents and Young Adult*. https://www.microfinanceopportunities.org/wp-content/uploads/2014/11/Youth-Brief_letter.pdf, (vizitat: 12.07.2020).

riului, asigurarea auto, contribuții fiscale, proprietate privată, inflație, economii, investiții, tranzacții financiare etc. Astfel, dezvoltarea competențelor economice și financiare, poate stimula antreprenoriatul în rândul tinerilor și oferi instrumente suplimentare de soluționare a dificultăților economice în perspectivă⁴.

De menționat că, lipsa de cunoștințe și dezinteresul tinerilor de a respecta normele economice de comportament în societate fac educația economică foarte dificilă. Totodată, educația economică/antreprenorială este una dintre componentele procesului educațional de formare a „omului economic” care:

- ar deține conceptele fundamentale ale teoriei economice în luarea deciziilor corecte și independente;
- ar avea o imagine clară a realității economice și a lumii înconjurătoare;
- ar posedă o gândire economică modernă și dezvoltă abilități de a găsi soluții pentru diferite probleme economice complexe;
- ar respectă proprietatea privată, munca personală și a membrilor societății;
- ar participa activ în producerea bunurilor și serviciilor materiale și spirituale necesare societății;
- s-ar ghidează conform norme legale în dezvoltarea unei afaceri;
- ar crea noi locuri de muncă care generează creștere economică⁵.

Precum menționează cercetătoarea română, Săndulescu Liliana-Camelia „universitățile din Moldova au o experiență modestă în ceea ce privește activitatea antreprenorială și promovarea rezultatelor științifice în producție”⁶. Această viziune este susținută și de către academicianul autohton, V. Canțer, care afirmă că, „o provocare pentru învățământul superior din țară noastră este conexiunea slabă cu piața muncii și dezechilibrele în pregătirea cadrelor”⁷. Eforturile depuse pentru a îmbunătăți

---

⁴ V. Frisancho. *The Impact of Financial Education for Youth*, 2019, https://publications.iadb.org/publications/english/document/The_Impact_of_Financial_Education_for_Youth_en.pdf (vizitat: 10.07.2020).

⁵ A.C. Прутченков, Т.С. Терюкова. *Экономическое воспитание молодежи в контексте современных социальных преобразований*, 2010 г., № 1, <https://novainfo.ru/author/5> (vizitat: 10.08.2020).

⁶ Liliana-Camelia Săndulescu. *Dezvoltarea culturii antreprenoriale în spațiul universitar*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale 28-29 septembrie, 2010*. Vol. I.: Probleme actuale ale științelor filologice, psihologice, pedagogice și social-politice. Chișinău, 2010, pp. 287-294.

⁷ Valeriu Canțer. *Știința și educația sustenabilă pentru societatea cunoașterii de viitor*. www.cnaa.md (vizitat: 10.07.2020).

procesul educațional ar trebui să vizeze predarea educației economice/antreprenoriale în conformitate cu realitatea economică.

Actualmente, există parteneriate de implementare a programelor de Educație economică în instituțiile de învățământ din țara noastră, iar pionieratul aparține organizației obștești Junior Achievement Moldova care este o organizație non-profit fondată în anul 1995, și membră a rețelei JA Worldwide și a Centrului Regional de la Bruxelles, JA-YE Europe. Misiunea ei constă în motivarea și pregătirea tinerei generații pentru a se afirma cu succes în economia de piață. În acest scop, organizația implementează în instituțiile de învățământ din Republica Moldova, programe opționale de educație economică și antreprenorială⁸. Prin intermediul acestor programe, profesorul și elevul *învață prin acțiune, adică "learning by doing"* desfășurate în sala de clasă și interacțiunea cu consultanții voluntari din mediul de afaceri local. Prin simulări la calculator sau în clasă, jocuri de rol, scenariu, analiză de studii de caz, elevii învață experimentând roluri din viața reală: consumator, angajat, antreprenor, contribuabil etc. Oferta educațională a organizației conține 19 programe, pentru toate nivelurile de vârstă de la clasa I la XII, iar două din ele sunt cu aplicare în practică: Minifirma și Compania Școlară. Anual se organizează Târgul Național al Companiilor și Minifirmelor Școlare, iar echipa câștigătoare participă la Târgul European al Companiilor Școlare. La concursul național din anul de studii 2019-2020 au participat 135 de elevi din Chișinău, Glodeni, Orhei, Anenii Noi, Ungheni, Criuleni, Florești, Ialoveni, Cimișlia, Drochia, Căușeni, Edineț, Briceni. Numărul tinerilor participanți la acest eveniment este în creștere: dacă 2016-2017 s-au înscris în competiție 695 persoane, atunci în 2019-2020 numărul lor s-a triplat.

În tabelul nr. 1 sunt reprezentate participanții la concursul „Târgul Național al Companiilor și Minifirmelor Școlare”, treapta gimnazială. Observăm că majoritatea tinerilor provin din mediul rural și reprezintă genul feminin.

⁸ *Educație economică și antreprenorială*. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX). Chișinău, 2013.

Nr. d/o	Persoane	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020
1.	Persoane, masc.	344	550	799	1050
2.	Persoane, fem	351	1457	883	1250
3.	Persoane, mediul rural	575	1236	1432	1370
4.	Persoane, mediul urban	120	771	250	930
5.	Total, persoane	695	2007	1682	2300

Tab. 1. Numărul participanților la concursul național, treapta gimnazială, după gen și reședință (persoane)
(www.jamoldova.org.md)

La treapta liceală, se atestă aceeași situație cu o evoluție pozitivă, înregistrând 580 persoane în anul 2016-2017, și mărindu-se de patru ori în 2019-2020. Aceste activități prezintă interes pentru tineretul studios care se implică și obțin rezultate. În special, ei provin din mediul rural. Dacă în 2016-2017 predominau fetele, atunci în anul de studii 2019-2020, băieții dețin întâietatea (Tab. 2).

Nr. d/o	Persoane	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020
1.	Persoane, masc.	275	525	1110	1650
2.	Persoane, fem.	305	725	1150	626
3.	Persoane, mediul rural	460	685	1478	1500
4.	Persoane, mediul urban	120	565	782	776
5.	Total, persoane	580	1250	2260	2276

Tab. 1. Numărul participanților la concursul național, treapta liceală, după gen și reședință (persoane)
(www.jamoldova.org.md)

La concursurile internaționale ulterioare participă echipele câștigătoare de la treapta liceală. În anul de studii 2019-2020, locul I ia revenit tinerilor de la Centru de Excelență în Economie și Finanțe, pentru a concura în Portugalia cu alte colective.

Astfel, eficiența educației economice pentru individ se reflectă în conștiința economică a acestuia, în cultura gândirii economice și a com-

portamentului său economic, care sunt realizate prin cunoașterea și înțelegerea legilor economice, a normelor vieții sociale, a tendințelor în dezvoltarea lor, în alegerea conștientă a sferei de activitate unde persoana de realizează ca forță de muncă calitativă și eficientă, cu beneficiu maximal atât pentru sine, cât și pentru societate. Aceste postulate sunt în proces de realizare și implementare în Republica Moldova și care joacă un rol decisiv în promovarea cunoștințelor, abilităților economice ce ar contribui, ulterior, la dezvoltare prodigioasă a țării. Prin urmare, aceste acțiuni necesită susținere stringentă financiară, organizațională a statului, deosebit de importante în condițiile regresul economic național și mondial, provocat de pandemia COVID-19.

DRAGOSTEA DE PATRIE – DE LA NAȚIONAL LA UNIVERSAL: ABORDARE INTERDISCIPLINARĂ

Alexandru SEU,

*profesor de limba și literatura română,
Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, Edineț, Republica Moldova,
seu.sandu@yahoo.com*

Summary

The modern personality must be aware of its identity as the product of a set of socio-cultural values, which, by giving particular stateliness, creates the spirituality and the axiology of the nation in general. This article approaches some aspects of the literature message about the importance of affective self-report with a community with common values, more than just a simple identification on the basic affinities with it, which cultivates and strengthens the patriotic consciousness of the students.

Keywords: *patriotism, literature, history, comparativism, interdisciplinarity.*

Poetul Grigore Vieru spunea: „Este greșit să înveți copilul cum să moară pentru patrie, înainte de a-l învăța cum să trăiască pentru ea”. Școlii îi revine menirea de a cultiva dragostea de patrie în conștiința elevilor. Firește, aceasta nu poate voala problemele care îi fac pe oameni sceptici, dar poate ghida elevii să realizeze segregarea și ierarhizarea valorilor prin ilustrarea exemplelor de personaje literare și euri creatoare, care își manifestă înțelepciunea și forțele actante în circumstanțe vitrege și problematice. Limba și literatura română, istoria și literatura universală reprezintă disciplinele ale căror principii și prevederi didactice le permit să realizeze o simbioză interdisciplinară pentru a cultiva elevilor dragostea de patrie.

Diversificarea procesului instructiv, prin angajarea strategiilor interdisciplinare, implică un dialog pedagogic eficient, cheie a învățării centrate pe elev, prin care se cercetează sfera valorică socială, prezentându-se elevului atât exemple de atitudini și valori veritabile, căroro acesta le-ar analiza doar circumstanțele desfășurării și amploarea manifestării, cât și ceea ce s-ar numi astăzi *antiexemplu*, un bagaj vicios și nonvaloric (decădere, lipsă de atitudine), care ar stimula criticismul elevului, angajân-

du-l într-o observare și analiză obiectivă detașată a contextelor, evenimentelor, proceselor, personajelor, personalităților.

Formarea atitudinii respectuoase față de patrie se poate realiza prin cultul cinstirii trecutului istoric național, prin respectul față de aspirațiile naționale pentru libertate și identitate și, nu în ultimul rând, prin respectul față de culturile ce ne înconjoară, cu care am conviețuit și de la care am învățat. În acest context, articolul propune două perspective de abordare interdisciplinară a patriotismului: relația limba și literatura română – istorie, prin analiza creației militante a poetului Grigore Vieru și a contextului istoric din perioada mișcării de trezire a conștiinței naționale de la sfârșitul secolului al XX-lea între Prut și Nistru și limba și literatura română – literatura universală, prin cercetarea, din perspectivă comparativă, a două destine tinere împovărate de calvarul Primului Război Mondial: Apostol Bologa din romanul rebrenian *Pădurea spânzuraților* și Grigori Melehov, personajul romanului *Donul liniștit* de Mihail Șolohov.

„Se afirmă că evenimentele de la 1989 încoace acționează asupra lui Grigore Vieru ca un denotator care-i eliberează toate energiile, vulcanul lui interior intră în erupție”¹. „Nimeni nu poate contesta partea cea mai valoroasă a operei sale, jertfelnică dăruire neamului și limbii române, transformată în crez”². Pledoaria *vieții pentru patrie* identifică, în creația viereană, patria cu mama (*Mamă, tu ești...*), dragostea (*Locuiesc*), limba română (*Dorul și limba, Răsai, Cântare scrisului nostru*), elogiul valorilor culturale (*Eminescu, Lucian Blaga*). Valorile pe care Vieru le-a cântat *așa cum își cântă privighetoarea pădurea care i-a dat adăpost* sunt promovate la orele de limba și literatura română.

Motivele și temele textelor viereane, inspirate din trăirile noroase sau clare *ca o amiază* ale acestui neam, demonstrează că a-ți iubi patria înseamnă: „Dar mai întâi/ să fii sămânță./ Tunet să fii./ Ploaie să fii./ Lumină să fii./ Să fii os/ de-al fratelui tău/ retezat de sabia dușmană./ Brăzdar să fii./ Duminică să fii./ Doină să fii./ Ca să ai dreptul/ a săruta acest pământ/ îndurerat/ de-atâta rod”.

În *Despre fericire*, eul liric vierean își exprimă direct sentimentul împlinirii crezului său artistic, cel de a cânta *mărul înflorit*, patria și valorile

¹ Alexandru Burlacu. *Poetica lui Grigore Vieru*. În: *Grigore Vieru. În umbra lui Orfeu*. Concepție, antologare, elaborare V. Caraman. Chișinău: "Garomont-Studio", 2015, p. 18.

² Mihai Cimpoi. *Moarte întru adevăr*. În: *Grigore Vieru. În umbra lui Orfeu*, p. 33.

naționale și nu *păunii*, adică tărâmurile exotice, îndepărtate, străine. Cântând „Izvorul care reînvață/ De unde vine,/ Când a fost născut...”, eul liric trăiește sentimentul fericirii, prilejuit de trezirea conștiinței naționale. Poetul este cel care trăiește alături de poporul său vitregiile sorții potrivnice și necazurile acestuia: „Sunt fericit/ C-am plâns ori/ M-am bătut în vatră/ Cu hoarda ploilor de piatră...”. Spiritul de sacrificiu este exprimat de versurile „C-am încălzit/ Cu sângele-mi rănit/ Pământul...”. Versurile „Erou nu sunt,/ Măririi nu cer” definesc un patriotism necondiționat, o angajare voluntară, izvorâtă din axiologia autentică interioară, în lupta pentru redobândirea vechii identități, fără urmărirea unor beneficii.

În *Basarabie cu jale*, Grigore Vieru deplânge soarta unui popor abătut de la drumul aflării adevărului. Un popor care nu înțelege, nu vrea să înțeleagă sau se preface a nu înțelege adevărul păstrează totuși latentă luciditate a conștiinței naționale atunci când, fermecat de cântecul românesc, își încuie lacrima în piept, semn că ce simte cu adevărat este deasupra oricărei rațiuni șovine calculate, rățacite. Astfel, adevărul triumfă prin recunoașterea eternului spirit românesc: „Ei spun că nu-s români, ci lacrimi/ În piept frământă/ Când un Fărcaș sau Vicoveanca/ Sau Gheorghe cântă”. Privat de o conștiință națională temeinică, sufletul basarabean are destinul spicului de grâu pus în fața pietrei. Versurile-refren „Încălcă-ți este viața,/ Basarabie!/ Ca grâul ce-l bate gheața,/ Basarabie!” sugerează destinul dramatic al românului din Basarabia, lipsit de conștiința istorică, fără de care un popor poate fi ușor distrus.

„Bucurându-se de o neîntrecută popularitate, omnivalentă și rezistență în coordonatele sale esențiale, opera lui Grigore Vieru, Poet singular în tot spațiul românesc și adevărat pedagog al Neamului său, acumulează astăzi noi valențe, sintetizând atât naționalul, cât și europeanul și universalul. Creația viereană, în totalitatea sa, oferă o gamă infinită de interpretări și lecturi persuasive”³. Mesajul poeziilor lui Grigore Vieru, ctitor de conștiință națională, este un îndemn să iubim dreptatea, adevărul, credința – Patria.

Drept surse pentru aspectul istoric, servesc, cu certitudine, înregistrările de la Marile Adunări Naționale, în cadrul cărora oameni de cultură, oameni politici, lideri religioși, adepți ai revenirii la făgașul firesc al istoriei, au ținut discursuri înflăcărâte (27.08.1989; 31.08.1989; 27.08.1991),

---

³ Ion Hadârcă. *Grigore Vieru sau axul postumității testamentare*. În: *Grigore Vieru. În umbra lui Orfeu*, p. 67.

înregistrările de la ședințele Sovietului Suprem al RSSM, pentru analiza opiniilor politice și a procesului decizional, mărturiile organizatorilor și participanților acestora, ecourile mediatice naționale, unionale și internaționale ale evenimentelor.

Abordarea interdisciplinară a conceptului de *patriotism* se poate realiza și prin relația literatura română – literatura universală, materializată în acest articol prin analiza comparativă a personajelor principale ale romanelor *Pădurea spânzuraților* și *Donul liniștit*, care prezintă similitudini la nivel de temă, idee și mesaj. Prezintă interes cum Apostol Bologa și Grigori Melehov, ambii tineri, plasați în circumstanțe practic similare care îi forțează să discearnă valorile, zguduți de criza existențială care le-a marcat tinerețea, triumfă asupra urgiilor războiului, devenind învingători morali ai acestuia.

Atât Apostol Bologa, cât și Grigori Melehov se manifestă, pe parcursul războiului, ca militari profesioniști, care servesc cu abnegație cauza armatelor lor. Apostol Bologa își manifestă devotamentul și profesionalismul, distrugând reflectorul rusc. Dar scopul ascuns al acestui act de sacrificiu și curaj a fost de a „dobândi de la generalul Karg mântuirea”. „În ziua când un general bătrân, înconjurat de o droaie de ofițerași fercheși, a venit să-i agațe pe piept medalia de aur pentru distrugerea reflectorului, Bologa s-a prefăcut că i-e rău, numai ca să nu fie silit a părea încântat”.

Ambele personaje trăiesc crize ale conștiinței. „La Apostol Bologa aceasta începe atunci când „lumina, simbol al conștiinței, trece ca o ștafetă din privirea ofițerului ceh, cu nume sugestiv Svoboda (libertate), în sufletul lui Apostol Bologa. [...] Toate lozincile cazone: „Patria este datorია”, „războiul e adevăratul izvor de viață și cel mai eficace mijloc de selecție”, îi apar ridicole și se miră „cum nu mi-am dat seama oare că o formulă neroadă nu poate ține piept vieții niciodată?”. Războiul în care luptase și luase trei medalii i se pare odios”⁴. „Apostol ignoră argumentele naționale ale mamei sale („Noi n-avem patrie! (...) Asta nu-i patrie...”), ca și rezerva patriotică a avocatului Domșa („Să te bați tu pentru ungerii care ne bat pe noi? Dar când ai o patrie ca a noastră nu ești deloc obligat să te îmbulzești la datorie, ba chiar dimpotrivă!”) în numele datoriei față de stat. [...] Frământările interioare cresc în intensitate, iar, pe măsură ce se apropie de linia de

⁴ Emil Alexandrescu. *Literatura română în analize și sinteze*. Ediția a VII-a revăzută și completată, pp.448-45.
[https://ro.wikipedia.org/wiki/P%C4%83durea_sp%C3%A2nzura%C8%9Bilor_\(roman\)#Conflictul_între_datorie_și_conștiința_națională](https://ro.wikipedia.org/wiki/P%C4%83durea_sp%C3%A2nzura%C8%9Bilor_(roman)#Conflictul_între_datorie_și_conștiința_națională) (accesat la 08.03.2020)

hotar ce-l separa de România, personajul își regăsește identitatea națională română transmisă ca moștenire morală de către tatăl său prin îndemnul „(...) să-ți faci datoria și să nu uiți niciodată că ești român!”, fiind dispus să-și facă datoria oriunde, numai să nu lupte împotriva conaționalilor săi”⁵.

„Începutul încercărilor pentru Grigori Melehov a fost Primul Război Mondial. Prins în mijlocul evenimentelor militare, el se manifestă ca un luptător curajos și ferm. Nu s-a eschivat de la îndeplinirea serviciului militar, deoarece acest lucru ar contrazice ideile sale despre datoria și onoarea cazacului. Dar, în același timp, Melehov nu acceptă moartea și afirmă semnificația vieții umane. Prin urmare, omorârea unui soldat austriac a devenit un test moral atât de dificil pentru el. *Conștiința mea mă omoară, îi spune Grigori fratelui său. Petro, mi-e sufletul obosit! Îs așa, ca un om pe ducă. Parcă aș fi fost între pietrele de moară... M-au zdrobit și m-au zvârlit afară... I-au asmuțit pe oameni de te-ar sfâșia! Lumea a ajuns mai rea decât lupii! Numai ură peste tot. Cred că, dacă aș mușca un om, ar turba îndată. [...] Am ucis fără rost un om, și acum mi-e inima bolnavă din pricina afurisitului! Îl văd noaptea prin vis. Ce sunt eu de vină? Umanismul personajului este demonstrat și de acțiunile sale. Din scrisoarea pe care Petro Melehov o trimite acasă, după ce familia primise vestea morții lui Grișa, citim: „Grigori a stat întins pe câmpul de luptă până ce s-a înnoptat, când s-a dezmeticit și a pornit-o târâș spre noi. S-a târât, ținând drumul după stele și a dat peste un ofițer de-al nostru, rănit, un locotenent-colonel de la un regiment de dragoni, lovit de schije de obuz în pântec și în picioare. Grigori l-a tras și l-a purtat în spate vreo șase verste. Și pentru aceasta a fost decorat cu crucea «Sf. Gheorghe»”. De-a lungul timpului, Grigori încetează să mai cruțe viețile altora și pe a lui așijderea. Războiul nu i-a distrus însă principiile morale, el neacceptând afirmațiile privind justificarea morții. Și aici o discrepanță tragică se manifestă în sufletul eroului între propriile sale credințe și realitatea aspră. Așadar, pe parcursul romanului, vedem cum o persoană care a iubit cu pasiune viața își pierde treptat credința în ea, credința în sine și în dreptate. Calea către adevăr s-a dovedit a fi una lungă, șerpuitoare, spinoasă pentru Grigore. Și totuși, această cale, nu i-a ucis complet omul din sine. Acest lucru este demonstrat de dezarmarea voluntară și întoarcerea lui Melehov la casa natală, disponibilitatea lui de a răspunde oamenilor pentru greșelile sale și vărsarea de sânge uman. Imaginea finală, în care acesta își ține fiul în brațe, este doar o parte din*

---

⁵ *Ibidem.*

realitatea la care a visat Grigori. Această scenă afirmă viața de dragul vieții, (la fel cum Rebreanu afirmă legea *iubirii pentru iubire*, care transformă legea iubirii într-un concept filosofic, absolut) o viață în care nu există loc pentru moarte, ură, căutări istovitoare ale adevărului moral absolut, permițând construirea unei lumi cinstate, corecte și fericite pentru toți”⁶.

În concluzie, specificul formării conștiinței dragostei de patrie, pe lângă alte aspecte ale competenței civice la lecțiile de limba și literatura română, este definitoriu. Aspectele interdisciplinare și dialogul pedagogic consolidează și diversifică multitudinea de resurse, strategii și material teoretic menit să formeze din elevul implicat social de astăzi cetățeanul activ și responsabil de mâine.

---

⁶ *Ibidem.*

VALORIFICAREA OFICIULUI STĂRII CIVILE DIN MUN. BĂLȚI CA OBIECT DE PATRIMONIU LOCAL

Alexandru MOLCOSEAN,

profesor de istorie,

LT „B. P. Hasdeu”, Bălți, Republica Moldova,

molcoseanalexandru@gmail.com

Summary

The proposed subject falls into the category of local heritage that deserves to be capitalized. We aim to offer a general presentation of the Civil Register in the Balti city, as well as offering solutions for the inclusion of this institution in the teaching circuit. Also, we want to offer strategies to valorize the building, meant to protect it from the action of destructive or ignorant factors. We consider that this construction deserves a special attention for us because it was the eyewitness of the event that marked the history of Romanians - the Great Union.

Keywords: *capitalization, patrimony, historic building, memorable moments, teaching circuit, transformation, restoration.*

În centrul orașului Bălți se înalță o frumoasă clădire care prin aspectul ei deosebit reușește să stârnească admirația trecătorilor. Subiectul vizat în această cercetare îl constituie Oficiul Stării Civile (în continuare OSC). Întrebarea pertinentă care își face apariția în această introducere este: Ce este special în această construcție încât să merite focusarea atenției noastre asupra ei? Ne simțim tentați să oferim un răspuns prompt, însă această acțiune ar pune în umbră imaginea „perlei” orașului Bălți.

Instituția menționată mai sus excelează prin specificul arhitectural pe care îl înglobează. Coloanele în stil ionic îl teleportează pe admirator în sânul Antichității grecești. Martor ocular al semnării primei declarații de Unire din Basarabia, OSC oferă condițiile necesare valorificării acestui fenomen istoric și încadrarea acestuia în circuitul educațional.

În vederea selectării istoriografiei cu privire la protecția patrimoniului cultural, atenția noastră a fost îndreptată asupra unei publicații care aparține istoricului Elena Ploșniță. Dumneaei subliniază că „patrimoniul este o componentă esențială a mentalului colectiv și, odată introdus în circuitul educațional poate să schimbe radical concepțiile și atitudinile

membrilor societății față de rolul și locul patrimoniului în viața societății contemporane, poate conduce la creșterea nivelului intelectual al personalității, a interesului pozitiv față de identitatea culturală și națională¹.” Modalitatea optimă de a familiariza societatea cu necesitatea protejării și valorificării patrimoniului național și local trebuie generată încă din școală. „Educația pentru patrimoniu este necesară în societatea noastră, pentru că ea este nu numai un izvor de informare și conștientizare asupra importanței sociale a domeniului patrimoniului cultural, dar și unul de asigurare a implicării civice a populației într-un proces cultural de lungă durată²”. Astfel, încadrarea obiectivelor istorice din spațiul local în circuitul didactic poate rezulta într-o bună fuziune dintre patrimoniu și educație pentru patrimoniu. Suntem conștienți de faptul că societatea trece prin schimbări fundamentale, pentru acest lucru este necesar să fim pregătiți din timp cu mijloacele necesare atribuite educației.

Drept obiectiv, ne propunem să realizăm o incursiune în istorie pentru a scoate în evidență încărcătura istorică a clădirii. Vom încerca să oferim soluții concrete ce țin de valorificare și conservare, introducând OSC în circuitul turistic. Și nu în ultimul rând, dorim să oferim o abordare didactică, menită să intercaleze potențialul istoric cu cel pedagogic. Scopul este de a utiliza cât mai eficient monumentul de patrimoniu, împiedicându-se astfel procesele naturale sau antropice care duc la degradarea imobilului. Notele bibliografice am considerat oportun să le plasăm în ordinea citării surselor pentru a înlesni identificarea și verificarea lucrărilor care au stat la baza alcătuirii acestui studiu dedicat conservării și protejării patrimoniului local.

OSC – clădire de importanță culturală sau Versailles de Bălți

Istoricul OSC uimește posteritatea cu multiplele locații pe care a avut a le găzdui. Construit la sfârșitul secolului XIX, a fost casa de locuit a lui Alexandru Bodescu, fiul lui Constantin Bodescu care se trăgea dintr-o prestigioasă viță de boieri. Constantin Bodescu a fost proprietarul așezării Bălți și a împrejurimilor acestuia. După decesul lui Alexandru Bodescu, în

¹ Elena Ploșnița. *Educația pentru patrimoniu între tranziție și transformare*. În: Patrimoniul cultural: cercetare și valorificare. Culegere de studii Univ. Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Fac. de Istorie și Geografie.; coord. Valentina Ursu, Angela Lisnic. Chișinău: Ed. Garomont Studio, 2018, p. 17.

² *Ibidem*, p. 15.

anul 1914, casa va fi achiziționată de administrația orașului și transformată în sediul administrativ al zemstvei din Bălți. În viziunea profesorului Gh. Baciuc „zemstva a fost un organ reprezentativ al autogovernării locale, răspândindu-se în Europa în decursul secolului al XIX-lea, fondarea acestui organ în practică era bine argumentată. Pentru Imperiul Rus autogovernarea locală reprezenta un element pozitiv democratic”³. Pentru o definiție mai amănunțită a esenței zemstvei din Basarabia, recomandăm lucrarea lui Silviu Andrieș-Tabac⁴. În secțiunea *Anexe* (fig. 1) găsim sediul zemstvei din Bălți pe o carte poștală necirculantă după anul 1914. Putem observa arhitectura elegantă a casei Bodescu.

În perioada interbelică (1918–1940) după realizarea Marii Uniri, clădirea⁵ a fost utilizată în calitate de sediu al Prefecturii județului Bălți. În această perioadă, imobilul trece printr-o „readaptare” din punct de vedere al arhitecturii. Celebra arhitectă Etti Rosa Spirer (1900-1990) realizează proiectul intitulat *Amplificarea casei Bodescu pentru sediul Prefecturii*. Astfel, în anul 1934 clădirii i s-a mai adăugat încă un nivel, balcon, coloane în stil ionic, geamuri și ornamente exterioare⁶ (*Anexe*, fig. 2).

Ultimatumul sovietic acordat Regatului României în vara anului 1940 a însemnat o lovitură puternică dată Basarabiei și întregilor structuri administrative. Fosta Prefectură a orașului Bălți este transformată în Palatul Pionierilor, destinat întrunirilor tinerelor generații care urmau să îmbrățișeze spiritul patriotic revoluționar.

Într-un album fotografic al orașului Bălți destinat turiștilor identificăm subiectul cercetării noastre având statut de Palat al Ceremoniilor⁷. Ulterior, la începutul anilor 2000, primește denumirea de Oficiu al Stării Civile pentru oficializarea solemnă a căsătoriilor. În spatele acestei clădiri (dar sub același acoperiș) este amplasat Biroul de Statistică. Pe geamurile exterioare au fost amplasate reclame atrăgătoare viu colorate în vederea popularizării lanțurilor de magazine „Lombard”. Astfel, rememorăm o veche istorie biblică unde niște zarafi și diferiți comercianți își desfășurau prestigioasa activitate în interiorul templului.

---

³ Gheorghe Baciuc. *Orașul Bălți și oamenii lui*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 71.

⁴ Silviu Andrieș-Tabac. *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei*. Chișinău: Editura Museum, 1998, p. 10.

⁵ În unele surse Oficiul Stării Civile variază sub numele de „Casa Bodescu”.

⁶ Ludmila Dobrogeanu. *File din istoria Bălțiului*. În: *Vocea Bălțiului*, nr. 19 (138), 21 mai 2009, p. 2.

⁷ C.A. Sivolobov, S.L. Ulișev. *Bălți*. Chișinău: Ed. Timpul, 1988, p. 134.

Pentru darea în exploatare a OSC au fost întreprinse intervenții majore, conferindu-i clădirii un aer modern. În anul 2010 au fost înlocuite geamurile vechi cu cele de termopan. Pentru interior s-a optat oferirea unei panorame regale. Lustre mari, împodobite cu decoruri pretențioase, săli spațioase amenajate cu mobilier. Interiorul îi conferă instituției un aer *à la Versailles*.

Probabil, persistă coincidența între încheierea alianțelor matrimoniale și a celor de pace înfăptuite în Franța. La ședința CNMI (Consiliul Național pentru Monumentele Istorice) nr. 10 din 4 februarie 2016 s-a decis restaurarea fațadei OSC care are statut de monument cu numărul 42 în Registrul Monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat. Clădirea (în calitate de vilă urbană, amplasată pe adresa piața Vasile Alecsandri nr. 4) este indicată pentru îndeplinirea funcțiilor social-culturale. CNMI a aprobat următoarele intervenții:

- de prevăzut executarea tâmplăriei (uși, ferestre) după modelul istoric;
- de prevăzut reconstituirea ancadramentelor ferestrelor și altor elemente decorative ale fațadei din ghips;
- finisarea soclului se va efectua din plăci de piatră de tip Cosăuți (de dimensiuni mari);
- de prevăzut reconstituirea formei originale a acoperișului, materialul învelitorii acoperișului va fi – tablă plată metalică – tip lindab, de culoarea cuprului oxidat;

Nu se admite executarea a nici unei intervenții asupra acestui edificiu decât conform proiectului avizat de CNMI. Proiectul de execuție va fi în mod obligatoriu remis spre avizare Ministerului Culturii.

La momentul actual însă, calitatea efectuării lucrărilor în urmă cu zece ani scoate la iveală dezinteresul restauratorilor care s-au ocupat de această clădire. Unele părți componente ale structurii au început a se dezintegra (în special cele ce țin de aspectul exterior). În urma unor comunicate de presă din anul 2019, au fost înaintate iarăși demersuri către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova în vederea acordării de noi fonduri pentru a se repeta acțiunile îndeplinite în urmă cu zece ani. Ne simțim tentați să ne întrebăm: dacă Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (MECC) alocă fonduri pentru lucrările de întreținere sau reparație a OSC, nu ar fi înțelept pentru utilizarea acestuia în scopuri cultural-educative?

În pofida celor expuse mai sus, clădirea se află într-o stare de auto-degradare exterioară avansată, reușind să se încadreze în specificul teoriei haosului. Ne este greu să ne imaginăm o tangență culturală pe care poate să o aibă o cununie solemnă în interiorul unui edificiu istoric.

Totuși, rămâne această instituție presărată de praful istoriei un martor ocular al schimbărilor din societatea sau mai degrabă ca un loc cu o valoare emoțională zilnică a perechilor care își jură credință și sprijin pentru totdeauna?

Importanța cultural-istorică a OSC se reliefează în anul 1918, moment crucial al apariției germenilor de Unire a Basarabiei cu România în vederea desăvârșirii idealului național – constituirea statului unitar român.

Pionierul Marii Uniri de la Bălți

O situație care ridică unele semne de întrebare este proclamarea Unirii Basarabiei cu România la data de 27 martie 1918. În manualele de istorie subiectul menționat este tratat cu deosebit interes de către autori. Sunt descrise amănunțit evenimentele istorice care au precipitat Marea Unire. Dilema apare în momentul în care încercăm să valorificăm istoria locală, manualele de istorie nu prezintă nicio informație esențială care poate fi utilizată în proiectarea demersului didactic. Conștienți de faptul că istoria localităților nu poate fi prezentată în manuale, tindem totuși la valorificarea unor date și evenimente de mare anvergură istorică în vederea consolidării istoriei naționale.

Orașul Bălți poate găsi drept prilej de mândrie faptul că în anul 1918 a fost primul județ din Basarabia care și-a făcut cunoscută declarația de Unire. La data de 3 martie 1918, sub președinția doctorului Calistrat Hîncu, în incinta sediului zemstvei din Bălți (actualul OSC) s-a luat următoarea moțiune: „Proclamăm astăzi în mod solemn în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi că dorim unirea Basarabiei cu Regatul României al cărui regim constituțional și sub ocrotirea legilor de monarhie democratică vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economice și culturale⁸”. Decizia de la Bălți a fost semnată de reprezentanți ai țăranilor din zemstva județului Bălți. Aceștia au fost: I. Scobioală, I. Cazacencu, S. Ciobanu,

---

⁸ Gheorghe Baciu. *Orașul Bălți și oamenii lui*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 120; Ștefan Ciobanu. *Basarabia: Populația, istoria, cultura*. Ediția a II-a. Chișinău: Editura Știința, 2018, p. 120.

I. Guriță, V. Costișe, A. Filip, D. Harcoviță, N. Miaună, G. Popovici, V. Focșa, F. Grigorie, Gh. Chiobanu, Șt. Roșca, Gh. Cocoș, M. Moscal⁹.

Așadar, Hotărârea adunării zemstvei ținutale și a marilor proprietari din județul Bălți în chestia Unirii Basarabiei, votată în urma propunerilor țăranilor cu unanimitate de voturi în ziua de 3 martie 1918, s-a dovedit a fi de bun augur¹⁰. Basarabia în perioada interbelică a cunoscut o adevărată renaștere spirituală (progrese remarcabile în cultură și artă, reforma în învățământ) și economică (reforma agrară din 1921 a dat posibilitate țăranilor să dețină proprietăți private, cu micile lacune și curențe care au urmat după împrumut), exact cum s-a stipulat în declarația de unire. Basarabienii din Bălți vedeau încă în anul 1918 un regim democratic în România, năzuința acestora materializându-se mult mai solid în anul 1923, odată cu intrarea în vigoare a Constituției la 29 martie. Aceasta a consfințit în cele din urmă statutul României Mari prin statul național, unitar și indivizibil cu teritoriu inalienabil.

Muzeificarea – o soluție?

Încă de la începutul anilor '80 ai secolului trecut a existat inițiativa de a transforma OSC în spațiu muzeistic. Această propunere a fost de fapt o utopie, deoarece actualul muzeu din Bălți și-a găsit sediu în clădirea fostului liceu evreiesc pentru băieți. Primul nivel al construcției servește drept sală de expoziție (amenajată în fostele clase destinate studiului), iar etajul superior și-a găsit utilitatea pe post de spațiu administrativ și depozit pentru exponatele care nu au avut suficient spațiu pentru a fi admirate. Retras, dosit de clădiri impunătoare, muzeul nu reprezintă un punct forte pentru a fi vizitat. În schimb OSC este poziționat în centrul orașului și promite o intercalare perfectă dintre artă și cultură. Un spațiu amenajat adecvat are tendința de a atrage privi. Un potențial spațiu muzeistic se poate dovedi a fi o alegere bună. Excursiile școlare organizate de instituțiile de învățământ din oraș ar putea ridica potențialul muzeului. În articolul publicat în *Pro Didactica*, Eugenia Negru afirmă că „elevilor le place deosebit de mult să facă școală, să învețe, dar într-o altă formă – altundeva și altfel, decât în

⁹ Declarația de Unire a județului Bălți cu România semnată la 3 martie 1918 de reprezentanții țăranilor se păstrează în fondurile Centrului de Cultură și Istorie Militară din Chișinău.

¹⁰ Ștefan Ciobanu. *Unirea Basarabiei*. Chișinău: Editura Universitas, 1993, p. 248; *România Nouă*, nr. 48 din 17 martie 1918 și *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 27 din 22 martie 1918.

obișnuita clasă, în rânduri câte doi și privind cuminte în spatele colegului¹¹. În acest context, tindem să fim de acord cu cele expuse mai sus. Educația trebuie să se axeze pe autoînvățare sau, mai bine spus, învățarea prin descoperire – punct forte al școlii finlandeze care ne demonstrează în practică că este posibil. Astfel, cunoștințele teoretice, competențele de clasă se înnobilează prin conștientizarea de către elev a gradului de utilitate în viața din afara școlii¹².

Muzeul este un epicentru în jurul căruia se învârt activitățile bazate pe învățare sau autoînvățarea. Un spațiu adecvat, primitiv și interesant, ce tentează ochiul micului observator pentru a descoperi detaliile amplasate pe suprafața exponatelor. Instituțiile specializate în conservarea istoriei pot fi utilizate fructuos în procesul educațional, pentru că „învățământul istoric interacționează în mod direct cu patrimoniul cultural, deoarece anume pe calea cercetării și educației istorice se poate determina apartenența persoanei la o anumită identitate culturală, se poate manifesta respectul față de trecutul propriului popor, față de alte popoare și culturi, precum și celelalte particularități necesare unor cetățeni responsabili¹³. Susținem totalmente teza cu privire la pregătirea cetățenilor responsabili ai societății. Una dintre competențele-cheie ale curriculumului național la istoria românilor și universală prevede formarea competențelor democratice la elevi în vederea manifestării atitudinii pozitive față de societate și mediul social. În pedagogia modernă apare un element nou care prinde sens și anume *orașul educativ*¹⁴. Astfel, dacă se va organiza însăși zona de acțiune a individului în stil educațional, vom obține un rezultat satisfăcător ce ține de creșterea și educația viitorului cetățean.

Introducerea OSC în circuitul cultural - educativ

Conform prevederilor curriculare la Istoria românilor și universală, o modalitate de învățare este excursia sau vizitarea diferitor obiective (monumente, muzee, situri arheologice etc). Elevii primesc cu entuziasm ideea plecării într-o „expediție”.

---

¹¹ Eugenia Negru. *Valorificarea interdisciplinarității istorie - geografie în activități nonformale: excursia școlară*. În: Didactica Pro, nr. 4 (98) 2016, p. 44.

¹² Eugenia Negru. *Proiectul școlar de ghidaj: Chișinăul - orașul Primei Uniri*. În: Didactica Pro, nr. 4-5 (110-111), 2018, p. 54.

¹³ Svetlana Nagrineac. *Muzeul școlar: factor important al învățării formative*. În: Univers Pedagogic, nr. 1 (61), 2019, p. 100.

¹⁴ Elisabeta Stănculescu. *Sociologia educației familiale*. Iași: Polirom, 1997, p. 202.

Clădirile interbelice pot reprezenta un motiv de organizare a lecțiilor în aer liber. Înfăptuirea unui tur al orașului în vederea familiarizării elevilor cu specificul unui imobil se poate dovedi o inițiativă salutară. Pornind de la prezentarea arhitecturii și a diferitelor elemente exterioare ale obiectivului și finalizând cu oferirea informațiilor privitor la activitatea care se desfășura în interiorul instituției. Pentru elevi, se poate dovedi o acțiune interesantă de a descoperi spre exemplu cine a fost proprietarul (în unele cazuri poate fi o personalitate de renume) casei/clădirii. Ce funcție deținea persoana respectivă în oraș? Dacă obiectivul a fost încadrat în activități publice (de exemplu, casele de raport, băncile de economii, sediile administrative, unități de învățământ), elevilor li se poate explica specificul activității acestora și importanța pe care au avut-o pentru dezvoltarea social – economică sau culturală a orașului.

Cazul OSC ne oferă câteva oportunități în vederea desfășurării demersului didactic. În lucrările profesorului academician Ștefan Ciobanu găsim din abundență serii întregi de documente reprezentative pentru perioada interbelică. Acestea pot fi utilizate abil de către profesorul de istorie în vederea rememorării unor evenimente istorice chiar în incinta instituției menționate mai sus. De exemplu, adoptarea diferitelor moțiuni ale zemstvei în care elevii să fie personajele implicate în desfășurarea procesului istoric interpretat. Rememorarea semnării actului de Unire a județului Bălți cu România. Nu ignorăm sistemul administrativ din care a făcut parte localitatea până la 1812. Legătura dintre Bălți și Iași reprezentată pe stema¹⁵ întregită transmite o informație de o valoare incontestabilă despre frăția acestor două localități de pe ambele maluri ale Prutului. Tematica abordată poate să se axeze direct sau indirect asupra imobilului amintit mai sus. Astfel, nu există o rețetă unică în domeniul educației pentru a obține rezultate bune. Nu putem ține calea unui șablon bine definit în vederea progresului școlar. În acest context, ne simțim tentați să utilizăm din plin cunoscuta expresie *exitus acta probat*, adică rezultatul justifică fapta.

¹⁵ Pe stema ținutului Iași (reședința ținutului era orașul Bălți, important târg de cai) era reprezentat un cal întreg din vremea dominației turcești. În urma despărțirii Iașului de Bălți (1812) pe stema orașului Bălți a rămas un cap de cal în câmp roșu (predomină capul de cal tăiat pe sânge). Acest lucru amintește despre ruperea Basarabiei de Moldova care s-a făcut cu vărsare de sânge. Pentru o consultare minuțioasă a se vedea: Silviu Andrieș-Tabac. *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei*. Chișinău: Museum, 1998, p. 40 - 41.

Rezumând cele expuse anterior, constatăm că Bălțiul interbelic oferă o vastă încărcătură istorică care reprezintă de fapt o avuție a patrimoniului local. Cercetările istorice modeste nu au propulsat orașul în atenția publicului larg din republică. Or, Oficiul Stării Civile este unul dintre obiectivele care merită a fi cercetat și valorificat din punct de vedere cultural, urbanistic, dar și economic. Rolul instituțiilor de învățământ și în general al educației este de a-i învăța pe cetățeni cum să protejeze bogăția istorică pe care o posedă și care sunt avantajele conservării elementelor istorice. Suntem conștienți de faptul că Republica Moldova este un stat relativ tânăr, prins în vârtoarea evenimentelor și a transformărilor politice. Însă cu toate acestea, efortul colectiv poate conduce la realizarea faptelor mărețe (unul dintre acestea a fost Marea Unire) care vor rămâne încrustate pe răbojul istoriei. Oferind o atmosferă și o ambianță strânsă între cetățean și patrimoniu, vom crea un tandem inseparabil a ceea ce se numește conservarea istoriei.

Anexe

Fig. 1. Sediul zemstvei din Bălți (fosta casă Bodescu).
Carte poștală aflată în colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova.

Fig. 2. Clădirea Prefecturii din Bălți (sursa: Album foto-documentar Bălți, consacrat celei de-a 585-a a înființării orașului Bălți, Chișinău, Editura PROART, 2006, p. 51.)

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА УРОКАХ ДИСЦИПЛІН УКРАЇНОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ

Ірина ДЕРКАЧ,

магістр педагогіки,

викладач гімназії ім. Т. Шевченка (Кишинів, Республіка Молдова)

derkaci@mail.ru

Summary

In her article, the author has considered the history of folk pedagogy's consolidation and development as fundamentals of pedagogical science, has revealed the importance of educational aspect of the Ukrainian poets and writers' best literary works which are studied under the school curriculum, has highlighted the role of pedagogical dialogue as a universal means of training and education. The author has come to the conclusion of the need to use the educational experience of the people in pedagogical science and society life.

Key-words: *Ukrainian folk pedagogy, pedagogy, Ukrainian literature, education and upbringing, pedagogical dialogue.*

Немає мудріших, ніж народ, учителів...

М. Рильський

2020 рік, з його смертельним викликом людству, без перебільшення, став вирішальною віхою у визначенні місця діалогу як способу буття. Його феномен ще належить вивчити. Але вже сьогодні можна стверджувати, що діалог набув нових якостей: він став глобальним і більш продуктивним.

Діалог виявився якісно новим засобом взаємодії і в галузі освіти та виховання. Краще зрозуміти сучасне поняття педагогічного діалогу дозволяє аналіз значення особистості дитини і дитинства на різних етапах становлення історії педагогіки. Так А. Єгорова, розглянувши період первіснообщинного ладу, коли діти розвивалися не для самореалізації, а для продовження життя племені, дійшла висновку, що в ті часи, як і в культурі античності та середньовіччя, дитинство не вважалося хоча б скільки-небудь значним явищем. Поміняло ставлення до

освіти і виховання Відродження. Суттєвий крок уперед зробила теорія навчання (дидактика). Нарешті, у ХІХ столітті з'явилися твори, в яких дитина посіла чільне місце, що символізувало наближення гуманістичної парадигми виховання з її головними символами: свободою вибору, творчістю, високим ступенем свідомості. Оскільки ж гуманістична педагогіка ще не народжувала діалогу, вона не вважається особистісною. У ХХ ст. риси дитини відокремилися від поняття дитинства, було визнано наявність специфічної дитячої субкультури, почали прискорено розвиватися педагогічні технології¹.

Зародження української народної педагогіки також відносять до періоду формування родових і племінних звичаїв, хоча в дородовому суспільстві дітям уже прищеплювалися життєві навички і трудові вміння. Найважливішим засобом передачі досвіду була спільна праця та оборона від ворогів. «Все це надавало вихованню загальнонародного характеру, однакового для всіх дітей. Чужоземці, які побували в Україні, відзначали, що анти їй словени, тобто українці, – щирі й привітні, товариські, ласкаві й гостинні, волелюбні, хоробрі, правдиві й чесні, людяні, життєрадісні. Дітей своїх теж навчали дивитися на світ Божий веселими очима, виявляти особливу повагу до старшого в роді, до пам'яті своїх предків. Хлопчики-підлітки вчилися володіти зброєю, що потрібно було як для полювання, так, передовсім, і для захисту від ворогів»². До заснування Київської держави творцями народної педагогічної мудрості були селяни, в умовах Київської Русі до цього активно підключилося міське населення. Не можна не згадати і про великий вплив прийняття християнства на практику виховання, про що неодноразово наголошували літописці та письменники. Писемні пам'ятки епохи Київської Русі, найвідоміше з яких – «Повчання дітям» київського князя Володимира Мономаха, цілком ґрунтуються на народній педагогіці, як і основи виховних систем братських та січових шкіл ХVІ-ХVІІ ст. На особливій ролі виховного досвіду народу в педагогічній науці й житті суспільства наголошував і видатний український

¹ Егорова А. Е. *Диалог в дошкольном образовании*. Серия "Symposium", Диалог в образовании, Вып. 22 / Сборник материалов конференции. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2002.
<http://anthropology.ru/ru/text/egorova-ae/dialog-v-doshkolnom-obrazovanii>. Переглянуто: 02.04.2020.

² Стельмахович М. Г. *Українська народна педагогіка*. Навчально-методичний посібник. Рец.: Скульський Р., Ступарик Б. Київ. ІЗМН, 1997. С. 9.

філософ, письменник і педагог XVIII ст. Г. Сковорода, який надавав перевагу «родинному вихованню у трудовій сім'ї над вихованням аристократичним, побудованим за іноземними еталонами... За словами Сковороди, кожен має пізнати свій народ, а в народі – себе. Якщо ти українець, то будь ним. Усе добре на своїм місці, в своїй мірі»³. 1857 року О. Духнович у праці «Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских» уперше в Україні теоретично осмислив закономірності народної педагогіки. 1886 року О. Кониський в оповіданні «Народна педагогія» представив набутки українського народу в цій галузі. А видатний педагог К. Ушинський, українець за походженням, який провів дитячі роки в українському селі Богданівка, що на Чернігівщині, і глибоко знав педагогічну творчість свого народу, зробив її вінцем своєї педагогічної теорії. Таким чином, у XIX ст. в обіг вітчизняної педагогічної науки педагогами О. Духновичем та К. Ушинським було впроваджено термін «народна педагогіка»⁴.

У статті «Про народність у громадському вихованні» К. Ушинський доходить важливого висновку. Авторитетний педагог зазначає, що, незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особливість, своя національна система виховання. «Кожен народ творить свою педагогіку, яка є глибоко національною за змістом, відображає його економічний, історичний, культурний, національний шлях розвитку, включає загальнолюдські основи»⁵.

Основний зміст української народної педагогіки, її провідні завдання, здобутки, принципи, ідеали, самобутні риси, історичні традиції, а також роль, місце та шляхи раціонального використання у сучасному вихованні висвітлив М. Стельмахович у книзі «Українська народна педагогіка». «Виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки знайшли своє відображення і втілення у рідній мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, святах, обрядах, символах і різних видах народного мистецтва, у дитячих народних іграх та іграшках, у живій практиці трудового і сімейного виховання, у народних ремеслах і промислах, у родинно-побутовій культурі нашого

---

³ Там само. С. 17.

⁴ Там само. С. 6.

⁵ Українська народна педагогіка - джерело історії педагогіки України.

https://pidruchniki.com/81941/pedagogika/ukrayinska_narodna_pedagogika_dzherelo_istoriyi_pedagogiki_ukrayini Переглянуто: 23.03.2020.

народу»⁶. На думку автора, необхідно ґрунтовно знати і використувувати в родинно-ґромадсько-шкільному вихованні українську народну педагогіку, яка об'єднує в собі такі компоненти: народне родинознавство (знання й досвід народу щодо створення та збереження міцної, здорової, щасливої сім'ї); народне дитинознавство (усталені погляди на дітей, знання про закономірності перебігу фізіологічних, сенсорних, емоційних, вольових та пізнавальних процесів у дитячому віці від народження й до фізіологічного дозрівання та включення в доросле життя); батьківську педагогіку (народну мудрість соціалізації дитини в сім'ї завдяки передачі їй дорослими членами сім'ї духовного й виробничого досвіду, прищеплення культури поведінки); народну дидактику (здобутки у галузі розумового й світоглядного розвитку підростаючого покоління, зміст і методи навчання, зміцнення пізнавальних сил і здібностей дитини); народну деонтологію (етичну сферу обов'язкового в думках і вчинках кожної людини)⁷.

Ідеальний варіант сучасної педагогіки той, що базується на інтеґрації народної педагогіки, етнопедагогіки, передової практики навчання й виховання дітей в сім'ї та педагогічної науки в цілому. У вступі до одного з видань курикулумів предмета «Історія, культура і традиції українського народу» Міністерства освіти Республіки Молдова зазначено: «Магістральним шляхом розвитку освіти, підтвердженим історією розвитку усіх народів світу, вітчизняним багатівіковим розвитком, є цілеспрямоване і систематичне виховання підростаючих поколінь на культурно-історичних традиціях рідного етносу. Перевірені багатівіковим досвідом надбання народної мудрості становлять ідейно-моральну основу виховання, яке має національні та загальнолюдські аспекти»⁸. Цю концепцію покладено в основу курикулумів, методичних гідів і підручників дисциплін українознавчого циклу.

Зміст програми української мови і літератури для початкових класів спрямовано на інтенсивний мовленнєвий, інтелектуальний і духовний розвиток дітей, максимально наближено до життєвих потреб учнів. Предмет «Історія, культура і традиції українського наро-

⁶ Стельмахович М. Г. *Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник*. Рец.: Скульський Р., Ступарик Б. Київ. ІЗМН, 1997. С. 5

⁷ Там само. С. 7.

⁸ Нікітченко А., Кожухар К., Чолану Л. *Курикулум «Історія, культура і традиції українського народу (1-4 класи). Куррикулумы «История, культура и традиции русского, украинского, гагаузского и болгарского народов для 1-4 классов» / Минис-терство просвещения Республіки Молдова. - Кишинэу: 2010. С.: 39-114. С. 41.*

ду» закладає основи національної та громадянської свідомості тощо. Для формування відповідних компетенцій надзвичайної важливості набуває зміст дидактичних матеріалів, які добираються для обговорення, аналізу, порівняння, наслідування, ілюструють різні комунікативні ситуації.

Одним із інноваційних підходів учителя до освітнього процесу є складання та застосування дидактичних казок на уроках. Казка та її педагогічні можливості привертала увагу багатьох педагогів і методистів. К. Ушинський, наприклад, вважав, що «недосяжно вище від усіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою» є народні казки, ставив їх на перше місце серед «неперевершених пам'яток виховної творчості народу»⁹. Казка дістала надзвичайно високу оцінку й у спадщині видатного педагога В. Сухомлинського, який і сам написав чимало прекрасних казок для дітей. До провідних функцій казки належать: соціалізуюча, креативна, голографічна, валеолого-терапевтична, культурно-етнічна і вербально-образна¹⁰. Думки, які втілено в казці художніми засобами слова, допомагають дитині встановити взаємозв'язки між предметами та явищами, досягаючи єдності образів. Безумовно, казка - унікальний матеріал для створення ефективного педагогічного діалогу. Автори наших курикулумів запропонували для вивчення учнями-початківцями низку яскравих народних і літературних казок, які є одним із найчудовіших засобів етнопедагогіки. Важливе завдання вчителя - правильно спрямувати увагу дитини, для чого слід чітко визначити, які завдання можуть бути вирішеними в процесі роботи з дидактичним матеріалом.

До підручників гімназії ввійшли фольклорні й літературні твори прадавньої, давньої та нової української літератури, які складають її «Золотий фонд». У геніальному доробку видатних митців через концепти української культури відбито менталітет українського народу, виховний ідеал якого - «взірець людської поведінки - людина праці, благородних поривань, високих моральних та інтелектуальних якостей, яка прагне

---

⁹ Стельмахович М. Г. *Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник.* Рец.: Скульський Р., Ступарик Б. Київ. ІЗМН, 1997. С. 17.

¹⁰ Брідня Т. М. *Використання казкових матеріалів на уроках в початковій школі.* <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-kazkovih-materialiv-na-urokah-v-pocatkovij-skoli-181932.html>. Переглянуто: 24.03.2020.

пізнати навколишній світ і саму себе»¹¹. «Засвоєння дітьми й молоддю національних традицій, фундаментальної системи знань з рідної мови, фольклору та етнографії запобігає історичній непам'яті, бездуховності, моральному збоченню, прилучає через рідну культуру до світової загальнолюдської культури»¹². Вражає, як стрижневі категорії буття, на підвалинах яких наші предки побудували систему виховання, а згодом і систему навчання, навіть сьогодні не розбігаються із загальнолюдськими цінностями. Вчитаймося в рядки «Повчання дітям» князя Володимира Мономаха: «Старших шануйте, як батька, а молодших, як братів, брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло. Куди б ви не верстали шлях своєю землею, не давайте отрокам чинити зло і шкоду ні селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. Куди б не прийшли, і де б не зупинилися, напоїть і нагодуйте нужденного... Хворого навідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не проминіть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте»¹³. Який благодатний матеріал для побудови педагогічного діалогу!

Фольклор, у якому простежуються елементи найдавнішої народної педагогіки, народна лірика, філософські байки та притчі Г. Сковороди з його геніальною ідеєю про "сродний труд", послання та полемічні трактати аскета І. Вишенського, який відстоював права православного духовенства, антикріпосницька сатира П. Гулака-Артемівського та Є. Гребінки, найкращих байкарів першої половини ХІХ ст., ідеал справжньої сім'ї змальований І. Котляревським у п'єсі "Наталка Полтавка" та засудження батьків, які давали своїм дітям хибне виховання, в поемі "Енеїда", філософські роздуми про життя І. Франка, якому батько-сільський коваль прищепив любов до праці, а мати – любов до української пісні, твори для дітей Лесі Українки, написані в народному стилі, численні твори представників новітньої літератури щедро репрезентують українську етнопедагогіку на своїх сторінках.

¹¹ Українська народна педагогіка - джерело історії педагогіки України. https://pidruchniki.com/81941/pedagogika/ukrayinska_narodna_pedagogika_dzherelo_istoriyi_pedagogiki_ukrayini Переглянуто: 23.03.2020.

¹² Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник. Рец.: Скульський Р., Ступарик Б. Київ: ІЗМН, 1997. С. 4.

¹³ Близнець В. Повчання Володимира Мономаха. В: Українська мова і літературне читання: Підручник для 4 класу. Кожухар К., Люшнівська А., Нікітченко А. Min. Educației al Republicii Moldova. Ch.: Știința, I.E.P., 2018. С. 208-209.

Показово, що засновник української літературної мови Т. Шевченко свою безсмертну збірку поезій назвав "Кобзар" на честь мудрих народних оповідачів - українських кобзарів і лірників. Окремі твори Великого Кобзаря, як називають і самого Тараса, вивчаються учнями упродовж усього курсу української мови і літератури. Наслідуючи традиції народної педагогіки, поет славить жінку-матір, вічну вболівальницю за долю своїх дітей, здатну на самопожертву (вірші "У нашій раї на землі", "На панщині пшеницю жала", поема "Наймичка"). «Із захопленням пише поет про трудові сім'ї, де підтримуються теплі й щирі родинні взаємини, що має вирішальне значення для правильного виховання дітей. Згадаємо хоча б ліричний вірш "Садок вишневий коло хати"»¹⁴. Особливе ставлення поета до морально-етичних норм життя українського народу розкривається у поемі "Катерина".

Безумовно, у кращих взірцях нашої української літератури закарбовано велику виховну силу народної педагогіки. Оскільки поняття "виховувати" тісно пов'язане з поняттям "навчати", то майстерне використання педагогом виховного потенціалу літературних джерел, на нашу думку, гарантує досягнення позитивного результату навчально-виховного процесу.

Неабияка роль у цьому процесі належить продуктивному педагогічному діалогу, який сьогодні будують за наступною схемою: особистість дитини, котра через педагога-посередника вступає у відношення з культурою і суспільством. Сучасний підхід трактує діалог як взаємний розвиток усіх його учасників, передбачає визнання рівності їх прав, співтворчість і дає кожному можливість самовираження у спілкуванні. Форми діалогічних відносин можуть бути різними. Насамперед, важливо розкрити сутність діалогу, визначити його функції, джерела, специфіку організації діалогічної взаємодії та методику формування культури діалогу.

Компетентний вчитель-словесник використовує діалог як ефективний засіб вирішення навчально-виховних проблем, спосіб самопізнання та самовдосконалення особистості, її духовного становлення на основі національних і загальнолюдських цінностей.

---

¹⁴ Стельмахович М. Г. *Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник.* Рец.: Скульський Р., Ступарик Б. Київ: ІЗМН, 1997. С. 21.

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА К ПРОЕКТИРОВАНИЮ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ

Оксана ЯНКИНА,

аспирант кафедры педагогики

Мордовский государственный педагогический институт

им. М. Е. Евсевьева, Россия

oxankina@mail.ru

Summary

This article researches the problem of increasing the motivation of future teachers to carry out educational activities in the conditions of modern reality. One of the aspects of this activity is the projecting of educational programs, which requires the future teacher to be ready to search for value orientations, new meanings of educational activities. The article defines the problems associated with the preparation of future teachers as educators, as well as analyzes ways and techniques to increase motivation to projecting educational programs.

Keywords: *projecting, readiness to projecting, motivation, future teacher, educational program.*

В настоящее время в мировом образовательном пространстве становление компетентного педагога ориентируется на содействие социокультурным процессам, вызванным усилением связи образования с реалиями социальной действительности, использованием инноваций в обучении с применением командных форм работы, Интернет-ресурсов, мультимедиа-технологий и другими трендами. Можно предположить, что указанные тенденции качественно отразятся и на содержании воспитания в ближайшее десятилетие. В этой связи вслед за Г. Ю. Беляевым полагаем, что основная задача подготовки будущего педагога к осуществлению воспитательной деятельности будет «сводиться к формированию такого типа последовательного развития учителя, который предполагает его полноценную самореализацию как субъекта образовательного пространства в определенном личностном и

профессиональном образе жизнедеятельности»¹. На наш взгляд, указанные тенденции требуют от будущего педагога готовности сознания к переменам, мотивации в осуществлении воспитательной функции, высокого уровня инновационной активности.

Однако на сегодняшний день очень актуальной является проблема низкого уровня общепедагогической культуры, которым определяется общий духовный настрой к педагогической деятельности. Как показывает практика, все чаще среди абитуриентов педагогических вузов оказываются те выпускники, у которых наблюдается бездуховность, вызванная падением духовно-нравственных ценностей общества, преобладание коммерческих интересов. Проведенное анкетирование свидетельствует о том, что многие из них практически не посещают театров, художественных выставок, мало читают классическую художественную литературу, но очень много времени отводят на просмотр фильмов, насыщенных насилием и жестокостью. Кроме того, многие абитуриенты часто не представляют четко своих будущих профессиональных обязанностей. По мнению И. А. Колесниковой, они «ориентированы в учительской профессии не на работу с человеком, а на ту или иную предметную область ... и не рассматривают свою деятельность с позиций воспитательно-преобразующего влияния на ребенка»². Многие из них в качестве ведущих мотивов при поступлении в педагогический вуз называют «волю родителей», «случайный выбор», «возможность преподавать предмет» и лишь незначительная часть говорит о любви к детям, об интересе к педагогической деятельности. Особо обращает на себя внимание тот факт, что у многих студентов ярко выражено негативное отношение к избранной профессии учителя, что проявляется в слабой подготовленности к педагогической деятельности в целом и к

---

¹ Беляев, Г.Ю. *Проблемы профессиональной подготовки педагога как воспитателя в изменяющемся образовательном пространстве*: сборник научных трудов Международной научно-практической конференции «Стратегия развития образовательного пространства в условиях глобальных рисков» (23 мая 2017г.). Под редакцией С.В. Ивановой. М.: ФГБНУ «Институт стратегии развития образования РАО», 2017, с. 126.

² Колесникова И. А. *Смыслы и логика подготовки педагога-воспитателя (отклик на появление профессионального стандарта специалиста в области воспитания)*. В: Непрерывное образование: XXI век, 2017, №1(17). URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29109612> (дата обращения 19.03.2020).

воспитательной работе в частности³. В этой связи особо остро встает вопрос о формировании готовности будущего педагога к воспитательной деятельности на этапе получения высшего образования, повышении мотивации к проектированию воспитательных программ как инновационной деятельности, требующей готовности к внесению новшеств, умения продуцировать идеи, творческие находки, искать новые пути достижения поставленных целей.

Стоит отметить тот факт, что сегодня готовность к проектированию становится одной из важных и системообразующих составляющих профессиональной подготовки будущего педагога, так как является не только целью, но и средством эффективного развития его личности.

На основе теоретического осмысления проблемы в настоящей работе будем понимать под «*готовностью будущего педагога к проектированию воспитательных программ*» личностное образование, в котором интегрированы мотивы, ценности, знания, практические умения, способы деятельности будущего педагога, необходимые для создания методического документа, определяющего содержание, последовательность и условия реализации воспитательной компоненты в различных типах образовательных учреждений.

Как известно, мотивация – это процесс, который запускает и поддерживает усилия, направленные на выполнение той или иной деятельности, «побудительная основа психической жизни человека, совокупность причин, определяющих начало, направленность и уровень активности поведения человека»⁴. Н. А. Бакшаева, А. А. Вербичкий относят к мотивационному процессу «формирование готовности к действию, выбор целей, средств, способов, места и времени действия, формирование уверенности в правильности и необходимости действия»⁵.

---

³ Янкина О. Е. Разработка модели формирования готовности будущего педагога к проектированию воспитательных программ. В: Гуманитарные и социальные науки, 2019, №6, с. 306.

⁴ Рамендик, Д. М. *Общая психология и психологический практикум* : учебник и практикум для вузов - 2-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2020, с. 101. URL: <https://urait.ru/bcode/451540> (дата обращения: 20.03.2020).

⁵ Бакшаева, Н. А. *Психология мотивации студентов* : учебное пособие для вузов. 2-е изд. стер. Москва: Издательство Юрайт, 2020, с.17. URL: <https://urait.ru/bcode/452093> (дата обращения: 20.03.2020).

Для повышения мотивации будущего педагога к осуществлению воспитательной деятельности, к проектированию воспитательных программ одним из важных условий является психологическое сопровождение образовательного процесса, в котором планомерно осуществляется развитие соответствующих качеств личности. Его реализация становится возможным в процессе актуализации воспитательного потенциала дисциплин социально-гуманитарного блока. Кроме того, включение в ряд учебных дисциплин, таких как «Педагогика», «Основы проектной и научной деятельности», «Основы вожатской деятельности», «Технология воспитательных практик» модулей о технологиях и особенностях проектирования воспитательных программ может послужить возможным практическим решением в сфере позитивного преодоления возникших противоречий в подготовке специалистов педагогических вузов. В процессе реализации данных модулей обучающая среда должна содержать широкий спектр возможностей и быть организована таким образом, чтобы на занятии создавалась ситуация неопределённости решений, инвариантов, что будет способствовать не принятию готовых, а поиску новых способов действий. Большое значение при этом на занятии приобретает работа над проблемными ситуациями, а также решение кейсовых задач, совместное обсуждение которых помогает раскрепостить как педагога, так и обучающегося. В качестве примера подобных заданий можно привести следующий кейс:

В доверительной беседе ученик 10 класса сказал классному руководителю, что боится выходить после уроков из школы, так как на улице его часто ожидает компания подростков из других классов и издевается над ним. Иногда они его бьют, но так, что следов не остается, отнимают деньги, унижают его морально. Юноша боится рассказать об этом родителям, потому что отец его воспитывает «настоящим мужчиной». Со стороны одноклассников он тоже не нашел поддержки (юноша относится к изгоям класса, с ним практически никто не дружит):

1. Подумайте, что следует предпринять педагогу в этой ситуации, предложите решение проблемы.
2. Проанализируйте возможные причины проблем, возникших в процессе взаимодействия обучающихся в классе и между подростками в других классов. Составьте перечень воспитательных мероприятий, которые позволят решить выявленные проблемы.

3. Если бы вы были классным руководителем в данной ситуации, какую воспитательную программу вы могли бы спроектировать для обучающихся, на достижение каких воспитательных результатов она была бы направлена?

Следует отметить, что состояние готовности к проектированию воспитательных программ возникает лишь с момента определения будущим педагогом цели собственной деятельности на основе осознанных потребностей и мотивов. При этом для повышения мотивации к осуществлению деятельности по проектированию необходимы внутренние (включают личностные характеристики субъекта деятельности) и внешние условия (поддерживающая инновационная среда образовательного учреждения). Особое значение получает приобретение будущим педагогом личностного смысла при проектировании воспитательных программ. Данное утверждение реализуется благодаря участию будущего педагога в организации и проведении фестивалей искусства, студенческой весны, участию в мастер-классах от ведущих представителей системы детских образовательных лагерей, беседах с представителями вожатских педагогических отрядов, участию в работе школ вожатского мастерства, участию в исследовательских и социальных проектах.

Таким образом, проектирование воспитательных программ является неотъемлемой частью образовательного процесса в педагогическом вузе и представляет собой деятельность будущего педагога, направленную на создание методического документа, отражающую воспитательную систему того или иного образовательного учреждения. Повышение мотивации к данному виду деятельности осуществляется за счет актуализации воспитательного потенциала дисциплин социально-гуманитарного блока, включение в ряд дисциплин психолого-педагогического блока модулей об особенностях и технологиях проектирования воспитательных программ, а также использование в процессе подготовки проблемных ситуаций и кейсовых задач. Личностный смысл деятельности по проектированию воспитательных программ приобретает будущим педагогом в ходе участия в различных конкурсах, мероприятиях воспитательной направленности как в процессе учебной, так и внеучебной работы.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Т. М. Лесіна,

доктор педагогічних наук,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

e-mail: lessina_tanya@ukr.net

Rezume

L'article décrit une approche conceptuelle pour élargir la compréhension scientifique de la phénoménologie des compétences sociales des enfants d'âge préscolaire. On a justifié la pertinence de l'acquisition par les futurs éducateurs du statut d'un sujet actif du statut de "sujet actif" d'activités visant à la réalisation créative d'un enfant d'âge préscolaire dans des actions prosociales et à l'accumulation de l'expérience primaire d'une attitude positivement active envers le monde social. Il est établi qu'un facteur important dans la dynamique positive des actions prosociales des enfants d'âge préscolaire plus avancé sont les traditions populaires orales comme reflet des traditions nationales de l'auto-absorption des enfants.

Mots-clés: *compétences sociales, enfant d'âge préscolaire, sujet d'action sociale, traditions nationales.*

Послугуючись аналізом проведених досліджень, маємо зазначити тенденцію до зниження активності дітей щодо залучення до народних традицій – форми соціального досвіду (про яку стверджують і історики, і етнографи, і культурологи, і педагоги). А це, звісно, впливає на динаміку і якість пізнання сучасною дитиною соціального світу. Зауважимо, що за сучасних умов пріоритетності саме соціальних характеристик людини посилюється акцент (насамперед у психологічній науці) на «суб'єктному її вимірі». Отже, йдеться про суб'єктність як діяльнісне ставлення особистості до себе, до інших, до соціального світу.

Як відомо, поняття «соціальність» було введено у науковий обіг понад сто років тому, завдячуючи доробку і філософів, і психологів, і соціологів у цьому напрямку. Деякі науковці (зокрема, А. Рижанова) вважають суттєвим внесок представників французької соціологічної

школи (В. Дуаз, Е. Дюргейм, Д. Жодле та ін.) в осмислення соціальності як «суспільної свідомості». Психологи ж (С. Рубінштейн, Е. Фромм та ін.) убачають основи розвитку соціальності у спільній практичній діяльності, де «на внутрішньому рівні» суб'єктом виступає взаємодія індивіда зі спільнотою людей. М. Бахтін, Л. Виготський вважають провідними факторами соціального в людині, зокрема, мову. К. Абульханова-Славська розширює наукові уявлення про такі складові соціальності, як соціальна компетентність, соціальна активність, соціальна позиція тощо. А. Брушлинський довів нетотожність понять «соціальний» і «громадський». Привертає увагу та обставина, що сучасні педагоги значним пояснювальним потенціалом характеризують позицію філософів (М. Вебер, В. Вернадський, Р. Рорті та ін.) стосовно контекстності соціальної етики щодо поняття «соціальне» – йдеться про акцентування на таких складових, як толерантність, взаєморозуміння, «культура досягнень злагоди» у явищі «соціальна єдність». Отже, аналіз спеціальної літератури з окресленої проблематики надає можливість зауважити на тому, що нині «соціальність» дитини дошкільного віку трактується здебільшого через ступінь її розвитку як суспільної особи, що виявляється у рівнях знань, умінь та інших складових накопиченого в суспільстві соціального досвіду, і може бути відстежено через здатність реалізувати наявний духовно-культурний потенціал у спільній з іншими видами діяльності. Ось чому фахівці дошкільної педагогіки досить активно користуються адаптованими поняттями «соціальний статус», «соціальна зрілість», «соціальний інтерес» тощо. Натомість ще й досі неподолане різноголосся в розумінні дослідниками «соціального» в особистості дитини саме передшкільного віку, а це гальмує процес вироблення конструктивного підходу як до соціального розвитку вихованця, так і до визначення наукового статусу поняття «соціальні вміння і навички». Це спонукало нас звернутися до аналізу набутого в результаті інтерв'ювання емпіричного матеріалу. Респондентами виступали вихователі деяких закладів дошкільної освіти Ізмаїльщини. Базовими були розцінені питання, спрямовані на виявлення ставлення у дітей передшкільного віку до певних реалій (зокрема, навіть виконувати громадські доручення; чи доводилося їм пояснювати, у чому користь суспільних справ та дій, спрямованих на позитивне перетворення світу; навіть так важливо вміти поводитися серед

однорічних та дорослих тощо). За набутих результатів маємо підстави для узагальнень такого змісту: діти передшкільного віку в основному усвідомлюють свій зв'язок із соціумом, хоча й свою роль не уявляють; ця категорія дитячого населення здебільшого констатує, що за допомогою власної посильної участі у соціальному житті суспільство можна зробити «добрішим», а стосунки між людьми «незліми і зрозумілими»; переважна більшість респондентів стверджує про те, що у період передшкільного віку дитина має бажання бути корисною, хоча здебільшого не знає, як це зробити.

Принагідно відмітимо, що анкетування батьків вихованців закладів дошкільної освіти (зокрема, № 34 «Дельфінятко» м. Ізмаїл; 23 особи), де ключовими були питання, пов'язані з ресурсами сучасної сім'ї у соціальному розвитку дітей передшкільного віку та її готовністю у цьому плані до соціального партнерства, зокрема, з вихователями, засвідчили принаймні про таке. По-перше, переважна частина батьків (56%) вважає, що соціальний розвиток дитини – завдання соціальних інституцій («сім'я повинна перш за все годувати й одягати дитину»). По-друге, сучасна сім'я здебільшого налаштована на партнерські відносини із фахівцями закладу дошкільної освіти (у тому числі й в аспекті зміцнення соціального здоров'я вихованців).

Отже, зберігає свою актуальність розроблення конструктивної педагогічної концепції, яка б урахувала наявні тенденції.

До того ж і фундатори вітчизняної педагогіки дошкільної¹, і сучасні практики дошкільних закладів освіти² єдині у визнанні, що донині розвиток у дітей передшкільного віку соціальних умінь і навичок є зоною суттєвих педагогічних втрат.

Ми виходили, по-перше, з розуміння принципової значущості набуття студентом статусності «діючого суб'єкта» вищезокресленого сегмента його професійної діяльності. Так, узагальнюючи погляди вчених (К. Альбуханова-Славська, П. Гальперин, С. Дерябо, Є. Ісаєв, І. Зимня, К. Мередіт, Дж. Стіл, Ч. Темпл, П. Штомка), маємо підстави вбачати обґрунтованість означеної позиції тому, що:

---

¹ Богуш А. *Вибрані науково-педагогічні статті* (упор. Л.В. Калужька). Тернопіль: підручники і посібники, 2019. 304 с.

² Шалда Н. *Упроваджуємо інновації: як відстежити результативність* В: Дошкільне виховання. 2019, № 4. С.11-14.

- майбутній вихователь стає діючим суб'єктом за умов активного впливу на реальну педагогічну позицію;
- у структурі суб'єктності важливим є вимір активності (у формах відповідальності, саморозвитку, самореалізації);
- особистість, набуваючи характеристик самовпорядкованості, самопричинності, саморозвитку, стає здатною «перетворювати» власну життєдіяльність, тобто планувати стратегію своїх дій, їх реалізувати, оцінюючи результативність діяльності в цілому.

Отож, суб'єктний «вимір» особистості майбутнього вихователя набуває позитивного впливу на саморегуляцію, стимулювання до діяльності, здатності (у певних межах) цілеспрямовано змінювати оточуючий світ і самого себе.

По-друге, ми враховували виключне значення, якого набуває всебічне осмислення специфіки того особистісного новоутворення, на розвиток якого спрямована діяльність фахівця; йдеться про розвиток соціальних умінь і навичок саме у старших дошкільників. Наприклад, С. Рубінштейн відзначав: «Не вмючи проникнути у внутрішній зміст дій і вчинків дитини, в мотиви її дій і внутрішнього відношення до завдань, які перед нею ставляться, вихователь-учитель по суті працює навромацки»³.

По-третє, дбаючи про якісну професійну підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах університетської системи навчання, важливо враховувати не лише функціональне призначення фахівця, а й наявну наукову позицію щодо структурних компонентів особистості (К. Платонов) та базових складників суто педагогічної його діяльності (Н. Кузьміна). Суттєвими нам видаються не лише ієрархія понять «підготовка – готовність», а й дефініцій «підготовка – підготовленість – компетентність». Щодо останнього, то ми поділяємо думку тих дослідників (зокрема, Л. Маєвської), які вважають критерієм професійної компетентності підготовленість спеціаліста освітньої галузі.

По-четверте, вагомим нам видається ще й такий аспект порушеної проблеми: наскільки компетентно майбутній вихователь визначає сутність саме суспільної діяльності – чинника вдосконалення, зокрема, соціальних навичок дітей передшкільного віку. Дослідники, які вивчають змістове наповнення такого явища, акцентують увагу на різних аспектах щодо його трактування: йдеться і про будь-яку діяльність, що

³ Рубінштейн С.Л. *Основы общей психологии*. СПб: Питер, 1999. 380 с.

відбувається у суспільстві (М. Кирилова); і про ту сферу, яка формує співвідношення між особистісним і суспільним (Т. Мальковська); і про діяльність, що не передбачає матеріальних винагород (В. Мордкович). У нашому розумінні задля набуття позитивної динаміки процесу розвитку соціальних навичок у дітей передшкільного віку, їхньої якісної характеристики (точність, згурнутість, широта застосування, автоматизм) принципово важливим є трактування суспільної діяльності (дій, операцій) як праці, що вмотивована інтересом до подій в соціумі, потребою бути причетним до «суспільно запитаних» дій.

По-п'яте, концептуально важливим вважаємо врахування й обґрунтованого дослідниками положення про те, що майбутній вихователь закладу дошкільної освіти має бути здатним забезпечувати творчу самореалізацію дитини⁴. Йдеться про готовність майбутнього вихователя «плекати» творчу індивідуальність через задіяність особистісно-зорієнтованої моделі дошкільної освіти. Відтак, актуалізується теорія О. Запорожця, де провідною є ідея не штучного прискорення психічного розвитку дитини дошкільного віку, а намагання збагатити її діяльність такими видами і формами, які «підживляють її природні сили».

Зазначимо, що у практичному застосуванні розробленого дослідницького підходу особливу увагу нами було приділено саме задіяності ресурсів національних традицій, які мають віддзеркалення в усній народній творчості⁵. Так, у процесі організації виховної роботи просоціального спрямування з дітьми передшкільного віку рекомендуємо використовувати такі «секретики зі скриньки»: прислів'я – заохочування, прислів'я – підказки, прислів'я – вмотивовування. Наприклад, «Не кажи: «Не вмію!», а кажи «Навчуся!», «Діло майстра величає», «Краще спробувати, ніж дивитися», «Умілому всяка робота легка», «Що знаєш, що вмієш, за плечима не носить», «Хотів зробити спішно, а вийшло смішно», «Той діло зробив, хто його завершив» та ін.

Отже, дбаючи про розвиток соціальної зрілості особистості на етапі дошкільного дитинства педагогічно доцільно зосередити дослідницькі зусилля на неосяжному потенціалі у цьому контексті народної творчості.

---

⁴ Біла І.М. *Умови творчої самореалізації дитини*. В: Стандарти дошкільної освіти: дискурс науки і практики: матер. всеукр. наук-пр конф. К, 2014. С. 25-34.

⁵ Лесіна Т.М. *Розвиваємо соціальні уміння і навички у дітей старшого дошкільного віку: метод. реком.* Ізмаїл, 2017. 36 с.

РОЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВСТВЕННОГО ОБЛИКА МОЛОДЕЖИ

Галина ОЛЕЙНИКОВА,

кандидат філологічних наук, доцент

Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Україна

oleinikova1211@gmail.com

Summary

The article is devoted to revealing the value characteristics and peculiarities of the young generation in the modern world. Modern youth is considered as socially active people with certain value norms. In the conditions of the destruction of social ideals and ongoing social transformation, the formation of spiritual and moral values of youth and students is especially important. The presence or absence of these values will also determine the level of work performed by future specialists, especially in the socially significant areas of healthcare, education and other equally important areas of life of modern people. The most important transformations are the systemic sociocultural one that began in the late 90s and led to the formation of a new sociocultural matrix, which influenced the worldview, forming individual sociocultural, moral values of the youth of the 21st century. This article provides a study of the life priorities, values and ideals of young people through the sociocultural prism of their being. In the social and psychological aspects, students compared to other groups of people have the highest educational level, the most active consumption of culture and a high rate of cognitive motivation. However, recent decades show that the continuity of cultural and historical traditions is not reflected in the life of the young generation. This is manifested in youth behavior patterns, in language and cultural preferences. The author of the work gives examples of educational work with students of the Izmail State University of Humanities in the system of values and moral standards of upbringing of the young generation and demonstrates the fact that modern students are the central period in the formation of the personality as a whole, and the manifestation of a wide variety of interests. It is at this age that the socialization of a person as a future professional is manifested. This circumstance should be taken into account by the teacher in the content, problems and methods of organizing educational activities and pedagogical communication with students at the university. One of the most important principles of the modern educational system is reliance on the initiative and creativity of students. This principle is implemented in the form of student self-government. Self-government plays an important role in the formation of

moral qualities of the individual. Student self-government at the Izmail State University of Humanities is a means by which the student community realizes its rights, duties and initiatives by making decisions and implementing them in cooperation with the administration. The creation of the Center for Academic Integrity also contributes to the fruitful development of aesthetic and moral principles among students of our university. Academic integrity is a set of ethical principles and space-defined rules that should guide the participants of the educational process during training, teaching and conducting scientific (creative) activities in order to ensure confidence in learning outcomes and / or scientific (creative) achievements.

Key-words: *sociocultural, young generation, the system of values and moral standards.*

Современный мир характеризуется радикальными и явными изменениями как в политической, экономической, так и социокультурной жизни общества. Подобные изменения имеют важнейшие и неоднозначные последствия для развития современной молодежи.

Цель данной статьи заключается в анализе ценностных характеристик и особенностей современной молодёжи как социально активных людей с определенными ценностными нормами, предусматривает исследование жизненных приоритетов, ценностей и идеалов молодых людей сквозь социокультурную призму их бытия, демонстрации работы со студентами Измаильского государственного гуманитарного университета в системе ценностно-нравственных норм воспитания молодого поколения.

Начнем с определения самого понятия социальный феномен.

Социальное явление или социальный феномен – одно из основополагающих понятий социологии и социальной философии, которое означает «элемент социальной реальности, обладающий всей полнотой социальных свойств и признаков»; это любое проявление отношений или взаимодействия людей, или, даже, отдельное событие, или случай; все, что проявляет себя, существует, есть в социальной действительности. В качестве социальных явлений выступают люди с их действиями, чувствами, отношениями, мыслями и предметы¹.

Одним из главных субъектов социокультурного проявления является студенческая молодежь. В условиях разрушения общественных идеалов и непрекращающейся социальной трансформации

---

¹ *Социологический справочник.* Под ред. В. И. Воловича. К.: Политиздат Украины, 1990.

формирование духовно-нравственных ценностей молодежи и студенчества особенно важно. Ведь от наличия или отсутствия этих ценностей будет зависеть и уровень выполняемой работы будущих специалистов, особенно в социально значимых сферах здравоохранения, образования и других не менее важных сферах жизнедеятельности современных людей.

Интерес к данной проблеме наблюдался еще и в ранние времена. Такие выдающиеся педагоги и ученые как В.А. Сухомлинский, Л.Н. Толстой, К.Д. Ушинский, И.А. Ильин, В.В. Зеньковский, П.Ф. Каптерев, Н.И. Пирогов делали акцент на духовно-нравственном воспитании личности в процессе образования.

Педагогические модели, которые находились в основе формирования духовно-нравственных ценностей в советское время, становятся неэффективными и можно сказать неоправданными в настоящем мире в силу ряда причин. Наиболее важная из них – системные социокультурные трансформации, которые начались в конце 90-х и привели к формированию новой социокультурной матрицы, что в свою очередь повлияло на мировоззрение, формируя индивидуальные социокультурные, нравственные ценности молодежи XXI века.

Если посмотреть и дать характеристику нынешнему молодому поколению молодежи, то можно сказать, что современный студент характеризуется следующими факторами:

- это поколение, которое представляет большой интерес в силу высокого образовательного уровня и активной трудоспособности;
- характеризуется динамическим социальным поведением;
- несет в себе потенциальную энергию развития и, следовательно, может определять дальнейший прогресс ценностного, культурно-социального развития всего общества в целом;
- это отдельная личность, которая ,в свою очередь, существенно влияет на социально-экономическое и духовно-нравственное развитие общества и отдельной личности².

Подобный ряд характеристик можно продолжить, но хотелось бы подчеркнуть основную цель данной статьи, что студенчество – это организованные в социуме индивидуальные личности, имеющие общие

² *Материалы социологического исследования «Специализация и учебно-воспитательный процесс на третьем курсе».* Одесса: ОГАПТ, 2000.

цели и умеющие демонстрировать широту своих взглядов, учитывая обстоятельства развития общества. Именно в студенческой среде зарождается новый социокультурный тип молодых людей, который способен активно участвовать в современных, глобальных процессах развития.

Многие педагоги и психологи отмечают, что студенчество - центральный период становления личности в целом, проявления самых разнообразных интересов. Именно в этом возрасте проявляется социализация человека как будущего профессионала. На наш взгляд, это обстоятельство должно учитываться преподавателем в содержании, проблематике и приемах организации учебной деятельности и педагогического общения со студентами в вузе.

В социальном и психологическом аспектах студенчество по сравнению с другими группами людей отличается наиболее высоким образовательным уровнем, наиболее активным потреблением культуры и высоким показателем познавательной мотивации. Однако последние десятилетия показывают, что преемственность культурных, исторических традиций не находит свое отражение в жизнедеятельности молодого поколения. Это проявляется в моделях поведения молодежи, в языке и культурных предпочтениях.

Сегодня многие ученые говорят о духовно-нравственном кризисе, являющимся отражением кризисных явлений в политике, экономике, социальной сфере нашей страны³. Молодые люди сегодня теряют интерес к жизненным ценностям, которые так высоко ценились и ценятся более старшим поколением. Но это не вина молодежи. Это влияние ускоренного развития науки, техники, глобальные изменения в ценностях и приоритетах. Так, присутствие всевозможных гаджетов уводит молодежь в виртуальный мир игр и увлечений, приводя к потере ориентации на труд и другие ценности. Теряется смысл жизни, стираются границы добра и зла, правды и лжи, белого и черного. Но надо отдать должное тому факту, что подавляющее большинство молодых людей проявляет в основном позитивное отношение к изменениям окружающего мира.

---

³ Квятковский Д.О. *Аксиологические особенности гуманистических идеалов украинской молодежи*. Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32891/34-Kvyatkovskiy.pdf?sequence=1>

Как упоминалось выше, молодежь, студенчество нынешнего времени – это социальная общность, которая характеризуется наивысшей социальной активностью и достаточно гармоничным сочетанием интеллектуальной и социальной зрелости. Учитывая это обстоятельство, каждый преподаватель нашего вуза старается относиться к каждому студенту как к будущему коллеге, как к партнёру в обсуждении тех или иных проблем, касающихся преподаваемого предмета. В аспекте личностно-деятельностного подхода студент рассматривается как активный, самостоятельно организующий свою деятельность субъект педагогического взаимодействия. Ему присуща специфическая направленность познавательной и коммуникативной активности для решения конкретных задач.

Одним из важнейших принципов современной системы воспитания является опора на инициативу и творчество студентов. Этот принцип реализуется в форме студенческого самоуправления. Самоуправление играет важную роль в формировании нравственных качеств личности. Если студент чувствует себя причастным к интересному и полезному делу, а не простым исполнителем чужих замыслов, то идеи этого дела быстрее захватывают его, приобретают личностный смысл и ускоряют процесс достижения поставленной цели.

Сегодня в нашем университете большое внимание уделяется духовно- нравственному развитию личности, а именно воспитание нравственности и формирование духовности становится стержнем всего воспитательного процесса. Данное положение достигается за счет создания студенческих творческих объединений, волонтерских организаций и движений. Так, студенческое самоуправление в Измаильском государственном гуманитарном университете - это средство реализации студенческим обществом своих прав, обязанностей и инициатив путем принятия решений и их выполнения в сотрудничестве с администрацией.

Студенческое самоуправление способствует выработке у студентов навыков решения конкретных социальных, экономических и культурно-образовательных проблем, формирует чувство ответственности, умение работать в команде.

Студенческий совет университета состоит из различных секторов, которые организуют повседневную плановую работу. Лидеры студен-

ческого самоуправления участвуют в распределении стипендиального фонда и поселении студентов в общежития ИГТУ, в решении вопросов трудоустройства выпускников. Не остаются без внимания студенчества и проблемы детей-инвалидов, сирот и малоимущих. По инициативе Студенческого совета в университете проходят благотворительные акции, направленные на сбор средств для медицинского оборудования детских больниц района, области, оказание материальной помощи студентам, которые потеряли отца или мать, поддержку детей Измаильского детского дома. Не забывают студенты ИГТУ и о ветеранах Великой Отечественной войны, наделяя их заботой не только в праздники, но и в повседневной жизни.

Особое внимание Студенческий совет уделяет популяризации здорового образа жизни, организации и проведению спортивно-массовых мероприятий, а также обустройству прилегающих к студенческого городку территорий, привлечению студентов к участию в различных фестивалях, смотрах-конкурсах, вечеров. Проводятся различные тематические концерты. Ведь обращение к музыке, искусству обогащает внутренний мир, стимулирует раскрытие духовного потенциала человека любой профессии, как это видно на примере крупнейших ученых, инженеров, поэтов, художников, деятелей театра.

Различные виды искусств в комплексном взаимодействии с современными научными технологиями стимулируют раскрытие индивидуальных познавательных способностей каждой индивидуальной личности.

Плодотворному развитию эстетических и нравственных принципов у студентов нашего вуза также способствует создание центра Академической добропорядочности. Академическая добропорядочность - это совокупность этических принципов и определенных за пространством правил, которыми должны руководствоваться участники образовательного процесса во время обучения, преподавания и проведения научной (творческой) деятельности с целью обеспечения доверия к результатам обучения и/или научных (творческих) достижений.

Стоит отметить, что проект содействия академической добропорядочности в Украине (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project - SAIUP) - инициатива, направленная на системные изменения в украинском высшем образовании: повышение качества, создание

условий для реализации наиболее одаренных студентов, улучшение имиджа украинских университетов.

Проект рассчитан на 4 года - это позволит охватить целое поколение студентов-бакалавров, начиная с их первого года обучения в университете и заканчивая получением дипломов бакалавра. Именно это поколение выпускников должно стать носителем новых ценностей в высшем образовании, в науке и в обществе в целом.

Проект имеет четыре основных направления деятельности: просветительская кампания, практический учебный курс в университетах, распространение международных практик в украинских университетах, работа над нормативной базой и регулятивными механизмами.

Академическая добропорядочность позволяет системе образования оставаться действенной, которая дает знания и навыки, а не только документы о получении образования. Страны с высоким уровнем академической добропорядочности не имеют такой проблемы как «признание дипломов» - как правило, это успешные, экономически развитые страны с высоким уровнем образования и науки, а также с высоким нравственным потенциалом молодого поколения.

Изучение истоков возникновения и развития своей страны, исторические промежутки существования людей - еще один источник обогащения нравственного потенциала студенческой молодежи. Так, в стенах Измаильского государственного гуманитарного университета активно развивается центр устной истории. Устная история - это новое научное направление в истории, которое начало интенсивно развиваться со второй половины XX в. Метод исследования устной истории - глубокие интервью биографического характера, с помощью которых осуществляется фиксирование субъективного знания отдельной человеческой личности об эпохе, в которой она жила.

Устная история призвана переключить внимание исследователей от изучения истории «больших людей и событий» до «истории отдельного человека». Индивидуум (конкретное лицо) рассматривается как основной субъект истории. Это открывает возможность изучения исторического опыта прошлых поколений и формирования мировоззренческих ориентаций людей относительно собственной истории и культуры. Это еще раз подчеркивает, что социальная память является сферой интеллектуального и духовного наследия, которая в перспек-

тиве направлена на определение социальнокультурного, идеологического, мировоззренческого, государственного потенциала общества.

Таким образом, можно заключить, что очень важно насытить весь процесс обучения максимально необходимыми теоретическими и практическими знаниями, обогатив его развитием творческих способностей студентов. Социокультурный феномен помогает развить более самостоятельную, творческую личность, которая способна оказывать позитивное воздействие на свою жизнь и окружающий мир в целом.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ: ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНЯТ В УМОВАХ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ УСТАНОВИ «ЖАСМИНКА»

Жанна ШИНКАРЁВА,

*аспірантка Ізмаїльського державного гуманітарного університету
shinkaryova73@gmail.com*

Summary

The article deals with the problem of forming tolerance in preschool children. The main components of the formation of tolerant behavior of preschool children are determined on the example of the experience of alternative institution «Jasmine: among them the special role of the teacher, creation of tolerant space of the institution; bilingual education program; activity approach in child development; corporate traditions and rituals; pedagogy of partnership and development of emotional intelligence of the child.

Keywords: *tolerance, preschoolers, cooperation teacher.*

Наші діти опановують світ у надзвичайну епоху. Епоху кардинальних змін, амбівалентності цінностей та уніфікації світу, в результаті чого відбувається загострення міжетнічного, міжконфесійного протистояння, конфліктів. Тому в сучасних умовах збільшується роль та значення толерантності, як значущої цінності суспільства, що лежить в основі взаєморозуміння між людьми різних рас, національностей і віросповідань. Толерантність – повага і визнання рівності, відмова від домінування, це цінність, що заперечує насилля та породжує принципи милосердя і терпимості. Глобалізація сучасного світу постійно нагадує людству про те, що світ різноманітний і в той же час єдиний. Толерантність – це єдність в різноманітті. До того ж, однією з характеристик сучасного соціуму є ідеологічна і соціальна нестабільність у країні, низький рівень моральних цінностей, що сприяє в суспільстві невпевненості у майбутньому, соціальної агресивності й жорстокості. Такі реалії життя свідчать про кризу духовно-ціннісних орієнтацій та значно ускладнюють процес виховання дітей. Відтак, для вирішення перелічених проблем, вкрай необхідно створювати умови для гуманізації освітнього процесу та демократизації стосунків між його учасниками,

де в центрі уваги – людина як найвища соціальна цінність. Потрібно побудувати освітній процес таким чином, щоб забезпечити повне розкриття можливостей і здібностей людини, загальнолюдських цінностей та гармонічні стосунків з навколишнім світом.

У наукових працях низки вчених (А. Асмолов, Ш. Амонашвілі, І. Бех, А. Богуш, О. Коберник, Т. Кравченко, В. Кремень, В. Кузь, В. Маралов, А. Маслоу, Н. Побірченко, О. Пометун, І. Рогальська, В. Сітаров, О. Сухомлинська та ін.) акцентується увага на необхідності якомога раніше розпочинати роботу з формування у дітей моральних уявлень, чеснот та виховувати в них відповідні особистісні властивості. За віковою періодизацією дитинства Л. Виготського, «вік від двох до п'яти років є сприятливим періодом розвитку моральних якостей та ввічливості. Саме в цей віковий проміжок у дитини відбувається перехід від егоцентризму до центрації, як передумови знаходження свого місця в системі можливих точок зору, встановлення між іншими людьми та власним «Я» системи спільних і взаємних стосунків.»¹

На думку ряду вчених (Л.І. Божович, Л.А. Венгер, Я.Л. Коломінський, Л.В. Крайнова, Л.Г. Лисюк, В.С. Мухіна, М.М. Поддьяков, Є.В. Суботський, Г.А. Урунтаєва, С.Г. Якобсон та ін.) дошкільний вік є сензитивним для формування і розвитку соціальних якостей особистості. Саме в цей час формуються фундаментальні якості людини, основи світосприйняття, ставлення до себе та свого місця в світі. Завдяки інтенсивному розвитку фізіологічних та психологічних якостей дітей відбувається становлення мовленнєвої діяльності, мислення, уяви. Дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами. Зокрема, цей час є найсприятливішим для розвитку творчої обдарованості, а також усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру.²

Наразі ми маємо справу з дітьми, які кардинально відрізняються від нас. За теорію поколінь, розробленою у 1991 році Нілом Хоув та Вільямом Штраусом, діти, які народились після 2000 року - це, так зване, покоління Z, яке за поведінковими показниками та базовими

---

¹ *Возрастная и педагогическая психология.* Под ред. М.В. Гамезо. М., 1984. С.10.

² *Вікова та педагогічна психологія:* навч. посіб. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, В. Огороднійчук та ін. К.: Вища школа, 2001, с. 231.

цінностями зовсім інші. З ними традиційні форми роботи не працюють, вони не терплять примусу та заборон, впевнені та ранимі, емоційні та непосидючі. Це єдине покоління за історію існування людства, яке навіть в дошкільному дитинстві у деяких галузях розумніше ніж їх батьки. Вони народились, щоб змінити світ, тому нам, дорослим, потрібно змінювати підходи до їх виховання та розвитку.

Освіта України знаходиться на стадії реформування та пошуку нових результативних методів роботи з дітьми. За новими освітніми стандартами, які ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (2006) на перший план виходить не навчання, а набуття компетентностей.³

Саме цей принцип розвитку через діяльність та особистий приклад є системоутворюючим в організації виховання дітей альтернативної установи «Жасмінка» м. Києва. Цей заклад: дитячий садок – початкова школа було створено у 2014 році як простор позитивного розвитку. Вихованці закладу відрізняються, допитливістю, толерантністю до інших, вмінням вирішувати суперечки мирним шляхом, творчим потенціалом та вільним володінням українською та англійською мовами .

Розглянемо більш детально систему роботи з формування толерантності у дітей дошкільного віку Альтернативної установи «Жасмінка». Саморефлексія досвіду роботи закладу, та системний аналіз результатів роботи установи дозволяє виокремити основні компоненти формування толерантності дітей дошкільного віку.

По-перше, особистісно-орієнтований підхід у виховному процесі, основою якого є суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «вихователь – вихованець». Діяльність вихователя з позиції толерантності має три аспекти: особистість вихователя, якому притаманні толерантні якості; прояв толерантності у професійній діяльності; реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні. Педагогам закладу притаманні високі моральні якості, відвертість, любов до дітей та прагнення розвитку. Адже вчитель може навчити дитину тільки тому, що сам вміє. Чесність, рівновага, доброзичливість та турбота про оточуючих – базові якості дорослого, які в дошкільному віці діти

³ *Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018, с. 10.*

копіюють, наслідують, приймають поведінкові патерни. Ключові правила для педагогів «Жасмінки»:

- не оцінюй (люди багатогранні і здатні демонструвати свої риси різним людям по-різному. Кожен має право на помилку і на виправлення помилки; не помиляється тільки той, хто не вчиться);
- не засуджуй, не переказуй погані новини, та конфліктні ситуації; роби висновки, йди далі, працюй у стан «тут і зараз»;
- чуй кожну дитину, будь їй старшим другом, а не ментором, ділись з дітьми тим, що їм потрібно, не нав'язуй допомогу, питай, слухай, співчуйвай, будь поряд;
- стався до дитини як до рівного (неприпустимі зменшувальні назви та сюсюкання: кожен малюк особистість, яка трохи менше вас на зріст);
- будь в тренді сучасних дитячих іграшок, мультфільмів, інтересів дитини.

По-друге, педагогічним підґрунтям створення толерантності у вихованні є: формування: толерантного простору, середовища, що характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу і форм організації їх відносин, які з одного боку, є основними компонентами педагогічної етики, а з іншого – основою, зразком морального виховання учнів; культури спілкування як взаєморозуміння, взаємоповаги, співчуття і співпереживання, відчуття партнерства.

Дитячий садок «Жасмінка» містить в собі три вікові групи віком від 3 до 6 років. Заклад відвідують діти різних національностей, та з особливостями розвитку. Простір «Жасмінки» передбачає різноманітність інтересів, уподобань дітей, залишає за малюками право вибору (від кольору стаканчиків для малювання до способу харчування, відпочинку та гурткових занять). Діти відвідують заклад в зручному та безпечному одязі, навіть, якщо це вечірня сукня або карнавальний костюм, модна спідниця чи звичайна майка. Орієнтуючись на реакцію оточуючих та власний досвід, дитина формує уявлення про красу, стиль, користь та доречність одягу.

Ставлення до дітей з особливими освітніми потребами формується здебільш з реакції педагога на їх поведінку, прийняття дитини дорослим. Педагог наголошує, що всі діти різні, пропонує знайти особливі риси в кожному з малюків. Деякі риси нам імпонують, інші не

дуже подобаються, але в житті є все: сонце і дощ, добро і зло, ранок і вечір, мороз і спека. Ці речі доповнюють один одну, вони існують і це нормально. Діти усвідомлюють свою індивідуальність та різноманіття світу, приймають кожного малюка, поважають його інакшість.

Задля забезпечення емоційного комфорту та зняття відчуття тривожності в установі широко використовується музичну терапія: щоранку дітей зустрічають турботливі педагоги, а в коридорі лунає класична музика. За словами відомого мистецтвознавця Михайло Казініка музика гармонізує внутрішній стан людини, заспокоює, навіть лікує. Режимні моменти «Жасмінки» також регулюються музичним плів-листом. Дитячі пісні невимушено спрямовують дії дітей на прибирання іграшок, підготовку до занять, бажають приємного апетиту та інше.

По-третє, альтернативна установа «Жасмінка» - двомовний заклад. Тричі на тиждень мова спілкування та викладання в закладі українська, двічі – англійська. Занурення в мовне середовище дозволяє дітям спочатку розуміти, а потім і вільно спілкуватись як англійською, так і українською мовами. До того ж білінгвальне навчання дітей не тільки формує мовну матрицю дитини, але й розширює кругозір дитини, знайомить з іграми, казками, традиціями різних країн, сприяє формуванню полікультурної толерантності дітей.

По-четверте, найбільш важливий компонент виховання та розвитку дитини – структура пізнавальної діяльності малюків. Блочно-тематичне планування, творчість та діяльнісний підхід дають дітям не тільки знання та вміння, а й формують життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації дитини у житті, навчанні та праці. Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя. Кожне заняття завершується творчою роботою, будь-то аплікація, конструювання або фантазування. Як казав Конфуцій: «Скажи мені - і я забуду, покажи мені - і я запам'ятаю, дай мені зробити - і я зрозумію» Неможливо недооцінити заняття творчістю в інтелектуальному та емоційному розвитку дитини, створенні ситуації успіху, формуванні самооцінки дитини, забезпеченні реалізації варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії. Тема-

тичне викладання учбового матеріалу підкріплюється практичними заняттями «Креативної середи».

- Перша середа: дослідницька. Мета педагога: створити низку проблемних ситуацій, підготувати необхідні матеріали та обладнання, організувати мозковий штурм, висування гіпотез та їх перевірку дослідницьким шляхом. Такі заняття завжди жваві, емоційні, прищеплюють дітям жагу до пізнання, тренують критичне мислення, привчають приймати спільні рішення, працювати в парі, підгрупі тощо, формують толерантне ставлення до іншої думки.
- Наступна середа: майстер-клас. На цей час діти вже отримали інформацію за темою блоку, перевірили її достовірність, та готові перейти до наступного етапу: використання набутих знань у повсякденному житті, формування життєвих компетенцій. Прикладом майстер-класу може стати: виготовлення паперових човників, випікання пряників, малювання натюрморту соком з овочів, висаджування та догляд за квасолею.
- Третя середа місяця: театральна. В дошкільному віці театральна діяльність та фантазування є дієвою формою соціалізації набутих знань. Піддрунтям проживання емоційно забарвленої інформації, шляхів виходу зі складних ситуацій казки є наочно-обране мислення дітей. Діти слухають казку за темою навчального блоку, виготовляють атрибути до вистави, розподіляють ролі та розігрують її. Бажано використання різних видів театру (пальчикового, лялькового, театру масок, тантаматески, настільного, магнітного та тіньового). Театралізована діяльність формує здатність дітей до емоційної емпатії, уміння співпереживати, співчувати, розуміти інших.
- Остання середа: екскурсійна. Діти їдуть до музею, зоопарку, виставкового залу, театру, де наочно та більш детально знайомляться з експонатами, виставами, музичними інструментами. Саме тим, з чим знайомились протягом тематичного блоку. По-перше, поєднання навчальних занять з екскурсіями розширює кругозір дитини, створює цілісну інформаційну картину, задовольняють потребу у допитливості. По-друге, діти практично опрацьовують правила поведінки у суспільних місцях, спілкування з чужими людьми, відчують відповідальність за власні вчинки.

По-п'яте: традиції, ритуали та корпоративні цінності є тим самим фундаментом, на якому базуються дружні стосунки, піклування, співчуття один одному. В традиціях «Жасмінки» особливе привітання та девіз кожної групи, святкування днів народження з колом побажань, «піжамні вечірki», казки перед сном, джентльменська поведінка та допомога молодшим. Заняття діти відвідують відповідно віковим групам, а на прогулянку та обід збираються разом, таким чином утворюється єдине різновікове суспільство, в якому дорослі допомагають молодшим, хлопці тримають двері та несуть іграшки на вулицю, а під час харчування спочатку висаджують дівчат за стіл, допомагають підсунути стільчик. Все це координується педагогами, які націлюють дітей на допомогу та піклування, відмічають ввічливу поведінку, створюють ситуацію успіху.

По-шесте: педагогіка партнерства, тобто психолого-педагогічний супровід батьків та тренінгові заняття з підвищення фахового рівня та особистого розвитку вихователів. Всі педагоги закладу мають вищу педагогічну освіту, є спікерами психолого-педагогічних фестивалів та навчаються за різними педагогічними напрямками. Педагоги та батьки роблять одну спільну справу: виховують дітей. Спілкуються, радяться, допомагають та вчаться. В закладі панує атмосфера поваги один до одного, толерантності до думки та вибору кожного.

Важливим компонентом у вихованні маленьких «Жасмінок» є розвиток емоційного інтелекту дітей – здатності розпізнавати, розуміти і керувати емоціями для того, щоб справлятися зі стресом, ефективно комунікувати з людьми, проявляти емпатію, долати труднощі і згладжувати конфлікти, формувати толерантність до поведінки та вчинків інших.

Проміжні результати роботи альтернативного закладу «Жасмінка» доводять до переконання доцільності використання вищезазначеної моделі виховання та розвитку дітей. У подальшому доречно поглибити роботу з встановлення комунікацій та конфліктології, розвитку емоційного інтелекту дітей. Запропонована виховна технологія сприяє органічному, дієво-практичному формуванню толерантності дітей дошкільного віку, виховання толерантності розгортається як процес духовної взаємодії, взаєморозуміння, глибинно-щирого спілкування, рівноправних творчих взаємин вихователів і вихованців.

SECȚIUNEA VII / Panel VII:
ACȚIUNI DE VALORIFICARE A PATRIMONIULUI
CULTURAL MATERIAL ȘI IMATERIAL /
ACTIONS FOR THE VALORIZATION OF MATERIAL
AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

COLINDATUL ÎN SATELE
DIN LUNCA PRUTULUI DE JOS ȘI COTUL DUNĂRII

Valentin CHIPER,

master în istorie,

*Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău,
conducătorul ansamblului etnofolcloric „Moștenitorii”, Chișinău, Republica Moldova
chiper_md@yahoo.com*

Summary

The caroling in the south of Bessarabia, in the lower course of the Prut, the Danube and the Black Sea has been preserved in its old archaic forms, varied and very rich. In this ethnographic area we will find a great variety of carols such as: the carol of the house, of the baby, of the lad, of the girl, of the young, of the engaged, of the widow, of the priest, of the hunter, of the fisherman, of the dead, the carol of the falcon, the carol of the vine, at the vineyards of the Greeks, the breath of the sea, of the star, etc. All these carols are of great artistic value. From the perspective of protecting the intangible cultural heritage, this cultural area is of prime importance both for the Romanian culture, as a whole, and for the European one.

Keywords: *carol, men's fog, cultural area, ethnographic area, protection.*

Colindatul în sudul Basarabiei, în cursul de jos al Prutului, Dunării și la Marea Neagră s-a păstrat în formele lui vechi arhaice, variat și foarte bogat. În această zonă etnografică vom întâlni forme tradiționale de organizare a cetelor de bărbați, de alegere a cămărașului, vâlarului, hasnagiului, vătafului (căpitanului de ceată), vom întâlni sate unde repertoriul de colinde cuprinde de la 20-30 piese. Există o varietate mare de colinde: colindul de casă, de prunc, de flăcău, de fată, de tineri, de logodiți, de văduvă, de

preot, de vânător, de pescar, de mort, colindul șoimul, colindul viței de vie, la viile grecilor, suflul mării, de stea etc. Folcloristul Ovidiu Bârlea spunea referitor la valoarea colindelor conservate în sudul Basarabiei că, din perspectiva protejării patrimoniului cultural imaterial, această arie culturală este de primă importanță atât pentru cultura românească, în ansamblu, cât și pentru cea europeană. Toate aceste colinde sunt de o valoare artistică deosebită.

În zona analizată sunt localități care practică colindatul pe stil Nou ca: Alexandru Ioan Cuza, Cășlița-Prut, Giurgiulești, Slobozia Mare, Gavanoasa, raionul Cahul și Cartal, Frecăței, raionul Reni, precum și localități care sărbătoresc Crăciunul pe stil Vechi ca: Văleni, Brânza, Colibași, Vadu lui Isac etc.

În perioada colindelor, flăcăii arendau o casă mare, spațioasă, care era numită „Casa Cetei de flăcăi” sau „Hurdughie”. Aici era ales căpitanul de ceată, tot aici se împărțea satul, se răscumpăra pe bani de la Primarul satului, partea de sat care urma să fie colindată. Tot în Hurdughie avea loc și împărțitul lăutarilor în cete. În funcție de cât de mare era localitatea, se organizau de la două la patru cete. Flăcăii se adunau în această casă cu două, trei săptămâni înainte de Crăciun, unde învățau colindele de la un Cămăraș mai în etate, confecționau recuzita de ritual, toiagul, masca Moșului și a Babei din blană de iepure sau capră, toiagul din papură sau lemn de tufă, pregăteau tălăncile etc. Moșul în ceată juca rol de îndrumător de ceată pe tot parcursul seriei (colindatului).

Cetele de flăcăi colindă de obicei în noaptea din Ajunul Crăciunului, colindă numai bărbații, fetele nu colindă, de dimineață până se întunecă afară umblă copiii mici cu Bolindețul, cu Chiti-miti sau cu Steaua.

„Bolindeț, Bolindeț,
Dați bomboane-n coșuleț,
Cozonaci și roșcove
Ca să șadă cloștile,
Colindeț, Bolindeț,
Dați bomboane-n coșuleț!”

(s. Cășlița-Prut, Cahul).

De cum înserează, se pornesc Cetele Mari de flăcăi. Fiecare ceată este compusă din 10-15 persoane. În satele Colibași, Alexandru Ioan Cuza, Cahul și Cartal, Satul Nou, Barta, Reni, cetele sunt conduse de Moși și Babe

mascați (simbolul morții și a învierii timpului), de aici și denumirea de Ceata Moșului. Ca și în ceata de Căluș, aceste personaje mascate fac șotii, ung gazdele cu funingine, veselesc lumea fiind încurajați de melodii ritmate interpretate cu iscusință de lăutarii locului. Lăutarii interpretează melodiile la fluier, trompetă, clarinet, caval, dobă, armonică, aceste melodii sunt numite „Săltărețe” și se joacă în casa unde stă o Fată Mare.

Ceata de colindători își face apariția la casa gospodarului cu un colind de gazdă:

„Scoală, scoală, Domn Bun Scoală,
Și-ți aprinde-o lumânări,
Și-ți fă focul cel mai mari,
Și-ți umpli de-o vadră rasă,
Și ți-o pune sus pî masă,
Că știa-i câți ți-or veniră,
June-și buni colindători,
Șă-ți colinde hir, cu hir...”¹

După ce colindă, ceata era invitată în casă, gospodarul pune vadră cu vin pe masă și cerea la comandă, colind de prunc, de fată mare, de flăcău, de logodiți, de mort, de preot, de pescar etc. Ceata trebuia să le știe pe toate, altfel era dată afară din casă, aceasta se numea (descolindat), se întâmpla rar de tot ca ceata să nu cunoască colindele. Colindătorii erau răsplătiți cu un colac, bani, fetele le puneau la piept flăcăilor dragi, verișorilor batiste brodate, flori din ceară la căciuli. Iar de Paști, flăcării ce au primit batiste brodate erau datori să dea fetele în leagăn (s. Slobozia Mare, Cășlița-Prut, Giurgiu-lești, Cahul și s. Anadol, Frecăței, Barta, Satul Nou, Reni).

Acest obicei îl întâlnim doar în sudul Basarabiei, ne confirmă O. Constantinescu și I. Stoian. Colacii strânși de colindători sunt cumpărați de ultima gazdă cu Fată Mare, iar cu banii strânși de flăcăi se organiza o masă, se făcea horă trei zile, se plătea Baba și Moșul din ceată, o parte se dădea la biserică.

Un rol aparte în tradiția colindatului din Lunca Prutului îl juca și colindatul flăcăului mort peste hotarele satului (în război, transhumanță), acest colind se chema „Colind de mort”.

---

¹ Inf. Ghiță Mării, n. 1921, s. Cășlița-Prut, Cahul, înregistrat de V. Chiper, 1992.

„Leruilio,
 pe Drumul cel Mare,
 Mai pe lângă drumu,
 Leruilio,
 se trec, se petrec,
 Suluri de voinici, pe cai povârniți,
 Leruilio,
 mai pe lângă drum,
 De-o maică bătrână,
 Leruilio,
 cu drugă de lână,
 Cu firu de sân,
 Leruilio,
 din drugă-ndrugând,
 De fiu întrebând,
 Leruilio,
 n-ați văzut pe-al meu,
 Pe Ion a-l meu....”²

În satele Giurgiulești și Cartal, Reni, vom întâlni un colind foarte vechi, colindul „La butuc de viță-n vie”. În acest colind se vorbește despre darurile ce se făceau între oameni la calendele lui ianuarie sau imaginea izvorului celor trei râuri – de apă, de vin și de mir, care își au începutul în butucul viței de vie.

„La butuc de viță-n vie,
 Maria, dalbă fată frumoasă,
 Curge-un vin mai roșioru,
 Maria, dalbă fată frumoasă,
 La mijloc de viță-n vie,
 Curge-un vin mai gălbioru”³.

Un colind foarte răspândit în sudul Basarabiei este colindul „Cerbul”, colind de vânatoare ce ne duce în timpuri străvechi cu oameni viteji, ce își dobândeau hrana cu greu, acest colind este o adevărată epopee vânătorească:

„Ai, Leruilio, din deal, din vale,
 Coboară, coboară,
 Ai, Leruilio, dar cine coboară ?

² Inf. Costache Mării, n. 1931, s. Cășlița-Prut, Cahul.

³ Inf. Tudorciu Haheu, n. 1916, s. Giurgiulești, Cahul.

Ai, Leruilio, cerbu-n strestioară,
Dar unde coboară?
Ai, Leruilio, în cele lunci adânci,
Ai, Leruilio, unde apa cură,
Pietrele răsună,
Ai, Leruilio, în văi adânci detună..."⁴

Un obicei străvechi legat de colindatul în ceată bărbătească și care are loc în prima zi de Crăciun este așa-zisa „Bătaia ritualică”, organizată de cetele de flăcăi în frunte cu Moșul (Ceata Moșului). Acest obicei s-a păstrat foarte bine în satul Cartal, Reni. Cetele se adună în centrul localității și se bat cu toiagul din papură împletit, iar cel ce câștigă, adică doboară Moșul din ceata adversă, este stăpânul horei de Crăciun, organizează veselie pentru toți sătenii.

Vălăretul. Puțin s-a scris și s-a vorbit despre acest obicei legat de colindatul de Crăciun. Obiceiul Vălăretul sau Vălăret este specific Sudului Basarabiei și Munteniei, spune folcloristul Vasluian Dan Răvaru, provenit de la val, mască, element al Vălăretului, val de apă⁵. Obiceiul se practică atât de Crăciun, Anul Nou, cât și de Paști. Alaiul este compus din 10-15 flăcăi însoțiți de muzică, purtând în mână un mieluș sau un cocoș, merg din casă în casă, în special la case cu fete mari, este jucată fata în curte (obor), astfel este invitată la horă, la leagăn de Crăciun, de Anul Nou sau de Paști. Gospodarul răsplătește Vălăretul cu colaci, vin, bani, de Paști cu ouă roșii. Există în partea locului și o melodie numită „Vălăret”⁶.

În concluzie, menționăm că suntem la răspântia timpului când putem pierde aceste imnuri frumoase ale copilăriei noastre, ale părinților și bunicilor noștri. De aceea aveam o datorie sfântă să contribuim întru păstrarea și transmiterea lor generațiilor următoare, pentru a reconstitui substraturile muzicale vechi, modul de viață și gândire curată a strămoșilor noștri. Și, pe cât e posibil, să contribuim cu experiența proprie la revigorarea vieții culturale a satelor noastre.

---

⁴ Inf. Ana Căpățână, n. 1937, s. Slobozia Mare, Cahul.

⁵ Nicolae Băieșu. *Tradițiile și folclorul obiceiurilor de iarnă*, vol. I. Chișinău, 2008, pp. 783-784.

⁶ Inf. Ileana Enciu, n. 1931, s. Câșlița-Prut, Cahul.

TRADIȚII ȘI MODERNITATE ÎN SĂRBĂTORILE POPULARE. SF. ANDREI ȘI HALLOWEENUL

Ion RAȘCU,

*master în istorie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău,
profesor de Istorie și Educație Civică,
Liceul-Internat Republican de Muzică „Ciprian Porumbescu”,
Chișinău, Republica Moldova,
rascuion@gmail.com*

Rezumé

Aujourd'hui, une grande partie de notre société est souvent scandalisée par le fait qu'il y a trop de fêtes traditionnelles dans notre calendrier religieux, mais d'un autre côté, elle est prête à adopter facilement certaines fêtes qui ne nous représentent en aucune façon. La fête contemporaine est devenue la tentative de l'homme moderne de s'aligner sur son temps.

La valorisation du patrimoine ethnoculturel est un outil viable dans l'éducation de la jeune génération et sera mise en œuvre avec succès lorsque les jeunes prendront conscience de leur appartenance et de leur identité culturelle et, enfin, de leur rôle dans la préservation et la transmission de ce trésor aux générations futures.

Mots-clés: *éducation, traditions, Saint-André, Halloween.*

În ziua de astăzi o mare parte a societății noastre care este educată în valori liberale deseori se manifestă indignată de faptul că în calendarul religios sunt prea multe sărbători tradiționale, dar, pe de altă parte, sunt gata să adopte cu ușurință sărbători care nu ne reprezintă în niciun fel. Mai mult ca atât, ei, crezând că își lărgesc orizonturile, asemeni copiilor, se lasă ușor ispitiți de tot ce e nou, însă nu neapărat și bun. Una dintre aceste sărbători este Halloweenul. Și ne întrebăm, de ce totuși îl sărbătorim ?

Halloweenul, odată cu globalizarea, a devenit o sărbătoare care a cucerit lumea, toate generațiile tinere se mobilizează, costumându-se în tot felul de creaturi și personaje, consumă dulciuri de forme diferite, își petrec noaptea vizionând filme de groază. Altfel spus, se bucură de atmosfera unei sărbători care a devenit intens comercializată și larg răspândită, dar în același timp, golită de sensurile ei inițiale. Însă, înainte de a adopta alte

obiceiuri, este bine să privim în sânul propriului nostru folclor, care este bogat în tradiții și diverse superstiții.

În spațiul românesc există o sărbătoare care și-a păstrat autenticitatea și caracterul ei tradițional. În vreme ce în fiecare an pe 31 octombrie tinerii se aliniază sărbătorii *americane*, la 30 noiembrie, în localitățile noastre, încă se mai ține sărbătoarea Sfântului Andrei.

Sfântul Andrei este considerat ocrotitorul românilor, deoarece el i-a creștinat pe daci. S-a născut în Betsaida Galileea, localitate situată pe țărmul Lacului Ghenizaret, în nordul Israelului de astăzi. Din Sfânta Scriptură aflăm că era fratele lui Petru. Amândoi au fost pescari, alături de tatăl lor. „Sfântul Apostol Andrei și fratele său, Sfântul Apostol Petru, au fost fiii lui Iona, un pescar sărac din Galileea. Ei au trăit din pescuit până când l-au auzit pe Sfântul Ioan Botezătorul, predicând în pustiul Iordanului și vestind venirea lui Mesia”¹.

Sf. Apostol Andrei se spune că era primul dintre ucenicii lui Hristos și devine „cel dintâi chemat”, după cum spun scripturile bisericești. După Învierea lui Iisus și coborârea Spiritului Sfânt, apostolii s-au întâlnit și au tras la sorți cine și unde va pleca pentru propovăduirea credinței creștine. Zona Sciției și Traciei i-a revenit Sfântului Andrei, unde i-a întâlnit pe geto-daci și i-a creștinat².

Așadar, iată originea acestei sărbători. De aceea, mai ales în zonele rurale, au existat și încă se păstrează o multitudine de tradiții, superstiții și obiceiuri în care elementul păgân se îmbină cu cel creștin.

Sărbătoarea are mai multe denumiri: *Andrei de Iarnă, Sântandrei, Moș Andrei, Andrei Cap de Iarnă, Undrea, Îndrea*³. Este singura sărbătoare de peste an care a dat denumirea populară unei luni – decembrie. După cum se știe, în popor e numită: *Îndrea, Undrea*. Se crede că de la ziua Sf. Andrei începe iarna și pune stăpânire pe lume.

Sărbătoarea Sf. Andrei o mai întâlnim în popor și cu numele de *Ziua Lupului*, o sărbătoare păgână precreștină, care a fost asimilată practic în întregime. Sărbătoarea era dedicată unei divinități, în cadrul căreia era prezent cultul strămoșilor, comunicarea cu spiritele strămoșilor, înfățișați

---

¹ <https://www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=55&cap=4#18> [accesat la 12 februarie 2020]

² <https://moldovenii.md/md/section/494>. [accesat la 12 februarie 2020]

³ Romulus Antonescu. *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, 2009. Ediție digitală 2016, <http://cimec.ro>. p. 205

fie ca lupi, fie ca strigoi. Credința în existența strigoilor pornea de la ideea că sufletele morților pot reveni printre cei vii.

Pentru români, numele Apostolului Andrei este legat de lupi. Se crede că acest nume – *Apostolul Lupilor* – provine din vechea denumire a dacilor, *daoi*, (lupi), dar și de la simbolul lor – lupul. Pe steagul lor găsim înfățișarea unui balaur cu cap de lup. Lupul era chiar și un simbol al sanctualelor din Dacia. Legende povestesc că acest animal a fost alături de daci la căderea Sarmizegetusei și că cel care era căpetenia lupilor l-ar fi vegheat pe Apostolul Andrei prin Dobrogea spre peștera care i s-a oferit ca adăpost⁴.

Ziua este sărbătorită fără ca să se lucreze, gospodarii stau acasă pentru protejarea gospodăriei de lupi. Tot din cauza lupilor nu se mătură toată ziua, nu se dă gunoiul afară, nu se rânesc grajdurile, nu se piaptână, nu se fac zgârieturi, nu se dă de pomană și nu se dă nimic cu împrumut. În acea noapte vorbesc toate animalele, dar cine le ascultă ce spun moare. La miezul nopții de Sf. Andrei se deschid cerurile. Mai mult, în noaptea de Sfântul Andrei umblă strigoii și este o noapte prielnică vrăjilor și farmecelor⁵.

Sărbătoarea se ține până la prânz (ca să fie iarna bună, anul cu belșug, noroc în meserii, viața lungă, sănătate), apoi se pot face unele munci, dar nu se lucrează la câmp, nu se coase și, mai ales, nu se împrumută și nu se dă nimic din casă. Cei care nu respectă sărbătoarea se îmbolnăvesc și vor avea pagubă la recoltă sau la vite. Se mănâncă diverse mâncăruri cu usturoi, ca o protecție de forțele malefice, și plăcinte îndulcite; nu se piaptână, nu se pronunță numele lupului. Dacă gogoșii de stejar sunt plini, va fi anul viitor ploios; se fac vrăji de întors pentru obiectele furate sau pierdute. De la aceasta zi și până la Crăciun, gospodinele nu mai țin în război și nu torc. Când vine noaptea de 30 noiembrie, lupii se adună, iar Sf. Andrei împarte prada pentru iarna care începe, fiecărui lup⁶.

⁴ <http://www.iexplore.ro/halloween-versus-sfantul-andrei/> [accesat la 13 februarie 2020]

⁵ Ion Ghinoiu. *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. p. 205.

⁶ <http://danmatica.blogspot.com/2008/11/noaptea-sfantului-andrei-vs-halloween.html> [accesat la 13 februarie 2020]

La miezul nopții de Sf. Andrei se deschid cerurile, spune Ion Ghinoiu⁷. Este o noapte de spaimă, întrucât strigoii morți umblă împreună cu strigoii vii, „care în această noapte își părăsesc culcușurile lor”⁸. Ei sunt considerați foarte periculoși pentru cei vii: iau viața rudelor apropiate, aduc boli, grindină și alte suferințe. Ei călătoresc pe Pământ și pe ape, strigând și miorlâind, călare pe meliță, pe coadă de matură, pe butoi sau în butoi. Se mai spune că ei dansează pe la răspântiile drumurilor, până la cântatul cocoșilor și acesta este încă un element care face răspântiile (răscrucile de drum) să fie ocolite cu teamă. „Strigoi este, în românește, un cuvânt derivat de la *strigă*, formă provenită din lat. *striga*, -ae, varianta vulgară, atestată abia la Petronius, a termenului clasic *strix*, -igis, care însemna „pasăre de noapte care trece să înspăimânte copiii sau „vrăjitoare”. Acest etimon a dovedit o vigoare deosebită, fiind unul din cuvintele moștenite în toate limbile romanice”⁹.

Sărbătoarea Sfântului Andrei reprezintă începutul iernii și există credința că, dacă cerul este senin și luna e plină, acesta e un semn că iarna va fi umedă și călduroasă, iar dacă va fi înnourat cu ploaie sau ninsoare, iarna va fi lungă și grea. Tot în această zi se fac și vrăjile prin care fetele își află ursitul, mai află dacă au noroc și dacă se vor mărita.

Noaptea Sf. Andrei este una dintre cele mai importante din an pentru vrăji și farmece. Fetele își fac farmece de dragoste, de spor, de rău pentru dușmani. Antonie Moisei în lucrarea sa *Vrăji matrimoniale la Sf. Andrei în tradiția populației române și ucrainene din Bucovina* relatează: „Fetele măsoară noua ceșcuțe cu apa pline, și le toarnă într-o strachină, care se pune sub icoană. A doua zi, în zori, se măsoară din nou, cu aceeași ceșcuță, apa din strachină. Dacă va mai rămâne pe fundul străchinii apă, fie și câteva picături, atunci vor avea noroc, dacă ultima ceșcuță va rămâne neumplută cum trebuie, atunci nu vor avea noroc și nu se vor mărita”¹⁰.

În noaptea de Sf. Andrei, ca să-și viziteze ursitul, fata își pune sub cap 41 de boabe de grâu și dacă visează că-i ia cineva grâul, se va mărita. Unele fete își pregătesc turte magice, pentru acestea obiceiul cerând ca fata să își aducă apa cu gura. Pentru acest colac aduc apă neîncepută, iar

---

⁷ Ion Ghinoiu. *Op. cit.*, pp. 205-210.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ion Ghinoiu. *Sărbători și obiceiuri românești*. București, 2003, pp. 371-374.

¹⁰ Moisei Antonie. *Vrăji matrimoniale la Sf. Andrei în tradiția populației române și ucrainene din Bucovina*. În: *Memoria Etnologică*, nr. 24-25, București, 2007.

produsele din care se prepară turta (faină și sare) sunt măsurate cu o coaja de nucă. După ce au fost coapte pe vatră, fetele își mănâncă turțițele preparate, convinse fiind că ursiții vor veni, în vis, cu apă să le potolească setea. Fetele mai fac un colac din pâine dospită¹¹, punând în mijlocul lui câte un cățel de usturoi. Dus acasă, colacul este așezat într-un loc călduros, unde este lăsat vreme de o săptămână. Dacă răsare usturoiul din mijlocul colacului, fata cunoaște că va fi cu noroc. Dacă nu răsare, fata se întristează și spune că va fi lipsită de noroc. Unele își fac vrăji de ursită cu 9 potcoave, 9 fuse, 9 ace, 3 cuțite și o coasă, toate înfierbântate în foc. După ce s-au înroșit, se scot afară, se sting în apă și apoi se descântă. În seara Sfântului Andrei, toți ai casei, mai ales fetele mari și băieții, seamănă grâu în câte o strachină sau glastră cu pământ. Aceluia îi va merge mai bine, va fi mai sănătos și mai norocos, căruia i-o răsari grâul mai bine și o crește mai frumos¹².

Tinerii de la sudul Moldovei în noaptea Sântandreiului păzeau usturoiul, ca să nu fie furat de strigoi. Se adunau la o casă mai mulți flăcăi și fete mari. Tinerii stăteau toată noaptea la masă, mâncau și petreceau în veselie. Fetele erau mereu atente ca nu cumva cineva să le fure usturoiul. Dacă se fura din usturoi nu era bine. Acele fetei căreia i se fura usturoiul nu-i mergea bine.

În alte zone din țara noastră, păzitul usturoiului se face în felul următor: într-o casă de gospodar se strâng 10-12 fete, având fiecare fată câte o pâine, trei căpățâni de usturoi, un fir de busuioc, legate cu o ață roșie și o sticlă de rachiu. Aceste lucruri se pun pe o masă, într-un colt al casei, și se acoperă cu o broboadă roșie. Lângă lucruri, pe masă, stă un sfeșnic cu o lumânare aprinsă, care arde de cu seară și până în ziuă. Lângă masă, una în dreapta și una în stânga, stau de strajă două babe, care bagă bine de seamă ca să nu se fure din lucruri, ori să nu pună cineva mâna pe ele. Ele stau acolo neclintite până dimineața. La această petrecere vin și băieți cu lăutari. Se cântă și se petrece până-n zori. Când s-a făcut ziua, hora este jucată afară. Un flăcău joacă în mijlocul horei toate lucrurile fetelor, păzite de bătrâne. După joc, fetele își iau lucrurile și le dau flăcăilor. Pâinea se mănâncă, rachiul se bea, usturoiul se păstrează de leac. Când vitele-s

¹¹ *Ibidem*, p. 67.

¹² <http://danmatica.blogspot.com/2008/11/noaptea-sfantului-andrei-vs-halloween.html>
[accesat la 18 februarie 2020]

bolnave, li se dă mujdei în borș ori vin și le trece. Dacă se fură din usturoi, nu-i bine deloc: fetei nu-i va mai merge bine.

Usturoiul păzit este semănat primăvara. Dacă pleci la drum lung, să iei puțin usturoi cu tine. De la păzitul acestui usturoi s-a născut zicala: „Parcă a păzit usturoiul”, care se dă celui ce se cunoaște că a petrecut o noapte fără somn¹³. În zori, înainte de a se despărți, fiecare fată își lua usturoiul și-l ducea la biserică, iar apoi acasă îl pune la icoane. Acest usturoi din noaptea Sf. Andrei, era bun „de dragoste”.

Ziua următoare, a Sfântului Andrei, este socotită drept început de iarnă, numindu-se din această cauză „Andrei-de-iarnă”. Tot în această noapte se fac observații meteorologice: dacă luna va fi plină și cerul senin, se zice că iarna va fi cu *moina* (timp umed). Dacă luna va fi plină și dacă cerul va fi întunecat, dacă va ninge sau va ploua, peste iarnă vor fi zăpezi mari și grele.

În ziua Sfântului Andrei, Halloweenul românilor, se mănâncă preparate cu usturoi, se făceau „balabuște” cu usturoi. De asemenea, se consumă băuturi și alimente rituale, precum *braga*, *covașa*. Toate aceste băuturi și alimente condimentate cu usturoi erau consumate în cadrul unor practici de purificare a trupului și a sufletului, practici absolut firești în preajma acestui străvechi început de an¹⁴.

Astăzi, sărbătoarea Sfântului Andrei, cu toate tradițiile și obiceiurile sale, este umbrită de *Halloween*, o sărbătoare a globalizării și supraconsumului.

Către sfârșitul lunii octombrie, toate vitrinele magazinelor sunt pline cu simbolurile *Halloween*-ului. Reclame cu *Halloween*, spectacole cu *Halloween*, petreceri de *Halloween*, la radio *Halloween*, televizor. Acest fenomen a luat o așa amploare, încât se serbează chiar și în grădinițe și școli.

Dar, dacă vom privi prin prisma istoriei, *Halloween*ul este o sărbătoare de origine celtică, preluată astăzi de multe popoare din lumea occidentală, ea răspândindu-se în secolul al XIX-lea prin intermediul imigranților irlandezi din Statele Unite ale Americii¹⁵.

Celții au trăit în urma cu 2000 de ani în zona în care se află acum Irlanda, Anglia și nordul Franței. Ei sărbătoreau venirea Anului Nou pe

---

¹³ Ion Ghinoiu. *Sărbători și obiceiuri românești*. București, 2003, pp. 371-374.

¹⁴ <https://m.moldovenii.md/md/section/494> [accesat la 20 februarie 2020]

¹⁵ https://www.bbc.co.uk/religion/religions/christianity/holydays/halloween_1.shtml#h2. [accesat la 20 februarie 2020]

1 noiembrie. Această zi era considerată ca fiind sfârșitul verii și al recoltelor bogate și începutul unui nou anotimp întunecat, friguros: iarna. Celții asociau această perioadă a anului cu moartea. Ei credeau că în noaptea dinaintea Anului Nou granița dintre lumea celor vii și cea a morților dispărea. În noaptea de 31 octombrie sărbătoreau festivalul *Samhain*¹⁶. Se credea că în cursul acestei nopți fantomele celor morți se întorceau pe pământ pentru a le face rău celor vii. Această noapte era noaptea în care druzii (preoții celți) făceau predicții asupra viitorului.

Pentru o populație dependentă de o lume naturală, aceste profeții nu făceau decât să le ofere confortul necesar pentru o iarnă lungă și friguroasă. Pentru a comemora acest eveniment, druzii organizau focuri imense, în care sacrificau animale. Ei spuneau că sacrificarea acestor animale era o ofrandă adusă zeilor. Pe toată durata acestor serbări, oamenii purtau costume, pe care și le confecționau din piele de animale. După stingerea focurilor ei păstrau cenușa acestora și o considerau drept o amuletă care îi va proteja de lucrurile rele din lume și, mai ales, în perioada rece a iernii¹⁷.

În jurul anului 43 înainte de Hristos, romanii au cucerit majoritatea teritoriilor celților. În decursul a patru sute de ani, cât au dominat aceste teritorii, două festivaluri de origine romană s-au combinat cu *Samhain*, festivalul celților. Primul festival era *Feralia*. Aceasta se sărbătorea într-una din zilele lunii octombrie. În această zi romanii marcau scăparea de moarte. Al doilea festival se ținea în cinstea zeiței *Pomona*, zeița fructelor și a pomilor. Simbolul acestei zeițe este mărul și combinarea acestui festival cu cel al celților explică de ce de Halloween se practică obiceiul prinderii merelor cu dinții dintr-un bol mare cu apă.

În jurul anului 800, influențele creștinismului au ajuns și pe teritoriile celtice. În secolul VII însă, papa Bonifaciu IV a hotărât ca ziua de 1 noiembrie să fie dedicată *Tuturor Sfinților*, iar papa Grigorie al IV-lea, după 827, a stabilit-o ca sărbătoare a întregii Biserici Romano-Catolice. În această zi se aduceau rugăciuni martirilor. Această sărbătoare era numită sărbătoarea tuturor sfinților, iar noaptea dinaintea ei (noaptea festivalului *Samhain*) era numită ajunul tuturor sfinților (*All Hallow Eve*). De la această denumire s-a ajuns la cea de Halloween.

¹⁶ https://www.bbc.co.uk/religion/religions/christianity/holydays/halloween_1.shtml#h2. [accesat la 20 februarie 2020]

¹⁷ <http://actualitateaortodoxa.com/articole/Halloween.php>. [accesat la 20 februarie 2020]

Mai târziu, în jurul anului 1000, Biserica Romano-Catolică a hotărât ca ziua de 2 noiembrie să fie dedicată tuturor spiritelor. Această zi a fost dedicată morților. Ea era celebrată asemănător *Samhainului*: cu focuri mari, parade și deghizări în costume care reprezentau sfinți, îngeri și demoni. Cele trei sărbători (ajunul zilei sfinților, ziua sfinților și ziua sufletelor) au fost numite *Hallowmas*¹⁸.

În prezent, în foarte multe țări creștine, inclusiv în America de Nord și de Sud, se serbează pe 1 și 2 noiembrie Ziua Tuturor Sfinților (*All Saints Day, Tout Saints*) și Ziua Morților (*All Souls Day*). Cu acest prilej se merge la biserică, se fac rugăciuni pentru sufletele rudelor sau prietenilor care au murit, se aprind lumânări și se aduc flori la cimitir, se curată mormintele¹⁹.

În alte zone s-au păstrat și vechile tradiții de a da de mâncare sufletelor morților. În Tirol se lasă prăjituri pe mese și se încălzește o cameră pentru ca ei să se simtă bine primiți. În Anglia oamenii îngenunchează lângă morminte și spală pietrele de mormânt cu apă sfințită sau cu lapte. În România, în zona Ardealului, mai ales, se curăță mormintele și se acoperă cu flori, și toată lumea, cu mic, cu mare, se roagă și aprinde mii de lumânări în cimitire²⁰.

Sărbătoarea a fost adusă în America odată cu colonizarea ei. Celebrarea Halloweenului era destul de restricționată în coloniile Noii Anglii tocmai din cauza rigidității sistemului protestant de acolo. Pe măsură ce credințele și obiceiurile diferitelor grupuri etnice europene și ale indienilor americani au intrat în legătură, a început să apară o versiune distinctă americană a Halloweenului.

Primele festivități au inclus petreceri cu jocuri, evenimente publice organizate pentru a sărbători recolta, unde vecinii împărtășeau povestiri despre morți, își preziceau viitorul, dansau și cântau. De asemenea, este menționată relatarea unor povestiri cu fantome și a tot felul de nenorociri. La mijlocul secolului al XIX-lea, festivitățile anuale de toamnă au fost foarte răspândite, însă Halloweenul nu era încă sărbătorit peste tot în țară.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea America a fost asaltată de noi imigranți. Acești imigranți, în special milioane de irlandezi care au fugit de foamete, au ajutat la popularizarea sărbătorii de Halloween la nivel național.

---

¹⁸ *Ibidem* .

¹⁹ <https://www.catholiceducation.org/en/culture/catholic-contributions/all-hallow-s-eve.html/> [accesat la 24 februarie 2020]

²⁰ <http://www.yoga-integrale.com/halloween-ul-si-pervertirea-unor-stravechi-mistere/> [accesat la 24 februarie 2020]

La sfârșitul anilor 1800 a existat o mișcare în America pentru a transforma Halloweenul într-o sărbătoare mai mult legată de comunitate și de reunirea oamenilor din vecinătate decât despre fantome, glume și vrăjitorie. La începutul secolului, existau petreceri de Halloween atât pentru copii, cât și pentru adulți, care deveniseră cea mai comună modalitate de a sărbători ziua. Petrecerile aveau în vedere jocuri, consumul alimentelor de sezon și costume festive.

Părinții au fost încurajați de ziare și de liderii comunității să scoată ce este înspăimântător sau grotesc din obiceiurile sărbătorii de Halloween. Din cauza acestor eforturi, Halloweenul a pierdut cele mai multe din superstițiile și tonalitățile ei religioase până la începutul secolului al XX-lea.

Împrumutând obiceiul de la tradițiile irlandeze și engleze, americanii au început să se îmbrace în costume și să meargă din casă în casă, cerând mâncare sau bani, „Păcăleală sau dulciuri?/ *Trick or treat?*”. Cuvântul „păcăleală” presupune că celor ce nu le oferă dulciuri sau bani copiilor le va fi făcută o farsă. Femeile tinere credeau că de Halloween ar putea ghici numele sau apariția viitorului lor soț, făcând trucuri cu fire de lână, perechi de mere sau oglinzi.

UNICEF-ul are și el un cuvânt de spus în toată mișcarea *Trick-or-Treat*. În America de Nord, „*Trick-or-Treat for UNICEF*” a devenit o tradiție în perioada de Halloween. „Mișcarea” a început ca un eveniment local în anul 1950 într-o suburbie din orașul Philadelphia și s-a extins pe plan național până în 1952. În America este bine cunoscută „micuța cutie portocalie”. Pentru o perioadă de timp, cutiile se distribuiau în școli și astfel copiii care mergeau la „colindat” strângeau bani, împreună cu tradiționalele dulciuri, de la cei care voiau să doneze. UNICEF a demarat un *trick-or-treat* online, însoțit și de un bal mascat, tot virtual. Promotorul campaniei a fost Heidi Klum împreună cu familia ei²¹.

Tradiția de a sculpta dovleci²² de *Halloween* și de a pune în interiorul lor o lumânare își are originea într-o legendă. Numele provine din povestea irlandezului Jack, un fierar șiret, ce s-a întâlnit cu diavolul. Jack l-a invitat pe diavol să stea la masă cu el. Neavând cu ce să plătească, vicleanul Jack l-a convins pe diavol să se transforme într-o monedă. Atunci,

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=4pvi3NaxazY> [accesat la 3 martie 2020]

²² <https://www.halloweenexpress.com/the-history-behind-pumpkins-and-halloween/>. [accesat la 4 martie 2020]

Jack a pus moneda în buzunar, lângă o cruce de argint, ce îl împiedică pe diavol să-și reia forma. În schimbul libertății, diavolul a promis că nu îi va lua viața în următorii zece ani, așa că Jack l-a eliberat. După ce au trecut zece ani, diavolul s-a prezentat din nou la Jack și a fost iar păcălit. În timpul vieții, Jack a comis multe păcate, iar atunci când a murit, nu a fost acceptat în paradis²³.

Există mai multe jocuri asociate cu petrecerile de Halloween. Unul dintre ele se numește *dunking sau apple bobbing*, și constă în culegerea cu dinții a unor mere care plutesc într-un lighean sau vas cu apă. O variantă a jocului implică așezarea în genunchi pe un scaun, ținerea unei furculițe între dinți și tentativa de a lăsa furculița să cadă într-un măr. Un alt joc frecvent implică agățarea cu funii a unor *scone-uri* (prăjituri) învelite în sirop sau melasă; ele trebuie mâncate fără a folosi mâinile, activitate ce se soldează inevitabil cu mănjirea fetei cu lichidul dulce și lipicios²⁴.

În alte țări, cum ar fi, de exemplu, Germania, oamenii își ascund cuțitele pentru ca spiritele rele să nu le intre în casă. Tradiția de *trick-or-treat* era folosită pentru a îmbuna spiritele, despre care se credea că au sentimentele rănite și fac zgomote.

În Austria unii oameni pun pâine, apă și o lampă aprinsă pe masă înainte de culcare în noaptea de Halloween. Pe vremuri, se credea că astfel de lucruri au puterea de a duce sufletele moarte înapoi în pământ. Pentru austrieci, noaptea de Halloween este considerată a fi plină cu energii cosmice puternice²⁵.

În România, Halloweenul este asociat mitului lui Dracula, dar noi avem o altă sărbătoare care cinstește morții: *Sâmbăta Morților*, care are loc în prima sâmbătă din noiembrie. Sunt ținute slujbe, se împart pachete cu alimente celor săraci și se aprind lumânări. Sunt spuse rugăciuni pentru ca sufletul celui mort să ajungă la Judecată universală, într-o stare mai bună decât aceea cu care s-a despărțit de trup. Astfel, Biserica de la noi împărtășește îngrijorarea a numeroși părinți, elevi și profesori din întreaga țară față de organizarea în tot mai multe instituții publice de învățământ, a

---

²³ <https://www.descopera.ro/cultura/15888014-istoria-sumbra-si-indepartata-a-sarbatorii-halloween> [accesat la 4 martie 2020]

²⁴ https://www.realitatea.net/stiri/actual/legende-si-superstitii-de-halloween-de-ce-romanii-nu-ar-trebui-sa-petreaca-in-aceasta-noapte_5dcc9284406af85273d8370b [accesat la 10 martie 2020]

²⁵ <https://editiadedimineata.ro/halloween-origini-si-traditii-cum-este-vazuta-sarbatoarea-in-romania-fata-de-restul-europei/> [accesat la 10 martie 2020]

unor serbări de Halloween, se preciza într-un comunicat al Patriarhiei din anii trecuți²⁶.

De asemenea, Biserica Catolică critică această sărbătoare, arătând că ea are o influență negativă asupra copiilor. În noiembrie 2009, Vaticanul a catalogat ziua de Halloween ca fiind necreștină, declarând că este bazată pe sinistre și periculoase curente ocultiste²⁷.

O parte a Halloweenului promovează, sub masca divertismentului, cultul morții, personificarea morții și a forțelor răului, aceasta fiind în contradicție totală cu natura și menirea Bisericii, putând tulbura mintea și afecta sănătatea spirituală și morală a copiilor, tinerilor, dar și a adulților, prin efectele cumulative dezastruoase ale acestei „sărbători”, ce marchează profund psihicul copiilor și ajung ulterior să le accepte ca firești²⁸.

Vedem deci cum o sărbătoare populară a recoltei, un moment cu o mare încărcătură simbolică, a ajuns să fie transformată într-o celebrare sub semnul căreia apar contradicții în cadrul societății, între tradițional și modern, laic și religios...

Sărbătoarea contemporană a devenit încercarea omului modern de a se alinia timpurilor; nici sărbătoarea religioasă nu are mai multe șanse de reușită. După câteva decenii de deschidere și libertate fără limite în alegerile noastre, devenim o societate lipsită de repere în spațiu și timp, ieșită din ciclul sărbătorilor și al momentelor de odihnă interioară, incapabilă să trăiască pauza ca parte esențială a acțiunii.

Valorificarea patrimoniului etnocultural reprezintă un instrument viabil în educația tinerei generații și va fi implementată cu succes în momentul când tinerii vor conștientiza apartenența și identitatea lor culturală, și, nu în ultimul rând, rolul în păstrare și transmitere generațiilor viitoare a acestui tezaur.

Educarea prin intermediul componentelor de patrimoniu poate fi realizată nu numai în cadrul instituțiilor de învățământ, dar și în cadrul comunității, familiei. De exemplu: reactualizarea și promovarea sărbătorilor și tradițiilor autentice în rândul tinerilor, organizarea într-o formă actuală a diferitor activități de instruire și divertisment pentru băieți și fete, susținerea

²⁶ https://www.dcnews.ro/halloween-istorie-i-tradi-ii-de-ce-biserica-este-impotriva-sarabatorii_520624.html? [accesat la 11 martie 2020]

²⁷ <https://www.cosminfrisan.com/2018/11/halloween-ul-din-perspectiva-religioasa.html> [accesat la 11 martie 2020]

²⁸ <http://actualitateaortodoxa.com/articole/Halloween.php> [accesat la 4 martie 2020]

horei satului, a șezătorii, ca moment de cunoaștere și întâlnire a tinerilor, de ordonare, educare a comportamentului și atitudinii tinerei generații.

O ultimă observație asupra căreia am dori să ne expunem ar fi legată de era internetului, a comunicării online și a lumii virtuale. Ea și-a lăsat amprenta nu doar asupra relațiilor interumane, care se desfășoară acum mai ales virtual, online, pe rețele de socializare, ci și asupra raportării la sacru; obișnuințele și deprinderile cotidiene impuse de tehnologia mileniului trei au reflecții în social și cultural.

Sărbătoarea se performează în același mediu electronic: anunțurile despre sărbători se postează pe net, magazinele online oferă cadourile cele mai potrivite, spectacole și concerte transmise online. Urările pot fi transmise electronic. La fel și impresiile, construindu-se astfel o *E-sărbătoare*, la care pot adera mulțimi de prieteni, din toate colțurile lumii. Sărbătoarea contemporană mai are, așadar, multe de dezvoltat.

VALORIFICAREA PATRIMONIULUI RAIONULUI CIMIȘLIA PRIN ACTIVITĂȚI EDUCAȚIONALE

Alexei ZGHEREA,

*masterand, programul Patrimoniu istoric și turism cultural,
UPS „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova,
zghereaalexei1988@gmail.com*

Summary

The Immaterial Cultural Heritage of the Republic of Moldova is quite complex and rich that requires special attention to promote the education of the young generation, so it is necessary to develop an action plan. Saving the Intangible Heritage is achieved through research of documentary sources and archive materials that attest to the presence of towel symbolism in the current space of the Republic of Moldova. This is the only way to lay the foundations of the most complex phenomenon of education, namely the promotion of intangible heritage by creating festivals with traditional status as is the festival "iProsop" which is organized every 2 years in the village of Selemet, Cimișlia district, where the towel found its well-deserved place to be promoted and examined and wanted to be made by those interested during the festival with the help of craftsmen who explain the making process, I think that thanks to these kinds of festivals are the nuclei of promoting the national heritage.

Due to this festival, the towel became better known as a decorative element but also a central element of the spiritual life of the peasants of the past. The promotion was possible outside the Republic of Moldova due to another tradition that once appeared with the festival "Traveling Towel", has gone to the first edition and aims to travel through the moon to promote the national element.

Keywords: *Immaterial heritage, traditional towels, local festival, promoting traditions.*

Tezaurul cultural de la sud este foarte bogat și divers. Constituit din elemente de folclor, gastronomie, meșteșuguri și tradiții statornicite istorice, reprezintă identitatea poporului român și merită să fie valorificat și promovat. Trecerea timpului, modernizarea rapidă, migrația populației în alte state cu nivel de viață mai ridicat, dar și procesul de globalizare sunt cauze ce contribuie ca urmele trecutului să dispară cu o repeziciune nemaiîntâlnită. Deși nu putem schimba aceste procese, noi putem reduce

riscurile de pierdere a lor printr-o monitorizare vigilentă a colecțiilor de cultură, prin cunoașterea și diseminarea lor, ceea ce implică nu numai bani, dar și responsabilitate, conștiințiozitate.

Salvgardarea Patrimoniului cultural poate fi realizat prin varii metode: aprobarea cadrului legislativ privind protecția patrimoniului; cercetări ale izvoarelor documentare și materialele de arhivă, care atestă prezența elementelor materiale și imateriale ale patrimoniului (de ex. simbolisticii prosopului) în spațiul actual al Republicii Moldova; cercetările de teren ce include identificarea, culegerea, prelucrarea informației de către specialiști; elaborarea și aplicarea de chestionare ce urmăresc elucidarea și analiza elementului popular național; diseminarea rezultatelor cercetării; digitalizarea informației. Concomitent, pot fi organizate activități de promovare a patrimoniului în teren, precum festivalurile, cu implicarea autoritățile locale, meșterilor populari, formațiunilor artistice, a copiilor, ONG etc. Or, combinarea mai multor activități menționate mai sus servesc drept bază pentru demararea *politicilor de educare pentru patrimoniu* a populației, iar în final pentru realizarea imperativului de *dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova*. Deși politica de valorificare a culturii tradiționale integrată în viziunea de dezvoltare durabilă a Republicii Moldova este o abordare relativ nouă pentru statul nostru, realizarea sistematică și de durată, prin acțiuni de educare se va contribui la rezultate frumoase în acest sens.

După obținerea independenței și integrarea în mai multe structuri europene (ONU, ICOMOS, ICOM, intenția RM de aderare la UE) statul Republica Moldova a demarat acțiuni în direcția protecției patrimoniului imaterial. În 2003, Republica Moldova a fost printre cele cca 130 de țări din toată lumea care a ratificat *Convenția privind Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial din 2003* și s-a angajat să elaboreze cadrul legislativ, să inventarieze patrimoniul cultural imaterial și să ia măsuri de salvagardare pentru a fi transmis către generațiile viitoare. La inițiativa Ministerului Culturii și a Academiei de Științe a Moldovei, a fost inițiat Programul Național Salvagardarea patrimoniului cultural al Republicii Moldova, pentru perioada 2011-2014, care a evoluat treptat într-o strategie națională de dezvoltare a statului¹. Statul a purces la elaborarea cadrului legislativ în

---

¹ Mariana Cocieru. *Salvgardarea patrimoniului cultural imaterial - noi paradigme*. http://moldlis.bnrm.md/bitstream/handle/123456789/1073/Cocieru_Salvgardarea.pdf?sequence=1&isAllowed=y

domeniu, menționăm *Legea privind Protejarea Patrimoniului Cultural Imaterial* (adoptată în 29 martie 2012, 20.04.2012 în MO Nr. 76-80 art. Nr.: 255)². Conform documentului, legea stabilește cadrul juridic necesar pentru identificarea, documentarea, cercetarea, conservarea, transmiterea, promovarea, revitalizarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural imaterial de pe teritoriul Republicii Moldova. (2) Scopul legii este protejarea patrimoniului cultural imaterial, ca parte a patrimoniului cultural național, cultivarea respectului față de patrimoniul cultural imaterial al comunităților, grupurilor și, după caz, al persoanelor, pentru a asigura recunoașterea valorilor de patrimoniu la nivel local și național³. Tot în 2012 a fost publicat „Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial al RM. Volum A”⁴. Potrivit documentului, registrul include în evidență de stat elementele patrimoniului cultural imaterial. Este unul din instrumentele de bază pentru măsurile de salvagardare a acestuia pe teritoriul RM.

În procesul de protejare a patrimoniului național se implică pas cu pas autoritățile locale din Republica Moldova. În acest context, menționăm Consiliul raional Cimișlia, care și-a pus ca scop promovarea patrimoniului cultural material și imaterial al localităților, deoarece ele sunt părți componente indispensabile, a promovării obiceiurilor și tradițiilor din partea sudică a țării. Sub acest aspect sunt organizate câteva activități, cum ar fi: „Festivalul Național al Strugurelui”, Festival Internațional a crescătorilor de Ovine și Caprine „Lae Bucălae”, „iProsop”. Toate aceste festivaluri pun accent pe promovarea patrimoniului cultural.

Printre evenimentele unice de promovare a tradițiilor autohtone menționăm festivalul „iProsop”, organizat în s. Selemet, r. Cimișlia începând cu 2015. Festivalul se organizează odată la 2 ani în localitatea menționată, iar anul 2020 a reprezentat cea de a IV-a ediție. Prin prisma activității culturale prosopul și-a găsit locul bine meritat de a fi examinat și promovat, mai mult, a devenit cartea de vizită a localității Selemet. În cadrul festivalului se organizează expoziții de prosoape, ateliere de confecționare a prosopului, unde doritorii sunt ghidați de meșterii populari în arta de

² *Legea privind Protejarea Patrimoniului Cultural Imaterial* (20.04.2012. În. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 76-80, art. nr. 255.

³ Ibidem.

⁴ *Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial din Republica Moldova*. Coord. Buzilă Varvara. Vol. A, Chișinău: Lumina, 2012, 223 p.

realizare a prosopului. În accepția Tatianeii Badan⁵, primarul localității Selemet și organizator al festivalului, „acest element național participă la cele mai importante momente din viața unui om - de la naștere și până la deces”, iată de ce studierea și diseminarea tradiției este importantă. Atmosfera de sărbătoare este oferită de colectivele artistice, care evoluează cu piese autohtone, dansuri populare, teatru gastronomic, concursuri și activități sportive. Prin urmare, prin organizarea festivalului, localitatea Selemet nu doar redescoperă vechile meșteșuguri, dar și le prezintă într-o formă nouă publicului. Fluxul de oaspeți, turiști contribuie la dezvoltarea economică locală⁶.

Prin urmare, festivalul iProsop este dedicat tradiției locale a prosopului, țesutului manual și posibilităților tehnologico-antreprenoriale de promovare a culturii. Acest eveniment este gândit să scoată în evidență tradiția de țesere a prosopului autohton, promovarea prosopului național și nu în ultimul rând internaționalizarea vânzării acestuia. Este de menționat că la momentul actual metoda manuală de țesere a prosoapelor se mai păstrează doar în satele Moldovei și din păcate această artă de confecționare a prosoapelor nu este preluată de tânăra generație. Vrem să valorificăm coloritul unic al acestui obiect prezent în fiecare casă și să promovăm utilitatea lui sub toate formele posibile, atât cultural-artistice, istorice, ca element de decor și de consolidare a cetățenilor. Prin această sa propunem să oferim tuturor șansa de a descoperi Prosopul Tradițional Moldovenesc, explorând file din istoria apariției și procesul de realizare manuală a acestuia, deschizând o fereastră spre internaționalizarea prosopului moldovenesc.

O asemenea acțiune este necesară, deoarece în ultimul timp se pierde acest meșteșug ce presupune multă răbdare și atenție. „Am ales drept punct de atracție prosopul pentru a aduce la cunoștință lumii frumusețea lucrurilor demult uitate din cufărul bunicii. Prin intermediul Festivalului „iProsop” ne-am propus să alimentăm dorul oamenilor de frumos, de valorile autentice,

---

⁵ Tatiana Badan, Primarul localității Selemet, organizator, președintele CALM.

⁶ *iProsop - festivalul dedicat tradiției prosopului țesut manual și a oportunităților antreprenoriale de promovare a culturii regionale de la sudul Moldovei*. În: O antologie a bunelor practice ale autorităților publice locale din Republica Moldova. Biblioteca IDIȘ „Viitorul”, 2016. http://www.viitorul.org/files/library/5431306_md_antologie_2016.pdf

precum și să facilităm oportunitățile antreprenoriale de promovare a culturii naționale”⁷, menționează Olga Coptu.

Datorită festivalului prosopul a devenit mai cunoscut ca element decorativ, dar și element central al vieții spirituale a țăranilor de pe vremuri. Promovarea s-a putut realiza și în afara Republicii Moldova, datorită unei alte tradiții care a apărut odată cu festivalul „Prosopul Călător”, care a plecat la prima ediție și are ca scop să călătorească prin lume pentru promovarea elementului național.

Din cele menționate mai sus, concluzionăm că una dintre marile descoperiri ale omenirii, alături de obținerea focului, arderea vaselor de lut, confecționarea uneltelor de muncă, este împletitul din materiale vegetale prin tehnica țesutului, care prezintă o modalitate tehnică complicată de a crea o lume a pânzelor. De țesături se folosește fiecare om, indiferent de starea lui socială, ocupație, vârstă sau credință. Țesăturile sunt acele forme intermediare de bază, care îl ajută să-și satisfacă anumite necesități vitale, estetice, sociale etc.: de a-și acoperi corpul, împodobi locuința, ași așterne patul, organiza sărbătorile și ritualurile de familie. Fiecare popor pe parcursul multor secole și-a elaborat anumite țesături, a folosit materia primă, procedeele tehnice, ornamentele, culorile proprii. De asemenea și la moldoveni, dacă urmărim țesăturile lor confecționate manual, descoperim nenumărate feluri, care demonstrează măiestria artistică și talentul popular.

Unele din țesături sunt pentru îmbrăcăminte, altele pentru decorul casei și cu totul altele pentru gospodărie, pentru ritualurile de familie. Sunt înregistrate circa 60 de grupe de diferite țesături groase și subțiri, de o singură culoare și multicolore, țesute din diferite fire groase și subțiri de lână, cânepă, in, bumbac, mătase, vopsite cu coloranți naturali și chimici etc.

Datorită țesutului manual sau industriei casnice a textilelor, întotdeauna s-au rezolvat anumite probleme economice și sociale ale familiei, satului, ocupând populația cu îndeletniciri artistice de creare în timpul liber a bunurilor materiale utilitar-decorative, acumulând anumite valori în zestrea familiei, marcând prin aceasta statutul ei social.

Tehnicile meșteșugărești timpurii, inclusiv țesutul, în perioada arhaică făceau parte din cunoștințele sacre. Până astăzi procesele de prelucrare a materiei prime, țesutul și inclusiv folosirea țesăturilor sunt împletite cu un șir de credințe și superstiții, ritualuri și simboluri, care demonstrează

⁷ Olga Coptu, organizator al festivalului.

importanța și răspândirea largă a lor. Anume țesăturile, alături de pâine, lumină și apă sunt acele elemente, care marchează și semnifică anumite acțiuni, mesaje și evenimente din viața moldovenilor.

Industria casnic-textilă s-a dezvoltat concomitent cu agricultura și păstoritul în cadrul condițiilor casnice ca îndeletniciri utilitar-artistice. Totodată, în unele sate pentru anumite persoane țesutul și alesul prosoapelor sau covoarelor au devenit ocupații meșteșugărești, lucrând la comandă și pentru piață. Rolul de bază la confecționarea țesăturilor l-a avut femeia, care știa să coopteze membrii familiei pentru anumite procese auxiliare de lucru, fără a folosi munca năimită. Operațiile de prelucrare și pregătire a materiei prime, de toarcere a fibrelor vegetale (câneță, in) și animaliere (lână) erau înșirate de-a lungul anului în dependență de anotimp și lucrările agricole⁸.

Odată cu dezvoltarea industriei urbane, în mediul rural pătrund un șir de noi materiale, țesături, coloranți, care au influențat considerabil asupra țesutului casnic, reducând mult aria de răspândire și utilizare a țesăturilor manuale.

Țesăturile de casă înguste, de lână, câneță, in, bumbac, mătase, de lungimi mari se produc în sistemul de fire inițial programate pe stativul orizontal, numit pretutindeni „stative”, iar la sudul Moldovei – „război”. La confecționarea țesăturilor participă două sisteme de fire – urzeala și băteala, care întretăindu-se formează țesătura. Urzeala apreciază lungimea țesăturii, iar băteala – lățimea ei.

Țesăturile lucrate manual în condiții de casă alcătuiau o parte considerabilă din averea familiei. După categoria țesăturilor și numărul lor, după hărnicia femeilor se forma autoritatea și opinia sătenilor despre familia dată. Conform tradiției populare fiecare gospodină trebuia să știe să țese, să croșeteze și să brodeze pentru a-și îmbrăca membrii familiei, a împodobi casa, a organiza gospodăria, a pregăti zestrea copiilor, atributele ritualice pentru nuntă, înmormântare.

Țesăturile confecționate manual se deosebesc prin originalitatea factuală și cromatică, prin ornamentica bogată, nivelul înalt al măiestriei tehnico-decorative, prin multitudinea de grupe tipologice și variante locale.

---

⁸ Buzilă Varvara. *Covoarele în contextul patrimoniului cultural al Republicii Moldova*. În: Akademos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 1 (12), 2009, pp. 104-109.

O altă grupă deosebit de mare sunt țesăturile de lână și semilână, în și bumbac destinate împodobirii locuinței: păretare (vrâstate, cadrilate, ițate, alese, brodate), țoluri (vrâstate, cadrilate, ridicate), prosoape (vrâstate, cu alesătură, cadrilate), fețe de masă (ițate, cadrilate), lăicere, rumbe (vrâstate, alese) etc.

Toate aceste țesături noi enumerate mai sus produse în stative erau folosite și în ceremoniile de familie în calitate de zestre, legători la nuntă (ștergare, cadouri etc.). Însă pentru unele ritualuri și ceremonii se confecționau special țesături, care erau depozitate în casa mare în stiva de zestre sau în lada de zestre. Acestea erau prosoapele de nuntă, pocrovățul pentru calul mirelui, covoare de nuntă, diferite pânze vestimentare, de gospodărie, de înmormântare etc. Respectivul se țineau noi, având destinații speciale. Inclusiv la executarea lor se utilizau anumite semne sau motive ornamentale simbolice, materie primă în corespundere cu funcția lor.

Prosopul tradițional se mai numește ștergar. În trecut se mai foloseau și termenii ștergură, mânăștergură, ștergător, peșchir, cârpă, petic, boccea, zolnic. Reiese că toate acestea sunt „ștergare”, dar au denumiri locale.

Deoarece ștergarul țărănesc a fost un simbol de casă bună pentru strămoșii noștri, el păstrează și respectă o anumită serie de ornamente exact ca și cele de pe ie. Și cum ia diferă prin anumite elemente ornamentale de la o zonă la alta, prosoapele le au pe ale sale, cu flori vița de vie și alte ornamente cu culori vii. Tot ca și ia, un prosop era destinat fiecărui eveniment în parte din viața oamenilor.

Pornind de pe aceste poziții, prosoapele pot fi clasificate în câteva categorii:

- țesături pentru vestimentație (prosop, ștergar de îmbrobodit, învelitoare de cap, ștergar de brațe, maramă);
- țesături utilitar-decorative pentru împodobirea locuinței (prosop de perete, prosop sau ștergar la icoană, prosop la grindă sau coardă, prosop decorativ de haine, prostire de perete);
- țesături de uz casnic (zolnic, leșier, mânășterguri, strecătoare, ștergărel pe coșul de Paști);
- țesături decorative de ceremonii și ritualuri (prosoape de nuntă: prosoape de nuni, prosop de staroste, ștergare la moși, ștergare la schimbul de colaci cuscrilor, prosopul miresei, prosopul mirelui,

ștergar la „spălatul mâinilor” la nuni, ștergare și ștergărele „punți” de înmormântare și ștergărel pomană, ștergar „altiță” etc.

În urma dezvoltării industriei textile, țesutul manual al produselor decorative este în permanență redus. Drept urmare, educarea sistemică, de durată a tinerei generații privind aspectul tradițional, insuflat prin diferite metode, una foarte eficientă precum - festivalurile, prezentările publice în afara celor muzeale, vor contribui la valorificarea patrimoniului atât de bogat al neamului nostru.

ACȚIUNI DE PROMOVARE A PATRIMONIULUI CULTURAL LA SOROCA ÎN SCOPUL EDUCĂRII TINEREI GENERAȚII

Mihail ZEAMĂ,

*master în istorie, UPS „Ion Creangă” din Chișinău,
profesor de istorie la Colegiul de Arte „Nicolae Botgros” din Soroca,
mihaizeama@yahoo.com*

Summary

The cultural heritage has an important educative role. Due to the efforts of Ana Bejan, during the years, the memory of national culture personalities such as Grigore Vieru, Constantin Stere, Imanuil Gavriliță, Doina and Ion Alde-Teodorovici is still alive in Soroca. Their creation is promoted through cultural activities. With support, Ana Bejan built four churches of Metropolis of Bessarabia, to restore the Museum „Constantin Stere” from Ciripcău. She has a great role in the rehabilitation of the Cemetery of Romanian Soldiers from the village Ciripcău. Almost all of those edifices could be included into a touristic national route.

Keywords: *Cultural heritage, personality, education, tourism.*

În istoria și cultura unei națiuni, personalitățile și eroii ocupă un loc aparte¹. O personalitate importantă care a contribuit considerabil la reabilitarea și promovarea patrimoniului cultural este doamna Ana Bejan². Considerăm că un mare merit al ei pentru raionul și municipiul Soroca este aportul adus vaorificării patrimoniului cultural și răstrării memoriei istorice.

Chiar în primele săptămâni de la învestirea în funcția de prefect al județului Soroca, Ana Bejan declara că preocupările dumneaei se vor axa pe

¹ Elena Ploșniță. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, p.139.

² Ana Bejan este născută în 1948 în satul Căinari Vechi, raionul Soroca, este absolventă a Facultății de Filologie a USM, profesoară de limba și literatura română. În 1991 a întemeiat unul din primele licee naționale din Republica Moldova, Liceul „Constantin Stere” din Soroca, fiind director al acestui liceu (1991-1998), deputat în Parlamentul Republicii Moldova (1998-1999), Prefect al județului Soroca (1999-2001), director al Liceului „Basarabia”, Președinte al Fundației „Grigore Vieru” (2009 - prezent), Președinte al Centrului Cultural Român, Soroca, Președinte de Onoare al ONG-ului „Consiliul Unirii” Soroca, Cetățean de Onoare al raionului Soroca (2010), Cetățean de Onoare al județului Buzău (2017), cavaler al Ordinului Național „Pentru Merit” în grad de Comandor, menționată cu mai multe distincții și diplome din România și Republica Moldova.

cultură și învățământ, deoarece fără aceste priorități societatea va bate pasul pe loc³. Datorită străduințelor sale s-a schimbat aspectul cultural al orașului Soroca, au apărut monumente ce țin de trecutul și cultura noastră, au fost readuse în conștiința locuitorilor personalități sorocene uitate. Prin contribuția dnei Bejan, Soroca a avut întâlniri cu personalități ale culturii: scriitori, compozitori, interpreți, savanți, istorici, poeți, oameni politici de pe ambele maluri ale Prutului și de peste hotare.

În calitate de profesoară de limba și literatura română, Ana Bejan se simte obligată să promoveze cultura neamului românesc, iar deviza dumneaei au fost tot timpul cuvintele marelui istoric Nicolae Iorga: „*Un popor fără steag de cultură este o gloată*”⁴.

O prietenie de suflet, lungă de 20 de ani cu poetul Grigore Vieru, a marcat mult activitatea Anei Bejan. La 16 ianuarie 1988 la școala Nr. 1 din Soroca, unde Ana Bejan era director, este invitat Grigore Vieru, care vine însoțit de poetul de peste Prut Ioan Alexandru. Sala de Festivități a școlii era arhiplină⁵. Anume la această întâlnire de suflet, elevii și profesorii au auzit declamând un poet român și frumoasa limbă română, iar pe mulți elevi din clasele absolvente i-a marcat pentru toată viața⁶. În cartea lui Grigore Vieru „*Taina care mă apără*”, poetul Ion Alexandru menționa că a rămas emoționat „când sute de copii recitau într-un glas versurile lui Grigore Vieru”, lucru, care ar fi bucurat pe orice poet al lumii⁷.

Această prietenie a făcut ca Grigore Vieru să aibă multe întâlniri de suflet cu elevi, profesori și intelectuali din Soroca. La 30 mai 1992, după ce au vizitat Frontul de pe Nistru, la Liceul „Constantin Stere” din Soroca, vin în oșpeție Grigore Vieru, Adrian Păunescu, Doina și Ion Aldea-Teodorovici și Octavian Ghibu, fiul marelui patriot Onisifor Ghibu. A fost o întâlnire de neuitat, aceasta fiind prima vizită a lui Adrian Păunescu și Octavian Ghibu la Soroca⁸. Vasile Baș, directorul actual al Liceului „Constantin Stere” menționa: „În această sală a liceului nostru, la 30 mai 1992 s-a făcut istorie, elevi și profesori, intelectuali și oameni simpli din Soroca au avut ocazia să

---

³ *Fără steag de cultură nu vom exista*. În: *Moldova Suverană*, nr.131-132, 29 iunie, 1999.

⁴ Interviu cu Ana Bejan, 22 februarie 2029 (înregistrare personală).

⁵ Secvență din filmul „*Grigore Vieru la Soroca*”, 2008.

⁶ https://www.youtube.com/watch?v=eJFlnCgBu_8

⁷ Interviu cu doamna Angela Bucătaru - profesoară de limba română, în 1990 elevă la Școala Nr. 1 din Soroca (înregistrare personală, 05 mai 2020).

⁸ Daniel Corbu. *Grigore Vieru, Taina care mă apără*. Chișinău, 2008, p. 4.

⁸ Interviu cu Ana Bejan, 22 februarie 2029 (înregistrare personală).

aibă o întâlnire de neuitat cu personalități marcante ale neamului”⁹. Ana Bejan menționa că cele mai emoționante clipe din viața sa a fost întâlnirea și discuțiile cu Octavian Ghibu, deoarece tatăl acestuia Onisifor Ghibu a fost în Soroca în acei ani grei din 1917-1918, a pregătit moral Moțiunea de votare a Zemstvei Soroca din 13 martie 1918, prin care se cerea Unirea Basarabiei cu România¹⁰.

La 28 august 1999, la invitația prefectului de Soroca Ana Bejan, în Sala Palatului de Cultură, are loc o sărbătoare cu participarea poezilor Grigore Vieru, Adrian Păunescu, a Cenaclului „Și Totuși Iubirea” cu Andrei Păunescu – fiul poetului și interpreta Tatiana Stepa¹¹.

La 28 noiembrie 2003 cu concursul doamnei Ana Bejan are loc o serată de comemorare a regretaților artiști Doina și Ion Aldea-Teodorovici cu genericul „Două vieți și o dragoste”, la care participă Grigore Vieru, Cristi Aldea-Teodorovici, Eugenia Marin – mama Doinei. Eugenia Marin menționa că a fost încă în 1999 la Soroca și este bucuroasă că Soroca ține vie memoria marilor patrioți. Grigore Vieru a menționat că găsește o „Sorocă schimbată, schimbată în bine, care ține la cultură și istorie”¹². Publicul a fost delectat cu cântecele Doinei și Ion Aldea-Teodorovici interpretate de Cristi Teodorovici, Alexa și interpreți din Soroca. „Nu pot fi redade emoțiile trăite de cei ce s-au adunat în sala palatului, cuvântările gazdelor care au urcat în scenă aveau în ele fericire și durere, bucurie și mărinimie...”, a menționat în continuare poetul. El a mulțumit publicului printr-un gest aparte – a cântat o poezie dedicată graiului românesc¹³.

Ultima dată Grigore Vieru vine la Soroca la 26 iunie 2008. Sosește special pentru serata aniversară „60 de ani ai doamnei Ana Bejan.” Poetul vine la Soroca împreună cu Alexandru Moșanu și Vladimir Hotineanu. La serată sunt prezenți și prietenii Anei Bejan din România –preotul Mihail Milea, scriitorul Mihai Sălcuțan, senatorul Marius Constantinescu și alții¹⁴.

⁹ Secvență din filmul „Grigore Vieru la Soroca”, 2008
https://www.youtube.com/watch?v=eJFlnCgBu_8

¹⁰ *Femeia - o minune a lumii*. În: *Observatorul de Nord*, nr. 11, 7 martie, 2001.

¹¹ Secvență din filmul „Grigore Vieru la Soroca”, 2008
https://www.youtube.com/watch?v=eJFlnCgBu_8

¹² *Ibidem*.

¹³ *Grigore Vieru a cântat limba română la Soroca*. În: *Observatorul de Nord*, nr. 12, 21 martie 2008.

¹⁴ Secvență din filmul „Grigore Vieru la Soroca”, 2008
https://www.youtube.com/watch?v=eJFlnCgBu_8

Îndată după moartea poetului, Ana Bejan a creat la Soroca Fundația „Grigore Vieru”, care are ca scop promovarea creației și înveșnicirea memoriei poetului. La propunerea ei și a colectivului de profesori din satul Vasilcău raionul Soroca, la 14 februarie 2009 Consiliul raional Soroca a hotărât de a conferi Liceului din Vasilcău numele lui Grigore Vieru.

Fundația „Grigore Vieru” condusă de Ana Bejan chiar în anul 2009 a început înaintarea demersurilor pentru înveșnicirea numelui poetului la Soroca. Un rol important i-a aparținut consilierului orășenesc Iurie Tănase, membru al MAE. Ca urmare a interpelărilor, la 12 decembrie 2009 Consiliul Orășenesc Soroca a aprobat hotărârea de a conferi unei străzi din centrul orașului și parcului din imediata apropiere numele lui Grigore Vieru și de a instala pe frontispiciul unei clădiri de pe această stradă o placă comemorativă în memoria poetului¹⁵.

La 14 martie 2010, de ziua de naștere a poetului, la Soroca, în Parcul „Mihai Eminescu” are loc un eveniment deosebit – dezvelirea bustului lui Grigore Vieru pe Aleea Clasicilor. Acest bust s-a realizat la propunerea Anei Bejan, care a adunat și fondurile necesare. Preotul și patriotul Nicolae Robu menționa la inaugurarea bustului: „Soroca a avut în inima și sufletul lui Grigore Vieru un loc deosebit, de aceea și sorocenii îi sunt recunoscători”¹⁶. Nicolae Dabija menționa că Soroca este primul centru raional, care l-a adus pe Grigore Vieru, deoarece aici poetul se simțea ca acasă, „Tot timpul când Vieru venea de la Soroca, venea cu versuri noi, cu impresii”¹⁷. În discursul său, Ana Bejan, președinta Fundației „Grigore Vieru”, a mulțumit tuturor, care au avut un aport la înălțarea bustului, „ridicat din sufletele noastre”¹⁸.

Anual la Soroca și în satul Vasilcău au loc manifestări culturale dedicate poetului, iar la Biserica „Sf. Martiri Brâncoveni” au loc slujbe de pomenire a poetului¹⁹. În Soroca memoria lui Grigore Vieru este vie, iar toate activitățile

---

¹⁵ Hotărârea Consiliului Orășenesc Soroca nr. 24/27 din 12.11.2009, *Cu privire la comemorarea marelui poet Grigore Vieru*, 1. Redenumirea unei părți a străzii B.P. Hasdeu în strada *Grigore Vieru*. 2. Redenumirea Parcului Libertății în parcul *Grigore Vieru*. 3. Instalarea unei plăci comemorative în memoria poetului Grigore Vieru. 4. Consilierii orășenești oferă câte 250 lei pentru ridicarea la Soroca a unui bust a lui Grigore Vieru.

¹⁶ Secvență din filmul „*Grigore Vieru la Soroca*”, 2012
https://www.youtube.com/watch?v=eJFlnCgBu_8

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ https://observatorul.md/video/live/2020/02/14/68414_live-comemorarea-lui-grigore-vieru-si-lansarea-cartii-pelerinul-scrisa-de-preotul-mihail-milea

ce țin de opera poetului, au un impact mare asupra educației tinerii generații în spiritul patriotismului și a dragostei de neam.

Datorită străduințelor Anei Bejan, în anul 2012 este realizat filmul „Grigore Vieru la Soroca” cu genericul: „*Vă las dorul meu durut, Și nădejdea de la Prut*”, după scenariul Anei Bejan, în regia Stelianeii Guțuleac²⁰. „Pentru soroceni Grigore Vieru n-a murit, ci s-a înălțat la ceruri, unde scrie versuri pentru îngeri.” Aceste cuvinte vorbesc despre importanța moștenirii culturale lăsate de poet și locul pe care îl ocupă în inimile locuitorilor, importanța ei în educarea tinerei generații, în promovarea turismului cultural la Soroca.

Recent, la 17 februarie 2020, Ana Bejan a inițiat la Soroca un concert – Comemorarea poezilor Grigore Vieru și Adrian Păunescu. Sala plină a Palatului de Cultură a savurat versurile marilor poeți, muzica pe versurile lor. Au evoluat: actorul Nicolae Jelescu, interpreții Georgeta Voinovan, Ion Raza, Anatol Rudei, cantautorul Viorel Burlacu și poetul Valeriu Matei. Printre spectatori au fost prezenți reprezentanții Consulatului României de la Bălți, intelectuali din Florești și Drochia. Astfel, continuă legătura dintre Soroca și Grigore Vieru. După cum menționa Ana Bejan: „Grigore Vieru iubea Soroca și soroceni, Adrian Păunescu venea deseori la Soroca. Prin acest spectacol noi le-am adus un omagiu poezilor²¹.”

O altă mare personalitate cu care Soroca a făcut cunoștință, datorită străduințelor Anei Bejan, a fost savantul, lingvistul, academicianul Eugeniu Coșeriu. În mai multe interviuri savantul menționa că a îndrăgit Soroca încă în 1939, când, fiind licean la Bălți, a venit la Soroca, unde a susținut examenul de Bacalaureat²². La invitația deputatului Ana Bejan, în septembrie 1998 Eugen Coșeriu vine la Soroca însoțit de lingviștii Valentin Mândăcanu, Anatol Ciobanu, Silviu Berejan. Ana Bejan a organizat întâlniri cu aceste personalități în mai multe licee, dar cea mai amplă întâlnire are loc la Liceul „Constantin Stere” în data de 16 septembrie 1998.

De la acele întâlniri avem un interviu realizat de jurnalista Nina Neculce, care credem că are o valoare mare pentru Soroca, dar și pentru cercetătorii creației lui Eugeniu Coșeriu. Savantul menționa că dorința de a se întoarce la Soroca o avea demult, deoarece aici, la Liceul „A.D. Xenopol” în

²⁰ Filmul *Grigore Vieru la Soroca: Vă las dorul meu durut Și nădejdea de la Prut*, REC Studio (c), 2012, https://www.youtube.com/watch?v=eJFnCgBu_8

²¹ *Observatorul de Nord live*
https://www.facebook.com/watch/live/?v=202558210940002&ref=watch_permalink

²² Silviu Verejanu. *Cu Eugeniu Coșeriu în proces de lucru, și de simplă comunicare*. În: *Limba Română*, nr. 10, 2002. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2730>

1939 a susținut Bacalaureatul, iar imaginea de atunci a Sorocii i-a rămas pentru toată viața. La întrebările elevilor, Eugen Coșeriu a menționat rolul lui Constantin Stere în Unirea Basarabiei cu România din 1918, schimbările din Republica Moldova de după 1991, despre faptul că ar dori să revină la Soroca și să stea aici măcar o săptămână, să vină neinvitat, să vorbească liber cu lumea, să privească la Cetate²³.

Eugen Coșeriu s-a ținut de cuvânt și în iulie 2001 a revenit la Soroca incognito. Probabil atunci (în 2001) a rămas dezamăgit, găsind aici o conducere comunistă, care nu cunoștea despre el și creația sa. A avut o reîntâlnire cu Ana Bejan, au discutat despre limba română, au vizitat multe locuri din Soroca²⁴.

Scoaterea din uitare și promovarea unor personalități ale culturii naționale este o preocupare constantă a Anei Bejan. O figură eminentă politică și culturală a Sorocii a fost Constantin Stere. În 1991, la inaugurarea Liceului din Soroca, Ana Bejan a insistat ca patronul spiritual al instituției să fie Constantin Stere. „Basarabia și Soroca datorează multe acestei personalități, de aceea avem obligația să-i cunoaștem opera și activitatea”²⁵.

La Liceu și în or. Soroca sunt organizate activități consacrate marelui patriot. În 1992 pe frontispiciul Liceului a fost instalat un basorelief cu chipul lui Stere, iar în 2015 un basorelief de bronz a fost donat Liceului de către femeia de afaceri Ecaterina Martâniuc în cadrul ediției a doua a Universității Populare de Vară „Constantin Stere” și cu ocazia aniversării a 150 de ani de la nașterea scriitorului. La 31 august 2015, de Ziua Limbii Române, pe Aleea Clasicilor din Soroca a fost dezvelit bustul lui Constantin Stere, o donație a Consiliului județean Prahova²⁶.

Personalitate lui Constantin Stere a fost înveșnicită și prin deschiderea Muzeului Memorialistic „Constantin Stere” de la baștină, satul Ciripcău din fostul județ Soroca. Încă în perioada mandatului de prefect al județului Soroca (1999-2001), Ana Bejan a venit cu propunerea de a înființa la Ciripcău un muzeu.

Ideea a fost realizată în 2002 de către Consiliul raional Florești. Muzeul însă era departe de a întruni cerințele necesare. În anul 2014 Ana

---

²³ *Cred că nu vor lipsi ocaziile să mă întorc din nou la Soroca și să mă uit la Cetate*, interviu realizat de Nina Neculce cu Eugen Coșeriu. În: *Observatorul de Nord*, nr. 34, 10 septembrie, 2004.

²⁴ Interviul cu Ana Bejan, 25 martie 2020 (Înregistrare personală).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ziua Limbii Române la Soroca*, la *Radio România*, 31 august 2015, <http://www.rador.ro/2015/08/19/ziua-limbii-romane-la-soroca/>

Bejan stabilește legături cu Muzeul „Constantin Stere” din comuna Bucov, județul Prahova și cu Consiliul Județean Prahova. Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău a demarat un proiect cu județul Prahova, președinte Mircea Cosma. Proiectul realizat în anii 2014-2015 a schimbat aspectul muzeului din Cirișcău, are loc renovarea casei muzeului. Din România sunt aduse exponate, mobilier, care au fost donate muzeului. În curtea casei-muzeu la 27 martie 2015, cu ocazia aniversării a 95 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, a fost inaugurat un bust al lui Constantin Stere²⁷.

În scopul cunoașterii personalităților culturii românești din Basarabia, mai ales a celor sorocene, Ana Bejan a organizat la Soroca, împreună cu ICR „Mihai Eminescu”, Universitatea Populară de Vară „Constantin Stere”, după modelul Universității Populare de la Vălenii de Munte, întemeiată de Nicolae Iorga în 1908. Universitatea de la Soroca se adresează profesorilor, bibliotecarilor, elevilor, intelectualilor, tuturor celor interesați de cultură și istorie. Ea a fost fondată în 2014, se desfășoară în luna iunie, având loc șase ediții. Activitatea Universității include prezentări ale unor profesori din domeniul academic și universitar, ale unor specialiști din diferite domenii ale culturii din România și Republica Moldova, ale unor profesori de liceu din Soroca. Au loc lansări de carte și spectacole literar-artistice, expoziții tematice etc. Parteneri în desfășurarea lucrărilor sunt autoritățile publice locale, ICR „Mihai Eminescu” din Chișinău, agenți economici, Fundația „Grigore Vieru”.

La Prima Ediție a Universității (18-20 iunie 2014) a fost analizată opera lui Constantin Stere sub diferite aspecte: literară, politică, culturală, vernisarea expozițiilor „Generația basarabeană a Marii Uniri” și „Lucian Blaga – Poemele luminii”, prezentate de acad. Mihai Cimpoi. Prelegeri au prezentat Valeriu Matei, istoricii Gheorghe Negru și Victor Durnea, muzeograful Nicolae Bulat. Au avut loc vizite la Cetatea Soroca, la Casa-muzeu „Constantin Stere”. Universitatea s-a încheiat cu un recital muzical-poetic²⁸.

În perioada 30 mai – 01 iunie 2015 se desfășoară la Soroca și Cirișcău Ediția a II-a a Universității Populare de Vară „Constantin Stere.” Ediția din 2015 a fost prilejuită de aniversarea a 150 ani de la nașterea lui Constantin

²⁷ *Constantin Stere s-a întors acasă, la Cirișcău în Republica Moldova.* În: *Portal Știri Actuale.Ro*, <https://stiriactuale.ro/basarabia/13388-constantin-stere-s-a-intors-acasa-la-ciripcau-in-republica-moldova-foto.html>

²⁸ <https://www.icr.ro/pagini/universitatea-populara-de-vara-constantin-stere-de-la-soroca-editia-i>

Stere. La ea au participat profesori de la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, o delegație din județul Prahova²⁹. Tematica lucrărilor Universității a fost dedicată personalității lui Constantin Stere: activității revoluționare, politice și literare. În cadrul Universității au prezentat alocațiunii academiciantul Ion Hadârcă; Președintele Consiliului Județean Prahova, ing. Mircea Cosma; președintele Fundației „Grigore Vieru” Ana Bejan și Corina Mărășescu, coordonatorul Muzeului Memorial „Constantin și Ion Stere” din Bucov. La 1 iunie activitățile Universității s-au desfășurat la Cîrșău, unde are loc redeschiderea muzeului renovat, dar și un tedeum la Biserica din localitate – ctitorie a părinților lui Constantin Stere și unde ei sunt înmormântați³⁰.

O preocupare a Anei Bejan este restaurarea mormintelor părinților lui Stere³¹. Regretabil este că autoritățile și Primăria Cîrșău nu depun eforturi ca Muzeul Memorial „Constantin Stere” să fie inclus în Registrul muzeelor din Republica Moldova. Or, aceasta ar permite includerea muzeului într-un traseu turistic național.

Universitatea Populară de Vară „Constantin Stere” din Soroca își desfășoară anual lucrările și devine tot mai apreciată de profesori, elevi și intelectuali. În 2018 Ediția a V-a a avut ca tematică „Marea Unire din 1918”. În cadrul sesiunilor a fost elucidat rolul unor personalități ca Simion Murafa și Imanuil Gavriliță³².

A șasea ediție a Universității a avut loc în 2019 (16-18 iunie) și s-a desfășurat cu tema: „Recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918”. A fost elucidată activitatea personalităților Ion Codreanu, Gheorghe Nastas, totodată publicul a aflat despre desfășurarea Conferinței de la Paris din anul 1918³³.

Timp de șase ediții (2014-2019) a Universității, soroceni au aflat despre marile personalități locale și naționale, despre diferite evenimente,

---

²⁹ <http://artinfinit.md/cgblog/5243/113/Serie-de-manifestari-la-Soroca-i-Ciripcau-prilejuite-de-implinirea-a-150-de-ani-de-la-na-terea-lui-Constantin-Stere/>

³⁰ *150 de ani de la nașterea lui Constantin Stere aniversați în Moldova*. În: *Portal Știri Actuale.Ro*, <https://stiriactuale.ro/basarabia/13993-150-de-ani-de-la-nasterea-lui-constantin-stere-aniversati-in-moldova.html>

³¹ Interviu cu Ana Bejan, 25 martie 2020 (Înregistrare personală).

³² *Universitatea Populară de Vară Constantin Stere ediția a V-a*. În: *Observatorul de Nord*, 22 iunie 2018, https://observatorul.md/cultura/2018/06/22/48387_galerie-foto-universitatea-populara-de-vara-constantin-stere-editia-a-v-a

³³ *Universitatea Populară de Vară la cea de-a VI-a ediție*. În: *Observatorul de Nord*, 16 iunie 2019, https://observatorul.md/cultura/2019/06/16/59674_universitatea-populara-de-vara-constantin-stere-la-cea-de-a-vi-a-editie

care au marcat cultura națională, au fost scoase din anonimat personalități uitate. Este o tradiție frumoasă ca la începutul lucrărilor Universității participante să depună flori la monumentele de pe Aleea Clasicilor din Soroca, să participe la spectacole și concerte și la servicii divine, să viziteze cele mai importante monumente din Soroca. Activitățile organizate cu implicarea nemijlocită a Anei Bejan, îmbogățesc patrimoniul cultural al Sorocii, contribuie la educația tinerei generații, la formarea mândriei față de localitate și înaintași.

O altă personalitate notorie care se simțea la Soroca ca acasă datorită invitațiilor Anei Bejan, a fost jurnalistul Constantin Tănase. Aici el și-a lansat toate cărțile. Ana Bejan a publicat în săptămânalul „Timpul” un șir de articole, iar jurnaliștii de la această publicație deseori i-au solicitat interviuri. Cel mai amplu articol a fost în anul 2002 în rubrica *Clubul Elitelor*, în care Ana Bejan se referea la problemele din educație, despre rolul profesorului în societate³⁴.

Memorabilă a fost întâlnirea cu colaboratorii de la „Timpul” în 2007, când s-a discutat patru ore, iar la final Constantin Tănase a donat unei tinere de 16 ani un calculator³⁵. În 2007 o întâlnim pe Ana Bejan în Gala Laureatilor „Timpului”, primind premiul *Pentru eforturile constante de a le reîntoarce oamenilor libertatea*³⁶.

Nu este lăsată uitării nici personalitatea lui Emanuil Gavriliță, un mare patriot basarabean de la începutul secolului XX, redactor-șef al revistei „Basarabia”, avocat și filantrop, care este înmormântat în satul Baxani. Personalitatea lui Gavriliță este bine-cunoscută, dar până-n 2010 puțini îi cunoșteau locul de veci. În 2010 la aniversarea de o sută de ani de la moarte, un urmaș de al lui E. Gavriliță, Vasile Gavriliță, a restaurat mormântul și a amenajat locul din jur.

La 10 iunie 2010 la propunerea Anei Bejan în satul Baxani este organizată o conferință dedicată personalității lui Emanuil Gavriliță. Are loc sfințirea mormântului și un parastas³⁷.

La mai multe ediții ale Universității Populare de Vară a fost studiată personalitatea lui Emanuil Gavriliță³⁸. La 10 iunie 2019, la propunerea Anei

³⁴ Ana Bejan, *Dacă nu batem alarma suntem un popor pierdut*. În: *Timpul*, nr 23, 14 iunie 2002.

³⁵ *Timpul la oamenii Cetății*. În: *Timpul*, 21 septembrie, 2007.

³⁶ *Gala Albă a Timpului*. În: *Timpul*, 21 decembrie 2007.

³⁷ Interviu cu Ana Bejan, 25 martie 2020 (înregistrare personală).

Bejan, susținută de preotul paroh al bisericii din Baxani Ghenadie Pereteatcu, cu sprijinul Episcopiei de Bălți a Mitropoliei Basarabiei, are loc un serviciu divin în memoria lui Emanuil Gavriiliță, iar în Căminul Cultural are loc Conferința științifică „Emanuil Gavriiliță – Solomon al Băxanilor”, la care participă cu comunicări cercetătoarea Maria Ișaev-Vieru, directorul Muzeului de Etnografie și Istorie Soroca Nicolae Bulat, preotul Ghenadie Pereteatcu, protoiereul Valeriu Enache din satul Sadova, raionul Călărași și Ana Bejan. În cadrul conferinței sătenii Baxanilor au aflat multe lucruri despre personalitatea lui Emanuil Gavriiliță³⁹. Visul preotului și primarului din sat Ghenadie Pereteatcu este de a fonda muzeul lui Emanuil Gavriiliță.

Cu străduințele Anei Bejan a fost scoasă din anonimat personalitatea profesorului, poetului și omul politic Dimitrie Iov, inspector general al artelor în Basarabia (1920), deputat și senator din partea Sorociei, iar în anii 1921-1926 prefect de Soroca. A îndrăgit Basarabia și Soroca, deși era născut în localitatea Flămânzi din județul Botoșani. A scris versuri, ce oglindeau dragostea față de Basarabia, cum ar fi „Priveliști basarabene”, „Biruitoarii de la Țiganca”, „Moldova de la Nistru”, „Sub călcâiul comunist”. Cel mai semnificativ poem este „Covor basarabean”, dedicat orașului Soroca. O parte din creația lui a rămas în manuscrise, poetul este arestat în 1956 de autoritățile comuniste și moare în închisoarea de la Gherla.

În cadrul Ediției a IV-a a Universității din 2017 cu comunicări despre Dimitrie Iov au venit Ana Bejan, Valeriu Matei, Ion Constantin. Ana Bejan menționa: „El a fost trimis la noi să construiască podul spiritual-cultural dintre România și Basarabia după Unirea din 1918. În timpul primului război mondial unitatea sa militară a fost dislocată aici, s-a îndrăgostit de acest pământ. A locuit la Soroca din 1919 până în 1940. Aici a scris cele mai frumoase poezii, „Covor basarabean”, „Au înflorit castanii la Soroca”, „Primăvara la Soroca”⁴⁰.

---

³⁸ *Universitatea Populară de Vară la cea de-a VI-a ediție*. În: *Observatorul de Nord*, 16 iunie 2019, https://observatorul.md/cultura/2019/06/16/59674_universitatea-populara-de-vara-constantin-stere-la-cea-de-a-vi-a-editie

³⁹ *Satul Baxani a găzduit o conferință în memoria lui Emanuil Gavriiliță*. În: *Observatorul de Nord*, 16 iunie 2019, https://observatorul.md/social/2019/06/16/59677_satul-baxani-a-gazduit-o-conferinta-stiintifica-in-memoria-lui-emanuil-gavrilita

⁴⁰ *Dimitrie Iov a revenit la Soroca*. În: *Observatorul de Nord*, 24 mai 2017. https://observatorul.md/cultura/2017/05/24/27688_dimitrie-iov-a-revenit-la-soroca-foto

În 2017 la Editura „Știința” sunt publicate două volume din scrierile selecte ale lui Dimitrie Iov⁴¹. Personalitatea poetului a fost prezentată sorocenilor la multe ediții ale Universității Populare de Vară, în special ediția a V-a din 2017, în timpul căreia publicului i-au fost prezentate cele două volume⁴². Până la lucrările Universității are loc lansarea cărții lui Dimitrie Iov „Scieri” în diferite instituții de învățământ din Soroca. La 23 mai 2017 lansarea cărții are loc la Colegiul „Mihai Eminescu”, Soroca. La întâlnirea cu elevii au vorbit despre Dimitrie Iov redactorul-șef al editurii Mircea Ciobanu, coordonatorul publicației Mihai Papuc, directorul muzeului din Soroca Nicolae Bulat și Ana Bejan⁴³.

Dimitrie Iov ar merita un bust pe Aleea Clasicilor din Soroca.

Multe conferințe cu elevi, profesori și intelectuali au fost organizate de Ana Bejan pentru a comemora personalitatea patriotului basarabean Daniel Ciugureanu – prim-ministrul Întregitor al Basarabiei cu România. Una din Conferințe, dedicate aniversării a 130-a de la nașterea patriotului basarabean, are loc la 10 decembrie 2015 în incinta Bisericii „Sfinții Martiri Brâncoveni” din Soroca, unde participă istoricul Ion Negrei și descendenta familiei, Diana Zlatan-Ciugureanu. Sorocenii au aflat multe lucruri despre această personalitate⁴⁴.

Este semnificativă și personalitatea Mitropolitului Gurie Grosu. La 26 martie 2019, la Biblioteca „Basarabia” din Soroca, Ana Bejan împreună cu Episcopia de Bălți a Mitropoliei Basarabiei organizează Masa Rotundă „Mitropolitul Gurie Grosu – Ierarhul Unirii”, la care au vorbit istoricii Ion Negrei, Gheorghe Negru, Angela Zeamă, Ana Bejan, PS Antonie, Episcop de Bălți și Silvia Grosu, descendentă din familia Mitropolitului Gurie Grosu⁴⁵.

Nu sunt uitate marile personalități ale muzicii și artei românești contemporane. Ana Bejan a adus la Soroca artiști de valoare. Printre ei a

⁴¹ *Dimitrie Iov. Scieri*. Chișinău: Știința, 2017, vol. I, p. 11.

⁴² *Universitatea Populară de Vară: despre Dimitrie Iov și Pann Halippa*. În: *Observatorul de Nord*, 19 iunie 2017. https://observatorul.md/social/2017/06/19/29035_universitatea-populara-de-vara-despre-dimitru-iov-si-pan-halippa

⁴³ *Dimitrie Iov a revenit la Soroca*. În: *Observatorul de Nord*, 24 mai 2017.

⁴⁴ *Daniel Ciugureanu comemorat la Soroca*. În: *Observatorul de Nord*, 14 decembrie 2015, https://observatorul.md/cultura/2015/12/14/11210_daniel-ciugureanu-comemorat-si-la-soroca?fbclid=IwAR3rQmRXH6Ry0Xx5ODq-HNs0V1ypQBkIcyGj8Fkf1r6oBz_l-6YRf18mEVI

⁴⁵ <http://episcopia.md/ro/node/56?fbclid=IwAR1MNmoUdGDNGG4dWB-PPFaxDZOAOpt308L-n7XoKcKdiWDOL3YwMG9Dte4>

fost Tudor Gheorghe, care vine cu un concert de zile mari în cadrul unui proiect realizat cu ICR „Mihai Eminescu”. Concertul și întâlnirea de suflet dintre soroceni și cunoscutul interpret, are loc la 15 martie 2014⁴⁶.

Soroca nu uită nici personalitatea primului Președinte al Parlamentului Republicii Moldova, academicianul, profesorul și istoricul Alexandru Moșanu. Această personalitate este prezentată de Ana Bejan ca exemplu de politician onest și cu verticalitate, au loc comemorări și tedeumuri în memoria profesorului la Biserica „Sfinții Martiri Brâncoveni” din localitate. La 16 ianuarie 2018, la Biserica are loc slujbă de pomenire la 40 de zile la moartea profesorului Moșanu. După tedeum, cuvinte de recunoștință și apreciere au fost rostite de multe personalități. Ex-deputatul Ana Bejan a vorbit despre activitatea politică a lui Alexandru Moșanu, discipolii Ghenadie Donos și Mihai Zeamă, despre calitățile de profesor, Nicolae Robu, preot și deputat în primul Parlament, a povestit despre activitatea comună în Parlament și adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova⁴⁷.

Ana Bejan are meritul în edificarea la Soroca a monumentelor de for public – Aleea Clasicilor cu busturile lui Mihai Eminescu, Mihail Sadoveanu, Ion Creangă, Grigore Vieru și Constantin Stere. Visul ei este de a avea aici busturile lui Dimitrie Iov și Paul Vataman. Visul cel mai mare este de a avea la Soroca și o Alee a Membrilor soroceni din Sfatul Țării. Datorită Anei Bejan, Soroca are un Monument al sorocenilor căzuți în Războiul de pe Nistru, Monument al Doinei și Ion Aldea-Teodorovici, plăci comemorative. A fost reabilitat Cimitirul Ostașilor Români din Stoicani, au fost ridicate patru biserici ale Mitropoliei Basarabiei, care au devenit și centre de cultură.

Propunem crearea unui nou traseu turistic național – „Cultură și spiritualitate românească la Soroca”, care ar include: Muzeul „Constantin Stere” – Cimitirul Ostașilor Români din Stoicani – Biserica „Sf. Dumitru” din Alexandru cel Bun – Biserica „Sf. Ioan cel Nou de la Suceava” din satul Volovița – Biserica „Sf. Martiri Brâncoveni din Soroca – Biserica „Sf. Parascheva” din Soroca – Aleea Clasicilor din Soroca – satul Regina Maria.

---

⁴⁶ Tudor Gheorghe la Soroca, la SOR TV, 7 mai, 2015 <https://play.md/sortv/videos/317330>

⁴⁷ Soroceni și-au amintit de viața și activitatea lui Alexandru Moșanu. În: *Observatorul de Nord*, 17 ianuarie 2018 https://observatorul.md/social/2018/01/17/39387_soroceni-si-au-reamintit-de-viata-si-activitatea-lui-alexandru-mosanu?fbclid=IwAR1K_AOq5n7ZFsttc-5GQnUDIF7VtqHYe8eOar_dXunlkk7

În concluzie, personalitatea Anei Bejan reprezintă o filă aparte în istoria Sorociei. Pedagogul, directorul de școală și politicianul Ana Bejan și-a făcut drept motto al vieții de a duce cu mândrie steagul culturii în localitatea Soroca. Cu contribuția ei au fost organizate printre primele licee românești, muzee, organizate evenimente culturale pentru inițierea localnicilor în istoria și cultura românilor, au fost lansate cărți, deschise fonduri pentru susținerea culturii, efectuate diverse activități de voluntariat în domeniul socio-politic. Doamna își trăiește viața destoinic, cu capul spre soare, lăsând în urma sa un exemplu demn de urmat.

Coordonatori și editori
Larisa NOROC, Valentina URSU

**EDUCAȚIA ÎN SPIRITUL VALORILOR
NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE
DIN PERSPECTIVA DIALOGULUI PEDAGOGIC**

MATERIALELE SIMPOZIONULUI ȘTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL,

Ediția a II-a

27-28 martie 2020, Chișinău